

The *International Journal of*
The Social Science

દરેક માણસનો વૈદ

અથવા

દરદીનો દોસ્ત.

૧૯૮૫

ધણાખરાં દરેક મુખ્ય દરદીનાં વર્ણન, તેની ઉત્પત્તીના
કારણો, તેની નીશાણીઓ, અને તે સંબંધી એસાજેની
ખુલાસાદાર વીગતો આપનારું એક પુસ્તક
જેમાં

નજદીક ઉરપો જાતનાં દરદીનાં જ્યાન, અને તેમના
જુદા જુદા એસાજેનાં લગભગ ૫૦૦) 'પ્રીસક્રીપશનો,'
અંગ્રેજી તથા ગુજરાતી, બંને ભાષામાં,
આપવામાં આવ્યાં છે.

તે ઉપરાંત તેમાં નીચલા તૈયાર કોઠા આપ્યા છે.

૧.—દવાનું માપ તથા વજન.

૨.—કોમર મુજબ દવા કેમ આપવી.

૩.—'ખાતારે હોઈ' અથવા ગામઠી વપડાતી દવાનાં હોઈ અને
ગુજરાતી નામ, તેની જુદી જુદી બનાવતો, તેની ખાશીએતો
અથવા ગળિા, તે ખાવાના વજણા સહીત.

૪.—જુદા જુદા ડોપચોગો માટે અગત્યના તૈયાર અંગ્રેજી વુસખા.

૫.—જુદાં જુદાં દરદો ડોપરની ગામઠી દવાઓના વુસખા.

૬.—અંગ્રેજી દવાઈનો કોશ—જેમાં ધણીક ડોપચોગી અંગ્રેજી
દવાઓનાં અંગ્રેજી તથા ગુજરાતી નામો, તેમના ગુણ અને
એક વખતે લેવાના વજણ સહીત આપ્યાં છે.

મુખર્ધ:

જેહાંગીર બેજનજી કરાણી—પુસ્તકો મગટ કરનાર તથા વેચનાર.

નાં ૧૮, પારસી બજાર સ્ટ્રીટ, કોટ, મુખર્ધ.

કીંમત—કિંચા કાગજ તથા અમબોરા બંધાઈની—રૂપીઆ અઢી.

કીંમત—સાધારણ કાગજ તથા સાદી બંધાઈની—રૂપીઆ દોઢ.

આ પુસ્તક સને ૧૮૪૭ નં. ૨૦ માં આજ્ઞા તથા ૧૮૬૭ ના
૨૫ માં આજ્ઞા મુજબ રેજીસ્ટર કરાવ્યું છે અને
તેનો તમામ હક્ક પ્રગટકર્તાએ સ્વાધીન
રાખ્યો છે.

2005

મુદ્રણ: “નિર્ણય સાગર” છાપાખાનામાં રામચંદ્ર અમૃત, પ્રિન્ટરે છાપ્યું છે.

પ્રસ્તાવના.

આ એ ગ્રંથ રચવામાં મુખ્ય મતલબ એજ રાખવામાં આવી છે કે, જિતાવલા અને જરૂરની વખતે અને ડાકતરની ગેરહાજરીમાં, એની મસલત લેઈ, દરદને ઘટતા થઈ પડે એના એલાજો લેવાને દરેક માણસને ખતી આવે. અલખતાં, ડાકતરની તમામ ગરજ એ ચોપડી સારે, એવું છે નહીં; પણ કટલાએક હીંગામો—કટલાએક ખારીક અને મુશકેલ વખતો—એવા આવી લાગે છે કે ત્યારે એવા ગ્રંથોખી પાસે હોયલા આશીરવાદ સરખા થઈ પડે છે.

જુદાં જુદાં દરદોની જિત્પંતીનાં કારણો, તેમની નીશીણીઓ, તેમનાં એલાજો, અને તેઓ જિપર ખાવા લાયક ખોરાકોનું વર્ણન ખતતા તુલીક પુરતું આપવાની કોશેશ કરવામાં આવી છે; અને સમજી વાંચનારાઓ અને ઉપયોગ કરનારાઓની જરૂર તે પસંદગી મેલવશે એવી જિમેદ રાખવાને ખતી આવે છે.

એ રચવામાં મુખ્ય મદદ રસતમજી નસરવાનજી ખોરી એમંડીં.નાં “ડાઈજેસ્ટ આફ મેડીસીન” નામનાં એક કીંમતી અંગ્રેજી પુસ્તકની, પેસ્તનજી નવરોજી જી. જી. એમંડીં સીં. નાં “દુઃખ નીવારણ” ની, અને મરહુમ ફરદુનજી મરજખાનજીનાં “શરીર શાન્તી” નામનાં પુસ્તકની, મેં લીધી છે.

આ ગ્રંથના છેડા આગલ, ‘ખાઝારે હીંદ’, અને ‘દરદો જિપરની ગામઠી દવાઓનાં નુસ્કાઓ’ એવાં મથાલોંઓ હેઠલ જે સંગ્રહો આપવામાં આવ્યા છે તે ડાકતર ખોશીના કીંમતી ગ્રંથમાંનાં સંગ્રહને આધારે આખ્યા છે.

ગ્રંથ કર્તા.

તાં ૪ થી મેએ ૧૮૮૩.

પ્રગટ કરનાર તરફનો ખુલાસો.

ગુજરાતી ભાષામાં વૈદકને લગતાં સર્વેને એક સરખી રીતે ઉપયોગી થઈ પડે એવાં સસતાં પુસ્તકની ખુટ માલમ પડવાથી, દરેક સ્થિતિ ને દરેક વર્ગનાં લોકોને લેવાને સવલ પડે એવી સસતી કીંમતનું એક વૈદકને લગતું પુસ્તક પ્રગટ કરવાની ઘણી તરફથી ભલામણ થવાથી અમારે એક પારસી ડૉક્ટર પાસે આ ગ્રંથ રચાવી સર્વેને સવલ પડે એવાં સસતા ભાવે એ પ્રગટ કીધાં છે.

આ ગ્રંથ બે જુદા જુદા ભાવે પ્રગટ કર્યો છે તેમાં એક સાધારણ કાગળ તથા સાધારણ બંધાઈનો છે તેની કીંમત રૂ. ૧૦ રાખી છે; બીજો સારાં કાગળ તથા કપડાંની “અમ્બોશ” બંધાઈનો છે તેની કીંમત લાગત પ્રમાણે રૂ. ૨૦ રાખી છે. લગભગ સવા ત્રણસો સફાની સફાઈદાર છપાઈ તથા બંધાઈ સાથની કેતાબની એટલી સસતી કીંમત ખરીદદારને કદરસનાસી કરવા જોગ ગણાશે તો અલખતાં એવાં ઉપયોગી ગ્રંથો અમે અછી રીતે પ્રગટ કરવાને સદા ઉલટમાં રહિશું.

જેહાં બે. કરાણી

મુંબઈ તા. ૧ લી ફેબ્રુઆરી ૧૮૮૪.

સાંકલ્યું.

ખાખદો.

સપ્ત.

દરદો, તેમનાં કારણો, તેમના તરેહવાર તફાવત અને શીલ ખાખદો વીશે.....	૧
--	---

તાવ.

તાવ, તેને લગતી સાધારણ હકીકતો, તેની જુદી જુદી જાતો, અને તેમનાં ચીન્હો અને એલાજો.....	૪
--	---

૧ શેલ્લદો અથવા આંતર્યો તાવ.....	૬
૨ બરી તાવ.....	૮
૩ ચોદ દીવશ ચાકુ રહેતા તાવ.....	૯
૪ એકવીસો તાવ.....	૧૨
૫ ઝીનો તાવ.....	૧૫
૬ બ્રીયું ટુંડીયું.....	૧૬
૭ રાંતા તાવ.....	૧૭
૮ લુ.....	૧૯
૯ ગોત્વરું.....	૨૦
૧૦ સહીએડ અથવા સીતળા.....	૨૧

હોજરી અને આંતરડાંને લગતાં દરદો.

૧૧ અછરણ.....	૨૩
૧૨ પાણીની બિલડી.....	૨૫
૧૩ બિજાળો અને બિજડી.....	૨૬
૧૪ ચુંકા.....	૨૭
૧૫ પીતવીકાર.....	૨૯
૧૬ અતીસાર અથવા અતીવ્રણા ઝાડો આવવો.....	૩૧
૧૭ મરડો.....	૩૨
૧૮ એરીયાટીક કૉલેરા.....	૩૫
૧૯ કૉલેરા મારખસ અથવા ઈંગલીશ કૉલેરા.....	૪૦
૨૦ પવનના જોરથી પેટમાં થતો દુખારો અને તેનું તણાઈ આવવું.....	૪૨
૨૧ પેટની કબજાઆત.....	૪૪
૨૨ અડગરી અથવા હેડકી.....	૪૬
૨૩ હોજરીમાંથી થતી લોહીની આકારી.....	૪૭

નંબર.

સફ.

૨૪	હોજરીમાંનો ખટાસ.....	૪૯
૨૫	હોજરીમાં આવતાં આંકરાં.....	૫૦

કરમ.

૨૬	કરમ	૫૧
૨૭	પાતળ કરમ.....	૫૨
૨૮	ગોળ કરમ.....	૫૩
૨૯	ચપટા કરમ.....	૫૫
૩૦	આંતરડાંમાંથી પડતું લોહી.....	૫૬
૩૧	આંતરડાંનો વળ.....	૫૮

હરશી.

૩૨	હરશી.....	૫૯
૩૩	માંહેનો અથવા લોહી પડતો હરસ.....	૬૨
૩૪	બાહેરનો અથવા સાદો હરસ.....	૬૨

જલંદર.

૩૫	જલંદર	૬૩
૩૬	“ માસનું જલંદર ” અથવા “ અંનેસારકા ”.....	૬૪
૩૭	“ એસાઈતીસ ” અથવા પેટનું જલંદર	૬૭
૩૮	“ હાઈટ્રોથોરેકસ ” અથવા ‘ છાતીનું જલંદર ’.....	૬૯
૩૯	“ હાઈડ્રાસીફીલસ ” અથવા ‘ ભેજાનું જલંદર ’.....	૭૦
૪૦	ગર્ભસ્થાન અથવા કમળનું જલંદર.....	૭૧

સાંધાઓમાં થતાં દરદો અને દુખારા.

૪૧	નજલો.....	૭૨
૪૨	સંધીવા	૭૫
૪૩	તીક્ષ્ણ સંધીવા.....	૭૬
૪૪	જુનો અથવા ચાલુ સંધીવા.....	૭૮
૪૫	સંધીવાથી કમરમાં થતો દુખારો.....	૭૯
૪૬	જંગના થાપાળો અને પગમાં થતો દુખારો.....	૮૧

જુદી જુદી ઇંદ્રીઓ ઊપર આવતા વરમ અથવા સોજ.

૪૭	ફૂંસાંનો વરમ.....	૮૨
૪૮	ફૂંસાંનાં પડનો વરમ.....	૮૩
૪૯	કલેજાંનો વરમ.....	૮૫
૫૦	કલેજાંનો અંદરનો વરમ.....	૮૬
૫૧	કલેજાંનું પાકવું.....	૮૭

નંબર.	સફ.
૫૨	પેશાખતી નક્કીનો વરમ..... ૮૭
૫૩	માઠાં આંતરડાંનાં નીચેના ભાગનો વરમ..... ૮૮
૫૪	ગળાંનો વરમ..... ૯૦
૫૫	ખાનનો વરમ..... ૯૧

ફેફસાંને લગતાં દરદો.

૫૬	દમ અથવા હાંફન..... ૯૩
૫૭	સગકમ ૯૬

ખાંસી.

૫૮	ખાંસી..... ૯૮
૫૯	ખલગમી ખાંસી ૧૦૦
૬૦	૧ હી જાત-તીક્ષણ ખાંસી..... ૧૦૦
૬૧	૨ છ જાત-ચાલુ અથવા જુતી ખાંસી..... ૧૦૨
૬૨	૩ છ જાત-જઘડીની ખાંસી ૧૦૩
૬૩	કુકડીઆ ખાંસી..... ૧૦૪
૬૪	જિંટાંટીજિં અથવા ગુંચની ખાંસી ૧૦૭
૬૫	ફેફસાંમાંથી લોહીનું પડવું..... ૧૦૬
૬૬	ખાહી ૧૧૦

જ્ઞાનતંતુઓને લગતાં દરદો.

૬૭	માથાંનો દુખારો..... ૧૧૭
૬૮	લોહીનું માથે ચહડવું..... ૧૨૧
૬૯	શીકરું ૧૨૩
૭૦	ચમક ૧૨૬

લકવો.

૭૧	લકવો ૧૨૯
૭૨	“હેમીપ્લેજીઆ” અથવા અર્ધાંગી લકવો... ૧૨૯
૭૩	“પેરેપ્લેજીઆ” અથવા નીચેના અરધા ભાગનો લકવો..... ૧૩૦
૭૪	“સ્પેમીસમશ” અથવા આંખનો લકવો..... ૧૩૧
૭૫	“ટોસીસ” પાપણનો લકવો..... ૧૩૧
૭૬	“લેગોફથાલમીઆ” પાપણ ઉઘાડનારો લકવો. ૧૩૨
૭૭	“પાલસી આફ ધી ફેસ” ચેહેરાનો લકવો. ૧૩૨
૭૮	“એફ્રીનીઆ” અથવા આવાજનો લકવો... ૧૩૨
૭૯	“પેરેલીસીશ એજીતેન્સ” અથવા ધ્રુજતો લકવો ૧૩૨
૮૦	લકવાનાં સાધારણ કારણો, નીશાણીઓ અને એલાજો..... ૧૩૩

નંબર.

સફ.

૮૧	દીવાનાપણું અથવા ઘેલાપણું	૧૩૫
૮૨	લોહીનો વધારો.....	૧૩૬
૮૩	ભિંધની ખુટ	૧૪૦
૮૪	તક્ષીનું શુજવું અથવા ખલોહાર.....	૧૪૧
૮૫	કમળો.....	૧૪૨
૮૬	હૈડાનું દરદ, -અનળધના પેક્ટેમીશ	૧૪૫
૮૭	હૈડાનો ધબકારો	૧૪૬
૮૮	હૈડાની અગન, અથવા છાતીની દાહે	૧૪૮

ગુરદાને લગતાં દરદો.

૮૯	“આઈત”નું દરદ	૧૪૯
૯૦	મોઠી પેશાખ	૧૫૦
૯૧	ગુરદાની પથરી	૧૫૩
૯૨	પેશાખનું પોતાની મેલેજ પડવું	૧૫૬
૯૩	પીશાખ સાથે લોહીનું પડવું.	૧૫૭

આંખને લગતાં દરદો.

૯૪	આંખ ઉપર આવતો સોજો.....	૧૫૮
૯૫	જાખમથી કાળી થયેલી આંખ.....	૧૫૯
૯૬	આંખમાંથી પાણી ગળવું.....	૧૬૦
૯૭	આંખની અંદર પાપણ ખુંચવું	૧૬૧
૯૮	આંખનો શોજો અથવા ‘આંખ આવવી’.....	૧૬૧
૯૯	રતઆંધલાપણું	૧૬૨
૧૦૦	આંખમાં ગયેલો કચરો.....	૧૬૩
૧૦૧	આંખનો મોતીઓ.....	૧૬૪
૧૦૨	આંખમાં પડેલું કુલું.....	૧૬૫

કાનને લગતાં દરદો.

૧૦૩	કાનનો દુખારો.....	૧૬૬
૧૦૪	કાન કોતરાવાના ગેરકાયદા... ..	૧૬૭
૧૦૫	પાકેલો કાન.....	૧૬૮
૧૦૬	કાનમાં પેસી ગયેલી વસ્તુ.....	૧૬૯
૧૦૭	બેહરપણું.....	૧૬૯

નાકને લગતાં દરદો.

૧૦૮	નાકમાંથી લોહીનું વેહવું.....	૧૭૦
૧૦૯	નાકનું બંધ થઈ જવું.....	૧૭૧

મોહડાંને લગતાં દરદો.

૧૧૦	અતીધણી થકનું પડવું.....	૧૭૨
-----	-------------------------	-----

નંબર.

સંદે.

૧૧૧	વાસ મારતું મોહડું.....	૧૭૩
૧૧૨	મોહડામાં પડતાં ચામાં અથવા મોટા છાગળા—.....	૧૭૩
૧૧૩	મોહડાનાં સાનતંતુઓમાં થતી અમક અને ધણી વખત દુખારો.....	૧૭૬

દાંતને લગતાં દરદો.

૧૧૪	દાંતમાં થતો દુખારો.....	૧૭૮
૧૧૫	દાંતનું કોહવું, તથા ઢીલું થવું તથા નેના પારાનું સુજવું.....	૧૮૧
૧૧૬	દાંતનાં મંજનો.....	૧૮૨
૧૧૭	“સ્કર્વી” અથવા લોહીના ખીગાડાથી ઉત્પન્ન થતું દાંતનું એક દરદ.....	૧૮૪

ગળાંને લગતાં દરદો.

૧૧૮	ગળાંને સોજો.....	૧૮૬
૧૧૯	ગળું પડવું અથવા ઘાંટું પડવું.....	૧૮૯
૧૨૦	ગલસુના અને જનમથી થયેલી શરીરની નબલાઈ—	૧૯૦

૧૨૧	ધણી ધાતનું પડવું.....	૧૯૨
૧૨૨	હાથરસ કરવાનાં ભુંડી આદતનાં પરીણામો...	૧૯૬

ગોળીને લગતાં દરદો.

૧૨૩	અંતરગળ, અથવા ગોળીમાં આંતરડાંનું ઊતરી પડવું.	૧૯૯
૧૨૪	ગોળીમાં પાણી.....	૨૦૦
૧૨૫	ગોળીની ચરખી.....	૨૦૧

અનીતીભર્યા સંબંધોથી ઉત્પન્ન થતા આજરો.

૧૨૬	પરમો.....	૨૦૨
૧૨૭	ટાંકા અથવા ચાંદો.....	૨૦૬
૧૨૮	ખડ.....	૨૦૭

ઓરતોને ખરની બાબદો.

૧૨૯	દસ્તાનને લગતી ઊપયોગી હુકીકતો:—.....	૨૦૮
૧૩૦	દસ્તાન મોઢું આવવાનાં કારણો.....	૨૦૮
૧૩૧	દસ્તાન આવ્યા આગમચ થતી, તથા હોય તે વખતની—નીશાણીઓ.....	૨૦૯
૧૩૨	દુખી—દુખીને દસ્તાન આવવાનાં કારણો.....	૨૧૦
૧૩૩	દસ્તાન ધણું પડવાનાં કારણો.....	૨૧૧

સ્ત્રીઓને લગતાં દરદો.

૧૩૪	સ્ત્રીને જતી ધાત.....	૨૧૧
-----	-----------------------	-----

નંબર.

સફે.

૧૩૫	દસ્તાનનું અટકી જવું અથવા થોડું પડવું.	૨૧૩
૧૩૬	દસ્તાન ધણું પડવું.	૨૧૫.
૧૩૭	દસ્તાન આવતી વખત પીડમાં થતો દુખારો.	૨૧૭.

હમેલને લગતી ઉચ્ચોગી હકીકતો અને સુચણાઓ.

૧૩૮	હમેલ.	૨૧૮
૧૩૯	હમેલ કમ રેહછે તે વીરો.	૨૧૯
૧૪૦	હમેલ પારખવાનાં ચીન્હો.	૨૧૯
૧૪૧	સહવારે જીવ બગડી આવે તે વીરો.	૨૧૯
૧૪૨	દસ્તાનનું બંધ થઈ જવું.	૨૨૦
૧૪૩	દસ્તાનમાં થતા ફેરફારો વીરો.	૨૨૦
૧૪૪	છાતી ઊપર દેખાતા ચીરો.	૨૨૧.
૧૪૫	પેટ મોટું થાય તે વીરો.	૨૨૧
૧૪૬	ગર્ભની હીલચાલ.	૨૨૨
૧૪૭	ગર્ભસ્થાનમાં થતા ફેરફારો.	૨૨૨
૧૪૮	ગર્ભમાં રહેલાં પાણીનો ઉપયોગ.	૨૨૩
૧૪૯	ગર્ભનો ગિધરભાવ.	૨૨૩
૧૫૦	પુરે દાહડે જનમેલા ગર્ભની હીલચાલ.	૨૨૩
૧૫૧	પુરે દાહડે નહી જનમેલા ગર્ભની હીલચાલ.	૨૨૪
૧૫૨	ખોરાક.	૨૨૪
૧૫૩	પેટને સારી હાલતમાં રાખવા વીરો.	૨૨૫
૧૫૪	કસરત કરવા વીરો.	૨૨૫
૧૫૫	અધુરે જવા વીરો.	૨૨૬
૧૫૬	અધુરે જવાનાં ચીન્હો.	૨૨૬.
૧૫૭	અધુરે જવાનાં કારણો.	૨૨૬
૧૫૮	અધુરે જવાની ધાંચ અથવા પાંજી.	૨૨૭
૧૫૯	અધુરે જવાનું અટકાવાનાં ઊપાયો.	૨૨૭
૧૬૦	જણતી વખતની જરા આગમચથી નીશાણીઓ. ...	૨૨૮
૧૬૧	ખરા અને ખોટા દુખારા વચ્ચેના ફેરક.	૨૩૦
૧૬૨	દાકતર આવે તે આગમચ જણે તો શું કરવું.	૨૩૦
૧૬૩	ખોરાતનાં ધાનનું દુધ વધારવાના એલાજ.	૨૩૧

બાળકોનાં દરદો.

૧૬૪	દાંતનું ફુટવું.	૨૩૨
૧૬૫	ઊપલ્યું અથવા તાણ.	૨૩૪

ચામડીના દરદો.

૧૬૬	ખરપશું.	૨૩૫
૧૬૭	વરિ.	૨૩૭
૧૬૮	મસા.	૨૩૮

• નંબર.

૧૬૯	વરસુડી.	૨૩૯
૧૭૦	નખજર.	૨૪૦
૧૭૩	દરાઝ.	૨૪૦
૧૭૨	ખીલ.	૨૪૩
૧૭૩	ખુજલી અથવા કીડ.	૨૪૪
૧૭૪	સેવટ.	૨૪૫
૧૭૫	દાહજવું અથવા બળવું.	૨૪૫

જેહરો.

દંખનાં અને દવાનાં.

૧૭૮	સાંપનો દંખ.	૨૪૬
૧૭૭	વીધુનો દંખ.	૨૪૭
૧૭૮	સોમાલનું જેહર.	૨૪૮
૧૭૯	અશીમનું જેહર.	૨૪૮

ઉપયોગી તૈયાર કોઠાઓ.

૧૮૦	દવાનું માપ તથા વજન.	૨૪૯
૧૮૧	સંગીન અથવા સુકી દવાઓ તોલવા માટે ...	} ૨૪૯
૧૮૨	પ્રવાહી દવાઓને માપવા અથવા ભરવા માટે	
૧૮૩	વજનોની રેહુલી સમજન.	
૧૮૪	ઊંચર મુજબ દવા કેમ આપવી ?	૨૫૦

બજારે હીન્દ.

૧૮૫	બાજારે હીન્દ: અથવા ગામડી વપરાતી દવાઓના હીન્દ, અને ગુજરાતી નામો, તેમની જુદી જુદી બનાવવો. તેમની ખાશીઅતો અથવા ગુણો, અને તેમના ખાવાના વજનોનો ઉપયોગી કોઠો.	૨૫૧ થી ૨૬૮
-----	--	------------

• જુદાં જુદાં ઉપયોગો માટે અગત્યના ઔષ્ણ

નુકસાઓનો તૈયાર સંગ્રહ.

૧૮૬-૧૯૦	નરમ જુલાબની ગાલીઓ (ઝોરતો માટે) પાંચ જાતની.	૨૬૯
૧૯૧-૧૯૫	સખત જુલાબની ગાલીઓ (મરદો માટે) પાંચ જાતની.	૨૭૦
૧૯૬-૨૦૦	બલગમ પાડવાની અથવા ખાંસી ઉપર લેવાની ગાળીઓ.	૨૭૧
૨૦૧-૨૦૭	બલગમ પાડવાની અથવા ખાંસી ઉપર લેવાની મેલવણીઓ સાત જાતની.	૨૭૨

નંબર.

સંકે.

૨૦૮-૨૧૧	પરસેવો લાવવાની દવા-ચાર જાતની.	૨૭૩
૨૧૨-૨૧૬	હોળરીમાં ખરાસ થયો હોય તેના એજાજની દવાઓ-પાંચ જાતની.	૨૭૪
૨૧૭-૨૨૧	ઝાડો બંધ કરવાની દવાઓ: અતેસાર ઈલા-દીને માટે પાંચ જાતની.	૨૭૫
૨૨૨-૨૨૬	શક્તી આપનારી દવાઓ-પાંચ જાતની.	૨૭૬
૨૨૭-૨૩૫	સાંધાઓના દુખારા નરમ પાડવા માટે ચોપ-ડવાના તેલોની મેલવણીઓ નવ જાતની. ...	૨૭૭
૨૩૬-૨૪૧	આંખ ઉપર મુકવાનાં નરમ પાડનારા લોશનો છ જાતનો.	૨૭૮
૨૪૨-૨૪૫	આંખ ઉપર મુકવાના ઉસકરનારા લોશના ચાર જાતનો.	૨૭૯

જુદાં જુદાં દરદો ઉપરની ગામડી દવાઓના નુશકાઓ.

૨૪૬-૨૫૫	શરીરની હાલત અને દરેક ઇંદ્રીઓના કામ કા-નેમાં ફેરફાર કરનારી જુદી જુદી દવાઓ દશ જાતની.	૨૮૦
૨૫૬-૨૬૫	અમક અથવા ખીજ એજ કીસમનાં દરદો ઉપ-રની દવાઈઓ દશ જાતની.	૨૮૨
૨૬૬-૨૭૫	ઝાડો આવડો બંધ કરવાની, અથવા અતેસાર અને મરડા ઉપરની દવાઈઓ, દશ જાતની.	૨૮૫
૨૭૬-૨૮૫	ઝાડો લાવનારી, અને કરમને મારી નાખ-નારી દવાઈઓ, દશ જાતની.	૨૮૭
૨૮૬-૨૯૩	પરસેવો અને ઘેશાખ પાડનારી અને થંડક આપનારી દવાઈઓ આઠ જાતની.	૨૯૦
૨૯૪-૩૦૧	બલગમ પાડનારી અને ઉલટી કરાવનારી દવા-ઈઓ આઠ જાતની.	૨૯૨
૩૦૨-૩૦૭	કેફ લાવનારી અને દુઃખ નરમ પાડનારી દવાઈઓ છ જાતની.	૨૯૪
૩૦૮-૩૧૭	શક્તી અને હુશીઆરી લાવનારી અને તાવ નરમ પાડનારી દવાઈઓ છ જાતની.	૨૯૬
૩૧૮-૩૨૪	લોશનો-લીનીમેંતો-અને કોગલા કરવાની દ-વાઈઓ સાત જાતની.	૨૯૭

અંગ્રેજી દવાઈઓનો કેશ.

જેમાં, ઘણી ઉપયોગી અંગ્રેજી દવાઈઓનાં અંગ્રેજી નામ ગુજરાતી નામ-તેમના ગુણ અને એક વખત લેવાનું વજન આપેલું છે. ....૨૯૯-થી-૩૧૫

દરેક માણસનો વૈદ.

અથવા

દરદીનો દોસ્ત.

દરદો, તેમનાં કારણો, તેમના તરેહવાર
તફાવતો અને ખીજી બાબદો વિશે.

• ઘણું કરીને ખુદરતી ઘટતી રીતીઓને અનુસરતાં નહીં ચાલવાથી માણસજાત તરેહવાર જાતના દરદોના ભોગ થઈ પડેછે, અને તે દરદોને દૂર કરવાનાં અથવા નરમ પાડવાનાં સાંધણી તરીકે ખુદરતેજ ઉપેક્ષા કરીએલી જુદી જુદી ચીજો અથવા વસ્તુનાંઓ તરફ આપણને નજર પુગાડવી પડેછે. એવાં જુદાં જુદાં દરદોની ઉત્પત્તિઓના સખખોનું અગત્ય જોઈએ જ્ઞાન મેલવવાની અગત્ય એ ઉપરથી ખોલ્લી દીસી આવેછે, અને તે સાથે તેવાં દરદો કિપજ્યા પછે તેઓને પારખી કાઢવાની નીશાણીઓની, અને તેઓને દાખી દેવાના ઘટતા એલાજોની વાકફગારીની જરૂરખી આપણને તુરંતજ માલમ પડી આવેછે, અને એવી જરૂરો આએજ રીતનાં નહાનાં પણ ઉપયોગી પુસ્તકો પુરી પાડી શકેછે.

હવે એકદમ જુદા જુદા રોગોની નીશાણીઓનાં, તેમનાં કારણોનાં, અને તેમના એલાજોનાં વરણન ઉપર જવા અગાઉ દરદોની સાધારણ રીતની તપાસ લેવાનું આપણને ચુકવું જોઈતું નથી.

દરદો જેમ જુદી જુદી જાતનાં તેમ જુદા જુદા વખતનાંખી હોય છે. સહીએદ અને ખીજા કટલાંએક ચામડીનાં દરદો એવી ક્રીસમનાં છે કે તેઓ જેમ દુધમલ ખાલક ઉપર તેમ અતીઘણી ઉમરે પુગેજા માણસો ઉપરખી હોમલો કરેછે. નવાં જનમેલાં ખાલકને એક રીતની ચમક અથવા તાન થાયછે, અથવા તેનાં પદનનાં જુદા જુદા ભાગો ઉપર નજલાને મલતો પાણીનો જે જમાવ થાયછે, તેવી ચમક અને તેવો નજલો ખીજા અહડતી ઉમરે થતો નથી. સખત જાતનો ' ગુચનો થાંસો ' ખેંચાંઓ ઉપર તેમનાં દાંત આવવાના હીંગામમાંજ પોતાનો ઘાટકી હુમલો કરેછે.

‘કારીઆ’ અથવા ‘સેન્ટ વીતસ ડેન્સ’ નામનો લખવો આઠ વરસની વયની આગમચ અને સતર વરસની વયની પછી ભાયજેન માલમ પડેછે. આખાં બદન ઉપર ફેલાતો લખવો ત્રીશમા વરસની ધણી વખત આગમચ કે ચાલીશમા વરસની ધણી વખત પછી કદાચજ જણાય છે. નજલો એવું એક દરદે છે કે તે જીવાની અથવા માણસાઈ હીંગામમાં આવવાની આગમચ, એટલે કે સોલથી અઢાર વરસની વય આગમચ ધણું કરીને શરૂ થતુંજ નથી, પણ તે પછી શરૂ થઈ એટલો તો લાંબો વખત રહેછે કે છ’દગીના અંતના વખત તુલીકપી તે જતું નથી.

વળી જીદી જીદી રીતના ફેરફારો અને અટકવો દરદોની ઉત્પત્તિ કરવાને કામ લાગેછે. બદનમા હૃદયી જ્યાદા લોહીનું કમતીપૂલું, અથવા હૃદયી જ્યાદા લોહીને વધારો, લાંબો વખત સુધી બેદરકારપણાથી ચાલુ રાખેલી કાઈ માંદગી—જેવો કે લાંબા વખતનો ઠાંસો, થોડો વખત આગમચ કાઈ સખત દરદી ખમેલું તે, બદનનાં કટલાંએક ખુદરતી કામકાજો તરફ રાખેલી બેપરવાહી, લાંબા વખતની વેહતી કાઈ પ્રવાહીનું એકદમ બંધ થવું, અતીસે નાકવતી ઉપજાવે એવું પ્રવાહીનું વેહવું. એ અને એને મલતી પીજી હાલતો છે, કે જે હાલતમાં શરીર તરેહવાર રોગોને વશ થવાથી ખચતું નથી.

માણસોના ખાસ મીજાજ અથવા વીચાર ઉપરની કટલાંએક દરદો આધાર રાખેછે. જીદા જીદા ખોરાકો અથવા જીદી જીદી દવાઓ ખાનાર પીનારના મીજાજ અથવા વીચાર મુજબજ તેની ઉપર અસરો ઉપજવાને ચુકતી નથી, અને એજ સખખને લીધે ધણાએક દાખલાઓમાં કટલીએક દવાઓએ પોતાના ખરા ગુણોથી ઉલટાજ ગુણોની અસરો દરદીઓમાં ઉપજાવીછે.

દરદોને ઉસકેરનારાં કારણોમાં—હજમ નહીં થાય એવો નુકસાન કરનારો ખોરાક, લાંબો વખત જે ખાધેલું તેની—તેજ વાણીનું ભોજન, હૃદયી જ્યાદા ખોરાક, અતીધણા કમતી ખોરાક, ખાનું ખાવાના અચો કશ વખતો, ખોરાક પુરતી રીતે ચાવવાની બેદરકારી, ઇત્યાદી મેલી શકારો. તીખો અને ખાસો ખોરાક અતીધણા લેનારાઓ, અને તંબાકુ—અશીમ—ભાંગ—ગાંજ—ઈત્યાદી ના વચસનોમાં ચકચુર રહેનારાઓ દરદોના વારે ધડીએ ભોગો ખનેછે.

પુરતા પોશાકની તંગીથીખી અનેક દરદો, અને ધણું કરીને છાતીનાં દરદો ઉભરેછે કે પુરતા પોશાક વગરના માનવીઓ, થંડી હવાની

કુક સામે હંધાડા રહ્યાથી, અને ભીનાં લુગડાંઓ ધણો વખત પોતાનાં આંગમા રાખી મેલયાથી ફૂકસાંના રોગોને આધીન થાયછે.

તનની કે મનની અનઘટતી હૃદ સુધીની મેહેનત, અતીધણી મનની ચીંતા, છંછેરાયલી હંધ, અને અચીતા સખત જુરસાઓની દરદો ઉભરાવાથી પછાત પડતા નથી. અને એ સઘલાં સાથે-રોગીશત અથવા ગદલી હવાનું દમમાં લેવાવું, ઠાકેલાં બદન સાથે અતીધણી ગરમ જગા ઉપર ધણો વખત બેસી રહેવું, વલી શરીરને અતીધણી થંડીમાંથી ખોલું મુકવું, અને ભીનાશવાલી જગા ઉપર વસવું, એ સઘલાંની દરદોના ઉભરાનાં ખરેખરા કારણો તરીકે ગણાઈ શકાયછે.

દરદના એલાજ કરવામાં યુદાયા આગમચ દરદીને લગતી સઘલી ખીનીઓ ધ્યાણમાં રાખવી અને તપાસવી ભારે જરૂરનીછે. દરદીની વય, જાતી, મીજાજ, શરીરનો ખાંધો, જીંદગીની રીતભાંતો; એ સઘલી ચીજોની પુરતી વાકફગારી રાખવી સદા અગતનીછે. જુવાન અને જર્ઘફના એલાજો વચે ધણી વેળા મોહટો તકાવત રાખવો પડેછે, માટે તેની સંભાલ રાખવી. વળી ધણુંએક દરદો એવાંછે કે જ્યાં મરદો નહીં પણ ફક્ત ઓરતોજ હોરાન થાયછે, મરદના કરતાં ઓરતમાં નેસ-તંતુઓની લાગણી વધારે તીક્ષણ હોયછે, વાસતે તેઓનાં દરદોની વેળાએ વધારે સાહુચેતી લેવી જોઈએછે. ધરતી એશઆરામની જીંદગીથી નાજુક થયલા પુરૂશને માટે મેહેનત મજુરી કરનારા ખરદલ પુરૂશને એકમલતા એલાજો થઈ શકતા નથી અને તેવીજ દવાઓની અપાતી નથી. મનની હાલત તપાસવી જોઈએછે; મગજ ઉપર અતીધણું દખાન થવાથી, અથવા મન અતીધણું ચીંતાતુર રહેવાથી ઉત્પત થયલી માંદગીમાં દવા માત્ર એજ હોવી જોઈએ કે મનનાં ઉભરાતા વીકારોને નરમ પાડવા, મગજને શાંતી આપવી, અને હરેક રીતે દરદીને આનંદ-આનંદ રાખવો. દરદ પેહલ વેહલુંજછે કે જીનુંછે તે જાણવું, તેનાં કાંઈ છેલ્લાં નજદીકનાં કારણોની સોધ કરવી, અને શરીરની સઘલી ઇંદ્રીઓ ખરાખર પોતાનાં કામો કરેછે કે નહીં તે તપાસી જોવું. વળી દરદીની રેહવાની જગા ઉપરની ધ્યાન આપવાને ચુકવું નહીં. નીચી ભીની જગાના દરદોથી ઉંચી જમીનના રેવાશીઓ અનજાણા હોયછે, શે હરીઓ ગામડયાઓ કરતાં વધારે દરદી રહેછે; એ સઘલી હકીકતો આપણને દરદીની જગાની હાલત વીશે ચોકાશી કરવાની અગત દેખાડેછે.

છેલ્લે, દરદીના ઓરાક ઉપર મજબુત સંભાલ અને તકદારી રાખવી. મદતી ઓરાકની મદદ વગર ગમે એવી માતેખર દવાઓ લાંબો વખત સુધી પોતાની અસર ઉપજવામાં નીશકલ થાયછે, અને ધણુંએક દરદો

માં ફક્ત ખોરાકનીજ તકેદારી અને આંપતી ઉપર દરદીનાં મરણ જીવનનો આધાર લટકી રેહ્યો. દરદી કોઠો નબલો પડી જાયછે અને તેવા હીંગા-મમાં તેટલા માટે ખોરાક હલકા અને સેહલાઈથી જરૂર પડે તો અપાવો જોઈએ. લાયક ખોરાકથીજ ઉપજતી ગુણુગારી અસર ભલી ભલી કીંમતી દવાઓની અસરને શેકરત આપેછે. ખોરાક ઉપરની નેગેદારી સાથે—ખોશી સ્વચ્છ હવા, અને અગત જોગી કંસરતોના કાયદા ઉપરખી નજર રાખવી જરૂરની છે.

દરદીની સાધારણ તપાસ એ રીતે લીધા બાદ હવે આપણે ચોક્કસ દરદીનાં ચોક્કસ કારણો—ચોક્કસ ચીન્હો—ચોક્કસ એલાજોના વરણન સર કરીએ.

તાવ:

(Fevers—ફીવર્સ.)

તેને લગતી સાધારણ હકીકતો, તેની જુદી જુદી જાતો અને તેમના ચીન્હો અને એલાજો.

શરીરમાં જ્યારે ખુદરતી અગતની ગરમી કરતાં વધારે ગરમી ઉત્પન્ન થાયછે ત્યારે તેને તાવનું નામ આપવામાં આવેછે. ખુદરતી શરીરની ગરમીની હદ ‘ થર્મામીતર ’ અથવા પારાની શીશી મુકાને જોતાં ૯૮.૪) ડીગ્રી સુધીનીજ હોવી જોઈએ છે, અને એટલી ડીગ્રીથી વધારે ગરમી તાવનાં દરદ ઉપર આપણને લાવી નાખેછે. બદનના અંદરના ભાગમાં થયેલાં કાંઈક ખીગાડાથી અથવા બાહરના ભાગ ઉપર ખમાયલા કાંઈક જોખમથી ૯૮) ડીગ્રીની આ સાધારણ ગરમીમાં વધારો થાયછે, અને બદનના કોઈખી ભાગ ઉપર એકઠું થયેલું પડ અથવા રસીખી તાવની હાલત ઊપજાવેછે. એ ઊપરાંત ખીજ નેહરો અથવા એવી તાવોની ઉત્પત્તી શરીરમાં અનજાણપણે પેવશ થયેલી નેહરો આપોહવાથી થાયછે. એટલા માટે કેટલીક તાવો નીરદોશ અને કેટલીક મરકીરૂપી થઈ પડેછે. સઘલી જાતની તાવો કેટલીક ચોક્કસ બાબદોમાં મલતીજ આવેછે, અને તે દરેકની વખતે શરીરમાં દાખલ થયેલું વધતું—ઓછું નેહરજ તેની ઉત્પત્તી તરીકે ગણાઈ શકાયછે.

મનની વગર કારણની ખેચેની, ઉદાસી, ભુખનું ઉડી જવું, વગર નીયમનો જાહડો અથવા પેતનું આવવું, સાંધાઓનું કલવું ઇત્યાદી કેટલીક નીશાણીઓ તો દરેક જાતની તાવમાં સાધારણ રીતે નજર આવેછે.

તાવની વખતે શરીરની ગરમી ૯૮) ડીગ્રીથી ચઢતી ચઢતી છેક ૧૦૦) થી ૧૧૨) ડીગ્રી સુધી ચઢેછે. જોહેરી હુવાથી ઉપજેલી તાવ એમ જલદી માલમ પડી આવેછે કે જ્યારે એકાએક અનધારેલી રીતે તંદરોસ્ત બદનની ગરમી ૧૦૪) થી ૧૦૫) ડીગ્રી સુધી વધી જઈ થોડાજ કલાકમાં જહડકથી નીચે ઢિતરેછે અને સાધારણ ડીગ્રીની ખતી જાયછે. ગરમી જાણવા માટે પારાની શીશી ખરાખર ૯૮) ડીગ્રી સુધીજ ગોઠવી, તાવ જાણવા માટે તેનો ગોલ ભાગ દરદીની બગલની વચમાં દબાઈ રેહ એમ મુકવો અને પાંચ મીનીત બાદ તેને બાહર કાઢી પારો ફેટલો ચઢડ્યો છે તે તપાસવો, અને એવી તપાસ દીવસમાં સવાર સંજ એ વખત લેવી.

તાવમાં જે બીજી નીશાણીઓ જોવામાં આવેછે તે એ છે કે— ચામડી સુકી અને ખડખડી બનેછે; થુક કમતી થાયછે, અને તેજ મુજબ હોઝીરીમાના જરપત કરનારા રસના જથ્થામાંની ઘટાડો થાયછે; જીભ સુકી અને વજ ખાધેલી બનેછે; માહડું લગરીક ચીકારાવાલું આવે થવા તો તદન બીનાશ વગરનું બનેછે; સોશ એટલીતો લાગેછે કે તે જીભની મુશકેલ પડેછે; ભુખ સદનતર નાબુદ બનેછે; પેટની કબજાઆત થાયછે; પેસાખ થોડી-થોડી થાયછે પણ તેનો રંગ ધણો લાલ અને તેનો વાસ ધણો સખત થાયછે, અને તે પડતી વેલા અગનખી બલવા વગર રેહતી નથી; ગરમીના વધારા સાથે નાડીની જહડકમાંની વધારો થાયછે, અને તે એક મીનીતના ૧૨૦) થી ૧૪૦) ધપકારાઓ કરેછે; દમ લેવામાંની વધારો થાયછે, તંદરોસ્ત હાલતમાના એક મીનીટના ૧૮) દમ, તાવની હાલતમાં ૪૦) થી ૫૦) સુધી વધી જાયછે; નસ-તંતુઓ અતીધણી જોખમ પાંમતા દીસેછે, તાવની શરૂઆતમાં દરદી અતીધણી નખલાઈ-નાકવતી-થંડીનાં લખલખાં-કામ કરવાની ના મરજી-માથાના દુખારા-એચેતી ઈત્યાદીની ફરીયાદ કરેછે; કેટલીક સખતતાવોમાં બેશુદ્ધી, બંધ પડી જવું, સાંધાઓની ચમક, અને બેખબરીમાં થતો બકબકારો ખી ઊપજ્યા વગર રેહતો નથી.

તાવના સાધારણ એલાજો અને તદખીરો.

તાવમાં ઉપજતી અતીશય તરશ નરમ પાડવા માટે જવનું અથવા આમલીનું પાણી આપવું, પાણી અને મધ બેઉ સાથે ભેજીને આપવું, આઈસ-પાણી અથવા આઈસથી થંડો થયલો સોડા, અથવા આઈસના નાંધલા ગાંગડા ચુસવા માટે આપવા. હોજરીમાં રહેલી કાંઈ ચુંથારો ઉત્પન્ન કરનારી ચીજોની અસરથી ઢિલટી અતીધણી થાયછે, માટે ઉલટી

થવાનીજ હલકી દવા એ સમ કાયદો કરેછે; થંડાં પીનાં પી હોજરીના ચું-
કારાને નરમ પાડેછે; પેટની ઉપર રાઈ મારવી; તોપી જે ચુંકારો ચાલુજ
રેહતો ‘ઈપીકેકુઆના વાઈન’ (ipecacuanha wine) ના નાંધ-
લા-નાંધલા ડોઝ ઉપરાસાપરી લેવાથી અતીધણી કાયદો થાયછે; અને
એ સમજાં છતાંપી જે નરમ નહીં રેહ તો ‘સ્ટ્રીકનીઆ’ (strychnia)
ના અતીધણાં નાંધલા ડોઝો ગુણુગારા ઠડેછે. પેટની કબજાઆત જે
હોયતો જીભાપ આપવો, પણ જે પેટની ધણી છુટ હોયતો તેમને બંધ
કરવાના ઉપાયો લેવા. એ વેલા હોજર રેહતો અતીધણી માથાંનો દુ-
ખારો કમતી કરવા ‘કાલોન વૉટર’ મુકવું, આઈસ ફ્રિવવું, ગોલાપ
ચોપડવો, અથવા દલેલી સુંકને ઉકલતાં પાણી સાથે મેલવી માથાં ઉપર
લગાડવી; માંથાં આસપાસ બાંધેલો મજબુત પાટોપી એ દુખારો હલ-
કા કરેછે; એ દુખારાથી આંખોમાં જે લોહીનો જોશ થઈ આવ્યો
હોયતો માંથાંને ખેડ ખુને થોડીક જલો મુક્યાથી કાયદો થાયછે; ગરદન
ઉપર વેહેટુર મુકવાં, અથવા નાંધજાં બ્લીશતરો ઉઠાડવાંપી અગતના
ઉપાયો તરીકે ગણાયછે. અતીધણી નાકઉતી તથા ખેખખરી થતી હો-
યતો કાશી અને એવીજ પીછ ઉસકેરનારી દવા આપવી. અને સાજા
થતી વેલાએ થોડો પુષ્ટીકારક ખોરાક આપવો, સ્વછ હવામાં રાખવો,
શકતી આવનારી દવાઓ આપવી, અને હવાની ફરખદલી જે ખની
શકેતો કરવાને ચુકવું નહીં. તાવની વેલાએ દરદીને તરશ અતીધણી
પણ ભુખ પીલકુલ લાગતી નથી, અને તે વેલાએ તેને ધણી સંગીન
ખોરાક લેવાની બોલશ કરવી એપી મુરખાઈભર્યું છે. તાવમાં અપા-
યલો સંગીન ખોરાક નુકશાન કરેછે. ખુદરત ઉપર એથી ગોયા અનધ-
ટવું દખાન થાયછે, અને તે દરદને આગલ વધવામાં મદદ કરેછે; માટે
ખોરાક હલકો અને શેહેલાઈથી જરપત થાય એવો આપવો જોઈએ,
અને તે તરકારીનીજ જાતનો અગતનો છે. તાવના દરદીને ખોલ્લી
તાજીહવાની અતીધણી જરૂર છે, એથી તેના મનને ચેન મલેછે, તેના
લોહીની ગરમી નરમ પડેછે, અને તેનો જીવ તાજગી પામેછે.

રોજીંદો અથવા આંતર્યો તાવ.

(Ague=એગ્યુ.)

ઉત્પત્તીનાંકારણો.—ગંધાતા પાણીના જઠામાંથી નીકલતી જેહરી
હવા. ઠલીયાવાલો મેવો વધારે ખાવો. કંગાલ ખોરાક. બીનાશવાલાં

ધેરેમાં રેહવું. સાંજનો ઠાર ખમવો. ભીની જગા ઉપર સુવું અથવા બેસવું. અતીથણી મેહેનત. અતીથણી નીરાશી.

નીશાણીઓ.—એ તાવની શરૂઆત માથાં અને પગના દુખારા અને કલતરથી થાયછે. સાંધાઓ ઠાકી જાયછે. હાથ અને પગના છેડાઓ થંડા થઈ જાયછે, ઉલટી થાયછે, અને તે બાદ અતીથણી તાહડનાં લખલખાં અને ધુજરી થવા માંડેછે, અને આંગ ગરમ થાયછે. કેટલીક વખત એ તાવ એટલોતો અંચીતો આવેછે કે તંદરોસ્ત માણસે તેનો સ્વપનામાંની વીચાર નહીં રાખ્યો હોય.

એલાજો.—થંડીના લખલખાં થતાં હોય તે વેલાએ દરદીને છુટથી જવનું પાણી, ગરમ પાણી, કેમોમાઈલની ચાહે, અથવા ‘આંડી’ પાવો. ખીજાનાં ઉપર તેને સારી રવેશે ઓઢેલો રાખવો, તેની ખગલ અંદર ગરમપાણીની ખાટલીઓ આપવી. “લાડનમ” (Laudanum) નાં દશાંશ પંદર ટીપાંને “સલ્ફ્યુરીક ઇથર” (Sulphuric Ether) નાં લગભગ એટલાંજ ટીપાં સાથે ભેલી એક વાઈન ગલાસ પાણીમાં નાખી પાવું. લખલખાં ચહડ્યા અગાઉ જો વામીટની જરૂર જણાયતો “ઇપીકેકુઆના પાઉડર” (Ipecacuanha powder) ના પચીસથી ત્રીસ અથવા વધારે ગ્રેન ગરમ પાણીમાં ભેલીને દરદીને પાવું. તાવની વેલાએ જો પરસેવો અટકી ગયો હોયતો તેને છુટો પાડવા માટે—

* લાઈકેર અમોની અમ્મોનિયમ (Liq. Ammon. Acet.)... આંઝિસ ૧૫

એપસમ સાલ્ટ (Epsom Salts or Magns. Sulph.)... આંઝિસ ૧૫

સ્પીરીટ ઈઠર નાઈટ્રીક (Sprt. Æther. Nitros.) ..... ડ્રામ ૨

કપુરનું પાણી (Aqua Comp.) ..... આંઝિસ ૬

એ દવાઈમાંથી પોણું વાઈન ગલાસ સુધીનો ભાગ દાહડામાં ચાર વખત આપવો. શરીર અતીથણું સુકું અને ખડખડું લાગે તે નરમ પાડવા, અને તે સાથે ચામડીના સુરાખો ઓછા કરવા, કુકાં પાણીમાં વાદકું અથવા કાંઈ નરમ કપડું, બોલી તે બદન ઉપર ધરી તુરંતજ પાછો તે ભીનાશ નુછી નાખવો. એ ઊપાયોથી તાવ તમામ ઊતરી ગયા બાદ સહવારનાં પોહરમાં ‘કીનાઈન’ દશ ગ્રેન સુધી આપવું પછી બપોરનાં ખીજ પાંચ ગ્રેન, અને સાંજનાં ખીજ પાંચ ગ્રેન સહવું મલી વીરા ગ્રેન સુધી આપવું, અને ખીજે દીવશે પંદર ગ્રેન, ત્રીજે દીવશે દશ ગ્રેન, એમ કીનાઈન તાવ ગયા પછે થોડાક દીવશે સુધી ચાલું રાખવાને ચુકવું નહી. જો પેતની કપલઆત થઈ હોય તો—

કેલોમેલ (Calomel or Hydrarg. Subchlorid.)..... ગ્રેન ૪

એક્સ્ટ્રેક્ટ કોલોસીનથ કોમ્પોઝિટ (Ext. Colocynth. Co.) ગ્રેન ૩

એ બેઠા સાથે પાણીમાં પાવું અને એ પાદ બે ત્રણ કલાકે એપ-સમ-સાદા અને સુનામખી જીલાપ માટે આપવી.

એ તાવ માટેનો ગ્રામ્મી એલાજ નીચે મુજબનો છે.—

અતવીશ ..... દ્રામ ૧

ગ્રાંથ ..... દ્રામ ૧

ગુલવેલ ..... દ્રામ ૧

સુંઠ ..... દ્રામ ૧

એ સધલાંનો ભુકા કરી તેમાંથી ૧૫ થી ૨૫ ગ્રેન જેટલો પાણીમાં ડાહવી, તાવની ગેરહાજરીમાં દરદીને ફકાડવો.

ખોરાક—એ વખતે ફક્ત સાબુચોખ્ખાની કાંજી, પીલાંનો રસ, દુધ, અને હલકી ખીશકીટ ઊપરજ નીભાવ કરાવવો.

એ તાવથી પીડાતા માણસોએ થંડી અને ભીનાસના દીવરોમાં રાતની હવાથી ખનતાં સુધી દુર રેહવું, ખામદાદની કુક આંગ ઉપર લેવી નહીં, અને જ્યાં સુધી કાંઈ ગરમ પ્રવાહી કે સંગીન ખોરાક હોજરીમાં ઉર્તાર્યે નહીં હોય ત્યાં સુધી થંડી હવામાં ખાહેર પડવું નહીં. જો તાવ આવવો ચાલુજ રેહતો હવાની ફેરબદલી કરવી.

ઝરી તાવ.

(Remittent Fever=રીમીતંત ફીવર.)

ઉત્પત્તીના કારણો.—ખરાબ હવા. ભીનાશવાલાં ઘરમાં રેહઠાન. ખરાબ ખોરાક. જરૂરજોગી કસરતની ખુટ.

નીશાણીઓ.—ઘણીખરી રોજીંદા તાવને મલતી. એમાં ફરક એટલો કે ઘણા દીવસો સુધી તે ખદનમાં હાજરજ રેહછે, જરા કમતી થાયછે પણ તદન નીકલી જતી નથી. ખીજ પધાં ચીન્હો રોજીંદા તાવના કરતાં વધારે સખત રીતે જણાય છે. તાવ હોય ત્યારે ઉલટી અતીઘણી અને ઘણુંકરીને કાલા રંગની થાયછે. જીભ અતીઘણી સુકી રેહછે. ઘણી વખત કમજોખી માલમ પડેછે. સાંધાઓની કલતર અને માથાંનો દુખારો નહીં ખમાય એટલો વધી જાયછે.

એલાજો.—ઘણાખરા સધલા રોજીંદા તાવને મલતાજ કરવા. ખીજ સધલા અગતના એલાજો—“તાવના સાધારણ એલાજો અને તદ-ખીરો”—એવાં મથાલાં હેઠલ આખ્યા છે તે કામે લગાડવા. આંગ ધાતી વખતે કુકા પાણીમાં થોડોક સેરડીનો સરકો ઉમેરવો. થંડી લાગીને

તાવની શરૂઆત થવા માટે ત્યારે આ નીચલી દવામાંથી પોણું વાઈન ગલાસ જેટલી દીવસમાં ચાર વખત પાવી:—

લાઈકર એમોની એસીટેટીસ (Liq. Ammon. Acet.).....	આંઉશ. ૧૧
ટીંકચર એકોનીટ (Tinct. Aconiti.).....	મીનીમ. ૩૦
સ્પીરીટ ઈઠર નાઈટ્રીક (Sprt. Aether. Nitros.).....	દ્રામ. ૨
સીરપ લેમન (Syrup. Limonis.)	આંઉશ. ૧
સ્પીરીટ એમોની એરોમેટીક (Sprt. Ammon. Arom.)	દ્રામ. ૨
પાણી (Aqua).....	આંઉશ. ૩૧

જો નખલાઈથી દરદી બેખબર જેવો થતો લાગે તો બોચી ઉપર તુરતજ રાઈનુ પલાસતર શખત લગાડવું. જે વખતે તાવ જરા કમતી માલમ પડે તે વેલા આ નીચલી દવાનું પોણું વાઈનગલાસ દર ત્રણ કલાકે કાયદો કરશે.—

શલકેત આફ બીબેરીઆ (Beberice Sulphas)	ગ્રેન. ૨૪
“ગુલાબજી” સરખત (Syrup Rosae Gallicae).....	આંઉશ. ૧
પાણી (Aqua).....	આંઉશ. ૬

તાવ ઉતરયા પછી કવીનાઈન, રોજીંદા તાવના એલાજમાં જણાવ્યા મુજબ, ચાલુ રાખવું.

ખોરાક—રોજીંદા તાવના વખતને મલતોજ આપવો.

ચૌદ દીવસ ચાલુ રહેતો તાવ.

(Typhus Fever=ટાઈફસ ફીવર.)

એ ધારતી ભરેલો તાવ છે. આવતાંવારજ તે અતીશય નખલાઈ ઉપજાવેછે. ચઉદ અથવા એકવીશ દીવસો સુધી તે જાડીજ રહેછે.

ઉત્પત્તીના કારણો.—તન તથા મનને નખલાં પાડનારી સઘલી અશરો. આધારીધામાં ગરઅંદાજો. અતીશય થાક. ખરાબ ખોરાક. નખલાં પાડનારાં દરદો થયાં હોય તે. હવાની આવજાવ વગરના ઘરમાં અથવા જગામાં ઘણું માણસોનું રહેવું અથવા એકઠું મલવું. મોહટાં શેહરોમાં અને શીયાલાની રૂતુમાં એ રોગ ફાટી નીકલેછે.

નીશાણીઓ.—તાવ આવ્યા પછી પાંચથી છ દીવસમાં દરદીની ચામડી ઉપર, ગોવરાને મલતી આવતી, સામરા રંગની સેજ ઉપસેલી છાંટો દેખાય છે. પહેલે દીવસે એ છાંટો દાખવાથી અંદીઠ બનેછે, પણ ત્યાર બાદ તેમ અંદીઠ થવાને બદલે કાયમ રહી અપટી થતી જણાય છે. પહેલાં એ છાંટો હાથ ઉપર થાયછે, પણ પાંઠ અને ચેહરા ઉપર કવચીતજ

નજર આવેછે. એ ઉડતો મરકીરૂપી તાવ છે. યુરોપમાં એ ધણી સાધારણ છે, હીંદુસ્તાનમાં એટલો સાધારણ નથી. દશથી ચઉદ દીવ-સોની અંદર સારી થા નરસી એ તાવની વલ્ગાણુ જણાઈ આવેછે, મરણુ નીપજવાનું હોય તે એટલાંજ અરસામાં નીપજે છે. શરૂઆતની નીશા-ણીમાં દરદીને સેજ થંડી, સુસતી, પીઠમાં દુખારો, તરસ, બેચેની, મુગ, ઉલટી, માથાંનો દુખારો, અને બદન અંદર થંડો સલસલાત લાગેછે, અને બુખ ગુમ થઈ જાય છે. દરદીનો ચેહેરો સુસ્ત દીશેછે, ચેહેરો ભરાઈ આવેલો અને શામરા રંગનો બને છે, આંખોમાં લોહી ધાઈ આવેછે, પાંપણા જુમાઈ જાયછે, એક જાતનો ખાસ વાસ તેના બદનમાંથી નીકલે છે, સુસતીની હદ રેહતી નથી, બેસુધીનો બકબકારો ચાલુ થાય છે, મન સદા બેચેન, ઘેરાયલું, અને જગરૂતજ રહેછે, માથું શખત દુખેછે, ચામડી ગરમ અને સુકી તથા ઝાડો કબજ રહેછે, પીશાબ થોડી અને રાતી થાયછે, જીભ સુકી ધુજતી અને પીળા રંગના થરાવાલી થાય છે અને મુશકેલીથી બાહર ખેંચાય છે, નાડી જહડકમાં ચાલી ૧૫૦ થી ૧૬૦ ધપકારા કરેછે, દમ જહડકમાં ચાલેછે, તાંવ જહડકમાં ૯૮ થી તે ૧૦૫ ડીગ્રી સુધી વધેલી માલમ પડેછે, અને દરદી તરસથી ભરપુર પરેશાન હાલતમાં રીપેછે.

થોડા દીવસમાં તાવનું નરમ પડવું સારી આશા આપેછે. નીરાશી ભર્યા કેરોમાં ખારમાથી વીસમા દાહડાની અંદર જીભ અતીશે સુકી અને પીલી બને છે અને તે બાહર કહડાતી નથી, જગતી પણુ નાતવાન હાલતમાં વધારો થાયછે, દરદીથી પોતાનાં ખીછાણાં ઉપર ફારખી મંડાતી નથી કે હાથ પગની જાયકાતા નથી, જીભમાં-હાતમાં-અને મોહડાંનાં માસમાં ઘણી ધુજરી ચાલેછે, ચેહેરો નખઈ જાયછે, અને ફેફસાંમાંથી નીકલતી હવાનો વાસ 'એમોનીઆ' નામની ગાસના વાસને મલતો આવેછે, (એ વાસ ઉપરથી એ તાવ ચોકસ રીતે પરખાઈ આવેછે), સેવટે દરદી ખેભાન પડેછે, આંખો અરધી મીચેલી અને મોહડું જીંઘાડું રહેછે, ઝાડો અને પેશાબ પોતાની મેલેજ થાયછે, બેખબર હાલત બરીજ રહેછે, અને આખેરીની થોડીક તાનતોડ કરી દરદી મરાણુ પામે છે.

એલાળે.—જો ઘણીજ બકબક કરતો હોયતો માથાં ઉપર પુબ્કળ તાહડું પાણી રેડવું. તેને થંડાં પાણીનાં તબમાં પાંચ મીનીટ સુધી બેસાડી તરત બાહર લાવી બદન જોરથી નુછી નાખી ગરમ કપડું ઓઢારીને ખીછાણાં ઉપર સુવાડેલા, એમ કરતાં તે નખલો પડી ગયલો લાગે તો

તુરત થોડો ખાંડી પાવો. દારૂ આપવો ઘણા ગુણગાર છે, જો ઘણી સુસતી અથવા બેખબરી હોય તો ખાંડી એક બે ચમચા તથી બેવડાં પાણીમાં આપવાને અચકાવું નહી. જો તાવ અને બકબકારાનું જોર ઘણું નહીં હોય તો ખાંડી, શેરીવાઈન તથા વીહરાકી આપવો. તાવની શરૂઆતના વખતમાં જો ઝાડો તથા બેલડી ઘેરાઈ રહી હોય તો ઝાડો લાવવા જીલાપ આપવો અને બેલડી થવા માટે આ નીચલી બે દવા સાથે ચાર ગલાસ મોળી ચાહે ભેલી એકજ વખતે પાઈ દેવી.

ઈપીકેકઆના પાઉડર (Powder. Ipecac.)... ગ્રેન ૨૦

અમોનીઆ બાઈકારબોન (Ammon. Bicar.) ગ્રેન ૧૦

બેલડી તથા ઝાડો થયાં પાદ “ ડાઈલ્યુટ ફ્રાસફેરીક એશીડ,” અથવા “ ડાઈલ્યુટ શલ્ફ્યુરીક એશીડ” નાં દશ ટીપાં, પાણી સાથે ભેલીને દીવસમાં એ ચાર વખત પાવાં. એ માટેની પીણીદવા નીચે મુજબની છે. જે પોણુ વાઈન ગલાસ ભરી ત્રણ ત્રણ કલાકે પાવી:—

કવીનાઈનડી સલ્ફસ (Quinia Sulph.) .....ગ્રેન. ૬

એશીડ સલ્ફ્યુરીક ડાઈલ્યુટ (Acid. Sulphuric. Dil.) .....મીનીમ. ૧૬૦

ઈઠર શલ્ફ્યુરીક (Æther. Sulphuric.) .....ગ્રામ. ૨

સીરપ જીનજીબર. (Syrup. Gingeberis.) .....ગ્રામ. ૪

જવનો ઉકાલો (Decoct. Hordei.) .....આઉન્સ ૮

કુટલાએક વૈદો એવો વીચાર આપે છે કે એ તાવમાં કવીનાઈન થોડું નહીં પણ ઘણા મોટા વજનમાં આપવું, એટલે કે, દર બે કલાકે દસથી બાર ગ્રેન આપવું. સુકી ચામડીના એલાજ તરીકે ચાર પ્યાલા કુકાં પાણીમાં આશરે દોહડ ગલાસ “ ટાઈલેટ વીનીગર ” (Toilet vinegar) નાંખી તે વાદલાં વડે શરીર ઉપર ફેરવી તુરતજ નુકી નાંખવું. પેશાબ કમતી જતી હોય તો થંડું જવનું પાણી, થંડો લેમોનેડ, આઈસ, અથવા એક શેર દુધમાં આશરે અરધો ગ્રામ સુરે-ખાર ઉકાલીને થંડું પાડી તે પાવું. દરદીના કપડાં અને પીછાણું ઘણું સોજું રાખવું. આરડામાંની હવા ‘ કારબોલીક એશીડ ’ પાઉદરથી સાફ રાખવી, અને ત્યાં ઘણા માણસોની ગીરદી થવા દેવી નહી. દરદીનાં આંગ ઉપર પવન ફૂકે નહી તેની સંભાલ રાખવી પણ આરડો ખાલો રાખવો. દરદીનાં પેહેરેલાં કપડાંનો બનતાં સુધી નાશજ કરવો કે તેથી એ તાવનો ફેલાવો થતો અટકે. પરસેવાથી ભીંજાયલાં દરદીનાં કપડાં તેનાં દીસમાં જરાવારખી રેહવા દેવાં નહી. તાવની શરૂઆત થતાંજ જો.—

* સાકરનું ઝુનાનું પાણી ..... અમચી ૮

કુચ ..... શેર ૨

એ બંધને ભેલીને પાશર દુધ જો દર ત્રણ કલાકે પાવામાં આવેતો તે અતીથણા ગુણુ કરેછે એમ જણાયલું છે.

ખોરાક.—ખોરાક તરીકે કુક્ત દુધ, ઝેરવો, કાંજી ચાહે અને હલકી ખીશકીત આપવી. ભારે નળલાઈ થઈ હોય તે હીંગામમાં ઇંડા, પાંજી, અને પીલાંનેા શેરવોખી આપવો. દરદી સાજું થવા માંડે કે તેને પુષ્ટી મલે એવો ખોરાક અને શકતી આપનારી ‘તાનીક’ દવાઓ આપવાને ચુકવું નહી.

એકવીસો તાવ.

(Typhoid or Enteric Fever=ટાઈફોઈડ અથવા

એન્ટ્રીક ફીવર.)

‘ટાઈફોઈડ’ અથવા એકવીસો તાવ ‘ટાઈફીડ’ અથવા ચઢી દીવસના તાવને એટલેતો એક મલતો આવેછે કે તેઓ જીછે કે અચાર તુલીક એકજ સરખા ગણવામાં આવતા હતા, પણ તેઓ બેજ વચ્ચે થોડાક ખાસ તફાવતો હાલ નજર આવ્યાછે. જો કે એ તાવખી કાંઈ થોડો ધારતી ભરેલો નથી, પણ તે ટાઈફીડના જેટલો ઊડતો અને મરકીરૂપી નથી.

ઊત્પત્તીનાં કારણો.—રોહિરનાં તંદરોસ્તીખાતાં તરફની બેદરકારીથી બગડી ગયલી ગટરો, તેઓમાં એકથી થયલી ગલીચી અને તેમાંથી સુરાખો વાટે બાહર નીકલતી જેહેરી હવા. એવી ગલીચી તલાવો અથવા કુવાઓમાં પેવરા થયાબાદ તેમાંનું પીવામાં આવતું રોગીષ્ટ પાણી. એ ખરાબ હવાનું અથવા પાણીનું જેહેર ખદનમાં દાખલ થયા બાદ દસ ખાર દાહડા ગયા પછીજ એ તાવ પોતાનો દેખાવ દે છે. બાલક અને ખુઠા, ગરીબ અને તવંગરને તે એક સરખી રીતે પકડે છે, અને જઈશીના કરતાં જુવાનીમાં તે વધારે દીસેછે.

નીશાણીઓ.—એ તાવના હોમલાની દસ ખાર દીવસો આગમચીજ દરદીનાં સાંધા કલેછે, મન બેચન રેહછે, સુસતી લાગેછે, પેટ છુટથી આવેછે અને તેના રંગ શીકો દીસેછે. ત્યાર બાદ ટાહડ વાગીને તાવ આવેછે, માથાંનેા દુખારો થાયછે, નળલાઈ અને સુસતી ઊપજે છે, ઊંધ આવવી નથી અને જો આવેછે તો સ્વપનાઓથી દુખ મલેછે. જીખ તમામજવી રેહછે, તરસ અતીથણી લાગેછે. જીખ આણી અને કારઆગલથી રાતી રેહછે પણ તેની વચમાં સફેદ ચીકણા થરા બંધાય છે.

ગાલો ધણી રતાસ પકડેછે. દમની હવા પુરાકલ ગંધ મારેછે. પેટ ડુગી આવેછે અને દાખવાથી દુખેછે. ઝાડો અને ઊલટી ધણી થાયછે. દરદીને બેસવાની મરજી થતી નથી, અને જગાઓ ખદલ્યાથી ની તેને આરામ થતો નથી. દીવસના કરતાં રાતના તાવનું ભેર વધેછે. તાવ ૧૦૪ થી ૧૦૫ ડીગ્રી સુધીનો રહે છે. કઠિવત સધલું નાખુદ બને છે. એહેરો ખવાઈ ગયેલો શીકો અને દલગીર દેખાય છે, આંખો અંદર પેસતી જાયછે, પેશાબ થોડી પણ ધણી રાતના રંગની આવેછે. પેહેલે અઠવાડીએથીજ દરદીને બેચેનીના સખખથી ખીછાણાં ઊપર રેહવા ગમતું નથી. તાવ આવ્યા પછી સાતથી ચઊદ દાહડામાં જાતી તથા પેટ ઊપર ગાલાની રંગના દાણાઓ જીમખામાં ફુટેલા દેખાયછે, દાખ્યાથી તેઓ અંદીજ થાયછે, પણ પાછા તુરતજ દેખાયછે. એ દાણાઓ ત્રણ ચાર દીવસ રહી ગુમ થઈ જાયછે, પણ પાછા થોડા વખતમાં ફુટે અને એ હાલત તાવનો અંત આવે ત્યાંસુધી ચાલુ રહેછે. સેંકડે બાર કેસોમાં એ દાણાઓ મુદલ દીસતા નથી. સાજા થવાની નીશાની ત્રીજાં કે ચોથાં અઠવાડીઆંથીજ જણાયછે. ત્યારે તાવ ધીમે ધીમે નરમ પડેછે, નાડીની જહડક સરેસતા મુજબની થતી જાયછે, જીભ સાફ થાયછે, ભુખમાં સુધારો થાયછે, પુરાકલ પેટ આવતાં બંધ પડે છે, બેસુધી કે બકબકારો થતો નથી, અને દરદી ખીછાણાં ઊપર સેહેલાઈથી બેસી શકેછે.

નાઉએદી ભર્યા કેસોમાં ખીજાં અઠવાડીઆમાંથીજ પેટ અતી ધણું ડુગેલું અને ઢોલ જેવો અવાજ કરતું બનેછે, જમણી બાજુ દુખારો ચાલેછે અને ગગરેછે. તક્લી મોટી થાયછે; સુગ, ઊલટી, અને ઝાડામાં ધણી વધારો થાયછે. ઝાડાનો રંગ અધકચરા પાકેલા વટાણાનાં જેવો હોયછે, અને તે પાટલો છુંછા જેવો, અને કાઈ વેલા લોહી સાથે પડે છે. નાડીની જહડક અને આંગની ગરમી એ બેજોમાં અતીધણી વધારો થાયછે. કાનમાં કસારાં ખાલેછે, બેહરપણુ આવેછે, અને અતેસાર થાયછે. મનનો ગુંચવાડો વધેછે, બકબક ચાલુ થાયછે, ખાંશી થાયછે, દરદી ધણી ખાંહસ થયા પછેજ ખોરાક લેવાનું મન કરેછે, સેવટે બકબક બંધ થઈ તમામ બેસુધી ઊપજેછે, ધુજરી થાયછે, પેટ અને ખીશાબ પોતાની મેલે છુટીજાયછે, અને આખેરે તેવીજ બેખખર હાલતમાં દરદી મરણ પામેછે. જો ગુરદાનો વરમ હોયછે તો પિશાબ પડવી બંધ થવાથી તેનું જેહર આંગમાં ફરી વળેછે, દરદીને રાતેપાત થાયછે, અને આખેરે લોહીથી ભરેલો ઝાડો અથવા ઊલટી કરી, થોડીક તાનતોડ ટ્રોધા પછે તે જીવ મુકેછે.

એલાળે.—સજીથી પેહેલાં ખરાબ હવાની જગામાંથી દરદીને બા-
હર કાઢવો. દરદીને ખીંછાણાં ઊપરજ આપ્યો વખત આશાએશમાં
રાખવો. શરૂઆતમાં ઝાડો બંધ હોયછે માટે એરંડીયાંનો જીલાબ આપ-
વો. જે પેટ દાખવાથી દુખતું હોય તો અલસીની એક મોહટી પોલતીસ
પેટ ઉપર મુકવી. વારેધડીએ ઉલટી ધણી સખત થાયછે, માટે ‘ડાઈલ્યુત
નાઈટ્રો-હાઈડ્રોકલોરીક એસીડ’ (Dilute nitro—hydrochloric
acid) ના દશથી બાર ટીપાં પાણીમાં ભેલી દીવસમાં ત્રણ વાર આપવાં,
જે તાવ છેક ૧૦૫ થી ૧૦૭ ડીગ્રી સુધી વધી ગયો હોય, નાડી જહડ-
કથી ચાલતી હોય અને દરદી બકબક કરતો હોય તો ૯૦ ડીગ્રી ગરમ
પાણીનાં તખમાં તેને બેસાડવો અને તેને બેસાડયા પછી પાણી ૬૫ ડી-
ગ્રી સુધી થડું કરવું અને તેમાં દરદીને જ્યાં સુધી તાવ ૧૦૨ ડીગ્રી સુધીની
થાય ત્યાં સુધી રાખવો. જે તખમાં દરદીને લખલખાં ભરાવા માંડે તો તુ-
રતજ તેને બાહર કાઢી કામલીમાં લપેટી ખીંછાણાં ઉપર સુવાડવો. એ
ઉપાય ધણી ફાયદાકારક છે. પેટ સાથે જે લોહી પડતું હોય તો સફા
અંદર આઈસના ગાંઝડા ખોસયાથી આરામ થાયછે. જીલાબ આપ-
યાથી ઝાડો સાફ આવ્યા પછી જે દરદીનો ખાંધો સારો હોયતો ‘ઈન્-
ફ્યુઝન ડીજીટલીસ’ (Infusion of digitalis) નો અરધો આંઉસ
આઠ આઠ કલાકે તેને પાવો, અને એમ પાંચથી છ દાહડા કરવું. જે
દરદીને ઝાડો ખીંછુટથી આવતો હોયતો આ નીચલી ગુણગારી દવાના
આર ભાગ કરી એક એક ભાગ દર ત્રણ કલાકે આપવો:—

સલ્ફ્યુરસી એસીડ (Acid. Sulphuros.).....	મીનીમ ૬૦
ટીંકચર આફ ઓપીઅમ (Tinct. Opi.).....	મીનીમ ૨૦
એસીડ સલ્ફ્યુરીક ડાઈલ્યુત. (Acid. Sulphuric. Dil.)...	મીનીમ ૪૦
સાકરનો શીરો (Syrup.).....	આંઉસ ૧
પાણી (Aqua.).....	આંઉસ ૬

દરદીને જે ઝાડા સાથે લોહી પડતું હોય, અને પેટ દાખવાથી જે
તેમાં દુખારો થતો હોય તો કુકાં પાણીના વાદળાં ફેરવવાનો ઉપાય ક-
રવો નહી. જે ઝાડો ધણો ઉપરાસાપરી થતો હોય અને તે વધારે
જઠામાં થતો હોય, અને જીભ ઉપરખી સફેદ થશે થયો હોય ત્યારે

હ્યુ પીલ (Pil. Hydrag.).....	ગ્રેન ૧૨
ફીકીકાફુઆના પાઉદર. (Pulv. Ipecac.).....	ગ્રેન ૨
અફીન (Opium.).....	ગ્રેન ૨

એ ત્રણ ચીજો ભેલી તેને બાર ગાળીઓમાં વહેચી નાખવી, અને

એકઠી દર જે કલાકે ગળાવવી, પણ દાંતના પારાઓ જેવા સુજવા માંડે તેની તે ગળાવવી બંધ કરવી. એ ગોળીઓ પેટ બંધ કરવાનો ગુણુ ધરાવે છે. ઝાંડા સાથે લોહી પડવું, જે જરીજ રહેતો એક દ્રામ “લીક્વીડ એક્સ્ટ્રેક્ટ ઓફ અરગટ” (Liquid extract of ergot) લેઈ, તેને એક આંઉસ પાણી સાથે મેલવી બધું એકદમ પાવું અને તે પાવાનું દર જે કે ત્રણ કલાકે જરીજ રાખવું. અથવા નહીતો જે એન મોરથુથુ સાથે જે એન અશીન મેલવી તેની ચાર ગોળીઓ કરવી અને એકઠી ગોળી ત્રણ-ત્રણ કલાકે આપવી. તાવની વખતે હાંફનખી થાયતો પીઠ ઉપર પો લતીસ મુકવાને ચુકવું નહી. એ તાવ પછી તથા લખવાના એલાજ માટે દર્દી આમાં નાહવું, અને હવા ફેરબદલ કરવી.

• ખોરાક.—ખોરાક ઉપર, એ તાવની વખતે અતીશય ધ્યાન આપવું જોઈએ. પેટેલાં ત્રણ અઠવાડીયાં તુલીકતો દુધ ચાહે અને કાંજીજ આપવી. એ મુદત પછે ઇંડાં અને એવોજ ખીજે સંગીન ખોરાક ધીમે-ધીમે સંભાલથી આપવો. તરકારી ખવાડવી નહી. કેટલાએક વૈદો હરેક વખતે ઇંડાં આપવાને અડચણ લેતા નથી. કુમળી ચાહે અને ક્રી ખી લેતો અડચણ નહી. દારૂની કોઈ વખત અગત પડે, અને કોઈ વખત પડતી નથી, પણ જ્યાં અતીધણી સુસ્તી અને બેખબરી ઉપજવાની ધારતી હોય ત્યાંતો વાઈન અથવાતો આંડી વટીકખી આપવો.

ઝીનો તાવ.

(Hætic Fever=હેક્ટીક ફીવર.)

ઉત્પત્તીના કારણો.—અતીશય નખલાઈ લાવનારાં અંદરનાં કોઈ સખત દરદમું જોર. બદનનો કોઈ ભાગ પાક ઉપર ચઢી તેમાં રશી જમાવ થાયછે. તે ખઈ, પાકું, કલેજનુ પાકવું, મરડો ઇત્યાદી દરદોની સાથે એ તાવ સાધારણ રીતે નજર આવેછે.

નીશાણીઓ.—સવાર સાંજ લખલખાં ભરઈને તાવ આવેછે, પણ સાંજનુ વધારે સખત હોયછે, કે જે વેળા આખા દીવસની સુસ્ત અને નખલી હાલત દર થઈ હુશીયારી આવેછે, આખો ચલકતી થાયછે, વાતચીત જોશદાર બનેછે, અને ગાલો ઉપર અતી ખુબસુરત રતાશ ફેલાયછે. એવી હાલત પાંચ-છ કલાક રહેછે, અને ત્યાર બાદ દરદોની રીત-ભાત અને દેખાવમાં અંખીતો તમામ ફેરફાર થાયછે, એહેરા ઉપરનો રતાશ ગુમ થાયછે, અતીશય પરસેવો પડેછે, અને દરદી તદ્દન ખરેશાન

હાલતમાં પડી રહેછે. દરરોજ એમજ થતું જાયછે, દરદી નાતવાન ખનેછે, ઝાડો ધુટી જાયછે, અને આખરે નખલાઈ અને ઠાકની અસરથી તે મરણ પામેછે.

એલાએ—જે દરદ એ તાવ લાવ્યું હોય તેને સોધી કાઢી તેના પેહલાં ઉપાય કરવો, દરદીને મગરનુ તેલ, “કેમીકલ કુડ” વગેરે શક્તીની દવા આપવી. ઘણા પરસેવો પડવો જારીજ રહે અને દરદીની શક્તી ખોટવાતીજ જાયતો.—

ટીંકચર બેલેડોન (Tinct. Belladon.) .....મીનીમ ૪૦

ટીંકચર ઓપાઈ (Tinct. Opii) .....મીનીમ ૪૦

પાણી (Aqua) .....આઉંસ ૬

એ તણુને મેલવી તેમાંથી પોણુ વાઈન ગલાસ જેટલું દીવસમાં ચાર વખત દરદીને આપવું. અથવા અર્ધો ગ્રેન મોર્ગ્યુથુ અને એક ગ્રેન અફીન એ બંધેને મેલવીને તેની એક ગોળી કરી રાતનાં ગળવા આપવી. અથવા છ થી દસ ગ્રેન “ગેલીક એસીડ” (Gallic Acid) ત્રણ ત્રણ કલાકે પાણીમાં ભેલી ફકાડવી.

ખોરાક—સરેસતા મુજબ હલકો લેવો, અને દારૂ ખનતાં સુધી આપવોજ નહી.

ઉટીયું ટુટીયું.

(Dengue Fever=ડેનગયુ ફીવર.)

એ તાવ અંચીતો આવેછે. એ ઉડતો અને મરડી રૂપીછે.

નીશાણીઓ—દરદી હાતની હથેલીનુ અને પગના ટલ્પાંનું માસ જડ થઈ જવાની અને તેમાં દુખારો થવાની ફરયાદ કરેછે. ફેટલીક વખત આખું શરીર જડ થઈ જાયછે, અને પછી તુરંતજ તાવ આવેછે. ચામડી ગરમ અને સુકી, અને જીભ ઘણી રાતી ખનેછે. ચહેરો ચલકતો લાલ રંગ પકડેછે. ખભાં, ધુટી અને હથેલીનાં સાંધાઓમાં કલતર આવેછે. ખીજે દીવસે સઘલા નાંધલા સાંધાઓ સુજ આવેછે. પેટ મજબુત રીતે કપ્પજ રહેછે. ત્રીજે દીવસે ચામડી ઉપર લાલ છાંત પડેલી નજર આવેછે જે એકઠે જે દીવસ પછે જાણાતી નથી. નાડી ૧૨૦ થી ૧૪૦ સુધી મારેલેછે, અને ફેટલીક વખત ગરદન—ખગલ—અને જંઝમાંની યાંકા સુજ આવેછે. ઘણું કરીને એક અઢવાડીઆં પછી એ તાવનું જોર તરમ પડેછે.

એલાજો—તાવ જોરમાં હોય તો—

- લાઇકેર એમોની એસીટેટીશ (Liq. Ammon. Acet.) ...આઉશ. ૧
- સ્પીરીટ ઈઠર નાઇટ્રશ (Spir. Ether. Nitros.).....દ્રામ. ૨
- ટીંકચર એકોનીત (Tinct. Aconiti.).....મીનીમ. ૨૦
- કપુરવ પાણી (Aqua Camph.) .....આઉશ. ૬

એ દવાનું પોણું વાઇન ગલાસ ત્રણ કલાકે આપવું. ઝાડો લા-
લાવવાની અગત હોય તો “કોલોમેલ” (Colomel) ચાર ગ્રેન, અને
વીશ ગ્રેન “રહુબાર્બ” (Rhubarb) ભેળીને ફકાડવું. કુકાં પાણીમાં
વાદલું બોલી આંગ ઉપર ધસવું, અને તુરતજ નુછી નાખવું, અને
એની આગમચ સખત તાવ નરમ પાડવા માટે

- સેલીસીક એસીડ (Acid. Salicic.).....ગ્રેન. ૬૦
- લાઇકેર એમોની એસીટેટીસ (Liq. Ammon. Acet.)...આઉસ. ૨
- કપુરવ પાણી (Aqua Camph.) .....આઉસ. ૪

એ દવામાંથી એકકું લીકર ગલાસ દર બે કલાકે આપવું.

ખોરાક—દારૂ બનતાં સુધી આપવો નહી. ખોરાક પુષ્ટી અપે
તેવો લેવો.

રાતો તાવ.

(Scarlet fever=સ્કારલેટ ફીવર.)

એ તાવ ધણું કરીને જોડે બચાંઓ ઉપરજ હુમલો કરેછે, તોખી
ખીજે વખત જીવાનો અને અધાર વયનાંઓખી તેના સપાટામાંથી
બચતા નથી. યુરોપમાં એ ઘણા સાધારણ છે. એખી જોડે એક
ખરાબ તાવ.છે, પણ જો તેની પુરતી સંભાલ લેવામાં આવે, અને લાયક
તેના એલાજો થાય તો તે ભય ભરેલો થઈ પડતો નથી.

એ તાવને ભલો તાવ અને ભુંડો તાવ એ બે જાતમાં વેહેચી
નાખવામાં આવ્યો છે.

ભલો રાતો તાવ:—

નીશાણીઓ—ઘણી ખરી સમલી સાધારણ ખીજ તાવોની
નીશાણીઓને મલતી આવેછે, ખોરાક ગલવાની અને દમ લેવાની
મુશ્કેલી પડેછે. જીભ ઉપર સફેદ થરો બંધાય છે અને ઉભી ઉપસેલી
રાત્રી જાંતો તેની ઉપર દીસેછે, એ એક ખાસ નીશાણી એ તાવની છે
તેની દીવસે જીની રાત્રી જાંટો સરૂઆતમાં ગરદન અને જાતી ઉપર

દેખાય છે, અને થોડા કલાકમાં આખાં બદન ઉપર ફરી વલે છે. પણ જો જગાઓ ઉપર સુતાં સુતાં દખાન થતું હોય તે જગાઓ ઉપર એ છાંટો વધારે જાડી અને વધારે રાત્રી દેખાય છે. પાંચમે અથવા છઠે દાહડે એ છાંટો નરમ પડતી જાય છે. અને વધારે શીકી થાય છે અને આઠમે દાહડે તે ખીલકુલ નાબુદ બને છે. એ તાવમાં ગળું સુજી આવે છે, ગલાતું નથી, અને જેમ સાંજ પડે છે તેમ એ સોજામાં, તરસમાં, અને બદનની ગરમીમાં વધારો થતો જાય છે.

એલાળે—દરદીને મોહટા હવાવાલા ઓરડામાં રાખવો, તેનું ખીજાણુંખી ખોલવું અને સાફ રાખવું. આંગ ઉપર પાણી અને સરકાનું વાદળું ફેરવવું. સરકાતમાં વીરા ગ્રેન 'રહબાર્બ' (Rhubarb) ને એઆર ડ્રામ 'ક્રીમ ઓફ ટાર્ટર' (Cream of Tartar) સાર્થે મેલવીને ફકાડવું, અને ખીજે દાહડે એરંડીયાંનો જીલાબ આપવો. તાવનું જોર ઘણું હોય તો, સારા ખાંધાવાલા દરદીને નીચલી દવા તેને પરશેવો ધણો છુટે ત્યાં સુધીજ પાવી, અને પછી બંધ કરવી:—

સેલીસીક એસીદ (Acid. Salicic.).....	ડ્રામ.	૧
લાઇકર એમોની એસીટેટીસ (Liq. Ammon. Acet.).....	આઉન્સ.	૨
ટીંકચર આફ આરેન્ટ (Tinct. Aurant.)	ડ્રામ.	૨
પાણી (Aqua.).....	આઉન્સ	૪

એમાંથી એકએક આઉન્સ દાહડામાં ત્રણ વખત આપવો.

જો ગળું સુજી આવ્યું હોય તો ૨ ડ્રામ ટંકણ ખાર ને છ આઉન્સ પાણીમાં ભેલીને તેના કાગલા કરાવવા. અથવા સરકો, મધ અને પાણી ભેલીને તેથીખી કાગલા કરાવવા.

ખોરાઈ—દુધ, પાંઉ, ખાફેલો પાટલો સેરવો, અને જુધની કાંજ આપવી. તરસ છીપાવા માટે રાસપાયેરી આપેતો કંઈ નહીં.

ભુંડા તાવમાં—સઘલી નીશાણીઓ, ભલાને મલતીજ થાય છે પણ તેઓ અતીઘણી સખત રીતે માલમ પડે છે. ગલાંનો સોજો ધણીજ વધી જાય છે, દમ ઘણી મુશકેલીથી લેવાય છે, માંથુ દુખે છે અને ફરે છે, અને ઘણી વેલા દરદી બકબકખી કરે છે.

એલાળે—ગલાંનો સોજો ધણીજ વધી ગયો હોય તો, અરધા આઉન્સ 'ક્લોરીનેટેડ સોડા સોલ્યુશન' (Chlorinated Solution of Soda) ને આઠ આઉન્સ પાણીમાં ભેલીને કાગલા કરાવવા, અથવા

આઠ દશ સુકા મરચાં એક દાહડા સુધી પાણીમાં નાંખી તે પાણી વડે કાગલા કરાવવા.

એ ઉડતો જેહુરી તાલ્લ જાસ્તી ખરાખી નહીં કરે તેની ઘટલી સંભાલ રાખવી. પારકાઓએ દર્દીનાં કપડાને અને તેના ખીછાણાને ખી અડકવું નહી, ઓરડામાં “કારખોલીક અંસીદ પાઉડર” છંટાવી રાખવો.

૬.

(Sun-stroke=સન-સ્ટ્રોક.)

• ઉત્પંતીના કારણો.—ગરમ દેશોમાં જિઘાડે માથે તડકામાં ધણી વાર કીધેલું કામ. દારૂ ધણી પીવાની ટેવ છતાં જિઘાડે માથે ધણી વાર તડકામાં ખોલું રેહવું. એ તડકાની ગરમીથી ભેજમાં લોહીનો જોશ ચઢેછે. યુરોપીઅનોને એ રીતે માથે લોહી ચહડી જવાથી ધણું ખમવું પડે છે. એવી રીતના લોહીના જોશથી સાવ આવે છે. એમાં ધાસ્તી ધણી હોયછે.

નીશાણીઓ.—અંચીતો માણસ ભોંય ઉપર પછડાઈ પડે છે, બેખખર થાયછે, ખોલાતું નથી, આંગ ગરમ થાયછે, ઊલટી થવા માંડેછે, હૈડું જોરથી ધબકે છે, દમ મુશકેલીથી લેવાય છે, બદનમાં ખેંચતાણુ થાયછે, અને જહડકથી જિપાયો નહી લેવાએ તો તેનું મરણ નીપજે છે.

એલાજો.—દરદીને છાયડામાં લેઈ જવો, તેનાં મોહડાં જિપર જો રથી થંડા પાણીના ફટકા મારવા, માંથાં જિપર આઈસ મુકવું અથવા જિપરથી થંડું પાણી રેડવું. ગરદન જિપર રાઈ અથવા પ્લીસતર મુકવું. જો દરદી ગળી શકતો હોય તો દસ ગ્રેન કવીનાઈન પાણીમાં ડોહવી પાવું. થંડો સ્કેમીનેડ અથવા સોડા પાવો. નીચે જણાવેલું શરખત પાવું:—

તાજાં નીલોફર .....૨તલ ૧૥

અથવા સુક્કાં નીલોફર ૨તલ ૧

સાકર ૨તલ ૧

પાણી.....૨તલ ૭

એ સમયલાંને બંધ વાસણમાં જકાલવું અને એક ૨તલ જેટલું રાખી થંડું પાડી એકેક ગલાસ પાણીમાં ભેલીને પાવું.

ખોરાક.—સેરવો, દૂધ ઇત્યાદી આપવું.

ગોવરૂં.

(Measles=મીઝલ્સ)

બચ્ચાની વખત એ દરદના એકની હુમલા વીના ખાલી જતો નથી, સહીએદની મીસાલ એખી સાધારણ છે. એ કાઠ કાઠ વાર મોટા માણસોનેખી થાયછે.

નીશાણીઆ—તાવની શરૂઆતની સાધારણ નીશાણીઆથી એખી શરૂ થાયછે. ખાંસી થાયછે, આવાજ ઘાડો થાયછે, દમ લેવાની મુશ્કેલી પડેછે, ઊપરાસાંપરી છીંક આવેછે, આંખ અને નાખ ગળે છે, જીભ ઊપર થરો બંધાયછે, ઊલટી થાયછે, અને નાડી જલ્દમાં ચલેછે. ત્રીજે દીવશે જીતી રાતી છાંટો દેખાયછે, પેહેલાં ચેહરા અને ગરદન ઊપર અને પછી આખાં શરીર ઊપર. પાંચમે દીવશે છાંટોને રંગ ભૂરો થાયછે, જે ત્રણ વધારે દીવસોમાં છાંટો ગુમ થઈ, ચામડી જીતી-જીતી છાંટોમાં નીકલવા માંડેછે. એ વખતે પેટ ધણા આવેછે, અને તે ઊઠાવલે બંધખી કરવાં નહી. ગોવરામાં નાઊમેદી ભરેલી નીશાણીઆ એ છે કે—તાવ અતીઘણી વધી જાયછે, ચામડી ખેહદ સુકી અને ગરમ બનેછે, દમ ઊઠાવલે પણ થોડો થોડો લેવાય છે, અને નાડી તપાસતાં તે ધણી કઠણ લાગેછે; દરદી સેવટે બકબક કરેછે. બેખખર થાયછે, તેની હાલતમાં અતેસાર થાયછે, અને સેવટે તેનાથી દમ નહીં લેવાઈ શકાયના, અને ભેનં ઊપર ધણું દખાણ થયાના સખખથી તે પ્રાણ મુકેછે.

એલાબે—ઝાડો કપજ હોયતો એરંડીયાંનો અથવા ખીજે કાઠ હલકો જીલાખ આપવો. દરદીને હવાવાલા ઓરડામાં રાખવો. ધણું ગરમ કપડાં પેહડાવવાં યા ઓરાઠવાં નહીં. તરસ ધણી લાગે તો લીંબુનો રસ અને જવનું ઊકાળેલું પાણી, એ બે મેલવી તેમાં સાકર નોખી પાવું. ગરમ પાણી અને શરકો ભેલી તેનું વાદલું ફેરવવું, અને ધીમેથી જલદી નુછી નાંખવું. છાંટો દેખાવા પછી જે બેરી જાય અને જાંબુરો રંગ પકડે તો તે ખરાબ નીશાણી છે, અને તેથી બચાવે, ગરમ પાણીમાં રાઈ નાખી, તેમાં બેસાડવું. અને પ થી ૭ ટીપાં “એરોમેટીક સ્પીરીટ આફ એમોનીઆ” (Aromatic spirit of Ammonia) પાણીમાં ભેલી દરત્યાર કલાકે પાવાં. હલકો જીલાખ આપવો, અને થંડો સોડા અથવા લેમોનેડ પાવો. જે આંખો આવી હોય તો વીશ ગ્રેન “સલફેટ આફ ઝીંક” (Sulphate of Zinc) અને એક ગ્રામ પાણી બધે

મેલવી તેમાં કપડું બોલી તે આંખો ઉપર મુકવું, અને ખસખસના પો-
સનો સેક આંખો ઉપર કરવો. જો ખાંશી ઘણી જોરમાં હોય, દમ થોડો
લેવાતો હોય, અને છાતીનું દુખારો થતો હોય તો છાતી ઉપર રાઈ
મારવી, અને ચલસીના આટાનો સેક કરવો.

ખોરાક—સાચુચોખ્ખાની, અથવા આરાટની કાંજી આપવી.

શહીએડ અથવા શીતલા.

(Small-pox=શમોલ-પાક્સ)

ગોવરાંનીજ મીશાલે શહીએડના હુમલાથીની કાઈ ખતું છટકી
શકતું નથી. એ દરદ જેમ ખ્યાને તેમ મોહટાંની થવા વગર રેહતું
નથી. મોહટા માણસો અને હમેલદાર સ્ત્રીઓના કશમાં તે ઘણું ધાસ્તી
ભરેલું ગણાયછે, અને હમેલદાર ઓરતોમાંતો ઘણી વેલા તે નાશકક
રક પરીણામો નીપજાવે છે. શહીએડને જાતમાં વેહેથી નાખવામાં
આવ્યાછે—ભલા અને ભુંડા.

નીશાણીઓ—સરખાતમાં તાવની સઘલી સાધારણ નીશા-
ણીઓ જણાય છે, પેત દાખતાં તે ખડુ દુખે છે, અને ઉલટીની થાય છે.
આમંડી ગરમ અને સુકી થાય છે, નાડી ઉતાવળી ચાલે છે અને ભરેલી
લાગેછે, સુસ્તી લાગેછે, કાઈ વખત ખેસુથી અને તાનતોડની થાયછે.
આર અથવા ત્રણ દીવરો પછે જીતી કઠણ રાતી છાંટો પેહેલાં એહરા
અને ગરદન ઉપર અને પછી આખાં સરીર ઉપર ફેલાયછે. પાંચમે
દીવરો એ છાંટો મોહટી થાય છે અને નીતરાં વગર રંગના પાણીની
ભરાય છે. એ પછે છઠ દાહડે એ પાણી બદલાઈને રસી અથવા પ૨નું
રૂપ થેછે, અને એ ઉપરથી દરેક છાંટ એકા કુક્ષા જેવી બને છે.
છઠથી આઠમાં દીવસ સુધીમાં જ્યારે પાણી પ૨ના રૂપમાં ફેરવાયે છે,
ત્યારે દરેક છાંટ ભુરા રંગની અને ઘટ બને છે. એ પછી તેઓ સઘલી
પુટે છે અને માંહેથી રસી નીકલે છે, અને તે બાદ આમડીની પોપડી
ખરવા માંડેછે. છાંટમાં પ૨ બંધાવાના વખતે હમેશાં બદન સુજ
આવેછે, અને તેમાં મોહડા અને ગરદનનો સોજો ઘણો હોય છે.
કાઈ વખત તો માથુ ખેહ મોહડું થાય છે, અને ત્યારે દરદી બકબક
કરે છે, છાતી ભારી રેહછે, અને દમ લેવાની મુશ્કેલી પડેછે. એ
સઘલી ભલા સહીએડની નીશાણી સમજવી.

ભુંડા સહીએડમાં ફરક એ રહેછે કે ઉપલી સધલી નીશાણીઓ ધણીજ સખત રીતે જણાયછે. છાંટો ધણી, અને વધારે ઘટ ઊગે છે. પરંપરાવાની વખતનો સોજો ભય ભરેલી રીતે વધે છે, એટલા સુધી કે દરદીનું મોહકુંખી પરખાતું નથી, કેફસાં અને દીલને નુકશાન પોહવે છે. અને વલી ‘ફુખ ઉપર દાહામ,’—જે તાવ આવેછે તે ‘તાઈકાઈડ’ જાતનો હોય છે. નાઊમેદી ભરેલી નીશાણીઓ એ હોય છે કે—છાંટો એકાએક અંદીઠ ખને છે, મોહકાંનો સોજો ખેસી જાય છે, ખીલકુલ નાતવાની થાય છે, ચામડી એકાએક શીફી પડી જાય છે, અને ઝાડો છુટી જાય છે.

એલાજી—માંદગી જેવી સર થાય તેવી મોહકા માણસને ૨૦ ડ્રીપા “સલફ્યુરસ એસીડ” (Sulphurous Acid) પાણીમાં નાંખીને દીવસમાં ત્રણ વાર પાવી, અને ખ્યાંને ફક્ત બેથી ત્રણ ડ્રીપાં પાણીમાં નાંખીને દીવસમાં ત્રણવાર આપવા. ઝાડો કખજ રહેતો હોય તો હલકા જીલાપ આપવો. જો હંધ મૂઢી આવતી હોય અને દરદી ખકખક કરતો હોય તો નીચલી દવાના બે ભાગ કરી એકેકા ભાગ સવાર સાંજ મોઢી વચના દરદીને પાવો:—

હોડનમ (Laudanum).....	મીનીમ. ૩૦
સલફ્યુરીક ઇઠર (Sulphuric Ether).....	મીનીમ. ૩૦.
કેમફર વાટર (Camphor-water).....	આઉસ. ૩

ખ્યાંને જો એરી ખેચેતી થતી હોય તો ફક્ત ૧ થી ત્રણ ગ્રેન “ડોવર્સ પાઉડર” (Dover’s Powder) નું પડીકું મધમાં મેલવી રાતે સુતી વેલા ચટાડવું.

ખોરાક—ફુધ, કાંજી, ખીસકીત, ઈડાં ઈત્યાદી આપવા, અને પાછલા દાહજા ઉપર જો નખલાઈ ધણી માલમ પડે તો વાઈન, ખીફ ટી, સેરવો, ઈત્યાદી આપવા.

નાહુનપણમાંજ મુકાવેલા સહીએડ એ દરદનો ફરીથી હોમલો થવા દેતા નથી, અને જો પાછા આવે તો ત્યારેખી તે મુકાવેલાની અસર એવી સરસ છે કે તેથી ચામડીમાં ચાઠાં અથવા ખાડા પડતા તે અટકાવે છે.

સહીએડથી ચામડીમાં પડતાં ચાઠાં.

એલાજી—સહીએડવાલી હાલતમાં દાણા તૈયાર થયા હોય ત્યારે “જલેટીન,” (Gelatine) “ગલીસરીન,” (Glycerine) અને

‘પાણી, સરખે ભાગે મેલવી તેમાં “ કારબોલીક ઍસીદ ” (Carbolic Acid) ના થોડાં ટીપાં નાંખી તે મેલવણી નરમ પીછી વડે દાણાઓ ઉપર લગાડવી. અથવા આડમે દાહડે, “ઑલીવ ઑઇલ,” (Olive Oil) ઉજલું મીન, અને ચોખ્ખી ચરખીને સરખે ભાગે મેલવી ગરમ કરીને, છણા સુતરાઉ કપડાનો કટકો તેમાં ખોળી મોહડા ઉપર મુકવો, અને સુકાય એટલે ફરીથી ભીનવવો. અથવા દાણાઓમાં પાણી-જ્યાં સુધી હોય ત્યાં સુધીમાં, તેઓ ઉપર “ નાઇટ્રેટ ઓફ સીલ્વર ” (Nitrate of Silver) લગાડવું. અથવા સહીએડની શરૂઆતમાં, દાણાઓ પાકે તે આગમચ “ ટીકચર ઓફ આયોડીન ” (Tincture of Iodine) નરમ પીછીથી લગાડવું.

હોજરી અને આંતરડાને લગતાં દરદો.

અભરણ.

(Indigestion or Dyspepsia=ઈનડીજેસચન અથવા ડીસપેપ્સીઆ.)

ઉત્પત્તીનાં કારણો.—કાંઈખી જાતના દારૂનો અથવા અરીન અને તંબાકુનો હૃદયી જ્યાદા ઉપયોગ. ઘણાજ જિંચા અને કીંમતી ખોરાકનું ખાવું, એકની એક જગાએ પડી રહેવું, અને ઘટતી કસર-તની ખુટ. સાધારણ રીતે આખાં શરીરની નખલાઈથી ઉપજતી કા-ઠાનીખી નખલાઈ. વખતસર ખોરાક નહીં લેવો અથવા ખરાખર નહીં ચાવવો. ગલીચ હવામાં રહેવું. હોજરીનાં પડમાં થયેલો વરમ અથવા શોળો. હોજરીમાંનાં જઠરસ અથવા પાચન કરનારા રૂસનું કમતી થવું. શરદીમાં જંધાડું રહેવું. કલેજાને પોંદ્યેલું કાંઈ નુકશાન.

નીશાણીઓ.—ભુખ જતી રહેછે. હોજરી મોહટી થાયછે અથ-વા ખેંચાઈ જાયછે. નજીસ અતકારો આવેછે. નખલાઈ, સુરતી, નાઉમેદી, શુગ, ઇત્યાદી ઉત્પન્ન થાયછે. ખાધા પછી પેટ ઉપર ભાર પડ્યો હોય એમ લાગેછે. છાતી ઉપર દાહ બેસેછે. ઝાડો કબજ રહેછે અથવા ઘણા છુટી જાયછે. દીસ જોરમાં ધપકેછે; હમેશાં થોડો ઘણો માથાનો દુખારો તો ચાલુજ રહેછે, અને તેથી આંખોની ઝાંખી થા-યછે અને તેઓને તહરેવાર આકારો અને દખાવો દીશેછે. કાનમાં ઝંઝ-ઝંઝ અવાજ થાયછે. છાત ઉપર ઉજલો થરો રહેછે. મોહડું વાસ

મારે છે, અને તેમાં ખરાબ સવાદ આવ્યા કરે છે. વામીટની અવારનવાર થાય છે. એની શાણીઓમાંની સઘલીજ કાંઈ એકી વખતે દીસતી નથી, પણ થોડી થોડી દીશે છે.

એલાન્તો.—ખોરાક જરૂર પત થાય એવા લેવાની સંભાલ રાખવા છતાંની જો અછરણ ચાલુ રહે તો ચાર ગ્રેન “પેપસીન” અને એક ગ્રેન એલીઓ સાથે મેલવીને ખાનું ખાધા પછી આપવો. અથવા—

જેનશીઅન રૂટનો ઉકાળો (Infus. Gentian. Co.).....આંઝિસ ૩

ટીકચર આફ કાશકરીલ (Tinct. Cascaril.)..... દ્રામ ૧૫

ટીકચર આફ આરેન્ડ (Tinct. Aurant.) ..... દ્રામ ૧૫

ટીકચર આફ કારડેમમ (Tinct. Cardamom. Co.)..... દ્રામ ૧૫

એ દવાઈ મેલવી, તેના ત્રણ ભાગો કરી એકઠો ભાગ દાઢીડામાં ત્રણ વાર પાવો. જો પેટમાં દુખે અને અમળાય તથા ઢિછાલા થાય તો એ ત્રણ “બિસ્મથ લોઝેન્જસ” (Bismuth Lozenges) ચુસવી. થંડો સોડા વોટર અથવા લીધીઆ પોટર પીવો. નખલી થયલી હેજરીને જોર આપવા માટે નીચલી દવાઓ મેલવી તેની ચાર ગોળીઓ ખનાવવી, અને તેમાંની એકઠી દર ત્રણ કલાકે પાણી સાથે ગળવી.—

કીનીનાઈન સલ્ફ (Quinia. Sulph.).....ગ્રેન ૬

ઈપીફેકુઆના પાઉદર (Pulv. Ipecac.) .....ગ્રેન ૨

એક્સ્ટ્રેક્ટ આફ નક્સવામીકા (Ext. Nucis-Vomicæ.).....ગ્રેન ૨

એક્સ્ટ્રેક્ટ આફ જેનશીઅન (Ext. Gentian.).....ગ્રેન ૧૦

ફીડયુરેડ આઈરન (Ferrum. Redac.).....ગ્રેન ૬

અથવા, ગુલવેલ, કરીયાતું અને મોથ, એ સઘલું દોહડથી એ દ્રામ સુધી લઈ છુંડીને દસ આંઝિસ ખખલતાં પાણીમાં નાખવું અને થંડુ પડેને ગાલી કાહડી ૧૫ આંઝિસ, દીવસમાં ત્રણ વાર, પીવું.

ખોરાક—એ દરદ બિપર ખોરાકની સંભાલજ મુખ્ય દવાઈ છે. કાંઈની જાતની મીઠાઈ, ધણી તરકારી, વીલાતી પતીર, ચીકાસીયાં પકવાનો, જલ્લદ અને ‘ગરમ ચાહે તથા કાશી, દારૂ, તંબાકુ તથા અશીમ કદી પણ લેવું નહી. પીલાંતુ અથવા સરસ ખકરાનું ગોસ્ત, ઇંડાં, તાલ માછલી, “કાલી ફલાવર” ની તરકારી, ભીંડા, ભાજી, લીલી દરાખ ઇત્યાદી ખોરાક તરીકે લેવી. ચુનાનું પાણી દુધ સાથે ભેલીને પીવું. જો હેજરીની નખલાઈ ધણી થઈ હોય તો સરઆતમાં ફક્ત દુધ ને ચુનાનું પાણી, કાંજ અને સેરવોજ લેવો, અને આસ્તે આસ્તે ખીળ ખોરાક બિપર આવવું. ખાધા પછી આલશાઈને તેમજ ધણી મેહેનતને તરક કરવી.

બીજા એલાએ એ ક-મનને ચીંતાતુર નહીં પણ ખુશી રાખવું. રાતનો ઉજગરો છોડી દેવો. પાણીઆની પેઠે ખાંડ નહીં. ખોરાક વખતસર અને ચાવીને ખાવો. અને જો ખને તો થંડાં પાણીએજ નાહવું.

પાણીની ઉલટી.

(Pyrosis or water-brash=પાઈરોસીસ અથવા વૉટર-બ્રેશ.)

ઉત્પત્તીના કારણો—જીદાં જીદાં કારણથી થયેલી હોજરીની નબલાઈ. એશમાં પડી રહેવાની આદત. ઉતાવળથી ખાનું ખાવું અને તેને જરાખર ચાવવું નહીં.

નીરાણીઓ.—આએ દરદની નીરાણીઓ ઘણું કરીને સહવારે ક બપોરે જમારે કાઢો ખાલી હોય ત્યારે શરૂ થાય છે. હોજરીમાં ભારે અગન બેસે છે અને તે ઉપર ખેંચાઈ જતી હોય એમ લાગે છે. એ ચીનહં શાંત પાડવા માટે દરદી પોતાના હાથો છાતી ઉપર વાલે છે અને બદનને આગળ નમવું કરે છે, પછી એક અટકાર આવે છે, અને દરદી એ થી ચાર આંઉસ સોજી નીતરૂં પાણી ઉલટી કરી બાહર કાઢે છે, એ પાણી કાઢવેલા ખાટું અને કાઢ વેલા તદન સવાદ વગરનું હોય છે. મરદો કરતાં ઓરતોને એ દરદ વધારે થાય છે.

એલાએ.—હોજરીને કવતી આપનારી દવાઓ આપવી, પણ તે અગાઉ એક જીલાખથી કાઢો સફા કરવો.

નાઈટ્રેટ આફ બીશમથ (Bismuth. Subnitras.).....ઘેન ૪૦

ફુલ્વ. પાઉદર (Pulv. Rhoi.).....ઘેન ૨૦

જીંજીર. પાઉદર (Pulv. Ginger.).....ઘેન ૧૨

એ ત્રણને મેલવી તેનાં છ પડીકાં કરવાં અને એકકું સવારે સાંજે અને રાતે જોલી અથવા મધમાં આપવું. અથવા નીચલી ગોળીઓ ખવાડવી.—

નાઈટ્રેટ આફ સીલ્વર (Argent. Nitras.).....ઘેન ૨

(એના બારીક ભુકા કરવો અને તેમાં “ ફુલ્વાર્બ પાઉદર ” ના ત્રીશ ઘેન ઉમેરવા અને પછી “ એક્સ્ટ્રેક્ટ આફ જીન્ટીઅન ” (Extract of Gentian) પુરતું ભઈ તે વડે તેમની બાર ગોળીઓ બનાવવી અને એકકી, દીવરામાં ત્રણ વખત, લેવી.

ખોરાક.—કાંઠા, સેરવો અને ખીજો હલકો જરૂરત થાય એવાં લેવો.

ઉછાળો અને ઉલટી.

(Nausea and Vomiting=નાશીયા એંડ વોમીટીંગ.)

ઉત્પત્તીના કારણો.—અજીરણ, નખલો કાઠો, સ્ત્રીની હમેલદાર હાલત, પેટમાં થયેલો ખતારા, લેજનો થયેલો વરમ ઉલટી કાઢ વખત તમામ ખાઈલાંની થાયછે, કાઢવાર પીત પડેછે, અને કાઢવાર લોહી પડેછે.

એલાળો.—થંડો સોડા પાવો, પીપડી ઉપર રાઈનું પંનાશતર મુકવું. તથા નીચલી દવાના ચાર પડીકાં કરવાં અને તેમાનું એકકું દર ચાર કલાકે ખરફના પાણી સાથે પાવું:—

કલોમેલ (Calomel) .....ગ્રેન ૪.

કારબોનેટ ઓફ મેગ્નેશીયા (Magn. Carb.).....ગ્રેન ૨૦

ખોરામય સબનાઈટ્રાસ (Bismuth. Subnitras.).....ગ્રેન ૪૫

અજીરણના જોરથી અથવા ઉછાલો ઉત્પન્ન કરનારી કાઢ ચીજ ખાધામાં આવ્યાથી જો ઉલટી આવતી હોય તો તેને અટકાવતી નહીં પણ જોર વધારવી, અને તે માટે નીમખનું ગરમ પાણી, અથવા પંદર ગ્રેન સુધીનો “ઈપેકકુઆના પાઉડર” (Ipecacuanha Powder) પાણીમાં પીવો. જો છાતીમાં અગન પલતી હોય તો એક ગલાશ ચુનાનું પાણી શોડાવાટર સાથે ભેલીને પાવું, અથવા ખીરામથની ટાંકલીઓ (Bismuth Lozenges) ચુરાવી. પેટ ઉપર ગરમ કપડું રાખવું. બહુ મેહનત કરતી નહીં.

જો ઉલટી હમેલ વખતે થતી હોયતો થોડી ફ્રા ખોલાવવી, અને નરમ જીલાખથી કાઠો સાફ રાખવો. હમેલદાર જોરતો ઘણું કરી સહવારના પોહરમાં ખાલી કાઠ સાથે ખીજાણાં ઉપરથી ઉઠતાં વાર ઉલટી કરેછે, તે માટે ઉઠવા અગાઉ ખીજાણાં ઉપરજ ચાહે અથવા કાશી પીને અને કાંઈ હલકો નાસ્તો જમીને ઉઠવાની તદખીર રાખવી. એવી જોર તોએ પોતાનાં તન અને મનને આશુદગી આપવી. ઘણું થોડું અને ઘણું વધારે તેઓએ ખાવું નહીં. જો કાઠો નખલો હોય તો થડું પાણી અને જરા ધાંડી પીવો.

ચાલુ રેહતી હલદીની ટેવને નરમ પાડવાના ઉપાય તરીકે કટલા-
એકા ખોરાકમાં કાલુ માછલી થોડી થોડી ખાવાની ભલામણ કરેછે.

ખોરાક.—કાંઈ અને ચુનાના પાણી સાથે ભેલેલું દુધ, શેરવો
ઇત્યાદી લેવો. કાલુ માછલી ખાવી. મીઠાઈ, મેવો, ચાહે તથા કાશી ધણી
પીવી નહીં.

ચુંકા.

(Colic=કાલીક.)

• ઉત્પત્તીના કારણો.—આ બેહદ દુખ દેનારાં દરદનાં કારણો અ-
તીથણાં છે. એ ખરાબ દુખારો, જેમ બાહરની અસરોથી તેમજ કા-
ઠાને ફૂગેલાં નુકસાનથી ઉત્પન્ન થાયછે. બાહરના કારણો એ છે કે—
પીડું ઉપરની આમડી ઉપર ભીનાં કપડાંનો કટકો અંચીતો મુકવો અથવા
લગાડવો, ભીના પગો રાખવા, ઘણા ગરમ થઇને આવ્યા હોઇએ તે
વેલા એકદમ આંગ ઉપરનો દગલો અથવા કપડાં કાઢી નાખવાં. અંદરની
સખંઓ એ છે જે-ઘણા કાચો અથવા ખાટો મેવો અથવા ફૂલો ખાવાં,
જરપત થવા વગરના ખોરાકનું હોજરીમાં એકઠું થવું, ખાટી પ્રવા-
હિઓ પીવી, ખૂદનમાં પીતનું એકઠું થવું, અને લાંબા વખતની ઝાડાની
કબજાઆત.

નીશાનીઓ.—પીડુનો નીચેનો ભાગ ઝાટો થઈ આવે છે. આં-
તરડાંઓ વળ ખાતાં ખાતાં બંધકર દુખારો ઉપજાવેછે, તેઓમાં ગગ-
રતો આવાજ થાયછે, ખીમારી અતીથણી વધી જાયછે, અને હલદી પણ
થાયછે. જેમ જેમ પીડુનું ખેંચાણ અને કઠણાઈ વધતી જાયછે તેમ તેમ
પેટના અથવા પગ અને જંગના માસનાં લોચાઓમાં ચમકની અસર
ઉત્પન્ન થાયછે. ટુંટી અંદર ખેંચાઈ જતી લાગેછે.

એ દરદ આંતરડાંના સોજાના દરદ સાથે ભેનાઈ શકે એવું છે
પણ તફાવત જાણવાની નીશાણી એ છે કે ચુંકાની વખતે પીડુ ઉપર
દબ્બાન કીધાથી દુખારો નરમ પડેછે, પણ આંતરડાના સોજાની વખતે
એમ થવું નથી.

એલાએ.—દુખારો નરમ કરવાની સઘલી તજવીજ કરવી. પગો
ઝરમ પાણીમાં બોલવા, અને પેટ ઉપર ઝરમ પાણી અને તરપેનડાંઈનમાં
બોળીને નીચવેલા ફૂલેનલના કટકાનો રોક કરવો, અથવા પેટ ઉપર રાઈ

મુકવી. મોટા માણસને જે ચમચા એરંડામાં “ લાઉડનમ ” (Laudanum) ના વીશથી ચાલીશ ટીપાં નાખીને પાવાં. અનેતો ગરમ પાણીએ નાહવું. જે પેટમાં પવન ધણી હોય અને તે આએ દુખારો ઉપજાવતો હોય તો નીચલી દવા પછે દેવી અને અગત હોય તો ચાર પાંચ કલાકે ચાલુજ રાખવી.

ફુલબાર્બ પાઉદર (Pulv. Rhei.)	ગ્રેન ૨૦
મેગનીશીયા કારબોનેટ (Magn. Carb.)	ગ્રેન ૩૦
સ્પીરીટ આફ નટમેગ (Spt. Myristicw.)	દ્રામ ૧
સ્પીરીટ આફ શાલ્વોલેતાઇલ (Spt. Ammon. Aromat.)	દ્રામ ૧
પાણી (Aqua)	ઑંસ ૨

અથવા નીચલી ગામઠી દવાએ મેલવીને અરધા અથવા એક દ્રામ જેટલી આપવી:—

અફસનતીન	દ્રામ ૨
અનીથું	દ્રામ ૩
કરકૂશ	દ્રામ ૩
ઝારીકુન	દ્રામ ૩
બ્રુદ બેદશતર	દ્રામ ૦૧

અથવા નીચલી દવાએનો જીણો બુકો કરી તેમાં મધ ભલી પાક બનાવવો અને તેમાંથી અરધી ચમચી જેટલો દીવસમાં ત્રણવાર ખવાડવો:—

સુવા	દ્રામ ૪
અનીથું	દ્રામ ૧
કેશર	દ્રામ ૧
સુક્રો કુડનો	દ્રામ ૦૧
કરકૂશ	દ્રામ ૧
અશારન	દ્રામ ૦૧
શીહાલ્ફર	દ્રામ ૩
કાળાં મરી	દ્રામ ૧

ચુંકાની ખીજ જાત રંગારીના ચુંકાને નામે એલખાય છે. એ ચુંકા રંગારીએને તેએના રંગમાં નાખેલાં સીસાંની અસરથી થાય છે. પણ જો તેએ, ખાવા ખેસવાની આગમચ પોતાનાં હાથ ધોવાની સંભાલ રાખે તો એ દરદ તેએને થવાના સંભવ થોડા રહે છે. સાધારણ ચુંકાની સઘલી નીશાણીએ ધીમે ધીમે જણાય છે, વળી હાથો એટલા

તો ધુજતા જણાય છે કે તેથી લકવાની અસર ઉત્પન્ન થાય છે, અને આગેલાનાં કરતાં એ ચુંકા વધારે હીલો હોય છે.

એલાએ.—સઘણ સાધારણ ચુંકાને મલતા કરવા. અને નીચલી દવાના આઠ ભાગ કરી એકકો ભાગ દર ત્રણ કલાકે આપવો:—

એપસમ સાલ્ટ (Epsom Salts.)	આંઝિસ	૨
અલમ (Alum).....	દ્રામ	૧
લાડેનમ (Laudanum)	મીનીમ	૮૦
પાણી (Aqua).....	આંઝિસ	૮

અથવા અશીન, અને “એક્સત્રેક્ટ આફ બેલેડોના” (Extract of Belladonna) એક બે એન ડ્રોપ્સ મેલવી તેમની ચાર ગોળીઓ બનાવવી અને એકકો ત્રણ કલાકે ખવડાવવી, અને પીછે દાહડે “એપસમ સાલ્ટ” (Epsom salts) નો ચાર થી પાંચ દ્રામ સુધીના જીલ્લા આપવો. અથવા

પોટેશીયમ આઈડાઈડ આફ પોટેશીયમ (Potas. Iodid.)...એન	૫
પાણી (Aqua).....	આંઝિસ ૧

એ એકીની મેલવણી દીવશમાં ચાર વખત પાી, અને જરૂર હોય ત્યાં તુલીક તે ચાલુ રાખવી.

પીતવીકાર.

(Biliousness=બીલિયસનેસ.)

ઉત્પત્તીનાં કારણો.—ખાધાપીધામાં બેદરકારી, ઘણા મીઠા, જીરો, ચરબદાર, અથવા ચીકાશયો ખોરાક, ઘણા દારૂ પીવાની ટેવ, અને જારી પકવાન, પૂરતી કસરતની ખુટ, શરીરની નજીસીઈ, દમમાં લીધેલી નઠારી હવા ઇત્યાદી કારણોથી શરીરમાં પીતનો વધારો થાય છે.

નીશાણીઓ.—ભુખ ધીમે-ધીમે ઓછી થાય છે; ચામડી સુકી થાય છે; તરસ લાગે છે; માથું દુખે છે; મોહડાંમાં કડવો સવાદ આવે છે; આંખને નંખ લાગે છે; પીઠ અને કમરમાં દુખારો થાય છે; શુગના ઊછાલા થાય છે; અને કોઈવાર પેટ આવે છે. એ સઘળી નીશાણીઓ આસ્તે આસ્તે વધતી જાય છે, પેટ એટલાં આવે છે કે તેઓ અતેસારનું રૂપ પકડે છે. પેશાબ થોડી અને રાત્રી થાય છે અને રાખવાથી તેને તલીએ રાતો થરો જમાવ થયેલો દીશે છે.

એલાએ.—પેટ આવતાં હોય અને ઊલટી થતી હોય તો તેઓને એકદમ અટકાવવાં નહી, પણ ઝોર જો પેટ નહી આવતાં હોય અને ઊલટી નહી થતી હોય તો તે બેઝી લાવવાની દવા આપવી, કારણ કે એ બે રીતથી ખુદરત પીતનો ખધો કચરો સાફ કરવાને ચાહે છે. એ દરદના સઘલા સખત કરોમાં ગરમ પાણીએ નાહવાનું અને એક જાડા ટુવાલે બાર મુઝીને આંગ નુછવાનું કદીખી ભુલવું નહી. એ પછી નીચે જણાવેલી મેલવણીની છ ગોળીઓ ખનાવી તેમાંની એકક દાહડામાં ત્રણ અથવા ચાર વખત આપવી:—

છલુ પીલ (Pil. Hydrarg.).....સ્ક્રૂપલ ૧

કમપાઝિનડ રૂહબાબ પીલ (Pil. Rhei. Co.).....ગ્રેન ૧૫

એક નાંધલું રાઈનું પ્લાસતર પેટ ઊપર મારવું, અને જો ફાંદગી ધણી સખત હોય અને સુસતી ધણી થઈ હોય તો આ હુશીઆરી લાવનારી અને ગુણ કરનારી દવા નીચે જણાવ્યા મુજબ મેલવીને પાત્રી:—

દવાઈ. { કારબોનેટ આફ એમોનીઆ (Ammon. Carb.)...સ્ક્રૂપલ ૨
ક { કારબોનેટ આફ પોટેશ (Potas. Carb.) .....ગ્રામ ૧૧

એ બેઝીને છ આંગિસ પાણીમાં પીગલાવવું. એ પછે:—

દવાઈ. { ટારટેરીક ઍશીદ (Acid. Tartaric.).....ગ્રામ ૧
ખ { પાણી (Aqua.).....આંગિશ ૫
{ બ્રાંડી. (Brandy.) .....આંગિશ ૧

એ સઘલાને મેલવવાં અને ટારટેરીક ઍશીદને પીગલવા દેવી, અને તે પીગલ્યા બાદ, કે દવાઈમાંનાં બે ચમચા એક ટંપલરમાં નામવા, અને તેમાં ખ દવાઈના બે ચમચા ઊમેરવા, એ બેઝીની મેલવણીને હીલવી અને જોવો જોશ થઈ શીન ઊપર ચહડે કે તુરતજ તે દરદીને પાઈ દેવું.

જો ઊછાલો ધણો થતો હોય તો ૨૦ ગ્રેન ઈપીકેકુઆના પાઉડર (Ipecacuanha Powder) ગરમ પાણીમાં ડોહવીને પાવો અને તે બાદ એક ગ્રામ “કારબોનેટ આફ સોડા” (Carbonate of soda) અને છ આંગિસ “કમપાઝિનડ ઈનફ્યુઝન આફ જન્ટીઅન” (Compound Infusion of Gentian) એ બેઝીને મેલવીને તેમાંથી પાણુ વાઈન ગલાસ દીવસમાં ત્રણવાર પાવું.

ખોરાક.—સઘલો જીવો, મીઠો, ચીકાસદાર ખોરાક, સઘલાં બારી પેકવાનો દૂર કરવાં. ખાધાપીધામાં અંદાજે રાખવો. કસરત ખોલી હવામાં કરવી. ડોઠાની રથીવી ઉપર હમેશા ધ્યાન આપવું. હંડાં,

કુધ, પુડીંગ, મરધી, એ સમઘું ખાવું નહી. અને થોડો વખત ફક્ત પેટા, ભુંજેલું અથવા ખાફેલું ગોરત, રોટલી, અને થોડા વીહસકી અથવા થંડા ખાંડી ઉપર, શરીરનો નીભાવ રાખવો. ખીજ સમઘી જાતના દારૂ દૂર કરવા, ફક્ત જે જરૂર હોય તો શેરી વાઈન પાણીમાં ભેલીને થોડો લેવો.

અતીસાર અથવા અતી ઘણો ઝાડો આવવો.

(Diarrhoea=ડાયરીઆ.)

એ દરદ નહાના અને મોટાં સર્વેને એક સરખી રીતે થાયછે.

ઉત્પત્તીનાં કારણો.—રૂતુના અચીતા ફેરફારો. ગરમ આંગને લાગેલી એકદમ થંડી. કંઈ કમળ, જરપત ન થાય એવી વસ્તુનો લીધેલો ખોરાક. ઘણા મેવાનો, ઘણી તરકારીનો અને ઘણી કાકડીનો ખોરાક.

નીશાણીઆ.—પેટના નીચલા ભાગ ઉપર વજન અને બેચેની લાગેછે. વારંધડીએ ઝાડો આવેછે, પેટમાં સખત કપાએછે અને અમર-રાએછે, ઉછાલા અને ઉલટી થાયછે. તરસ ઘણી લાગેછે, જ્યાં ઉપર થરો બંધાયછે, ચામડી સુકી થાયછે અને પગ તાહડા પડેછે.

એલાબે.—ઘણુંકરીને એ દરદ એક હલકા જીલાખથી શરૂઆતમાં નરમ પડેછે, માટે મધ્યમ સર એરડીયુ આપવું, અને જો પેટમાં થતો અમરાત અને દુખારો ઘણોજ હોયતો એરંડયાંની સાથે વીસથી પચીસ ટીપાં “લાડેનમ” (Laudanum) મેલવીને પાવું. પગને ગરમ પાણીનો સેક આપવો. જો ઝાડો ઘણોજ થતોહોયતો એક ચમચી ભરીને “ટીંચર આફ કાઈનો” (Tincture of Kino) એક ગલાસ પાણીમાં ડોહવી તે દર-એક કલાકે અથવા બે કલાકે જ્યાં સુધી ઝાડો બંધ પડે ત્યાં સુધી આપવું. અથવા નીચે લખેલી દવાઈમાંથી બે બે ચમચા કલાક-કલાકે આપવા:—

કારબોનેટ આફ એમોનીઆ (Ammon. Carb.).....દ્રામ ૦૧

ક્રોટા પ્રેપારેટા (Crota. Præparata.).....દ્રામ ૬

એક્ત્રેક્ટ આફ કેતચુ (Ext. Catechu.).....દ્રામ ૧

વેપરમીંટ વાટર (Aqua. Menthae Piperitæ.).....આંઉસ ૬

સ્પીરીટસ આફ શાળ વાલેટાઈલ (Sprt. Ammon. Aromat.) દ્રામ ૧

જો અમરાત અને દુખારો ઘણો હોયતો એ દવાઈમાં એક દ્રામ

“લાડેનમ” (Laudanum) ઉમેરવું.

છેલ્લે ઝાડો બંધ થવા પછે, કાઠાને શક્તી આપવા માટે “ઈનફ્યુઝન” આફ કમોમાઈલ ” (Infusion of Camomile) ના બે ચમચામાં દશ ગ્રેન “ કાર્બોનેટ આફ સોડા ” (Carbonate of soda) પીગલાધી, તે દીવશમાં બે વાર પાકું.

ખોરાક.—ખનતા સુધી પ્રવાહી ખોરાક આછો લેવો. તમામ દુધનો ખોરાક લેવો, સેલજ કોકમની કઢી અને ચાવલ ચાલશે. થોડાં ઈંડાંની લે તો અડચણ નહીં. તરકારી, મેવો, અને સેરવો દુર કરવો. ઝાડો બંધ થવા પછેની નહીં જરૂર થાય એવો ગોસનો અને તરકારીનો ખોરાક લઈ નખલી હોજરી ઉપર અનઘટવું દખાન કરવું નહીં, પણ રોજીંદા ખોરાક ઉપર ધીમે ધીમે આવવું.

મરડો.

(Dysentery=ડીસેન્ટ્રી.)

ઉત્પત્તીનાં કારણો.—ગરમ થયેલું આંગ ઘંટીમાં ખોલેલું મુકવું. પર્સેવો પડતો અટકવો. બીનાં ખીછાણાં ઉપર સુવું અથવા બીનાં કપડાં પહેરવાં. નઠારો અને જરૂર પત નહીં થનારો ખોરાક. ખરાબ હવા. કાચા મેવાનો અને કોહેલી માછલી અને ગોસનો ખોરાક. ઘણું કરીને એ દરદેશમાં ઉડી રહેલા રોગથી લાગુ પડેછે, અને એટલા ઉપરથી એવા દરદીઓ આગળ જવા અગાઉ ધણી સાહુચેતી રાખવી જોઈએ. હીંદુસ્તાનમાં એ ઘણું સાધારણછે, બીની જગામાંથી નીકળતી રોગી હવાવાતા ભાગોમાં એનો ફેલાવો ઘણાછે. અને આગળ, સપોંખર અકટોખર અને નવેમખર મહીનાઓમાં એ દરદ ઘણું દીશેછે.

નીશાણીઓ.—આંતરડાંમાં સખત દુખારો થાયછે, ઝાડો થવાની ઓમા થયા કરેછે, અને ઝાડો આવેછે તો તેમાં થોડું ઘણું લોહી ટીશેછે. એતી શરૂઆત તાવની સઘલી નીશાણીઓથી થાયછે. પેહેલાં ઝાડા સાથે સીમત પડેછે, પછી લોહીની છાંતો દેખાયછે અને આખરે નરદમ લોહીનો ઝાડો થાયછે. ઝાડો કરતી વેલા દરદીને એવું લાગેછે કે જાણે સઘલાં આંતરડાંજ બાહર નીકળી પડતાં હોય, અને કટલીક વખત તો, એમજ આંતરડાંનો છેડેનો ભાગ જરા બાહર નીકળીજી પડેછે, અને તેથી બેહદ અડચણ થાયછે. જ્યારે ધરડાં અથવા નાનુક માણસો ઉપર, અથવા નજલાથી અને ખીજ દરદોથી; નખલાં થઈ ગયલાં માણસો ઉપર મરડો હુમલો કરેછે ત્યારે તેમાં ઘણું કરીને મરણ નીપજેછે. ઉલટી અને સખત

ખાંસી થાય તો તેની ખરાબ નીશાણીઓ સમજવી કેમકે તેથી હોળ-
રીનો વરમ અથવા સોજો થયેલો માલમ પડે છે; જો સફરામાં પીચકારી
વડે દાખલ કીધેલી દવા તુરતજ બાહર નીકળી પડે અથવા એ જગા એ-
ટલીતો ચપત બંધ થઈ જાય કે પીચકારી મરાઈ શકાયજ નહીં તો તેની
સારી નીશાણી સમજવી નહીં; ધીમી પડતી નાડી, હાથ પગનું થંડુ થવું,
ગલવાની મુશ્કેલી, અને તાણુતોડ, એ મોહતની નીશાણીઓ સમજવી.

મરડાની ખીજી નીશાણીઓ એ છે કે જાડો વાસ ધણીજ ખગળ
મારે છે, અને સફરામાં અને મોટાં આંતરડાંઓમાં અગળ બલવાં
માંડે છે. એક વખત જાડો થયા પછી કરાર મલે છે, પણ થોડાજ વખતમાં
દુખારો પાછો શરૂ થાય છે. તાવનું જોરની ચાલુ રહે છે, અને જીભ ઉપર
થરો બુંધ રહે છે. પેટલાંતો પેટ દુખારાના સખખથી અંદર ખેંચાઈ
જાય છે, પણ પછી તુરતજ આંતરડાંમાંના પવનથી તણાઈ આવે છે.
ઉછાટા અને ઉલટી પણ થાય છે, અને પેશાબ છુટથી થતી નથી.

ઘણા સખત કેશોમાં, તાવ ઘણીજ હોય છે, જાડો ધણો થાય છે, પેટ
જરાકખી દાખતાં દુખે છે, અમરાત અને દુખારામાં અતીધણી વધારો
થાય છે, જાડો લોહીથી ભરેલો પડે છે, બુખ ઉડી જાય છે, મન સુસ્ત પડી
જાય છે, અને દરદી બકબકખી કરે છે. જાડો સેવટે કાલાસ પકડતો જાય છે,
અને તેમાં અંદરની પાતલી ચામડીના કકડાઓની પડેલા દીસે છે. શરીર
આતસ જેવું અને હાથપગ થંડા રહે છે, દરદી વારેઘડીએ બંધ પડી જાય છે,
ચેહરો બંધકર રીતે ખેંચાઈને બદલાઈ જાય છે, અને જાડો પોતાનીજ મેલે
પડ્યો જાય છે. નાંખમાંથી લોહી ગલે છે, ચામડી ઉપર કાલા ચાકાં પડે છે,
અને થોડા દીવશોમાં મોહત નીપજે છે. ઘણી વેલા પેટ વાથી ડુગઈ આ-
વે છે, અને મરાણુ અગાઉ દુખારો અને અમરાત થાય છે. મરાણુ નીપજે
છે તે અત્યંત યાકથી, બંધ પડી જવાથી, લોહીના જવાથી, અથવા આં-
તરડાંમાં સુરાંખો પડ્યાથી. આશા આપનારા કેસોમાં છ થી આઠ દીવ-
શોની અંદર દરદનો છેડો આવે છે, તાવ કમતી થાય છે, જાડામાંથી લો-
હીનો જઠો કમતી થાય છે, પેટ ઉપરા સાપરી આવતાં નથી, દુખારા નરમ
પડે છે, નાડી ચઢે છે, જીભ જીની થાય છે, અને ચેહરાનો દોખાવ અને
તનનું જોર મુકરે છે. શક્તી ધણીજ લાંબે વખતે આવે છે.

એલાજો.—જો પેટ ઉપર જરાની દખાન થતાં તે ધાણુંજ દુખાતું
હોય તો જલો વલગાવવી ઉપયોગની કરે છે. શરૂઆતમાં દરદીને ખીજાંણાં
ઉપરજ રાખવો, અને એરંડીયાંનો જીલાખ આપવો. “ ઈપેકેકુઆના
પાઉદર ” (Ipecacuanha Powder) અરધો દ્રામ લેઈ તેને પાણીમાં

બેલી દર ત્રણ કલાકે આપવો, એનેથી ઉપજતી હલદી અતીઘણા ગુણ કરેછે; પણ જો તેની હલદીને અતકાવતી હોયતો પેટ ઉપર એક મોટું રાઈનું પલાસતર મુકવું. પેટ ઉપર ગરમ ગરમ પોલટીસો મુકવી, અને જો અમરાત અને ખેંચીણ અતી ઘણું હોયતો આઈસની જીણી ગાંઠડીઓ સફરાની અંદર મુકવાથી ઘણા ફાયદો થશે. ખોરાકની ખરાબર ગોઠવણ, હવાની ફેગબદલી, અને ચામડી ઉપર ગરમ કપડાંનું અડોઅડ ઢાંકણ એ એલાજો ઉપર દરદી સાજો થતો હોય તે વેળા ધ્યાણ આપવાને ચુકવું નહી. માંદગીના હીંગામમાં 'ધાસ્તીયા' ભરપુર, નીરાશ અને ગમગીન થયલા દરદીને હીંમત આપવાને, આશાવંત કરવાને, અને ખુશ રાખવાને જરૂર યાદ રાખવું.

જલ્દ મરડો થયો હોયતો આ નીચલી દવાઓ મેલવીને દીપ્તિમાં ત્રણ વખત પાત્રી:—

સેલીસીલિક એસીડ (Acid. Salicic.).....	ગ્રેન ૪૦
લાઈકાર એમોની એસીટેટ (Liq. Ammon. Acet.)...	આંડિસ ૦૧
ગુલાબનું શરબત. (Syrup. Rosæ. Gallicæ.).....	આંડિસ ૧
પાણી (Aqua.).....	આંડિસ ૧

મરડો જો બચાંને થયો હોયતો નીચલી દવાઓને મેલવી, તેનાં ચેઆર પડીકાં કરી, એકકું પડીકું દર ત્રણ કલાકે સાકરના શીરા સાથે બેલીને ચટાડવું:—

બીસમથ સબનાઈટ્રસ (Bismuth. Subnitras.).....	ગ્રેન ૨૦ થી ૩૦
ડોવર્સ પાઉદર (Pulv. Ipecac. Co.).....	ગ્રેન ૪ થી ૮
ક્રમપાઉન્ડ ચાક પાઉદર (Pulv. Creta. Co.).....	ગ્રેન ૨૦
હાઈડ્રારજરમ ક્રમ ક્રીટા (Hydrarg. Cum. Creta)...	ગ્રેન ૩

ગામડી દવા નીચે મુજબ છે:—

શાખરશીખનો ભુકો.....	તોલા ૨૧
ગુંદર.....	તોલા ૧૧
સાકર.	તોલા ૨
ખખલનું પાણી	બાટલી ૦૧૧

ઉપલી સધલી જનરો મેલવીને ગાંધી તેમને ચુલા ઉપર ગરમ કરેછે અને અરધી બાટલી જેટલું રાખી ઉતારી પાડી થંડું કરી તેને ચાર ભાગોમાં વહેચેછે, અને એકકો ભાગ પાયછે.

અથવા શંખજીં વીશથી ત્રીસ ગ્રેન જેટલું લઈ ખાંડમાં મેલવીને ત્રણ-ત્રણ કલાકે ફાંકવું. “ લીકવીડ એકસત્રેક્ત આફ બેલ ”

(Liquid Extract of Bael) એક અથવા દોઢ દ્રામ પાણીમાં ભેલી દીવશમાં ત્રણવાર પાવો. જો પુષ્કળ લોહી જતું હોય તો “ લીક-વીડ એક્સ્ટ્રેક્ટ આફ અરગટ ” (Liquid Extract of Ergot) એક દ્રામ પાણીમાં દાહડામાં ચાર વાર પાવો.

અથવા નીચલાં વશાનાંઓ છુંદી તેમને આઠ આંઉસ પાણીમાં ઉકાલવાં અને છ આંઉસ જેટલું રાખી તે સધલું એક દાહડામાં ત્રણવાર મલી પાઈ દેવું:—

કુદની છાલ.....	દ્રામ ૧
વાલાનાં મુળીયાં	દ્રામ ૧
મોથ.....	દ્રામ ૧૧
લોધર.	દ્રામ ૧
દડમની છાલ	દ્રામ ૨

ખોરાક.—શાગુચોખા અથવા આરોગ્ય અથવા ચોખાની કાંજ, ઘણાં સરખાં દુધમાં પનાવી આપવી. દારૂ ખચીત કરીને દુર કરવો જોઈએ છે. માસનો ખોરાક, જેવો કે ગોરત અને માજલી, પી-લકુલ આપવી નહીં. ચુતાનું પાણી અને દુધ સાથે ભેળીને આપવું. જેમ સાજો થતો જાય તેમ દરદીને શેરવો દુધ ઇત્યાદી આપવું. સારાં પાકેલાં ફલો ખવડાવવાં; જેવાં કે—શકરચંદ. દરાખ ગુસમેરી, સામેરી, મરડા ઉપર પાકેલાં તાજાં ફલો ઘણી કાયદાકારક અસર ઉપજાવેછે, અને તેની સારી કુટ દરદીને ગમે એટલી ખાવા દેવી. પણ તે જરૂર હતી જતની, તાજ અને પાકેલી હોવી જોઈએ.

એશીયાટીક કૉલેરા.

(Asiatic Cholera=એશીયાટીક કૉલેરાં.)

ઉત્પત્તીનાં કારણો.—ભીની જગામાંથી, લાંખા વખતના કોહતા પાણીમાંથી, અથવા કોહેલી તરકારીમાંથી નીકલતી ખરાબ જેહેરી હવા. નીચી જમીનો. આધાવીધામાં ખેદરકારી. તનની નજીશાઈ. ગંધીલી જગાઓની ગીચો—ગીચ વસ્તીમાં રેહઠાણ. શહેરની ગટરની બાંધણીની ખામી. શહેરમાં ચાલેલા રોગનું ઉડેલું જેહેર.

ધણું ભયંકર, ઉડતું, મરકીરૂપી એ દરદ છે. કાંઈખી ઉમર અને હુમલો પામછે.

નીશાણીઓ.—પહેલા નરમ આકારમાં તો પેટ છુટ્ટી જાય છે, જાડો ચોખ્ખો ધોયલા પાણીના જેવો શકે પડે છે, અને ઉલટી થાય છે. એ જાડા ઉપર અશીમળી કાંઈ અસર કરતું નથી. ખીજા આકારની શરૂઆત ચોખ્ખો ધોયલા પાણી જેવા જાડાથી અને ઉલટીથી થાય છે, અને તુરતજ તે પાછલ આકારમાં આવે છે, દમ મુશકેલીથી લેવાય છે, ખદન શીશાના જેવા રંગનું અને થડું થાય છે, નાડી ધીમી ચાલે છે, અને દરદી બંધ પડે છે. પહેલા જાડા જે આવે છે તે સાધારણ જાડા જેવા વગર દુખાગમો આવે છે, તુરતજ પછી તેઓ ઘણા અને પાણી જેવા થતા જાય છે, અને ચોખ્ખો ધોયલા પાણીના જેવો રંગ લે છે, ઘણું કરીને તેઓનો કાંઈ વાસ હોતો નથી પણ કાંઈ વખત એક ચોક્કસ જાતનો વાસ તેમાંથી નીકલે છે. જાડાની સાથે અથવા તે પછી સખત ઉલટી થાય છે, ઉલટી પહેલાં તો પેટના જેવાજ રંગની હોય છે પણ પાછલથી તેમાં પીધેલી દવાઓ અને પીત પડેલો દેખાય છે. ઉલટી કાંઈ વખત એટલી તો સખત થાય છે કે એક ચમચો આઈસનું પાણી પીધેલું ટકી શકતું નથી. એક બે કલાક વીત્યા પછી પીડામાં સખત દુખારો ચાલે છે અને આંગલાઓમાં અને ટેટાંઓમાં આંકડાં આવે છે. દરદી તદન સુસ્ત થઈ જાય છે, પીડું અંદર ખેંચાઈ જાય છે અને તેની કરચલી વળેલી દીસે છે, અને હાત લગાડતાં તે જડ થયલું લાગે છે. જીભ ઉપર પાટલો થરો બંધાય છે, અને તે બે હોતો બચેથી ખાહર નીકળી આવે છે. ચહેરો શોહરાઈ જાય છે; નાખ પાટલું અને અનીદાર થાય છે; ગાલો બેથી જાય છે; મોહડું શીકડું, શોહરાયલું અને કદરૂપું બને છે; આંખો પેશી ગયલી અને પોકલ જેવી જણાય છે; તમામ ખદન થડું અને શીશાના રંગનું બને છે; આંગલાઓ પાટળાં અને કરચલીદાર થાય છે; નખો બહુ રંગ પકડે છે; અને હાથોના સામટો દેખાવ જાનવરોના પંજને મલતો થાય છે. નાડી અતીઘણી જહડકથી ઉડે છે, અને મુશકેલીથી હાથને લાગે છે. પેશાબ થોડો પડે છે, અથવા તદન બંધ પડે છે. દમ એકસરખો ચાલતો નથી. શ્વાસ થંડો નીકલે છે, અને આવાજ ઘાડો પણ ધીમો થાય છે. મન સેવત મુધી પોતાની હુશીઆરી તજતું નથી, દરદી સેવત મુધી જીવવાની આશા રાખે છે, પણ થોડા કલાકમાં તેના ખદનના વજનનો પાંચમો ભાગ કમ થઈ જાય છે. તે ખીજાણા ઉપર એકજ બાજુએ પડી રહે છે, હાથો એમથી તેમ અડાડે છે, અને જાણે પોતાના ખદનની ગરમી નરમ પાડવા માટે ખીજાણા ઉપરના કપડા ઉરાડી નાખવા માગે છે. વખતે—

વખતે તે પાણી પીવા માગે છે, અને સ્વાસ લેવાની મુશ્કેલીથી તજ્જીજ કરતો જણાય છે.

કાલેરાના કટલાએક ધણાજ સખત કેસોમાં, ઉલટી કે ઝાડો ધણાજ થોડો થાયછે અથવા કાંઈજ થતો નથી, સઘળું પેહેલેથીજ બંધ રહે છે, અને દરદી થોડાજ વખતમાં દબાયલી અથવા બંધ પડેલી હાલતમાં મરણ પામે છે.

આરા આપનારા કેસોમાં ધીમે ધીમે ઉલટી અને તરશ નરમ પડે છે; શરીરની ગરમી મધ્યમસર થાયછે, એહેરો રતાશ પકડે છે; દમ અને લોહીનું ફરવું સાધારણ મેજન ઉપર આવે છે; બેચેની નરમ પડે છે; પેશાબ છુટેછે; અને ઝાડાનો રંગ કાલો થાય છે, પણ હજુર તેની ખરાબી ગંધ જતી નથી.

કાલેરાની માંદગીના ત્રણ તબક્કા કરવામાં આવ્યા છે. પેહેલા તબક્કામાં, નીતરાં પેટ અને વામીટની શરઆત થાય છે, અને પેશાબ થોડી થતી જાય છે.

બીજા, તબક્કામાં, માંદગીમાં ધણા વધારો થાય છે, નાડી બળ-લી પડે છે; પેટ અને વામીટ પુષ્કળ થાય છે; ખદન તાહડું પડે છે, અને તેમાં આંકરાં આવે છે અને તાનતોડ થાય છે; અને એહેરો સોહરાયલો અને શીકો બને છે.

ત્રીજાં, તબક્કામાં; દરદીની નબજાઈનો સુમાર રહેતો નથી; નાડી ધણી જહડકથી ચાલેછે પણ એટલી તો જીતી અને નબલી થાય છે કે હાથને લાગતીત્રી નથી; તાનતોડ, બેચેની, આંકરાં, પેટ અને વામીટ બેહદ વધે છે, અને દરદી બેહદ નબજાઈના સખખથી સુધીમાં અથવા બેસુ-ધીમાં મરણ પામે છે.

એસએ.—શરઆતમાં, ઝાડાનો રંગ ખદલાય તે મુઠે—“ઓક્સ બાઈલ” (Ox Bile) બે ગ્રેન લઈ તેને અરધો ગ્રેન કેલોમેલ અને એક ચમચી, પાણી સાથે મેલવવો, અને તે મેલવણી અરધે-અરધે કનાકે પાવી. અથવા દશ ગ્રેન “કેલોમેલ” (Calomel) એક ચમચો પાણી-માં ડાહવીને દાહડામાં બે વખત આપવું, ઝાડાનો રંગ ખદલાય કે તે થાવું નહી, અને ત્યાર પછી, એક ચમચી એરંડીયામાં પેપરમીટના તેલનું એક ટીપું નાખી તેનો હલકો જીભાબ આપવો. પાંચ ગ્રેન કવી-નાઈન દર બે કલાકે આપવું, પણ જો વામીટ ઉપરા શાપડી થયાથી દવાઓ ટકી શકતી નહી હોય તો પેટ ઉપર રાઈ મુકવી, બરફ ચુસવા આપવું, અથવા ચુનાના પાણીમાં બરફનું પાણી નાખીને આપવું, પણ

ખનતાં સુધી ઘણી પ્રવાહી ચીજો આપવી નહી. જે ઉલટી અતીઘણી થતી ચાલુ રહે તો પાંચ ગ્રેન “ક્લોરલ હાઇડ્રેટ” (Chloral Hydrate) એક ચમચી થંડા પાણીમાં ડાહવીને પાવું. અથવા સાકરના શીરામાં ભેલીને પાંચથી દશ ટીપાં “ક્લોરોફોર્મ” (Chloroform) પાવું. અથવા ઉલટી બંધ કરવા માટે પાંચ ટીપાં “લાઇકર સ્ટ્રીકનીઆ” (Liq. Strychnia)ના પાણીમાં ભેલીને બધે કલાકે આપવાં. દરદીના ખીછાણાની આગલ ગંધક અથવા આયોડીન આપો દાહડો ખાલવું, ઘણું નજદીક હોય તોખી ચીંતા નહી. પાણી સાદું પાવું નહી પણ એક ખાતરી પાણીમાં બે ચમચી નીમખ નાખી તેમાંથી જેઇએ ત્યારે આપવું.

ક્વોનાઈન વાઈન (Vin. Quiniae).....આંઉસ ૪

સાઈટ્રેટ ઓફ આયરન (Ferri. Citras).....ગ્રેન ૩૦

એ બેઉ મેલવી અરધે અરધે કલાકે એમાંથી ચાર ટ્રામ જેટલું આપવું.

જે આંકરાં ઘણાં સખત થતાં હોયતો તે દરદી ભાગ ઊપર “ટીંક ચરુ આફ બેલ્લેડોના” (Tinct. Belladonnae) અને “ટીંકચર આફ ઓપીઅમ” (Tinct. opii) એ બેજો ભેલીને લગાડવું.

કાલેગનો સફેદ ઝાડો થવાની આગમચ જ્યાં સુધી ઝાડાનો રંગ પીલો હોય ત્યાંસુધીમાં નીચલી દવા આપવાથી કાલેરા પેવસ થતોજ અટકશે: —

પ્રોપર ચાક (Creta. Preparata).....ટ્રામ ૨

ટીંકચર આફ ઓપીઅમ (Tinct. Opii).....ટ્રામ ૫

ટીંકચર આફ કેટેચુ (Tinct. Catechu.).....આંઉસ ૧

એસીડ ગેલ્લિક (Acid. Gallie.).....ગ્રેન ૧૫

સીનેમન વાટર (Aqua. Sinnamoni.).....આંઉસ ૬

જે સમલાંને મેલવી દર અરધે કલાકે એક આંઉસ આપવી અથવા

અફીન.....ગ્રેન ૧

ક.ળાં મરી.....ગ્રેન ૨

હીંગ.....ગ્રેન ૩

એ બધાંના એક ગોળી ખનાવવી અને એજ દર બધે કલાકે આપવી ચાલુજ રાખવી.

તૂસ ઘણીજ લાગે તો ખરફના કટકા મોહમાં આપવા; દશ ખાર આંઉસ પાણીની પીચકારી સફરા વાટે ખારવી, અને સફરા આગલ દાખી ધરવું કે તેથી દાખલ કીધેલું પાણી બાહર નીકલી પડે નહી; અથવા “સે-

“ક્રેટેડ સોલ્યુશન આફ લાઈમ” (Saccharated solution of Lime) એક ચમચો, અને એક આંજિસ થંડો ક્રીધેલો સોડા સાથે ભેલીને તે પાવો.

દરદીના ખીછાણા આગલ કપુર પાલવો. ચમચીન થંડો ક્રીધેલો થોડો થોડો આપવો. હાત અને પગો ઉપર ગરમ શેક કરવા, અને તેને પુરણુ આશાયશ આપવાની તજનીજ કરવી. બદનુ તમામ તાલકુ પડી ગયું હોય તો ખગલમાં તથા પગનાં ટેટાં ઉપર રાઈની પોલટીસ મુકવી, ગરમ પાણીની પાટલીઓનો સેક કરવો. જો દરદી ખેસુધ થાયતો ખરફ માથાં ઉપર મુકવું અને ફેરવવું; બ્રાંડી અથવા વાઈન આપવો અને સુંઠ દીલે મસલવી. બંધ થયલી પેશાબ છોરવાને માટે પીડુ ઉપર સેક કરવો, અને દસથી પંદર ગ્રેન “ક્લોરેટ આફ પોટેશ” (Chlorate of Potass) પાણીમાં ભેલી દર બે કલાકે પાવું.

એ રોગ લાગુ પડતાં વાગમં ક્રોઈ ઉપાય હાજર નહી હોયતો આ નીચે લખેલી જનસોને ખોખરી કરી તેમને એક શેર પાણીમાં ઉકાલવી અને તેમાંથી અરધું રેહ એટલે ઉતારી પાડી જે રેહ તેમાંથી અરધું એક વખત અને ખીજુ અરધું ખીજે વખત એ મુજબ આપવું:—

સુંઠ.....	તોલો	૧
પીપરી મુલ.....	તોલો	૦૧૧
સરકચુરો.....	તોલો	૦૧૧
કોલમ.....	તોલો	૦૧૧
કાલાં અથવા સફેદ મરી.....	તોલો	૦૧૧

શેહરમાં ફેલાયલો રોગ ઘરમાં દાખલ નહી થાય તેટલા માટે ઘરને જાહાડીને ઘોઈને સાફ રાખવું, અને ખારણાં ખારી ખુલ્લાં રાખવાં. લોખાન, બોખ, મુખડ, અગર, ડામર, કાશી ઇત્યાદી નો ધુંગ્રાડો આખો દાંહડો ઘરમાં જાડી રાખવો. ઘેરમાં સરકો છાંટવો, અને લોહડાંની ચમચી તપાવી તેની ઉપર સરકો રેડી તેનો ધુંવાડો કરવો. છોલેલાં લસનાનાં હારડા ખારી ખારણાંએ ઉપર તાંગી રાખવા. પેહરવાના વચ્ચો ખુશખોથી બરપુર કરવાં. ગટર તથા મોડીઓનાં નલો સાફ કરાવવા. ઘરમાં સઘલે ચુનો લગડાવવો, સંડાસ સોજા રાખવા, અને જગે-જગે કારખોલીક માઉદર છંટાવવો.

આંગ દરરોજ નાહીને સુધડ અને સાફ રાખવું, અને ચેટ ઉપર ફેલાનેલનો કટકો ખાંધેલો રાખવો. ઉજાગરો દુર કરવો, સકારે સુઈ સકારે ઉઠવાની ટેવ રાખવી. રોગ રખે હુમલો કરે એવી શીકર મનમાં રા-

ખરી નહી. સવારસાંજ ગંધક અથવા કપુર અથવા આયોડાઇન ખાલીને તેનો ધુમાડો શ્વાસમાં લેવો. બનેતો પેદરવાનાં કપડાંઓને કારખાલીક અસીદ સાથે ભેલેલા પાણીમાં ઘોઈને સુકવીને પેહેડવાં; એક ભાગે અસીદ અને સો ભાગ પાણી લેવું.

ખોરાક—તાજે સોજે અને હલકો ખોરાક લેવો. સુક્રો તથા લીલો મેવો, કોદેલો મેવો, વાશી ગોરત, સુક્રી માછલી ઇત્યાદી નહી ખાવું. પાણીમાં નીમખ રોજ ભેલીને પીવું. પાણી જરૂર કરીને ખરાખર ગાળીને પીવાને ચુકવું નહી. દરદીને થંડું કાષ્ઠેલું દુધ, થંડો સોડા, થંડું પાણી, અથવા આઈસના ગાંગડા ચુસવા આપવા.

કૉલેરા મૉરબસ અથવા ઇંગલીશ કૉલેરા.

Cholera Morbus or English Cholera.

એ દરદ ઇંગલંદમાં ઘણું સાધારણ છે, હાં એટલું સાધારણ નથી.

ઊત્પત્તીનાં કારણો—ગરમ આંગને લાગેલી અંચીતી સરદ હવા. હોજરીમાં રહેલો નઠારો, ભારી અને જરપત નહી થનારો ખોરાક. કાચાં ફરતોનો ખોરાક. રાતની થંડી હવામાં ખોલું ફરવું.

એ દરદ એશિયાટીક કૉલેરા સાથે અથવા મરડા સાથે ભેલાઈ જવાનો સંભવ રહેછે, પણ મરડાથી તે એમ ચોલખાઈ આવેછે કે તેના ઝાડામાં લોહી પડતું નથી પણ પીત પડેછે.

નીશાણીઓ.—હોજરીમાં એચેતી લાગ્યા કરેછે, સુગ લાગેછે અને ઉલટી થાયછે, પવન દોડેછે, આંતરડાંમાં સખત અમરાત થાયછે, અને ત્યાર પછી તુરંતજ પીતથી ભરેલા મોટા ઝાડાઓ આવેછે, અને તે પાદ પીતનીજ ઉલટીથી શરૂ થાયછે. એટલા અરસામાં દુખારો સઘલે ઠકાણે ફરી વલેછે, પીઠમાં અને જાંઘમાં આંકરાં આવેછે, અને સઘલે ઠકાણે માસના લોચાઓની ચમક દરદીને ભયભરેલી રીતે હેરાન કરેછે. પદનની ગરમી, તરસ, અને નાકઉવતી ઘણીજ વધેછે. નાડી ધીમે ધીમે ઉછલેછે. જે દરદનું જોર ઘણું હોય તો ચામડી થંડી લાગેછે, જોર જહડકથી ઉતરતુંજ જાયછે, છનો પરસેવો છુટેછે, ચેહેરાનો રંગ સામરો અને કદરૂપો બને છે, અદગરી થાયછે, અને થોડી ઘણી તાનતોડ થયા પાદ, દરદી બંધ પડીને મરણ પામેછે. નાઉમેદી ભર્યા કેસોમાં,—થંડો પરસેવો છુટેછે, અદગરી થાયછે, દમ ઉતવલમાં ચાલેછે, અને તાનતોડ માલમ પડેછે. પણ આશા આપનારા કેસોમાં મધ્યમ ગરમી પદનની રહેછે, દુખારો નરમ અને જીભ બીનાસ વાલી રહેછે, અને સારી ઉંઘ આવેછે.

એ દરદમાં મોટી અડચણ એમ ઉપજેછે કે ઉલટી કરતાં બધો માદો ખેંચાઈ જાયછે, અને ઉલટી કાઢેલો પીત જો કે થોડો પણ એટલો તો તીખો હોય છે કે તેથી ગલું અને મોહડું બળી જાયછે એમજ નહીં પણ જો તે ઝાડા વાટે પડેછે તો સફરાની ચીમડીની ઉપાડી કાઢેછે.

એલાજી.—એટલા માટે પ્રેહલી દવા તો એ કરવી કે જેથી ઉલટી કરવાનું અને પેટ આવવાનું સેહડું થાય અને પડતા પીતનો તીખાશ ઓછો બને. તેથી “લીનથીડટી” અથવા અલસીની ચાહે ઘણી સરખી તૈયાર રાખવી તેમાં થોડાક આંબીસ “ગમ ઓરેન્જીક” અથવા ગુંદર ભેલવો અને તે મેલવણી દરદીને ઘણી પાવી કે તેથી હોંજરીમાં પાણી ઘણુ ગયાથી ઉલટી કરવી શેહેલી થશે, અને બીજુ એ કે તેથી પીતનો તીખાશ એટલોતો ઓછો થશે કે ગલાને કે સફરાને તેથી નુકસાન પુગશે નહીં. એ પછી દરદીને પાંચ મીનીત સુધી ગરમ પાણીએ નહવડાવેતો, ત્યાર બાદ ગરમ પાણીની બાતજીઓ પગ જંગ અને ટલીયાં ઉપર લગાડવી. પેટ ઉપર ગરમ કપડું બાંધવું. આ નીચલી દવાઓ મેલવી તેમની છ ગો-જીઓ કરી એકી ગોળી એક અથવા બે અથવા ત્રણ કલાકે આપવી:—

કેમ્ફર પાઉદર (Pulv. Camph.) .....ગ્રેન ૬.
ઓપીઅમ પાઉદર (Pulv. Opii.) .....ગ્રેન ૬.
કૌલેમેલ (Hydrarg. Subchlorid.) .....ગ્રેન ૧૨.
એક્સત્રેક્ટ આફ ડેનડીલીઆન (Ext. Turaxaci.) પુરતો જોઈએ એટલો લેવા.

હજુર જો ઉલટી કરવાની ખેંચતાન કમતી નહીં થતી હોય તો દશ ગ્રેન “કાર્બોનેટ આફ સોડા” (Carbonate of Soda) અને દશ ગ્રેન “તારતારીકી એસીડ” (Tartaric Acid), એ બેઉને જુદાં-જુદાં ગલાસોમાં નાખી પાણીમાં મેલવવાં, અને પછી બેઉ ગલાસોમાંનું પાણી એકજ તંબલરમાં નાખી જેવો ફીન ચહડીને જોશઆવે તેવુંજ પાઈ દેવું. જો એ વખતે દરદીના જીવ જીમાઈ જતો હોય અને તેના જોશ તે ઓછી દઈ બંધ પડી જવાની ધાસ્તીમાં હોય તો તેની હુશીઆરી ટેકવી રાખવા સાફ આ નીચલી મેલવણીના બધે ચમચા દર બે અથવા ત્રણ અથવા ચોર કલાકે (જેમ અગત જણાય તેમ) આપવા:—

કાર્બોનેટ આફ એમોનીઆ (Ammon. Carb.) .....દ્રામ ૧.
કેમ્ફર મીકસચર (Mist Camph.).....આંબીસ પા.
લાડેનમ (Laudanum or Tinct Opii).....દ્રામ ૨.
સલ્ફ્યુરીક ઇઠર (Æther Sulphuric).....દ્રામ ૧૫.

અથવા જો ઝાડો ઘણો જોરમાં આવતો હોય તો આ નીચલી

મેલવણી એક ચમચી ઝાંડી તથા પાણીમાં ભેલીને પાઈ દેવી, એ ઘણા ફાયદો કરશે.

ટીકચર આફ ઓપીઅમ (Tinct. Opii).....	દ્રામ ૩.
કમપાઝિનડ ટીકચર આફ કૅમ્ફર (Tinct. Camph. Co.)...	દ્રામ ૩.
સ્પીરીટ આફ ટરપેનટાઈન (Spt. Tereabinth.).....	દ્રામ ૩.
ઓઈલ આફ પેપરમીન્ટ (Ol. Menth. Piper.)	મીનીમ ૩૦.

અથવા ખાર એન સુગરલેડ અને ચાર એન અશીનને મેલવી તેની ચાગ ગોળીઓ કરી એકકી ૧૨ ખખે કલાકે ગળાવવી.

શરીર તાલકું થઈ ચલું હોય તો ઝાંડી-પાણી આપવું, ગરમ પાણીની ખાતલીઓના શેક કરવો, ટેટાં, પગ અને ખગલમાં રાઈની પોલ-વીશ મુકવી. આંકરાં આવે તે ભાગને ખાંધવો, અથવા હાથે મજબુત પકડી રાખવો.

એ કાલેગના, ઘણાએક કેસો, શરૂઆતમાં કીધેલા આ નીચલા એલાજથી શાન્ત થયાછે, પણ યાદ રાખવું એ દવા શરૂઆતની નીશાણીઓ જણાંતાવાગ તુરતજ લીધાથી ફાયદો કરશે, તે એ છે કે પેપરમીન-તના પાણીમાં પચીસ ટીપાં લાડેનમનાં નાખી અને તેમાં બે ચમચી એરંડું નાખીને પી જવું, જો જો અંચીતી ઊલટીથી એ દવા ખાહેર નીકલી પડેતો તુરતજ ખીજો ડોઝ લેવો.

ખોરાખ—કંઈની કઠણ કે ભારી ખોરાક આપવો નહીં પણ ઘણાજ હલકો, સેરવો ઇત્યાદી આપવો.

પવનના જોરથી પેટમાં થતો દુખારો

અને તેનું તણાઈ આવવું.

(Drum Belly or Tympanites=દ્રમબેલી

અથવા ટીમપેનાઈતીસ.)

ઊત્પત્તીનાં કારણા.—હોજરીમાં ખોરાક પચી શકતો નથી, અને તેથી પેટની ગરમીથી ખટાસ થઈને વા પકડેછે,

નીશાણીઓ.—પેટ તણાઈ આવેછે, કારણ કે આંતરડામાં વાનો મોટો જૂથો એકઠો થયેલો હોયછે; પેટમાં સખત અમરાય છે; ફૂટીની આસપાસ ચુંકાને મલતો દુખારો ચાલેછે; પેટ કપજ રેલેછે; પેશાબ કરવાની વારંવાર હાજત થાયછે; ખદનની ગરમી અને તરસમાં વધારો

થવનના જોરથી પેટમાં થતો દુખારો અને તેનું તણાઈ આવવું. ૪૩

ચાયછે; અને નબસાઈ ધણી થાય છે. ભુખ લાગતી નથી, અને પેટ એટલું તો ખેંચાઈ જાયછે કે આંગણાંએ કરી ઠાકતાં તે પડધામના જેવો અપાજ કરેછે. એ દરદ પેટનાં જલંદર સાથે ભેસાઈ જાય એવું છે, પણ એ બાજુથી આંગળી ઠાકતાં પાણીની હીલચાલ નહીં જણાયતી તે પરખાઈ આવેછે. ધણી વખત છાતીમાં દાહેખી ધણી બલેછે.

એલાળે,—જો દાહે ધણી પળતી હોય તો એક ગલાસ ચુનાનું પાણી પીવું અથવા આ નીચલી દવા અઢેકું ગલાસ ત્રણ ત્રણ કલાકે પીવી:—

કારબોનેટ આફ સોડા (Sodæ Carb.).....	ગ્રામ	૧
ટીકચર આફ જીન્જીબર (Tinct. zingiber-).....	ગ્રામ	૩
એકરત. કુમેમાઈલ (Ext. Anthemidis.).....	ગ્રેન	૨૪
પણી (Aqua.).....	આંઝિસ	૬

જો ઝાડો ઊજલા રંગનો અને ધણો આવે તો થોડા દીવરા ત્રણ ગ્રેન “બલુ-ગ્રીસ” (Pil. Hydrarg.) તથા પાંચ ગ્રેન “ક્રમપાઈડ આફ પાઉડર” (Pulv. Crota Co.) એ બંજને મેજવીને તેની બે ગોળીઓ બનાવી દર રાતે ગલવી. અથવા ત્રણથી છ ગ્રેન “પેપસીન” પાણીમાં મેલવીને ખાનું ખાધા પછી પીવું. અથવા નીચલી દવાનું પોણું વાંઈન ગલાસ ત્રણ-ત્રણ કલાકે પીવું:—

એરોમેટીક સ્પીરીટ આફ એમોનીઆ (Spir. Ammon. Aromat.)...	ગ્રામ	૨
ટીકચર આફ બેલ્લેડોન (Tinct. Belladon.)	ગ્રામ	૧
ટીકચર આફ એસફોટીડા (Tinct. Assafoetida).....	ગ્રામ	૨
હીલ વાટર (Aqua. Dill.).....	આંઝિસ	૬

જો ઊછાલો ધણો થતો હોય અને માથાનો દુખારો ખી ધણો હોય તો દસ ગ્રેન “કારબોનેટ આફ એમોનીઆ” (Carbonate of Ammonia) ને એક ચમચો લીખુના રસમાં ભેલીને પાણી સાથે પીવું.

જો બચાંના પેટમાં એવો વાનો દુખારો થઈ આવે તો નીચલી દવામાંથી બે ચમચી પાવી:—

કારબોનેટ આફ મેગ્નેશીયા. (Magn. Carb.).....	ગ્રેન.	૨૦
એરોમેટીક સ્પીરીટ આફ એમોનીઆ, (Spir. Ammon. Aromat.)...	મીનીમ.	૧૨
હીલ વાટર (Aqua. Dill).....	આંઝિસ.	૧

અથવા નીચલી દવા દીવરામાં ત્રણ વાર પીવી:—

ફાઉલર્સ સોલ્યુશન (Liq. Potas Arsenies.).....	મીનીમ	૧
ઈન્ફુઝન આફ કેલમબા, (Infus. Calumbæ.).....	આંઝિસ.	૧૫

ઉપલી દવા ધણી ગુણુગારી અસર કરે છે.

ખોરાક.—મીઠાઈ, તરકારી મુદ્દા ખાવી નહીં ગોરત, બુંદી ભાછલી, દુધ ઇત્યાદી લેવું. ગરમ ચાહે તથા કાશી પીવી નહીં. હલકી કસરત લેવાને ચુકવું નહીં. પાલીઆની ખેંઠે ખાવું નહીં, પણ થોડુંજ ખાવું. પોરટર, વાઈન, કે ચેમપેન, કે માવરું કાઢી જાતનો દારૂ લેવો નહીં, ફક્ત એક ચમચો સરસ ઘાંડી ભોજન જમવી વખતે પીવો.

પેટની કબજિયાત.

(Constipation=કાન્સતીપેશન.)

ઘણાએક તંદરોસ્ત માણસોને આદત મુજબ દરરોજ અઢેકું પેટ આવવા વગર રહેવું નથી, પણ ઘણાએ ખીજા વલી એવાની છે કે જેઓને પણ ચાર અથવા વધારે દીવરો સુધીની એકબી ઝાડો આવતો નથી અને તે છતાં તેઓને કશી બેચેની જણાતી નથી. પણ જ્યારે એ કબજિયાત તેની હદની બહાર જાય છે ત્યારે તે નુકશાનકારક અને ખીજા દરદોને ઉત્પન્ન કરનાર થઈ પડે છે.

ઉત્પત્તિના કારણો.—ખોરાકમાં તરકારીના ભાગનું કમતીપાણું; કસરતની ખુટ; એકજ જગાએ બેસી રહીને કરવાનું કામ; અથવા આલશાઈ ભરી આદતો; અથવા ખુદરતી હાજતે વખત શર નહીં જવું. એ રીતે વખતસર હાજતે નહીં જવાથી આંતરડાંમાં નરખતો જઠા એકઠા થાય છે અને તે કઠણી થઈ દુખારો ઉપજાવે છે.

નીશાણીઓ.—લાંબા વખતની કબજિયાતથી માથાનો દુખારો થાય છે, ભુખ મરી જાય છે, બેચેની ઉપજે છે, અછરણનાં ચીન્હો દેખાવ દે છે, ઉછાલા થાય છે, અને પવન ઘણા ઉત્પન્ન થયાના સંખ્યથી પેટ તણાઈ આવે છે.

એલાંજી.—ગરમ પાણીએ નહવડાવવો; પા અથવા અરધો આંઉશ એરંડીયું દર બપો કલાકે આપવું; અથવા બે ગ્રેન “એક્સ ટ્રેક્ટ આફ એલુઝ” (Extract of Aloes) અને બે ગ્રેન “હાર્ડ સોપ” (Hard Soap) સાથે ભેલી તેની એક ગોળી બનાવી આપવી, અને ત્રણ ત્રણ કલાકે એમ આપવા જવું; અને બે આંઉસ એરંડીયાને એક પેટ ગરમ સાબુના પાણીમાં નાખી તેને પીચકારી વડે ધીમે ધીમે શક્રમાં દાખલ કરવું. સોડાવાટર, ચેમપેન, બરફના કટકા ઇત્યાદી આપવા. દુખારો થતો હોય તો તે નરમ પાડવા “લાડેનમ” (Laudanum) ના પંદરથી વીસ ટીપાં પાણીમાં અવાર નવાર આપવાં. ભુલકાંઓ અથવા

ખાળકોને અશીમ નહીં આપવું, અને “લાડેનમ” ખી તેઓના કુશમાં વાપરવું નહીં. હમેશનીજ જો ઝાડો કબજ રહેતો હોય તો મગરનું તેલ સવારના ખીછાણા ઉપરથી ઉઠવા અગાઉ પીપડીના ખાડા આગલ મશલવું. અથવા નીચલી મેઘવણીની ચોવીશ ત્રોળીઓ ખનાવવી અને ખખે ગોળીઓ રાતે સુતી વખત ગળવી:—

પાઉડર આફ્ર અલોઝ. (Pulv. Aloes).....	ગ્રેન-	૩૫
પાઉડર આફ્ર જેલપ. (Pulv. Jalapoe).....	ગ્રેન.	૨૪
પાઉડર આફ્ર કાલોશીનથ. (Pulv. Colocynth).....	ગ્રેન.	૧૨
રેવનચીના શીરાનો ભુકો. (Pulv. Gambogiae).....	ગ્રેન.	૭
હાર્ડ સોપ. (Sapo. Durus).....	ગ્રેન.	૧૦
આઈલ આફ્ર કેરેવ. (Oleum Carui).....	મીનીમ.	૨૦

ખૂંચાંને ચટાડવા માટે નીચલી દવાઓના પાખ કરવો અને રાતે સુવાડતી વેલા એક ચમચી જેટલો આપવો:—

સુનામખીનો ભુકો.....	આંઝિશ.	૬
જેઠી મધનો ભુકો.....	આંઝિશ.	૬
વરીઆળી	આંઝિશ.	૩
ગંધકનાં ફુલ.....	આંઝિશ.	૩
સાકર	આંઝિશ.	૧૮

એક ધ્યાલાં થંડા પાણીમાં એક ચમચો નીમખ ડોહવીને દરરોજ સહવારના પીવાથી, અને એમ દશ પંદર દીવશ ચાલુ રાખવાથી દરરોજ અકેકો સાફ ઝાંડો આવે છે અને કબજીઆત મુદલ થતી નથી. અથવા નીચલી જીનશોને છુંદીને ચાર આંઝિશ પાણીમાં ઉકાળવી, અને ઉકલયા પાદ પાણી થડું પડે કે ગાળી નાખી તેના ખે ભાગો કરી અકેકો ભાગ પીવો:—

સુઠ	ગ્રેન.	૧૦
કાળી દરાખ	દ્રામ.	૨
સુનામખી	દ્રામ.	૧
ગરમાળો	દ્રામ.	૩
માના	આંઝિશ.	૦૧

અથવા નીચલી જીનશો મેલવીને ત્રીશથી ચાલીશ ગ્રેન જેટલું દીવશમાં ત્રણ વાર ફાંકવું:—

ઈનદરવાના	દ્રામ.	૦૧
એલીચા.....	દ્રામ.	૦૧
એલચીદાના	દ્રામ.	૦૧
હરડે	દ્રામ.	૨
પીપળ	દ્રામ.	૧

ખોરાક.—જેનો ઝાડો કપળ રહેતો હોય તેને થુલાંનું પાણી, છં-
લતાં સાથના ભુંજેલા ચના, અને સ્નાયેરી અથવા રાસપાયેરીની જોલીનો
ખોરાક ખાધામાં લેવો. ફટફટના ભાગવાણું પાણી, ફરીની ગોટલી, દાડ-
મપાક, ઇંડાં ખાવું નહીં. દારૂ પોરટર અથવા ખીર અથવા સીરાઝ-
વાઈન લેવો. તરકારી અને ગોસ્તના સરખા ભાગોવાલો ખોરાક લેવો.
અંજીર, કેળાં, સંત્રા, મોસંખી, પેર, કાળી દરાખ. પપેનાસ ઇંડાં મેવો
લેવો. ખાધા પછી ચાલવાની ટેવ રાખવી.

અડગરી અથવા હેડકી.

(Hiccup=હીકપ.)

ઉત્પત્તિનાં કારણો.—ખદહજમી; ભારી ખોરાક; પેટમાં થયેલો
ખટાસ; વાઈનું જોર; તીખાં પકવાનો. (ખયાંને એ મૂળ ખરાબ
દુધ પાવાથી અથવા ભારી ખોરાક આપવાથી થાયછે.) ઘણા વખત
ભુખ્યા રહેવું; અથવા થંડું પાણી પીવું.

નીશાણી.—ચમકતાં જેવો એક આંચકો આવેછે, દમ લેવાની
નહી અને તેનાં માસનાં સાંધાઓ ખેંચાયછે, અને એક ‘અંક’ એવો
આવાજ નીકલેછે.

એલાજો.—એક ચમટી તપખીર અથવા ખીજ ગ્રાઈ છીકવાંની
ભુખી શુંધાડ્યાથી અડગરી નરમ પડે છે. જે તેથી નહી મટે તો એક
ચમચો “ટીંકચર આફ વેલેરીઅન” (Tincture of Valerian) ગર-
મ પાણીમાં મેલવીને પાવું. અથવા કુડનાનો રસ અથવા ખાટા દાડ-
મનો રસ જરા ગરમકરીને પાવો. અથવા “ઇલીકઝીર આફ વીત્રીઓલ”
(Elixir of Vitriol) દસથી ૨૦ ટીપાં સુધી થંડાં પાણીમાં મેલવીને
તેમાંથી દાહડોમાં એક અથવા બેવાર પાવું. ચાર પાંચ દાહડા સુધી જે
અડગરી ચાલુ રહેતો:—

કવીનાઈન સલ્ફસ (Quince. Sulph.).....ઝેન ૧૨

સબનાઈટ આફ બીસમથ (Bismuth. Subnitras.) .....ઝેન ૨૦

એ બેજો મેલવીને તેનું પડીકું કરી ફાકવું, અને જરૂર હોય તો
એજ ફરીથી લેવું. અથવા ગળાંની પાસેનાં જે હાડકાં (હાંસડી) હોયછે
તે બેજોને. ગળાંની નીચે અંગુઠાથી થોડી મીનીત સુધી મજબુત દાખવાં.
બે દ્રામ “બ્રોમાઈડ આફ પોટેશીઅમ” (Bromide of Potassuim)
ને છ આંબીસ પાણીમાં ભેલી, તેમાંથી પોણું વાઈન ગલાસ ખરફમાં ચંકું

કંચીને ત્રણ-ત્રણ કલાકે પીવું અને વચમાં સોડાવાટર પીયા કરવો. અથવા વીસે ગ્રેન ‘આયોડાઈડ આફ પોટેશીઅમ’ પાણીમાં ડોહવી દર ત્રણ કલાકે પીવું.

અથવા નીચલી છતસાને મેળવીને તેની ખાર ગોળીઓ કરી એકઠી દાહડામાં ત્રણ વાર લેવી.

હીંગ .....ગ્રેન ૨૦.

અલીચી.....ગ્રેન ૨૦.

કેશતીલ સોપ .....ગ્રેન ૨૦.

પેપરમીતકું તેલ .....ટીપાં ૨૦.

• વીરા ગ્રેન સુંઠનો ભુકો તથા ૪૦ ગ્રેન ગોળ, એ બેજને મેળવીને તે ખાવું. અથવા અજમા, સુંઠ, પીપળી, કુદનો, જીરું, અને હીંગ એ સરવે થોડું થોડું લઈને તે પાણીમાં ઊકાળીને થોડું પીવું. અથવા ખાર ગ્રેન ‘પ્રીપંડ ચાર્ક’ તથા ખાર ગ્રેન ‘રૂબાઈ’ એ બેજ ભેલીને ફકાડવું.

હોજરીમાંથી થતી લોહીની ઓકારી.

(Haematemesis=હીમેટેમેસીસ.)

હોજરીમાંથી પડતું એ લોહી જઠરની સાથે ભેલાયલાના સખખથી કાલા રંગનું હોયછે, મોટા જઠામાં પડેછે, અને કોઈ કોઈ વાર તે ખોરાક સાથે ભેલાયલું હોયછે.

ઊત્પત્તીનાં કારણો.—હોજરીની ઉપર કાંઈ મજબુત વાગવાથી, દસતાન ચઢવાથી, હરસનું લોહી પડતું અટક્યાથી, તીખાં પકવાના ખાધાથી, પેટ કબજ રહ્યાથી, ઘણા જલ્દ દારૂ પીધાથી, હોજરીમાંની ખારીક નસો તુટવાથી, હોજરીમાંનું લોહી પડવા માંડેછે, કે જે ખઈમાં પડતાં લોહીથી એ રીતે પરખાયછે કે આગલામાં ખોરાકનો ભાગ પડેછે અને તેનો રંગ કાલો હોયછે.

નીશાણીઓ.—જો લોહી મોટા જથામાં પડતું હોય તો, તે પડેછે તે અગાઉ ચીનહો માલમ પડેછે, અને તે ચીનહો હોજરીમાં લોહીથી ભરેલી હોવાથી અથવા શરીરની સઘલી લોહીની નસોના સાધારણ રીતે ખાલી થવાથી ઊત્પત્ત થાયછે, જેવાં કે—દરદીને અતીશય નખલાઈ લાગેછે; હોજરી ઉપર દખાન થવાની તે ક્યારે કરેછે; તેને ઊછાલા થાયછે; ચહેરા શીફો પડેછે; આમડી ટાઢી પડેછે; આંખોમાં તરેહવાર દખાવો ન.

જર આવેછે; કાનમાં આવાજો થાયછે; ચક્ષી અને ફેર આવેછે; મોહડાંમાં મોહા અથવા ખારો સવાદ આવેછે. એ ચીન્હો પછી તુરતજ લોહીની સાથે ભેલાયલા ખોરાકની ઊલટી થાયછે. ધણીવેલા લોહી આંતરડાંમાં ઊતરેછે અને ઝાડા સાથે ભેલાઈને પડેછે. એ સમયે કસોમાં ખેસુધ થવાની નીશાણી હમેશાં સારી ગણાયછે; એથી અંદર લોહી બંધાઈ અથવા ઠરી શકેછે અને વધારે પડતું અટકેછે. એ દરદી તુરતજ થતાં મરણ ધણું થોડાં નીપજેછે. એમાં સુસતી અથવા થાક અતીધણી થાયછે, અને ધીમે-ધીમે આગલી હાલત ઊપર અવી શકાય છે. એમાં વધી દરદીને જલંદરખી થાયછે, અને લોહીની નેસો ફરી પાછી ભરાયછે. યા તો જલંદરખી જતું રહેછે, કે યા તો દરદી મરણ પાછે.

એલાજો.—દરદીને સંપુર્ણ આસાયશ આપવી, મુદલ હીલવા ચાલવા દેવો નહી. અને ખીછાણું ઉપરજ સુવાડી રાખવો. હાત અને પગ ઉપર રૂમાલ અથવા દોરી ખાંધી રાખવી જેથી લોહીનો જોશ અટકે. પેટ ઉપર રાઈ મુકવી; થંડું પાણી પાવું યા ખરફના ગાંગડાઓ ગળાવવા; અથવા “લાઈકાર ફેરી પરનાઈત્રેટીશ” (Liquor Ferri Pernitratiss) ના દસથી ૧૫ ટીપાં એક ગલાસ પાણીમાં ભેલીને પાવાં. જો પેટમાં દુખતું ખી હોયતો વીશ ગ્રેન ફટકી તથા એક ગ્રેન “એસીટેટ મોર્ફીઆ” (Acetate of Morphia) એ બેઉ મેલવી તેના ચાર પડીકાં ખનાવવાં, અને તેમાંનું એકેક ત્રણ ત્રણ કલાકે ફકાડવું. અથવા અરધો દ્રામ “લીકવીડ એક્સ્ટ્રેક્ટ આફ અરગટ” (Liquid Extract of Ergot) પાણીમાં ભેલી ત્રણ ત્રણ કલાકે પીવો. અથવા નીચલી જીનરો મેલવીને તેમાંથી અરધાથી એક દ્રામ જેટલું દાહડામાં ત્રણ વખત ફકવું:—

માજુફલ.....	દ્રામ	૧
દાઠમની છાલ.....	દ્રામ	૦.૧
હળુલ આશ.....	દ્રામ	૧૯

અથવા નીચલી મેલવણી ત્રણ ત્રણ કલાકે પોણું વાઈન ગલાસ ભરી પીવી:—

ડાઈલ્યુટ શલ્ફ્યુરીક એસીડ (Acid. Sulphuric. Dil.)...	દ્રામ	૧
મેગ્નેસિયમ સલ્ફેટ (Magns. Sulphas.).....	અમચો	૧
રુસાબનું સરખત (Syrup Rosae. Gallicae)	આઉન્સ	૨
પાણી (Aqua)	આઉન્સ	૬

જો નાડીની જહડફ ધણી હોય અને તે જોરમાં ધબકતી હોય તો નીચલી મેલવણીમાંથી પોણું વાઈન ગલાસ ત્રણ ત્રણ કલાકે લેવું:—

ટીંકચર આફ ડીજીટલીસ (Tinct. Digital.).....	મીનીમ	૪૦
હાઈડ્રુસ સલ્ફ્યુરીક એસીડ (Acid. Sulphuric. Dil.)....	ગ્રામ	૧
ટીંકચર આફ આરેનજ (Tinct. Aurant.).....	ગ્રામ	૨
ક્રોમ આફ ટારટર (Acid. Potas. Tartras.).....	ગ્રામ	૪
સાકરનો શીરો (Syrup.).....	આઉસ	૧
પાણી (Aqua.).....	આઉસ	૬

ખોરાક.—ફક્ત કાંઈ અને દુધ લેવું. આઈસક્રીમ કરીને ખાવું.

હોજરીમાંનો ખટાસ.

(Acidity of the stomach=એસીડિટી આફ ધી સ્ટમક.)

ખુદરતીજ નખલી પાચણ શક્તીનાં ફટલાંએકમાણસો, અથવા જેઓની હોજરી, કાંઈ દરદાથી, બેદરકાર જાંદગીથી, લાંબા વખતની માંદગીથી અથવા અનઘટની દવાઓથી, બગડી ગઈ હોય અથવા નખલી પડી હોય તેઓ એટલાતો અભાગ્યા હોય છે કે, તેઓની સઘલી સંભાલ છતાં, જે તેઓ ખાયછે તે દરેક ચીજ હોજરીમાં જઈ નુકસાન અને અડચણ કરનારા ખટાસમાં પદલાઈ જાયછે.

ઉત્પત્તીના કારણો—થોડાંએક તો ઊપરના ફકરામાં જણાવ્યાં છે. ખીજાં,—એકજ જગોએ બેસી રહી કરવાનો ધંધો; મનની ચીંતા; ચાલુ રહેતી પેટની કબજાઆત; લાંબો વખત ખાધેલો તરકારીનો ખોરાક; અને ખોરાકને બરાબર ચાવવા વગર ગળી જવાની ઘણીજ બેવકુશી ભરેલી આવેત.

નીશાણીઓ—ભુખ મરી જાયછે; સુરતી લાગેછે; ચાલાકી ગુમ થાયછે; ખાનું ખાધા પછી હોજરી તણાઈ આવેછે; ખાટા ઝોડકાર આવેછે; વાંસરેછે; છાતી ઊપર દાહ પળેછે; હોજરીમાં દુખારો થાય છે; અને ખોરાક ખાધા બાદ તુરતજ અતીઘણી નખલાઈ માલમ પડેછે. ફટલીએક વખતે વધી ઊઠાલા થાયછે; માથું અતીશય દુખેછે; પેટ સખત રીતે કબજ રહે છે, કે યાતો એટલાં છુટે છે કે અતીસારનું રૂપ લે છે; ચામડી સુકી અને ગરમ રહે છે; જીભના પાછલા ભાગ ઊપર થરો રહેછે, આગલો ભાગ લાલ જણાયછે; પેશાબને ઠરવા દીધાથી તેને ટલીએ રાતો અથવા સફેદ થરો બેસેછે.

એલાબો—હોજરીમાંનો ખટાસ કાઢી નાખવા માટે “કમ-પાણી-ડ રહેખાર્બ પીલ” (Pil. Rhei. Co.) અને “બ્લુ પીલ” (Pil.

Hydrarg.) બેઝિના પંદર-પંદર ગ્રેન લેવા અને તેની છ ગોળીઓ બનાવવી; જો પેટ કબજા હોય તો રાતના સુતી વખત બે ગોળીઓ બે રાત સુતી લેવા કરવી, અને જો પેટ આવતાં હોય તો માત્ર એકજ ગોળી ગળવી; અને દર દીવશે, ખાનું ખાધાની એક કલાક આગમથ, તીથલી જીનશોની બનાવેલી છ ગોળીમાંથી, એકકી ગોળી ગળવી:—

ફાઈડ કારબોનેટ આફ સોડા (Soda Carb. Exsiccata) .....ગ્રેન ૨૦

ફાઈબર્ષ પાઝિદર (Pulv. Rhei).....ગ્રેન ૬

જીનજર (Pulv. Zingiber) .....ગ્રેન ૪

એક ચમચો “મેગનીશીયા” (Magnesia), અથવા અરધો ચમચો “કારબોનેટ આફ સોડા” (Carbonate of Soda) એક ગલાસ પાણીમાં ભેલીને પીવાથી પી ઘણા ગુણ થશે.

હાઈલદાર આરતોને એ મરજથી ઘણું ખમવું પડેછે, માટે તેઓ-એ “કારબોનેટ આફ મેગનીશીયા” (Carbonate of Magnesia) અરધો ટ્રામ સુતી પાણીમાં લેવો, એ ફાયદો કરશે.

ખોરાક—તરકારી, સેરવો, પટેટા, અથવા પુડીંગનો ખોરાક બંધ કરવો, અને ફક્ત પાંચ અને બુંજેલાં અથવા ખાઈલાં ગોરતનુંજ ખાવાનું રાખવું. ખાના સાથે ઘણું થોડુંજ પીવું, થોડું પાણી અથવા તેમાં ઊંચેરલો થોડો આંડી બસ થશે. હોજરીમાં દર ચાર કલાક કંઈ ખોરાક પડવો જોઈએ, અને તે માટે ફક્ત અરધી ખીરાકીત પુરતી પડશે. પાણુ એટલું ખચીત યાદ રાખવું કે કાંઈ ની ખોરાક ખાતી વેલા તેને ખરાખર ચાંવીનેજ અને ખરાખર થુક સાથે મેલવીનેજ ગળે ઊતારવો.

હોજરીમાં આવતાં આંકરાં.

(Spasms of the Stomach=સ્પાઝમ્સ આફ ધી સ્ટમક.)

ઊત્પંતીનાં કારણો—લોહીનું કમતીપણું; ખીજ દરદોની અસર; હોજરીમાંનો ખટાસ; નાલાયક દવાઓ; લાંબા વખતનો અપવાસ; અને થંડા પીણાંઓ.

નીશાણીઓ—ફૂખારો થોડે થોડે વારે થાયછે, અને વચમાં-વચમાં તે તદન નરમ પડી જાયછે. કાંઈ વળ દેતું હોય એવું અંદરથી અમરાય છે, અને ચુંકા ન સોસાય એવો ચાલેછે; તેથી ચેહરો શીફો પડેછે, સુતી જતી રેહતી હોય એમ લાગે છે, હાથ પગ થંડા પડી જાયછે, પેટનો

ઊપરનો ભાગ કુગી આવેછે, પણ દાખવાથી તે દુખાતો નથી; જ્યારે હુમલો થવા માંડેછે ત્યારે તે આસરે અડધો કલાક સુધી જારી રહેછે.

એલાએ—ઊભા થઈને પેટ બંધે હાથે ખુબ તરેહથી મસલવું, એથીખી દુખારો નરમ રહેશે. ઊલટી કરવા માટે જ્યાં સુધી તે થાય ત્યાં સુધી દસગ્રેન “ઈપેકકુઆના પાઉદર” (Ipecacuanha Powder) કલાકે-કલાકે લેવો. એરંડયામાં ચોડાં ટીપાં “એસન્સ આફ પેપરમીટ” (Essence of Peppermint) નાખીને પીવાં, અને તે બાદ નીચલી મેલવણીનું પોણું વાઈન ગલાસ દર બેથીત્રણ કલાકે પીવું, અને બચાંને ઊમર પ્રમાણે એકથી બે ચમચી ઊપલેજ વખતે પાવી:—

સલ્ફ્યુરીક ઈઠર, (Ether. Sulphuric).....	દ્રામ. ૧
ક્લોરીક ઈઠર, (Ether Chloric).....	દ્રામ. ૧
એશીટેટ આફ મોરફા, (Morph. Acetas).....	ગ્રેન. ૧
આઈલ આફ એનીસી, (Oleum. Anisi).....	મીનીમ. ૧૦
પાણી, (Aqua).....	આંઉશ. ૬

પેટ ઉપર રાઈ મુકવી, ગરમ પાણીનો શેક કરવો, અથવા નીચલી દવાઓ સરખે ભાગે મેલવી તે પીપડી આગલ લગાડવી:—

કમ્પાઉન્ડ લીનમેન્ટ આફ કેમફર, (Limnt. Camph. Co.)
ટરપેનટાઈન (Oleum Terebinthinae.)
ક્લોરોફોર્મ (Chloroformum)

કરમ.

(Worms=વર્મસ.)

કરમ જેમ બાલકને તેમ ઉમરે પુગેલાં માણસોને એક સરખી રીતે થાય છે. બદનમાં કાઈખી એવો સાખો નહી હશે કે જ્યાં એ રીતના કીડાઓ રહેતા અને ઉધરતા નહી હોય. બચાંના જેટલી મોટા માણસમાં તેઓ ખીમારી ઉપજાવતા નથી. ઘણું કરીને મોટાઓ તો તેઓ પાહર પડે છે ત્યારેજ તે બાબે જાણે છે. તેઓને ત્રણ મુખ્ય જાતોમાં વહેંચી નાખવામાં આવ્યા છે:—

Thread Worm=પાતળ કરમ, (અથવા જના દોરા જેવા.)

Large Round Worm=મોટા ગોળ કરમ.

Tape Worm or the Taenia=ચપટા કરમ.

ઉત્પત્તીનાં કારણો,—ખધી જાતના કરમોની ઉત્પત્તી લંગભગ એકસરખાંજ કારણથી થાય છે, પણ તેઓ ઘણા ખરા નખલા અને

ઢીલા ઢોઢાઓમાં માલમ પડે છે, અને ઘણું કરીને જ્યારે બદલનમાં હોય ત્યારે. ચાલાક અને ઉપયોગી માણસ કરતાં ચાલશુ અને એસમાં જીંદગી ગુજરનારાઓમાં તેઓ વધારે દીશે છે. અને નેએ કાચી કુટો ઘણી ખાય, અથવા કાચા ભાઈ મુખ્યાનો ઘણા ખોરાક લે, તેઓને જી વધારે થાય છે. કાઢકાઢને પેહડી દર પેહડી એ મરજ ઉતરતો આવે છે. વારેઘડીએ એક ધરના સઘલાંજ ખાલકાને એકજ જાતના કરમ થયના જોવામાં આવે છે. વલી ઘણું કરીને તેમનું કારણ ધવાડનારીઓ બનેછે, એકજ ધરના થોડાં છોકરાં એક ધવાડનારીથી ઉછર્યા હોય તેઓ બધાંને કરમ થાય છે, અને ખીજી ધવાડનારીવાલાં ખાકીના છોકરાંને થતાંજ નથી. કાચું અથવા અધકચરું રાંધેલું ડુકરનું ગોસ્ત ખાધાથી પાણુ થાય છે, કેમકે તેથી કરમના ઇડાં હોજરીમાં ઉતરે છે અને તેઓ કરમને ઉપજાવે છે. ડુકર જેવું એક ગલીચ પ્રાણી નરખનું અથવા ગંધાતું પાણી પીવાનો શોખ ધરાવતું હોવાથી તેના કાચા ગોસ્તથી એ મરજ ઉપજે છે. વલી કરમના ઇડાં કેટલીક વખત ભાજતરકારીમાં સેલેડમાં, શેપ, પેર તથા ખજુરમાં ખી હોય છે અને તેથી તેના ખોરાકખી ઘણા લીધાથી તે ઇડાં હોજરીમાં જઈ કરમને જનમ આપે છે.

૧—પાતળ કરમ.

(Thread Worm=થ્રેડ વર્મ)

એ કરમમાં કોઈ એકથી બે ઇંચ, તો કોઈ પાંચ ઇંચ સુધી લાંબા હોય છે. તેનો આકાર દોરા જેવો, આગલથી પાતલો અને પાછલથી જાડો હોય છે. એમાં નર તેમજ માદાખી હોય છે. તેઓનું રેહઠાણ મોટા આંતરડામાં અને સફરામાં હોય છે. તેઓ ઘણી મોટી સંખ્યામાં ઝાડા સાથે પડે છે, અને કોઈ વખત એટલા તો ખારીક હોય છે કે શેહેલાઈથી જાણાતાખી નથી. ઘણું કરીને બચાઓનેજ તેઓ પકડે છે.

નીશાણીઓ.—તંદરોસ્તી ખગડી જાય છે; હોજરીના ડોડા ખગડી જાય છે; હરદી પેટમાં થતા અમરાતની, દુખારાની અથવા બેએનીની ક્ષ્યાદ કરે છે; તરશ ઘણી લાગે છે; નાક અને શકરામાં કીડ ઘણી લાગવાને લીધે ખાલકને આંગલા વડે ટુંખ્યા વગર ચાલતું નથી; ઉછાળા થાય છે, સુધીખી કોઈ વખત જતી રેહ છે. જીભ ઉપર થરો બંધાય છે; ઝોડકાર આવે છે; મોહડાનો વાસ ખરાબ નીકલે છે; થોડાં પેટ આવેછે; પેટમાં પવન થાય છે, અને તે તણાઈ આવે છે. ખાલક ઉંધુ

શુંવે છે, તેના ઝાડો પાટલો અને જરા લીલાશ પર થાય છે અને તેમાં એ દોરા જેવા કરમ હીલચાલ કરતા દેખાય છે.

એલાજે.—એપલા પાણીની અથવા પાણી સાથે થોડા નીમખતી મેલવણીની પીચકારીઓ સર્વાંર સાંજ ખાલકનાં સફરામાં મારવી. અથવા, જો પેટ કબજા હોય તો, એકથી બાર વરસની વયના ખાલકને એક ચમચીથી તે બે મોટા ચમચાં સુધી (ઉંમર પ્રમાણે) “સલફેટ મેગ્નેશીયમ” (Sulphate of magnesia) એક ગલાશ પાણીમાં ડાહવીને તે પીચકારી વડે સફરામાં દાખલ કરવું. અને પાછું બાહર નહીં નીકલી પડે માટે થોડોવાર સફરા આગલ કપડાનો દુરો ધરી રાખવો.

અથવા એક ચમચો એરંડીયું અને એક દ્રામ “સ્પીરીટ ઓફ ટર્પેન્ટીન” (Spirit of Turpentine) ભેલી તેની પીચકારી મારવી; અથવા એક દ્રામ “સલ્ફ્યુરીક ઇથર” (Sulphuric Ether) અને બે આંબીશ ચુનાનું પાણી સફરામાં દાખલ કીધાથી સધળા કર-મોના ધાત નીકલી જશે.

ગામડી એલાજ મુજબ, આ નીચલી મેળવણીમાંથી બે થી ત્રણ દ્રામ સુધી મોટા માણસે ફાકવું, અને પાંચથી દશ ગ્રેન જેટલું ત્રણ બાણ કલકે ખાલકને ફાકાડવું:—

કરમાની અજમો.....દ્રામ ૧.

વાંચવરંગ .....દ્રામ ૧.

સાકરનો ખુકો.....દ્રામ ૩.

૨—ગોળ કરમ.

(Large Round Worm—લાર્જ રાઉન્ડ વર્મ)

એ જાતના દરેક કરમનો આકાર જમીનમાંનાં કીડાના આકારને મળતો આવે છે. તે લાંબો ગોળ અને બેજી નાંકથી અનીદાર હોય છે. તેની લંબાઈ ચારથી વીસ ઇંચ સુધીની છે અને જડાઈ એક દોરી જેટલી થા તેથી વધતી છે. તે મજબુત તણાઈ શકાએ એવો, અને શીશા પીલા રંગનો છે. તરતનોજ બાહર પડ્યો હોય ત્યારે તે પારદર્શક હોય છે અને તેથી તેનો અંદરનો માદો જોવાઈ શકાએ છે. તેઓનું રેહઠાણ નાંધલાં આંતરડાંમાં છે, પણ તેઓ જુદાજુદા ભાગો ઉપરથી પગલાં બરે છે, ઘણી વખત ઉપર ચઢે છે, અને હોજરીમાંથી મોહડાંને રસ્તે બાહર પડે છે.

નીશાણીઓ.—મોઠાં માણસમાં એની કાંઈ ચોક્કસ નીશાણીઓ જાણી નથી, અને કેટલીક વખત તો તેઓ પોતેજ બાહર પડે નહીં ત્યાં સુધી માલમળી પડતા નથી. ઘણી વખત, જ્યારે તેઓ ઘણાં હોય ત્યારે તેઓ આંતરડાંમાં અટકાવ તરીકે થઈ પડે છે. ખાલકામાં થતી સાધારણ નીશાણીઓમાં પેટ ફુગી આવે છે, અને તેમાં દુખારો ચાલે છે. દરદી નાખ દુખ્યા કરે છે; તેની ભુખ મરી જાય છે; મોહકું ખરાબ વાસ મારે છે; ઊલટી થાય છે; આંખો ફડક્યાં કરે છે; ઝાડો કબજ રહે છે અથવા એકદમ છુટી જાય છે. અને આરામ ત્યારેજ થાય છે કે જ્યારે ઝાડામાં મોટો ગોળ કરમ પડે છે.

એલાજી.—નીચલી જીનસોનાં ચાર પડીકા ખતાવી એકફૂં દીવસમાં ચાર વખત સાકરના શીરા સાથે આપવું અને જો અગત જણાય તો ચાલુ રખાવું:—

સેનતોનીન (Santoninum.) ..... એન ૬.

કેલોર્મલ (Hydrarg. Subchlorid.)..... એન ૩.

પાઉદર આફ શકેમની (Pulv. Scammoni.)..... એન ૪.

પાઉદર આફ જેલપ (Pulv. Jalap.)... ..... એન ૧૫.

ઊપલી દવા આપતી વેલા સંભાલ રાખવી કે જો ખાલક નખલું અને નાતવાન હોય તો “કેલોર્મલ” એ મેળવણીમાંથી બદ કરવું, તે ખવાડયાથી નખલાં બલકને નુકસાન પુગશે, અને જો ઘણાં પેટ આવતાં હોય તો ઊપલી મેળવણી ખીલકુલ વાપડતી નહીં અને દવાઈના પડીકામાં ફકટ “સેનતોનીન” નોજ ઊપયોગ કરવો.

અથવા નીચે આપેલી જીનસોની મેળવણી કરીને રાખી મેલવી જ્યારે અગત પડે ત્યારે તેમાંથી બાર એન જેટલી દીવસમાં એક અથવા બે તાર ખચ્ચાને ચટાડવી:—

પાઉદર આફ જેલપ (Pulv. Jalap.)..... આંઊશ ૦૧

ફીમ આફ તારતર (Acid. Potas. Tartras.)..... આંઊશ ૦૧

સુંઠનો ભુકો (Pulv. Zingiber.)..... દ્રામ ૦૧

મધ (Mel.) ..... આંઊશ ૧

સેક્રેટેટ કારબોનેટ આફ આયરન (Ferri Carb. Sacch.)..... આંઊશ ૦૧

ખોરાક.—મીઠી ચીજો, સાકર, ખજૂર, ખતાશા, ઈંનો ખોરાક તદન બેથાંને આપવો નહીં. એનું કારણ એ કે એવી મીઠાશવાળી ચીજો ઊપર માંખો અને એવાજ ખીજાં જાનવરો ખેશે છે, અને તેઓ ઊપર છેરે છે, તે છેર હોજરીમાં દાખલ મઈ કરમ ઊપજવે છે. પેટમાં જમણા

કરમ મારી નાખવા માટે દરરોજ ખોરાક સાથે નીમખ ભેલીને આપવું, અથવા જો હાજરીમાં ખગ્રાસખી થતો હોય તો એ ચમચી ચુનાનું પાણી દાહડામાં બે વખત પીવું.

૩—ચપટા કરમ.

(Tape Worm, or the Toenia Solium—

ટેપ વર્મ અથવા ટીનીઆ સોલીઅમ.)

આ ચપટા કરમ જે શખરો ડુકરનું ગોસત મળહ લેઈ ખાયછે તેઓમાં અતીઘણા સાધારણ છે. વળી તેઓ ખાટકીઓ અને બખર-ચીઓમાંથી ઘણું કરીને દીશેછે, કારણકે તેઓને કાચું ગોસ્ત ખાવાની ટેવ હોયછે. એ કરમ સફેદ રંગનો અને ચપટા આકારનો છે. તેના લંબાઈ પાંચ-શીતથી તે પંદર વાર સુધીની ભય ભરેલી મોટી હોયછે. તેના આકાર સરખો નથી; તેનું શરીર ન્હાના ન્હાના કટકાનું જોડાયલું દીશી આવેછે. તેનું રેહેવાનું નાંધલાં આંતરડાં અંદર હોયછે, અને તેનાં છનાં કાંતાઓની મદદથી તે આંતરડાંનાં પડોને વળગી રહેછે. તે એકાંતરીતે એકજ જગોએ રહેનારો છે. એ જાતના કરમ ડુકરોનાં આંગમાં ઘણાંજ મોટા જઠામાં હોયછે, અને તેથી એ જાતવરોનાં ગોસ્તનો ખોરાક તેઓની ઉત્પત્તિ માણસનાં પેટમાંથી કરેછે. એ કરમ મોટી વયનાં માણસોને થાયછે.

નીશાણીઓ.—તેઓનાં કાંતાઓથી થયલા જખમોને લીધે આંતરડાંઓમાં સુરાખો પડેછે અને તેમાંથી લોહી પડેછે. વળી આંતરડાંઓનો સોજો અને તેઓમાં થતાં ઘડોખી એનીજ હાજરીથી થાયછે. તેઓ કળેજમાં અને શ્વાસ લેવાની નળીમાંથી પગલાં ભરેછે અને તે વખતે એકાએક બંધ પડી જતા અથવા ગુંગલાતા હોઈયે એવું લાગેછે, સુકી ચમકના જેવી ખાંશી થાયછે, અને દમ લેવાની નળીમાં દુખારો થાયછે. પેટમાં ચુંકાને મળતો દુખારો થાયછે. માથાંમાં સખત ઘાંકા મારેછે; ધાસ્તી પડ્યા કરેછે; તાણ, શીફું અને ચમકખી થાયછે; મોહડું વાસ મારેછે, પેટ કાઈ વખત કપજ તો કાઈ વખત છુટાં રહેછે.

એલાજો.—કુસુ નામનાં કુલો દસ આંગિસ જેટલાં લઈ પાણીમાં ઊકાળીને પીવાં. અખરોટ અથવા કાકડીનાં મગજ ખાવાં. જો જાડો કપજ હોય તો દર સહવારે એરંડાંનો હલકા જુલાખ લેવો અને ત્યાર પછી “લીકવીડ એક્સત્રેક્ટ આફ મેલ ફર્ન” (Liquid Extract of

Male Fern) વીસ થી આઠીસ મીનીમ સુધી ગુલકંદમાં ભેળીને દર રાતે ચાટવાનું ચાલુ રાખવું. અથવા નીચલી જીતસોને સારી પેઠે ઢુંદી પાણીમાં ભીંજવવી અને તે બાદ ગાળી કાઢી તેમાંથી એક અથવા બે આંગિશ જેટલી પીવી, બચાંને એક થી ત્રણ દ્રામ જેટલી આપવી:—

દાડમની છાલ	દ્રામ	૨
કાશનીનાં બીજ.....	દ્રામ	૩
કુલકાનાં બીજ	દ્રામ	૨
ધાણાં	દ્રામ	૩
થંડું પાણી.....	આંગિશ	૩

અથવા કોહળાંના સુકાં બીજ એક આંગિસ છોળીને ખાવાં, અને બચાંને સાકર સાથે મેળવીને થોડાં ખવડાવવાં.

કરમમાં જો ઝાડો કબજ રહેતો હોય તો નીચલી જીતસો મેળવી તે સાકરનાં શીરામાં એકથી બે દ્રામ જેટલી પીવી:—

કમપીલા	દ્રામ	૧
વાયવરણુ.....	દ્રામ	૧
હરડે	દ્રામ	૧૫
નીમક.....	દ્રામ	૧

પણ જો ઝાડો થતો હોય તો ત્રણ દ્રામ દાડમની છાલનો ભુકો છ આંગિશ ઊકલતાં પાણીમાં નાંખી તે કાઢવામાંથી અઠકું લીકર ગુલાસ મોટાં માણસને, અને એકથી બે ચમચી ભરી બચાંને દીવશમાં ત્રણ વખત પાવો.

શીતાબ.....	ગ્રેન	૩૦
સુંઠનો ભુકો	ગ્રેન	૬૦
ટંકણખાર	ગ્રેન	૩૦
કાળાં મરી.....	ગ્રેન	૬૦

અથવા ઊપલી દવાઓ મેળવીને પંદરથી ત્રીશ ગ્રેન જેટલી દીક્ષમાં ત્રણ વખત ઊમરના દરજ્જા મુજબ આપવી.

ખોરાક.—ખરાખર પકાવેલો ખોરાક ખાવો. કુકરનું ગોસ્ત ખસુસ કરીને અધકચરું નહીં ખાવું. પાણી ગાલેલું અને સ્વચ્છ પીવું.

આંતરડાંમાંથી પડતુ લોહી.

(Melaena=મીલીના.)

ભીંપંતીના કારણે.—કલેજને પુગેલું કંઈ નુકશાન; લાંબા વખતની ઝાડાની કછઆત; કલેજાં, તક્ષી, અથવા હોઝમીમાં લોહીના

ફેલાવાનો અને ફરવાનો થયેલો અટકાવ ; કાંઈ બાહરનું વાગેલું ઈં.

. નીંશાણીઓ.—એ દરદની એક ખુની એ છે કે તેથી મુદલ દુ-ખારો કે દરદ થતું નથી, અથવા ધણુંજ કચ્ચીત થાય છે, તો જો કે તે ધણીવેલા તદન નખલા થયલાં અને ચાલુ પદ્દત્તનીવાલા માણસનેની થાયછે. આંતરડાંમાંથી પડતું લોહી રંગમાં કાલું અને કટકા-કટકામાં બંધાઈ ગયેલું હોયછે.

એલાએ.—ત્રણ ગ્રેન “ગ્રે પાઉદર” (Grey Powder) અને પાંચ ગ્રેન “ડોવર્સ પાઉદર” (Dover's Powder) ભેલીને આપવા, અને અવારનવાર એરંડયાનો જીલાબ લેવા કરવો. જો પેટ આવતા નહી હોવાથી લોહી પડતું હોય તો પેટેલાં થંડાં પાણી અને સાખુની પીચકારી સફરામાં મારવી, અને ઝાડો આપ્યા પછી એક દ્રામ “ટીંકચર આફ ઓપીઅમ” (Tincture of Opium) ને ને આંતરડાં થંડાં પાણીમાં ભેલી તેની પીચકારી સફરામાં મારવી. ગુલકંદ ખાવો. પેટ સાફ આપ્યા પછી અરધો દ્રામ “લીકવીડ એક્સત્રેક્ટ આફ અરગટ” (Liquid Extract of Ergot) પાણીમાં દર એકથી બે કલાકે પીવું. બાહરથી થયલાં કંઈ નુકસાનથી, પડેલા મારથી અથવા જમીન ઊપર પડી જવાથી જો એ રીતે લોહી જતું હોય તો નીચલી જીનસો મેલવી તેમની આઠ ગોળીઓ ખનાવવી અને તેમાંથી બે ગોળીઓ અવારનવાર ગળવી:—

ગલ્લિક અસીડ (Gallic Acid) .....ગ્રેન ૪૦
સુગરલેડ (Sugar-Lead).....ગ્રેન ૧૨
અફીણ (Opium).....ગ્રેન ૩

જો પાકું નીકલવાને લીધે નખલાઈ ઊપજવાથી લોહી ધણુંજ વેહતું હોય તો ખરફના પાણીની પીચકારી સફરામાં મારવી, પેટ ઊપર પાટો બાંધવો, અને “લીકવીડ એક્સત્રેક્ટ આફ અરગટ” અરધો દ્રામ પાણીમાં પીવું.

ખોરાક.—થોડા દીવરો સુધી ફક્ત દુધજ પાવું. પાંચ છ દાહડા પછી દુધની સાથે ઈડાંની સફેદી મેલવીને પાવી, એજ ખોરાક બે ત્રણ અઠવાડીયાં તુલીક ચાલુ રાખવો, અને ખાત્રી રાખવી કે જેટલા વધારે દાહડા એ ખોરાક ચાલુ રહેશે તેટલો વધારે ફાયદો થશે. જો નખલાઈ ધણી થઈ હોય તો આંડી અથવા “આંડી મીકસચર”, વાઈચ, સેરવો, કાચા ઈડાં ઈત્યાદી ખોરાક આપવો. રાખેતાના ખોરાક ઊપર સંભાળથી ધીમે ધીમે આવવું.

આંતરડાંનો વળ.

(Intussusception—ઈન્ટરસાશીપરશન.)

કાંઈક અંચીતા અકસમાતથી કાંઈવેળા આંતરડાંનો એક ભાગ બીજા ભાગ સાથે વળ પાઈ જાયછે, અને તેથી તે ભાગનો માર્ગની અટકી જાયછે. બચાંઓમાં તથા બુઢા માણસોને વધારે થાયછે.

નીશાણીઓ.—પેટમાં અંચીતા દુખારો થઈ આવેછે; ઘણા દીવશોનો અટકી રહેલો ઝાડો મોહડાં વાટે બાહર પડેછે; ઊછલા અને ઊલટી થાયછે; જે દરદ એમજ ચાલુ રહ્યું તો પંદર વીશ દાહડા પછી દરદી અડગરીથી હરાન થાયછે, અને તેના આંતરડામાં શડો લાગવા માંડેછે. ઘણી વેલા એ મરજથી મરણ નીપજે છે.

એલાળે.—જે એરંડાનો જુલાબ લીધા છતાંની પેટ નહીં આવે તો તો નીચલી મેલવણી હોજરીના ધુંખા વડે શકરામાં દાખલ કરવી અને ત્યાર બાદ શકરા આગલ કપડાંનો દુઓ રાખવો કે તે પાછી નીકલી પડે નહીં:—

એરંડયું તેલ (Ol. Ricini)	આંઉશ ૧૫
ટરપીનટાઈન (Ol. Terebinthin)	દ્રામ ૪
ટીંકચર આફ એસફીટીડા (Tinct. Assafoetid)	દ્રામ ૨
પાણી (Aqua)	આંઉશ ૧૮

અથવા નીચલી મેલવણી પીચકારી વડે દાખલ કરી પેટને મશાલતા રહેવું:—

જમાલગોટાવું તેલ	મીનીમ ૩ થી ૬
એરંડયું તેલ	આંઉશ ૧
ટરપીનટાઈન	દ્રામ ૨
કાંચડું પાણી	આંઉસ ૬

પણ જે એ એલાળેથીની ઝાડો નહીજ આવે અને દાખલ કી-ધેલી દવા બાહર નીકલી પડી આંતરડાંનો વળ એમનો એમ રહે, તો, બીજા રાખત જુલાબો કદીની નહી આપવા, પણ દરદીને “ક્લોરોફોર્મ” (Chloroform) સુંઘાડી બેખબર કરવો, અને પછી ત્રણ કે ચાર દ્રામ “બાઈકાર્બોનેટ આફ સોડા” (Sodæ. Bicarb.) પાણીમાં ભેલી તેની પીચકારી શકરામાં મારવી અને પછી શકરાનો મારજ બંધ કરવો; એ દવાથી આંતરડાંમાં પવન ઉત્પન્ન થશે અને તેનાં જોરથી તેઓ એટલાંતો ફુલશે કે તેથી વળ પોતાની મેલેજ નીકલી જશે અને ત્યારબાદ સાફ ઝાડો આવશે.

પેટ ઉપર અલશીતી પોલટીશ મુકવી, ગરમ શેક કરવો, દરદીને ગરમ પાણીમાં બેસાડવું, ઘણી ઉંચાઈએથી પાણીની ધાર પેટ ઉપર નામવી; આ નીચલી મેલવણી પેટ ઉપર લગાડવી:—

અકશત્રેફ્ત આફ બેલેડોનાં (Ext. Belladonna)	ગ્રેન	૬૦
અકશત્રેફ્ત આફ ઓપીઅમ (Ext. Opii)	ગ્રેન	૬૦
અકશત્રેફ્ત આફ પાપી (Ext. Papaver.)	ગ્રાઈસ	૨

ખોરાક.—ખોરાક ઘણો થોડો લેવો. દુધમાં ચુનાનું પાણી આપવું, અથવા ખરફ, મલાઈ, 'પ્રાંડી મીકશચર', 'પ્રાંડી આપવો.

હરશ.

(Piles or Haemorrhoids=પાઈડરશ આર હીમોરાઈડીડશ.)

• એ ઘણું ખરાબ અને અડચણ તથા દુઃખ દેનારું દરદ છે. એ સફ-
રામાંની ત્રીણી નેસોનાં તણાઈ આવવાથી અથવા બાહરનીકલી આવવાથી થાય છે. એ નેસો એટલીતો તણાઈ આવી ગાંઠ-ગાંઠની બને છે કે તેથી દરેક ઝાડો આવવાની વખતે અતી ઘણું તીક્ષણ દરદ ઉપજે છે. કેટલીક વખતે એ છતી નેસો એક-એક સાથે જાલીના રૂપમાં વણાઈ જાય છે અને તેથી અતીશય ગરમી, બેચેની, અને બેહદ દુઃખ ઉપજે છે. હરશ ને બેંજતોમાં વેંહેલી નાખવામાં આવી છે, એક જાતમાં નેસો ફક્ત તણાઈ આવીને જ રહે છે અને તેથી ગરમી, દુઃખ અને બેચેની ઉપજે છે; અને ખીલ જાતમાં એ તણાઈ આવેલી નેસો ધસાઈને અથવા દબાઈને તુટી જાય છે અને તેથી લોહીનો જહરો વેહ છે, અને તેથી હરશ નખલા પાંધાવાલાઓના કેશમાં ઘણીજ ધાસ્તી ભરેલી થઈ પડે છે.

ઉત્પત્તીનાં કારણો.—એના કારણો તહરેવાર છે. ચાલુ રેહતી ઝાડાની કંબલઆત; આંતરડાંની નેસોની ઘણા લોહીથી ભરપુર હાલત; ઘણી ઘોડા ઉપરની સવારી, અથવા ભીનાં છત ઉપર ઘણાં વખતનું બેસવાનું; કાઢખી ચીજ ઘણી ખાવી અથવા પીવી; બદનમાંથી પડતી કાઢ ચાલુ પ્રવાહીનું બંધ પડી જવું; વારેઘડીએ જીલાખોનું પીવું; પીક્રમાંના ઘડોનું નેસો ઉપર થવું દબાન, અને હમેલદાર હાલત. હમેલદાર ઝોરતો ઘણુ ક-
રીને એ મરજથી ખમે છે, પણ હમેલથી છુટયા પછી એ જતો રહે છે. ખીલ નીશાણીઓ.—ઘણા વખત સુધી એકની જગાએ બેસી રહેવું; એક જ જગાએ ઘણી હીલચાલ કરયા વગર ઉભું રહેવું; જ્યારે આંગ ગરમ હોય ત્યારે ભીના ધાસ ઉપર અથવા ભીના પાંક ઉપર બેસવું; અને નખલા

ખાંધા સાથે પગ ઉપર ભીનાસ ખમવો અને ભીનાં ખુટ સાથે અથવા ભીનાં પગ સાથે ઊભું રહેવું.

નીચાણીઆ—શરૂઆત ધણુ કરીને સફરાની કોરે કીડ લાગવાથી થાયછે; એજ ભાગ ઉપર ત્યાર પછી જાણે ભાર પડતો હોય એવી ભેચેની લાગેછે, નીચે ખેંચાણુ થાયછે, અને ગરમી લાગેછે તે આરતે આસ્તે વધીને ખાલી નાખે એવી થાયછે; માર્થામાં, પીઠમાં, અને પીઠની નીચેના ભાગમાં દુખારો થાયછે; ફેર અથવા ચક્કી આવેછે; પેશાબ અને ઝાડો કરવાની વારે ધડીએ વગર ફાયદાની ઈચ્છા થયા કરેછે, અને ઝાડો કરતી વેળા સફરાનાં નીચે ખેંચાવાનો, દુખાવાનો, અને ગરમ થવાનો પાર રહેતો નથી. જો સફરો તપાસીએ તો તેમાં જીના જીના કુલાઓ અને તાણાઈ આવેલી નેસો દેખાયછે. કેટલીક વખત હરસ સફરાની અંદર કેટલેક તફાવતે ઉપરથી થયેલો હોયછે અને જેમ તે દેખાતો નથી તેમ આંગણાં ને લાગતોપી નથી; અને એવું જ્યારે હોયછે ત્યારે પીઠમાંનો દુખારો ધણો થાયછે અને ધણો લાંબો વખત રહેછે. હરશ કોઈપી વખતે કુટેછે. ધણું કરીને ઝાડો કરવાની તજવીજ કરતાં તે કુટી જાયછે. હરસ જ્યારે નજરે પડે અને હાતને લાગે એવી જગાએ હોયછે ત્યારે તેનું કદ એક પાલ જેટલું અથવા તેથી મોટું હોયછે. કેટલીક વખતે આંતરડાંના પરદાનો અને નેસોનો એક ભાગ નીચે લટકેછે, અને ઝાડો કરતી વેળા ઝાડાના જોરથી સફરાની નીચે આપ્યાથી અતીશય તાણાઈ આવેછે, અને સેવટે દરદીને કરાર ત્યારેજ મલેછે કે જ્યારે તે નેસનો પાઠલો પરદો તુટી જાયછે, અને તુરતજ લોહીનો ધણો મોહટો જઠો બાહર પડેછે, પણ કોઈ વખત એથી ખીમાર ધાસ્તીમાંપી આવી પડેછે.

એલાજો—હરશનું પડતું લોહી, એકદમ અટકાવવું નહી. કદાચ ખુદરત એ રીતે બદનમાંનું કાંઈ જેહર અથવા કચરોજ કાહડી નાખવાનો વીચાર રાખતી હોય, અથવાતો તેનો ધરાદો, બદનમાંથી પડતા અટકેલા કાંઈ ચાલુ પ્રવાહને પાછો ચાલુ કરવાનો હોય. ધણીજ અગતની ખીનીં જે દરેક માણસે ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ તે એછે કે પોતાનો ઝાડો કદીપી કપજ રહેવા દેવો નહી, અને એ વાત ચાલુ હરસવલા માણસેતો જરૂર યાદ રાખવી. જુલાઓ લેવા ચાલુ રાખવા એમાં ડાહપણુ નથી, કેમકે કેટલીક વખત કેટલાએક જુલાઓ લાંબો વખત ચાલુ રાખ્યાથી નકામા યાતો નુકસાનકારક થઈ પડેછે તેટલા માટે કસરત અને સારા ખોરાકની મદદથીપી ઝાડો સાફ લાવવાની ટેવ પાડવી. દરેજ સારૂ ઝાડો આવે તે માટેનો સેહલો ઉપાયતો વધી

એછેકે દરદોજ ચોકસ વખતેજ ઝાડો કરવાની તજવીજ કરવી પછી તે વખત ગમે તેની હોય તેની પરવા નહીં. ચોકસ વખતની એ તજવીજની ઘણીએક વખત કારુણ્ય લાગતી નથી માટે ખાનાંમાંની ફરફાર કરવાની અગત જણાયછે, — યોડા દીવશ નારતા ઉપર ફક્ત પાંઉ અને દુધજ લેવું, ખાનાં ઉપર સેરવો, અરધા ખાફેલા ઇંડાં, અને ટેપીઓકાનું પુડીંગ લેવું, અને ચાહેખી ખનતાં ટુલીક નહીં પીવી. એ ફરફારો દરરોજ એકકો સાફ ઝાડો લાવશે. ખીજા ઉપાયોતો એછેકે જલડક્થી ચાલવું, પેટ ઉપર થંડાં પાણીમાં સરકો નાંખી તેમાં વાદલું ખાલી ફરવવું; અને પછે જોરથી નુંછી નાખવું; અને રાતના સુતા આગમચ એક ટંબલર થંડું પાણી પીવું. એવા ઉપાયોથી, જીજ્ઞાસની મદદ વગરખી, ઝાડો સાફ આંખીજાકશે. હરસની રાશ્ચાતમાં નીચલી મેલવણીની દશ ગોળીઓ કરી એક રાતના સુતી વખત ખાવી:—

પીલ ખાફે એલુઝ એન્ડ મર (Pil. Aloes et Myrrh.)...સ્ક્રુપલ. ૧

ખલુ પીલ (Pil. Hydrag.) .....સ્ક્રુપલ. ૨

અને ત્યાર બાદ સહવારે નીચલી મેલવણી પી જવી:—

ફુલબાર્બ પાઝીડર (Pulv. Rhei.).....ગ્રેન. ૧૫

જીનજર પાઝીડર (Pulv. Zingiber.).....ગ્રેન. ૫

કારબોનેટ આફ સોદા (Sordoe. Carb). ....ગ્રેન. ૧૦

પેપરમીત વાટર (Aqua. Menth. Piper.).....આંઝિસ. ૧૧

જો લોહી ઘણું પડતું હોયતો “કનફેક્સન આફ સેના” (Confection of Senna) એકક ચમચો છ-છ કલાકે લેવું. અથવા, અરધા ચમચો “સબ્લાઇમ્ડ સલ્ફર” (Sublimed Sulphur), અથવા એક ચમચો “મીલ્ક આફ સલ્ફર” (Milk of Sulphur) રાતનાં સુતી વખત દુધમાં ભેલીને પીવાથી ફાયદો થશે.

હરસની બે જાત. નીચે મુજબની છે:—

Internal or Bleeding Piles=“ઈન્ટરનલ ઓર બ્લીડીંગ પાઈલ્સ”.—માહેનો હરસ. (જેમાં લોહી પડે છે તે.)

અને

External or Blind Piles=“એક્સટરનલ ઓર બ્લાઇન્ડ પાઈલ્સ”.—બાહરનો હરસ. (જેમાં લોહી બંધ હોયતું.)

૧—માહેનો અથવા લોહી પડતો હરસ.

(Internal or Bleeding Piles=ઈન્ટરનલ ઓર

બ્લોડીંગ પાઈલ્સ.

એલાએ.—નીચલી જનસોનો પાખ ખનાવી તેમાંથી એક ચમચી જેટલો ત્રણ-ત્રણ કલાકે ઝાડો સાફ આવે ત્યાં સુધી ખાવો:—

ગંધકના કુલ. (Sublimed Sulphur).....	આંઝિશ. ૧
જુલેપ પાઉદર. (Jalap Powder).....	દ્રામ. ૨
બાલશમ આફ કોપેબા. (Balsam of Copaiba).....	આંઝિશ. ૦૧
ગુંઠનો ભુકો. (Ginger Powder).....	દ્રામ. ૦૧
ક્રીમ આફ તારતર. (Cream of Tartar).....	આંઝિશ. ૦૧
શાકરનો શીરો. (Syrup).....	પુરતો થાય એટલો.

લોહી પડતું અટકાવવા માટે “લાઈફર ફેરી પર્માઈત્રેટીસ” (Liquor Ferri Pernitratris) દરેક વીસ મીનીમ સુધી દર ત્રણ કલાકે પીવું. અથવા “અરગોટીન” (Ergotine) ત્રણ ગ્રેન લઈ તેને તેને દર ગ્રેન ગુંદરના ભુકા સાથે મેલવી તેની એક ગોળી ખનાવી સંક્ર-રામાં દાખલ કરવી અને સાંજના બીજીની એક તેવીજ દાખલ કરવી, અને સાંજના બીજીની એક તેવીજ દાખલ કરવી, અને એમ ચાર પાંચ દાખલ કરવી. અથવા નીચલી જનસો મેલવી તે દીવસમાં વીસથી આલીશ ગ્રેન જેટલી ત્રણ વખત ફાંકવી:—

હીરાદખન.....	દ્રામ, ૨
ફટકી	દ્રામ, ૧
દાકમતી કળીનો ભુકો.....	દ્રામ, ૧
ગુખમે ખુરફા.....	દ્રામ, ૧

૨.—બાહેરનો અથવા સાદો હરસ.

(External or Blind Piles=એક્સટરનલ અથવા

બ્લોડીંગ પાઈલ્સ.

એલાએ.—જો ઝાડો સાફ નહીં આવતો હોય તો, નીચલી જનસોનો પાક ખનાવી તેમાંથી એક ચમચી જેટલો ત્રણ ત્રણ કલાકે, તે આવે ત્યાં ફીક ખાવો:—

- મંધકનાં ફુલ (Sublimed Sulphur).....આંબિસ. ૧
- જેલપ પાઉદર (Jalap Powder) .....દ્રામ. ૧
- બાલસમ ઑફ કોપેબા (Balsam of Copaiva) .....આંબિસ. ૦૧૧
- ગુંઠનો ભુકો (Ginger Powder)..... દ્રામ. ૦૧૧
- ક્રીમ ઓફ તાર્તર (Cream of Tartar).....આંબિસ. ૦૧૧
- સાકરનો શીર્ષ (Syrup).....પુરતો થાય એટલો.

તથા એક દ્રામ હરડા બેડાંનો ભુકો, અને એક આંબિસ “લાડેન-મ” (Laudanum), લેઈ તે બેડને છ આંબિસ શુગરલેડના પાણીમાં મેલવામાં, અને તે પાણીમાં કપડાનો કંટકો બાળી તે સફા આગલની મુજેલી બાહરની નેસો ઉપર મુકવો અથવા:—

- ટેનિક એસીડ (Tannic Acid).....ગ્રેન. ૨૦
- એસીટેટ ઓફ મોર્ફીઆ (Acetate of Morphia)...ગ્રેન. ૨
- ચરબી (Fat).....આંબિસ. ૬

એ ત્રણને મેલવીને હરસ ઊપર ચોપડવી. જો હરસમાંથી લોહી નહીં ઝરતું હોય પણ તેમાં અતીધણું દુખતું હોય તો દરદીને જંઘાડાં આંગ્રે પુરંશે ઊપર બેસાડીને અખતમાં પાણીના બાફનો સેક કરવો, અથવા અલશીનો સેક કરવો. હરસને કાપીને તેની ઊપર “નાઈટ્રીટ ઓફ સીલ્વર” (Nitrate of Silver) મુકવું. અથવા “કોરોઝીવ સબ્લીમેટ” (Corrosive Sublimate) ને તેનાં કરતાં ત્રણ ઘણા વધારે ભાંગનાં સોમત્ર સાથે મેલવી તે મેલવણીનો જીનો ભુકો કરી તે ભુકો હરસ ઉપર છ સાત દીવસો સુધી ભભરાવવો, તે સુકાયા પછી તે ઊપર અલસીની પોલટીસ મુકવી.

જલંદર.

(Dropsy=ફોપસી.)

પાણી મોટા જથામાં એકઠું થવાને લીધે આખાં બદનમાં અથવા બદનના કોઈ એકસ ભાગ અથવા ભાગોમાં જે સોજો ચઢે છે તેને જલંદર કહી કહેછે.

ઊત્પત્તીનાં કારણો.—જલંદરનું દરદ ધણી વખતે બાપદાદાથી ઊતરતુંબી આવેતું હોયછે. જલ્દ દરદો પીવાની દેવબી એ મરજ ઊપજી છે; અને એ ઊપરથી અંગ્રેજીમાં એક કહેવતબી વપરાય છે કે—‘જલ્દ દરદ પીવાર જલંદરથી મરેછે’—(Great drinkers die of a dropsy).

ખીજનું કારણ એ છે કે,—ઘટની કસરતની ખુટ; અલસાઈ ભેરેલી બેશી રેહવાની આદત; ઘણી વખત મુકાવેલી સંધરા; ઘણી વખત લીધેલો જીલાખ; ઘણા મોટા જઠામાં બાહેર પડેલી થુક; આંગમાંથી ચાલુ રીતે પડતા પ્રવાહોનું બંધ પડી જવું, જેવા કે—દસતાન, હરસનું લોહી, ઝાડા વાટે પડનું લોહી અથવા, સીમટ અથવા પીત, ઈત્યાદી; ગરમીમાંથી અથવા તડકામાંથી દોડવું આવીને અથવા હરેક મેહેનતથી ગરમ થઈને તુરત થંડું પાણી પીવું; ગદલું લોહી લેઈ જનારી નેસો ઊપર થવું દખાન; ક-લેજનું દરદ; તલીનું મોટું થવું અથવા ખીજને કાઈ રોગ; નીચી, ભીના-સવાલી જગા ઊપરનું રેહઠાણ; કંગાલ પ્રવાહી ખોરાકનો લાંબો વખત સુધી ચાલુ રાખવું; જરપટ ન થાય એવો પકવાનો; ખીજનું કાઈ થયલાં દરદો, જેવાંકે—કમલો, કલેજનું દરદ, લાંબા વખતની સખતની સખત તાવ, અત્રીસાર, મરડો, છાતીમાં થયલું ઘડ, અથવા ફેફસાનો ખડી, ટુકામાં, જેખી ચીજો અથવા જેખી દરદો પરસેવો પડતો અટકાવે છે, અથવા લોહીને ખરાખર ઘટની રીતે તઈયાર થવા દેતાં નથી તેઓ સધલાં ખડીનાં કારણો બને છે. જલંદરને જીદી જીદી જાતોમાં વેહેંચી નાખવામાં આવું છે.

“અંનેસારકા” અથવા માંસનું જલંદર.

(Anasarca or Dropsy of the Flesh.)

ચામડીની હેઠલ, અને માંસના લોચાઓની વચમાં આવેલાં ચીકટ પડોમાં પાણી એકઠું થાયછે, અને તેથી ઘણું કરીને તમામ બદન ઊપર સોજ ચઢેછે.

ઊત્પત્તીનાં કારણો.—બાપદાદનો વારસો; થંડો સુસ્ત જેવો સ્વભાવ અથવા ખવાસ, જે ડુગી અથવા ઊપસી આવેલા મોહડાં ઊપરથી જણાઈ આવેછે; માંસની ધીલી અને નરમ રિયતી; અને દરેક ખીજ ચીજો કે જેથી તનની તંદરોસ્તીનો ઠાલો ખીલકુલ ખગડી ગયો હોય, અને લોહી ખરાખર થવું હોય.

નીશાણીઓ.—શરૂઆત, સાંજ પડતાં પગ અને ધુટીનાં સુજ આવવાથી થાયછે; એ સુજન ધીમે ધીમે ટેટાં અને ધુટન ટુલીક વધેછે; એ પછી સુજન હાથેલી આગલ દીશે છે અને તે, ઊપરના હાત ટુલીક વધ્યા પછી, પાછો ધુટન તરફ ફરે છે, અને તે જગ્યાથી ઊપર વધીને છેક પીડુ ટુલીક જાયછે; એ પછે પાછો તે હાથ તરફની વધતોજ જાયછે

અને સેવટે છાતી ઉપર જઈ ત્યાંથી નીચે ઊતરતો, પીઠ આગલના ઉપર આવતા સોજાને જઈ મલે છે. આંગતી ગરમી, તરસ, અને આંગ ઉપરનું દુખાન ધાણું લાગે છે; પેશાબ રાત્રી, ગરમ થોડી, અને લાલ થરાથી બરેલી થાય છે. સોજાને લીધે ચામડી તણાયાના સખખથી તાટ અને ચલકતી થાય છે, તે થંડી અને ભીની માલમ પડે છે, દાખયાથી તેમાં ઊંડા ખાડાઓ પડે છે, અને ઘણી વેલા તેમાંથી બાહર જરફું પાણી આપણું હાથોને લાગે છે. ચેહરો શીઠો, અને ચામડી સફેદ થાય છે; જુકન, અને સુસ્તી લાગે છે, અને ઘણી વખત દુખાયલો થાંસો થાય છે.

સઘલી જાતનાં જલંદરોમાં હમેશાં પાણીનો જથો, લટકતાં અથવા જુહલતા રેહતા ભાગોમાંજ, સજીથી વધારે હોય છે, અને તેમજ આપે જલંદરોમાંથી પાણી પગોમાં અને હાથોમાંજ અતીઘણા મોટા જથામાં હોય છે.

• એલાજો.—એ દરદનો એલાજ કરતાં એ ચીજ દયાનમાં રાખવી જોઈએ છે—એકતો એક એકડું થયણું પાણી કાહડી નાખવું, અને બીજીતો—બદનની સાધારણ રિયતી મકમ પાયા ઉપર લાવી તેવું પાણી ફરીથી જમાવ થતાં અટકાવવું. કટલાએકા ચામડી ઉપર બ્લીસ્ટર મુકે છે અથવા તો તેની માંહે નાકાં પાડી પાણી બાહર કહડાવાની તજીજ કરે છે, પણ એ રીતથી શરીરની બગડી ગયલી હાલતમાં ચામડી ઉપર મોટા સોજાઓ ઉઠવાની ધાસતી રેહ છે. અગત્યના એલાજો તો એ છે કે ઝાડો સાફ લાવવો અને તેમ કરવા માટે જીલાઓ અને હલકું ખાનું આપવું, અને પરસેવો છુટે અને પીશાબ થાય એવી દવાઓ આપવી. ઝાડો લાવવા માટે નીચલી જીનસોને મેલવી તેમની બાર ગોળીઓ ખનાવવી અને એકઠી દર ચાર, છ, અથવા આઠ કલાકે જેમ લાયક જણાય તેમ લેવી:—

• પાઉંદર આફ્ર એલોઝ. (Powder of Aloes).....	ઝેન.	૧૨
કોલોશીય પાઉંદર. (Colocynth Powder).....	ઝેન.	૧૨
ગેમબોજ પાઉંદર. (Gamboge Powder).....	ઝેન.	૧૨
કેલોમેલ. (Calomel).....	ઝેન.	૧૨
જીન્જર પાઉંદર. (Ginger Powder).....	ઝેન.	૧૦
કેસ્ટીલ સાપ. (Castile Soap).....	ઝેન.	૧૦

પેશાબ છૂટથી કરાવનારી દવાઓ તરીકે નીચલી ગોળીઓ. અથવા પડીકાંઓ લેવાં. ગોળીઓ:—

કેમફર પાઉંદર. (Camph. Powder).....	ઝેન.	૧૨
અન્ટીમોનાઈસ પાઉંદર. (Antimonialis Powder).....	ઝેન.	૧૫

એ બેડ સાથે ભેલવાં અને તેમની સાથે નીચલી ચીજો સારી પેઠે ભેલવી, તે સઘલામાંથી વીશ ગાળીઓ બનાવવી, તેમાંની એકક દર ત્રણ કલાકે ગળવી, પણ પેશાબ થવા માંડે એટલે છ-છ કલાકે લેવી:—

કમ્પાઉન્ડ સ્ક્વિલ પાઉદર. (Squill Co).....દ્રામ. ૧
ઓઈલ ઓફ જુનીપર (Ol. Juniper) ...મીનીમ. ૬

અથવા ગાળીઓને બદલે નીચલી ભેલવણીના બાર પડીકામાંથી એકકું પડીકું દર છ કલાકે પેપરમીટનાં પાણીમાં લેવું:—

નાઈટર પાઉદર. (Nitric Powder).....ગ્રેન. ૪૮
ઇપીકેકુઆના પાઉદર. (Ipecac. Powder).....ગ્રેન. ૧૦
એન્ટીમોનીએલીસ પાઉદર. (Antimonialis Powder) ...ગ્રેન. ૧૨
સ્ક્વિલ પાઉદર. (Squill Powder).....ગ્રેન. ૬
ડીજીટેલીશ પાઉદર. (Digitales Powder).....ગ્રેન. ૬

અથવા નીચે આપેલી દવામાંથી એકકો અથવા 'દર બે કલાકે લેવો, અને પેશાબ છુટા પછી ત્રણથી ચાર કલાકે લેવો:—

ફ્રેશ બ્રુમ સપ્રિગ્સ. (Fresh Broom Sprigs).....એક મુશ્કીભાર.
જુનીપર બેરે. (Juniper Berries).....આઉન્સ ૧
થંડું પાણી. (Cold Water).....૧૧ પેન્ટ.

એ શઘલાના બારથી પંદર મીનીટ તુલીક ઉકાલવું અને સાત આઉન્સ સુધી રેહ એટલે તેને ગાળી કાઢવું, અને થંડું પડે એટલે તેમાં નીચલી ચીજો ભેલવવી, પીવી:—

નાઈટર પાઉદર. (Nitric Powder).....દ્રામ. ૧
સ્પીરીટ ઓફ સ્વીટ નાઈટર. (Spirits of Sweet Nitre) ...દ્રામ. ૩
સ્પીરીટ ઓફ જુનીપર. (Spirits of Juniper).....દ્રામ. ૬
ટીંકચર ઓફ કોલચીકમ. (Tincture of Colchicum) .....દ્રામ. ૨

પરસેવો છોડવા માટે સેહેલો એલાજ તો એ કરવો કે ગરમ પાણીએ નાહવું અથવા ઈસસની કે બીજી કાઈ એવી ધુંધઓ લેવી, અને પેપરમીટના પાતરાની ચાહે દીવશમાં ત્રણ ચાર વાર પીવી. એ ઉપરાંત જો આમડી સુકી અને આશાયશ નહીં મલતી હોય તો “ડોવર પાઉડર” (Dover's Powder) દસ ગ્રેન સુધી સુતી વેળા લેવો, અને પગને ગરમ પાણીની ખાટલીઓ લગાડવી. અને છેલ્લે સહી સરસ અને સહી અગતનો એલાજ, પાણી કમતી કરવાનો, તો એજ છે કે શરીરને ખુબ તરેહથી મસલવું. અમથુ હાથે મશલવાના કરતાં જો કપુરની સાથે મશલું હોય તો તેથી બારે મોટો ફાયદો થાય છે. સાધારણ

“ઓલીવ” તેલમાં એક કે બે ટ્રામ સુધીના કપુરના કટકાઓ જીણા કાપીને મેલવવા અને પછી તે તેલના હાથ લઈ શરીર ઉપર મશાલવો; મશાલતી વખત જરા જહડક વાપડવી અને હાથ મક્કમ રાખવો. જો આખાં દીલેજ સોજે હોય તો એકકોભાગ, જોવો કે હાથ, છુટો-છુટો દશ-દશ મીનીટ સુધી મસલવો અને મશાલી રહ્યા પાદ તેની ઉપર ફલેનલનો કટકો સેજ તાણીને વીટાલવો, જે પછે ખીજા ભાગ ઉપર મંડવું અને તેની ઉપરખી એજ રીતનું ઢાકણ કરવું.

એક વખત પાણી નીકલી ગયું, કે પછી, તુરતજ શરીરને પુરતી તંદરોસ્ત હાલતમાં લાવવાના ઉપાયો લેવા અને તેને એવી સ્થિતિમાં લાવી મેલવું કે એવી રીતની ખીમારી તે ફરીથી ખમે નહીં અને એ દુશ્મન જો ફરીથી આવવા માગે તો તેને મારી હઠાડે. એટલામાટે જાલવવા જોગ ભારે અગત્યના નીયમો તો એછે કે-સાંચું પુષ્ટી આપનારું ખાણું લેવું, ઝસરત પુરતી કરવી, થંડા પાણીએ નાહવું અથવા દરરોજ શરીર ઉપર વાદવું ફેરવવું, એક જાડા તુવાલે દીન ધસતા રેહવું, સકારે સુવું અને ઉઠવું, અને દરેક રીતની આદતો વાજખી અને ધટવી રીતે જાલવવી. ચામડી પુરતી ગરમ રાખવી, અને સંભાલ રાખવી એક સુજેલી જગા ઉપર કાંઈ અનઘટતું દખાન થાય નહીં અથવા તે લાંબો વખત ચાલુ રેહ નહીં કેમકે નહીં તો એ ધણીજ ખગડી ગયલી અવસ્થામાં આવેલો ભાગ તુરતજ કોહ્યાવગર રેહશે નહીં. જો ચામડી એટલી તણાઈ આવેલી હોય કે તે ફાટી જવાની ધાસતી રેહ તો તુરતજ નીચે જીહલાતા ભાગ ઉપર સોય અથવા ઠાંચણીએ કરીને છતા-છતા મુરાખો પાડવાં અને તેમાંથી પાણી જરવા દેવું.

“એસાઇટીસ” અથવા પેટનું જલંદર.

(Ascites or Dropsy of the Belly.)

પેટનું જલંદરખી એક વારેઘડીએ થતું દરદ છે. તે કાંઈ ખીજા દરદોના કારણને લીધે આવતું નથી, પણ પોતાનીજ મેલે ધીમાં-ધીમાં ખગલાઓથી લગભગ તદનજ અંદીઠ રીતે તે પગ પેસારો કરે છે, અને જ્યાં સુધી અતીઘણા મોટા જઠરામાં એકઠું થઈ દખાન કરતું નથી ત્યાં દુષીક તે દરદનું જોરખી કમતી થતું નથી અને તેની ભુખતી જતી રેહતી નથી.

નીશાનીઓ.—પેટ ધીમે-ધીમે મોટું થઈને તણાય છે, અને તે થોડા વખત પછે છાતીને જરા ભારી કરે છે અને ખાસી ઉપજાવે છે;

એજ દવાન વલી પેટની કપજ રાખે છે, પેશાબ ખરાબર છુટવા દેતું નથી, અને આમડી સુકી અને ગરમ રાખે છે. મુજબ નીચેના ભાગ પરથી શરૂ થતી છેક ઉપર ચઢે છે અને આખાં પેટને ઘેરી લેછે, અને પેટ ઉપર આંગલી ચોકતી તેમાંથી પાણી દોડતું હોય એવો આવાજ સંભલાય છે. જેમ-જેમ દરદ વધતું જાય છે તેમ તેમ ચેહરો શીફો, ઇંતેજાર, અને કાંઈ વાર ડુગેલો બને છે; તરશ ધણી લાગે છે, પેશાબ જાડી રાતી અને થોડી થાયછે; અને ખીમારીના લાંબા વખત સુધી નાડી યા તો ધીમી અને સુરત ચાલે છે, અથવા તો જહડકથી ચાલતી પણ જીણી રહે છે.

ઊત્પત્તીના કારણો.—સાધારણ રીતે જલંદરનાં જે કારણો હોય છે તે, અને ખસુસ કરીને એવું કાંઈ કારણ કે જેથી પીડ તણાઈ આવે, જેમ કે હમલમાં; અને એજ કારણ માટે મરદાનાં કરતાં ઓર-તોને એ દરદ વધારે થાયછે.

એલાજો.—ગરમ પાણીમાં નાહવું; ઝાડો આવવાની અને પેશાબ છુટવાની દવાઈઓ આપવી. “ માંસનાં જલંદર ” માટેના એલાજોમાં જે દવાઓ પેટ આવવા માટે અને પેશાબ થવા માટે આપીછે તે દવાઓ વાપરવી, અને તે પેશાબ લાવનારી ગોળીઓ સાથે નીચલી દવાના ભાગોળી અવારનવાર લેવા:—

ફોસ્ફેટ ઓફ સોડા (Phosphate of Soda).....	આંગિશ. ૧
ટાર્ટ્રેટ ઓફ પોટાસ (Tartrate of Potass)	આંગિશ. ૧
ટાર્ટ્રેટ ઓફ સોડા (Tartrate of Soda)	આંગિશ. ૧
પાણી (Water)	આંગિશ. ૧૦

એ ચારેની મેજવણી કરીને ત્રણ ત્રણ અમચા દર છ કલાકે લેવા .
અથવા:—

એપસમ સાલ્ટસ (Epsom Salts)	આંગિશ. ૧૧
કાર્બોનેટ ઓફ મેગ્નેશીયા (Carbonate of Magnesia) દ્રામ.	૨
ટાર્ટર એમેટીક (Tartar Emetic)	ગ્રેન. ૨
પાણી (Water).....	આંગિશ. ૧૦

કપુરનાં તેલનો એલાજ જે આગલાં જલંદરમાં કરમાયો છે તે મુજબ તે તેલ ખુબ તરેહથી મસલવાને ચુકવું નહી. જે પીડ ધણુંજ તણાઈ આવું હોય તો, જેવો પાટો ઓરતોને સુવાવડમાં બાંધેછે, તેવો પાટો ટેકો આપવાને માટે એ વખતેની પેટની આસપાસ બાંધવાને ચુકવું નહી, અને જપારે ઊપરું તેલ મસલવાનું હોય ત્યારેજ તે છોડવો.

અથવા હીલો કરવો. તરસ ઘણી લાગે તે મટાડવા માટે “ડેનડીલી-યાન” (Dandelion) નાં મુળીયાંની અને “લીકોરીસ” (Liquorice) નાં મુળીયાંની ચાહે ક્ષતાવીને પીવી, એ ચાહે એક દવા તરીકેની ગુણુ કરશે; એ ચાહે ખનાવવી હોય તો થોડાક આંબ્રશ “ડેનડીલી-યાન” ના અને ‘લીકોરીસ’નાં મુળીયાંને ત્રણ ચાર પેટ પાણીમાં થોડીક પેષરમીટ નાખીને ઊકાળવાં, અને તે ઊકાળામાંથી થોડે થોડે કલાકે અરધા ટંબલર નેટલો લેવો. પીવામાં જવનું પાણી લેવું, અને પીવાનાં જઠામાં ને એકેકે દ્રામ સુરોખાર લેવાએ તો વધારે સાફ, અથવા નહી તો તેમાં લીંબુનો રસ નાખવો અને એ પાણી દર ત્રણ ચાર કલાકે પીતાં રહેવું. ને ઝાડો કપજજ ચાલુ રહેતો હોય અથવા પુરતો સાફ નહી આવતો. હોય તો આ નીચલી મેલવણીઓની ખાર ગોળીઓ ખનાવવી અને તેમાંની ખર્ચે રાતના અને સહવારનાં લેવી અને ઝાડો આવવા માંડે એટલે લેવી બંધ કરવી:—

- પાકીડઝ એલુઝ (Powdered Aloes).....ગ્રેન ૨૪
- ગેમબોજ (Gamboge).....ગ્રેન ૧૨
- જેલપ પાકીદર (Jalap Powder).....ગ્રેન ૨૪
- ક્રોટન ઓઇલ (Croton Oil).....મીટીમ ૩
- એક્સ્ટ્રેક્ટ આફ હેનબેન (Extract of Henbane) જેટલી અમંત હોય તેટલું.

એ સમ્મલા ઊપાયોખી ને રદ જાય, દરદ વધતું જાય, અને સોજો એટલો ખધો વધે કે દમ લેવાની મુશકેલી પડે તો કેલવાયલા ડાકતરની મદદ મેલવવી અને પેટને “ટેપ” કરાવવું એટલે નાંકાવાલા સુધ્યાની મદદથી પાણી બાહર કાઢી નખાવવું.

• “હાઈડ્રોથોરેક્સ” અથવા છાતીનું જલંદર.

(Hydrothrax or Dropsy of the Chest.)

એ જલંદરનું પાણી છાતીમાં આવેલાં એક પાટલાં પડમાં (Pleura) એકઠું થઈ રહેછે, અને તે યાતો દાબી યા જમણી ખાનુએ અથવા બન્ને ખાનુએ હોયછે.

ઊત્પત્તીના કારણો.—એ જલંદર હૃડાનાં પોતાનાં દરદની અસરથી થાયછે; અથવા તો ફેફસાની કુલેલી હાલથી અથવા તો એ પાટલાં પડ (Pleura) નાં પોતાના સોજથી ઊપજે છે.

નીશાણીઓ.—છાતી તણાઈને તાટ થાય છે ; તેમાં દખાન થતું એવું લાગે છે ; દમ લેવાની મુશ્કેલી પડે છે ; અને છાતીમાંની બેચેની ઘણું કરીને રાતની સુતેલી હાલતમાં વધારે થાય છે. એહેરો શ્ફો મારે છે ; આંખની નીચે ઘેરા બધું રંગના દાઘ દીશે છે, એવા દાઘ મોહડાંની આસપાસખી દીશે છે ; તોપચાં ભરેલાં અથવા ફુગેલાં બને છે ; પાટલી થંડી થાય છે, અને પગો સુજી આવે છે ; પેશાબ થોડી અને રાતી થાય છે ; નાંડી જીની અને ઝેરકાયદે ચાલે છે ; ભુખ મરી જાય છે, અને તરસ વધે છે. જેમ-જેમ દરદ વધતું જાય છે તેમ તેમ આખાં બદન અંદર પાણી ફેલાય છે, જે દરદનું જોર એક બાજુએ હોય તો દરદીથી એકજ બાજુએ સુવાએ છે અને જો બેની બાજુએ હોય તો તેને બી-છાંના ઊપર બેજી બાજુએ તડ્યાઓ મુકીને ટેકવવા પડે છે. ખાંસી, છાતીના ધપકારા, અને ભય ભરેલા સ્વપનાઓ ખીમારની જાંઘમાં ખલેલ પાડે છે, અને તે વારેઘડીએ ખીછાણું છોડી, હવા અને આશાયશ મેલવવા પારી આગલ ધસી જાય છે.

• એલાજી.—આગલ જણાવ્યા તેનેજ મલતા.

“હાઇડ્રોસીફેલસ” અથવા ભેજનું જલંદર.

(Hydrocephalus or Dropsy of the Brain.)

ભેજનું જલંદર ખાસ કરીને બાલકોને થાય છે, કે જે બાલકોના માથાં અસાધરણ આકારનાં અને કદનાં હોય. જે કે ઘણું કરીને એ ત્રણથી દસ વરસની વય સુધીમાં જણાય છે પણ કેટલાંએક બાલકો તો એ દરદની વધતી ચા એાછી શરૂઆત સાથે જન્મખી પામે છે. એ દરદમાં પાણી, ભેજનની આસપાસ વીટલાયલાં પડમાં એકદું થઈ રેહ છે. એ પાણીનું દખાણુ અથવા જોર એટલું થાય છે માથાંની ખોપરીનાં હાડકાંઓ પોતાના સાંધાઓમાંથી છુટાં પડે છે, અને એમ થતાં માથું કેટલાંએક કસોમાં તો અજબજબ જેવું મોટું વધી જાય છે અને તે એટલું ભારી થાય છે કે બાલકથી તે જીવકાતું વઢીક નથી અને તેને ખીછાણાં ઊપર પડી રેહવું પડે છે.

જીરખંતીનાં કારણો.—સાધારણ રીતની નાકવળી અને નખલાઈ ; ખચાંના શરીરની દરદી હાલત ; આંતરડાંમાનાં કરમો ; અથવા ઘાતનાં દરદો.

• નીશાણીઓ.—શરૂઆતમાં ઊછાળા અને ઊલટી થાયછે, ચે-
હરે ભરાઈ આવેલો અને છાત્ર ચુકી થાયછે, આંખની કીકીઓ સં-
ક્રાન્નાઈ જાયછે, અજવાળું જોવાતું નથી, અને માથામાં અને આંખોમાં
એટલો દુખારો થાયછે કે ખાલિક પોતાના બે હાથે માથું પકડતું ભય ભ-
રેલી ચીચીઆરીઓ પાડેછે. ખીજ તબક્કામાં કીકીઓ મોટી થાય છે,
માંથાનો દુખારો વધારે તીક્ષ્ણ બનેછે, એક અથવા બેજી આંખો ખેંચાઈ
અથવા ખાડી થઈ જાયછે, નાડી બેહદ ધીમી જાયછે, અને ધીમે ધીમે
સુસ્તી અથવા ઘેન જાગે છે. સેવટે કીકીઓ અતીવ્રણી મોટી થાયછે,
રોશણીનો ચત્રકાટ તેઓ ઊપર કાંઈ અસર કરતો નથી; એ પછી બેવડું
દેખાવા માંડે છે, અથવા સંપુરણ અંધાપો આવે છે; દમ લેવાની ઘણી
મુશ્કેલી પડે છે, ઝાડો પોતાની મેલેજ થાય છે, અને થોડીક તાનતોડ
પછી ખીમાર પોતાનો પ્રાણ મુકેછે.

• એલાએ.—જો દાંત આવવાને લીધે થતું હોય તો પારાઓને
નસતર મરાવતું; જો કરમને લીધે હોય તો સજીથી પેહેલાં તે બાહેર કાઢ-
ડવા. કીનપટ્ટી ઊપર અને ગરદન ઊપર જલો મુકાવવી, જીલાઓ આ-
પવા, અને છાત્રનો ધપકારો નરમ પાડવા માટે અને તેજ વખતે ચા-
મડી ઊપર અસર ઊપજાવવા માટે નીચલી મેળવાણીમાંથી છ પડીકાં કરવાં
અને તેમાંનું એકેક, ચારથી છ વરસની વયનાં બાળકને, દર ચાર
કલાકે આપવું:—

કલમેલ (Calomel) .....ઘેન ૧૨.

ટાર્ટર એમેટીક (Tartar Emetic) .....ઘેન ૧.

અનતીમોનીઅલ પાઉદર (Antinomial powder) .....ઘેન ૯.

કમપાઝિન્ડ ટ્રેગેકેન્થ પાઉદર (Comp. Tragacanth powder) ...ઘેન ૨૦.

• ગર્ભસ્થાન અથવા કમળનું જલંદર.

(Dropsy of the Womb or Ovarian Dropsy.)

ડ્રોપસી ઓફ ધી ઓવરિય.

એ જલંદર ઓરતોને થાયછે; અને ઘણું કરીને ચાળીસથી વધારે
વરસની ઊમરની ઓરતોને, અને જોઆ કુમારી રહી હોય તેઓને,
અથવા જોઆને બચાં નહીં થયાં હોય તેઓને. પણ કોઈ વખત તે જીવા-
ન અખળાઓને વીસ વરસની વયની આગમચખી થાયછે. એથી એક
ગર્ભસ્થાન મોટું થઈ આવેછે.

નીશાણીઓ.—એ જલંદર ધણું ખરે “પેટનાં જલંદર” ને મળતું આવેછે. એની શરૂઆત ફક્ત એક જાંગનો થાપો સુછ આવવાથી થાયછે પણ તેથી કાંઈ દરદ કે ખેચેની થતી નથી. ધીમે તે વધતું અને ઊપર ચઢતું જાયછે, અને સેવટે આખું પીડુ, જાણી હમેલ રહ્યા હોય તેમ, મોઢું થઈ આવેછે; અને આંતરડાં ઊપર આગળથી દબાણ થવાથી, અને ગુરદો ઊપરથી દબાવાથી ઝાડો કેપજ થાયછે અને પેશાબ વારંધડીએ થાયછે. સેવટે ભુખ તદન મરી જાયછે, દુખારા અને ખેચેની ઊપજેછે, અને દરદી, ફક્ત પેટ શીવાય, ખીજ દરેક ભાગોમાં સુકઈ જાયછે અને નખજો પડેછે.

કમળનું જલંદર, હમેલથી તુરત પરખાઈ આવેછે; કેમકે હમેલ એટલો લાંબો વખત રેહ નહી, હમેલમાં થાનતી ટીચકીનો રંગ ખદલાય, પેટમાં ખચાંનું માયું માલમ પડે, આંગળાં ઠોકવાનો આવાજ જાડો આવે અને સેવટે ભુંગલી વાટે ખચાંના હૈડાંનાં ધપકારા સંભળાય.

એલાજી.—એ ધણું ભયંકર દરદ છે, અને વૈદો એના કાંઈ અસરકારક એલાજ કરવાથી હારી પાયછે. એના એક એલાજ, મોટા ડાકતરો, પેટને ચીરીને કરવાની તજવીજ કરેછે પણ તેનો અંત રોવટે ખુરો આવેછે. વિજાયત કાંપેલ સરજીઅનોએ કાઠિલી એવી કાશોસોમાં લગભગ એકઁએક કેસ મરણ પામેલો જણાયો છે.

સાંધાઓમાં થતાં દરદો અને દુખારા.

નજલો.

(Gout=ગાઉટ.)

ઊત્પંતીનાં કારણો.—શરીરમાંનાં લોહીના ખીગાડો; ધણા જાઓ ચીકાસદાર અને ભારી ખોરાક; એશ-આરામની આદત, અને કસરતની ખુટ. એ વારસામાં ઊતરતું દરદ છે.

નીશાણીઓ.—શરૂઆતમાં ભુખ જતી રેહછે; સુસ્તી અને ઘેન લાગેછે; હાત પગ સુન થયલા લાગેછે; સાંધાઓમાં પેજ મારેછે, અને આંકરાં આવેછે. સવારના ખે વાગ્યાને સુમારે દરદ પગનાં અંગુઠામાં થતાં જેહ દુખારાથી શરૂ થાયછે, અને તુરતજ આખાં શરીરની ખેચેની અતીશય વધી જાયછે, પગની પાટલી, પગનાં અને હાથનાં આંગળાંઓ લાલ થઈને સુછ આવેછે, આંગ ગરમ થાયછે, પેશાબ થોડી થાયછે ઝાડો કેપજ રેહછે, અને વીશથી ખાવીસ કલાક સુધી નહી ખોલાય એવું દુખ ચાલુ રહ્યા બાદ તે નરમ પડવા માંડેછે, આંગ ઊપર પરસેવો ખુટી

નીકળેછે, દમ સેહેલાઈથી લેવાયછે, ભયંકર કળતરથી દરદી આસાથશ પામેછે, અને રંજમાંથી તન અને મન મોકલું થવાથી, તે ભર ઊંઘમાં પડેછે. સુષ્ઠ જીડીને જોતાં તેને પોતાનો સાંધો સોજ્યથી કદરૂપો થયલો જણાયછે. થોડીક રાત સુધી કળતર અને દુખ તેને ચાલુજ રહેછે, પણ તે પહેલી રાતનાં જેવું નહી, અને પછી તે નરમ પડી જાયછે. નજલાની શરૂઆતમાં થતા એ ભયંકર દુખારાનું કટલાએકો જે વરણન આપેછે તે એવું છે કે—જાણે પગનાં બધાં હડકાંઓમાં લચક આવતી હોય અને તે લચકાયલા ભાગો ઊપર વળી કાઈ ગરમ પાણીની ધાર રેડતું હોય. નજલાને પહેલાં કકટ મોટા માણસોને થનારાં દરદ તરીકે ગણવામાં આવતો હતો, યુનાની હકીમો હજુગી એને “મર્ઝે શાહ” અથવા બાદશાહોનાં દરદનો મામથી પીછાણે છે, પણ એમજ નથી, તે ઘણાં ચલડાગી દારૂ પીનારા ગરીબોમાં જણાયલું દરદ છે, તે જોકે તે ઘણું ખરું તો અમીર ઊમરાવો. ઊપરજ. હુમલો કરેછે. કોઈ વખત એનું દરદ એટલું બધું તીક્ષ્ણગી હોતું નથી.

એલાળે —દરદ થતું હોય તે વેળા તો એટલુંજ કરી શકાય કે દરદીને “પીછાણાં” ઊપર ગરમ રાખવો, સાંધા ઊપર નરમ જીનનું અથવા રૂઝીનું જાડું પડ ઢાંકવું અને તે સઘલાંની ઊપર રેસમનો રૂમાલ લપેટવો, અને હાતને એક જોડી બનાવી તેમાં રાખવો. હોજરી અથવા આંતરડાંમાંની કાંઈ કસર કાઢવા માટે અને તેથી ઊપજતું નુકસાન અટકાવા માટે નીચલી મેલવણીની ખાર જોળીઓ બનાવી તેમાંની એકેક દર રાતે લેવી, અને તે પછી સહવારે થોડો “સીડલીતઝ પાઉદર” (Seidlitz powder) પાણીમાં લેવો:—

કમપાઉન્ડ કે લોશીન્ય પીલ. (Pil Colocynth Co.).....	દ્રામ	૦૧૧.
હલુ પીલ. (Pil. Hydrarg).....	દ્રામ	૦૧૧.
એક્ષત્રેક્ટ આફ હેનબેન. (Ext. Hyoscyami).....	રકુંડા	૧.

ચામડી જે સુકી અને ગરમ હોય તે નરમ પાડવા માટે પરસેવાની અગત્ય છે અને તેથી નીચલી મેલવણીમાંથી બને ચમચા ત્રણ ચાર કલાકે રાત દીવસ આપવા ચાલુ રાખવા:—

બાઈ કારબોનેટ આફ પોટેશ. (Bicarbonate of potass)...	દ્રામ	૨.
કેમફર વોટર. (Camphor water).....	આંઝિશ	૪.
ઇપીકાકુઆના વાઈન. (Ipecac. wine).....	આંઝિશ	૦૧૧.
સ્પીરીટ આફ સ્વીટ નાઈટર. (Sprit. of Sweet nitre).....	આંઝિશ	૧૧૧.
સ્પીરીટ આફ મીનડરીસ. (Sprit. of Mindererus).....	આંઝિશ	૩.
સીરપ આફ સાફ્રન. (Syrup of Saffron).....	દ્રામ	૨.

જો દરેક સાગ ખાંધાનો હોય તો નીચલી મેલવણી પાણી વાઈન ગલાસ જેટલી દર ત્રણ કલાકે આપવી:—

વાઈન આફ કાલચીકમ. (Vin. Colchici).....	દ્રામ	૧.
બ્રામાઈડ આફ પોટેશીઅમ. (Pot. Bromid)	દ્રામ	૨.
બાઈ કારબોનેટ આફ પોટેશ. (Pot. Bicarb.).....	દ્રામ	૨.
ટીંકચર આફ કેશકશીલા. (Tinct. Cascarilla).....	દ્રામ	૨.
ઈન્ફ્યુઝન કેલમબા. (Infus. Calumbae).....	આંઝિશ	૬.

પણ જેવી નાડી નખલી પડેલી માલમ પડે તેવી ઊપલી દવામાંથી “વાઈન આફ કાલચીકમ” નો એક દ્રામ કાઢી નાખવો અને પાકીની રાખીને પાવી.

અથવા, આ નીચલી સ.સ મેલવણીનું એકેકું લીકર ગલાસ દર ત્રણ કલાકે પીયા કરવું, જેથી પરસેવો ઘણો છુટી સાંધાઓની કલ-તર નરમ પડશે:—

સેલીસીન, (Salicine.).....	દ્રામ	૧૧.
લાઈકાર એમોની એસીટેટીસ. (Liy Ammon. Acetate)...	આંઝિશ	૨.
ટીંકચર આફ આરેન્જ. (Tinct. Aurantii).....	દ્રામ	૧.
એકવા ફ્લોરી આરેન્સી, (Aqua Floris Aurant).....	આંઝિશ	૬.

ગામઠી દવા નીચે મુજબ છે, અને તેમાંથી ત્રીશથી ચાલીસ ગ્રેન સુધી લઈ દાહડામાં ત્રણવાર શકવી:—

અફતીમુન.....	દ્રામ	૧.
બીશફાએજ.....	દ્રામ	૧.
ગારેકન.....	દ્રામ	૨૧.
નીમક.....	દ્રામ	૧.

અથવા નીચલી છનસો પાણીમાં ઊકાલી તેર આંઝિશ જેટલો ઉકાળો રાખી થંડું પડે કે સાકર નાંખી બેથી ચાર આંઝિશ દાહડામાં ત્રણવાર પીવો:—

ઉશતે ખુકસ.....	દ્રામ	૩.
ગુસે બાબુના.....	દ્રામ	૩.
બીશફાએજ.....	દ્રામ	૪.
ઊત્રાખ.....	નંગ	૧૦.
મુરીજન.....	દ્રામ	૨.
પાણી.....	આંઝિશ	૪૦.

કાંઈ નાલાયક એલાજેથી નજલો હાથ અને પગો ઉપરથી નીકળી જઈ શરીરની અંદરની કાંઈ ઇન્દ્રીને લાગુ પડે છે અને ભય ભરેલાં પરીણામે નીપજાવે છે. જો તે હોજરીને લાગે છે તો તુરત ભારે

દુખારો થાય છે, અને પેટ દબાતું નથી; ખીમારી ધણી થાય છે; ઉલટી આવે છે; નખલાઈની બેસુધી થાય છે; અને નાડી સુસ્ત થાય છે. એમ થતાં, તુરતજ અરધો દ્રામ “કાર્બોનેટ ઓફ સોડા” (Carb-nate of Soda) પીવાય એટલા ગરમ પાણીમાં આપી દેવો, જે નખ-લાઈ ધણીજ થઈ હોય તો થોડો ઘાંડી પાવો, પગો રાઈનાં પાણીમાં બોળવા, પેટ ઉપર રાઈની પોલટીસ મુકવી, અને એ રીતે નજલાને યાંધી ઉતારી પાછો તેની અશલ જગાએ અથવા ખીજ કોઈ ભાગ ઉપર મોકલવાની તજવીજ કરવી.

ખોરાક.—હલકો ખોરાક લેવો; મીઠાઈ, પનીર, મીઠામાં આથેસુ ગોસ્ત, સુફો મેવો, મરચાં, ખટાસ, દારૂ ઇત્યાદી કદીખી લેવું નહી; પોઈ વાઈન અને કલારેટ પીવો નહી; તાજુ ગોસ્ત, માછલી, સેરવો, અને કોખી અથવા કાલીફલાવરની તરકારી ખાધામાં લેવી, અને “લીડીઆ વાટર” દરરોજ પીવો ચાલુ રાખવો.

સંધીવા.

(Rheumatism=રૂઢમેટીઝમ.)

નજલા અને સંધીવા વચેના તફાવતો જાણવા અગતના છે કેમકે તેઓ મણાંખરું એક મળતાં દરદો છે. એ તફાવતો એ છે કે—નજલો નાંધલા સાંધાઓ ઉપર લાગેછે, જેવા કે અંગુઠા અને આંગળાં, પણ સંધીવા મોટા સાંધાઓ, જેવા કે ગુઠણ ખભાં, જંગના થાપા, ઇત્યાદીને લાગુ પડેછે; નજલામાં લોહીની અંદર “યુરિક એસીડ” (uric acid) હમેશાં માલમ પડેછે પણ સંધીવાનાં લોહીમાં તે ધણીજ થોડી હોયછે; સત્તર કે અઠાર વરસની આગમચ નજલો કદાચજ થાયછે, પણ સંધીવા બચાંઓનેખી થાયછે; નજલાવાળો ભાગ રાતો થઈ આવેછે, સંધીવામ; એમ થતું નથી; અને છેલ્લે, સંધીવા, આંગમાંથી નીકલતા ખાટા અને સરકાના જેવા વાસ મારતા પરસેવાથી, તુરત પરખાયછે.

ઊત્પત્તીનાં કારણો.—પરસેવાનું બંધ થવું; દારૂ ધણી પીવાની ટેવ; રૂતુનાં અચીતા ફરકારો; ગરમીમાંથી અચીતા થંડીમાં જવું; પગો ધણી વખતવેર ભીનાં રાખવા; ભીનાં કપડાંઓ પહેરવાં; અને ભીનાં ખીજાણા ઉપર તથા ભીની જગાઓ ઉપર સુવું અથવા બેસવું.

સંધીવા બે જાતમાં વેહેચાંચો છે,—તીક્ષ્ણ, અને ચાલુ અથવા જુનો સંધીવા.

તીક્ષણ સંધીવા.

નીચાણીઓ. — શરીરના એક અથવા બધા ભાગો ઉપર દુખાવો થવા માંડેછે, અને તે દુખાવો આરતે આરતે નહીં ખમાય એટલો તીક્ષણ થાયછે. કેટલીક વખતે એ દુખારો દાખ્યાથી નરમ પડેછે. ચહેરો રતાસ ભર્યો થઈ જાયછે; જીભ જીજળી ખનેછે; નાડી ભરેલી અને જોરમાં રેલેછે; પેશાબ રાતી, થોડી અને રાતા થરાવાળી થાયછે; “શરીર ઉપર ઘટ પર-સેવો છુટેછે, દરદીને જાણે નહવાડી નાખેછે, અને તેમાંથી ખાટો સરકા જવો વાસ ખાહેર આવેછે. ખપોરનાં કળતર નરમ રેલેછે પણ મધરાત પડતાં અતીશય વધીને પાછી સહવાર પડતાં નરમ પડવા માંડેછે. જ્યાં-સુધી સંધીવા સાંધાઓ ઉપરજ અસર કરતો રેલેછે ત્યાંસુધી ઝીકૂર રેલતી નથી, પણ જ્યારે તે આખાં શરીરે ફેલાયછે અને બધે નજલાના જવે પાણીનો સોજો ફેલાયછે ત્યારે તે ધણી ધારતી ભરેલો થઈ પડેછે, અને તે હૈડાં ઉપર લાગુ થવાનો ભય રેલેછે. તાવ ધણી સખત આવે છે; કમરમાં દુખારો ધણી થાયછે અથવા તો તે તદન અકડી જાયછે; છાતીના તથા હાથ પગના માંસના લોચાઓમાં એ રોગથી ફાટફાટ થતું દુખ ઉપજેછે. કેટલાએક કેસોમાં પાણી ભરાવાથી થયેલો સોજો એટલો બધો હોયછે કે આંગળી દાખતાં તેમાં મોટા ખાડો પડેછે.

એલાજી. — જ્યાંસુધી ઝાડો સાફ આવે અને કળતર અને પર-સેવો નરમ પડે ત્યાંસુધી નીચલાં પડીકાં અને દવાઈ લેવી:—

જલપ પાઉડર (Jalap powder).....દ્રામ ૧.

ફ્રીમ ઓફ ટાર્ટર (Cream of tartar).....દ્રામ ૨.

કલોમેલ (Calomel).....ગ્રેન ૧૮.

ઉપલી ત્રણે જીનસોને બરાબર મેળવવી અને તેનાં છ પડીકાં કરી એકકું દર ત્રણ કલાકે આપવું, અને ઝાડો થવા ખાદ તે બંધ કરવું. નીચલી મેળવણીમાંથી બધે અમત્યા દર બે કલાકે આપવા:—

નાઈટર પાઉડર (Powdered Nitre) .....સ્કુપલ ૨.

ટાર્ટ્રેટ ઓફ એન્ટીમની (Tartrate of Antimony) .....ગ્રેન ૩.

કેમફર વાટર (Camphor water) .....આંઊંશ ૬.

લાડેનમ (Laudanum) .....આંઊંશ ૧૧.

જ્યારે એ દવાઓથી તીક્ષણ દરદ ધણી પરસેવો નરમ પડી રેલે ત્યારે નીચલી મેળવણીમાંથી અરધું વાઈન ગલાસ જેટલું તેટલાંજ ખા-ણીમાં ભેળીને દીવસમાં ત્રણ વખત લેવું:—

- આઇ કારબોનેટ ઑફ પોટેશ (Potas. Bicarb) .....દ્રામ ૨.
- કારબોનેટ ઑફ સોડા (Soda. Carb).....દ્રામ ૧.
- પેપરમીટ વાટર (Aqua Piperita) .....આંઝિશ ૬.

તરસ ધણી લાગે તો તે ધીપાવા માટે એ દ્રામ “ક્રીમ ઑફ ટારટર” (Cream of Tartar) ને એ પેન્ટ ઊકલતાં પાણીમાં મેલવવું, તેમાં ત્રણ ચાર લીંબુનો રસ નામવો અને સ્વાદીય થાય એટલી તેમાં ખાંડ નાંખવી, અને એ શરબત થંડું થાડીને જ્યારે પી તરસ લાગે ત્યારે પીવું. દરદી પોતાનું પીછાણું છોડવાને શક્તીવાન થાય તેવાજ તેને ગરમ પાણીએ નહવડાવવો, અને તેનું પદન જાડા તુલાલે ખુબ તરેહથી ધસડીને નુછવું.

“સેલીસીલીક એસીડ” (Salicilic Acid) દોઢ દ્રામ પાણીમાં ભેલીને દાંહડામાં ચાર વાર પીવી. અથવા નીચલી મેળવણીનું પાણું વાર્ધતગલાસ. દર ત્રણ કલાકે લેવું, પણ ખયાને ઊમર પ્રમાણે એકથી ચાર દ્રામ જેટલીજ પાવી:—

- સેલ.સીલેટ ઑફ સોડા (Salicilate of Soda).....દ્રામ ૨.
- લાઈફર એમોની એસીટેટીસ (Liq. Ammon. Acetate) ...આંઝિશ ૧૫.
- ગુલાબનું શરબત (Syrup of roses) .....આંઝિશ ૧.
- પાણી (Aqua) .....આંઝિશ ૬૫.

સંધીવામાં ઊંધ નહી આવતી હોય અને દુખારો ધણી થતો હોય તો નીચલી ગામડી દવા વાપરી જોવી. એ મેળવણીમાંથી ૨૦થી ૬૦ ગ્રેન જેટલું દિવસમાં ત્રણ વખત કાકવું:—

- ભાંગ .....દ્રામ ૧.
- જાયફલ .....દ્રામ ૧૫.
- એલચીદાણા.....દ્રામ ૧૫.
- મસતકી .....દ્રામ ૧૫.
- નજ .....દ્રામ ૧૫.
- સાકરનો ભુકો .. ..દ્રામ ૩.

મુકાં મરચાંનો ભુકો એક પાટલી પાણીમાં આપ્પી રાત ભીંજવી રાખવો, અને સહવારે પાણી ગાળી કાઢી તેમાં કટકો ભોળી સંધીવા વાળા ભાગ ઊપર મુકવો.

ખોરાક.—કાંઈ, પાંઝી, દુધ, ચાહે, ઈત્યાદીનો હલકોજ અને સાદોજ ખોરાક લેવો; જો નખલાઈ ધણી જણાય તો “આંડી મીક્સચર,” ઈંડાં, દુધ સેરવો ઈત્યાદી લેવું.

જીનો અથવા ચાલુ સંધીવા.

સંધીવા જો એક વખત ચાલુ રહેતો થયો તો તે કાલડી નાંખવા અતિઘણા મુશ્કેલ પડે છે. તે ધણી અજાણ્ય જીવી રીતે બદનના બધા ભાગોમાં લાગુ પડી જાય છે, અને એક સાંધામાં સુજન, અને ગરમી અને દુખારો ઉત્પન્ન કરી ખીજ કાઢી સાંધામાં દોડી જાય છે, અને ત્યાંજી તેવીજ રીતનું તોફાન મચાવી પાછો અંચીતો આગલા ભાગ ઉપર ચલડી આવે છે. એ સંધીવા યાતો સાંધાઓ પકડે છે કે યાતો માંસના લોચાઓ પકડે છે. ધણું કરીને એથી ઉપજતું દુખ અંદરની દવાઈના કરતાં બાહરના ચોપડવાથીજ નરમ પડે છે. આટો અને રાઈ ભેલેલી પોલકીશો તે ભાગ ઉપર મુકવી; કપુરનું તેજ, તરપેનતાઈન અને લાડ-નમ ભેલીને તે ભાગ ઉપર દીવસમાં ત્રણ વખત મશાળવું અને તેને ગરમ કપડામાં લપટેલો રાખવો; ગંધકની ધુંધાઓ લેવી; ખુદરતી ગરમ-વેહેતા જહરાઓવાળી જગા ઉપર જઈ વસવું અને તેના પાણીએ નાહાવું; અથવા “ટીંકચર આફ આયોડીન” (Tincture of Iodine) દરરોજ તે ઉપર લગાડવું. જો તે ભાગ અથવા ભાગો વધારે સુજા આવીને ઘણા ભારી થયા હોય તો બાદરવેલના રોપાની જડી પાણીમાં ધસીને તે ઉપર ચોપડવી, પણ જો જીણી અરાઈઓ કુટ્ટી નીકલતી જ-ણાય તો તે લગાડવું બંધ કરવું અથવા ઓછું કરવું. અથવા નીચલી મેલવણી દીવસમાં બે વાર લગાડવી—

કમ્ફોરેટેડ ઑઈલ (Camphorated Oil).....આંઝિસ ૨.

ઑઈલ ઑફ એમ્બર (Oil of amber).....દ્રામ ૨.

ટીંકચર આફ કેનથરીડીસ (Tinct Cantheridis).....દ્રામ ૬.

કમ્પાઉન્ડ સોપ ટીંકચર (Compound soap tinct.)...દ્રામ ૬.

સ્પીરીટ આફ હાર્ટશર્ન (Sprt. Hartshorn).....દ્રામ ૨.

અથવા માંસના લોચાઓમાં થતા દુખારો માટે ખીજો એક એ-લાજ આવે છે કે પેહેલાં તે ભાગને કપુરના તેલે મસલવો, તે ભાગને પછી એક જાડા કાગળ—“આઝિન પેપર”—થી ઢાંકવો અને પછી એક ચપટો લોખંડનો કટકો ગરમ કરીને તે કાગળ ઉપર પાંચ સાત મીનીટ સુધી ધીમે ધીમે ફરવવો, અથવા એમ ફરવવાનું જ્યાંસુધી ખીમારથી ગરમી ખમાઈ શકાય ત્યાંસુધી ચાલુ રાખવું. અંદરની દવાઈ તરીકે એક ચમચી ભરી ગંધક દૂધનાં એક કપમાં ભેળી તે સહવાર સાંજ ખીવું, અને એક બે રાત ટુલીક પાંચ ગ્રેન “ડોવર્સ પાવ્ડર” (Dover's Powder) અને ત્રણ ગ્રેન “કેલોમેલ” (Calomel) ભેલીને લેવું. સાધારણ રીતે

મીવાની કાચદાકારક મેલવણી તરીકે “લીક્ષણ સંધીવા” વાલી ખાખદમાં જણાવેલી મેલવણીનું લીખુનું રારખત વાપરાવું. ગામડી દવાઈ મુજબ,— રોસાનું તેલ એક આંગિસ અને મીઠું તેલ એક આંગિસ ભેળીને દરદી ભાગ જીપર લગાડવું. અને:—

માલકંગની.....દામ ૧.
તેજબળ .....દામ ૨.
મુસલી.....દામ ૨.
રતનજોત.....દામ ૨.
પીપળ .....દામ ૨.

એ બધાને છુંદી ભુકો કરીને દસથી ત્રીસ ગ્રેન જેટલો દીવસમાં ત્રણ-વખત ફાકવો. એક આંગિસ રોસાનું તેલ અને એક આંગિસ મીઠું તેલ મેલવી દુખતા ભાગ જીપર લગાડવું; અથવા એને બદલે દસ ગ્રેન અજમાના કુલને એક લીકર ગલાસ કોલોન્ગવાટરમાં મેલીને તે ચોપડવું. અથવા જીનસીને દસ મીનીટ સુધી જીકાળવી, અને થંડી પાડી ગાળી કાહડીને તેમાંથી અરધો ભાગ સવાર સાંજ પીવો:—

રાસના.....દામ ૧.
ગુલવેલ.....દામ ૨.
દીવેરેરા.....દામ ૨.
મુંઠ.....દામ ૧.
અરંડીયાનાં મુળીયાં.....દામ ૧.
ખખલવું પાણી .....આંગિસ ૧૦.

એવા દરદથી પીડાતા માણસે ખસુસ કરીને પોતાનાં કપડાં ગરમ અને મુકાં પેહેરવાની સંભાલ રાખવી; તેની આમડી તંદરોરત અને નરમ રાખવી; ગરમ પાણીએ નાહીને ધસડીને આંગ નુછી નાખવું; ખોરાક હલકો પણ પુછીકારક લેવો; અને જલ્દ દારૂઓ પીવાનું તરક કરવું.

સંધીવાથી કમરમાં થતો સખત દુખારો.

(Lumbago=લમબેગો.)

એ દુખારોની સંધીવાને લીધેન થાય છે, અને કમરમાં એટલી કળતર થાય છે કે દરદીને ધોડીઓ જીપર ચાલવું પડે છે, કમરે તેનાથી પોતાની કમરે બદનના જીપરના ભાગનો વજન ખમાતો નથી. ખીછાણા

ઊપરની ગરમીને લીધે અને કાંઈની હિલચાલને લીધે એ દુખારામાં વધારો થાયછે.

ઊત્પત્તીનાં કારણો.—થંડીમાં ઊઘાડા થયાથી; થંડકમાં સુતાથી; કમરમાં જોરથી આંચકા આપવાથી; તથા ધણોવાર બેશીને લખવાથી એ ઉપજે છે.

એલાભે.—જીમારને ગરમ પાણીએ નહવડાવવો અને પાણીમાં હોય ત્યારેજ તેને મસલવા મંડવો. ઝાડો કપજ હોયતો એરંડ્યાંનો જીલાપ આપવો; કમર ઊપર રાઈ મારવી અને તેની ઊપર ખસખસના પોસનો સેક કરવો; અને “ક્લોરોફોર્મ” (Chloroform) “કમપાઝિન્ડ લીનીમેન્ટ આફ કૅમ્ફર” (Compd. linimt. of Camphor) તથા “લાડેનમ” (Laudanum) એ ત્રણએ એકસરંખા ભાગમાં મેળવી તેમાં ગરમ કપડું બોળીને તે કમરની આસપાસ વીટાલવું. કમરનો દુખારો ચાલુજ રહે તો છ સાત જળો તે જગા ઊપર મુકાવવી અને તેનું લોહી નીકલે એટલું કાઢવું. કેરોસીન તેજ અથવા તર-પેનતાઈનમાં તેટલાજ જથાનુ “સોપ લીનીમેન્ટ” (Soap liniment) ભેલી તે બેજની મેળવણી ગરમ કરીને કમર ઊપર લગાડી. અશીમ અથવા “મેલેડોના”નાં પલાસતર કમર ઊપર લગાડવાં. ગરમ પાણીનો ખાફ લેવો, અને કમર ઊપર મુકાં વેહેંદુરો લગાડવાં. અથવા નીચલી મેળવણીના બધે ચમચા દીવશમાં ત્રણ વખત લેવા:—

કમપાઝિન્ડ ટીકચર ઑફ ગુઆઈકમ (Compd. Tinct. of Guaiacum) .	આંઝિશ ૧"
મ્યુસીલેજ (Mucilage).....	આંઝિશ ૦ા.
સીરપ (Syrup)	આંઝિશ ૦ા.
રૂપીરીત આફ નાઈતર (Sprt. of nitre).....	દામ ૬.
રૂપીરીત આફ જુનીપર (Sprt. of Juniper).....	આંઝિશ ૦ા.
સીનામન વોટર (Cinnamon Water).....	આંઝિશ ૩.

અથવા પચાસ ટીપાં “અમોનીએટેડ ટીકચર ઑફ ગુઆઈકમ” (Ammoniated tincture of guaiacum) દુધ સાથે ભેલીને દીવશમાં ત્રણ વખત પીવું. અથવા બેથી ત્રણ ગ્રેન લોખાનના કુલ દીવસમાં ત્રણ વખત ફાફવાં. પાણીમાં આખી રાતનાં ભીજવેલાં મરચાંનાં બુકાનું પાણી, કટકો ભીજવીને, કમર ઊપર લગાડવું. અથવા ભીજવેલા કટકો ઊપર મુકવો અને ઘણી અગન બળે ત્યાંસુધી રાખવો. સાંજે થવા પછીની કમરને સરદીથી ખચાવા માટે તેની આસપાસ ફલાનેલનો પાટો વીટાલી રાખવાને ચુકવું નહી.

‘જંગના થાપાઓમાં અને પગમાં થતો સખત દુખારો.

(Sciatica=સાયટીકા.)

એખી સંધીવાનુંજ દરદ છે. એમાં જંગનો થાપો, અને છેક ન ચે વેર પગ દુખેછે, અને ત્યાંના સઘલા માસના લોચાઓમાં કળતર ચાલે છે. એના કારણે સંધીવાના સાધારણ કારણોને મલતાંજ છે.

એલાળે.—જો દરદ ઘણુંજ તીક્ષણ હોય તો થાપા ઊપર દળનેક જલો મુકાવવી, તે જગા ઊપર સેક કરવો, સાંધાને આશાયસ આપવી, અને પગને તલીએ ગરમ ધંતરડી લાગુ પાડવી. કમરના નીચેના ભાગ ઊપર રાઈનું પલાસતર મુકવું, મુઝાં વેહેંટર મુકવાં, જંગ અને પગ ઊપર પેહેલાં તરપીનટાઈન ચોપડવું અને પછી તે ઊપર રોક કરવો; અથવા તરપીનટાઈન અને “લાડેનમ” (Laudanum) બેજી બેજીને ચોપડવું અને તે ઊમર સેક કરવો. જો દુખારો જરા જરા વારને આતરે થઈ આવતો હોય તો, તે થઈ આવે તેની બે કલાક આગમચના વખતમાં નીચલું પડીકું લેવું, કે તેથી તેનું જોર ભાગશે:—

કારબોનેટ ઓફ સોડા (Sod. Carb.).....ગ્રેન ૧૦.

જંજર પાઉડર (Pulv. Zingiber).....ગ્રેન ૨.

ક્વીનાઈન (Quinia Sulph).....ગ્રેન ૬.

અને નીચલી મેલવણીના ચાર ભાગ કરી અકેકા ભાગ તે થઈ આવે તેની અરધો કલાક આગમચ લેવાં:—

કારબોનેટ ઓફ અમોનીઆ (Carb. of Ammon.).....આંઊસ ૦ા.

સ્વીટ ઓઈલ (Sweet oil).....આંઊસ ૨ા.

ટરપીનટાઈન (Turpentine).....આંઊસ ૦ા.

સપીરીટ ઓફ હાર્ટસોર્ન (Sprt. of Hartshorn).....આંઊસ ૦ા.

.અથવા નીચલી જીનસોના બાર પડીકાં કરી અકેકું પડીકું દીવસમાં ત્રણ વાર લેવું:—

ગમ ગુઅિકમનો ભૂકો.....ગ્રામ ૨.

ગંધકના કુલ.....ગ્રામ ૪.

સુંકનો ભૂકો.....ગ્રામ ૧.

અને “ક્લોરોફોર્મ” (Chloroform), “ટીંકચર આફ અકોનીત” (Tinct. of Aconite) “લાડેનમ” (Laudanum), અને “સોપ લીનીમેન્ટ” (Soap Linmt.) સરખે ભાગે મેલવી તે દરદી ભાગ ઊપર ચોપડવું.

જુદી જુદી ઇંદ્રીઓ ઉપર આવતા સોજ

અથવા વરમ.

ફેફસાનું વરમ.

(Pneumonia, or Inflammation of the Substance
of the Lungs.=ન્યુમોન્યા.)

ઉત્પત્તીનાં કારણો.—ગરમ થયલી છાતીને લાગેલો થંડો વા; ધણીજ સખત કસરત; મોઢે પાડેલી ખુમો; થંડીમાં સુવું અને ખોલ્લું રેહવું; દમમાં ગયલી ઝીણી રજકણા અને કગરશો.

નીશાણીઓ.—છાતીમાં દુખારો થાય છે; દમ લેવાની મુશ્કેલી પડે છે; થંડા લખલખાં લાગે છે; માથું દુખે છે; તરસ લાગે છે; તાવના સાધારણ ચીન્હો જણાય છે; આંગતી અને છાતીની ગરમી વધતી થાય છે; નાકવતી, ચીંતાં, દુખારો, અને ખાંસી જપ્ત છે. ખાંસી પેહલાં સુકી હોય છે, પણ ત્રણ ચાર દીવશો પછી છાતી જીપરથી રાતો ચીકણા ખલગમ પડે છે, અને ખાંસીના આવાજમાંની ફેર પડે છે.

એલાળે.—શરૂઆતમાંજ જે ભાગ જીપર દુખ થતું હોય ત્યાં દ-જનેક જળો મુકાવી દેવી; ઝાડો આવવા માટે મજબુત જીલાખ આપવો. “ટીંકચર ઑફ એકોનીત” (Tinct. of Aconite) નાં દસ ટીપાં પા-ણીમાં ભેલીને મોટી જમરના માણસે પીવાં, અથવા એ ટીંકચરને પદલે “ટીંકચર ઑફ હેલેબોર” (Tinct. of Hellebore) નાંખી એટલાંજ ટીપાં એજ મુજબ પીવાં, અને એકથી ચાર વરસનાં બચાંને એકથી બે મીનીમ એ ટીંકચરનાં આપવાં; એ બેજ દવાઓ જેહરી છે માટે ધરનાં ડાકતરને પુછીને લેવી, અથવા માણસ કે બચાંને તે આપવીજ નહીં. છાતી જીપર પેહલાં તરપીતતાઈન ચોપડીને તે જીપર ગરમ રોક કરવો, અને અલસી અને ચ્પાટાની પોલડીશો મુકવી, અથવા અગત્ય જણાયતો વેહુંકુરો મુકવાં; અને નીચલી મેલવણીમાંથી અકેકું લીકર ગલાસ દીવસમાં ચાર વખત પીવું:—

કારબોનેટ ઑફ એમોનીઆ (Ammon. Carb.).....ગ્રેન ૩૦.
લાર્ડકેર એમોની એસીટેટીસ (Liq. Ammon. Acetat)આંઊસ ૨.
વોઈન ઑફ ઇપીકેકઆના (Vin. Ipecac).....દ્રામ ૧.
નાઈટ્રેટ ઑફ પોટેસ (Potas. Nitras).....દ્રામ ૧૫.
કેમફર વોટર (Aqua Camphor).....આંઊસ ૪.

એ દરદ જો સાળું થયા વગર વધુજ જાયતો તેમાં ૫૩ બંધાવા માંડે, કાઢેલાં માંસને મલતી ગંધ મોહડાંમાંથી નીકળે છે અને દરદી પીલા-યાજ કરે છે. એ વેલા ખખલાં પાણીમાં તરવીનતાઈન અથવા “ફીએ-સોટ” મેળવીને તેનો ખાફ દઈદને આપવો; અથવા બે ટીપાં “ફીએ-સોટ” ગુંદરનાં પાણીમાં ભેલીને મોટી ઊમરના માણસને ત્રણ ત્રણ કલાકે આપવાં; અને બચાંને ત્રણ ટીપાં તરવીનતાઈન ગુંદરનું પાણી ભેલીને પાવાં.

ખોરાક.—દૂધ, ઈંડાં, સેરવો, અને જરૂર પડે તો વાઈન અને ‘પ્રાંડી’ની આપવો.

ફેફસાંનાં પડનો વરમ.

(Pleuritis—પલ્યુરાઈટીસ.)

જો ખારીક પણ મક્કમ પડમાં ફેફસાં વીટલાયલાં છે તેનો વરમ. એ સોજને “જનુલજનખ” કરીને પી કહે છે.

ઊત્પત્તીનાં કારણો.—થંડી હવામાં ખોલું થવું; ભીનાશવાળી જગામાં સુવું; છાતી ઊપર પડેલો માર; કંઈ અકરમાતથી નીચે પડી જવાથી છાતીને થયલું નુકસાન; પાંસળીનું ભાગી જવું; અથવા કાઈની પીજી ક્રે જે સીધી અથવા આડકતરી રીતે સોજો જાવે.

નીશાણીઓ.—તાવ ચાલુ રહે છે; દમ લેવાની મુશ્કેલી પડે છે; અને છાતીની એક અથવા બંધે ખાજુ ઊપર સોય અથવા છરી ભોકાતી હોય એવી પેન મારે છે; ઊપરા સાપરી સુકી ખાંસી થયા કરે છે; દરેક સ્વાસ અને દરેક ખાંસી દરદીના દુખારામાં વધારો કરે છે, તે ભાગ ઊપર ડોર વાળી સુવાતું નથી, અને દાખવાથી દુખે છે. નાડી સખત લાગે છે; જીભ સફેદ; અને પેશાબ થોડી અને રાત્રી હોય છે. ઘણું કરીને ચોથા દિવસથી એ નીશાણીઓ નરમ પડવા માંડે છે, અને ખાંસી અને દમ લેવાની મુશ્કેલી પડતી રહે છે.

અંતરો.—દુખારો થતો હોય તે જગા ઊપર, જો દરદી સારા બાંધામો હોય તો, દોઢ દજન જલો મુકાવવી; અને તે જગા ઊપર ખસ-ખસના પોસનો સેક કરવો. નીચલી મેળવણીમાંથી બે ચમચા દર બે કલાકે લેવા:—

નાઈટ્રેટ ઓફ પોટેશ(Nitrate of potass).....	૨૬૫૯ ૧.
ટાર્ટર એમેટીક (Tartar Emetic)	ગ્રેન ૪.
કેમ્ફર વોટર (Camphor Water)	આંઊશી ૬.

અને એ દવા આપવા બાદ, નીચલી જીભસોનાં છ પડીકાં કરી તેમાંનું અંકેક તુરત આપવું:—

કલોમેલ (Calomel).....ગ્રેન ૧૮.

ફૂલબાર્બ પાઉડર (Powder Rhubarb.) .....ગ્રેન ૨૪.

ઝાડો સાફ આવે નહીં તો તે લાવવા માટે નીચલી મેળવણીનો ચોથો ભાગ દર ચાર કલાકે લેવો:—

એપસમ સાલ્ટ (Epsom Salts.).....આંઉશ ૧.

કારબોનેટ ઓફ મેગનીશીયા (Magnes. Carb).....દ્રામ ૧.

ઈન્ફ્યુઝન ઓફ સેના (Infus of Senna).....આંઉશ ૬.

પેપરમીન્ટ વોટર (Peppermint Water) ... આંઉશ ૬.

અથવા, જો છાતી ઉપર થતું દખાણુ અતી ઘણું હોય, અને દરદીને ખીજાણું ઉપર સુવાની, કે ખાંસવાની, અથવા ફેફસાં કુગાવાની ધારતી આગતી હોય તો નીચલી જીભસોનાં છ પડીકાં કરી તેમાંનું એકેક બે બે, કલાકે આપવું:—

કલોમેલ (Hydarg. Subchlorid).....ગ્રેન ૧૮.

ઓપીયમ પાઉડર (Pulv. Opii) .....ગ્રેન ૩.

કાઈનો પાઉડર (Pulv Kino).....સ્કુપલ ૧.

પણ દાંતમાં દુખારો થવા માંડે કે એ પડીકાં બંધ કરવાં. અથવા નીચલી મેળવણીમાંથી પોણું વાઈન ગલાસ દીવસમાં ચાર વખત આપવું:—

આયોડાઈડ ઓફ પોટેશીયમ (Potass. Iodid).....ગ્રેન ૧૨ થી ૨૦

એપસમ સાલ્ટ (Magnes. Sulphas).....ચમચા ૧૧.

ટીંકચર ઓફ હેનબેન (Tinct. Hyoseyami).....દ્રામ ૨.

સ્પીરીટ ઓફ નાઈટ્રીક ઇથર (Sprt. Æther Nitras) ...દ્રામ ૨૬.

ટીંકચર ઓફ સ્કીલ (Tinct. Scilloe).....દ્રામ ૧.

પાણી (Aqua).....આંઉશ ૬.

નીચલી ગામઠી દવાઓનો ભુકો કરીને તેમાં યુંદરનું પાણી ભેલી તેનો પાક બનાવવો અને તેમાંથી બે દ્રામ દીવસમાં ત્રણ વાર ખાવો:—

બનકુશાં .....દ્રામ ૬.

જેઠીમઠનો શીરો.....દ્રામ ૩.

તુખમે ખતમી.....દ્રામ ૩.

ખોરાક:—કાંજ, ચાહે, પાંઉ એવાજ લેવો.

કલેબ્બનો વરમ.

(Inflammation of the Liver=ઈનફ્લેમેશન ઓફ
ધી લીવર.)

ઉત્પત્તિનાં કારણો.—અતી.ધણી ચરખીદાર હાલત; ધણી દારૂ ખોવાની દેવ; જોરમાં લાગેલો ફટકો અથવા માર; કલેબ્બનું નખલી હાલતમાં હોય ત્યારે જોરમાં થતી ઉલટીઓથી લાગતા મજબુત અચકા; ખરાબ તાવનું લાંબો વખત ચાલુ રહેવું; કલેબ્બનું ધણું ગરમ થવા પછી, એકદમ થંડું પડી જવું; અને તીખાસદાર ખોરાકો.

નીરાણીઓ.—જમણી પાંસળી આગલ તીક્ષ્ણ દુખારો થાયછે; તે દાખ્યાથી વધેછે, ધીમે ધીમે આખી છાતી અને પેટ ઉપર વધી જાયછે, તેથી હમ લેવડની મુશ્કેલી પડેછે; મુકો ઠંસો થાયછે; જમણી પાંચુના અભાંગમાં સખત દુખારો થાયછે; આંખનો સફેદ ભાગ પીલો થાયછે; હમ થગવાળી, પેશાબ થોડો, અને ઝાડો કમજ થાયછે; નાડી ભરેડી અને અતીધણી જલદફથી ઊડતી હોયછે; તાવનાં સઘલાં સાધારણ ચી-નહો જાણાયછે; દરદી એથેન અને સુરત રહેછે; દરદનું જોર ધણું હોયતો કોઈપણ ખોરાક તરફ સુવાતું નથી.

એલામે.—કલેબ્બ ઉપર આસરે દોઢ દરદન જળો મુકાવવી, અને ત્યાં ખસખસના પોસનો સેક કરવો; જીભાળો આપવા; દરદની જગાઉપર વેલંટુરો અથવા બ્લીશતરો મુકવાં. ચાર ગ્રેન “કલોમેલ” (Calomel) અને અરધો ગ્રેન અશ્રીનનો ભુકો એ બેઉ મેળવીને દાહડામાં ત્રણ વાર ફાકવો, અને દાંત દુખવા માંડે કે તે ખાવો બંધ કરવો. જો ઝાડો નહોં આવતો હોય તો નીચલી મેળવણીનો ચોથો ભાગ દર ચાર કલાક લેવો:—

અપસમ સાલ્ટ (Epsom. Salts).....આઉંશ ૧.
કારબોનેટ ઓફ મેગનીશીયા (Carb. of Magnes.).....દ્રામ ૧.
ઈનફ્યુઝન ઓફ સેના (Infus. of Senna).....આઉંશ ૬.
પેપરમીન્ટ વોટર (Peppermint Water).....આઉંશ ૨.

એવાં દરદોમાં જલો મુકાવવી અને ખીછ કોઈ સખત દવાઓ આપવી તે તંદરોસ્ત ખાંધાવાલા ખીમારનેજ આપવી એ ધ્યાનમાં રાખવું. જો દુખારો ધણો થતો હોય તો પા અથવા અરધો ગ્રેન “એસીટેટ ઓફ મોર્ફીઆ” (Acetate of Morphia) રાતના પાણીમાં લેવું. જો

દરદ નરમ પડતું જણાય તો “નાઇટ્રો મયુરીઅટીક ઍસીડ” (Nitro-Muriatic Acid)ના ત્રણ ટીપાં પોણાં ગલાસ પાણીમાં દાહડામાં ત્રણ વખત પાવાં; અને ઍજ ઍસીડના એ ક્લામ લેઇ તેને છ આંઉશ પાણીમાં મેળવી તેમાં ખોળેલો કટકો કળેજાં ઉપર મુક્યા કરવો.

ખોરાક.—પેહેલાં માત્ર દુધ કાંજી ચાહે અને પાંજી, પછી છંડાં ઇત્યાદી લેવાં.

કલેજાંનો અંદરનો વરમ.

(Inflammation of the Interior of the Liver=

ઇનફ્લેમેશન ઍન્ડ ધી ઇંટીરીઅર ઍન્ડ ધી લીવર.)

નીશાણીઓ.—અંદરના વરમમાં દુખારો ઘણા થતો નથી; કલેજાં ઉપર ભાર પડ્યો હોય એમ લાગેછે; દરદવાલો ભાગ દાબ્યાથી વધારે ફુંપતો નથી; ખમ્બુની નરમ રીતે દુખેછે.

એલાએ.—નીચલી જીનસોની ત્રણ ગોળીઓ ખનાવી અફેક્ટી દાહડામાં ત્રણ વખત ગળી, અને જન પેટ ઘણું આવે તો “પોડોફીલીન” કાહડી નાખવું:—

બહુ પીત્ર (Pil. Hydrag).....	થેન ૯.
પોડોફીલીન (Podophylline).....	થેન ૧૫.
કમપાઉન્ડ ફલ્ડબર્ગ પીલ (Pil. Rhii. Co).....	થેન ૧૨.
અકસેચેટ ઍન્ડ હેનબેન (Ext. Hyoseyami)	થેન ૯.

અથવા નીચલી મેળવણીનું પોણું વાઈન ગલાસ દર ત્રણ કલાકે આપવું:—

હાઈડ્રોકલોરેટ ઍન્ડ અમોનીયા (Hydrochlor. of Ammon) ...	ક્લામ ૧.
સકસ તેરેકસેસાઈ (Sue Taraxaci)	આંઉશ ૧.
સ્પીરીટ ઍન્ડ નાઇટ્રીક ઇથર (Sprt. Aether Nitros).....	ક્લામ ૨.
ટીંકચર ઍન્ડ સીનકોના (Tinct. of Cinchona).....	ક્લામ ૨.
ટીંકચર ઍન્ડ હેનબેન (Tinct. of Hyoseyami).....	ક્લામ ૨.
પાણી (water).....	આંઉશ ૬.

કલેજાંની જગા ઉપર રાઈના પલાર્શતરો મુકવાં; ગરમ રોક કરવા; “ટીંકચર ઍવ આયોડીન” લગાડવું; અથવા બ્લીશટરો મુકવાં.

ખોરાક.—દુધ, કાંજી, ચાહે પાઉ એટલુંજ ખોરાકમાં લેવું.

કલેઝનું પાકવું.

(Abscess of the Liver=અબ્સેસ આફ ધી લીવર.)

સઘલા ઉપાયો કરવા છતાં જો કલેઝનું સોજો નહીં અટકે તો પછી તે પાકવા માંડે છે.

નીશાણીઓ.—દરદી પીત્તતો જાય છે; ચેહેરો સોહરાયલો અને શીકો મારે છે; પેટ તણાઈ આવે છે; થંડીનાં લખલખાં ભરાય છે; આંગ ગરમ થાય છે; ખભાં કળે છે; પેટ છુટી જાય છે, અથવા મરડો વટીક થાય છે; કમળો જણાય છે; અને કલેઝનું આગળ સેજ ઉઠાવ થયેલો માલમ પડે છે.

એ વખતે નીચલી મેળવણીમાંથી પોણું ગલાસ દર ત્રણ કલાકે પાવું:—

ડાઈયુટ નાઇટ્રો મ્યુરિએટીક એસીડ (Nitro-Muriatic Acid Dil.)...દ્રામ	૧.
ટીંકચર આફ સ્ટીલ (Tinct. of Steel).....મીનીમ	૪૦.
હાઇડ્રો ક્લોરેટ આફ એમોનીઆ (Hydrochlorate of Ammon)....દ્રામ	૧.
કમ્પાઉન્ડ ટીંકચર આફ સીનકોના (Comp. Tinct. of Cinchona)....દ્રામ	૨.
અકશ તરેકશેશાઈ (Succ. Taraxaci).....આઉંશ	૧.
પાણી (Water).....આઉંશ	૬.

જો મરડો થયો હોય તો ઉપલી દવાને બદલે ઝાડો અટકાવાની નીચલી દવાઈના ચાર ભાગ કરી અકેકો ભાગ દર ત્રણ કલાકે પાવો:—

ક્લોરોડાઈન (Chlorodine)	મીનીમ ૪૦.
સાઈકર ઓપીયમ સીડેટીવ (Sedative Sol. of Opium)...	મીનીમ ૩૦.
ટીંકચર આફ કાઈનો (Tinct. of Kino).....	દ્રામ ૨.
ઈનફ્યુઝન આફ લોગવુડ (Infus of Logwood).....	આઉંશ ૬.

જો કાંઈપણ એવા ઉપાયો કારગત નહીં લાગે અને કલેઝ પાકી તેમાં પણ એકંદુ થાય તો કાંઈ હુસીયાર વૈદને હાથે તે ફાડાવવું અથવા “ટ્રપ” કરાવવું. એવી રીતે ફાડીને પછં કાઢતાં પછં કાંઈ વેળાતો એક અથવા બે ખાટલી ભરીને બાહર આવે છે.

પેશાબની નળીનો વરમ.

(Urithritis=યુરીથ્રાઈટીસ.)

ઊર્થ્રાંતીનાં કારણો.—આબર, પરમો અથવા ચાંદી; ધણા દારૂ પીવાની રેવ; તીખાશદાર ખોરાક.

નીશાણીઓ.—પેશાબના માર્ગમાં ઘણી આગ ખળે છે; પેશાબ જમ-તેમ થોડી થાય છે, અથવા તદન બંધ થઈ જાય છે અને કુકામાં અટકી રેહ છે; કાંઈ વખત પાટલી ઉજલી રસી પેશાબની સાથે જાય છે; અને બેચેની ઘણી થાય છે.

એલાળે.—પીડ ઉપર ખસખસના પોસનો શેક કરવો, અથવા ગરમ પાણીમાં એ પોસને ઉકાલી તેમાં દરદીને બેસાડવો. દુખતું ધણું હોય તો નીચલી મેલવણીમાંથી પોણું વાઈનગલાસ દર ત્રણ કલાકે પીવું—

ટીકચર આફ્ર ઓપીઅમ (Tinct. Opii.)..... મીનીમ ૪૦.

ટીકચર આફ્ર બેલેડોના (Tinct. Belladonnae)..... મીનીમ ૪૦.

પાણી (Aqua)..... આઉશ ૬.

અથવા એક ટ્રામ “બાલસમ આફ્ર કોપેવા” (Balsam of Copava) સાકરના શીરામાં દીવસમાં ત્રણ વખત પીવો, જો પેટ આવવા માંડે તો થોડો પીવો.

ખોરાક.—દુધનો અને કાંજનો હલકો.

મોટા આંતરડાંના નીચેના ભાગનો વરમ.

(Typhlitis=ટીફ્લાઈટીસ.)

ઊત્પત્તીનાં કારણો.—આંતરડાંમાં એકઠા થયેલા મુકા ખીયાંઓ અથવા પેવશ થયેલો કાટો અથવા ટાંચણી આશપાશની જગા સોહરી-સોહરીને એ સોળે ઉપજાવે છે. ઝાડો કપજ રહ્યાથી તેનાં કઠણ ગાંઠા બંધાયથી એવીજ રીતની અસર થાય છે, અથવા કાંઈ બાહરથી થયેલો જખમખી એમ મુજબ છે.

નીશાણીઓ.—દરદી, એ સોજના દુખથી પીડાતો, પોતાની જમણી બાજુ ઉપર ખીછાણાપર સુવે છે અને ગુઠણો વાળી દે છે. સોજવાલી જગા ચહડેલી અને કઠણ બને છે. પેટમાં સખત દુખે છે અને અમરાય છે; પેટ આવે છે કે યા તો બંધ રેહ છે; પેટમાં પવન થાય છે; અડગરી, ઉછાળા અને ઉલટીખી થાય છે; જો દુખારો ધણું હોય તો ગોળીઓમાં અને જંગમાંખી કરતલ ચાલે છે. જો આંતરડાંની ઉપરના ચીકણાં પડ ઉપરખી સોળે થયો હોય તો તે મરજનો છેડો સારો ધારવો નહીં, કેમકે એ સધણું પાકીને ફાટે છે અથવા અંદરથીજ ફુટે છે અને તેના જોહરની અસરથી ખીમાર મરણુ પામે છે.

એલાએ.—પેટમાંની કસર કાઢવાને માટે, જે કાઠો નહીં આ-
વતો હોય તો, એરંડીયાનો હલકો ગુલાબ આપવો, અને જે તેની
અસર નહીં થાય તો ત્રણ ચાર કલાક પછી નીચલી મેલવણીની પીચ-
કારી સફરામાં મારવી:—

એરંડીયું તેલ (Castor Oil).....ચમચો	૧૫.
ટરપીનટાર્જન (Turpentine).....ચમચો	૧.
કાંજીનું પાણી (Ginger).....આંઉંશ	૧૦.

પેટ ઉપર અલશીની પોલકીરો મુકવી અને જલદીથી તે ખદલ્યા
કરવાની યાદ રાખવી, દરદીને ગરમ પાણીમાં બેશાડવો; પીવા માટે
સોડા તથા લેમોનેડ આપવો; દરદીને આશાયશમાં રાખવો, અને
હીનચૈત્સ કરવા દેવી નહી; અને જે જમણી પાણુનો દુપારો ચાલુજ
રેહતો તે ઉપર પાંચ છ જલો વજગાતીને તે જગાને સારી પેટ શોકવી.
અથવા જે ઉત્તરીની થતી હોય તો નીચલી મેલવણીનું પોણું વાઈન ગલા-
સ દર ત્રણ કલાકે આપવું:—

બીસ્મથ સબનાઈટ્રસ (Bismuth Subnitras).....દ્રામ.	૧૫.
હાઈડ્રોસાઈડ્રાસીએનિક એસીડ (Acid. Hydrocyanic Dil.).....મીનીમ	૧૫.
ટીંકચર આફ એપીઅમ (Tinct. Opii).....મીનીમ ૪૦ થી ૬૦.	
પાણી (Aqua).....આંઉંશ	૬.

ચાર વરસના બાલકનેની ઉપલીજ દવા દર ત્રણ કલાકે એકથી બે
ચમચી આપવી.

જે એ સોજો અથવા ઘડ ઘણું દાહડા સુધી પાકે નહી અને જ-
મણી પાણુ ખંચાયાજ કરે તો તે પીગળી જાય તે માટે ચરની એક આં-
ઉંશ લેઈ તેને સાહક એન “આયોડાઈડ આફ એમોનીઅમ” (Iodi-
de of Ammonium) સાથે મેળવીને તે ભાગની ઉપર દીવસમાં બે
ત્રણ વખત લગાડવું. જે ચામડીની ઉપર ઘડ ઉપસી આવેલું જણાય તો
ખનેતો કોઈ કાપેલ ડાકતર પાસે તે ચીરાવવું.

ખોરાક.—ખનતાં સુધી સંગીન ખોરાક આપવો નહી પણ સધ-
જોજ પાણી જેવો આપવો. જેમકે-દુધ, કાંજી, ચાહે, દુધ અને સોડાવા-
દર ભેજેલું ઈલાદી આપવું. જે અતી ઘણી નખલાઈ થઈ ગઈ હોય તો કૌ-
ના ભાવવા માટે દુધ, ઈડાં, ખીંડી, મલાઈ, વાઈન તથા આંડી આપવો.

ગળાનો વરમ.

(Diphtheria=ડીફ્થીરીઆ.)

“ ડીફ્થીરીઆ ” એક અચીતું થનારું ભયભરેલું દરદ છે. એક ચીકટ પડ ગળાના અંદરનાં ભાગમાં અથવા દમ લેવાની નળીની ઉપર બંધાય છે અને તેથી હવાની આવજા નહીં થવાથી દરદી ગુંગલાઈને મરણ પામે છે. બાલકો અને મોટાંઓને તે એક સરખી રીતે થાય છે, પણ નખળાં શરીરનાં અને નાજુક બાંધાવાલાંઓને તે વધારે પડે છે.

નીશાણીઓ.—તાવની સમજી નીશાણીઓ જણાય છે; ચામડી ગરમ અને સુકી થાય છે; ગળું દખાય છે અને તેમાં કાંટા ભોકાતા હોય એવું લાગે છે; ઇતેભરી અને નાકાવતી વધારે થાય છે; અને નાડી નખલી અને પાટલી થાય છે. દરદનું જોર જેમ જેમ વધતું જાય છે તેમ તેમ સમ્પલાં ચીન્હોની વધારે સખત થતાં જાય છે; દખાયલાં ગળાંમાંથી ડુંકો સુકો ઠાંસો નીકળે છે; ગળું અંદરથી ગરમ અને રાતું થાય છે; અને દમ લેવાની ખુશકલી જહડકથી વધતી જાય છે. ગળાંની ગાંઠો, નળી, તાળવાં, ઈત્યાદી ભાગો ઉપર સોજો ચહડેલો જણાય છે અને તે ઉપર એક ચીકટ પડ બંધાય છે, અને એજ પડ જો દમ લેવાની નળીની ઉપર આવ્યું તો તેનું સેવટ સાદું આવતું નથી. એ વખતે દમ લેવાતો જ નથી, ગળાંમાંથી એક નવાઈ જેવો સાદ નીકળે છે, ઠાંસો થાય છે, અને શેવટે ગુંગળાયાથી ખીમાર મરણ પામે છે. એ જહડકથી ઉડતું દરદ છે, માટે આસપાસનાંઓએ સંભાલ રાખવી; ઘણી વખત ફક્ત દરદી બાલકને ચુમી લીધાથી એ દરદ તે ચુમી લેનારને ઉતરે છે.

એલાજો.—એમાં ઝાડો કપજની રેહ તોળી સખત જીલાખ આવે પવો નહી, અથવા કાઈની ખીજી રીતે નખલા પડેલા બાંધાને વધારે નખલો કરવો નહી. મોટા માણસે થોડું એરંજ્યાનું તેલ અથવા એક “ ક્રેમપાઉન્ડ રહોયાર્મ પીલ ” (Pil. Rhei. Co.) લેવી; અને બાર વરસના બચાંને નીચલું પડીકું આપવું, અને જેમ જેમ તે વયે નાંધલું હોય તેમ તેમ તેમાંનું થોડું આપતા જવું:—

સ્કેમની પાઉદર (Pulv. Scammon.).....એન ૬.

જેલપ પાઉદર (Pulv. Jalap.).....એન ૫.

રે પાઉદર (Pulv. Hydragyc. Creta).....એન ૩.

ઝાડો આવ્યા પછી થોડેવારે ઉલટી કરવા માટે વીસ એન “ ઈપીકાકુઆના પાઉદર ” (Pulv. Ipecac.) તથા પાંચ એન “ બાઈકાર-

ખોનટ આફ અમોનીઆ ” (Ammon. Bicarb.) બેઉ સાથે પાણીમાં ભેળીને પી જવાં. ખાલકને છેક ગળાસુધી ગરમ પાણીમાં ખોળી કાઢવું. ગળાં ઉપર ગરમ ગરમ પોલટીસો મુક્યાજ કરવી. ખ્યાંને ઉલટી લાવવા માટે એક ચમચી અથવા બે ચમચા “ ઇપીકાકુઆના વાઈન ” (Vin. Ipecac.) અને “ અન્ટીમોનીઅલ વાઈન ” (Vin. Antimonial) સાથે ભેળીને ખ્યાંની વચ મુજબ આપવા. આંગળાં ઉપર કપડું વીટાલી તે ફટકીના ખારીક ભુકામાં ખોલીને તે ભુકા ગળાંમાંનાં પડ ઉપર વારંવાર લગાડ્યા કરવો અને બંધાયવું પડ આંગળાંવડે તોડી નાખવું. પગને ગરમ પાણીની ખાટલીઓ લગાડીને ગરમ રાખવા. ખરફના કટકા મોહડાંમાં આપવા. “ લાઈક્રો ફેરી પરક્લોરાઈડી ફ્રાશીયર ” (Liq. Ferri Perchloridi) નાં વીસ મીનીમ અને બે આંઉશ “ ગ્લીસરીન ” (Glycerine) સાથે મેળવીને અર્ધી ચમચી જેટલું દર કલાકે પાવું, અને દરદ નરમ પડ્યા પછી દર બે કલાકે આપવું; ઉપલાં “ લાઈક્રો ” ને બદલે “ લાઈક્રો ફેરી પરનાઈટ્રેટીસ ” (Liq. Ferri Pernitratis) ખી હશેતો ચાલશે, અને એ દવા પીવાના વચગાળેના વખતમાં વીસ ગ્રેન ટંકજુખાર તથા બે આંઉશ “ ગ્લીસરીન ” મેળવીને અફેકી ચમચી પાવો. અથવા ત્રીસ ગ્રેન “ ક્લોરેટ આફ પોટેશ ” (Potas. Chlorat) બે આંઉશ પાણીમાં મેળવીને તેમાંથી અફેકી ચમચી દર બે કલાકે પાવી. અથવા ગંધકનાં ફુલને એક ક્વીલની મોકલ નળીમાં ભરીને ગળાં ઉપરનાં પડ ઉપર ફુકવાં, અથવા હાથે કરીને તે ફુલોનો ભુકા તેની ઉપર લાગુ પાડવો. થંડી હવાની ફુકથી દરદીને ખચાવવાની સધલી સંભાલ રાખવી. જો કમરમાં ગુરદા આગલ દુખારો થાય તો તે જગ્યા ઉપર અલશીના આટાનો રોક કરવો અને રાઈ મારવી. જો ખોરાક ગળાંમાંથી ઉતારી શકાતો નહી હોય તો મલાઈ, “ ખીફ ટી, ” અને પોર્ટ વાઈન એ ત્રણેને મેળવીને તેની પીચકારી સફરામાં પેવશ કરવી. ચાર આંઉશ જલદ સરકાને વીસ આંઉશ ઉકળતાં પાણીમાં ભેલી તેનો ખાફ ખીમારનાં ગળાંમાં આપવો.

ખોરાક.—પાટજો ખોરાક લેવો, જેવો ક-દુધ, મલાઈ, સેરવો, અર્ધાં ખાફેલાં ઇંડાં, ચેમપેન, પોર્ટવાઈન, તથા ક્લોરેટ પાવો.

થાનનો વરમ.

(Inflammation of the Breast=ઈનફ્લેમેશન આફ ધી બ્રેસ્ટ.)

ઉત્પત્તીનાં કારણો.—થાનને લાગેલો ભીનાસ અથવા શરદી;

ભીના રહેતા પગો; મનની ચીંતા; દુધનું અતી ઘણું ધાઈ આવવું અને તેથી થાનોમાં થયેલું ખેંચાણ; ટીચકી અંદર ખેંચાઈ જાયછે; થાનોને થયેલું અતીઘણું દબાણ; અથવા અચાનક લાગેલો ફટકો. એ દરદ ઘણું કરીને ખચાંના જનમ પછી પાંચ છ અઠવીડીઆં મુઠીમાં થાયછે; જો કે છંદગીના કોઈની વખતમાં જણાવાનો સંભવ તો અલખતાં રહેછે.

નીશાણીઆં.—અંગ ગરમ અને ખેચેન થાયછે; થાન કઠણ, ગાંગડાવાળાં; અને ગરમ થાયછે, અને તેઓમા દુખારો ચાલેછે; છાતીમાં અને બગલમાં સખત પેનં મારેછે; નાડી જલદમાં ચાલેછે; માથું અને કમર સખત દુખેછે; અને જો એ ઉતારવાના ઉપાયો નહી લેવાયા અથવા તે કારગત નહી લાગાતો તે પાકવા માંડેછે.

એલાજો.—જો થાનો દુધથી ઘણાં ભરાઈ ગયાં હોય, અને ખાલકથી દુધ ખેંચાઈ શકાતું નહી હોય તો જમ અને તેમ જલદી કંઈની ઉપાયથી તેમને ખાલી કરવાં, કોઈ આયા કે દાશી હોય તેને ધવડાવવી, અથવા બે ત્રણ કુતરાનાં ખચાંઓ જેવોની આંખો નહી બંધડી હોય તેઓને ધાવતાં મેલવાં અને જો એ બેજ નહીંજ મળી શકેતો દુધ કાલ-ડવાનો બુંખો વાપરવો. અથવા જો ખીમાર મજબુત ખાંધાની હોય તો થાન ઉપર દજન એક જલો મુકાવવી અને તેમની ઉપર પછી શેક કરવો. આડો સાફ આવતો રાખવો, અને તેટલા માટે ત્રણ ગ્રેન “કમ્પાઉન્ડ રહ્માર્થ પીલ” (Pil. Rhei. Co.) દર ચાર કલાકે આપવી, અને પેપરમીત વૉટરમાં એક ચમચી “એપસમ સાલ્ટ” (Epsom Salts) અને થોડોક “કાર્બોનેટ આફ મેગનીશીઆ” (Carbonate of Magnesia) નાખીને દર છ કલાકે પાવું. અને થાન ઉપર નીચલી મેજવણી ચોપડવી, અને તે દર પાપા કલાકે કસ્યા જવું:—

કેમફોરેટ ઓઇલ (Camphorated Oil).....આઉંશ ૧.

સલ્ફ્યુરીક ઈથર (Sulphuric Æther) .....દ્રામ ૩.

અથવા નીચલી મેજવણીમાં કપડું બોળી તે થાન ઉપર મુકવું:—

નવસાગર .....દ્રામ ૩.

સુરોખાર .....દ્રામ ૩.

વાઈનનો સ્પીરીટ .....આઉંશ ૧.

પાણી .....આઉંશ ૬.

જો આખરે થાન પાક પરજ ચહડે તો જેવું ચીરાવા લાથક થાય તેવુંજ ચીરાવવું. તેની ઉપર શેક કરવો, અને ચીરો જલદી બંધ નહી થઈ જાય તેટલા માટે તેમાં જરાક ધાનું કપડું ખોસી રાખવું.

ગામઠી દવાઘઝો એ છે કે-દાણાંલાખ તથા મોરદાસંગ એ બેઉને ખારીક વાટીને ગોલાખનાં અથવા તલીનાં તેલમાં મેળવીને થાન ઉપર ચોપડવું. અથવા, સફેદ જીરું કુટીને સરકામાં મેળવીને ચોપડવું. અથવા મસુરની દાલ રાંધીને તે સરકા સાથે ખવાડવી, અને તેજ બેઝી મેળવીને થાન ઉપરખી લગાડવી. અથવા શદાખનાં પાતરાં પકવાનમાં નાખીને ખવાડવાં, અને તેજ પાતરાં છુંદીને દરદી ભાગ ઉપર ખાંધવાં. ખાણામાં સફેદ જીરું ઘણું લેવું.

ખોરાક.—નખલઈ ઘણી થાય તો સધલો પુછીકારક ખોરાક આપવો. રાંધેલાંમાં સફેદ જીરાનો ઘણો ઉપયોગ કરવો, અને અગત પડેતો વાઈનખી લેવો.

ફેફસાને લગતાં દરદો.

દમ અથવા હાંફણ.

(Asthma=એસ્થમા.)

એ એક એવું દરદ છે કે તે કાઈજ વખત તદન સારું થઈ શકેછે; જઈક પુરૂષોને એ વધારે થાયછે અને તેઓમાંથી એને દુર કરવાની મુશકેલીછે. દમ એ જાતનો થાયછે, 'ભીનો' અને 'સુકો.' ભીનો દમમ થુક અને ખલગમ પડેછે, સુકામાં મુદલ પડેતો નથી અથવા ઘણાજ જુજ પડેછે.

ઉત્પત્તીનાં કારણો.—એ કેટલીક વખત વારસામાં મળેછે. ખીજાં કારણો,—છાતીનો કઠંગો ખાંધો; ઘણું દોડવાની કસરત; શરીરમાંથી પડતી પ્રવાહીઓનું બંધ થવું, જેમકે દસતાનનું અથવા હરસનાં લોહીનું; નજ-લાનું અંચીતું અંદર બેસી જવું; અથવા ગોવર, સહીએડ ઇત્યાદીનું અંદર બેસી જવું; છાતીને એકાએક લાગેલી સરદી, અથવા થંડો પૂર્વ તરફનો પવન; અંચીતા ઉત્પત્ત થતા મનના જોરસાઓ જેમકે ધારતી અથવા અબાયખી અથવા નાસીપાસીનાં. ટુકાંમાં જેખી કરરણો ફેફસામાં થતો લોહીનો ફેલાવો અટકાવે અથવા તેઓને ખરોખર પવનથી ખોલાં થતાં અટકાવે તે.

નીશાણીઓ.—દમ ઉતાવલેથી લેવાયછે પણ તેમાં ઘણી મેહેનત પડેછે, અને પવન 'વીઝ-વીઝ' કરતા આવાજે ખાહર નીકળેછે, કેટલીક વખત દમ લેવાની મુશકેલી એટલી વધી પડેછે કે દરદીને ઉભાજ રહેવું પડેછે કેમકે સુતેલી હાલતમાં તે ગુંગલાઈ જવાની ધારતીમાં રહેછે

હાફણું અંચીતું જોર, અથવા “ચમકની હાફણ” ત્યારેજ થાયછે કે જ્યારે દરદીએ છાતીને સરદી પોહવાડી હોય, અથવા ભીનાં કપડાં પહેડ્યાં હોય અથવા ભીની જગા ઉપર સુતો બેઠો હોય. રાત્રીઆતની નીશાણીઓમાં બેચેની, અને સુરતી ઉપજેછે; ગળામાંથી કઠાર સાદ નીકળેછે; સખત ઠંસો થઈ આવેછે; છાતી ઉપર ભાર લાગેછે, અને દમ લેવાતો નથી. એ પછી આંગ ગરમ થાયછે; માથું દુખે છે; ઉઘાળા થાયછે; છાતી ધણીજ દબાક્કી અથવા ભારી થાયછે; હૈડાંનો ધપકારો જોરમાં થાયછે; નાડી નખલી પડેછે; આંખમાંથી પોતાનીજ મેળે આંસુ ખરેછે; અને પીત સાથની ઉલટીઓ થાયછે. એ સઘલી ખીમારી રાત પડતાં ધણી વધેછે, દરદીને સુખ ગમતું નથી, અને થંડી હવાની અતી ધણી ખાએશ રાખે છે.

એલાબે.—દમવાલા માણસે હમેશાં આંગમાં ગરમ કપડાં રાખવાં; પગને સરદી કદીખી લાગવા દેવી નહી; અને ખંસેવો છુંટથી બડતો રાખવો. તેને ખુલ્લી અને મધ્યમસર ગરમ હવામાં રેહવું; કસરત કરતા રેહવું, ચાલવાને, ઘોડા ઉપર ફરવાને, અથવા ગાડીમાં ફરવાનેખી કદી ચુકવું નહી. દમનો જોવો હુમલો થઈ આવે તેવાજ પગોને ગરમ પાણીમાં બોળી રાખવા, અને પછી મજબુત રીતે ધસડીને નુછી નાખવા; દુખવાલી જગા ઉપર ગરમ શેક કરવો અથવા તેની ઉપર ગરમ દુધ અને પાણીની ભરેલી રખરની કાથળીઓ મુકવી, અને પગો ઉપરખી પોલટીસો મુકવાને ચુકવું નહી. ઉલટી આવે તેને માટે વીસ ગ્રેન “ઈપીકેકુઆના પાઉદર” (Ipecac. powder) અને વીસ ગ્રેન “સલફેટ ઓફ ઝીંક” (Sulphate of Zine) ભેલીને ગરમ પાણીમાં પાવું; અથવા એક ચમચો રાઈ, અથવા નીમક ગરમ પાણીમાં ડોહવીને પીવું. ઉલટી લાવવી એખી એક ફાયદાકારક ઇલાજ છે. ધણીજ રંગદાર કાંચીખી પીવાથી ગુણ થાયછે. જો દમ ભીની જાતનો હોય તો ઉલટીની દવાથી વામીટ કરાવ્યા બાદ નીચલી મેળવણીમાંથી ખખે ચમચા દર ત્રણ કલાકે લેવા, અને ખીજો દીને એરંડ્યાંનો જીલાખ આપવો:—

નાઈટર પાઉડર (Potas. Nitrates).....૧૬ગ્રામ ૧.

તારત્રેટ ઓફ એન્ટીમની (Antimon. Tartarat.) ...ગ્રેન ૨.

પેપરમીટ વોટર (Aqua Piperis).....આઉન્સ ૬.

ટીંકચર ઓફ લોબેલીઆ (Tinct. of Lobelia).....ગ્રામ ૨.

ઉપલી દવા નખલા ખાંધાના દરદીને નહી આપવી. અખલતાં

પાણીનો ખાફ દમમાં લેવો. અને નીચલી મેળવણીમાંથી એકેક ગલાસ દર અઠકલાકે લેવું:—

બાઈકારબોનેટ આફ અમોનીઅક (Ammon. Bicarb.).....	ગ્રેન ૩૦.
વાઈન આફ ઇપીકાકુઆના (Vin. Ipecac.).....	દ્રામ ૧.
ઓક્સીમેલ આફ સ્કવીલ (Oxymel. Scilla.).....	દ્રામ ૩.
ડીકોક્શન આફ સેનીગાર રૂટ (Decoct. Senega.).....	આંઉશ ૬.

અથવા ખાર ગ્રેન “બુ પીલ” (Pil. Hydrarg.) અને ચાર ગ્રેન “પાઉદર આફ સ્કવીલ” (Pulv. Scilla.) સાથે ભેલીને તેની ચાર ગોળીઓ બનાવવી અને એકેક દર ત્રણ કલાકે લેવી. જો સોજોળી ગળાની નળી ઉપર થયો હોય તો છાતી ઉપર ટરપીનટાઈન મસલીને તે ઉપર અલેસીનાં આટાનો સેક કરવો. પાંચ પાંચ મીનીમ “ફાઉલર્સ સોલ્યુશન (Fowler's. Solution) પાણીમાં નાંખીને પીવો. અથવા નીચલી મેળવણીનાં આઠ પડીકાં કરી એકેક પડીકું દર ત્રણ કલાકે લેવું:—

સમબુલનાં મુળીયાં	દ્રામ ૨.
અનીસુન.	દ્રામ ૨.
કાળાં મરી	દ્રામ ૧.
કપુર.....	ગ્રેન ૮.
અફીન	ગ્રેન ૧ થી ૨.

અથવા નીચલી જીનસો મેળવીને તેમાંથી પાંચ-પાંચ ગ્રેનની એકેક ગોળી બનાવવી અને તેમાંથી બે થી ચાર ગોળીઓ દર ત્રણ કલાકે પાણીમાં લેવી:—

કસતુરી	દ્રામ ૦.૫.
મુંક	દ્રામ ૧.
કાળાં મરી	દ્રામ ૧.

અથવા, વીસ ગ્રેન “હાઈડ્રેટ આફ ક્લોરલ” (Hydrate of Chloral) તથા પંદર ગ્રેન “બ્રોમાઈડ આફ પોટેશીઅમ” (Bromide of Potassium) બેઉ સાથે પાણીમાં મેળવીને પીવાં, અને અગત પડેતો ચાર ચાર કલાકે ચાલુ રાખવાં. અથવા નીચલી જીનસો મેળવી તેમાંથી અરધા અથવા એક દ્રામ જટલું દિવસમાં ત્રણ વખત મધમાં ચાટવું:—

કાંકઠારીંગ	દ્રામ ૧.
કાયાફલની છાલ.....	દ્રામ ૧.
કાળી દરાખ.....	દ્રામ ૧.

અથવા નીચલી જનસોને ભેળીને ઉકાળવી અને ત્રણ આંઉશ
જોડણે રાખી તે દાહડામાં ત્રણ વાર લેઈ પુરું કરવું:—

અકુસાનાં પાંદડાં ..... ૧ામ ૩.

પીપળનો બુકો ..... ૧ામ ૪.

પાણી ..... આંઉશ ૬.

અથવા નીચલી સ્ત્રીને ભેળવી તેની ચાળીસ ગોળીઓ બનાવી
દાહડામાં એકથી ત્રણ ગોળીઓ ગળવી:—

લવંગનો બુકો... ..... ૧ામ ૧૦.

અક્ષીન ..... એન ૨૦.

તજ્જનો બુકો ..... ૧ામ ૧૦.

કપુરનો બુકો ..... ૧ામ ૧.

રેદરનો બુકો ..... એન ૨૦.

સરકમ.

(Cold, or Catarrh—કોલ્ડ, ઓર કટાર.)

ઉત્પત્તિનાં કારણો.—સરદી અથવા બીનાશ; રાતના ધારમાં
ઊંઘાડાં કરવું, ઈત્યાદી.

નીશાળીઓ.—માથું ભરેલું અને ભારી થાયછે, આંખો ગરમ
અને લોહીથી ઘાઈ આવેલી હોયછે; આંખોમાં પાણી પડેછે; નાકમાંથી
પાણી ગળેછે; આવાજ બગડો અને ખોખરો નીકળેછે; અને ખાંસીની
થાયછે.

એલાજો.—રાતના આડેક વાગાને સુમારે ગરમ પાણીએ નાહવું,
અને ધરાડીને આંગ નુછવું, એ પછી એક કલાકે નીચલું પડીકું લેવું.—

નાઈતર પાઉદર (Potas. Nitrates) ..... એન ૮.

અક્ષીન (Pulv. Opii) ..... એન ૧-

ઈપીકાકુઆના (Pulv. Ipecac.) ..... એન ૧.

એ પછી અરધેક કલાકે ગરમ-ગરમ કાંજ પીવી અને ખીછાણાં
ઉપર વધારે ઓઢવાનાં ઓઢીને સુવું, અને કોઈની રીતે ઘણા પરસેવા
પાડવાની તજવીજ કરવી. અથવા નહીં તો સુવા અગાજી ગરમ પાણીમાં
પગો જાહરવાની યાદ રાખવી, અને તુરતજ ખીછાણાં ઉપર ગરમ ઓઢીને
સુવું. જો ખીજે દીન સુધીની સરકમ તેવાજ જોરથી જારી રહેતો, ગરમ
પાણીમાં, ખીજે દીને સાંજેની પગો જારીને નીચલું પડીકું પીવું અને
પછી ગરમ કાંજ પીવી:—

- ડોવર્સ પાઉદર (Pulv. Doveri.)... ગ્રેન ૧૦.
- ઍનતીમોનીઅલ પાઉદર (Pulv. Antimonialis.) ... ગ્રેન ૪.

અથવા આએ ત્રણ જનસો ભેળીને અને પારીક છુંદીને તપખી-રની મીશાલે સુંધવી, -કપુરનો બીણો ભુકા, “ટેન્નિક ઍસીડ” (Tannic Acid) “સેલીસીલોક ઍસીડ” (Salicylic Acid) એ બધું સરખે ભાગે લેવું.

સરકમ થવાની જોવી નીશાણીઓ માલમ પડે કે રાતે સુતી વખતે ગરમ કાંજ અથવા ઉકાળેલું જવનું પાણી ગરમ પીવું, અને “ડોવર્સ પાઉદર”નું દસ ગ્રેનનું એક પડીકું પાણી સાથે ફાકવું. ગળાંની આસ-પાસ ગરમ કપડું વીટાલેલું રાખવું, અને ગરમ પાણીમાં પગ બોળતી વખતે તે પાણીમાં થોડીક રાઈ નાખવી. “સલફ્યુરીક ઈથર” એક આંઉશ જેટલો સીસીમાં ભરી રાખવો અને તેમાંથી બે દ્રામ જેટલો જોરથી દીવસમાં બે ત્રણ વાર સુંધવો. જો સરકમનું જોર ધણું વખત સુધી ચાલુજ રહે તો છાતી ઉપર સખત રાઈ મારવી, ઇંતરડીનો શેક ફેરવો, કાઠો સાફ લાવવા એરંડીયાંનો જીલાબ લેવો અને પેટ આપ્યા પછી એક ગ્રેન “ટારટર ઍમેટીક” (Tartar Emetic), અને એક દ્રામ “નાઈત્રેટ પોટેશ” (Nitrate of Potash) ને છ આં-ઉશ પાણીમાં ભેળવાં અને તેમાંથી અડકું લીકર ગલાસ દર ત્રણ કલાકે પીવું. • જો સરકમ જોરમાં હોય અને તાવખી હાજર હોય તો નીચલી જનસોને ચાળીસ આંઉશ પાણીમાં ઉકાળવી અને તેમાંથી અરધું પાણી રૂહ એટલે ઉતારી પાડી ગાળી નાંખી બેથી ચાર આંઉશ જેટલું ત્રણ ત્રણ કલાકે પીવું:—

- બનકશા ..... દ્રામ ૪.
- કાસનીનાં બીજ ..... દ્રામ ૯.
- જોડીમધનાં ઝુળીઆં ..... દ્રામ ૯.
- સોંફા... ..... દ્રામ ૬.

જો ખાંસીખી થઈ હોય અને ધાંટું પડ્યું હોય તો નીચલી મેળવ-ણીને ઉકાળીને તેમાંથી બે રતલ જેટલો ભાગ રાખી એકક આંઉશ દાહ-ડામાં ચાર વખત પીવું; એ ધણું સરસ શરખતછે:—

- બનકશા ..... રતલ ૧.
- સાકર ..... રતલ ૨.
- પાણી ..... રતલ ૩.

પાણી ધણુંજ ઓછું પીવું. જો ચોવીસ કલાક સુધી ભાગટં પાણી નહીં પીવું હોય તો સરકમ નરમ પડી જાયછે.

ખાંસી.

(Cough=કફર)

ઊત્પત્તીનાં કારણો.—છાતીને લાગેલી સરદી ; થંડી હવામાં અથવા રાતના થારમાં ખોલું ફરવું ; દમ લેવાની નળીમાં થતા સોજો.

નીશાણીઓ.—પેહલાં સરકમ થાય છે, અને તે ઘણો વખત ચાલુ રાખ્યા પાદ ખાંસી ઊત્પન્ન થાયછે; છાતી ઊપરથી પડતા ખલગમનો રંગ પેહલાં ઊજડો હોયછે. પાગ ખાંસી નરમ પડવા આવતાં તે પદલાઈ ને પીલો થાયછે.

એલાળે.—જો થોડો સાદો ઠંસો થયો હોય તો નીચલી મેલવણીના ખળે ચમચા અવાજનવાર લેવા:—

કમપાઝિન્ડ આમેન્ડ કનફેશન (Comp. Confect. of almond) આંઝિસ ૦૮.

સીનામન વૉટર (Cinnamon water)..... આંઝિસ ૬.

એ બેઝિને પેહલાં મેળવવાં અને તેમાં નીચલી મેલવણી ઊમેરવી:—

સપીરીત આફ સ્વીટ નાઈટર (Spt. of sweet nitre) ..દામ ૨.

સ્પીરીત આફ મીન્ડરીસ (Spt. of mindererus)...આંઝિસ ૧.

સીરપ આફ ટોલુ (Syrup of tolu).....દામ ૬.

એનતીમોનીઅલ વાઈન (Antimonial wine) .....દામ ૨.

જો ખાંસી સરકમ અથવા સરદી સાથે થઈ હોય, અને નાકમાંથી પાણીની અતીઘણું વેહતું હોય તો નીચલી મેળવણીમાંથી અકેકો ચમચો દર ત્રણ કલાકે લેવો, અને સુતી વખત એ ચમચા લેવા:—

સીરપ આફ સ્કવીલ (Syrup of Squills).....આંઝિસ ૧.

સીરપ આફ ટોલુ (Syrup of Tolu).....આંઝિસ ૧.

એનતીમોનીઅલ વાઈન (Antimonial wine).....આંઝિસ ૦૮.

સ્પીરીત આફ મીન્ડરીસ (Spt. of mindererus)...આંઝિસ ૧.

મયુસીલેન્ આફ ગમ એરેબીક (Muc. of gum arabic)આંઝિસ ૧.

પેરીગોરીક (Paregoric) .....આંઝિસ ૦૮.

સ્પીરીત આફ નાઈટર (Spt. of nitre).....આંઝિસ ૦૮.

પેપરમીટ વૉટર (Mint water).....આંઝિસ ૨૦.

સરદીની ખાંસીની વખતે ગરમ પાણીએ સુતી લેલા પગો સેકવા અને તેમને ઘસડીને નુછી નાખવા, દસ ગ્રેન મુરાખારને થોડાં ગરમ પાણીમાં મેલવી તે પીવો, અને તે પછી આંગ ઊપર ખરાખર ગરમ

ઝાદીને મુઠ જલું. અને જો પરસેવો પડેલો માલમ પડે તો નુછી નાખી ખીખ કપડાં પેહરવાં:

નીચલી જીનસોની ખાદે ગોળીઓ કરી તેમાંની બધે રાતે ગળવી, એ ગોળીઓ ગુચવાલી ખાંસી જીપર કાયદો કરશે:—

કમપાઝિન્ડ એસફીટીડા પીલ (Pik Assafetidae Co.)... દ્રામ ૦૧.

કમપાઝિન્ડ સ્કવીલ પીલ (Pil. Scilloe Co.).....દ્રામ ૦૧.

અથવા, નીચલી મેલવણીમાં થોડી સાકર ડાહવીને, તેમાંથી એકેક ચમચો દીવશમાં ત્રણ વાર પીવો:—

એસીટમ આફ સ્કવીલ (Acetum. Scilloe).....દ્રામ ૨.

સ્પીરીટ આફ નાઈટ્રીક ઈથર (Sprt. Æther. Nitros).....દ્રામ ૪.

ટીક્ટર આફ ડીજીટલીસ (Tinct. Digital).....દ્રામ ૧.

પાણી (Aqua).....આંઝિસ. ૪.

અથવા નીચલી મેલવણીમાંથી એક ચમચી જેટલું દીવશમાં ચાર વાર પીવું:—

ડોવર્સ પાઉડર (Pulv. Doveri.).....દ્રામ ૦૧

કમપાઝિન્ડ ટ્રેગેકેન્થ પાઉડર (Pulv. Tragacanth. Co)...દ્રામ ૩.

સીરપ આફ ટોલુ (Syrp. Tolutanus.).....આંઝિસ ૧.

મધ (Mel).....આંઝિસ ૧.

એક્સ્ટ્રેક્ટ આફ હાપ્સ (Ext. Supuli).....આંઝિસ ૦૧.

અથવા ખાંસી અને સરકમ માટે નીચલી મેલવણીને ઉકાળી તેમાંથી શોલ આંજિશ જેટલું રાખી થડું પાડીને બધે આંજિશ દીવશમાં ત્રણ વખત લેવું:—

બનફશા.....દ્રામ ૬.

ગિનાબ .....નંગ ૨૦.

અંછર .....નંગ ૫.

તુખમે ખતમી.....દ્રામ ૧૦.

પાણી.....આંઝિસ ૪૮.

અથવા, ખખ્ખલતાં પાણીમાં “કલોરોફોર્મ” ના ત્રીશ મીનીમ નાખીને તેનો વાસ અથવા ખાક લેવો.

અથવા, નીચલી મેલવણીના બધે ચમચા દર ત્રણ કલાકે લેવા:—

નાઈટ્રેટ આફ પોટેશ (Nitrate. of potass) .....દ્રામ ૦૧.

ટાર્ટર એમેટીક (Tartar emetic).....ઘેન ૩.

કેમફર વોટર (Camphor. water).....આંઝિસ ૬.

લાડેનમ (Laudanum) .....દ્રામ ૧.

લાંબા વખતની ખાંશને માટેનો ગામઠી એલાજ નીચે મુજબનો છે; એ મેલવણીને સારી પેઠ ઉકાળવી અને છેક સીરા જેવી કરવી અને પછી ઉતારી ચંડી પાડી બાટલીમાં ભરી રાખવી, અને તેમાંથી અઠક આંઝિસ જેટલી દીવસમાં ત્રણ વખત પીવી:—

સુક્રો બંગલી કાંદો.....ફામ	૧.
સુક્રો અંછરનો ભુકો.....આંઝિસ	૬.
અનીસુનનો ભૂકો.....આંઝિસ	૦૧૫
કાલી દરાખ.....આંઝિસ	૨.
મીઠી બદામનો ભુકો.....આંઝિસ	૧.
સુંકનો ભુકો.....ફામ	૨.
મધ.....રતલ	૨.
પાણી.....આંઝિસ	૪૦.

બલગમી ખાંસી.

(Bronchitis=બ્રોનકાઈટીસ.)

ઊત્પત્તીનાં કારણો.—ફેફસાંની હવા લેઈ જનારી નળીઓ જેઓને “બ્રોનકીઅલ ટ્યુબસ” (bronchial tubes) કહે છે તેઓની ઉપર સોજો આવવાથી એ ખાંસી થાય છે.

એ ખાંસીને ત્રણ જાતમાં વહેંચી નાખી છે,—તીક્ષ્ણ ખાંસી, ચાલુ ખાંસી, અને જઘ્ઘાતી ખાંસી.

૧—તીક્ષ્ણ ખાંસી.

નીશાનીઓ.—સરકમનાં સઘલાં સાધારણ ચીન્હો માલમ પડે છે; ધુનરી થાય છે; તાવના જોરથી આંગ ખંધું તપી આવે છે; દમ લેવાની મુશ્કેલી પડે છે, અને ધીમે ધીમે તે વધતીજ જાય છે; હવાની નળીઓ ભારી અને કઠાર જેવી લાગે છે; હૃડાની જગા તંગ થતી હોય એમ જણાય છે; પહેલાં તો ટુકો અને સુક્રો ઠંરો થાય છે અને બલગમ ધણીજ થોડો પડે છે, પણ ખાર અઘિદ કલાકો વીત્યા પછી બલગમ અતીશય પડવા માંડે છે, તે ઇંડાની સફેદી જેવો પડે છે, અને તેમાં લોહીના છણા-છણા રેશાઓ દીસે છે. દરદી દમ લેછે ત્યારે ‘વીઝ-વીઝ’ કરતો આવાજ નીકલે છે; અને લોહીની મેલવણી અથવા રંગ, હવા સાથ

ખરોખર નહીં મલ્યાને સખખે, ફેરવાયાથી હોઠો અને ગાલો ઉપર રાખી તોવો રંગ દેખાય છે. રાતના ખાંસી, દમ લેવાની મુશકેલી અને ઇંતેજરીમાં વધારાજ થતો ક્રૂર છે, અને તાવની અસરખી વધે છે. આશા આપનારા કુશોમાં એ સધલા ચિન્હો ચોયા. દીવસ સુધીમાં નરમ પડતા જાય છે, અને દરદી કરાર પામે છે. શરૂઆતથીજ એ દરદમાં અતીથણી નખલાઈ થાય છે, માથું દુખે છે, ફેર આવે છે, અને કોઈ વખતનો ખીમાર બકબકાળી કરે છે.

એલાખે.—પેહેલા એક હલકો જીલાખ આપવો, અને તેમાં તે, પદર ગ્રેન “જોલપ” અને પાંચ ગ્રેન “કોલોમેલ” લેવા અને તે પાણીમાં ભેળીને આપવા; ગરમ પાણીએ નહવડાવવો; અને ઊલટી કરાવા માટે આ એ નીચલી મેલવણીના બધે થમચા દર કલાકે આપવા:—

• ટાર્ટ્રેટ આફ એન્ટીમની (Tartar. of Antimony)	ગ્રેન ૬.
• નાઈટર પાઉડર (Powdered nitre)	દ્રામ ૧૦.
• કેમફર વોટર (Camphor water)	આંહિસ ૬.
• ટીકચર આફ કોલમ્બો (Tinct. of colombo)	દ્રામ ૨.

છાતી ઉપર ગરમ પોલટીસો મુકવી, અને ખખખતાં પાણીમાં થોડો સગકો નાખી તેનો ખાફ દરદીને આપવો, અને નીચલી જીતસોની ખાંર ગોળીઓ કરી તેમાંની એકેક દર બે કલાકે આપવી:—

કમ્પાઉન્ડ સક્વીલ પીલ (Comp. Squill pill)	દ્રામ ૧૦.
કેમફર પાઉડર (Powdered camphor)	ગ્રેન ૧૨.
એક્સકેટ આફ હેમલોક (Ext. of hemlock)	સ્કુપલ ૧.

એ દરદમાં લાગતી તરસ મટાડવા જવનું પાણી આપવું, અથવા બે પેંટ અસરશીની ચાહેમાં એક સ્કુપલ મુરોખાર નાંખીને તેમાંથી પાવું. જો ઊલટી હજુર નહીં થાય તો નીચલી મેલવણીના છ પડીકાં કરવાં અને અફેકું દર બે કલાકે આપવું:—

ઈપીકાકુઆના પાઉદર (Pulv. Ipecac.)	ગ્રેન ૨૪.
નાઈટર પાઉદર (Pulv. nitre.)	ગ્રેન ૨૦.

જ્યારે છાતી ઉપરથી પડતો બલગમ ઘટ ચીકટ અને લીલા રંગનો અને ત્યારે નીચલી મેલવણીના બધે થમચા દર કલાકે લેવા:—પેહેલાં તો “ગમ અમોનાચકમ” (Gum Ammoniacum) બે દ્રામ, અને અરધો દ્રામ “કાર્બોનેટ આફ અમોનીઆ” (Carbonated Ammonia) એ બેઉને છ આંહિસ પાણીમાં ખરોખર મેલવી નાંખવાં

અને તેની સફેદ દુધ જેવી મેલવણી ખનાવવી, અને તે મેલવણીમાં નીચલી ચીજો ઉમેરવી:—

સીરપ આફ સ્ક્વીલ (Syrup of Squills).....	દ્રામ	૩.
સીરપ આફ ટોલુ (Syrup of Tolu).....	દ્રામ	૩.
સ્પીરીટ આફ સ્વીટ નાઈટર (Spir. of sweet nitre).....	દ્રામ	૨.
પેરેગોરીક (Paregoric)	ગ્રાંડીશ	૦૧૧.

એ વખતે દરદીને એક સરખી ગરમીમાં રાખવો; ઝાડો સાફ આવે તેની સંભાળ રાખવી, અને ખોરાક હલકો પણ પુષ્ટીકારક આપવો. ઓરડામાં ડામર બાળીને તેનો ધુવો દરદીના દમમાં લેવાડવો. ગોસ્ત છંડાં કે દુધનો ભારી ખોરાક શરૂઆતમાં આપવો નહીં પણ કાંઈ ખીસ્કીત પાંઉ કે ચાહે આપવી.

૨—ચાલુ અથવા જુની ખાંસી.

(Chronic Bronchitis=ક્રોનિક બ્રૉનકાઈટીસ.)

‘ચાલુ ખલગમી ખાંસી’ ઉપર જણાવેલી ખાંસીનું માત્ર ચાલુ સાંધાણ છે. એમાં ચીન્હો સઘલાં ઉપલાંના જેવાં સખત હોતાં નથી પણ તે લાંબો વખત ચાલુ રહે છે, અથવા તો દર શીયાળાનાં હીંગામમાં બેવડાં વધારે બળથી ઉભરી આવે છે.

નીશાણીઓ.—તીક્ષણ ખાંસીની સઘલી નીશાણીઓને એક મલતીજ. એટલુંજ કે ખલગમ વધારે ચીકટ ઘટ અને બેરંગી પડે છે, દમ લેવાની ઘણીજ મુશ્કેલી પડે છે, તાવ આવે છે, અને રાતને વખત ભારી પરસેવો પડે છે.

એલાઓ.—તીક્ષણ ખાંસીનાને એક મલતાજ. તેમાંજ જણાવેલાં ઊલટી થવાનાં પડીકાંઓ આપવાં; છાતી ઉપર પોલટીસ મુકવી અથવા અગત પડે તો ‘બ્લીસતર’ ખી મારવું; તીક્ષણ ખાંસીમાં જણાવેલીજ દવાઈઓખી આપવી; અને છાતી ઉપર એક ગ્રાંડીસ કપુરનુ તેલ (Camphorated oil), બે દ્રામ એમ્બરનું તેલ (Amber oil) અને બે દ્રામ “સ્પીરીટ્સ આફ હાર્ટશોર્ન” (Spirits of Hartshorn) એ ત્રણે મેલવીને ચોપડવું. નીચલી જીનસોમાંથી કાઢતીખી ધુંધ લીધેલી કાપદો કરશે.

સ્ત્રેમોનીયમ (Stramonium)
લોબેલીઆ ઇન્ફલાટા (Lobelia inflata)
ક્લોરીન (Chlorine)
ટરપીનતાઇન (Turpentine)
આયોડીન (Iodine)
તાર (Tar)

શીયાલામાં અને જ્યારેખી પૂર્વ તરફનો પવન કુકતો હોય ત્યારે
બદનને ખુબ સંભાળવું, ગરમ કપડાં રાખવાં, અને ફલાનેલનું બદીઆન
ચામડીને લાગે તેમ પેહેરી રાખવું અથવા ગામડી દવા મુજબ:—

અંછર સુકાં.....નંગ ૨૧.
ગાવજીબાન.....તોલા ૩.
છાસેલી જેઠીમધ .....તોલા ૬.
પરેસીઆહોસાન .....તોલા ૩.
જેઠી.....તોલા ૩.
ઊનાબ..... નંગ ૨૫.
સીપસતાન .....નંગ ૨૫.
સાતરા.....તોલા ૩.

એ સધલાંને ખોખરાં કરીને પાંચ શેર પાણીમાં ઊકાળવાં અને
ખસેર જેટલું રાખી ઉતારી પાડી ગાળી કાઢવું, અને ફરીથી ગરમ કરી
તેમાં ગરગાનો ગર દસ તોલા ભીજવવો, પાછું ગાળી નાખવું, એ પછી
તેમાં સાકર ખસેર મેલવી ચુલા ઉપર મેલી તેની ચાસં કરવી, અને છેલ્લે
તેમાં એક તોલો બદામનું તેલ તથા અરધો તોલો કેશર નાખીને સધલું
મેલવવું અને તે પાક એક વાસણમાં ભરી રાખવો અને તેમાંથી સવાર
સાંજ અકેકો ચમચો ખાવો.

ખોરાક.—શક્તિ લાવવા માટે દુધ, રસ, વાઈન, દડાં ઇત્યાદિક
ખોરાક લેવો.

૩—જઘફીની ખાંસી.

(Subacute, or the Catarrhal Bronchitis of Old

age=સખડ્યુત.)

નીશાણીઓ.—એ ખાંસીમાં દમ લેવાની વધારે મુશ્કેલી પડેછે,
ખાંસીથી જોરમાં થાયછે, બલગમ પુઠકળ પડેછે, સુસતી અને નખલાઈ

લાગેછે, પવન ‘વીઝ-વીઝ’ કરતો ગળાંમાંથી નીકલેછે, બેચેની અને ઇંતેજારી ધણી થાયછે, હાત પગ થંડા થઈ જાયછે, અને વારેઘડીએ દરદી ગળાંમાં એકઠા થયેલા ખલગમ બાહર કાઢવાની નાકવતીને લીધેજ મરણ પામેછે.

એલાએ.—છાતી અને પગ ઉપર સેક કરવા. છાતી ઉપર રાઈની પોલટીસો મુકવી; ચાલુ ખાંસીમાં જણાવ્યા મુજબની તેલની મેલવણી ચોપડવી. અને નીચલી મેલવણીમાંથી અકેકા ચમચો દર એક કલાકે આપવો:—

કારબોનેટ ઓફ એમોનીઆ (Ammon. Carb.)	ગ્રામ	૧.
ડોવર્સ પાઉદર (Pulv. Doveri.)	સ્કુપલ	૨.
કેમફર વૉટર (Aqua Camph.)	આઉન્સ	૬.
ટીંકચર ઓફ સ્કીલ (Tinct. Scillæ)	ગ્રામ	૧.
સ્પીરીટ ઓફ સલફ્યુરીક ઇથર (Sprt. Æther Sulphuric). ગ્રામ	૧.	

અને તીક્ષણ ખાંસીમાં જણાવ્યા મુજબના ઝાડો લાવવા માટે એલાએ કરવા.

“સલફ્યુરીક ઇથર” (Sulphuric Æther) નો અથવા ઉકળતાં પાણીમાં સરકા નાખીને તેનો ખાફ દરદીને આપવો, તેથી સારો શુણ કરશે.

અથવા નીચે આપેલી છનસો મેલવીને તેમાંથી ખનાવેલી ગ્રાનીઓમાંથી દસ ખાર ગ્રેન સુધી આખા દીવસમાં ચુસવી:—

જડીમધનો શીરો.....	તોલા	૨.
ખાવળનો ઉજળો ગુંદર	તોલા	૨.
ગુંદર	તોલા	૨.
ધૂઈનો નીસાસ્તો.....	તોલો	૧.”
કાળાં મરી.....	તોલો	૦ા.
સાકર	તોલા	૨.
ફેસર	તોલો	૦ા.

ખોરાક.—દુધ, કાંઈ, સેરવો, ચાહે, એવો લેવો.

કુકડીઆ ખાંસી.

(Croupકુકુપ.)

આ ખાંસી દમ લેવાની નળીનાં અંદરના ભાગપર જે પડ આવેલું હોયછે તેને થયલા સોજાને લીધે બિપત્ર થાયછે. એ જગ્યા બિપર દરેક

હોવાને લીધે અને તેના વધારે અતી ઘણી જહડવાલો હોવાને લીધે ખાલકોના ખાખમાં તે એક અતીઘણું ધારતી ભરેલું દરદ ગણાય છે. એ ઘણું કરીને ત્રણથી દસ વરસ સુધીનાં ખાલકને થાય છે.

ઊત્પત્તીનાં કારણો.—તીચું બીનાશવાલું રેહઠાણું ; અંચીતી લા-
ગેલી સરદી ; જે ખાળક પાલીઆ જેવું, સુસ્ત અને કંઈખી જહડક કે
આલાકી વગરનું હોય તેને એ દરદ વધારે થાય છે. એ દરદ ઊડતું છે, માટે
ખીજ ખાલકોને સંભાલીને દુર રાખવાં.

નીશાણીઆ.—પેહેલાં ખાલક ઘણું બેચેન બને છે, એ પછી આ-
વાજ ધાડો થાય છે, અને સુતું હોય તે વેલા ગળામાંથી ‘વીઝ-વીઝ’ કરતો
આવાજ નીકલે છે; ટુકા અને સુકા ઠાંસો થાય છે, ગળું દખાઈ અથવા
સંકોચાઈ જતું હોય એવું લાગે છે, અને ખાળક, જાણે તે અડચણને
દુર કરવા માંગતું હોય તેમ ગળાં આગલ વારેઘડીએ હાથો લેઈ જાય છે.
દમ લેવાની મુશ્કેલી વધતીજ જાય છે; એહેરો ચીંતાતુર જણાય છે;
ગળાંમાંની નેસો સુજેલી અને ગાંઠાવાલી થાય છે; અને જ્યારેખી
ખચું બોલે છે ત્યારે તેના આવાજ, કુકડાના અથવા હાતમાં ધરેલાં
જનવરના આવાજને મળતો નીલે છે. થોડા વખત પછે ખાંસી સાથે
ચીકટ ખલગમખી પડવા માંડે છે, એ ખલગમ એટલા તો ચીકારાથી
ગળાંમાં વલગી રેહ છે કે ખાલકથી તે બાહર કહડાતો નથી, અને તેમ
કરવાની વ્યર્થ કારોસમાં તે ગુંગલાઈ જતું લાગે છે. એ ઉપરાંત વળી
તાવખી આવે છે; નાડી જહડપમાં ઉડે છે; અને ફેફસાંમાં હવા લે-
વાની તજવીજ કરતાં ખાલક પોતાની ગરદનને પછવાડે વાળે છે, એ
દેખાવ ધણી દુખ ઉપજવા જોગ હોય છે. જે ઉપાયો થયા નહી, અથવા
કારગત લાગત નહી તો એહેરો વધારે ચીંતાતુર દીસતો જાય છે, દમ લે-
વાની મુશ્કેલીખી વધતીજ જાય છે, અને સેવટે ફેફસાંને પુરતી હવા નહી
મલવાથી ખાલક ગુંગલાઈ-ગુંગલાઈને મરણ પામે છે. એ દરદનું જોર
મધરાત પડતાં ઘણુંજ વધે છે, અને દીવશનાં ખચું સારી હાલતમાં
દીસે છે. આશા આપનારા કેસોમાં થોડાજ વારમાં ખલગમ છુટથી
પડવા માંડે છે, દમ લેવાની ઘણી મુશ્કેલી પડતી નથી, અને તાવના ચિ-
ન્હોખી નરમ રેહ છે. નાઉમેદી ભર્યા કેસોમાં એહેરો ઘણીજ ચીંતાતુર
દીસે છે, દમ લેવાતો નથી, આવાજ ખદલાતોજ જાય છે, અને ખલગમ
મુદલ પડતો નથી. એટલા માટે એ કારી દરદના તુરત તુરત ઉપાયો
કરવાને ચુકવું નહી.

એલાએ.—તુરતજ ખાલકને ગરમ પાણીએ નહવડાવવું, અને ઉલટી લાવવા માટે ખાલકની વય પ્રમાણે એક ચમચી અથવા ચમચો “ઇપીકાકુઆના વાઈન” (Ipecacuanha wine) પાણીમાં ભેલીને આપવો; ત્યારપછી એ ઘેન “કલોમેલ” (Calomel) થોડાંક મધમાં ભેલીને ચટાડવું, અને એ કલાક રેહીને એરંડીઆનો જુલાબ આપવો. એક લાંબી ફલાનલનાં કપડાંની ચીપ ફાડીને તેને ગરમ પાણીમાં ઘોળવી અને જલદીથી નીચલી નાખીને ગરમ ગરમ ખચાંનાં ગળા ઉપર વીટાળી દેવી, અને જહડકથી ખસત્યા કરવી. ખચાંનાં હાત પગ ગરમ પાણીમાં જ્યાંસુધી તે લાલ થાય ત્યાંસુધી ઘોળી રાખવા, ત્યારપછી તેઓને ફલાનલમાં વીટાલવા અને ગરમ પાણીની ખાટલી પાસે લગાડી શરીરની ગરમી એક સરખી ચાલુજ રાખવી. જો ચીન્હો ધણું સખત હોય તો ફિલટીની દવા ઉપરાસાપરી એ ત્રણ વખત આપ્યા કરવી, ખચાંને ગરમ પાણીમાં ખેસાડવું; પગ અને જંગ ઉપર રાઈના પ્લાસતરો મુકવાં. જો તોખી નીશાણીઓ ખગડતીજ જાય તો છેલ્લે કાઈ કામેલડાફતર પાસે ગળું ચીરાવાનોજ ઉપાય બાકી રહેશે.

એરંડીઆનો જુલાબ આપ્યા પછી નીચલી મેલવણીમાંથી અકેક ચમચો દર એ કલાકે આપવો:—

આયોડાઈડ આફ પોટેશીયમ (Iod. Iodid.) ..... એન ૪.
 એરેમેટીક સ્પીરીટ આફ એમોનીઆ (Sprt. Ammon. Aromat.) ... મીનીમ ૪૦.
 ટીંકચર આફ સેનેગા (Tinct. Senegae) ..... મીનીમ ૪૦.
 પાણી (Aqua.) ..... આંઊસ ૨.

અથવા દસ મીનીમ “વાઈન આફ એનતીમની” (Wine of antimony) અને ૬ મીનીમ “ટીંકચર આફ હાયોસાયેમસ” (Tinct. of hyocyamus) એક ભેલીને ત્રણ-ત્રણ કલાકે પાણીમાં આપવાં.

જો મોટાં માણસને એ ખાંસી થઈ હોય તો તુરત વીસ એન “કલોમેલ” (Calomel) પાણીમાં ફાંકવું, અને પછી અરધો દ્રામ “ક્લોરેટ આફ પોટેસ” (Chlorate of potass) અને એક દ્રામ “એપસમ સાલ્ટ” (Epsom salt) એ એક પાણીમાં ભેલીને દીવશમાં ચાર વખત પીવાં.

ખાલક સાંજુ થાય પછેખી તેની સંભાલ લેવી, ફલાનલના કપડાંમાં તેને ખંધ રાખવું, અને નીચલી મેલવણી અકેક દીવસને આંતરે સહવારનાં પાવી, અને તે ધણું વખત ચાલુ રાખવી:—

કેલસાઈન્ડ મેગનીસીઆ (Calcined magnesia).....	ગ્રેન	૬
ટીંકચર આફ જીનજર (Tinct. of ginger)	મીનીમ	૧૦
ઈનફ્યુઝન આફ કમોમાઈલ (Infus. of camomile)	દ્રામ	૧
એપસમ સાલ્ટ (Epsom Salt).....	દ્રામ	૦૧૧
ઈનફ્યુઝન આફ કેલમબા (Infus. of Calumba)	દ્રામ	૨

• ઊંટાટયું અથવા ગુચની ખાંસી.

(Hooping cough or Pertussis=

હુપીંગ કફ ઓર પરટુસીસ.

• એ ખાંસીમાં અંદર દમ લેતી વખતે એક જાતનો ‘હુપ-હુપ’ જેવો સાદ નીકળેછે, અને તે ઉપરથી અંગ્રેજીમાં એનું નામ ‘હુપીંગ કફ’ કરી નડ્યુંછે. •

• એ દરદમાં જોગવર ખાંસી એકપછી એક ગુચના આકારમાં આજીવ્ય કરેછે. એ જોકે ઉડતું દરદ નથી તોપણ ખીજાંઓ તે જોઈને તેની ખાંસીની નકલ કરેછે અને તેથી એ દરદ તેઓને પી લાગુ પડેછે, ચાટે ખીજાં બચ્ચાંઓને દુર રાખતાં અથવા જેવાં તેઓ એવી ઢપે ઠાંસવા જાય તેવાંજ ધમકાવતાં.

નીશાણીઓ. — શરૂઆત સાધારણ સરદીનાં ચી-હોથી થાયછે, અને આઠ દસ દાહડા વીત્યા પછી તે પોતાનો ખાસ આકાર લેછે. થોડી થોડી વારે અતીઘણી જોરાવર ગુચની ખાંસી ઉમરી આવેછે; ખાંસીને આવાજ ખોખરો અથવા સુફો હોયછે; એક લાંબી ગુચની ખાંસી થયા પાદ થોડાવાર ખાલક પોતાનો લાંબો દમ અંદર ખેંચેછે અને તે વખતે પેલો ‘હુપ-હુપ’ જેવો આવાજ નીકલેછે, એ વખતે તેનું માથું પછવાડે તે નાખી દેછે, વળી પાછી ખીજાં લાંબી ગુચ આવેછે, તે પાદ વળી પાછું તે ખાલક લાંબો દમ લેછે, અને અતીઘણી થાકી ગયલી હાલતમાં રડતું અને ચીચીઆરી પાડતું પોતાની માતા અથવા દાયાનાં ખોજામાં પડેછે, અને મોહડાંમાં થોડો ખલગમ જમાવ થઈને રહેછે. હાં એ અર્થાંતા હુમલાનો અંત આવેછે, અને ખાલકને થોડાક કલાકની અથવા મીનીટની આશાયશ મલેછે. જેવી ગુચ બચ્ચાંને આવે તેવું તુરતજ ઝોળી અથવા ખાલણાંમાંનું ઓઢવાનું દુર કરવું અને ખાલકને ખેસાડવું, અથવા નહીં તો અછાડપછાડ કરતાં બચ્ચું તે ઓઢવાનું પોતાનાં મોહડાંમાં ખોલી શુંજલાઈ જવાની ધાસ્તીમાં આવી પડશે.

એલાળે.—સરદીથી દુર રાખવું; અને ઝાડો સાફ લાવવા માટે નીચલી જાણસોનાં પડીકાં કરવાં અને તેમાંનું અંકેક સહવાર સાંજ આપવું; એકથી બે વરસના બાળકને માટે બાર પડીકાં કરવાં, બેથી ચાર વરસનાંને માટે નવ કરવાં, અને ચારથી નવ વરસનાંને માટે છ કરવાં:—

જલપ પાઉડર (Powdered jalap).....	ગ્રેન ૨૪.
સ્કેમની પાઉડર (Powdered scammony).....	ગ્રેન ૨૪.
કેલોમેલ (Calomel).....	ગ્રેન ૧૨.
અનતીમોનીઅલિસ (Antimonialis).....	ગ્રેન ૧૨.

જો ખાંસી સુકી હોય તો ઉલટી આવવા માટે, બચાંની વય મુજબ પાંચથી દસગ્રેન “ઇપેકાકુઆના પાઉડર” (Ipecacuanha powder) ગરમ પાણીમાં આપવો; અથવા “ઇપેકાકુઆના”, અને “અનતી-મોનીઅલ” વાઈનની, બચાંની ઉંમર મુજબ, એક ચમચી અથવા એક ચમચો પાવો. જ્યારે બનગમ પડવાનો શરૂ થાય ત્યારે તે ચાલુ રાખવા. માટે અવાગનવાર નીચલી મેલવણી એક ચમચીથી એક ચમચા સુધી આપવી:—

કારબોનેટ આફ સોડા (Sodæ Carb.).....	દ્રામ ૧.
પેપરમીટ વોટર (Aqua Piperita).....	આઉંસ ૩.

એ બંને બરાબર સાથે મેલવો અને તેમાં નીચલી ચીજો ઉમેરો:—

સીરપ આફ સ્કીલ (Syrup. Scillæ).....	દ્રામ ૩.
અનતીમોનીઅલ વાઈન (Vin. Antimonial.).....	દ્રામ ૨.
લાઉનમ (Tinct. Opii)	મીનીમ ૨૦.

અને નીચલી મેલવણી નરમ રૂઢિએ રાતે અને દીવશે છાતી ઉપર લગાડવી:—

કેમ્ફોરેટેડ ઓઈલ (Camphorated oil).....	આઉંસ ૦૧
ક્રોટન ઓઈલ (Croton oil).....	મીનીમ ૩૦.

અથવા નીચલી મેલવણી પીઠ અને છાતી ઉપર લગાડવી:—

અંબર.....	આઉંસ ૦૧
લવંગું તેલ	આઉંસ ૦૧
સેલેડું તેલ	આઉંસ ૧.

બનગમ પુરતો પાડ્યા પછી, એકથી પાંચ ગ્રેન “હાઇડ્રેટ આફ ક્લોરલ” (Hydrate of chloral) ને સાકરનાં પાણીમાં ભેળીને દર

ત્રણ કલાકે એકથી ત્રણ વરસનાં બાળકને આપવું; અથવા એને બદલે એકથી બે ગ્રેન “ક્રોટન ક્લોરલ” (Croton Chloral) એજ મુજબ આપવું.

!

અથવા નીચલી મેલવણીને ખાટલીમાં ભરી રાખવી અને જેવી ગુંથ થવા માંડે તેવી થોડીક રૂમાલ ઉપર છાંટીને નાક આગળ ધરવી:—

સલ્ફ્યુરીક ઇઠર (Sulphuric Aether).....ભાગ ૬૦

ક્લોરોફોર્મ (Chloroform) .....ભાગ ૩૦

ટર્પીનતાઇન (Turpentine) .....ભાગ ૧૦

અથવા “ટીંકચર આફ બેલેડોના” (Tinct. of belladonna) નાં પાંચ ટીંપા એક ચમચી પાણીમાં ભેલીને દીવશમાં પાંચ છ વખત નાંચલાં બાળકને પાવાં. તેને ગરમ કપડાં સાથે દરીએ કીનારે મોકલવું, અને જગા અને હવા ફેરબદલ કરવાને જો અને તો કદીપી ચુકવું નહીં.

ખોરાક—જો નખલાઈ થઈ હોય તો શક્તીના ખોરાક આપવાને અચકાવું નહીં, અને મગરનું તેલપી આપવું.

ફેફસાંમાંથી લોહીનું પડવું.

(Haemoptysis=હીમોપટીસીસ.)

ઉત્પત્તીનાં કારણો.—ખર્ષના મરજની અસરથી, અથવા છાતી ઉપર પડેલા મારથી, અથવા શરીરમાંથી પડતાં ચાકુ લોહીનાં એકાએક બંધ થઈ જવાથી એ લોહીનું પડવું થાયછે.

નીશાણીઓ.—ખાંસી થાય છે; ગળાંના પાછલા ભાગ ઉપર ગીલી આવતી હોય એમ લાગે છે; છાતી દબાયલી અને ભારી થાયછે અને તે દુખેછે; બલગમની સાથે છાતી ઉપરથી લોહી પડેછે, અથવા ફક્ત લોહી પડે છે; ફટલીક વખત તો ખાંસી આવ્યા વગરજ મોહડું લોહીથી ભરાઈ જાયછે; મોહડાંમાં ખારો સવાદ લાગ્યા કરે છે. જો ખર્ષની નીશાણુ તરીકે તે માલમ પડે તો અતીશય ધારતી ભરેલું છે.

એલાળે.—દરદીને સંપુરણ આસાયશ આપવી; તેને એકાંત રીતે શુપચુપ ખીછાણા ઉપર સુઈ રહેવા દેવો; ખોરડો થંડક અને હવાથી ભરેલો રાખવો; ખારી ખારનાં બંધ રાખવાં નહીં; દરદીને અરધી-બેઠ્ઠી હાલતમાં રાખો તો ઠીક; થંડાં પીનાં અને ખરફના કટકાઓ

પીવા અને ચુસવા આપવા; સઘલો ખોરાક થંડો કરીને આપવો. નીચલી મેલવણીના છ ભાગ કરી તેમાંનો અઠક દર ત્રણ કલાકે આપવો:—

ગેલીક એસીડ (Acid. Gallic.).....	ગ્રેન ૩૦
મગ્નેસ સાલ્સ (Magnes. Sulphas.).....	ગ્રાઉસ ૦૧
ડાઈયુટ સલ્ફ્યુરિક એસીડ (Acid. Sulphuric. Dil.).....	ગ્રામ ૧
પાણી (Aqua).....	ગ્રાઉસ ૬

ઉપલી દવાથી જો પેટ ધણાજ આવવા માડે તો અંદરથી “મગ્નેસ સાલ્સ” કાલાડી નાખવું.

થંડા પાણીની અંદર કપડાં બોલી છાતી ઉપર મુકી રાખવાં. લોહી પડતું બંધ થયા પછેજી ઘણા દીવરો સુધી આસાયરા ચાલુજરાખવી.

રક્તરની કાઠલીમાં ખરફ ભરીને તે છાતી ઉપર મુકવી, અને “માર-ફીઆ” (Morphia) ની ટાંકણીઓ ચુસવી. હાથે અને પગે જરા તાણીને દારી ખાંધી રાખવી. નીચલી જીનસો મેલવી તેમાંથી પંદરથી ત્રીસ ગ્રેન જેટલું ચાર-ચાર કલાકે પાણી સાથે લેવું:—

દાડમની છાલનો ભુકો	ગ્રામ ૨.
હીરાદખન	ગ્રામ ૨.
ખાવલનો પુંદર.....	ગ્રામ ૧.
અક્રીનનો ભુકો	ગ્રેન ૮.

ખહી.

(Consumption or Phthisis=કનઝમપસન અર્થ થાઈસીસ.)

ઉત્પત્તીનાં કારણો—ઘણું કરીને એ ભયંકર દરદ આંધિ ઉતરે છે, અને પોતાના ધાતકી પંજમાં પિતાને સપડાવ્યા બાદ તેના પુત્રનોજી ધાન કાલાડવાને ચુકતું નથી. એના ખીજાં કારણો,—ખદનનો કંઠગો ખાંધો, જમકે સાંકડી છાંતી, જાંઘાં ખભાં, બાહર નીકલી આવેલી હાંસડીઓ, લાંબી અને પાટલી ગરદન ઇત્યાદી; સખત થંડી; ફેફસાંનો થયલો સોજો; સહીએદ અથવા ગોવડં; ખરાબ હવામાં લાંબો વખત વેર ખાઈ રહેવું; પુરતા ખોરાકની ખુટ; આડે રસતે પોતાના ખદનને અપચીત્ર કરવાની ખુદરતથી ઉભટી આવડત; (વિર્યાવધાત); ધાતુની છણી રચકણાનું ફેફસામાં જવું; લાંબો વખત ચાલુ રહેલો મરડો; ઘણાં લાંબો વખત સુધી ખ્યાને ધવડાવવું; લોહીની ચુક અથવા ઉભટી; ગરમ

આંગને લગાડેલી અચબુચી થંડી; અને લાંબો વખત ચાલુ રહેલા મનના આતશી જોરસાઓ.

ફેફસાંના દરદથી ઉપજતો એ ખડી એક ધાણુંજ ત્રાસદાયક દરદ છે. કંઈ વરસો થયાં એ કારી મરજ કરોડો માંનીઓનો ધાણુ કાલ-ડના રહ્યો છે પણ હજી સુધી વેદકસાન એનું મોહત લાવનારા ઉપાયો શોધવામાં નીશાફલ થયું છે. અત્યાર તુડીક તો એમજ દીશે છે કે એ દરદ પાસ માનવીની અકબ નાચાર છે. અનખતો દરેક વેદ પોતાથી ખતી શકતી સચલી તજીને કરે છે તો ખરોજ, પણ તેથી કંઈની સેવટનું ફાયદાકારક પરીણામ નીપજેલું જણાયું નથી. જ્યાં સુધી તેની છાંયી કંપાય છે ત્યાં સુધી તો દરદીને આગમ થાય એવી દવાઓ મલેછે, પણ કંઈક મહીનાઓ સુધી ચાલુ રાખેલી દવાઓ સેવટે એકકારે રહી જાય છે, અને એકજ આંચકા—એકજ લોહીની ઉત્તરી સમેત,—પીડાના અને શીખાતો દરદી, પોતાની વેદનામાંથી છુટે છે. એ દરદમાં ફેફસાંનું પડ શુદ્ધ આપેછે, પીમે પીમે તેની ઉપર જીની-જીની દાણા જેવી છાંયો દીશે છે, એ છાંયોમાં પડ અંધાયછે, અને એ પડના ફેલાવો પીમે પીમે આપ્તો ફેફસાં ઉપર થાયછે, દાઢાં કરતાં જમણા ઉપર તે વધારે હોયછે; એ પછી જેમ દરદ વધતું જાય છે તેમ દમ લેવાની અને ખોરાક ગળવાની નળીઓમાં અને આંતરડાંઓમાંની નાસુરો પડે છે, કલેવુંની મોટું થાયછે અને દરદી ખનેછે.

નીશાણીઓ—પેહેલાં સુસ્તી લાગે છે, અને તે સુસ્તી થોડાજ વારમાં અતીશય થાકમાં ખદલાઈ જાયછે, અને એક સેડજમારની મેહેનત કરાતી નથી; ખાંસી તો શરૂઆતમાં એટલી નજી થાયછે કે તેની કાઈ દરકારની કરતું નથી, પણ પછી તે વધેછે; જરાકની આંગને મેહેનત આપતાં દમ જહડકથી પણ ટુકા લેવો પડેછે; નાકવતી, અને ઘેન લાગે છે; ભુખ મરી જાયછે; ખાંસી ઉપર રૂતુના દરેક ફેરફારો અસર કરેછે, અને તે ધાણું કરીને રાતને વખતે અતીધણી સખત અને દુખ દેનારી થાયછે છાતીમાં પેનો મારેછે, અને તે દબાયલી અથવા સંકોચાયલી લાગે છે, અને મુશકેલીથી દમ લેતાં દુખારો થાયછે; એ ખમાઓની વચ્ચે ધણા દુખારો થાયછે. ખલગમ પેહેલાં તો પાટલો અને શીણથી ભરેલો પડેછે, પાછળથી તે કારો, પડ જેવો, લોહી સાથે ભેલાયલો, અને પુશકળ પડેછે. દરદના વધારા સાથે નાકવતીનો વધારો ચાલુજ રહેછે, નજીવાં જેવાં કામથીની મોહડું રતાસ મારી આવેછે, પરસેવો છુટેછે, અને થાક લાગેછે. દુખલાઈ મકમપણે વધતી જાયછે, છાતી ખેસી જતી લાગે છે, અને હાંસ-

રીનાં હાડકાંઓ ખાહેર નીકલી આવવાથી ગળાં આગલ મોટા ખાડા અ-
થવા ગોખાઓ પડેલા જણાયછે; છાતીની બેઢ ખાનુએ દુખારો ચાલુજ
રેહછે, અને ઠાંસતી વખત તેમાં એટલો વધારો થાયછે કે દરદીથી કા-
ઘખી ખાનુએ સુવાતું નથી. 'ઝીના તાવ' ની સમજી નીશાણીઓ દખા-
યછે; ચેહેરા ઉપર રતાસ ધાઈ આવે છે; આંખો મોટી અને ચકચકતી
બને છે; તરસ ચાલુજ રેહછે; હાથની હઠલી અને પગનાં ટલીયાં સુકા
અને ગરમ-ગરમ થઈ રેહછે; પેશાબ ઘણી રાત્રી થાયછે; જીભ જે પેહેલાં
સફેદ હતી તે ખદલાઈને સાફ અને રાત્રી થાયછે. તાવનાં લખલખાં
દીવસમાં ખર્ચવાર ભરાયછે અને પુશકલ પરસેવો પડ્યા બાદ નરમ પડે
છે. દરદના છેલ્લા તપકામાં વસી નવા ફરફારો થાયછે,—મરી ગયલી
ભુખ પાછી આવેછે, દરદી છુટથી અને મળ્નહ લેઈને સઘળું જમી છે,
અને આંખનો સફેદ ભાગ અતીઘણો સાફ અને મોતીના રંગનો બને
છે. પણ સેવટે ગાલો અંદર પેસી જાયછે, મોહડાં ઉપર વધારે ખાડાઓ
પડેછે, આંખો જાણે ગોખલામાં પેશી જતી હોય તેમ લાગેછે, હોજરી
ખોરાક પચાવાને અશક્ત બનેછે, અને ખોગક સઘણો ઉલટીમાં ખાહેર
નીકલી પડેછે. ખાલો ખરી પડેછે, પગમાં સોજ આવેછે. અને શરીરની
સાધારણ નખલાઈથી દરદીનો અંત આવે. અથવા કાઠ વખત ફોકટની
આશા આવે છે, અને દરદી સાંજે થતો હોય એમ લાગે છે; ભુખ પાછી
ખરોખર લાગેછે, સઘળું દુખતું નરમ પડી જાયછે, અને થોડીક રાત્રી
તુલીક મલેલી મુંદર ઊંધ અને આસાયશ ખીમારને એવો તો ઉમેદભર
કરેછે કે તે હવાની ફેર ખદલી ઉપર જવાની યોજનાઓ રચેછે, અને પછી
સેવટે એક ઘડીનીખી ચેતવણી વગર, ફેફસાંમાંની એકુ નેસ, જરાક
નજીવી ખાંસી થતાંજ, તુટી જાયછે, અને લોહીનું એક ગચકલું ઓઝા
દરદી અચિંતો ખીછાણાં ઉપર મુરદું થઈને પડે છે. દરદ ચાલુ હોય તે
વખતમાં શરીરનીજ માફક મનમાંની તરેહવાર ફરફારો થાયછે; અને
આશા અને નાઉમેદી, સલામતી અને શીકરના વીકારો એક પછી એક
દરદીના નખલાં મગજ ઉપર દખાણુ કરતા રેહ છે, અને તેનો ટાલો
બગાડી નાખેછે,

આટલાંની ચીન્હો જે લખ્યાંછે તે થોડાં અને અધુરાં સમજવાં
ક્રમકે એ દરદની સઘલી નીશાણીઓ વીસતારવાની જગા મલી શકવી
નથી. ખહીના દરદમાં નાડી હમેશાં જીની પણ જહડકથી ઉડતી રેહછે.
છાતી ઉપરથી પડતો ખલગમ તહરેવાર રંગો અને આકારો ખદલે છે;
પેહેલાં, તે પાટલો શીનથી ભરેલો હોયછે; પછી, તે ઘટ અને સામરા રંગ-

ના થાયછે; તે પછી તે બધો ભેલસેલ પડેછે; થોડા વખત પછી તે તદન પદ્ધતિ થાયછે, અને એ વખતે તેમાં ફૂંસાનાં ખારીક પડોના કટકાઓ અને લોહી ભેલાયલું દીશેછે. ત્રણ ચાર ખાસ નીશાણીઓથી ખહી જલદી પરખાયછે, જેવી કે સાફ અને રાત્રી જીભ, લાંબા પાટલા આંગલાં, નખોના વળેલા આકાર અને ખલુ રંગ ઇત્યાદી.

એલાજો.—ખહી પાકા એટલે તેને માટે ચાર તરેહના ઉપાયો આપણને કરવા પડેછે; પહેલો,—પાકલી ચીજને ઊલટીને રૂપે ખાહર પડવાની શેહેલાઈ કરી આપવી; બીજો,—કોઈ ઠંડાણુના સોળે હોય તો તે નરમ પાડવો; ત્રીજો,—ઘણીજ દુઃખ દેતી નીશાણીઓને નરમ પાડવા; ચોથો,—તે દરદીના કબિવતને ટેકવી રાખવું.

ખલગમ ખાહર પાડવા માટે સહવારના પોહરમાં ઊલટી લાવવાની દવાઈઓ આપવી, પણ, તે દરદી શરૂઆતમાંજ જો નહીં આપવામા આવશે તો પછી તે માત્ર થયલી નખલાઈમાં વધારો કરશે. ઊલટીને માટે નીચે લખેલી ત્રણ તરેહની જીનસોના ખાર ખાર પડીકાંઓ કરવાં જેમાંથી ગમે તેમાંથી એકેકું સહવારના આઠવાગા સુધીમાં ગળાવવું:—

પાકિડડી શુગર (Powdered Sugar).....ફામ ૧.

ટારટર એમેટીક (Tartar emetic).....ગ્રેન ૬.

અથવા:—

નાઈટર પાકિડડી (Powdered nitre).....ગ્રેન ૩૬.

ઈપીકાકુઆના પાકિડર (Powdered Ipecac).....ગ્રેન ૫૦.

શુગર પાકિડર (Powdered Sugar).....રૂકપલ ૧.

અથવા:—

સલ્ફેટ ઓફ ઝીંક (Sulphate of Zinc)..... ફામ ૧.

ક્રીમ ઓફ ટારટર (Cream of tartar)..... ફામ ૧.

ખાંસી નરમ પડે તે માટે નીચલી દવામાંથી એક લીકર ગલાશ દીવશમાં ચાર વખત લેવું:—

આઈસલેડ ખાંસી.....આંઝીશ ૧.

ખાંસી મેલો.....આંઝીશ ૦૧૧

જેઠીમધનો શીશી.....ફામ ૨.

સાકર .....ફામ ૪.

પાણી .....આંઝીશ ૬.

અથવા, નીચલી ભેલવણીમાંથી એકેક અમરો દર ત્રણ કલાકે

આપવો, અને તે સાથે “ કમપાઉન્ડ સ્કવીલ પીલ ” (Pil. Scillæ Co.) આવે છે તે અકેકી દર સહવારે અને રાતે આપવી:—

કનફેક્શન આફ આમેન્ડ (Almond Confection).....દ્રામ ૪.

પેપરમીટ વોટર (Mint Water).....આંઝિસ ૮.

એ બેઉને પહેલા ખરોખર મેલવવાં અને તેમાં પછી નીચલી ચીજો ઉમેરવી:—

એક્ષ્ટ્રેક્ટ આફ હેમલોક (Ext. of Hemlock).....સ્કુપલ ૧.

શીરપ આફ ટોલુ (Syr. of Tolu).....આંઝિસ ૧૧.

લાઉડનમ (Laudanum).....દ્રામ ૧.

અથવા, ખાંશીને માટે નીચલી દવા ઉપલીના જોટલાજ જથ્થામાં આપવી:—

ગમ ઝમોનાચકમ (Gumammoniacum).....દ્રામ ૧.

નાઇટ્રેટ આફ પોટેશ (Nitrate of Potass).....દ્રામ ૨.

કેમફર વોટર (Camphor water).....આંઝિસ ૮.

એ શાધલાને સાથે મેલવવાં અને મલાછી જેવી મેલવણી બનાવી તેમાં નીચલી જીનશો ઉમેરવી:—

ટાર્ટર ઇમેટીક (Tartar Emetic).....ગ્રેન ૪.

એસીટેટ આફ મોર્ફીઆ (Acetate of Morphia).....ગ્રેન ૧.

આંગના ગરમ અને રતાસ ભર્યા થવાના, અને રાતના પડતા પરશેવાના એલાજ તરીકે થંડા શરકાને અને પાણીને ભેલીને તેના વાદલાં આંગ ઉપર ફેરવવાં; અને પીવાને માટે એક તેમજર જવનાં પાણીમાં દશથી બાર ટીપાં “ ઇલીક્ટ્રીર આફ વીત્રીઓલ ” (Elixir of Vitriol), અથવા પાંચ ટીપાં “ નાઇટ્રીક એસીડ ” (Nitric Acid) નાં ભેળવા. ખોરાકમાં ફરફાર કીધા છતાં, અને કંઈ સંગીન વસ્તુ હોજરીમાં નહીં જાય તેની સંભાલ લીધા છતાં ખીન્ને ઝાડો પુશકલ છુટી જતો ચાલુજ રહે તો, છ આંઝિસ ‘પેપરમીટ વોટર’માં ચાર દ્રામ ‘મેગનીશયા,’ અને એક દ્રામ ‘એરોમેટીક કનફેક્શન’ ભેલીને તે મેલવણીમાંથી બળે ચમચાં દીવસમાં ત્રણ વખત આપવા. અથવા એને બદલે બે ચમચી ‘ટીંકચર આફ કાઇનો’ એક વાઈન ગલાસ પાણીમાં ભેલીને સહવાર સાંજ આપવું. થુકમાં પડતું લોહી કાઢવખત ઘણું ભય ઉપજવા જોગ થઈ પડેછે, અને તેથી તેને તુરત બંધ કરવા માટે, ‘એક્ષ્ટ્રેક્ટ આફ ડેનડીલીઓન’ (Ext. of dandelion)માં નીચલી

છનસોની ગોળીઓ ખાર બનાવી તેમાંની એકેક દર બે કલાકે શોભ દુધમાં આપવી:—

સુગર આફ લેડ (Sugarnof lead).....	સ્કુપલ	૨
ઓપીઅમ પાઉદર (Opium, powdered).....	ગ્રેન	૨
કાઇનો પાઉદર (Kino Powdered).....	ગ્રેન	૧૦

અથવા, તે બંધ કરવા માટે; અરધાથી એક દ્રામ “ લીકવીડ ઍન્-કર્ગોટ આફ અરગટ ” (Liquid extract of ergot) પાણીમાં મેલવીને પાવું; અને દસથી ત્રીસ ટીપાં “ ક્લોરોફોર્મ ” (Chloroform) સુધાડવું.

ખહીના એલાજ તરીકે ફટલીએક ચીજોની ધુંધઓ અપાયછે, અને તે છનસો નીચે મુજબ છે:—

“ સ્ટ્રેમોનીઅમ ” (Stramonium), “ હેમલોક ” (Hemlock); “ ઍનીસીડ ” (Aniseed), “ બેન્ઝોઇન ” (Benzoin), કપુર, તંબાકુ, ઇત્યાદી.

જો શકતી ઓછી થઈ ગઈ હોય, પણ કાઠમાં જરપત કરવાની શકતી રહી હોય તો નીચલી મેલવણીના બે ભાગ કરીને અકેકો ભાગ સવાર સાંજ પાવો, પણ એ આપો તેની બે કલાક આગમથથી દુધ અથવા શેરવો પાઈ લેવાની યાદ રાખવી:—

મગરનું તેલ (Cod Liver Oil).....	અમથા	૨
પેનક્રીએટીક ઇમલ્શન (Pancreatic emulsion).....	અમથા	૨
શીરપ આફ હાઇપોફૅસ ફાઈટ આફ લાઈમ (Syrup of hy-		
pophosphite of lime).....	અમથા	૨
કપ (તાજી ઉમેરવું).....	શેર	૧

જો મગરનું તેલ નહીં સદતું જણાય તો નીચલી છનસોના ચાર પડીકાં બનાવી તેમાંનું એકેક દર ત્રણ કલાકે આપવું:—

ફેર્રી કાર્બોનેટ આફ આયરન (Ferri. Carb.).....	ગ્રેન	૩૦
સોડા ફોસ્ફેટ આફ સોડા (Sodae Phosphas).....	ગ્રામ	૧
રૂહબાર્જ પાઉદર (Pulv. Rhei).....	ગ્રેન	૬
જિન્જર પાઉદર (Pulv. Ginger.).....	ગ્રેન	૬

છાતી ઉપર મસલવાને માટે એક દ્રામ જમાલગોટાનું તેલ અને, ૭ દ્રામ ઑલીવ ઑઈલ એ બેઉ ભેલીને ઉપયોગમાં લાવવું. અથવા નીચલી મેલવણીને એક પોચા ચામડા ઉપર ચોપડી તે ચામડું છાતી ઉપર મુકવું:—

બરગનડી પીચ (Burgundy Pitch).....	તોલા ૨
ગાલબેનમ (Galbanum).....	તોલા ૧
ઑલીવ ઑઇલ (Olive oil).....	તોલા ૨

સોમલખી એ દરદ ઊપર ફાયદો કરેલું જણાયું છે, અને તેટલા માટે એક ગ્રેન “આર્સેનીનીએટ આફ આયરન” (Arseniate of iron) ને એક દ્રામ “એક્સ્ટ્રેક્ટ આફ જીન્ટીઅન” (Ext. of gentian) સાથે ભેલીને તેની વીરા ગોળીઓ બનાવવી અને તેમાંની અકેકી દીવસમાં ત્રણ વખત આપવી; એક ગ્રેન “આર્સેનીનીએટ આફ સોડા” (Arseniate of soda) ખી હશે તો ચાલશે. એ ગોળીઓ લાંબો વખત સુધી ચાલુ રાખવી. “આયોડીન” (Iodine) અથવા “ક્લોરીન” (Chlorine) ને એક વાસણમાં સલગાવી તેનો ધુંવો દમમાં લેવાડવો; અથવા નીચલી મેલવણીનો ધુંવો દરરોજ સુંઘાડવો :—

કારબોલીક એસીડ (Acid. Carbolic).....	ગ્રેન ૨૦
રેક્ટીફાઇડ સ્પીરીટ આફ વાઇન (Sprt. Rectificat)	દ્રામ ૨
ટીન્કચર આફ આયોડીન (Tinct. Iodii)	દ્રામ ૧
ખલખલું પાણી	આંઝિસ ૧

પરસેવો ધણો પડતો બંધ કરવા માટે દસ મીનીમ “ડાઇલ્યુટ નાઇટ્રીક એસીડ” (Acid. Nitric. Dil.) અથવા વીસ મીનીમ “ડાઇલ્યુટ ફોસ્ફોરીક એસીડ” (Acid. Phosphoric. Dil.) પાણી સાથે ભેલીને પાવી.

નીચલી ગામંડી મેલવણીને ઊકાલવી અને તેમાંની અરધી રાખીને ગાળી નાખવી, અને અકેક આંઝિસ દાહડામાં ત્રણ વખત પાવી :—

અડુશાનાં ઝુળીયાં (જોખરાં કીધેલાં)...	દ્રામ ૬
થુલવેલનો લુકો	દ્રામ ૬
પાણી	આંઝિસ ૬

અથવા નીચલી ચીજોને ખાર કલાક સુધી ભીંજવી રાખી ઊકાલવી, અને અરધું પાણી રાખી, થંડુ પાડી તેમાં બે રતલ સાકર નાંખીને શીરો. અથવા શરખત બનાવવું, અને તેમાંથી અરધો કે એક આંઝિસ પાણી સાથે દીવસમાં ત્રણ વાર પાવું :—

ઝોફ્રા, ખસખસ, ઘાણા, તથા અનીશુન (દરએક).....	દ્રામ ૧૦
જેડીમધ.....	દ્રામ ૬
ઊનૂખ.....	નંબ ૧૦૦
તુખમેખતમી	દ્રામ ૧૦
શીપશતાન	નંબ ૧૦૦
ખખલું પાણી	આંઝિસ ૮૦

મધ્યમસર કસરત કરવી; દરીઆની હવા ખાવી; અથવા દરીઆની મુસાફરી કરવી; અને જો બને તો ઇટલી દેશના “સોલ ફટારા” (solfatara) નામના બલતા પાહાડ આગળ જઈ રેલુ, કારણ કે તે પાહાડમાંથી નીકળતી ગંધક અને સેમલની જીણી રજકણા દમમાં ગયાથી અતીઘણા ફાયદો કરે છે.

ખોરાક—ઈંડાં, સેરવો, ગોશ્તના ચાપ ઇત્યાદી લેવા. વીહરાકી અથવા રમ જો ખાસ જરૂરજ હોય તો પીવો. મોહડાંમાં જેઠીમધના શીરાની ટાંકણી રાખી ચુશ્યા કરવી.

જ્ઞાનતંતુઓને લગતાં દરદો.

માથાનો દુખારો.

(Head-ache=હેડએક.)

ઊંચતીનાં કારણો.—અજીરણ; કલેજાની ખગડેલી હાલત; ખરાબ તાવ; અતીઘણી થાક; મનની ઊશકેરણી અથવા જોરસો; માથાં ઊંપર લોહાનું ધાઈ આવવું; ઘણાં જીવો અથવા ઘણા ભારી ખોરાક ઇત્યાદી.

નીશાણીઓ.—માથાના ચોકસ ભાગ ઉપર દુખારો ચાલુ થાયછે, અને ધીમે ધીમે તે આખા માથાં ઉપર ફેલાતો જાયછે; અતકારો આવેછે, ઊછાળાઓ થાયછે, અને મોહડાંમાં ખરાબ સ્વાદ આવ્યા કરેછે; કાંઈ વખત ઉલટી અતીઘણી થાયછે; આંગમાં તાવ રેહછે; કાનમાં ગન-ગન થાયછે; રોશણીનો ચલકાટ મુદલ જોવાતો નથી; આંખો ભારી અને રાતી રેહછે; તુરસ અતીઘણી લાગેછે; અને જરાકની આવાજથી માથાંના દરદમાં અજબજબ જોવો વધારે થાયછે.

એલાજો.—જો કાંઈ ભારી ખોરાકની અસરથી માંથુ દુખવા લાગ્યું હોય તો જેવું તે શરૂ થાય તેવુંજ, પંદર ટ્રેન “ઈપેકાકુઆના પાઉદર” (Ipecacuanha powder) નું એક પડીકું ગરમ પાણીમાં ડોહવીને પી જવું અને ઊલટી આવે તે છુટથી કરવી. માથું દુખવાના સઘલા સાધારણ કેસોમાં એક ચમચો “ગ્રેગરીસ પાઉદર” (Gregory's Powder.) થોડાંક પાણીમાં ભેલીને અને તેમાં વીસ ટીપાં “શાલ વોલેટાઈલ”ના ઊમેરીને પીવાથી દુખતું નરમ થશે, ગમે તો, તે ત્રણ ચાર કલાકે ચાલુ રાખવાં. જો હોજરીની હાલત ખગડી ગઈ હોય અને

તેમાં ખટાશ ઊત્પન્ન થયો હોય તો નીચલી જનશોના છ પડીકાં કરવાં, અને તેમાંનું અડકક ગલાશ પાણીમાં ભેલવું અને તેમાં દશ ટીપાં “સાલ વૉલેટાઈલ” (Sal volatile) ના ઉમેરે દર ત્રણ કલાકે પીવું:—

ફાઈક કાર્બોનેટ આફ સોડા (Sodae Carb. Exsic.)...દ્રામ ૧.

જીન્ગર પાઉડર (Pulv. Ginger.) .....ગ્રેન ૧૨.

કેલમબા પાઉડર (Pulv. Calumbae).....ગ્રેન ૧૨.

મેગનીસીઆ (Magnesia) .....દ્રામ ૨.

જો તાવળી આવતો હોય અને માથું દુખતું હોય તો હમેશ માથાં ઉપર ખરફ રાખી મેલવું; “કેલોમેલ” (Calomel) અને “એપ્સમ સાલ્ટ” (Epsom Salts) નો જીજાખ લેવો અને તે પછી નીચલી મેલવણીમાંથી એક ચમચી જેટલી દર ત્રણ કલાકે પીવી:—

બ્રોમાંઈડ આફ સોડીઅમ (Bromide of Sodium) .....આંઝિસ ૧.

લીક્વીડ એક્સ્ટ્રેક્ટ આફ અરગટ (Liquid Ext. of Ergot) ...આંઝિસ ૧.

ટીંકચર એકોનીટ (Tinct. of aconite) .....મીનીમ ૫.

કેમફર વૉટર (Camphor water) .....આંઝિસ ૪.

જો લોહીના અતીઘણા વધારાથી માથું દુખતું હોય તો સંધરા મુકવાનીની અગત પડેછે. અથવા તો માથાની બાજુઓ ઉપર અને કાનની પછવાડેના ભાગ ઉપર જલો મુકાવવાથી અથવા વેહેંટુરો મુકવાથી ખી ફાયદો થાય છે, અને બ્લીશતરોની આખે માંચે મુકવાં ગુણગારા ઠરેછે. જો નાક ગળતું બંધ થવાથી માથું દુખતું હોય તો “વૉલેટાઈલ સાલ્ટ્સ” (Volatile salts) ની શીશી સુંઘવા કરવી, અથવા તપ-ખીર સુંઘવી અને કાંઈની રીતે નાકને પાછું વેહતું કરવું. ચોકશ વખતે દુખતું માથું, રાતના સુતી વેલાએ કપાલની ઉપર એક ફલાનેલનું કપડું બાંધીને સુતાથી નરમ રેહછે. જો માથાનો દુખારો કાંઈ વખત નહીં ખમાય એવો સખત થાય, અને દરદીનો જીવ ધાસતીમાં આવી પડવાનો સંભવ રેહતો અશીમની દવાઓ આપવી પડેછે. અશીમનો ઉપયોગ બાહરથી અને અંદરથી કરવો. દરદવાલા ભાગ ઉપર “બેટ્સ એનોડાઈન બાલ્સમ” (Bate's anodyne balsam) ચોપડવું અથવા તેમાં કપડું બોળીને મુકવું. અને તેજ વખતે દરદીએ “લાડેનમ” (Laudanum) નાં વીશ ટીપાં “વૉલેરીઅન”ના કાહવા (Infusion of valerian) ના એક નાંધલા કપમાં લેવાં. જો ધણુંજ સખત માથું દુખતું હોયતો જરાક “ઈથર” (Ether) હાથની હથેળી ઉપર લેઈ કપાલ ઉપર લગાડવાથી તે નરમ પડશે, જો જ્ઞાનતંતુઓને લગતાં કાંઈ નુકશાનથી માથામાં દુખારો થતો હોય તો તેમાં દરદ, તાવની મીચાલે, ચોકશ

વખતે ઉભરી આવેછે. કટલીક વખત એક-ચોક્કસ જગા દુખેછે અને નહીંતો આખું માથુંખી સખત રીતે દુખવા માંડેછે; નાડી છતી પણ જહડકથી ચાલતી હોયછે; ઝાડો કપજ રહેછે, અને છલ ઉપર થરો ખંધાય છે; અને માથું એટલુંજો નાજુક થઈ જાયછે કે કકત ભવાં હંચ-કયાથીખી તે વધારે દુખવા માંડેછે.

એ દુખારાના એલાજો માટે પહેલા તો ઝાડો લાવવાની દવાઈઓ આપવી, ખોરાક હલકો કરી નાખવો, અને “ક્વીનાઈન” આપવા માટે નીચલી મેલવણીમાંથી બધે ચમચા-દર ત્રણ કલાકે લેવા:—

કવારીઆની ખારીક ચીપો (Quassia raspings)..... દ્રામ ૧

હોપ્સ (Hops)..... દ્રામ ૨

• ખખલતું પાણી ..... આઉંસ ૩૨

ઉપલી બે ચીજોને ખખલતાં પાણીમાં છ કલાક સુધી રેહવા દેવી, અને પછી તે કાહવાને ગાલી કાહડીને તેમાં નીચલી ચીજો ઉમેરવી:—

ક્વીનાઈન (Quinine)..... દ્રામ ૦.૫

ડાઈલ્યુટ શલ્ફ્યુરીક ઍસીડ (Dil. Sulphuric acid)... દ્રામ ૧

• પહેલા “ક્વીનાઈન”ને ઍસીડમાં પીગલાવો અને પછી તે બધું ધીમે ધીમે ઉકાલા કાહવા સાથે લેલો.

એ જાતના સખત દુખારાના એલાજ તરીકે, હલકો ખોરાક, ની-રાંત, આસાચશ, અધારો કાઢેલો ખોરડો, કામ આવેછે, અને તે સાથે, નીચે મુજબનું ‘લોશન’ માથાં ઉપર મુકવું, અને નીચે આપેલી ખીજ મેલવણીમાંથી બધે ચમચા દર ત્રણ કલાકે લેવા:—

લોશન:—સાલ્અમોનીઅક (Salammoniac)..... દ્રામ ૨

કેમફર વાટર (Camphor water) ..... ષેંટ ૧

એ બેજોને ખરોખર મેલવો, અને પછી તેમાં નીચલી ચીજો ઉમેરો.

સરકો (Vinegar.) ..... આઉંસ ૪.

• સલ્ફ્યુરીક ઇથર (Sulphuric æther) ..... દ્રામ ૨.

એ લોશનમાં ભીંજવેલો કટકો માથાં ઉપર મુકી રાખવો.

ધીવાની દવા:—

ટીંકચર આફ વેલેરીઅન (Tinct. of valerian)..... દ્રામ ૩

ટીંકચર આફ કેસ્ટર (Tinct. of castor comp.)..... દ્રામ ૩

પેનીરાયલ વાટર (Pennyroyal water)..... આઉંસ ૫.

ટીંકચર આફ ઍસેફ્ટીડા (Tinct. of assafoetida)..... ટીપાં ૧૦

સ્પીરીટ આફ સલ્ફ્યુરીક ઇથર (Sprt. of Sulphuric æther)..... દ્રામ ૨

જો પીતનાં ભેરથી માથાંનો દુખારો થતો હોય તો નીચલી જી-નસોની પંદર ઝોળીઓ યનાવી રાખવી અને જ્યારે માથું દુખતું હોય ત્યારે જરૂર અકેકી પાણીમાં લેવી:—

સાફેત્રી એક્ષિચો.....	દ્રામ	૧૧
હરડે	દ્રામ	૦૧
સકચુનીઆ	ગ્રેન	૧૫
થુલકંદ.....	દ્રામ	૨

અથવા, સફેદ સુખડ ધાણાની ભાજીના રસમાં ધરીને તેમાં કપડું, ખોળીને તે માથાં ઉપર ઉપરા સાપરી મુકવું, અને આરંભનું શરખત દરરોજ સહવારે પીતા રહેલું.

જો રસવીકારથી એટલે બલગમના જોરથી માથું દુખે તો બે તોલા વરીઆરી, અછેર પાણીમાં ઉકાળીને પાસેર જોટલું રાખવું અને તેમાં બે તોલા મધ ભેલીને ગરમ ગરમ દર સહવારનાં પીવું.

જો તડકા આધાથી માથું દુખતું હોય તો ખતમીનાં કુલહું પાણી અને તેનાં ખીનો કાઢવો એ બેજી મેલવીને માથાં ઉપર લગાડવું.

જો શરદીથી એ દરદ થતું હોય તો હીરાખોલ તથા કંસતુરી વાટીને મીઠાં તેલમાં મેલવવી અને ગરમ કરીને માથે ભરવી.

જો શરકમ તેનું કારણ થયો હોય તો, ખસખસના પોશ અરધાં તોલો, તથા ગાયનું દુધ અછેર, તથા ઘોયલા ધર્જનું થુલું અછેર, એ સર્ધળું પાંચશેર પાણીમાં નાખીને જોશ આપવો, અને તેને ઢાંકલુંજ ઉતારી લાવીને, આંગ ઉપર કપડું ઢાંકી, ફક્ત મોહડાં ઉપર તેનો પાક લેવો; સાંજનો વખત હોયતો વધારે સારો.

એ મરજ નરમ પાડવાના ખીજા ઉપાયો એ છે કે:—ધંતુરાનાં પાતરાંનો રસ કાઢાડી તે માથે ચોપડવો, અને જો તેથી અગન બળે તો તેમાં બદામનું અથવા મીઠું તેલ ઉમેરવું; “સ્કેમની” (Scammony) તથા સરકો તથા ગોલાખનું તેલ એ ત્રણને મેળવીને માથાં ઉપર ચોપડવું. જો દસતાન દેખાવાને વખતે અરધું માથું દુખતું હોય તો નીચલી જીનશોની ત્રીશ ગોળીઓ ખનાવવી અને તેમાંથી અડક દર સાંજે દુખતું નરમ પડે ત્યાં તુલીક ગળયા કરવી.

ક્વીનાઈન (Sulphate of Quinine)..... ગ્રેન ૪૬

એક્સ્ટ્રેક્ટ ઓફ ડીજિટેલીશ (Extract of digitalis)... ગ્રેન ૨૨

થુલકંદ (Confection of roses)..... દ્રામ ૧

આંગની નબલાઈ થઈ હોય તો ધણી કસરત કરવી નહીં, અને વાંચવા લખવાનુંખી કમતી કરવું. જુદતો જીવ ફુશીઆર કરવા માટે ગરમ-ગરમ ચાહે અથવા કાફી પીવી.

ખોરાક,—ચીકાસનો અને મીઠાસનો ખોરાક લેવો નહી.

લોહીનું માથે ચઢવું.

(Apoplexy=અપોપ્લેક્સી.)

એ ભેજાને લગતું એક દરદ છે. તેના હુમલો અચીતો છે, અને તેથી માણસ, જાણે માથામાં ફટકો વાગ્યો હોય તેમ, નાચાર હાલતમાં પડકાઈ પડે છે. એ, ભેજામાં થયેલા લોહીના વધારાથી અથવા ધસારાથી, થાય છે; અને બેશુધી, બંધ પડી જવું, ઇત્યાદી બી એનેથી થાય છે, અને જે તુરત ઉપાયો થયા નહીં તો, મોત આવી પુગે છે.

ઉપેક્ષાનાં કારણો.—ધણું દાંડું દીલ; ડુંકી ગરદન અને મોટું માથું; બેસી રહેવાની આદત; ધણું જિયાં અને ભારી પકવાનાનો ખોરાક; ધણો દારૂ પીવાની દેવ; શરીરમાંથી બાહર પડતી પ્રવાહીઓનું અટકવું; ધણીજ સખત કસરત; મનના આતશી જોસ્સાઓ; ધણું ગરમ પાણીથી નાહવાનું; અતીધણી ગરમી; અને જલ્દ દારૂ અથવા વસાનાઓ.

નીશાણીઓ.—એનો હુમલો ધણાખરો તો અચીતો થાય છે, પણ કાંઈ વખત તેનાં આગમનથી થોડાંક ચીન્હોબી દેખાય છે; જેમાં કુ—વખત જતે વધતો જતો માથાનો દુખારો, અને જાણે માથાની આરપાર દોરડું તાણીને ખાંધું હોય એવી લાગણી. હુમલો થવાની વખતે,—વિચારોનો ગુંચવડો અથવા ભેલાભેલ થાય છે, કાનમાં આવાજો થાય છે, આંખો સામે રાશનીના ઝંઝઝકાતો થાય છે, રાખદો બોલાઈ શકાતા નથી, ચાદાસ્ત ગુમ થઈ જાય છે, હાતપગો શુન મારી જાય છે, શરીર શીફું બને છે, ઉછાળા અને હલદી થાય છે, અને પછી અચીતી બેશુધી થાય છે અને તે એટલી મજબુત હોય છે કે કાંઈબી જાતનો ઘોંઘાટ બીમારના કાન ઉપર અસર કરી શકતો નથી, એહેરો રતાશ ભર્યા થાય છે, આંખો મોટી થાય છે અને તેમાં લોહી ધાઈ આવેલું હોય છે, કપાલ ઉપરના નેસો ડુગી આવી તલપી રહે છે; દરેક દમ બાહર કાઢતી વખતે ઉપરનો હોઠ બાહર નીકલી આવે છે, અને સ્વાસ લેવાય છે તેબી ઘોંઘાટભર્યા આવાજથીજ; મોહડાં ઉપર શીણ આવે છે, દરદી દાંતો કચકચાવે છે, અને બદન ઉપર થંડો પરસેવો ડુટી નીકલે છે. કુદલાએક વખતે એહેરો શીફો દીશે છે, પણ નાડીના જહડકભર્યા કુદકા આપણને દેખાડે છે કે અંદર લોહીનું ફરવું શી તરેલું છે.

એલાજી.—પહેલાં તો બીમારને આશાયશમાં બેસાડવો અથવા સુવાડવો અને તેનું માથું જરાજથકલું રાખવું; ગરદન આગલનો સ-

ધલો પેહેરવાશ દીલો કરવો અથવા કાહડી નાખવો, અને માથાંની જે પાણી ઉપર અને કાનના પાછલા ભાગ ઉપર એક અથવા જે દબાવવા જલો મુકાવવી. માથાં ઉપર થંડાં પાણીની ધાર રેડવી, અને આઈસના ગાંગડા તેની ઉપર મુકવા કરવા, અને રાઈના પ્લાસતરો પગની એડી અને ટેટાં ઉપર મુકવાં. જે શુધી પાછી આવે તો જલો મુકેલી કાહડી નાખવી, દરદીને ખીછાણાં ઉપર લઈ જવો, તેના પગ પાસે ગરમ પાણીની ખાટલીઓ મુકવી, માથાં ઉપર થંડા “લોશનો” મુકવાં, “ફોટન આઈલ” નાં જે ત્રણ ટીપાં જીભ ઉપર મસલવાં, અને અરુધા કલાક પછી નીચે મુજબની મેલવણીમાંથી જે કે ત્રણ ચમચા આપી ઝાડો લાવવો:—

એલેક્ઝાન્ડ્રીયા સેના (Alexandria senna)	આંઊસ	૧
જિન્જર (Ginger)	દ્રામ	૨
કાર્ડેમમ સીડસ (Cardamom seeds)	દ્રામ	૨
ઉકલતું પાણી (Boiling water)	પેંટ	૧

જે સધલું ત્રણ કલાક સુધી ભીંજવીને રાખવું, અને પછી એ કાહવામાં—એપ્સોમ સોલ્ટ (Epsom Salts) એક રતલ ઉમેરવું અને તેને મેલવીને ગાળી કાહડવું, અને પછે તેમાં નીચલી ચીજો ઉમેરવી:—

કમ્પાઉન્ડ ટીંકચર આફ સેના (Comp. tinct. of senna)...	આંઊસ	૩
સ્પીરીટ આફ સાલ વોલેટાઇલ (Spir. of salvolatile)	આંઊસ	૦૧

માથાં ઉપર મુકવાનાં લોશન માટે: સરકો અને કપુરનું પાણી લેવું; અથવા “સાલ અમોનીએક” (Sal ammoniac) જે દ્રામ લેઈ તેને જે પેંટ પાણીમાં મેલવવું અને તેમાં એક ગલાસ સરકો ઉમેરવો.

જે એ દરદી ધણું ખાધાથી, અથવા ધણો દારૂ પીધાથી થયું હોય તો ઉલટી લાવવા માટે ગરમ પાણીમાં એક ચમચો રાઈ ભેલીને તે પાઈ દેવું; અથવા નીચલી ચીજોને એક ગલાસ ગરમ પાણીમાં ભેલીને પાઈ દેવી:—

વાહીત વીત્રીઆલ (White vitriol)	દ્રામ	૦૧
ટાર્ટર એમેટીક (Tartar emetic)	ગ્રેન	૨

જે દરદી ધણું લોહીવાલો અને મજબુત હોય તો તુરતજ દૂસ ખોલાવવી. દરદી સાળો થયા પછી, પાછો લોહીનો જોશ થઈ નહીં આવે તેને માટે નીચલી મેલવણીને એક ચમચો દર ત્રણ કલાકે આપી આંગમાંના લોહીનું દરવું નરમ રાખવું:—

ટાર્ટરિક એન્ટીમની (Antimoni. Tartarat.).....	ગ્રેન	૩
ટીંકચર આફ ડીજીટલીસ (Tinct Digital).....	ગ્રામ	૧
નાઇટ્રેટ આફ પોટેશ (Potassoe Nitras).....	ગ્રેન	૧૦
વેપરમીટ વોટર (Aqua piperitoe).....	આઉન્સ	૬

એ દરદના એક વખત શપાટામાં આંવેલા માણસે પેટની કબજા-આત કઢીખી રાખવી નહી; ખોલ્લી હવામાં કસરત હમેશ કરવી, પણ તે કસરત મધ્યમ રાખવી; થોડે થોડે વખતે કાનપટીઓ ઉપર વેહુંકરો મુકાવવાં; ગરમીમાં કે તડકામાં રહેવું અથવા ફરવું નહીં; ખરફ ધણું વાપરવું; ગરદન ઉપર કાંઈ દખાણુ રાખવું નહીં અને લુગડાં સમલાં સેજ દીલાં પહેરવાં.

• ઓરાક.—ગોસ્તનો ખોરાક, તીખાં પકવાનો, અને દારૂઓ ઘણા વખત તુલીક નહી લેવા. અને ફક્ત તરકારીના, અને દુધના ખોરાક ઉપરજ સંતોષ ધરવો.

શ્રીકરં.

(Epilepsy=અંપીલેપસી.)

એ દરદમાં અંચીતી બેશુધી થાયછે, દરદી નીચે પટકાઈ પડેછે, અને તેનાં શરીરમાં ભયભરેલી તાનતોડ થાયછે. જે ખ્યાંઓ નાનુકાઈમાં ઉધર્યાં હોય તેઓને એ વધારે થાયછે; ઓરત કરતાં મરદને એ વધારે થાયછે, અને તેનો ઉપાય કરવો મુશકેલ પડેછે. જે ખ્યાંને એ થયું તો તે જોખનમાં આવ્યા પછી નીકલી જશે એવી આશા રહેછે. જે વીશ વરસ પછી થયું તો તે દરે કરવાંની મુશકેલી પડેછે; પણ જે ચાલીસ વરસ પછી દીરાયું તો સાજા થવાની ઘણી કવચીત આશા આવેછે. જે શ્રીકરાંના હુમલા અથવા આંચકાઓ થોડાજ વખત ચાલુ રહેછે, અને લાંબે વખતે થાય તો તે સારી નિશાની સમજવી; પણ જે તેથી ઊલટું બને, આંચકા લાંબા વખત જારી રહી જલદી જલદી થાય તો તે સારાં ચીન્હો જાણવાં નહીં. જે દરદી ઉંઘાયલો હોય તે વખતે એ આંચકાઓ થતા હોય તો તે એક ઘણીજ ખરાબ નિશાની જાણી રાખવી. દખાવમાં એવા ભયાનક, અને દુખ્થી એવાં ભરપુર, ખીજાં થોડાંજ દરદો હશે.

ઉત્પત્તીનાં કારણો.—શ્રીકરં કાઈ કસોમાં ઓધે ઉતરેલું હોયછે. અથવા તેના ખીજા કારણો એ હોયછે કે,—માથા ઉપર પડેલો માર અથવા થયેલા જખમો; ભેજમાં પાણી, લોહી અથવા ખીજા કાઈ પ્ર-

વાહીનું એકંદ્રું થવું; બેળમાં અથવા કાંઠાની ગુરમાં થયેલાં ગુમડાં અથવા સોળા; ધણી દારૂ પીવાની ટેવ; હૃદયી જ્યાદા અભ્યાસ; આંતરઘામાં પાકેલા કરમો; આંગમાંથી પડતી પ્રવાહીઓનું અંચીતું બંધ થવું; પોતાના બદનને નહારી વીતે, નાપાક કરવાની અથવા હાથરસ કરવાની માહ ખુરી આદતથી ઉપજતી બેળા ઉપર અને ખીજા સ્નાનતંતુઓ ઉપર અશર; મનમાં ઉત્પન્ન થતા આતશી જુસ્સાઓ; અને સહીએડ અથવા ગોવડાં અથવા ખીજાં દરદોષી બદનમાં પેવસ થયેલું જેહર.

નીશાણીઓ.—એનો હુમલો હમેશાં અંચીતો હોયછે, અને સમજ અને શક્તિ શદનતર ગુમ થઈ જાયછે. દરદી જે ઉબેલો હોય છે તે માસના લોચાઓનાં ઢીલાં થવાથી પડી જાયછે અથવા તે નીચે ખેંચાઈને પટકાઈ પડતો જણાયછે, અને તે વેલા ગળામાંથી એક ખાસ તીક્ષણ ચીચીઆરી બાહર આવેછે. બદનમાં જોશ ભરેલી ખેંચતાણુ ચાલેછે, અને એહેરાના દરેક માંસના લોચાઓમાં ચમક થવાથી અને તેઓ ખેંચાવાથી મ્હોંડું અતીઘણું ભયંકર બનેછે અને એક વા ખીજા બોરડું ખેંચાઈ જ્યા કરેછે; આંખો મજબુત રીતે ઠંબ અને ધુરકતી થાયછે, અથવા હેખતનાક રીતે ગોખલાઓમાં ગોળ ફરવા કરેછે; એહેરો શીકો પડી જાયછે; નેસો સુત્રેલી અને તલપેલી થાયછે; દાંત્યાં મજબુત પીશાયછે પણ તેમની વચમાંથી જીભ બાહર નીકલી રહેછે અને દાંતોનું દબાણ થવાને લીધે કાલી અને લોહીથી જનરતી થાયછે; ખીડા ચલાં ચાંવણીઆંમાંથી ખી શીન બાહર આવી એકંદ્રું થાયછે; આખું શરીર કમકમાત ઉપજવે એવી ખેંચતાણુમાં પડેછે, પગો જોરથી આશપાસ લંખાતા રહેછે અને હાતોખી હીલતા અને અફડાતા જારીજ રહેછે.

થોડાક વખત પછી આંખે દુખભરી ચમકો બંધ પડેછે, જરાક શુધી આવેછે, અને થોડાજ વારમાં દરદી ભર જીંઘમાં પડેછે અને ભારી ટુંકા અને ઘોંઘાટભર્યા સ્વાસ ખેંચેછે. થોડાક કલાક, અથવા આખો દાહાડો પીચા પછી, તે તમામ થાકેલી અને ઢીલી ઢચ હાલતમાં જગરૂત થાયછે, અને તેની જીપર પડેલા દુઃખનું તેને કશું ભાન હોતું નથી. જોકે એ હુમલોતો અંચીતો થાયછે, તોપણ દરદીને તેના આવી પુગવાની આગમચથી ચોક્કસ નીશાનીઓ મારફતે ખબર થાયછે, જેવી કે—તન અને મનની અતિઘણી જોશ વગરની અને નખલી હાલત, આંખો સામે જીડી રહેતા રોશનીના ચમકાટના દેખાવો, કાનમાં થતો આવાજ, અને પગનાં તણીઆંથી તે બેળાં તુલીક જીપર ચઢતી ગુમ થતો એક ચોક્કસ સળવળાટ.

એલાએ.—સહી પહેલાં તો તેના બદનને પકડી રાખવું અને તેના સાંધાઓની તાણતોડ અટકાવવી; પથર ઉપર અડકાઈને તેનાં માથાં ઉપર નુકસાન. નહીં થાય તેની સંભાલ રાખવી; દાંતો ઉપાડીને તેઓની વચે ચામડાનો અથવા લાકડાનો એક કટકો મુકવો કે તેથી જીભ કરડાતી બચે; તેના બદન ઉપરનાં સંધલાં કપડાં ઢીલાં કરી નાખવાં; માથાં ઉપર તાવ જેવું દીશે તો તેપર થડું પાણી રેડવું. જો માથાં ઉપર લોહીના જોશ જેવું કશું નહીં હોય તો જાંગ અને પગનાં તર્લીયાં ઉપર રાઈની પોલતીશે મુકવી, અને નસકારાં આગળ “અમોનીઆ” (Ammonia) ની ધુંઈ લઈ જવી. જો ઉપર જાણાવેલી નીશાણીઓથી દરદી સમજે કે તેને શીર્ષક થશે, તો તુરતજ એક પાટો મજબુત રીતે તેના આંગળાં આસપાસ ઉપરથી બાંધવો, એ ઉપાય ધણી વેલા દરદનો વધારે અથવા પગપેશારે અટકાવેછે.

સૌથી જાણવાજોગ એલાએ તો એવા હુમલાઓ ફરીથી થતા અટકાવાને લગતા હોયછે. એટલા માટે દરદીએ હમેશાં સરસ કવળી આપનારી અને “કવીનાઈન”ની દવાઓ પીવી જોઈએ, અને અવારનવાર જીલાબો લઈ કાઠા સફા રાખવો ધટેછે. નીચલી દવાઓમાંની એક લાંબો વખત સુધી ચાલુ રાખવી, અથવા નહીં તો એ ત્રણ અવારનવાર અડકે પખવાડયાં સુધી જાડી રાખવી. એ ત્રણ જીનસોની મેલવણીમાંથી ત્રીશ ત્રીશ ગોળીઓ બનાવવી અને તેમાંની અડકે દર ચાર અથવા છ કલાકે લેવી:—

શલકૃત આફ ઝીંક (Zinci Sulphas)..... ગ્રેન ૨૫
કેલમબા પાઉડર (Pulv. Calumbæ)..... ડ્રામ ૧
જીન્ગર પાઉડર (Pulv. Zingiber)..... ડ્રામ ૦.૧
એક્સ્ટ્રેક્ટ આફ જેનશીઅન (Ext. Gentianæ)... પુરતો થાય એટલો.

અથવા:—

સલકૃત આફ કૉપર (Cupri Sulphas)..... ગ્રેન ૧૫
રહબાઈ પાઉડર (Pulv. Rhoi)..... સ્કુપલ ૨
પાઉનો ગર- (Mica panis)..... સ્કુપલ ૨
એક્સ્ટ્રેક્ટ આફ જેનશીઅન (Ext. Genianæ)..... પુરતો થાય એટલો.

અથવા:—

નાઈટ્રેટ આફ સીલ્વર (Argenti Nitras)..... ગ્રેન ૧૦
જીન્ગર પાઉડર (Pulv. Ziniber)..... ડ્રામ ૦.૧
કેલમબા પાઉડર (Pulv. Calumbæ)..... સ્કુપલ ૨
એક્સ્ટ્રેક્ટ આફ જેનશીઅન (Ext. Gentianæ)..... પુરતો થાય એટલો.

ખીજ સહેલા એલાજો એ છે જે દરદીએ સવાર સાંજ કસરત કરવી; જે હાથરશની ખુરી આદતને વશ હોય તો તે ખચીત તરક કરતી; સારો પુષ્ટી આપનારો ખોરાક ખાવો; અમુરે ખીંછાણાં ઉપર જવું નહીં; અને સેજસાજ વાઈન અથવા શેરી મીવો. અથવા દવાઈ તરીકે, એક ગ્રેન “અંકસત્રેક્ટ આફ બેલેડોના” (Ext. of Belladonna) ને ગુંદરમાં મેલવીને તેની ત્રણ ગોળીઓ ખનાવવી અને અકેટ્રી દીવશમાં ત્રણવાર પાણીમાં પીવી. જે ઘેલાપણાંના જેવી કાંઈ અસર જણાયતો દશથી વીશ ટીપાં “લીકવીડ અંકસત્રેક્ટ આફ અરગટ” (Liquid extract of ergot) દીવશમાં ત્રણ વખત પાણીમાં પાવાં. અથવા જે કરમનુંખી જેર જણાય તો નીચલી મેલવણીમાંથી દોઢ આંડિસ જે ટલી દીવસમાં ત્રણ વખત લેવી:—

ટરપેનટાઈન (Oleum. Terebinth)..... મીનીમ ૩૦ થી ૫૦

ગુંદરનો લુકો (Acacice. Gummi)..... ગ્રેન ૪૦

સ્પીરીટ આફ નાઈટ્રીક ઈથર (Sprt. Æther. Nitros.) દ્રામ ૧

ઈન્ફ્યુઝન આફ કલમબા (Infus. Calumbæ)..... આંડિસ ૬

અથવા “ટીંકચર આફ સ્ટીલ” (Tinct. of steel) નાં વીશ ટીપાં દીવશમાં ત્રણ વખત લેવાં, અને એ એલાજ લાંબો વખત ચાલુ રાખવો. અથવા નીચલી ગામડી દવાની મેલવણીમાંથી પંદરથી વીશ ગ્રેન દર ચાર કલાકે ખાવું:—

જટામાશી..... દ્રામ ૨

મશતકી ..... દ્રામ ૧૧

મારીકુન ..... દ્રામ ૧૧

અંબીઆ..... ગ્રેન ૨૦

ખોરાક.—સઘલો કવતી આપનારો ખોરાક લેવો; અને ગમેતો તે સાથે શેરી અથવા કલેરેટખી પીવો.

ચમક.

(Hysteria=હીસ્ટીરીઆ.)

ઉત્પત્તીનાં કારણો.—સાનતંતુઓને પોંહચેલું નુકસાન; મનના જ્ઞેશ ભર્થા વીકારો; ઘણી ખુશી અથવા દલગીરી; તંગ પેહેરેલાં કપડાં; પેટમાં જમાવ થયેલો વા; ઇત્યાદી.

જે દરદ મરદો કરતાં ઓરતોમાં ઘણુંજ સાધારણ છે. સતરથી ચાલીસ વરસની વય સુધીમાં તે ઘણું કરીને થાયછે, અને મોજ ભોંકમાં

ઉધરવી અથવા નાનુક પાંધાની સ્ત્રીઓ ઉપર તે ધણી ખરા હુમલો કરે છે. પણ એથી ખી વધારે, વગર પરણેલી અથવા વાંઝણી હાલત, જોશ ભર્યા વીકારો અને વીચારો, ઇત્યાદી, એ તો ખાસ કારણ છે કે જે એ દરદ ઉપજાવે છે.

નીશાણીઓ.—મનની ઉદાશી થાય છે, ચેહરા રાતો લોહીથી ધાઈ આવેલો બને છે, અંચીતા આંશુઓ ટપકે છે; હેડું ધડકવા માંડે છે; દાબી બાજુએ દુખારો થાય છે; પેટમાંથી એક દડો અથવા ડુચો જાય ચહડી ગળામાં આવતો હાથ એવું લાગે છે; દરદી એમજ માને છે કે એક ગાળ ચીજ તેણીના ગળામાં ખુંટી બેસી તેણીને ગુંગલાવે છે. થોડાવારમાં દરદી એવેન અને બેશુધ બને છે શરીરના સાંધાઓ અછાડપછાડ કરવા માંડે છે; અવારનવાર આંખોમાંથી આંશુ ટપકે છે; દરદી મોટે-સાદે હસવા માંડે છે; સાંધાઓની તાણતોડ અને અછાડપછાડ એટલી તો સખત થાય છે કે એક નાનુક છોકરીના હાથ પગોને પકડી રાખવા મોટે ઘણાં માણસોનાં જોરની અગત પડે છે; એ હાલતમાં કેટલીએક મીનીટ સુધી અથવા કાઠવેલા કેટલાએક કલાક સુધી રહેવા પાદ, એકે લાંબો નીશાસો નાખી અથવા થોડાંક લાંબાં દચકલાં ખાઈ તેણી ધીમે ધીમે જાગૃત થાય છે અને યા તો ભર ઉંઘમાં પડે છે, કે યા તો તેની જાતની તાણતોડમાં પાછી પડે છે. ચમક અને શીફરું ધણીવેલા મળતાં આવે છે, પણ તે પારખવાના ફરકો એ છે કે હીરાતીરીયામાં દરદી થોડી ધણીની શુધીમાં હોય છે પણ શીફરાંમાં તે તદન બેખબર રહે છે, અને જ્યારે ચમકમાં મોહડાં ઉપર શીણ ધણું આવતું નથી, ત્યારે શીફરાંમાં તે હમેશા ધણું દીશે છે. અને તેમાં ફક્ત પાંપણો ધુજતાં અથવા ચપ-ચપ થતાં દીશે છે.

એલાજો.—શરૂઆતમાં દરદીને પીઠ ઉપર સુવાડવી; તુરતજ આંગ ઉપરનાં તંગ પહેરેલાં કપડાંઓ અથવા બાંધેલી ચીજો અને પદીઓ છોડી નાખવી અથવા ઢીલી કરવી, તેણીનાં મોહડાં ઉપર પાણી છાટતાં રહેવું, અને “સ્પેલીંગ સાદર” તેણીનાં નાક આગલ ધરવું. લોઠાંના એક રાત્રીઆને ખખલતાં પાણીમાં બે ત્રણ મીનીટ સુધી રાખી-દરદીના બરડાના કાંઠા ઉપર રેશમી રમાલ પાંચરીને તે પર ફરવવો. બાજેલાં પીછાંઓ, હીંગ, અથવા “સ્પીરીટસ આફ હાર્ટશોર્ન” (Spirits of hartshorn) દરદીનાં નાક આગલ ધરવાં. પગોને ગરમ-ગરમ હાતરડીઓ લગાડવી; અને હાથ, પગ, અને પેટ ઉપર ગરમ કપડું જોરથી ધસવું. અને જેવું તેણીથી ગળાઈ રાકાય તેવીજ નીચલી મલવણી પાઈ રેવી:—

સાલ વૉલેટાઇલ (Salvolatile) .....મીનીમ ૩૦
 સ્પીરીટસ આફ લવેનડર (Sprts. of lavender)...મીનીમ ૩૦
 સ્પીરીટસ આફ ઈથર (Sprts. of æther).....મીનીમ ૧૦
 કેમફર વૉટર (Camphor Water).....આંઝિસ ૧

અથવા નીચલી મેલવણી પાઇ દેવી:—

ટીંકચર આફ ઍસેફટીડા (Tinct. Assafatidæ).....દ્રામ ૦૧
 ઍસેફટીક સ્પીરીટ આફ ઍમોનીઆ (Sprt. Ammon. Aromat)...દ્રામ ૦૧
 ગ્રાંડી (Sprt. Vine Gallicæ).....અમચા ૧.
 ટીંકચર આફ વેલેરીઅન (Tinct. of Valerianæ) .....દ્રામ ૧
 પાણી (Aqua).....આંઝિસ ૧૧.

અથવા ધણા સખત કેશોમાં ઉલટીને માટે “સલફેટ આફ ઝીંક”
 (Sulphate of Zinc)ના પંદર ગ્રેન ગરમ પાણીમાં દોહી આપેલા
 કાષ્ઠો કરશે. જો નખનાઈ એ દરદનું કારણ થઈ હોય તો નીચલી દવાના
 છ પડીકો ખનાવી તેમાંનું અડકે દીવશમાં ત્રણ વાર દરદીએ લેવું, અને
 એ દવા લાંબો વખત સુધી ચાલુ રાખવી:—

• સેફ્ટેટ કારબોનેટ આફ આયરન (Ferri. Carb. Sac.).....દ્રામ ૨૧.
 • સલફેટ આફ ક્વીનાઈન (Quiniae Sulphas).....ગ્રેન ૧૦.

અથવા, નીચલી મેલવણીમાંથી અડકે ગલાશ દીવશમાં ત્રણ વખત
 ધણા દાહડા સુધી પીવી:—

ફેરી ક્વીનાઈન સાઇટ્રેટીશ કમ સ્ટ્રીકનીન (Ferri. quin. et Citrat. c. strychn) ગ્રેન ૧૨
 ઈન્ફ્યુઝન આફ કેલમબા (Infus. Calumbæ).....આંઝિસ ૬.

જો ખદલજીભીને લીધે પેટમાં વા થયો હોય તો નીચલી મેલવણી-
 માંથી અડકે ગલાસ દર ચાર કલાકે પીવી:—

ટીંકચર આફ ઍસેફટીડા (Tinct. Assafætidæ).....દ્રામ ૨.
 પ્રોમાઈડ આફ પોટેશીયમ (Potas Bromid.).....ગ્રેન ૪૫.
 કમપાઉન્ડ ટીંકચર આફ કારડેમમ (Tinct. Cardamom. Co.).....દ્રામ ૨.
 કમપાઉન્ડ ઈન્ફ્યુઝન આફ જેનરીઅન (Infus. Gentian. Co.)...આંઝિસ ૬.

જો દસતાન ધણું જતું હોય અથવા થોડું જતું હોય તો તે સમ-
 તોલ હાલત ઉપર લાવવાના એલાનો કરવા, કમકે એ કારણથીથી અમ-
 કનાં દરદની ઉત્પત્તી અને વધારો થાય છે.

દરદની જોશભરી નીશાણીઓ નરમ પાડવા માટે નીચલી મેલવણી-
 ના ખખે અમચા દર ચાર કલાકે લેવા ચાલુ રાખવા:—

• કમપાઉન્ડ ટીંકચર આફ વેલેરીઅન (Com. Tinct. of valerian).....આંઝિસ ૦૧
 ફીટીડ સ્પીરીટસ આફ ઍમોનીઆ (Fetid Sprt. of ammon.).....દ્રામ ૧
 સ્પીરીટસ આફ નાઇટ્રસ ઈથર (Sprt. of nitrous ether).....આંઝિસ ૦૧
 વૉટર (Water.).....આંઝિસ ૦૧

અથવા નીચલી ગામઠી દવાને ઉકાળો કરી થંડો પાડી અકેક આંદોશ દીવસમાં ત્રણ વખત લેવો:—

જટામારી..... દ્રામ ૩ થી ૪

અખલતું પાણી..... આંદોશ ૨૦

અથવા નીચલી જીનરો મેલવી તેમાં મધ ભેલી પાક બનાવવો અને દીવસમાં એક બે દ્રામ જેટલો ખાવો:—

જુદ બે દશતર..... દ્રામ ૧

દરનજે અકરબી..... દ્રામ ૨

જટામારી..... દ્રામ ૨

મનની નીરાંતી સાચવી રાખવી. ઘણી ખુશી અથવા ઘણી દલ-ગીરીએ ઉશકેરાઈ જવા દેવી નહી, અને અનીતિના જોરસાએ ઉભરવા દેવા નહીં.

ખોરાક—દુધ, ઈંડાં, રસ વગેરે કવતી આપનાર ખોરાક લેવો; પણ ચાહે અથવા કાશી ઘણીજ જીજ લેવી.

લકવો.

(Palsy or Paralysis=પાલસી આર પેરેલીસીસ.)

• લકવો યાતો આખાં શરીર ઉપર થાયછે કે યાતો શરીરના કાઈ એકસ ભાગ ઉપરજ જણાયછે. જો આખાજ બદન ઉપર થયેતો ગમે એટલો જોરાવર દીસતો માણસ તદન નાચાર હાલતમાં પડી રેહછે, તેના સમ્મલા સાંધાઓ અને માસના લોચાઓ, મરણ પામેલી હાલતની મીસાલે, મકમ અને જડ થઈ જાયછે, જીભનીખી ગતી બંધ પડેછે, અને જાણે મુવેલો હોય તેમ તે એકજ જગાએ પડી રેહછે. પણ એ જાતના લકવો ઘણા કવચીતજ દીશેછે; ખાકી સાધારણ રીતે તો જીદાજીદા ભાગોના લકવા જણાયછે. જે જીદી જાતના લકવા થાયછે તેમનાં વરણુન નીચે મુજબ છે:—

અર્ધાંગી લકવો.

(Hemiplegia=હેમીપ્લેગ્યા.)

એ જાતના લકવામાં, નાકની અણીથી તે કુટી સુધી સીટી દોરી-યાથી શરીરના જે બે ભાગો થાયછે તેમનાં, એક આખો ભાગ

જડ થઈ જાય છે અને તેની ચેતનશક્તી સંધર્ષી નાબુદ બને છે. દાબા અથવા જમના કોઈપણ ભાગ ઉપર એ હુમલો થાય છે, પણ ધણીખરી તે દાબી બાજુએ દીશે છે. એ લકવો ધણી કરીને જે જીવાન અને મજબુત માણસો ઊદારા ધણા રેહતા હોય, અથવા બેભાનને ધણી મેહેનત આપતા હોય, અથવા ધણી દારૂ પીતા હોય તેઓને થાય છે.

એલાબો.—એના એલાબ તરીકે જે જરૂર દીશે તો એરંડીયાના જુલાબ આપવો, પણ જે તે ગળાઈ શકાતો નહીં હોય તો જમાલગોટાના તેલનાં બે ટીપાં ખાંડમાં મેલવીને જીભ ઉપર મુકવાં, એનેથી આસર થશે; અથવા, બે આંજિશ એરંડીયું, એક અથવા બે ચમચા તરપીનટાઈન, અને દશ આંજિશ કાંજીનું પાણી; એ ત્રણ મેલવીને તેની પીચકારી સફરામાં મારવી. ગરદન ઉપર બલીશતર મારવું, અર્ને માંથા ઉપર ગરમી હોય તો પરફ ફેરવવું. જે ધણી વખત ગુજસ્તા છતાંપણી દરદીના સાંધાઓ છુટા પડતા નહીં દીસે તો તેમની ઉપર, એક આંજિસ રરપીનટાઈન અને ત્રણ દ્રામ “ટીંકચર આફ કૅનથરીડીસ” (Tinct of canthoridis) એ બેઉ મેલવીને લગાડવા, અથવા કપુરનું તેલ ચોળીત કરવું; તથા નીચલી જીનસોને મેલવીને તેમાંથી આઠ ગોળીઓ બનાવવી અને તેમાંથી બે ગોળીઓ દીવસમાં ત્રણ વખત, ધણી દીવસો મુઠી, ગળાવવી ચાલુ રાખવી; જે થોડા દાહડા એ લીધા પછી હાતપગમાં ખેંચતાણુ થતી જણાય તો બે ત્રણ દાહડા બંધ રાખીને પછી ગળાવવી શરૂ કરવી:—

એક્સ્ટ્રેક્ટ આફ નક્શવામીકા (Ext. Nasis Vomicae).....ગ્રેન ૨
કવીનાઈન ડી. સલ્ફ (Quiniae Sulphas).....ગ્રેન ૬
રીડયુસડ આયરન (Ferrum Redactum).....ગ્રેન ૮
પેપસીન (Pepsina).....ગ્રેન ૮
એક્સ્ટ્રેક્ટ આફ બેનશીઅન (Ext. Gentian.).....ગ્રેન ૬

નીચેના અરધા ભાગનો લકવો.

(Paraplegia) “પેરેપ્લેગ્મા.”—એ લકવો શરીરના નીચેના અરધા ભાગ ઉપર થાય છે. કે ચાતો છેક કમર આગલથી થાય છે. જે નીચેથી થયો તો ફક્ત બેઉ પગોજ અડી જાય છે, પણ જે ઉપરથી તેની શરૂઆત થઈ તો ગુરદા અને ખીલ ઇંદ્રીઓ ઉપર તેની અસર થાય છે, પેશાબ તથા ઝાડો પોતાની મેળેજ આવે છે, અને કમર કીંધાઈ અથવા દબાઈ જતી હોય એમ દરદીને લાગે છે. પારદાવા

કાંઠાનું હાડકું સડવાથી, ઘણી જાંઘાઈથી પડવાથી, હાથરશની ખુરી આદ તથા, અથવા ખરડા ઉપર સખત માર પડવાથી એની ઉત્પત્તિ થાય છે.
એલાએ.—જો કાંઠામાં દુખારો થતો હોય તો તે ઉપર ખરક ફરવું કેમકે તે, કાંઠામાં થયેલાં સોજને લીધે થાય છે, અને તે પછી “બેલેડોના” નું પ્લાસતર તે ઉપર મુકવું, અને નીચલી મેલવણીના ચાર ભાગ કરી અકેકા ભાગ દીવશમાં ચાર વખત આપવો:—

લીકવીઠ એક્ષત્રેકટ આફ અરગટ (Ext. Ergot. Liquid.)...દામ ૧.

ટીકચર આફ શીનકોના (Tinct. of Cinchon.) .....દામ ૨.

ઈનફ્યુઝન આફ ચીરાટા (Infus. Chiratae.).....આંબીશ ૬.

જો પેશાબ બંધ હોય તો અંદર રાખી પેવશ કરવી; દરદીને આશા-યશમાં રાખવો; અને ટરપીનટાઈન અથવા કપુરનું તેલ ચોપડ્યા કરવું અને વીજલીના આંચકા આપવા. જો લકવો લાંબા વખતનો રહ્યો હોય તો નીચલી જીનશોનો પારીક ભુકો કરી છ ગ્રેન જેટલો દીવ-સમાં ત્રણ વખત ફકાડવો, પણ જો થોડા દીવસ પછી હાથ પગમાં ખેંચતાણુ થાય તો થોડો વખત ગાળો નાંખી પાછો ફકાડવા માંડવો:—

ઝરી કચુરાના બીજનો ભુકો.....દામ ૦૧૧.

કાળાં મરી.....દામ ૧.

હરડે.....દામ ૨૧૧.

ખોરાક.—પુષ્ટીકારક આપવો, અને અગત જણાય તો ખીર અથવા પોઈવાઈન પાવો.

આંખનો લકવો.

(Strabismus=સ્ત્રેબીસમસ.)

એ લકવો એક અથવા બેઉ આંખો ઉપર થાય છે, અને તેથી તેઓ ખાંહેર, નીચે, અથવા આડી ખેંચાઈ જાય છે, અને એવા એચો-તાણા દેખાવ આપે છે કે તેથી ચેહરો કદરૂપો થઈ જાય છે.

પાપણુનો લકવો.

(Ptosis=ટોસીસ.)

એ લકવો આંખનાં ઉપરના પાંચણા ઉપર થાય છે, અને તેથી તેઓ નીચે ખેંચાઈને બંધ થાય છે અને તેથી દરદી જાંઘાયેલો હોય, તેમ દેખાય છે. આંખના એકરીને જાયકે ત્યારેજ તેઓ જાયકાએ છે.

પાંપણ ઊંધાદનારો લકવો.

(Lagophthalmia=લેગોફ્થાલમીઆ.)

એ લકવો ઉપલાં લકવા કરતાં ઉલટીજ તરેહનો છે. એની અસરથી પાંપણા, ઠંકાઈ જવાને બદલે, એટલાતો બેરથી ઉપર ખેંચાઈ જાય છે કે દરદીની ગમે એટલીખી મરજી છતાં તેઓ નીચે આવી શકતાં નથી, અને તેથી તે ઊધાડી આંખે જામી રહે છે.

ચેહરાનો લકવો.

(Palsy of the face=પાલસી આફ્ ધી ફેસ.)

એ લકવાથી ચેહરાની ચેતનશક્તી તદન અથવા થોડી નાબુદ બને છે; અને માસના લોચાઓમાં હમેશાં, અને ખસુસ કરીને ચાવતી વખતે, એવી ચમક અથવા ખેંચતાણ થાય છે કે તેથી ચેહરાનો દેખાવ જોમ હસવાનું તેમ દુખ ઉપજાવે એવો થાય છે.

આવાજનો લકવો.

(Aphonia=એફોનીઆ.)

એ લકવાની અસર આવાજ નીકલવાની ગળાંની નળી ઉપર થાય છે, અને તેથી જોકે જીભતો હીલે છે પણ કંઈ આવાજ નીકલતો નથી.

ધુંજતો લકવો.

(Paralysis Agitans or Shaking palsy.)

“ પેરેલીસીસ ઍજિટેન્સ.”

એ લકવો યાતો આખું શરીર કે યાતો તેના એક ભાગ પકડે છે. એ ધણા ધીમે ધીમે આવે છે; અને એમાં, હાત, પગ, અથવા માથાની ધુંજરી પેહલાં શરૂ થઈને પછી આખાં શરીરની થાય છે. એ ધુંજરી હમેશાની થઈ પડે છે, અને ચાલવાની એટલી મુશ્કેલી પડે છે કે દરદીને જમીન ઉપર પડી જવાની ધારતીથી દોડવું પડે છે. જોમ-જોમ દરદ વધે છે તેમ તેમ ધુંજરી રાત દીવસ ચાલુજ રહે છે; અને કાંઈ પારકાને જોતાં અથવા કાંઈખી શરમ ભાગતાં તેમાં એટલો કે વધારો થાય છે કે તેનથી હીંભાતું કે બોભાતું નથી. સેવટે, તે કાંઈખી ચીજ પોતાનાં આંગણ

હૃદયની લઈ જઈ શકતો નથી; ગળવાનીની શકતી કभी થઈ જાયછે; પેલાના મનના કાંઈની વીચારો કે ઈચ્છાઓ તે જાણાવી શકતો નથી; અને આખેરે, તદન નાચાર અને બેશુધ હાલતમાં તેનો અંત આવેછે.

એલાજો.—એ પીમાણીના શરૂઆતના વખતના એલાજો એ છે કે કોઠો સાફ રાખવો, કવતી આપનારી દવાઓ, અને ખોરાકો આપવા, હવાની ફરબદલી કરવી, થંડકં પાણીએ નહવાડવો, અને મગરનું તેલ પાવું. વીજલીના આચકા આપવા. ખરડાના કાંઠા ઉપર “કમ-પાઉન્ડ લીનીમેંત આફ મશર્ટ” (Linim. Sinapis Co.) ચોપડવું, અથવા એને બદલે કપુરનું એવુંજ “લીનીમેંત” વાપરવું. અને ગંધકને ગરમપાણીમાં ભેલી તે પાણીમાં તેને રોજ અરધો કલાક કમર સુધી બેસાડવો.

લકવાનાં સાધારણ કારણો અને નીશાનીઓ.

લકવો ધણો ખરો એટલો તો ગુમ રીતે થાયછે કે તેના આવી પુણ્યાનો કંઈ ખ્યાલખી હોતો નથી. માણસ એવી તો તંદરોસ્તીમાં હોયછે કે તે મોટી મગરૂરી સાથે એવું જાણાવેછે કે આખી જીંદગીમાં તેને માંદગી જોઈ નથી અને હવે જોવાની તેને ધાસ્તીની નથી, પણ થોડાજ દીવસોમાં, અથવા ખીજેજ દીવસો, તે પોતાને એ દરદમાં ફરોલો જોયછે; અને અકડી ગયલી નાચાર હાલતમાં, નજીવાં કામો માટેની, સગાંઓ અથવા દોસ્ત આશનાવોનો ઓશીયાલો થાયછે. જુવાનીની ખીલતી હાલતમાંથી અંચીતી રીતે જઈશીતી કરમાતી સ્થિતીમાં લાવી નાખનારું જો કાઈખી દરદ હોય તો એ છે. પણ તોની કુટલીએક વખત ચોકશ કારણો એવાં બનેછે અને ચોકશ નીશાણીઓ એવી જાણાયછે કે તેઓથી લકવાનું દરદ થશે એવી અટકલ થઈ શકેછે, જેમ કે—ચોકશ ઉમરે અને ચોકશ માણસોમાં માંથે લોહી ચહડવાનું દરદ, ફીફરું, ભેજાં ઉપર થયલું દખાણ, માથાં ઉપર પડેલો માર, મનના બેશબર્યા વીકારો, ઈયાદી, કોઈ કોઈ વખતે લકવો, ખેંચરીમાં કોઈ નેશાના તુટી જવાથી, થાયછે; અને તેથી પેહેલાં વીચારો. ગુંચવડા ભર્યા થાયછે, માંથુ ફૂપેછે, જરા જરા બેશુધી થાયછે, કાનમાં ઘોંઘાટ થાયછે, બેહર-પણ આવેછે, યાદદાસ્ત શકતી ગુમ થઈ જાયછે, અને શેવટે આ બુરું દરદ પોતાના નાઉમેદીભર્યા આકારમાં બાહર પડેછે.

નખસા માણસો; અથવા મજબુત, પણ ટુંકી ગરદનવાલાં માણસો; ધણાં આકળા સ્વભાવનાઓ; વીઢાનો; અને જોઓ પૈસા ટકા-

ની અતીઘણી ઉદાશી અને જીડા વીચારમાં મરાગુલ રહેતા હોય તેઓ લકવાથી, ખીજાઓ કરતાં, વધારે હેરાન થાય છે. જે ચેહેરા અથવા મોહડાં ઉપર લકવો થયો હોયતો એક જાણુવાજોગ ચીન્હ તો એ હોય- છે કે જ્યારે મોહડાંનો અરધો ભાગ હરાતો અથવા ખુશાલીથી અમકતો દીશે છે, ત્યારે ખીજો અરધો દરદી ભાગ, મરણ પામ્યા મીશાલ, તદન જડ અને સુકો જેવો થઈ રહે છે. લકવો થશે એમ જાણવા માટે સાધારણ માણસે જે નીશાણીઓ સમજવાની છે, તે એ છે કે—માથાનો ચાલુ દુખારો, વીચારોનો ગુંચવડો, યાદદારતનું નાખુદ થવું; આંખની રાડતીનું કમતી થવું, બેહેરપણ, ચાલુ રેહતી સુસતી, અને પદનના કાંઈ ભાગ ઉપર જણાતી કાંતો ભોકાય એવી લાગણી.

સાધારણ એલાજો.—જો એક વખત એ દરદ પેવરા થઈ ચુકું તો પછી તે દુર કરી શકાવાનું નથી. ચેહેરાના માસના લોચાઓની ભયભરેલી તાણુતોડ નરમ પાડી શકારો, ધુંજતા સાંધાઓને કઠિવત અપારો, પણ તોખી કાંઈ હાતની ધુંજરી, અથવા કાંઈ પગની નખલાઈ, અથવા મોહડાંની આંચકીઓ સેવટસુધી રહી જશે, અને માણસ પોતાની અસલની તંદરેસ્તી ઉપર અને અસલના દેખાવ ઉપર આવી શકશે જ નહીં. રાડઆતના સાધારણ એલાજો તો એ છે કે ખોચી અને ખરડા ઉપર ખલીશતર મુકવાં; ખભાંની વચમાં વેહેંટુરો લગાડવાં; ધણા રાખત જીલાખો આપી ઝાડો લાવવો; પગ ઉપર રાઈનાં પ્લાશતર મારવાં માથાંને થંડક આપવી; અને વીજલીના આંચકાઓ આપવા. રાઈ, અથવા ટરપીનતાઈન, અથવા કપુરનું તેલ મશાલવું. ગંધકની ધુઈ આપવી, અને ગંધકને પાણીમાં ભેલી તે પાણીએ દરદીને નહવાડવો, અથવા દરીયાનાં પાણીએ નહવાડવો અને આંગ જોરથી નુછવું. જો પેશાખ બંધ રહી હોય તો રાજી પેવરા કરવી.

એ દરદ ઉપરની ગામઠી દવાઓ નીચે મુજબની છે.

નીચલી જીનસોના ખારીક ભુકા કરી તેને આઠ માસા સાખુ સાથે મેલવી તેની સાંહઠ ગોળીઓ બનાવવી, અને તેમાંથી ચારથી પાંચ ગોળીઓ દરરાતે સુતી વેલાએ ગળાવવી.

રેવનચીનો શીરો ..... માસા ૪*

શીકોતર એલીઓ..... માસા ૪

તજનો ભુકો..... માસા ૪

* એક મારો તે અંગ્રેજ પંદર ઝેનની ખરાખર થવા બંધ છે. એક મઝો તે અંગ્રેજ એક ઝેન જેટલો હોય છે; અને એક તોલો તે અંગ્રેજ ત્રણ ક્રામ જેટલો થાય છે.

અથવા નીચલી જીનરોને ખોખરી કરીને એક શેર ખખલતાં ખોણીમાં નાખી એક કલાક સુધી રહેવા દેવી, અને પછી તે પાણી ગાળી કાઢીને તેમાંથી દાઢાં આંકિય જેટલું દર ચાર કલાકે આપવું:—

રોકતાની અંતરજાલ ... .. ૩૦ તોલા ૫
રાઈ. ... .. ૩૦ તોલા ૫
આફ અથવા સુંક ... .. ૩૦ માસા ૪

અથવા રાત્રીઆતથી તે સાત દિવસો તુલીક જથ્થક, જે તોલા મધ- તથા અછેર પાણી, તથા એક મારો જાયફલ ઉકાળીને તેમાંથી સવાર સાંજ પાયા કરવું. અને ખાંણામાં હીંગ નાખવી. અને નીચે જણાવેલાં તેલો તેનાં આંગ ઉપર મસજવાં:—

રાઈ... .. ૨૦ તોલા ૨૫
ટરપીનટાઈન... .. ૨૦ તોલા ૨૫
ઝીકું તલીનું તેલ... .. ૧૦ તોલા ૧૦

અથવા:—

કપુર.... .. ૧૦ તોલા ૧
ટરપીનટાઈન... .. ૧૦ તોલા ૪
ઝીકું તલીનું તેલ... .. ૧૫ તોલા ૧૫

અથવા:—

જમાલગોટાનું તેલ... .. ૩૦ માસા ૪
ઝીકું તલીનું તેલ... .. ૩૦ તોલા ૪

દીવાનાપણું અથવા ઘેલાપણું.

(Insanity or Lunacy or Mania=ઈનસેનીટી, ઍર લુનશી, ઍર મેનીઆ.)

ઘેલાપણું જે રીતનું હોય છે; એકમાં દરદીની વરતાણુક અતીવશી જહનુની અને નહી નરમ પડાય એવી હોય છે, તે એટલો ચીડમાં આવે છે કે તેના જુસ્સામાં જય ભરેલા કામો કરવાનેખી તે ચુકતો નથી, અને જો એ વખતે તેની સામે થયા તો ખુનખી કરવાને તે વિલંબ લગાડતો નથી; અને ખીલ રીતના ઘેલાપણામાં ખીમાર ગમગીન, નાશીપાસ અને તુટેલા દીલનો થઈને બેસી રહે છે, જંદગીને તે અકારી ગણતો હોય એમ લાગે છે, અને પોતાની હાલતને નહી વેઠાય એવી કંગાલ વીચારી તેમાંથી છુટવા માટે ઘણી વેળા આપઘાતની તજવીજે તે

કરે છે; પેહેલી રીત “ મેનીઆ ” (Mania) નાં અને બીજી “ મેલેન્કોલીઆ ” (Melancholia) ના નામથી ઓળખાય છે.

ઘેલાપણાની હાલતમાં માણસની મનશક્તીમાં તરેહવાર ફેરફારો થાય છે; તેની વીચાર કરવાની, સમજવાની, કલ્પના કરવાની, તકરાર ચલાવવાની, અને યાદ રાખવાની શક્તી ગુમ થાય છે; તે તરેવાર ખોટા ખ્યાલો અને ખોટા લોભોને વશ થાય છે; મન ધડીમાં ખુશી તો ધડીમાં દુખી અને દલગીર રહે છે; તેઓના વીચારો એકપછી એક એટલા તો જલ્દી આવે છે કે તેથી તેઓના બકબકારો કંઈની રીતના સાંધણુ કે સંબંધ વગરનો થાય છે; અથવા તો કંઈની વીચાર કે ખ્યાલ ઉપજતો નથી અને તે તદન બંધ મુગી હાલતમાં ઢોર જેવો બેસી રહે છે. સ્વભાવમાંથી ફેર પડે છે; જે નરમ તે આકલો અને જે આકલો તે દરદી થયે. બાદ નરમ ખતી જાય છે; જે નમાનો તે ખુદ અને મગર થાય છે; એકાંત અને શાંત મીઠાજ ચેડો અને ચીખાવલો, સમ્યક્તા ભરેલો તોછડો, ઉદાર દીલનો ધાતકી અને કપટી, અને સંતોષી લોભી અને લાલચુ થાય છે; વધી જે ઘેલાપણામાં નરમાસ ભર્યા અને તાબેદાર અને ભલો રહેલો તે સાજો થવા પછી એખલપેટો, કીનાખાજ, વેહેમી, અને મગર ખતી જાય છે. સાધારણ આદતો અને ટૂંકાની બદલાય છે; જે ધરમી વીચારનો તે કાફર, જે નફ્ટ તે કાંકણો, જે કંજુશ તે ઉડાઉ, જે સાહુચેત તે બેદરકાર, જે માયાળુ તે ધાતકી, અને બહારમાં હીંમતથી બોલનારો અને કરનારો તે ખીકણ અને હીચકારો બને છે.

બીજી જાતોનાં જે ઘેલાપણાં ગણાય છે તે નીચે મુજબનાં છે.—
 “ ડીલ્યુઝન ” (Delusion).—એમાં દરદી બધા ખોટા અને જાધા વીચારો કરે છે, નાંધલી ચીજને મોટી અને થંડીને ગરમ ગણે છે.
 “ ઇલ્યુઝન ” (Illusion).—એમાં તેના મનમાં જુદા જુદા ખ્યાલો અને વેહેમો આવે છે, પોતાને કાચનો બનાવેલો સમજે છે અને ભાગી નહીં જાય માટે એકજ ખુનામાં સંભાળથી બેસી રહે છે, અથવા પોતાને ફરેસ્તો અથવા ખોદાઈ અવતાર માને છે. “ હુમીસાઈડલ મેનીઆ ” (Homicidal mania).—એમાં દરદીને ખીજાનું ખુન કરવાનીજ ઇચ્છા થયા કરે છે, અને એવો ખીમાર બણે ધાસવી ભરેલો થઈ પડે છે. “ સ્વીસાઈડલ મેનીઆ ” (Suicidal mania).—એમાં તેને તેના પોતાનોજ જીવ લેવાનું અથવા આપઘાત કરવાનું મન થયા કરે છે. “ આરસન ” (Arson).—એમાં તેને પોતાના ઘર-

ખારને આગ લગાડવાનું જહનુન ચહડે છે. “એરોટો મેનીઆ” (Erotomania).—એમાં તેને સંસાર ભોગ કરવાનોજ શોખ અથવા વીચાર થયા કરે છે, અને અતીધણી અનીતીથી તે સંતોષ પામતો નથી; જે એ દરદ આરતને થાય છે તેને “નીમ્ફોમેનીઆ” (Nymphomania) કરી કહ્યું છે, અને જે તે મરદને થાય છે તે “સેટીરીએસીસ” (Satyriasis) ના નામે ઓળખાય છે. “ક્લેપ્ટોમેનીઆ” (Kleptomania).—એમાં તેને ચોરી કરવાનોજ શોખ થયા કરે છે, અને પોતે ગમે એટલો તવંગર છતાં નજીવી જેવી ચીજોની ચોરી લાવે છે. “નાસ્ટલેજીક મેલેન્કોલીઆ” (Nostalgic melancholia).—એ ઘેલાપણું પોતાના વતનથી દુર ગયલાઓને થાય છે; લશકરી શીપાહોમાં એ ઘણું સાધારણ હોય છે. “હાઇપોકોન્ડ્રીએકલ મેલેન્કોલીઆ” (Hypochondriacal melancholia).—એ લાંબા વખતના અજીરણથી ધણુકરીને થાય છે; એમાં દરદને ખબર હોતી નથી કે તે પુરૂષ છે કે સ્ત્રી છે, અને તે પોતાનું નામ જતીક ભુલી જાય છે. “રીલીજીઅસ મેલેન્કોલીઆ” (Religious melancholia).—એ ધર્મને લગતા જોશભર્યા વીચારોને લીધે થાય છે, અને તેને આપો વખત દીન ધર્મને લગતાં કરમાનાનો અને ક્રીયાઓનોજ વીચાર આવ્યા કરે છે. “સીનાઇલ ડીમેનશીયા” (Senile Dementia).—લાંબો વખત સુધી જે દીવાનાપણું ચાલું રહ્યું તે પછી આ “ડીમેનશીયા”ની હાલતમાં દરદ પડે છે, અને તે વખતે ખીમારનું વીચાર અને ગભરાટ ભર્યું મોહકું, પોકલ અથવા ખાલી અને ચલકતી દીશતી આપો, અને વગર સખખનું હસવું; એજ ચીન્હો દેખાડી આપે છે કે તેનું ભેજું તમામ પોકળ પડી ગયું છે.

ઉત્પત્તીનાં કારણો.—ખ્યાર; શીકર; અંચીતો ભારે ધાસતી; અંચીતો ભારે હરખ; ધર્મ સંબંધી જુરસાઓ; અતી ધણો લોભ; પૈસાની અંચીતો મોટી ખોટ; સંસારી આકૃતો. એ સઘલાં ઉપરાંત ખીજાં ખાસ શરીર સંબંધી કારણો છે, અને તે એ કે—માથાં ઉપર થયેલો જખમ અથવા લોહીનો જોશ; ભેજાં ઉપર કાઠખી કારણથી થયેલું દખાણું; માથાંમાં થયેલું પાણી; અને ખીજાં કાઠ દરદોની થયેલી સખત અસર.

સાધારણ નીશાણીઓ.—આપો બાહર નીકળેલી હમેશ કરતી અને ધુરકતી રહે છે; થંડી કે ગરમી કંઈખી બદલ ઉપર અસર કરતી નથી; અને અજાણ જોવી મૂતે, ઉડતાં અથવા મરડી-રૂપી કાઠખી દરદો તેની ઉપર ગલખો કરતાં નથી. નીરાંત અને આશાવશ સઘલી ઉડી જાય છે,

અને જાધાવા ગમતું નથી; ધડી ધડીએ જલનુન થઈ આવેછે; ધણી વખત, સુધી ભાણું વુટ્ટું ગાયછે, બોલેછે, અને વગર સખએ હસેછે અથવા ઘોંધાણ કરેછે અને ખુમો મારેછે, અને અનીતી ભરી અથવા મહલાજી વગરની ચાલ ચલાવે અને નીશાણીઓ કરેછે. કેટલીક વખત તો તે વાત કરતો અથવા હસ્તો બોલતો એકદમ બંધ પડેછે, કંઈ દુખ થતું હોય એમ તે ચીચીઆરી પાડેછે, અને છાતી, માથાં અથવા પીડુ ઉપર હાત અથવા મુક્રીઓ મારેછે, અને એ સધલાં ચીન્હો ઉપરથી આપણને ખોલું માલમ પડેછે કે તેને છાતીમાં અથવા માથાંમાં અથવા પેટમાં કાંઈ ખી સખત દરદ થાયછે; અને એવાં તેનાં ચીન્હો સાથે ઝાડોખી છુટી જાયછે, પેશાબ રાતી અને થોડી થાયછે, ચામડી યાતો થંડી યાતો ગરમ અને સુકી રેહેછે, અથવા ચીકણા પરસેવો છુટેછે, દમ ગરમ અને ગંધ મારેતો થાયછે, અને શ્વાસ લેવાની મુશ્કેલી પડેછે.

એલાજો.—જરૂર જોગા એલાજો એજ છે કે દરદી સાથે સખતા-ઈથી અથવા ધાતકીપણે વર્તવું નહી, અને તેને સખત માર મારી વધારે દુખી અને વધારે દીવાનો કરવો નહી, પણ તેની સાથે માયા અને નર-માશથી વર્તવું; એવી રીતના જીવનની રીત પેહેલાં ધણી ચલાવામાં આ-વતી હતી, પણ હવડાં તે તદન તરક કરવામાં આવીછે અને ફક્ત નરમીથી વર્તવામાંજ દરદીના સાજ થવાની આશા રાખવામાં આવેછે. તેને મનગમતી સધલી ચીજો અને છુટો ધીમે-ધીમે આપવી; કાંઈ ખી સખએ તેને ઉસ્કેરાઈ જવા દેવો નહી; તેનું મન વેરાય એવી સારી સારી વાતો તેની આગલ કરવી; તેને સ્વછ રાખવો, અને ખોલી હવામાં ફેરવવો; તેને દરેક રીતે પટાવી શાંત રાખવો, અને તરેહવાર રમત ગમતોમાં રોકવો; હવા અને દેખાવોની ફેરબદલી ઉપર તેને લેઈ જવો; દરેક જાતનું હથીઆર તેનેથી દુર રાખવું, કમકે ધણી વેલા તેને આપ-ધાત કરવાનું જલનુન ચહડી આવેછે, અને તેના ઓરડામાંનાં બારી બારણાંઓખી બરાબર બંધ રાખવાં; તેને બનતાં સુધી એખલો અને પાતાનાજ ખ્યાલોમાં ગુંતાયલો રાખવો નહી. જો દરદી ધણીજ તોફાની હોય તો તેને દાખી રાખવાના સખત નહી પણ સેહલાજી ઉપાયો લેવા અને તેનાં શરીરને કશી ઈજા નહી પાંહચે તેની સંભાલ રાખવી. જો સંસારી બનાવોથી અથવા દેખાવોથી તે ઉસ્કેરાતો હોય તો તેને પાતાનાં ઘેરમાંથી બીજાં ઘેર લેઈ જવો, જો જાંઘ નહી આવે તો કેફ લાવનારી દવા-ઓ સરેસ્તા કરતાં વધારે જઠામાં આપવી, અને ઓરાક હમેશાં પુછીકા-રક આપવો. તેને એકદમ કદીખી “લુનેટીક અસાઈલમ” (Lunatic

asylum) અથવા દેવાનાઓની હોસ્પીટલમાં મોકલવો નહી, એથી તેની ઉશ્કેરાયલી હાલત વધારે ઉશ્કેરાયછે, અને ત્યાંના ખીજ દેવાના માણસો સાથેની સંપર્ક તેને વધારે બરદા અથવા વધારે તોફાની બનાવેછે.

લોહીનો વધારો.

(Plethora.=પ્લેથોરા.)

બદનમાં લોહીનો હદથી જ્યાં વધારો ખી જુદાં જુદાં દુખો ઉપજાવેછે, માટે એવી હાલતને સારી તંદરોસ્તીની નીશાની સમજવી નહી.

ઉત્પત્તીનાં કારણો.—ધણા જાંચો અથવા ક્રીમતી ખોરાક; ધણા દારૂં પીવાની ટેવ; શરીરમાંથી બાહર પડતી પ્રવાહીઓનું એકદમ બંધ પડી જવું; કંઈ ખી રીતની મેહેનત, કસરત કે કામકાજ વગર, સરસ પડવાનો ખાઈ પડી રહેવાની ટેવ; ઇત્યાદી.

એવા માણસો માટે, તેમનાં માથાં ઉપર લોહીનો જોશ થઈ આવવાની અથવા કાંઈ ઇંદ્રીઓ ઉપર સોજો થઈ આવવાની ધણી ધાસ્તીઓ રહેછે. એવાં માણસો, ખીજાં માણસો કરતાં, ફેફસાંના, કલેજાંના, તથા બેજાંના સોજાઓથી વધારે ખમેછે. ધણી એક વખત લોહી, તેઓનાં નાકમાંથી અથવા સકરામાંથી હરસને રસતે, બાહર પડેછે; બદનની ગરમી વધારે રહેછે અને માથું દુખ્યા કરેછે.

એલાજો.—એવાં માણસે તુરત પોતાના દરરોજના ખોરાકના જથ્થામાં ધણા ઘટાડો કરવો; જરૂર જોગી કસરત ચાલુ રાખવી; થોડી આશાયશ લેઈ, આંગને વધારે કસતા રહેવું; અવાર નવાર ગરમ પાણીએ નાહવું. અને દરરોજ આંગ ઉપર, સરકા સાથે બેલેલાં, થંડાં પાણીના વાદલાં ફેરવતા રહેવું, અને ધણી ધણીને આંગ નુકી નાખવું; ધણા સખત જીલાપો લેઈ શરીરને ઓર વધારે નુકશાન કરવું નહી, પણ અવારનવાર “ સીડલીટઝ પાઉડર.” અથવા “ અપસમ સાલ્ટ,” અથવા “ ઇનોસ કુટ સાલ્ટ ”ની ઝાડો લાવનાર દવાઓ પીતા રહેવું; સુવા જતી વખતે દરરાતે પાણી પીવાથી અને સાદો ખોરાક લીધાથી ખી ઝાડો પોતાની બેલેજ આવશે; ચામડીને હમેશાં સ્વચ્છ હાલતમાં રાખવી, અને તે ઉપરનાં ખારીક નાંકાંઓ ખોલાં રાખી પરસેવો હમેશાં છુટથી પડવા દેવો, અથવા નહી તો ઝાડો અને પરસેવો ખેડ જો બંધ રહેશે તો લોહી માંથે થઈ જઈ માઠાં પરીણામ નીપજવાને વીલંબ લાગશે વહી. જો કલેજાં નખલું અને સૂરત રહેવું હોય તો અરધો એન “ પોડોફીલીન ”

(Podophylline) ચાર ગ્રેન “બ્લુ પીલ” (Blue pill) સાથે મેલવીને તેની એક ગ્રાળી ખનાવી તે દર ત્રણ અથવા ચાર દાહડે પાણીમાં ગળાઈ સંગરા મુકાવાનોખી એક અગતનો એલાજ, છે, પણ જો સુસતી અથવા જીરૂન લાગતી હોય અને માથામાં ગોંકા મારતા હોય તો એ એલાજ કરવો નહીં; અને તેને બદલે અરધો અથવા એક ટ્રામ “સોલ્યુશન ઓફ પોટેશ” (Solution of potash) પાણીમાં ભેલી દીવસમાં ત્રણ વખત પીવું. ખુદરત ઘણી વેલા વૈદની ગરજ સારેછે, અને લોહી અંચીતું નસ-કારાં વાટે અથવા સફરા વાટે બાહર પડી, લોહીના ચઢી ગયલા જોશથી જોખમમાં પડેલો, દરદીનો જીવ બંચાવેછે. પણ એટલું હમેશા યાદ રાખવું કે એ દરદમાં જો લોહી નાંકમાંથી અથવા સફરામાંથી પડવા માંડે તો તેને કદીખી અટકાવવું નહીં, પણ તેને ખુદરત તરફની એક કૃપા સમજી વેહવા દેવું.

ઓશિક—ગોસ્તનો ઓરાક ખાવો નહીં; ખાધામાં સરકો વાપડવો; દારૂ પીવો સદનતર બંધ કરવો; થંડક ભર્યા પકવાનો ખાવાં અને પીણાંઓ પીવાં; સુપ, મીઠાઈ, જેલી અને ખીજ એવી ચીજો ખાધામાં લેવી નહીં.

ઉઘની ખુટ.

(Sleeplessness=સ્લીપલેસનેસ.)

ઉપેતીના કારણો.—બદહજમી; ઘટતી કસરતની ખુટ; ભેજાં ઉપર થતું કામોનું, વીચારોનું, અથવા ચીંતાઓનું ઘણું દખાણુ; સાધારણ નબલાઈ; અથવા સખત ગરમી.

એલાજો.—જો બદહજમી થતી હોય તો વીસ ગ્રેન “કાર્બોનેટ ઓફ મેગનીશીયા” (Carbonate of magnesia,) તથા ચાલીસ ગ્રેન “કાર્બોનેટ ઓફ સોડા,” એ બેઉ સાથે મેલવીને તેનાં ચાર પડીકાં કરવાં અને અઠકું દીવસમાં ચાર વખત લેવું. જો ભેજાંનાં ઘણાં કામકાજને લીધે એમ થતું હોય તો થોડા દાહડા નીરાંત લેવી અને અટકાવ કરવા જતાં વધારે હેરાંન થવું નહીં. સંલેડ સરકામાં બોલીને રાતના ખાણાં સાથે વાપડવી, અથવા આરેજનું અથવા લીંબુનું શરબત ખનાવીને તે દોઢ ગલાસ જેટલું સુતી વેલા પીવું. અથવા ગામઠી રીત મુજબ નીચલી જીણસોને ખાશીક છુંદીને છ આંઉશ પાણીમાં મેળવીને તે પાણી ગાળી કાઢવું અને પછી તેમાં પાંચ આંઉસ દૂધ અને બે આંઉસ સાકર ઉમેરી, તેમાંથી પાંચ છ આંઉશ જેટલું, અથવા વધારું, એક વખત પીવું:—

ભાંગ.....	દામ ૨ થી ૪.
કાળાં મરી.....	દામ ૦૧૧.
ખસખસ	દામ ૧.
કાકડીનાં છાલેલાં ખીજ.....	દામ ૧.
તડામુચનાં ખીજ	દામ ૧.

તક્ષીનુ સુજવું અથવા ખલોહોર.

(Enlargement of the Spleen=અંનલાજ્ઞમંત

આંકુ ધી સ્પલીન.)

દાખી ખાણુપર પાંસલીગોતી હેઠલ તક્ષી આવેલી હોયછે તેમાં કાઈ વખત સોજો આવેછે; તે ખાણુ આંગણાં દાખવાથી તેની કેદ લાગેછે, અને ત્યાં દુખારો થાયછે.

ઉત્પંતીનાં કારણો.—લાંબો વખત ચાલુ રહેલા તાવો એ બ્રદ ઉપજવેછે.

નીશાણીઓ.—ઉપર કહ્યું તેમ કાર આંગણાંને લાગેછે, અને તે ખાણુ દુખારો થાયછે; દરદીનું મ્હોંડું શીફું પડતું જાયછે અને તે પીલાયા કરેછે; તેની શક્તી કમતી થાયછે, પણ ભુખ ઘણીવેલા એર વધતી થાયછે; અને આરતે આરતે એ સોજનો વધારો એટલો બધો થાયછે કે દરદીનું પેટ મોટું થવાથી તેને હમેલ હોય એવો હસવાજોગ દેખાવ થાયછે.

એલાજો.—એ જગા ઉપર “ આયોડીન ” (Iodine) લગાડ્યા કરવું; ખાર ટીપાં “ ટીંકચર આંકુ સ્તીલ ” (Tinct. of steel) એક આંઉસ પાણીમાં ભેલીને દીવસમાં ચાર વખત પીવાં; અથવા નીચલી મેલવણીનું અકેક ગલાસ દીવસમાં ચાર વખત પીવું:—

કવીનાઈન ડી સલ્ફ (quinine Sulph.).....	ગ્રેન ૬.
સીરપ ફેરી આયોડાઇડ (Syrup Ferri Iodid.).....	દામ ૧૧.
પોટેસ આયોડાઇડ (Potas. Iodid.).....	ગ્રેન. ૧૫.
પાણી (Aqua.).....	આંઉસ ૬.

અથવા નીચલી છનસોને ખારીક છુંદીને તેમને વાઈન અથવા સરકામાં મેલવવી અને તે જગાઉપર ખાહરથી ચોપડવી:—

ઉસક.....	તોલો ૧.
થુચલ.....	તોલો ૧.
માચકલ.....	તોલો ૧.

અથવા નીચલી જીનસોને ખારીક છુંદીને દશ આંઉસ પાણીમાં ખાર કલાક સુધી મેલવી રાખવી અને પછી તે પાણીને ઉકાળી ગાળી કાઢવું અને અંદર સાકર ભેલીને, તેમાંથી પાંચ છ આંઉસ જેટલું સવાર સાંજ મલીને પાવું, અને તે થોડા દૈવરો સુધી જારી રાખવું:—

હીમજ હરઠં	તોલો ૦૧.
સાથરા.....	તોલો ૦૧.
કરકશના બીજ	તોલો ૦૧.
બીજ કેબર	તોલો ૦૧.
વડીઆળી	તોલો ૧.
અનીસુન	તોલો ૧.
અબખર	તોલો ૦૧.

અથવા નીચલી જીનસોને ખારીક વાટીને અઢી તોલા સરકામાં અને પાંચ તોલા પાણીમાં મેલવી, અને તે પાણી ગાળી કાઢીને તેમાંથી સવાર સાંજ પાઈ દેવું, અને તે ચાલુ રાખવું:—

રોહીબાઈ.....	ધંઙી ૬.
અલીઆ	ધંઙી ૪.
હીરાબાલ.....	ધંઙી ૪.

અથવા એક રોર સુકાં અંજીરને અરધો રોર વાઈનના સરકામાં બાળી રાખવાં અને તેમાંથી ચાર પાંચ દર સહવારે ખાયા કરવાં; અને એજ અંજીરોને છુંદીને ખલોહોરની જગા ઉપર બાંધ્યાબ્ધી કરવાં અથવા દસ થ્રેન જેટલો ચંદ્રસનો ભુકા દરરોજ સરકામાં મેલવીને ચાટવો.

ખોરાક.—કાંજી, દુધ, સેરવો, ખાઈલાં ઘંઙાં અને ભુંજેલાં ગોસ્તનો ખોરાક લેવો, અને થોડોક પોઈ અથવા શેરીવાઈન પીવો.

કુમળો.

(Jaundice=જૈનડીસ.)

ઉત્પત્તીનાં કારણા:—કલેજની જે નળી વાટે પીત આંતરડાંમાં ઉતરેછે અને પછી ઝાડા સાથે બાહર પડેછે, તે નળીનાં બંધ થવાથી પીત લોહીમાં મળી જાયછે અને તેથી ચામડી અને આંખો ઉપર પીળાસ આવેલો જણાયછે. પીતના માર્ગને બંધ કરનારાં કારણા એછે કે—કલેજમાં થયેલો વરમ; નળીઓને બંધ કરી નાખનારી પીતની પથરીઓ; પીતના ડુકામાં અથવા નલીઓમાં પીતનું બંધાઈ જવું; ચાલુ બદલજી; નઠારી જાતના ચાલુ તાવ; હમેલદા. હાલત; લાંબા વખ-

તની ઝાડાની કપલઆત; પીડમાં થયલાં ઘડો; ઝેરી સાંપનો દંખ; મૈત્રની ઘણી ચીંતા અથવા ગુસ્સો; અને ઘણો દારૂ પીવાની દેવ.

નીશાણીઓ.—ઘણીખરી સઘલી પીત્તીકારનાં દરદની નીશાણીઓને મલતી આવેછે (જીવે સફે ૨૯.) જો પીત્તની પથરી બંધાઈ હોય તો કળેજાં આગલની જગા દાખવાથી ઘણું દુખેછે. ચામડી અને આંખનો સફેદ ભાગ પીળો થાયછે; મોહડાંમાં કડવો રવાદ આવ્યા કરેછે; ઝાડો ઉજળા રંગનો થાયછે; પેસાળ રાત્રી આવેછે; ચામડી ગરમ અને સુકી રહેછે, અને નાડી સખત અને જલક્રમી ઉડતી થાયછે.

એલાજો.—દરદીને ગરમ પાણીએ નહવાડવો અથવા ગરમ પાણીમાં થોડોવાર ખેસાડી રાખવો, અને એમ થોડે થોડે વારે કરવા કરવું, અને પેટ ઉપર અલસીની પોલકીસ મુકવી અથવા સેક કરવો. દરદી પાસે જેટલી તેનેથી ખતી શકે એટલી કસરત કરાવવી, અથવા તેને ઘણા લાખે ચત્રાવ્યા કરવો, અને તેનાં મનને હસી ખાલીને રીજવવું. જો સોજો નહીં થયો હોય તો, કમળામાં ઉલટી આવે એવી દવાઓ જરૂર આપવી: અરધો દ્રામ “ઈપેકાકુઆના પાઉદર” (Ipecacuanha powder) ગરમ પાણીમાં ભેળીને આપેલો એક મોટાં માણસ માટે પુરતો થશે, અથવા તેને ‘કેમોમાઈલ’ની ચાહેમાં મેલવીને આપવો. જો કલેજાંમાં દુખારો ઘણો થાય તો નીચલી જીનસોની છ ગોળીઓ ખનાવી તેમાંની એકેક દર ત્રણ કલાકે જ્યાં સુધી દુખારો નરમ પડે ત્યાં સુધી લેવી:—

કેમફર પાઉદર (Pulv. Camph.) .....ગ્રેન ૮

આપીઅમ પાઉદર (Pulv. Opii) .....ગ્રેન ૬

કલોમેલ (Hydrarg. Subchlorid.) .....ગ્રેન ૧૮

એકસત્રેકત આફ હેમ્ફોક (Ext. Conii.) .....પુરતો થાય એટલો

અને એ સાથે આંતરે—આંતરે, નીચલી મેલવણીનાં ખખે ચમચા

લેવા:—

કેસતર ઓઈલ (Castor Oil) .....આઉન્સ ૧

સ્પીરીટ આફ નાઈટર (Sprt. of nitro.) .....આઉન્સ ૦.૫

ટીંકચર આફ હેનબેન (Tinct. of henbane) .....આઉન્સ ૦.૫

સાઈરપ (Syrup). .....આઉન્સ ૧

કેમફર વોટર (Camphor-water) .....આઉન્સ ૩

જો દુખારો સાથે ઉલટીની થતી હોય તો ખરફ ચુસાવવું, અને વીસ ટીપાં “લાડેનમ” (Laudanum) નાં પાણીમાં ભેળીને પાવાં. અથવા ગામડી એલાજી મુજબ, અરધો તોલો હરડે તથા એ તોલો કાલી

દરાખ એ જીવને ભેલીને ખવાડવું; અથવા નીચલી જીનસો મેલવીને તેમાંથી જે માસા જેટલી ખવાડવી:—

ઘેલીઆ.....	તાલો ૨
હીરાખોલ.....	તાલો ૧
કેસર.....	તાલો ૦૧
કેસ્તીલ સોપ.....	તાલો ૧

જો કલેજમાં (અથવા તલ્લીમાં ખી) ધણા વખત સોજો ચાલુ રહ્યો હોય, અને તે સાથે તાવ અને કમળાથી ખી દરદી પીડાતો હોય, તો નીચલી જીનસોનો ખારીક ભુકો કરીને તેને ત્રીસ આંગિસ પાણીમાં દસ મીનીટ સુધી ઉકાળવો, અને તેને થંડું પાડી ગાળી કાઢી તેમાંથી દોઢ આંગિસ જેટલું પાવું:—

સાયરા.....	દ્રામ ૪
હરડે.....	દ્રામ ૫
કાશનીના બીજ.....	દ્રામ ૩
ઊનાબ.....	નંગ ૨૦
સીપસતાન.....	નંગ ૨૦
અક્તીમુનનો પાળો.....	દ્રામ ૫
ખનકસનો પાળો.....	દ્રામ ૩

અથવા, નીચલી જીનસોને દરા આંગિસ પાણીમાં ઉકાળીને એક કલાક સુધી રાખી મુકવી, અને પછી પાણી ગાળી કાઢીને દોઢ આંગિસ જેટલું દીવસમાં ત્રણ વખત પાવું:—

નવસાગર.....	દ્રામ ૧
અત્તતામલનો ભુકો.....	આંગિસ ૧

અથવા, છ આંગિસ પાણીમાં નીચલી જીનસો ભેલી ઉપલીજ રીતે ખનાવી પાવું:—

જડવેરાના મુળીઆનો ભુકો.....	દ્રામ ૧૧
ગાવજીખાન.....	દ્રામ ૦૧

અથવા, નીચલી જીનસોને સોળ આંગિસ પાણીમાં ઉકાળી, છ આંગિસ જેટલું પાણી રેહ એટલે ઉતારી પાડવું, અને તેમાંથી અડેક આંગિસ દીવસમાં ત્રણ વખત પીવું:—

સાયરાના પાંદડા.....	દ્રામ ૧૧
અનીમુન.....	દ્રામ ૩
બાદીઆન.....	દ્રામ ૩

° ખોરાક.—દારૂ તમામ તરક કરવો; અને જવનું પાણી, કાંજી, દૂધ, અલસીની ચાહે, પાકા તાળે મેવો, હલમી તરકારી, પીલાંનો રસ,

હલકી રોટલી, કમલા, સંતરા, સફરચંદ ઇત્યાદી ખોરાક ખાવો. કટલા-એક દીવરો સુધી ફક્ત કાચા ઘંડા ઉપર રેહવાથી કટલાએકાના કમળા સાળ થયાછે.

હૈડાનું દરદ.

(Angina Pectoris=અંગનાઈના પેક્ટોરીસ.)

ઉત્પત્તિનાં કારણો.—હૈડાનું મોટું થવું અથવા તે ઉપર સોજો આવવો; તેની આસપાસ અતિ ઘણી ચરબીનું એકઠું થવું; તેની અંદરના “વાલ્વ” (valves)નું હાડકાંને રૂપે બંધાઈ જવું.

નીશાનીઓ.—છાતામાં નહી ખમાય એવો દુખારો ચાલેછે, અને જરાકની હીલ ચાલ થતાં તેની અસર છેક ખભાં અને હાથ તુલીક વધી જાયછે; છાતી એટલી તો દબાઈ જતી લાગેછે કે દરદી, યુંગલાઈને મળી જવાની ધારતી કરેછે. એ દુખારો એટલો તો મજબુત અને એટલો તો અચીતો થઈ આવેછે કે દરદીથી હીલાતું કે ચલાતું નથી, અને તે એ ત્રણ મીનીટ તુલીક રહી એવો તો તદન નરમ પડી જાયછે કે ત્યાર પછી તો જાણે કાઈ થયુંજ નહી હોય એવું લાગેછે. શરૂઆતમાં તો એ હુમલાઓ કાંઈ કાંઈ વખતેજ થાયછે અને થોડોજ વાર ચાલુ રહેછે, પણ જેમ જેમ દરદ વધારો કરતું જાયછે તેમ તેમ તેઓ વારંવાર થાયછે, લાંબો વખત (અરધો કે પોણા કલાક સુધી) ચાલુ રહેછે, અને વધારે દુખ ઉપજાવેછે; દરદી ઊંઘાયલો હોય ત્યારેની અથવા જોવો ઉઠે તેવાજ એ દરદથી પીડાયછે; તેની નાડી નખતી અને નરમ પડી જાયછે; ચેહેરો શીકો અને હોઠો કાળા પડી જાયછે; થંડો પરસેવો તેનાં આંગ ઉપર કુટી નીકળેછે; ખાંસી થાયછે અને પાતલો ચીકણો બલગમ ખાહર પડેછે; એવી હાલત થોડો વાર ચાલુ રહેછે, અને પછી સેવટે એક અતીઘણો જખરો દુખારાનો આંચકો ખાઈ, કુંઘળી ખુમ કે ચીશ પાડ્યા વગર તે પોતાનો જીવ છોડેછે.

એલાઓ.—જો દુખારો ઘણોજ થતો હોય તો ચાર ટીપાં “ઓઈલ ઓફ એમ્બર” (Oil of amber) પાણીમાં ભેલીને અરધે-અરધે કલાકે પાવાં. અથવા નીચલી મેલવણીમાંથી ત્રણ ચમચા તુરતજ પાવા, જો દરદ ચાલુ રહેતો અરધે કલાકે ખીજો એક પાવો, અને હુમલો જોવો ફરીથી થતો જણાય તેવાજ પાછો ત્રણ ચમચાનો ‘ડોઝ’ આપી દેવો:—

કાર્બોનેટ આફ એમોનીઆ (Carbonate of ammonia)...સ્કુપલ	૨
એરોમેટીક કન્ફેક્શન (Aromatic confection)	દ્રામ ૧
કેમ્ફર વોટર (Camphor water).....	આઉંસ ૭૫
કમ્પાઉન્ડ સ્પીરીટ આફ ઇઠર (Comp. Sprits. of ether)...	દ્રામ ૧
ટીંકચર આફ એસેફીડા (Tinct. of assafetida)	મીનીમ ૧૫
લાઉડનમ (Laudanum).....	દ્રામ ૧

અથવા, નીચલી મેલવણીનું અંકેક ગલાસદર બે કલાકે આપવું:—

કાર્બોનેટ આફ એમોનીઆ (Ammon. Carb.).....	ગ્રેન ૩૦
સ્પીરીટ આફ ક્લોરોફોર્મ (Spir. Chloroformis).....	દ્રામ ૧૫
સલ્ફ્યુરિક ઇઠર (Æther Sulphuric.)	દ્રામ ૧
ટીંકચર આફ બેલેડોના (Tinct. Belladonna)	મીનીમ ૨૦
ટીંકચર આફ કેનથરીડીસ (Tinct. Cantharidis)	મીનીમ ૩૦
પાણી (Aqua).....	આઉંસ ૬

જો દુખારો ચાલુ રહેતો હોય તો છાતી ઉપર રાઈનુ પ્લાર્ટર મુકવું, ટરપીનટાઈન ચોપડવું. અથવા “ટાર્ટર એમેટીક” (Tartar emetic) નો મલમ ચોપડતાં રહેવું. એક હુમલો નરમ પડ્યા પછી ફરીથી નહીં થાય તેટલા માટે, દરદીને સધલી રીતે શાંત રાખવો, તેનાં મનને ઉરફેરવા દેવું નહીં, અને એક અથવા બે દ્રામ ગંધકનાં ફુલ મધમાં ભેલીને સવાર સાંજ ચલાવવા કરવાં.

ખોરાક.—ધણાજ સાદો અને હલકો લેવો; અને કોઈખી જાતનો દારૂ ઉપયોગમાં લાવવો નહીં.

હૃદયનો ધપકારો.

(Palpitation of the Heart=પાલ્પીટેશન આફ ધી હાર્ટ.)

એ દરદ મરદ કરતાં ઓરતોને; અને મજબુત કરતાં નબળા ખાંધાનાં માણસોને વધારે થાયછે.

ઉત્પત્તીનાં કારણો.—મનના અંચીતા જોરસાઓ, જેવા કે ધણી ખુશાલી અથવા દલગીરી; ધણીજ સખત કસરત; જીવાન ઓરતોમાં દરતાનને લગતી ખામીઓ. નાજુક અપ્પલાઓના હમેલના પેહેલા મહીનાઓમાંખી એ દરદ દેખાયછે.

નીશાણીઓ.—એ ધપકારા તરેહવાર રીતે થાયછે; કોઈ વખત ફક્ત સેહેજ જહડકની હીલચાલો થઈને બંધ પડી જાયછે; અથવા કોઈ વખત ધણી સખત ધપકારા ઉપરા સાપરી થાયછે અને દરદીને અતીધણી ધારતી ભરેલો કરેછે; અથવા કોઈ વેલા જ્યારેતિ મુતેલો હોય ત્યારેજ તે

થાયછે; અને કટલીક વખતતો એવા ધબકારા એટલા તો સખત થાયછે કે તેઓ બીજાં માણસનેયી સંભલાયછે, અને તેમના આંચકા એટલા મજબુત હોયછે કે છાતી ઉપરનાં કપડાંઓની હિલતાં જણાયછે.

એલાજી.—જો લોહીના ઘણા વધારાને લીધે એમ થતું હોય, અથવા દરદી ઘણા મજબુત પાંધાનો હોય તો સંગરા મુકાવવી, ઘણા સખત જુલાબો લેવા, અને સરેસતાના ખોરાકના જઠામાં ઘટાડો કરવો. એ પછી અશ્રમ અથવા “ખેલેડોના” નું પ્લાસ્તર છાતીની દાબી બાજુએ મુકવું, અને નાડી અને હૈડાનો જીરસો નરમ પાડવા માટે નીચલી મેલવણીમાંથી બધે ચમચા દર ત્રણ કલાકે જ્યાં સુધી ઉલટી થાય ત્યાં સુધી આપવી:—

ટાર્ટર એમેટીક (Tartar emetic)	ગ્રેન	૩
પાઉડર નાઈટર (Nitro powder)	ગ્રેન	૧૦
મીંટ વોટર (Mint water).....	આંઉસ	૬

એ સઘલાંને ખરોખર સાથે મેલવી નાખો અને તેમાં બે દ્રવ્ય “ટીંકચર આફ ડીજીટલીસ” (Tinct. of digitalis) ઉમેરો.

અને ઝાડો લાવવા માટે નીચલી જીનસોની ખાર ગોળીઓ ખનાવી તેમાંથી બધે સવાર સાંજ, જ્યાં સુધી અસર થાય ત્યાં સુધી આપવા કરવી:—

એલુઝ એડ મરપીલ (Aloes & myrrh pill)	સ્કુપલ	૧
કમ્પાઉન્ડ કોલોસીંથ પીલ (Comp. Colocynth Pill).....	સ્કુપલ	૧
બ્લુ પીલ (Blue pill).....	સ્કુપલ	૧

જો નખલાઈને લીધે એ દરદ થતું હોય તો હવા ફરપદલ કરાવવી, કહિતી આપનારો ખોરાક અને દવાઓ આપવી, દરીઆનાં પાણીમાં નહવાડવો, કસરત કરાવવી, અને ખાંણાં સાથે થોડો-થોડો નાઈન આપવો. કહિતી લાવવા માટે નીચલી મેલવણીમાંથી બધે ચમચા દીવશમાં બે વખત આપવા:—

એરોમેટીક કનફેક્શન (Aromatic confection).....	દ્રામ	૧
કવીનાઈન (Quinine).....	ગ્રેન	૧૦
કેમફર વોટર (Camphor water)	આંઉસ	૫
કમ્પાઉન્ડ ટીંકચર આફ બાર્ક (Comp. tinct. of bark) ...	આંઉસ	૧

અથવા નીચલી જીનસોને છુંદીને, તેને વીસ આંઉસ માણીમાં અને દસ આંઉસ સાકરમાં ઉકાળીને દસ આંઉસ જેટલો શીરો ખનાવવો, અને તેમાંથી દોઢ આંઉસ જેટલો દીવશમાં ત્રણ વખત પાવો:—

ગાવબુખાન.....	દ્રામ ૧૦
ચુસે ગાર્દજ.....	દ્રામ ૫
ખાદર્જ ખોચા.....	દ્રામ ૩

અથવા બદલજમી અને ખીજાં કાંઈ બપલાઈનાં કારણોથી જો તે થતું હોય તો નીચલી જનસોને સોલ આંડિસ પાણીમાં ઉકાળીને તેમાંથી એ આંડિસ જેટલું દીવશમાં ચાર વખત આપવું:—

તીમરાની છાલ.....	આંડિશ ૭
લવંગ.....	દ્રામ ૧
પીપળ.....	દ્રામ ૧૧
પાણી.....	આંડિશ ૧૬

ખોરાક.—સાદા હલકો ખોરાક બરાબર ચાવીને ખાવો. ધણી દાઝ, અથવા ધણી ગરમ ચાહે પીવી નહી, અને મીઠાશવાલી ખનાવટોનો ઉપયોગ કરવો નહી.

હૈડાંની અગન.

(Heart Burn=હાર્ટબર્ન.)

એ કાંઈ હૈડાંને લગતું દરદ નથી, એની ઉત્પત્તિ હોજરીમાં થયેલા ખીગાડાથી થાય છે, પણ છાતીમાં દાહે બલતી લાગવાથી, એને “હૈડાંની અગન”નું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉત્પત્તિનાં કારણો.—હોજરીમાંના જઠરસનું ખાટું મારી જવું; હોજરીમાં કાંઈ હાડકા જેવી વસ્તુનું અટકી બિસવું અથવા ધસાવું; આંતરડામાં કરમની ઉત્પત્તિ.

નીશાણીઓ.—સઘલી “હોજરીમાં થયેલા ખટાશ”નાં દરદની નીશાણીઓને મલતી આવે છે. (જુવો સફે, ૪૯)

એલાએ.—હમેલદાર ખોરતોને એ દરદ થાય તો તેઓએ “પ્રીપેર્ડ ચાક” (Prepared chalk) એક ચમચો, અને પાંચ ગ્રેન શુંક લેઈને, તેઓને દુધ અથવા પાણીમાં ભેલીને દીવશમાં બે વખત લેવાં ચાલુ રાખવાં. જો હોજરીમાં ખટાશ થયો હોય તો, વીસ ગ્રેન “કાર્બોનેટ આફ પોટેશ” (Carbonate of potash), વીસ ગ્રેન “કાર્બોનેટ આફ સોડા (Carbonate of soda), એક ગ્રેન શુંક, અને એક ગ્રેન “રૂબાઈ,” એ સઘલાને એક ગ્લાસ પાણીમાં મેલવીને દીવશમાં ત્રણ ત્રણ વખત પીવું. જો હોજરીમાં કાંઈ કચરો ખુટી

બેઠા હોય તો “ઈપેકકુઆના પાઉડર” (Ipecacuanha powder) પંદર ગ્રેન, પાણીમાં મેલવીને પીવો; અથવા એક મળખુત જીલાબ લેવો. જો કરમ થયા હોય તો તે માટે આપેલા એલાજો મુજબ કરવું. (જીવો સફે, ૫૧)

ખીજ વધુ બાબદો, એ દરદને લગતી, જાણવા માટે જીવો—“હોજ રીમાંનો ખટાસ”—વાલી બાબદના વરણનમાં (જીવો સફે, ૪૯)

ગુરદાને લગતા દરદો.

“બ્રાઈટ”નું દરદ.

(Bright's Disease=બ્રાઈટસ ડીઝીઝ.)

ગુરદાને લગતાં આ અજબજબ જેવા તેમજ ભય ભરેલાં દરદનું નામ ડોક્ટર બ્રાઈટ નામના એક કામિત પેદના નામ ઉપરથી અપાયું છે; કારણ કે તેણેજ સઉથી પહેલા એ દરદની સઘલી ખારીક તપાસો કરી હતી. એમાં ખાસ નીશાણો એ છે કે ટુફામાંથી બાહર પડતી પેશાબ સાથે “સીરમ” (Serum), અથવા લોહીની સાથે મેલવાયલી એક પ્રવાહી, બેતરબને પડે છે.

• ઉત્પત્તીનાં કારણો.—શરીરનો દરદી અથવા નાતવાન બાધા-ખાધાપીધામાં ગેરઅંદાજે; અતીધણી દારૂ પીવાની આદત; અને ઘટતી કસરતની ખુટ.

નીશાણોઓ.—કમરમાં દુખારો થાય છે, તે પહેલા તો થોડે થોડે વખતે થનારો અને નરમ હોય છે પણ દીનપરદીન વધતોજ જાય છે અને ચાલુજ રહે છે; તાવ આવે છે; બેચેની ઘણી થાય છે; ખીજ ધંદ્રીઓખી પોતાના કામકાજે બરોબર બજાવતી નથી; ભુખ જતી રહે છે; મોહડા ઉપર રતાસ ધાઈ આવે છે. એ પછી જંગમાં સોજો થવા માંડે છે, અને તે સોજો સેવટે આખા બદન ઉપર ફેલાય છે. જો એટલી નીશાણોઓથી દરદ નહીં પરખાય તો પેશાબ તપાસીયાથી તે તુરતજ જણાયા પીતા રહેશે નહીં. એ તપાસ કરવા માટે એક નાંધલી કાચની નળીમાં થોડીક પેશાબ નાખીને તેને ઉકાળવી, અને પછી તેમાં એક બે ટીપાં “નાઇટ્રીક એસીડ” ના નામવાં, અને તેથી તે નળીને તલીએ સફેદ થશે બંધાયલો દીસશે. એ દરદ થોડો વખત ચાલુ રહેજે એટલે ખીમારનો ચેહરો શીકો અને બેરંગી બની જાય છે, અને સહવા.

રના ઉઠતાંવાર પાપણા કુગેલાં જણાય છે; સોજા ઉપર દાબેલી આંગ-
લીનો ખાડો એ ત્રણ મીનીટ સુધી એમ દબાયલોજ રહે છે.

એલાજી.—પેહેલાંતો દરદીને ગરમ પાણીએ નહવડાવવો અને
પછી કમર ઉપર “મરક્યુરી” (પારા) નો નર્મ મલમ ચોપડવો, અથવા
જો દુખારો ધણીજ થતો હોય તો તેજ જગા ઉપર આઠ દસ જલો
મુકાવવી; અને નીચલી જીનસોનાં છ પડીકાં બનાવી તેમાંનું એકેક દર
છ કલાકે આપવું:—

સલ્ફેટ આફ પોટેસ (Sulphate of potass).....	દ્રામ	૧૧
જેલપ પાઉડર (Powdered jalap)	દ્રામ	૧
નાઈટર પાઉડર (Powdered nitro).....	સ્કુપલ	૧
કલોમેલ (Calomel)	ગ્રેન	૧૮

અને એ પછી નીચલી જીનસોના એ પડીકા કરી તે દીવશમાં
એ વખત મેલીને ફકાડવાં, અને એ દવા થોડા દીવસો તુલીક ચાલુ
રાખવી:—

કારબોનેટ આફ મેગનીશીઆ (Magnes. Carb.).....	ગ્રેન	૩૦
રુહબાર્જ પાઉડર (Pulv. Rhub.)	ગ્રેન	૪૦
ક્રીમ આફ ટાર્ટર (Potas. Tartaric Acid.)	દ્રામ	૪

એ પછી પરસેવો પાડવા માટે નીચલી મેલવણીમાંથી એકેક ગલાસ
દર ત્રણ કલાકે આપવી:—

વાઈન આફ એન્ટીમની (Vin. Antimonial.).....	દ્રામ	૨
લિઝકોર એમોની એસિટેટ (Liq. Ammon. Acet.)...	આઉન્સ	૧
કેમફર વોટર (Aqua Camphore.)	આઉન્સ	૧૧

જો નરમ જીલાખોથી ઝાડો નહીં આવે તો સખત જીલાખો લેવાને
ભુલવું નહીં. રાઈની અથવા અન્નસીની પોલટીસો કમર ઉપર મારવા
કરવી અને ત્યાં ગરમ સેક ચાલુ રાખવો. સાજા થવા પછેની શરદીમાં
જિંઘાડા નહીં ફરવાની સંભાલ રાખવી, અને કમર ઉપર હમેશાં ગરમ
કપડું વીટાલેલું રાખવું.

ખોરાક.—ફક્ત દુધ અને પાંઉના ખોરાક ઉપર નીભાવ રાખવાથી
અતીધણી ફાયદો થાય છે. દારૂ મુદલ પીવો નહીં.

મીઠી પેશાબ.

(Diabetes Mellitus=ડાયાબીટીઝ મેલીટસ.)

એ મરજમાં પેશાબનો જઠા અતીધણી વધી પડે છે એટલુંજ નહીં

પણ તેમાં ખાંડનો અથવા મીઠાસનો ભાગખી ધણી વધારે હોય છે. જીવાન માણસોને એ કવચીતજ થાય છે; પણ વળતાં-પાણી ઉપર આ-વેલાઓ, અને તેમાં ખાસ કરીને જેઓ ધણી મેહનત કરતા હોય તેઓ અથવા જેઓએ પોતાની જીવાનીમાં ધણી દારૂ પીધો હોય તેઓ એ દરદથી ધણું ખમ છે.

ઊત્પત્તીનાં કારણો.—એ દરદ ધણી વેલા ખીજાં ખરાબ દરદોનાં પરીણામો તરીકેખી થાય છે, અથવા તો જેનાં શરીરમાં જીદી જીદી ચીજો અથવા પ્રવાહીઓ ધણી બાહર પડી હોય તેને થાય છે. એના ખીજાં કારણો એ હોય છે કે.—અતીઘણી થાક; અતીઘણી કાઢેલી સવારી, અથવા ઉઠાવેલો ભારી વજન; ધણી ગરમ થયા હોઈયે ત્યારે થંડું પાણી પીવું ધણી દારૂ પીવાની આદત; પેશાબ લાવનારી સખત દવાઓનું ધણું પીવાવું; ધાતુની ખાણોમાંથી વેહતા જહરાઓનું પાણી અતી ધણું પીવું; એશ આરામમાં ગુજારેલી જીંદગી; અથવા કંઈખી એવાં કારણો કે જેથી ગુરુદો નખલો અથવા ઢીલો પડી જાય અને લોહી ધણું પાતલું અને પાણીનો વધારે ભાગ ધરાવનારૂં બને.

નીશાણીઓ.—પેશાબ, આખા દીવસમાં પીધેલી પ્રવાહીનાં જઠા કરતાં, ધણી વધારે જઠામાં પડે છે, અને તે પાતલી, પાણી જેવી, મીઠાશથી ભરેલી, અને સુગંધી હોય છે. એ મરજ ધીમે-ધીમે નહીં જણાય એમ દાખલ થાય છે. દરદી દરરોજ પીલાતોજ જાય છે, તેની જહડક અને જોર કમતી થાય છે, અને એહેરો આતુર અને કદરૂપો જેવો દીશે છે; તરસ ચાલુ અને ભારે રહે છે; ભુખ કોઈ વેલા બેહદ વધે છે, અને કોઈ વેલા ઘટે છે, પણ હમેશાં ખદહજમી તો ચાલુજ રહે છે; ઝાડો કખજ રહે છે; જીભ વચમાંથી જીજળી પણ કીનારી આગલથી રાતી રહે છે; મન હમેશાનું ઊદાશ અને જીંધ કમતી રહે છે. એ હાલત કટલોક વખત તુલીક ચાલુ રહ્યાબાદ ખીમારને માલમ પડે છે કે તેની પેશાબ સરસતા કરતાં ધણી વધારે જથામાં થાય છે. એ પેશાબ દીવશની સાતથી વીસ પેંટ સુધીની થાય છે, જોકે કટલાએક કેસોમાં તો તે એટલી વધે છે કે ચોવીસ કલાકમાં ૧૮૦ પેંટ સુધીખી થયલી જણાઈ છે, અને જેમ પેશાબ વધુ પડે છે તેમ તેમ તરસખી વધુ લાગે છે.

ઊમરના તફાવત સાથે એ મરજની સખતાઈમાંખી તફાવત પડે છે. જઈક હાલતનાં કરતાં જીવાનીની હાલતમાં મીઠી પેશાબનું દરદ વધારે ખારતી ભરેલું થઈ પડે જણાયું છે.

એલાન્જી.—બદનને ગરમ કપડાંઓથી ઓઢાઓ ઠંડાયણું રાખવું; શરીર ઉપર પાણી અને સરકાની મેલવણીનાં વાદલાંઓ ફેરવવાં, અને પછી જોરથી ધસીને નુછી નાંખવું. કાંઈખી મીઠાશ ભયોં, અથવા પટેટાની જાતનો ખોરાક કદી નહી ખાવા દેવાની સંભાલ રાખવી. ઝાડો સાફ લાવવા માટે નીચલી જીનસાની પાર ગોળીઓ ખનાવી તેમાંથી ખમે રાતના મુતી વેલાએ આપવી:—

એલાન્જ પાઉદર (Powdered does)	રકુપલ	૨
જલેપ પાઉદર (" jalap)	રકુપલ	૧
જીન્જર પાઉદર (" ginger)	ગ્રેન	૧૨
કસતીલ સાપ (Castile Soap)	પુરતો થાય	ઘેટલો.

કાંઈ વખતે ગુરદા ઉપર ખીસતરો અથવા વેહેંટુરો મુકેલાંખી કમ્પેન્ડી કરેછે, પણ એ એલાન્જ ખનતાં સુધી કરવો નહી. વીસ મીનીમ “જર્ધલ્યુત નાઈટ્રીક એસીદ” (Acid. nitric. dil.) પાણીમાં ભેલીને દીવસમાં ચાર વખત પાવી. અકેક ગ્રેન અગ્રીનની ગોળી ખનાવી તે, ઘણું દાહડા સુધી, દર ચાર કલાકે ગળાવ્યા કરવો; અથવા અરધો ગ્રેન “કોડીઆ” (Codeia) પાણીમાં ભેલીને ત્રણ ત્રણ કલાકે પાયા કરવું. અથવા, નીચલી મેળવણીનું અકેક ગલાસ દર ત્રણ કલાકે આપવું:—

ટીંકચર આફ સ્ટીલ (Tinct. of steel).....	મીનીમ	૬૦
સ્પીરીટ આફ ક્લોરોફોર્મ (Sprit. of chloroform)	મીનીમ	૪૦
લીકર મોરફી હાઈડ્રોક્લોરેટીસ (Sol. of Hydrochlorate of morphia). ડ્રામ	૨	
પાણી (Water)	આંજિસ	૬

અથવા, અરધો ડ્રામ “લીકવીડ એક્સત્રેક્ટ આફ એરગટ” (Liquid extract of ergot) પાણીમાં મેળવીને દીવસમાં ત્રણ વખત પાવું, અને થોડા દીવસ પછે ઊપલીજ દવાના છ ડ્રામ લેઈ તેમને સાડાચાર આંજિસ પાણીમાં ભેળવા અને તેમને ત્રણ ભાગમાં વહેંચી તેમાંથી અકેક દીવસમાં ત્રણવાર પાવો. જો આંખમાં તાવળી રહેતો હોયતો ખમે ગ્રેન “કવીનાઈન” દર ત્રણ કલાકે ફાંકવું; અથવા પાંચ મીનીમ “લાઈઝેર આરસીનીકલીસ” (Liq. Arsenicalis) ને કરચાતાનાં કાહવામાં ભેળીને દર ચાર કલાકે પાવું.

ખોરાક.—એનાં જીવું કાંઈખી ખીજું દરદ નથી કે જ્યાં ખોરાકની સંભાલ રાખવાની અતીધણી અગત્ય હોય. ખરેખર જોતાં તો ખોરાકની તકેદારીજ એની મુખ્ય દવાઈછે, અથવા એ વિશેની સેજ ખરોખરખી બેદરકારી થતાંજ ગમે એવી સરસ દવા કોડીના કામની કરતી નથી. મીઠાશ કાંઈખી રીતમાં અને કાંઈખી આકારમાં ખાવો નહી; ગમે એવી લા-

લયો થવા છતાં, હરેક બીજ મોળી અથવા શીકો ખાવી અને પીરી; અને લે સાથે પટેટાની તરેહનો ખોરાક, જેવો કે સલગમ, ગાજર, વટેણા, કાખી, સીંગ ઇત્યાદીની કદી ખાણાંમાં લેવો નહી. જે ચીજો નહીં ઉપયોગમાં લેવી તે એ છે કે.—પટેજનો ખોરાક, મીઠાશ, પેસટરી, મીઠા વાઈન દારૂઓ અને ખીજા જલદ દારૂઓ અને, જે ચીજો ઉપયોગમાં લેવી તે એ છે કે—થુલાંનું પાંજી અથવા ખીસક્રીટ; ગોસ્ત, પણ ચરખી વગરનું કાલુ માછલી અથવા હરેક જાતની માછલી; ઇંડાં; મલઈ, માખણ, પનીર સેલેડ અથવા ખીજા કાઈ જેવીજ લીલી તરકારી; ચાહે, કાફી, કોકો સરકો, અચાર, શાઈ, મીથું; કલારેટ, શેરી, અને ઘાંડી-પાણી. જે ધણો વખત સુતી દુધનોજ ખોગક ફક્ત લીધો હોય તો તે અતીધણી કાયદો કરેછે.

ગુરદાની પથરી.

(Renal Calculi and Gravel)=રીનલ

કેલક્યુલાઈ એન્ડ ગ્રેવલ.)

ગુરદામાની પથરી ત્રણ જાતની થાયછે, એક, “અમોર્ફસ સેડી-મેન્ટ” (amorphous sediment) ને નામે ઓલખાયછે, અને તે પેશાબ સાથે મલી ગયલી બાહર પડેછે, પણ જે પેશાબને એક ઠંકાણે થેરવી રાખી તો તેનો પીળો થરો નીચે બંધાયછે. બીજી, “ક્રીસ્ટલાઈન સીડી-મેન્ટ અથવા ગ્રેવલ” (crystalline sediment or gravel) કરી કહેવાયછે, અને તે જુના જુના ચલકતા કટકાઓમાં પેશાબ સાથે બાહર પડેછે અને તેનો રંગ સફેદ હોયછે. ત્રીજીને, “સૉલીડ કૉનક્રીશન્સ” (solid concretions) નું નામ અપાયલુંછે, એ મોટી, અને કઠણ હોયછે. એ પથરીઓ તહરેવાર રંગની, આકારની, અને કદની હોયછે. એક પથરીનું સાધારણ કદ તો એક ખોર જેવડું હોયછે, પણ ઘણીવેલા તે ઇંડા જેવડી અને તેથીખી વધારે મોટી નીકલેછે.

ઉત્પત્તીનાં કારણો.—ખદહજમી; જમીને તુરત સુઈ જવું; ઘણી અનીલી અથવા સંસારભોગ; ભારી અને ઘણાં ક્રીમતી પકવાનો; જે ખયાને થઈ હોયતો, ખરાબ દુધ; એશ આરામની છંદગી; ઘણું શરબત અથવા ઘણો દારૂ પીવાની ટેવ; કસરતની ખુટ; આલસુ પડી રહેવાની આદત; અને પીધામાં આવતું ખરાબ પાણી.

નીશાણીઓ.—મરમાં અને પીઠમાં દુખારો થાયછે અને તે

છેક નીચે મુઠ્ઠીની વધી જાયછે; એ ભાગો ઉપર વજન અથવા ભાર પડતો હોય એમ લાગેછે; મરદની ઇંદ્રીની અણી ઉપર વધ થયા કરેછે, અને વારેઘડીએ પેશાબ કરવાની આમા થાયછે પણ કરતી વખતે ધણી દુખારો થાયછે. ગુરદામાંથી રેતી પસાર થતી વખતે દરદી ધણીજ હલાક થાયછે, અને દુખારો નહીં ખમી શકવાથી તે બેશુધ થઈને પડેછે, અને જ્યારે તે કુકામાં આવેછે ત્યારેજ તેને આરામ થાયછે. પેશાબ થવાના માર્ગ ઉપરજ એ પથરી આવીને અટકી બેસવાથી પેશાબ થતી થતી અટકી જાયછે અને ખીસારને ભારે હેરાનગતી પોંદાયેછે. કાઠ વખતે એકુ જનો કટકો પેશાબ વાટે બાહર નીકળીની પડેછે, અને તેથી થોડો વખત તેને આરામ થાયછે. કાઠની રીતની હીલચાલ, ગાડીમાંની અથવા ઘોડેસ્વારીની મુશાફરીની પીડામાંનો દુખારો વધારેછે. સુતેલી હાલતમાં કમર ઉપરનો બોળો ધણીજ લાગેછે, પણ ત્યારે તેને થોડી આશાયશ મળેછે. પેશાબ પડેછે ત્યારે તેમાં લોહીની ભેલાયણું દીશેછે. પેશાબ કરતી વખતે ઝાડો કરવાનુંની મન થયા કરેછે; ઉભેલો હોય તેના કરતાં સુતેલો હોય ત્યારે દરદી વધારે સહેજાઈથી પેશાબ કરી શકેછે; અને પેશાબનું છેલ્લું ટીપું પડતાંજ અમકના જેવો એક આંચકો શરીરમાં આવેછે.

એલાળે.—શરૂઆતમાં એલાળે કરવાની એટલીજ મતલબ રખાયછે કે પથરીઓ એક એક સાથે બંધાઈ જવા અથવા મોટી થવા પામે નહીં, અને જતી જતી કરચોમાંજ બાહર પડતી રહે. જે ઝાડો કપ્પજ રેહતો હોય તો નરમ જુલાબો જેવા કે-કાચું દીવેલ; અથવા સુનામખી, કાળી દરાખ અને ગોલાખનાં ફુલનો કીધેલો ઉકાળો; અથવા ગરમાલાનો ગર અથવા માનાં, ખદામનું તેલ; અથવા “જેલપ” તથા “ક્લીમ આર્ ટારટર.” અથવા, સુનામખીના કાહવામાં કાચું દીવેલ ભેલીને તે પીચકારી વડે સફરામાં દાખલ કરવું. જે નરમ જાતની સફેદ પથરી હોય તો તેને નરમ ખનાવી પેશાબને વાટે બાહર પાડવા માટે “ડાઈલ્યુટ સલ્ફ્યુરીક એસીડ” (Dilute Sulphuric acid) નાં ત્રણ-ત્રણ ટીપાં પાણીમાં ભેલીને દરરોજ સવાર સાંજ પાવાં. જે પથરી કઠણ જાતની લાલ હોય તો, કળી ચુનો આસરે એક શેર લેઈને દસશેર પાણીમાં ભીંજવો અને ડોહવી નાખીને કરવા દેવો, અને પછી ઉપરનું નીતરૂં પાણી કાઢી લેઈને, તેજ પાણી જ્યારે અગત હોય ત્યારે પાવા કરવું. ગુરદાની જગો ઉપર, કાઠની જાતની પથરીની વખતે, “લાડેનમ,” “કલોરાફોર્મ,” અને “બેલોડોના.” (Laudanum, Belladonna,

and Chloroform) એ ત્રણે સરખે ભાગે મેલવીને લગાડવાં, અને નીચલી મેલવણીમાંથી અકેક ગલાસ દર ત્રણ કલાકે પાવું:—

ગુંદર (Acaciae Gummæ).....દ્રામ ૩
આયોડાઈડ આફ પોટેશીઅમ (Pot. Iodid.).....દ્રામ ૧૦
બાઈ કારબોનેટ આફ પોટેશી (Pot. Bicarb.).....દ્રામ ૨

અથવા, નરમ રેતીને માટે નીચલી મેલવણીના ચાર ભાગો કરી, તેમાંનો અકેક દર ત્રણ કલાકે પાવો:—

કાઈલ્યુત નાઈટ્રોમ્યુરીઅટીક ઍશીદ (Nitromuriatic acid dilute) ...દ્રામ ૧
ટીકચર આફ સ્ટીલ (Tinct. of steel).....દ્રામ ૧
ટીકચર આફ કાસકેરીલા (Tinct. of cascarrilla).....દ્રામ ૨
ઈનફ્યુઝન આફ કલમબા Infusion of calumba).....આઉન્સ ૬

અથવા એ દરદ ઉપર રેહાનનાં પીયાંને સાત તોલા પાણીમાં ભીંજવી રાખીને તે પાણી, સાધારણ પાણીને બદલે પાવું. અથવા અલસીનાં પીનું પી એજ મુજબ પાણી ખનાવીને આપવું. અથવા ત્રણથી સુખ્ત તોલા બાવલનો ગુંદર લઈ તેને ત્રણ બાટલી ખખણતાં પાણીમાં ભીંજવી મુકવો અને તે પીગળે ત્યારે પાણીને ગાળીને સાફ ખનાવી તે પાયા કરવું. પણ એ સધળાં પાણીઓ રોજ નવાં ખનાવવાં. અથવા સુકું અથવા લીઝું લસણ ઘણું સરખું દરરોજનાં ખાણાંમાં નખાવીને તે ખાણું ખાધાથી પી ફાયદો થાયછે. જો ગુરદા ઉપર દુખારો થતો હોય અને પથરી નીચે ઉતરવા માટે તો પંદર ગ્રેન કપુર અને ત્રણ ગ્રેન અરીસ એ બંને મેલવીને તેની ત્રણ ગાળીઓ ખનાવવી અને તે દર ચાર કલાકે અકેકી આપવી. સાધારણ રીતે, એ દરદવાલો જો સહવાગનાં પોહરમાં નેહાર કોઠે એ ત્રણ ગોટ પાણી પીવા કરે તો તેથી પી ફાયદો થાયછે. અથવા હાથેબલેસાન, મુળાના પીજ, સોંફ અને જવખાર, એ ચાર ચીજો અકેક દ્રામ જેટલી લેઈ તેમનો ખારીક ભુકો કરવો અને તેમાંથી અરઘા દ્રામ જેટલો દર ચાર કલાકે ફકાડવો. લાંબે ફરવા ચોકલવાને, અને કસરત અને મેહેનત કરવાને ચુકવું નહી. જો પથરી મોટીજ થાય અને નહીજ નીકલે તો તેને હથીઆરથી ચીરીને કાઢવી પડશે.

ખોરાક—સાદા ખોરાકમાં, પીલાનો સેરવો, હલવાનનું ગોરત, ખમીરી રોટી, પાલકની ભાજી, ચોલાઈની ભાજી, કાકડી, દોધી, અને ફટમાં દાડમનો ઉપયોગ કરવો. ઘીની અને ચીકાસાની ભારી જીનસો ખાવી નહી. પીવામાં, પાણી સાથે ભેલેલું દુધ, જવનું પાણી, વીચીવોટર, અને લીઠીઆ વાટર લેવો.

પીશાબનું પોતાની મેલેજ પડવું.

(Incontinence of Urine=ઇનકાન્ટીનન્સ આફ યુરીન.)

એમ થવાનું કારણ ફક્તની હાલતનાં થઈ પડેલો કાંઈ ખીગાડ હોયછે; અથવા આંતરડાંમાં અથવા પીડુમાં કાંઈ હિલતી અથવા અડ-અણ કરતી ચીજ હોવાથીખી એમ પેશાબ પોતાનીજ મેલે થઈ જાયછે. હમેલદાર ઓરતો, અને કરમનાં જોરથી પીડાતાં બાલકોને એથી ઘણું ખમવું પડેછે. બાળકોનાં કેસનાં પેસાબ ધાણુ કરીને રાતે જ્યારે તેઓ જાગ્યાં હોયછે ત્યારે થાયછે, અને તે યાતો એકદમ મોટા જઠામાં બા-હર પડે છે કે યાતો તેનાં ટીપાં ટપક્યા કરે છે. ઓરતોના કેસમાં તે ધાણું કરીને દીવશે ટપકે છે અને યાતો મોટા જઠામાં નીકળી પડેછે, કે યાતો અવાર નવાર થોડી થોડી પડે છે, પણ દરેક વખત અતી ઘણી ખચેની અને કટાલો ઉપજાવ્યા વગર તે રેહતી નથી.

એલાજી.—જો હમેલદાર ઓરતને એમ થવું હોય તો તેણીએ ખ-નતાં સુધી આશાયશમાં સુઈજ રેહવું, અને ઓરડીયાનો, અથવા થોડો રૂહનાર્બ અને મેંગનીશીઆ ભેળીને તેનો. હલકો જીલાબ અગત પડે તેમ ચાણુ રાખવો. જો બચાંના કેસમાં એમ થવું હોય, અને દાંત કુટ-વાનું તેનું કારણ હોય, તો પારા ચીરાવવા, ધાણા નરમ જીલાબો આપવા, અને સુતી વેલાએ ગરમ પાણીએ નહવાડીને સુવાડવું. જો બચું મોટું હોય, અને જો કરમને લીધે એમ થવું હોય તો, ખરોખર જીલાબો આ-પવા, પાણીમાં સરકો ભેળીને તેનાં વાદલાં સુવાડતી વેલાએ તેની જાંગ આગલ અને કમર આગલ ફેરવવાં, અને દરરાતે નીચલી મેલવણીમાંથી અકેક ચમચી. ચારથી આઠ વરસના બચાંને, સુતી વખતે આપવી, અને તેથી રધારે ઉમરનાંને અકેકા ચમચો આપવો:—

ટીકચર આફ કેનથરીડીસ (Tinct. of cantharides).....ટીપાં ૫૦
ટીકચર આફ હેનબેન (Tinct. of henbane) .....દ્રામ ૧૫
સીરપ આફ રેડ પોપીઝ (Syrup of red poppies).....દ્રામ ૨
મીંત વાટર (Mint water).....આંઊસ ૧

સુવા જવાની બે કલાક આગમચથી બાળકને કાંઈખી ચીજ પાવી નહી, અને તેને છેલેખી પીશાબ કરાવીને ખીછાણાં ઉપર મોકલવું.

જો નબલાઈને લીધે અથવા સરદીથી મોટાં માણસને એવી રીતે પીશાબ પડતી હોય તો, આઠ માસા ઇસસ અને આઠ માસા મોથ

એ બેઠને મેલવીને અને પાણીક ભુકા કરીને આઠ માસા ગોરમાં મેલ-
વવી અને એવી મેલવણી દરરોજ પીતા રહેવું.

પીશાબ સાથે લોહીનું પડવું.

(Haematuria - હીમેટુરિયા.)

ઉત્પત્તિનાં કારણો.—એ લોહીનું પડવું ખરાબ જાતની તાવથી, અથવા તેની તાવોત્તી ખરાબ નીશાણી નતરીકેની થાયછે; અથવા તો તે કાંઈ રીતનું આંગને ખંચાણ થવાથી, ઊંચેથી કુદકાઓ મારવાથી, કમરમાં પીડમાં અથવા પેશાબના મારગમાં લાત વાગવાથી અથવા માર પડવાથી, ઘણા ગરમ ખોરાક અથવા ઘણા જલ્દ દારૂ લીધાથી, ગંડનેા આજાર થવાથી, અથવા પથરીનો મગજ થવાથીની પડેછે.

એલાજો.—જો પથરીને લીધે એ મગજ થયો હોય અને પથરી કાઢવા પડ્યાની તે જાણી ગયો હોય તો અઢાર ગ્રેન શુગર લેડ અને ત્રણ ગ્રેન અશીન, એ બેઠને મેલવી તેની છ ગોળીઓ ખતાવવી અને તેમાંથી અકેકી દર ત્રણ કલાકે લેવી. જો ગુરદા આગલ દુખારો થતો હોય તો ત્યાં ગરમ શેક કીધાથી, અને જો દુખારો નહી હોય તો કાથ-લીમાં ખરફ ભરીને તે જગા ઉપર મુકવાથી ફાયદો થશે. જો કુકામાંથી લોહી જવું હોય તો પીડ ઉપર ખરફ ફેગવું, અને હંદ્રીનાં નાંકા વાટે દસ ગ્રેન ફટકી અને દસ ગ્રેન ટેનીક ઍશીદ (Tannic acid) અને દોઢ આંઊંસ પાણીની મેલવણીની, પીચકારી મારવી; અથવા નીચલી જીનસો મેલવીને તેમાંથી ત્રણ પડીકાં કરવાં અને અકેકુ દર ત્રણ કલાકે પાણીમાં લેવું.—કાથાનો ભુકા ત્રીસ ગ્રેન, હીરાદખન ત્રીસ ગ્રેન, અને અશીમનો ભુકા બે ગ્રેન. અથવા, માયાફલ, દાડમની કલી, ખસખસ, અને માગોસતાંની છાલ એ સઘલાંને પથર ઉપર ઘસાંને તેમાં થોડી સાકર તથા ગુલાબ ભેલીને થોડું થોડું પીચા કરવું. અથવા, નીચલી જીનસોનો પાણીક ભુકા ખતાવી તે એક દ્રામ જેટલો દીવશમાં બે ત્રણ વખત ફાંકવો:—

ખાવલનો ગુંદર.....	દ્રામ ૨
ગુખમે ખુરફા.....	દામ ૨
હીરાદખન.....	દ્રામ ૨
કાકુંજ.....	દ્રામ ૨
ફટકી.....	દ્રામ ૧૫

આંખને લગતાં દરદો.

આંખ ઉપર આવતો સોજો.

(Ophthalmia or inflammation of the eyes=

આંધ્યાલમ્યા, અથવા ઈનફ્લેમેશન આંધી આંધઝ.)

એ સોજા આંખ ઉપર વાંગવાથી, અથવા ઘસો પડવાથી, અથવા આંખ દાણ જવાથી થાય છે. અથવા તો ધુલ અથવા ચુનો અથવા ખાણ કાઢ તેની અંદર પેસી ગયલી ચીજોથી એ સોજનાં કારણો થઈ પડે છે. ખાણ સખ્યા એ છે કે, —શરીરમાંથી બાહર પડતી ચીજોનું અટકી જવું; ઘણા વખત રાતની હવામાં ઊંધાકું રેહવું; ઘંડી લેહેડાઓને અથવા પવનોને આંગ ઉપર, જ્યારે તે ગરમ હોય ત્યારે, આવવા દેવાં; જ્યારે આંગ ગરમ થયું હોય ત્યારે થયલી એવી કાઈ અડચણ કે જૂથી પરસેવા બાહર પડતો બધ પડી જાય; સફેદ અને ચળકતી ચીજોને ઘણા વખત સુધી જોયા કરવી, અથવા સુરજ તરફ, ખલતા તરફ, અથવા કાઠાળી રીતની મોટી રોશની તરફ ટીકવું; અને અંધારી જગોમાં ઘણા વખત રહ્યા બાદ એકદમ ઝકઝકતી રોશણીમાં બાહર આવવું. રાતનો ઉજાગરો, અને ખાસ કરીને મીનખતીની રોશણીએ લખવા અથવા વાંચવાથી એ સોજો ઘણા ખરો થાય છે. અને, ઘણા દારૂ પીવાની દેવ, ધાતુઓનો જલ્દ હુવો. શરીરનો કંઠગો બાંધો અને તેની નખલાઈ, નજી, પાપણના ખાલોનું અંદર વળી જઈને આંખમાં ભોકાવું, સરદ હવા, ભીનાશવાયું રેહાણું, ઈલાદીથી એ દુખના સેહેલાં કારણો થઈ પડે છે. ખત્યાઓને, અને ખાસ કરીને નખલા દરદી ખત્યાઓને સહી-એદ અથવા ગોવડં આવ્યા પછી એ સોજો થાય છે.

નીશાણીઓ. —આંખમાં ઘણા દુખારો થાય છે, અને તે રાતી થઈને સુઈ આવે છે; રોશણી જોવાઈ શકાતી નથી; આંખો સામે માંખ અથવા ખારીક જનવરો ઉડી રહ્યાં હોય એમ લાગે છે; તેમાં કાંટા ખુંચાતા હોય એમ લાગે છે, જરાની તેમની હીલચાલ થવાથી તુરતજ તેમાંથી પાણી મોટા જથામાં નીકળી પડે છે. જો એ દરદ જલદી સાજુ થાય તો સાફ, પણ જો તે ઘણા વાર રહે અને એક આંખથી ખીણ ઉપર ઉડતું જણાય તો તેથી આંખોની શક્તી નખલી પડી જવાની, એટલુંજ નહીં પણ તે તમામ ગુમ થઈ જવાનીની ધાસ્તી રેહ છે.

એલામે.—જે ખીમાર મજબુત ખાંધાનો હોય તો કાનપટ્ટીએ આગલ જલો મુકાવતી, અને લોહી ખરાખર ઝરવા દેવું. હલકા જી-લાખો આપવા ચાલુ રાખવા; તેના પગોને ગરમ પાણીમાં ખોલ્યાકરવા, અને માથા ઉપરના ખાલ કાહડી નખાવી તે ઉપર થંડુ પાણી રેડતા રેહવું. જે સોજે ચાલુજ રેહતો કાનપટ્ટીએ ઉપર બ્લીશ્કરો મુકવાં. જે તેને જાંઘ નહી આવતી હોય તો તેને દરરાતે વીસથી ત્રીસ ડ્રીપાં “લાડેનમ” (Laudanum) ના, અથવા ખમે ચમચા “ સીરપ આફ પોપીઝ ” (Syrup of poppies) નાં આપવાં. જે દુખારો ધણીજ ચાલુ રેહતો એક ડ્રામ “ લાઈકાર ઓપાઈ સીડેટ્રીવ,” અને એક આંહિસ પાણી, એ ખેડ મેલવીને તેમાંથી ખમે ડ્રીપાં દીવસમાં ત્રણ વખત આંખ ઉપર મુકવાં. સોજે ગયા પછેખી જે આંખો નાજુક અને નખતી જતી દૃશે તો, એક ભાગ ખાંડી અને છ ભાગ પાણીની મેલવણી કરીને, તે પાણીનો છટકાવ આંખો ઉપર ઉપરાસાપટ્ટી સવાર સાંજ કંથ્યાળ કરવો. જે નખતારાઈ ઘણી હોય તો મગરનું તેલ અને કૃષ્ણી લાવનારો ખોરાક આપવો.

જખમથી કાળી થયતી આંખ.

(Black eye=બ્લેક આઈ.)

કારણો.—કાંઈ અચીતું વાગવાથી, અથવા માર પડવાથી, અથવા બેકામીના ખાહરમાં કાંઈ ખીજી ચીજ સાથ અથડવાથી આંખ આગલની જગા કાળી ખતી જાય છે. એ ઘણું કઠંગુ દરદ છે, અને છુપાછુપ કીધેલી કાંઈ મારામારી એનેથી તુરત પરખાઈ આવે છે.

એલામે.—જે સોજે અને કાળાશ ધણીજ થયો હોય, (અને દરદીનો ખાંધો નખતો નહી હોય,) અને એ અકરમાતથી આંખને કાંઈ જાથુકની ઈજા થઈ પડવાની ધાસતી હોય તો ભવાં આગલ અથવા પાં-પણુ આગલ એ ત્રણ જલો મુકાવતી અને ગરમ પાણીનો શેક ચાલુ રાખી લોહી ખરાખર ઝરવા દેવું અને એ પછે નીચતી મેલવણીનું લો-શન સેજ ગરમ કરીને તેમાં કપડું ખોળી, તે કપડું આંખ ઉપર લગભગ એ કલાક સુધી ભીજવેલું રેહવા દેવું. અને ત્યાર પછી લોશન થંડુજ મુકવા કરવું:—

સાલ એમોનીએક (Salammoniac)	ડ્રામ ૧
વીનીગર (Vinegar).....	આંહિસ ૨
કેમફર વૉટર (Camphor water).....	આંહિસ ૧૨

અથવા, “ એક્સ્ટ્રેક્ટ આફ લેડ ” (Extract of lead) માં ઘાનું કપડું બોલીને તે, બંધ રાખેલી આંખો ઉપર, મુકીને બાંધવું, અને દર પાંચ દસ મીનીટો તે બીજવતા રહેવું, પાણુ આંખ સધલો વખત બંધ રાખવાની સંભાલ રાખવી; એ એલાજ અતીઘણા ગુણુગારો છે. જોવાની કાંઈ માર આંખ ઉપર પડે તેવુંજ તેની આસપાસ તાજુ માખણ અથવા સેલેડ અથવા ઓલીવનું તેલ ચોપડવાની જરૂર યાદ રાખવી.

આંખમાંથી પાણી ગળવું.

(Blear Eye: બ્લીયર આંધ.)

આંખમાંથી પાણી ગળવું ચાલુજ રહેછે, દીવસના તડકું અને રાતે દીવો જોવાઈ શકાતો નથી; પોપચાં ઉપર સોજો આવેલો, અને આંખો રાતી થયેલી અને ઢંકાયેલીજ રહેછે.

એલાજો.—અવારનવાર નરમ જુલામો આપતાજ રહેવું; “કલોમેલ” (Calomel) પાંચ ગ્રેન અને “રહબાર્બ પાઉડર” (Rhubarb powder) ત્રીશ ગ્રેન એ બેક મેલવીને ફકાડવું. આંખો ઉપર, એ ચમચા પાણી અને પાંચ ગ્રેન “સલફેટ આફ ઝીંક” (Sulphate of Zinc) માં બોળેવું, કપડું મુક્યા કરવું, અથવા તેમને ખસખસના ગરમ પાણીથી ધોયા કરવી, અને સોજો અને દુખ નરમ પડ્યા પછી જો આંખો નખલી માલમ પડે તો એક ગ્રેન સુગરલેડને થોડાક પાણીમાં મેલવીને તે પાણીથી આંખો ધોયા કરવી. અથવા આંખની બંધે બાજુએ છાગલા લાવીને ઝેરવવા; અથવા કાનની પછવાડેની ફસ ખોલાવવી; અથવા નીચલી જીનસોને મેલવીને તેમાંથી વટેણા જેવી ગોળીઓ જેટલી થાય એટલી ખનાવી રાખવી અને તેમાંથી ખાર અથવા ચઉદ ગોળીઓ દર ત્રણ દાહડે સહવારે અને રાતે મલીને ગરમ પાણીમાં ગળાવવી:—

એલીઆ	.....તોલા	૨
હરડાની છાલ.....	તોલો	૧
માસટીક	.....તોલો	૧
કતીરા ચુંદ.....	તોલો	૧
કેસર	.....તોલો	૦।
ઉંદરાવનનીનો રૂખ (શીરો).....	તોલો	૦।
ગોલાખનાં ફુલ.....	તોલા	૨

એ ગોલીઓ ગુણુગારી છે, એથી નખલી અને જાંખ ભારતી આંખનેથી રાશતી આવે છે, અને ખલગમનું જોર અને તેથી દુખનું માથુંની નરમ પાડે છે.

આંખની અંદર પાંપણનું ખુંચવું.

(Turning inwards of hairs in the eye lids.)

પોપચાના ખાલો અંદરથી વાંકા ઉગીને આંખમા ખુંચયા કરે છે. એ ખુરી બળાથી માણસ એટલું ખાલવરૂં બને છે કે તેને કાંઈ કામખી સુનું વડવું નથી; જરાકખી આંખની ખુદરતી હીલચાન થતાંજ એ ખાલો એવાતો કંઠંગા ભોકાય છે કે તેની આંખોમાંથી પાણી ઝરવા માંડે છે, અને સઘવું કામકાજ તરક કરી તે આંખો દાખતો ઉભો રહી જાયછે. આંખ હમેશાં લાજ અને હમેશાં પાણી ટપકાવતી રહેછે, અને કાંઈખી અક્ષકાલે તેનેથી જોવાઈ રાકાતો નથી.

એલાજો.—એ પાંપણો જાણા હોય ત્યારથી દર ત્રણ ત્રણ કાહડે ચીમટા વડે ટુપાવ્યા કરવા, કાંઈખી જાણા ખુપરા રાખવા નહી, કેમકે તેઓ અતીધણા ભોકાય છે. જો કાંઈના પાંપણ ધણાજ અંદર પડેછે અમે ટુપઈ રાકાતાં નથી તો સેવટે, ખાલને થડમાંથીજ દુર કરવા માટે પોપચાની કોરને ચાલતી કાતર વડે કાતરી કાહડચાવીના ખીજો કરો છુટક રહેતો નથી, અને નહીતો તાતેલા લોખંડ વડે તે ભાગને ખાલી નાખવો પડેછે. એ ખાલની જડ કાહડવાને એક ગામડી ઉંપાયતો એ છે કે મુવેલી જલો લઈને તેને સુકાવીને ખાલીને તેની રાખ એ ઉપર ધણા વખત સુધી ચોપડતી ચાલુ રાખે તો એ પાંપણ ફરીથી ઉગે નહી. પણ એ એલાજ ખાત્રી ભરેલો, અથવા પુરતો ફતેહમંદ નથી.

આંખનો સોજો અથવા ‘ આંખ-આવવી.’

(Conjunctivitis=કાનજન્કટીવાઈટીસ.)

નીશાણીઓ.—આંખો સુજી આવે છે, તેમાંથી પાણી ગળયા કરેછે, તેઓ રાતી થાય છે, અને આંખોમાં કાંકરો થઈને દુખારો અતીધણા થાય છે.

એલાજો.—જો ખાલકને આંખો આવે અને તેમાંથી ધણી રસી વહે તો છ શ્રેત ફટકીને એક આંઉસ પાણીમાં ભેલી તે પાણીની પીચ.

કારી તેની આંખોમાં મારવી, અને પાંપણા વલગી નહી જાય માટે સાદો મલમ અથવા માખાણ અથવા ઘી તેમને લગાડવું. મોટાં માણસને માટે, નીચલી જીતસોને ખારીક છુંદીને છ આંડિસ પાણીમાં ઉકાળવી અને અરધું પાણી રાખી તેમાંથી બે આંડિસ નેટલું પાયા કરવું એ દવાથી પેટની કમજોશ્ચાતળી તુટશે: —

હરડે.....	દ્રામ ૬.
આણ.....	તેમ ૨૦.
સાથર	દ્રામ ૭.
માતા	દ્રામ ૩.

સુજેલી આંખો ઉપર ખસખસના પોસનો સેક કરવો; અને આઠ ગ્રેન “ એસીટેટ આફ લેડ ” (Acetate of lead) ને બે દ્રામ સરકામાં તથા આઠ આંડિસ પાણીમાં ભેળીને તે પાણીમાં આંખો ધોવી, અથવા તેમાંથી બે ટીપાં આંખની અંદર નામવાં; અથવા એ પાણીને બદલે, આઠ ગ્રેન “ સલ્ફેટ આફ ઝીંક ” (Sulphate of Zinc) ને એ આંડિસ પાણીમાં ભેળવીને તે પાણીનાં બે ટીપાં મુકવાં; અથવા હરડાં, બેહુડાં, અને આમળાં, એ ત્રણ સરખા ભાગમાં લઈ છુંદી નાંખવાં, અને તે છુંદેલા ભુકાને એક દીવસ સુધી પાણીમાં ભીંજવી ગળવો, અને તે પછે તે પાણીને ગાળી કાઢીને તેમાં આંખો ધોવી અથવા તેમાં કપડું બાળીને તે આંખ ઉપર મુકવું.

રતઆંધતાપણું.

(Night-blindness=નાઈટ બ્લાઈન્ડનેસ.)

એ દરદ ગરમ દેશોમાં રહેનારા લોકોને બ્રહ્મ કરીને થાયછે. સફેદ અથવા રેતીવાલી જમીન ઉપરનાં સખત તડકાંનો ચલકાત જોયા કીધાથી, અથવા કલેજાં તથા હોજરીને પુગેલા નુકશાનનાં કારણથી એ દરદ થવું ગણાયછે.

નીશાણીઓ.—જેમ જેમ સાંજ પડતી જાયછે તેમ તેમ આંખે ઝાંખ આવતો જાયછે, અને રાત પડી એટલે તો તદન અંધાપો આવેછે. ફક્ત સુરજની રોશનીજ તે અંધાપાને દૂર કરી શકેછે.

એલાઓ.—ઝાડો બરાબર થાય તેની સંભાલ લેવી, અને તે સાથે બે ત્રણ-ત્રણ દીવશે અકેકી પાંચ ગ્રેનની “ બ્લુ પીલ ” (Blue pill) ખી લેતા રહેવું; અથવા છ આંડિસ પાણીમાં પંદર મીનીમ “ લાઈકર

સ્ટ્રીકનીઆ ” (Liquor strychnia) બેલીને તેમાંથી અડધું ગલાસ દર ત્રણ કલાકે લેવું. આંખો ઉપર લીલો પરદો રાખી મેલવો; અને અરધો ડ્રામ “ સલફેટ ઓફ ઝીંક ” (Sulphate of Zinc) આઠ આંડિસ પાણીમાં બેળીને તે પાણીએ આંખો ધોવી. ચકચકીત રોશની સામે જોયા કરવું નહીં.

ખોરાક.—સખત દારૂઓનો ઉપયોગ કરવો નહીં.

આંખમાં ગયલો કચરો.

(Foreign body in the eye=ફોરેન બોડી ઇન ધી આઈ.)

જો આંખમાં કચરો ગયો હોયતો આંખને ચોલવી નહીં. પાણીપીરેથી આંખમાં રૂઝી અથવા કપડાનું પુમડું અથવા વલ ફેરવવો, તેની ઉપર ગરમ પાણીના ફટકા મારવા, અને અંદર ઓરતનું દુધ મુકવું. જો મીંચલાં પોપચાંમાં ગયો હોય તો તેને ધીરથી નીચે ખેંચવું અને પછી તેમાં નરમ જીની પાછી અથવા કાગલનો જીનો વીટો ભીંજવી તેમાં ફેરવવો, અને કચરો તેને વલગી આવે કે કાઢી નાખવો. જો ચુનો આંખમાં ગયો હોયતો તે અતી ઘણી પીડા આપેછે, અને તેનો તુરત ઉપાય કરવો અગત્યનો થઈ પડેછે; માટે સરકા અને પાણીની મેલવણીમાં એક નરમ પાછી બોળીને તે આંખમાં ફેરવવી, તેજ પાણીના ફટકા મારવા અને તેજ પાણી પીચકારી વડે આંખમાં મારવું, અને તે સઘળી સાફ થયા બાદ તેમાં થોડુંક મીઠું તેલ પુરવું. જો કચરો જડો ખેડો હોય અને સાધારણ એલાજોથી નહીં નીકલે તો ઘણું નેસાસતો ખારીક વાટીને તે ઉપર થોડોજખત ભભગવી રાખવો, અને પછી તે નુછી કલાડવો કે તેની સાથે કચરોખી નીકલી આવશે; અને કચરાથી થયલાં કાંઈ જખમ અથવા ઘસારાના એલાજ તરીકે તેમાં ઓરતનું દુધ અથવા મરગીના ઇંડાંની સફેદી મુકવી; અથવા એક પેટ થંડાં પાણીમાં એક ડ્રામ કતકી બેલીને તે પાણીએ આંખ ધોયા કરવી; અથવા તેને બદલે નીચલી મેળવણી વાપરવી:—

રોઝ વૉટર (Rose water).....આંડિસ. ૮

એક્સ્ટ્રેક્ટ ઓફ લેડ (Extract of lead).....ટીપાં. ૪૦

જો રેતી અથવા ધુલ ગઈ હોય અને આંસુઓ ઘણાં પાડતી હોય તો નીચલી મેળવણીની પીચકારી દર પાંચ છ કલાકે માર્યા કરવી:—

સલ્ફેટ ઝીંક (Sulphate of Zinc).....	તેન.	૬
એલ્ડર ફ્લોવર વોટર (Elder-flower water)	આંઝિસ.	૮

જો ડામરના છાંટા ગયા હોય તો મદામનું તેલ થોડુંક અથવા
ઓલીવનું તેલ પુર્યા કરવું.

આંખનો મોતીઓ.

(Cataract=કેટરેક્ટ.)

મોતીઓ એ આંખની પુતલીનું દરદ છે. એ પુતલીની આડે ધીમે
ધીમે નજલાનાં પાણીનો છાયડો આવતો જાય છે. અને તેનો બાહરથી
સફેદ વાદલાં જેવો દેખાવ લાગે છે. મોતીઓ હમેશાં ઘણા ધીમે-ધીમે
થાય છે, અને ઘણું કરીને સતર અઢાર વરસની વય પછી તે થાય છે.

ઉત્પત્તિનાં કારણો.—એ કારણો ઘણાં શક ભરેલાં છે. કેટલાએક
એવા કેસોમાં દરદ ઓધે ઉતરેલું માલમ પડ્યું છે. પણ ખીજાં એના
કારણો એ છે કે—ભેજામાં થયેલો કાંઈ ખીગાડો કે તેથી આંખની નસો
ઉપર થયેલું કાંઈ દખાણ; અકરમાતો; લાગેલા ફટકાઓ; ઘણી ગરમી
અને ઘણી રોશનીમાં ઘણાવાર ખોલું રેલવું; હોજરીનો લાંબા વખ-
તનો ખીગાડો; સાધારણ રીતે ખાંધાને થયેલું કાંઈ નુકસાન; અને ઘણું
ખારીક વંચાવાનું અથવા ઘણું અભ્યાસ.

નીશાણીઓ.—મોતીઓ ઘણા છુપી રીતે આવે છે, અને તેનું
કંઈ ખી દરદ નહીં હોવાને લીધે, જ્યાં સુધી કે આંખને જાંખ આવતી
નથી ત્યાંવેર તેની કશી ખબર રહેતી નથી. આરતે આરતે તે વધતોજ
જાય છે, ચીજો ખમે દેખાવા લાગે છે, નહીં હતી ચીજોના આકારો નજરે
પડે છે, અને કાંઈ ખાલ કે ખીજું લટકી રહ્યું છે એવું સમજી દેલી વારેઘ-
ડીએ તેને હાથે કરીને ખીસાડવા જાય છે. એ પછે તે આંખ અથવા
આંખોનો અંધાપો પુરેપુરો થાય છે, અને પોતાનો છેડેનો વધારો શરૂ-
આતનાં કરતાં વધારે જહડકથી તેને કીધેલો હોય છે. મોતીઓ એક
આંખે, અથવા બેઉ આંખે સાથે થાય છે; અથવા એકનો અંધાપો પુરો
થવા પછી બીજાની શરૂઆત થાય છે. મોતીઓ મકમ હોય છે, કે યા
તો નરમ અને પતીર જેવો હોય છે, કે યાતો દુધ જેવો અથવા પાણી
જેવો હોય છે.

એલાઓ.—એના એલાઓ જો શરૂઆતમાંજ નહીં થયા તો પછી
તદન નકામા પડે છે, અને વૈદનાં હથીયાર શીવાય ખીજા કોઈ ચીજથી

તે દુર થતો નથી. એ માટે શરૂઆતથીજ જીલાખો ચાલુ રાખતા રહેવું; કાનપટીઓ ઉપર વેહેંદુરો મુકવાં, ગરદન ઉપર પોલડીસો અથવા બ્લીસ્ટરો ચાલુ રાખવાં, અને શક્તી લાવનારી દવાઓ લેતા રહેવું. તે ઉપરાંત આંખને સંપૂર્ણ આસાયશ આપવાને બુલ્બું બ્રહી, અને કંઈખી મેહનત કે ખેંચાણમાં તેને નાખવી નહી. નીચે લખેલી જીનસોનો ભુકો કરી ગાળી કાઢીને, ગોલાખનાં ફુલમાં એની વટાણા નેટલી જીની ગોળીઓ ખનાવવી, અને તેઓ મધેથી અરધા તોલના વજન નેટલી ગોળીઓ એકેક દીવશને આંતરે દર રાતે ગરમ પાણીમાં ગળાવવી:—

એસકેમની	તોલા ૧
એલીઓ	તોલા ૭
હરદાની છાલ.....	તોલા ૩
• જીરા ચુંદ	તોલા ૩
• માસતીક.....	તોલા ૧
કેસર	તોલા ૧
ગોલાખનાં ફુલ	તોલા ૫

અને ગુલી અથવા ગરીનાં ખીજનો ખારીક ભુકો કરીને સુગંધની પેઠે દરરોજ એવાર આંખનાં રેહવું; અથવા એને બદલે જીહલનાં ખીજનો ભુકો આંખે તો વધારે સારું, એ ખીજને હીંદુસ્તાનીમાં શીરપખો કરીને, અને ફ્રાગ્રાન્સીમાં કતમ કરીને ખી કેહેછે.

જો સધલા ઉપાયો માડા થાય અથવા કારગત નહીં લાગે તો, કાંઈ કામિલ અને પંકાયલા ડાકતર પાસેજ તેને કહડાવવો.

આંખમાં પડેલું ફુલું.

(Specks on the eyes=સ્પેક્સ આન ધી આઈઝ.)

આંખનો સોજો આવેછે અને ખરોખર ઉપાયો થતા નથી ત્યારે ફુલું પડી આવેછે; અથવા કીકીમાં કાંઈ વાગવાથી, અથવા સહીએડ ગોવદાંતી અસરથી ખી એ ફુલું પડેછે. એના નોમ બને તેમ જલદી ઉપાય કરવો.

એલાખે.—આંખમાં સવાર સાંજ બંને ટીપાં ફુલાં ઉપર મુકવા માટે, દસ ગ્રેન “લુનર કૉસ્ટીક” (Lunar caustic) ને એ તોલા પાણીમાં ભેલવીને તે મેલવણી વાપડવી; એનેથી થોડો વખત આંખ ડાવાય તેની પરવા રાખવી નહીં. અથવા અરધા તોલા મોરથુથુને ધ્વજોળ ખારીક વાટવો અને તેને ચાર તોલા પાણી સાથે મેલવવો,

અને નીચે ઠરી રેહ્યા પછી ઉપરનું પાણી કાહડીને ગાળી નાખવું, અને તે મેવવગીમાંથી અફકું ડીપું સવાર સાંજ મુક્યા કરવું.

કાનને લગતાં દરદો.

કાનનો દુખારો.

(Ear-ache=ઈઅર-એક.)

કાનનો દુખારો ધાતુ' કરીને પાગના સુજી આવવાનાં કારણથી પી થાયછે નાંધલી વયમાં ઊગનારા જનથુકના દાંતની વખતે, અને મોટી ઊમરે ઊગનારા 'ડાહપણનાં દાંત'ની વખતે એ દુખારો થાયછે, અને તે નરમ પાડના માટે પારાઓ ચીગવવા, કાનની અંદર "લાડનમ" (Laudanum) માં ભીંજવેલું પોહડીકું મુકવું, અને કાનને એક મોટી પોલટીસ ખાંથી ઢાંકી નાખવો. જો એથી પી આરામ નહી થાયતો કાનની પછવાડે એ ત્રગુ જલો મુકાવવી. એ દુખારો વારંધડીએ, પરસેવો અંગીતો બંધ થવાથી અથવા જ્યારે માથું પરસેવાથી ભરેલું હોય ત્યારે સરદીમાં ખાદુ થવાથી, અથવા કરમનેા કાનમાં પગપેસારો થવાથી અથવા ત્યાંજ તેનો જન્મ થવાથી, અથવા કાંઈ સખન ચીજ કાનમાં ખુંડી રેહવાથી પી થાયછે.

એલાજો.—જો કાનનો દુખારો તેમાં અંદર ગયતી કાંઈ સખન ચીજને લીધે અથવા અંદર ગયલા કરમને લીધે થતો હોય તો તેને બાહર કાહડવાની તુરત તજવીજ કરવી; એમ કરવા માટે કાનમાં મીઠું તેલ, અથવા 'આમંદ આઈલ' અથવા 'ઓલીવ આઈલ' નામવું, એ નામવા પછી દરદીને તપખીર સુંઘાડીને અથવા પીજી કાંઈ રીત વાપરીને પુરાકલ છીકાવવો, એટલે તેના જોરથી તે વસ્તું બાહર નીકલી પડશે. જો તેમ પી નહી નીકલે તો પછી તેને હથીઆરવડેજ કહડાવવી. અંદરના કરમ અથવા ક્રીડાઓતો ઘાચું કરીને તેલ નામવાથીજ બાહર નીકલી પડેછે. જો અમથો સોજો આવવાથીજ કાન દુખતો હોયતો તેને ખખણતાં પાણીનો ખાફ આપવો, અથવા ફલેનલના કટકામાં ઊકાળી ગરમ ક્રીધેલાં 'કુમોમાઈલકુલો' ખાંથી તે કટકા કાન ઉપર મુકવો; અથવા ગલગોટાનાં લીલાં પાંદડાનો રસ ગરમ કરીને તે કાનમાં ટપકાવવો: અથવા સખજનાં પાંદડાંના રસમાં લસન કકડાવીને ભેલવું અને યડુ પડવા દઈ તે કાનમાં

નામવું; અથવા મીઠી બદામનાં તેલમાં “લાડેનમ” ભેલીને તેનાં ટીપાં નાંખવાં. દરદીના પગોને વારંધડીએ ગરમ પાણીમાં બોળ્યા કરવા, અને એક રકુપત્ર “નાઇટ્ર” (Nitro) અને દસ ગ્રેન “રુહબાર્બ” (Rhubarb) ભેલીને તેને દીવસમાં ત્રણ વખત આપવું, અને જવનું પાણી આપવું; કાનની પછવાડેના ભાગને કપુરના તેલથી ધસ્યા કરવો, અને જો અગત જણાયતો કાનની પછવાડે બ્લીસ્ટર ઊઠાડવું. જો સોજો બેશી જાય એવું નહીં લાગે, તો પાંજિ અને દુધની પોલટીસ મુકવી, અથવા કાંદાઓને ગરમ કરીને, જ્યાં સુધી કાન પાકે ત્યાં સુધી ઉપર બાંધ્યા કરવા. જો કાનમાં મેલ કઠણ બંધાઈ ગયો હોય તો તેને હરગેજ થઈને કોતરવો નહી, પણ મેલને બાહર કાઢવા સાફ મધ તથા મીઠું તેલ એ બંનેને સેજ ગરમ કરીને કાનમાં ટપકાવ્યા કરવું, એથી મેલ પોતાની મેજે બાહર નીકલી પડશે. અથવા, જો કાન ઘણું દુખ દેતો હોયતો તાજાં મુલાનું ઊજળું મુળજ ફક્ત છુંદીને તેનો રસ મીઠા તેલ સાથે ભેલીને કકડાવવો અને પછી તે સુમરાયો થાય કે તેના ટીપાં કાનમાં નાખવાં.

કાન કોતરાવાના ગેરફાયદા.

કેટલાએક લોકો પોતાની સાથે બે ચીજ જરૂરીઆતની સમજીને હમેશાં રાખેછે, એક દાંત કોતરણી અને બીજી કાન કોતરણી; અને જ્યારે ફરસુદ મલેછે અને કાંઈ બીજો કામ ધંધો નથી હોતો ત્યારે કાન કોતરયા કરેછે. કાંઈ ચશમાના છેડા, કાંઈ કવીલપેન, અને કાંઈ જે હાથમાં આવ્યું તેની શણી બનાવીને કાન કોતરવા મંડી જાયછે. પણ એનાં માંઠા પરીણામ ઘણાં નીપજેછે, અને જે કાંઈ કાનના દર-દની ફરીયાદ કરશે તેને સવાજ કરશે, તો વારંધડીએ માલમ પડશે કે તેને કાન કોતરવાની ચાલછે અથવા તેને કાન કોતરાવ્યો છે. પણ જો દરેકજણ સમજે કે કાન માટે મેજનું શું કામછે તો કદી પણ તે કાન-માંથી મેજ કાઢાડે અથવા કહડાવે નહીં. કાનમાં મેલછે તે એક અ-ગતની ચીજછે, ખુદરતે તેને ચોકશ કામસરજ ત્યાં મેલ્યોછે, અને તેને નકામો અને ગલીચ સમજીને કદીપણ કાઢી નાખવો નહીં. કાનની અધવચમાં એક બારીક પટલો પરદો છે, અને એ પરદાને હવા અથ-વા મોટા આવાજના જોરમાંથી બંચાવાને માટે એ મેજ ઘણા ઉપયોગી-છે. મેલ વગર એ પરદાથી હવા અથવા મોટો આવાજ ખમીઈ શક-તો નથી; અને જો એ મેલ કાઢી નાખવામાં આવેછે તો ખુદરત તરત બીજો પેદા કરેછે, એટલા માટે એ મેજ કદીપણ કાઢી નાંખવો

નહી. મેલ કાલડી નાખ્યા પછી કાનનું દરદ વધે છે, તે ઉપરથીજ માલમ પડશે કે મેલ કાલડી નાખવામાં કેટલી તેમજ ભુલ કરેછે. કોઈ વખતે મેલ વધી પડેછે, સુકાઈને કાનમાં દાચાની મીઠાણે ખુદી બે-શેછે, અને એ વખતે કાનમાં ભાર લાગેછે, અને દરદ થાયછે; એ વખતે મેલ થોડો કાલડી નાખવો અને નરમ કરવો જરૂરછે; પણ કદીયી મેલ કાન-કાતગણીએ કાલડી નાખવો નહીં; મેલ કાલડી વખતે માલમ નથી પડતું કે મેલ કેટલો હળુર કાલડવાનો ખાત્રી રહ્યોછે. વારંધડીએ સઘત્રો મેનનો દુધા એકદમ નીકલી આવેછે અને કાનનો પરદો ઉઘાડો પડી જાયછે. મેલ કાતગણી વડે કાલડવાં કરતાં બે દાહડામાં બે ત્રાગુ વખત સેલેલું અથવા ત્રીકું તેલ સેન જરમ કરીને નાખવું હોય તો-એ મેલ નરમ પડીને બાહર ગળી પડશે અને જેથી નેટલા વપારે થયો હશે તેટલોજ નીકલશે. ખાત્રીનો જરૂરીઆત મેલ અંદર રહેશે. એ ઉપાયથી એક બે દીવસમાં વગર અડચણ કરવે મેલ નીકલી જશે.

કાન કાતગવાનો એક પીળે મોટો ગ્રંથાયદોછે. કાનની અંદરની આમડી ધણીજ નાખુક અને પટલીછે, અને બે તેને કાંઈની ધસારે થાયછે તો ધણું દરદ થઈ આવેછે. જેમ આમડી ધસાઈને આગ બળેછે અને દરદ કરેછે તેમ કાનમાં તેથી જ્યારે થાયછે. ધસાયલી આમડી જલદીથી સુકાઈને રૂઝ આવી જાયછે, પણ કાનની અંદરની આમડી એટલી જલદીથી સુકાતી નથી, ધણી વેળા તે પાકી આવેછે અને પડે ગળેછે, અને એનું બેર કાનના પીળા ભાગોમાં ફેલાયછે, કાન સઘલો અંદરથી સુજ આવેછે, અને જીણી કુલીઓ અથવા એક બે નાંધલાં ગુમડાં થાયછે. એ વખતે કાનની ઈબ્બ બેઈજ લેતી. જ્યારે અંદર જીણી કુલીઓ થઈ આવેછે ત્યારે તેમાં વવ ધણી છુટેછે અને ફરીથી કાતરવાની તૈયારી થાયછે; કાતરી રહ્યા પછી પેહેલાં વવ નરમ પડેછે, પણ પછી તેને બદલે અગાણુ બળેછે. અને દરદ કમતી થયાને બદલે વધતું જાયછે. એ સઘલી અડચણો, સારી સમજ રાખીને પેહેલેથીજ સેહેલા અને સારા ઉપાયો લાગુ પાડવાથી ટળી જવા વગર રહેશે નહીં.

પાકેલો કાન.

(Discharge from the Ear=ડીસચાર્જ ફ્રામ ધી ઈઅર.)

કાન પાકેછે અને ત્યારે જે રશી તેમાંથી વેહછે તે એકદમ બંધ કરવી નહીં, એમ ખીધાથી તે આસપાસ ફેલાઈ ધણું નુકશાન કરશે. પણ બે કદાચ કરવાની અગત પડે તો ધીમે ધીમે તેમ કરવું.

એસાએ. —હલકા જીભાએ આપવા ચાલુ રાખવા, ખયાને કાચું દીવેલ અને મધ મેલવીને દર ત્રણ દાહડે ચટાડ્યા કરવું. જો પાડ્યો હોય ત્યારે કાનમાં દુખારો થતો હોય અને તે વાસ મારતો હોય તો ગરમ પાણીમાં આંટી ભેલીને તેની, અથવા સાબુનાં પાણીની પીચકારી કાનમાં મારવી, કે તેથી જનું થઈને વલગી રહેલું પડ ધોવઈ આવે; અથવા એને બદલે “ ટીંકચર આફ્-મર ” (Tincture of Myrrh) ગરમ પાણીમાં ભેલીને તેની પીચકારી મારવી અને મધ તથા મીઠું તેલ તથા ઉપલું ટીંકચર એ ત્રણને મેલવીને દીવસમાં એ ત્રણ વખત કાનમાં તપકાવતાં રહેવું. અથવા, ત્રણ દ્રામ “ ઓક્સ ગૉલ ” (Ox Gall) અથવા ગાયનો પીતો, તથા એક દ્રામ “ બાલસમ ઓફ પીર ” (Balsam of Peru) એ બેઉને મેલવીને તેનાં ટીપાં નાખ્યા કરવાં. અથવા, ઘોડાકે કરતુર્ગીનો ભુકો કાકડાવડે કાનમાં ભભરાવવો કે તેથી રસી પડતી બંધ થાય. અથવા, એકલું મધ જરા ગરમ કરીને કાનમાં નાખવાથી પડ બાહરે સેહેલાઈથી આવી શકેછે. જો પડ પડતું બંધ નહીં જાય તો ત્રણ ગ્રેન “ નાઈત્રેટ આફ સીલવર ” તથા એક આર્ડ્રેસ પાણી, એની મેલવણીનાં ટીપાં કાનમાં મુકવાં કરવાં. અથવા, કાલતી પાછવ બીરટર લગાડવું, અથવા મુરડાસીંગ વાટીને તે કાનમાં મુકવી.

કાનમાં પેસી ગયલી વસ્તુ.

જો કાનમાં જનવર ગયું હોય તો મીઠું તેલ અથવા દીવેલ જરા ગરમ કરીને કાનમાં મુકવું જોયી જનાવર અંદર મગી જશે, અને મેલ સાથે મગી જઈને તેની સાથે નીકળી આવશે. અથવા એલીયો તથા દમણા વાટીને એવડા દારૂમાં મેલવીને કાનમાં ટીપાં મુકવાં. અથવા, પીચકારી માગી જોવી; અથવા, જો કાંકરો યા પથ્થર આગલ હોય તો જીના ચીમટા વડે ખેંચી કાઢવો. અથવા, નહીં નીકલે તો રેહવા દેવો. તે પોતાનીજ મેલે અથવા મેલની સાથે કાઢવેલા ખચીત નીકળી આવશે.

બેહરપણ.

(Deafness=ડેફનેસ.)

ઉત્પત્તીનાં કારણો. —કાન ઉપર પડેલો મજબુત માર; અતીધણા મોઠા અને અંધારેલા પોકારો અથવા ગગડાટો; વાદલ પરનો અંચીતો કડાકો, અથવા તોપનું અંચીતું કુટવું; કાનને લાગેલી શરદી; અતીધણા મેલનું બંધાવવું; એ છેલ્લાં બે ધણાં સાધારણ કારણો છે.

એલાબે.—જો સરદીએ થયું હોય તો દરદીને ગરમ પાણીએ નહ-વાડવો, અને તેની ગરદન આગલના ભાગે ઉપર ગરમ-ગરમ રોક કરાવવો. કાંદાનો રસ કાઢી તેને ગાળીને તેનાં ટીપાં બંધે વખત મુક્યા કરવાં. અથવા, બદામનું તેલ સરકામાં પકાવીને તેનાં ટીપાં મુક્યા કરવાં. ગરમ પાણીની પીચકારી સવાર સાંજ માસ્થા કરવી, અને નીચલી મેલવણીમાં રૂઢ બોળીને તે કાનમાં ખોત્તી રાખ્યા કરવું:—

સોપ લીનેમેંત (Soap. liniment).....દ્રામ ૨

કમ્પુર (Camphor).....દ્રામ ૧

ઑલીવ ઑઈલ (Olive oil).....દ્રામ ૨

જો લાંબા વખતની કાઠાની નખલાઈને લાંબે એમ થયું હોય તો હલકા જુલાબો આપવા અને શક્તી આવે એવી દવાઓ અને ખોરાકો લેતા રહેવું. જો અંદર મેલ કઠણ બંધાઈ ગયો હોય તો કાન ઉપર પો-લટીસ મુક્યા કરવી, અને પછી અંદર પીચકારી મારી મેલ પીગલાવી બાહર કાઢવો. તંબાકુની ખીડીનો ધુંવો લેઈ મોઢકું તથા બેઢ નરાકારાં બંધ કરવાં, અને પછી તે ધુંવો બાહર કાઢવાનું જોર કરવું, એથી કા-નની છત્રી નળીઓમાં ધુંવો ભરાયાથી ગુણ થશે.

નાકને લગતાં દરદો.

નાકમાંથી લોહીનું વેહેવું.

(Epistaxis or Bleeding from the nose=અંધીસતેકસીસ,

અથવા નાકમાંથી લોહીનું વેહેવું.)

ધણાવેલા નાકમાંથી લોહીનું વેહેવું કાયદાકારક થઈ પડે છે. અતી-ધણું લોહીઆર આંગમાંથી જો એ રીતે લોહી થોડું થોડું બાહર પડ્યા કરતું હોય તો તે કદીખી એકદમ બંધ પાડવું નહી; ખુદરત એમાં પોતાનો સારોજ રસ્તો લે છે, અને જે અસર ચાલુ દવાઈઓથી ઉપજાવી પડે છે, તે અસર તે પોતેજ ઉપજાવે છે. પણ જો જઈક અને નખલાં માણસોનાં નાકમાંથી લોહી જતું હોય તો તે અટકાવું પડે છે.

એલાબે.—લોહી બંધ કરવા માટે કાંઈખી થંડી ચીજ દરદીની બોચી ઉપર ખાંધવી, જેવી કે ધાણાની ભાજી છુંદીને તેની લેપડી, અથવા દોધી અથવા તરબુજનો ઝર, અથવા ગોલાખમાં ધસેલું સુખડ, અથવા

વાટેલો અને પાણીમાં મેળવેલો વાંસ કપુર અથવા ચીનીઓ કપુર, અથવા કૃત થંડુ પાણી રેડવું. અથવા દરદીને પીઠ ઉપર સુવાડવો, તેનું માથું સેજ જાયકાયલું રાખવું અને થંડા પાણી અને સરકામાં ભીજવેલું કપડું તેનાં મોહડાં ઉપર મુકવું; જો લોહી ધણાજ મોટા જથામાં પડતું હોય તો જે નસકોરામાંથી લોહી નીકલતું હોય તેમાં ધાનાં કપડાંનો દાચો દેઈ રાખવો, ગમે તો એ દાચો જરા તેલમાં ભીજવીને દેવો. ખરફ અથવા પીળી મટોડી નાક અને કપાલ ઉપર ચોપડવી, અને થંડી લોખંડની કુંચી ખરડાનાં કાંઠા આગલ ફેગવયા કરવી, અથવા થંડા પાણીમાં ખોળેલો કટકો પીઠ ઉપર રાખવો. અથવા, વાંસ કપુર અથવા ઇસસ છતી વાટીને તેનો ભુકો વાટીને સુંધાડવો. અથવા નીચલી મેલવણીની પીચકારી નાકમાં મારવી:—

સલફેટ આફ ઝીંક (Sulphate of Zinc).....	ગ્રેન	૨૭
ટનિક ઍસીડ (Tannic acid).....	ગ્રેન	૨૦
ફટકી (Alum).....	ગ્રામ	૧
પાણી (Water)	આંઊસ	૨

અથવા હિરાબેલ, પાપડીયો કાચો, અને ગલ એ ત્રણ વસ્તુઓને આતશ ઉપર મુકીને તેનો ધુંવો નાકમાં આપવો, અથવા એજ ચીન્નેને પીડીની મીશાન કાગલમાં વીટાલીને તે પીડી સલગાવવી અને તેમાંથી નીકલતો ધુંવો દરદીનાં નાકમાં આપવો.

નાકનું બંધ થવું.

(Stoppage of the nose=સ્તોપેજ આફ મી નાઝ)

બચાંઓનાં નસકોરાંમાં વારેધડીએ નીત જેવી ચીજ બંધાઈ જાય છે, અને તેથી તેઓને દમ લેવાની અને ખરોખર ધાવવા તથા ગળવાની મુશકેલી પડે છે.

એલાજી.—એ દુર કરવા માટે પેહેલા હલકા જુલાબો આપવા, અને પછી ત્રણ ગ્રેન “વાઈટ વીટ્રીઓલ” (White Vitriol) ને અરધા આંઊસ “મારજોરેમ વૉટર” (Marjoram water) માં મેલવીને તેને ગાળી નાંખવું, અને પછી તે મેલવણીમાં કપડું ખોળીને તે નસકોરાં ઉપર ફેરવતાં રેડવું. જો બે ગ્રેન “વાઈટ વીટ્રીઓલ” અને બે ગ્રેન “ઇલેટેરીયમ” (Elaterium) માં ને અરધા આંઊસ “મારજોરેમ-વૉટર” માં મેલવ્યાં હોય અને તે લગાડ્યું હોય તો બંધઈ ગયલી નીત છીંક આવવા વગર નીકલી પડે છે.

પાણુ એટલા સખત ઉપાયોની કોઈજ વેલા અગત પડેછે; સાધારણ રીતે તો રાતના સુવાડની વેલા નસકોરાંમાં મીઠું તેલ અથવા માખાણુ ચોપડ્યાથીજ નીત છુતી પડી દમ સેહેલાઈથી લેવાઈ શકાય છે.

મોહડાંને લગતાં દરદો.

અતીધણી થુકનું પડવું.

(Salivation or Ptyalism=સેલાઇવેશન અથવા તીઅિલીઝમ.)

ધણીવેલા પાગની દવા ધણા જઠામાં ખાવામાં આવવાથી, અથવા અશીમ ત્રાણુ, ઝીંકે ઇત્યાદીનો ખોરાક લેવાવાથી થુક અતીધણી માટા જઠામાં પડવા માંડેછે.

એલાખે.—મજબુત જુલાખો આવી ઝાડો લાવવો; હલકું નૂરમ ખાવાનું આપવું; જે દવા અથવા ખોરાક આધાથી એમ થવું હોય તે દુર કરવો; થંડક અને હવાવાલા ઓગડામાંજ પસવું; થોડાં “બોરેક્ષ” (Borax) ને પાણીમાં મેલવીને તેના કોગળા કરવા. અથવા હરડાં, મેહડાં, આમળાં, અથવા ખાવલની છાલ, એ ચારમાંથી ગમે તે ત્રીજનો ઉપયોગ કરી વીસ આંડિસ ભેટવું રેહ તે થંડ પાડીને તેમાં ચાર દ્રામ “ક્લોરેટ આફ પોટેશ” (Chlorate of Potash) મેલવવો, અને તે મેળવણીના કોગળા કરવા. અથવા, એક દ્રામ ફટકી, એક આંડિસ મધ, અને આઠ આંડિસ પાણી એ સમ્પલાંને મેલવીને તે મેલવણીના કોગળા કરવા. અથવા “ટેનીક એસીડ” (Tannic acid) અગ્ધો દ્રામ, ટંકાણુખાર બે દ્રામ, અને પાણી છ આંડિસ એ સમ્પલાંને મેલવીને તે કોગળા કરવામાં વાપરવું.

જો કોઈ વેલા એથી ઉલટુંજ ખને, અને થુક ઓછા જઠામાં ઉત્પત થવાને લીધે મોહડું સુકું રેહ તો, તે થુક છુટથી લાવવા માટે રાઈનાં ખીયાં, અથવા, “મીઝીરીઆન બાર્ક” (Mezercon bark) ઝાડની છાલ, અથવા “પેલીટરી” નાં મુળીયાં (Pelletory root), અથવા અકલગરો, અથવા તેખાકુ ચાવવો અથવા મોહડાંમાં તે દાખી રાખવો.

વાસ મારતું મોહાડું.

(Offensive smell from the mouth=ઝાડૂનસીવ
ફ્મેલ્ડ ફ્રામ ધી માઉથ.)

ઉત્પત્તીનાં કારણો.—બદ હજમી; ઝાડાની કપજીઆત; પેટમાં થયેલો ભાર; દાંતનું કાલવું; અને જીભની આસપાસની ગાંઠા સુજીને તેમાં પડે બંધાવું.

ઝેલાળે.—સોડાવૉટરના, અથવા આવળની છાલના ઉકાળામાં ફટફી ભેલીને તેના, અથવા “ટીંકચર આફ મર” (Tincture of myrrh) પાણીમાં મેલવીને તેના, કાગળા કરવા ચાલુ રાખવા. અ-વારતવાર મજબુત જીભાભે લેતા રહેવું. ખાણું ખાધા પછી અરધીથી દોડ ચમચી જીનવરોનાં હાડકાંનો કાચલો ફાકવો, એથીજી ગુણ થશે. સવારનાં ખાણા સાથે નીમક વાપરવું, આવળની ચીપ વડે દાંતન કરવું, અને નીમખના કાગળા કરવા.

મોહડામાં પડતાં ચાકાં અથવા મોટા છાગળા.

(Ulceration of the mouth=અલસરેશન આફ ધી માઉથ.)

મોહડામાં હોટોની અંદર, અથવા પારા આગલ, અથવા જીભની નીચે, અથવા મોહડાનાં ખુણામાં, અથવા ગાલની અંદર એ ચાકાં પડેછે. એ ચાકાં જે કે નાંચલાં હોય છે, તોપણ તેઓ અતીઘણી ઈજા આપેછે, અને કોઈ ચીજ સાથે ઘસાયાથી તો તેઓ નહીં ખમાય એવું દુખ ઉપજાવે છે.

ઉત્પત્તીનાં કારણો.—બદનની અતીઘણી ગરમી; બદહજમી, અને ઝાડાની ચાલુ કપજીઆત.

ઝેલાળે.—સરસ ઝેલાળ તો એજ છે કે તેમને થોડા ગ્રેન “ડોવર્સ પાઉદર” થી ઢંકાયલાં રાખવાં; સવાર સાંજ બન્ને ગોળીઓ “કમપાઉન્ડ-રહખાલ્ડ” (Pil. Rhei Co.) ની ગળવી; અથવા રાતે સુતી વેલા એક આંડિસ એરંડીયું પીવું. અને પાણું પીતો અરધો આંડિસ સવારે લેવું. ફટલાએકા એને “કાસટીક” થી ખાળી નાખવા માગે છે, એ ઉપાયનું દુખ, ખુદ દરદનાં દુખ કરતાં, ઘણું વધારે થઈ પડેછે.

ખાસકાને એક પીચું એવીજ ક્રીસમનું દરદ થાયછે જેને અંગ્રેજી-માં “એફ્થા, અથવા થ્રશ” (Aphtha or Thrush) કહી કહેછે.

એખી બદહજમીથી, ખોખારથી, અથવા માયનાં દુધમાં ખટારા થવાથી ખાસકને થાયછે.

નીશાણીઓ.—પેહેલાં બોખાર, તરસ અને બેચેની અતીઘણી થાય છે, અને થોડા કલાક અથવા થોડા દીવરા પછે જનાં સફેદ જીભ અને પારાઓ ઉપર દીશે છે. એ આસતે આસતે એટલા વધે છે કે, જો ઉપાયો કારગત નહીં થાય તો છેક નીચે ઉતરીને હોજરી અને આંતરડાં ઉપર પડી થાય છે, જો લાંબો વખત તે ચાલુ રહ્યું તો બધા ભરેલું થઈ પડે છે. પેહેલેથીજ ચાવવાની અને ગલવાની ધણી મુશકેલી પડે છે, છાતી ઉપર ભાર જણાય છે, દમ સેહેલાઈથી લેવાઈ શકાતો નથી અને તે ગરમ-ગરમ નીકલે છે, પેટ પારલાં અને વાસ મારતા આવે છે, અને પેસાબ થોડી પાણુ રાતી થાય છે, અને દરદ ચાલુ રહે તે બધો વખત મોહડામાંનું દુખતો સખત રીતે ચાલુજ રહે છે.

એલાળે.—જો બચું ધાવતું હોય તો ધવાડનારી માતાએ અથવા આયાએ પોતાના ખોરાક ધણીજ મુશીઆની અને હલકો લેવાની જરૂર સંભાલે રાખવી; અને તેણીએ પોતાના થાંનની ટીચકીઓ, એક વખત બચું ધાવી રહે કે તુરતજ, ખરોખર રીતે ધોઈ નાખી સુકાવવાનું, ધ્યાન રાખવું, અથવા નહીં તો, તેણીનેજ થાનનો દુખારો ખમવો પડશે.

મોટા માણસને એમ થયું હોય તો તેને ગરમ પાણીએ નહવાડવો; દરરોજ સહવારે, અથવા દર આંતરાની સહવારે, અરધો-અરધો આંઉસ એરંડીયું પીયા કરી ઝાડો સાફ લાવવો; અને નીચલા પડીકાંમાંથી તેને અંદરું પડીકું દીવરામા ત્રણ વખત આપવું:—

રહબાર્બ પાઉડર (Rhubarb powder).....ગ્રેન ૩૦

ગ્રે પાઉડર (Grey powder).....ગ્રેન ૧૨

કારબોનેટ આફ સોડા (Carbonate of Soda)...ગ્રેન ૩૦

એ ત્રણ જીનસો મેલવી તેમાંથી છ પડીકાં કરવાં અને ઉપર કહ્યું છે તેમ વાપરવાં. અને નીચે જણાવેલાં લોશનોમાંથી કોઈની એક લોશનના કુગળા કરવા, અથવા અંદરથી મોહડું ધોવા માટે વાપરતા રહેવું:—

લોશનો:—

બોરેક્સ (Borax).....દ્રમ ૧૧

મધ (Honey).....દ્રમ ૨

પાણી (Water).....આંઉસ ૮

અથવા:—

સલ્ફેટ આફ પોટેસ (Sulphate potass)...દ્રમ ૧૧

રોઝ વોટર (Rose water).....આંઉસ ૮

જો બચાંને એ દરદ થયું હોય તો તેને ગરમ પાણીએ નહવાડવું; તેને નરમ જીરૂાળ આપવો; ઉપલાંજ લોશનાના કાગળા કરાવવા, પણ પેહલાંમાં “મારકસ” ક્રૂત પોણા દ્રામ લેવો, અને ખીજાં લોશનની બનાવટમાં “સલફેટ આફ પોટેસ” ક્રૂત પોણા દ્રામ વાપરવો. એ લોશન વાપરવા માટે, એક લાકડાંની ચીપ ઉપર ઘાનું કપડું વીટાજી તે કપડું એ લોશનમાં બોળવું અને તે મોહડાંમાંનાં ચાઠાંઓ ઉપર લગાડવું. નીચલી જીનસોનાં પડીકાં બનાવી તેમાંથી અકેકું દિવસમાં બે વખત આપવું, જો બચું ખારથી અઢાર માસનું હોય તો નવ પડીકાં બનાવવાં, જો ખાર માસની અંદરનું હોય તો ખાર પડીકાં કરવાં, અને જો દોઢ વરસ-થી વધારે વયનું હોય તો તેની શક્તિ મુજબ ચાર અથવા છ પડીકાં બનાવવાં:—

કારબોનેટ આફ મેગનીશીયા (Magnes. Carb.)	ગ્રેન	૩૦
રૂહબાર્જ પાઉદર (Pulv. Rhei)	ગ્રેન	૯
કારબોનેટ આફ સોડા (Sodae Carb.).....	ગ્રેન	૧૮

: જો દરદનું જોર સખત હોય તો ઊપલા સઘલા એલાજો કરવા ઉપરાંત નીચલી મેલવણી દર છ-છ કલાકે આપવી: જો બચું છથી ખાર માસનું હોય તો અરધી ચમચી, જો એકથી બે વરસનું હોય તો એક ચમચી, અને એ રીતે વધતાં વધતાં છ વરસના બાલકને એક મોટા ચમચા સુધી આપવું:—

મ્યુસીલેજ (Mucilage).....	દ્રામ	૨
કેસ્ટર ઓઈલ (Castor oil).....	દ્રામ	૩
લીકર આફ પોટેસ (Liquor of potass)	ટ્રીપાં	૪
સાઈરપ (Simple Syrup)	દ્રામ	૨
વોટર (Water).....	આંઝિસ	૧૧

એ બચાં મેલવીને તેમાં “લાડેનમ” (Laudanum) નાં છ ટીપાં ભેળવાં, અને તે સઘલાંની ઘટ મેલવણી બને તે ઉપર જણાવ્યા મુજબ વાપરવી.

અથવા નીચલી મેલવણીઓ કાગળા કરવા વાંપરવી:—

હરડાંનો ઊકાળો	આંઝિસ	૩
બેહડાંનો ઊકાળો	આંઝિસ	૩
ટંકનખાર.....	દ્રામ	૨

અથવા:—

કાથાનો ઊકાળો	આંઝિસ	૬
ટંકનખાર.....	દ્રામ	૨

જો ખચાંને પેટ ધણાં છુટી ગયાં હોય તો તેની ઉપર પ્રમાણે પાંચ-થી પંદર ગ્રેન “કમ્પાઝિનડ ચૉક પાઉડર” (Compound chalk powder) પાણીમાં ભેલીને આપવો.

મોહડાંના જ્ઞાનતંતુઓમાં થતી ચમક અને ધણે સખત દુખારો.

(Neuralgia of the face, or Tic Douloureux=
ન્યુરાલજ્યા ઓફ ધી ફેસ, અથવા ટીક ડોલોરુસ.)

જો ભયંકર દરદ એક ઘડીની પી આગમચથી નીશાણી થયા વગર ઉભરી આવેછે, મોહડાંના જ્ઞાનતંતુઓમાં અચીતી ભયંકર ચમક અને કરતલ થવા માંડેછે, અને વધુ અથવા ઓછા વખત સુધી જનરી રહી જેવું એકદમ આવ્યું તેમજ એકદમ બંધ પડેછે. જો વખતે મોહડું સધલું ચીરધ જતું હોય એમ લાગેછે.

ઉત્પત્તિનાં કારણો.—શરીરનો નખલો ખાધો; ચાલુ પદહજમી; ગરમ દેશોમાં કીધેલું લાંબો વખત રેહ્યાણુ; હોજરીનાં થયેલા પીગાડો; વસુરી થવાને લીધે મોહડાંના તંતુઓ ઉપર થયેલું દખાણુ; ખરાબ જાતના તાવોની અસર; ઇત્યાદી.

જો દરદ થોડો વાર ચાલુ રહી જતું રેહેછે તે યાતો ધણા મહીનાં સુધી પાછું દખાણું નથી. કે યાતો ચોકસ વખતે ઉભરી આવતું તે થાયછે, કે યાતો જોયો પુર્ય તરફથી પવન ફુકવા માંડે તેવુંજ ઉભરેછે.

એલાજી.—પદહજમી તોડવા માટે પેહેલાં એક અથવા બે “કમ્પાઝિનડ અસેફ્ટીડા પીલ” (Comp. assafetida pill) આપવી, અને જો હોજરીમાં ખટાસ થયો હોય તો નીચે મુજબની મેલવણી દર છ છ કલાકે આપ્યા કરવી:—

ખાઈકારબોનેટ આફ પોટેશ (Pot. Bicarb.).....ગ્રેન ૩૦
કમ્ફર વોટર (Aqua Camphorae) .....આઉન્સ ૧

જો ખાણું ખરાબર હજમ નહી થતું હોય તો એક ચમચી “ગ્રેગરીઝ પાઉડર” (Gregory’s powder), પાંચ ગ્રેન “કલમ્બા પાઉડર” (Calumba powder) સાથે ભેલીને પેપરમીટનાં પાણીમાં આવાની એક કલાક આગમચ ફકાડવો; અને બદનની સફાઈ ઉપરથી પુરતું દવાન

મોહડાંના જ્ઞાનતંતુઓમાં થતી ચમક અને ધણી સખત દુખારો. ૧૭૭

આપવું, અને ગાંધડીનાં દરેક નાંકાં જોણાં રૂઢ એમ કરવું. દાંતની હાલત ઉપર પુરતી નજર રાખવી, જો દાંતો કોહેલા અને ઢીલા થયા હોય તો તે તુરત કહડાડી નાખવા. અને થોડાં “બોરેક્સ” (Borax) અને “ટીકચર મર” (Tincture of myrrh) અને પાણીની મેલવણીના કોગળા કરવા. જો દરદ ચોકશ વખતે જણાવાનું ચોકશ થયું હોય તો નીચલી મેલવણી તેના હુમલાની બે કલાક આગમચ આપવી:—

સલ્ફેટ ઓફ ક્વીનાઈન (Sulphate of quinine).....	ગ્રેન	૧૦
ઈન્ફ્યુઝન ઓફ રોઝીઝ (Infusion of roses).....	ગ્રામ	૧૨
ટીકચર ઓફ હિંગર (Tincture of ginger).....	ગ્રામ	૦૧

અને એ દવા આપવા પછી અરથે કલાકે, નીચલી જનસોની ત્રણ ગોળીઓ ખનાવી તેમાંની એકેક ગળાવવી:—

સલ્ફેટ ઓફ ક્વીનાઈન (Sulphate of quinine).....	ગ્રેન	૬
ટાર્ટર એમેટીક (Tartar emetic).....	ગ્રેન	૦૧
ઓપીઅમ પાઉડર (Powdered opium).....	ગ્રેન	૨
એસેન્સ ઓફ પોપી (Extract of poppy).....	ડ્રોપ્સ	૧૦

નમલા અને નાચુક તેમજ દરદી પાંધાનાં દરદીને, નીચલી જનસોના ચાર પડીકાં ખનાવી તેમાંથી એકેક, હુમલો થવાના વખતની અરથે કલાક આગમચ ફકાડવું:—

કાર્બોનેટ ઓફ આયરન (Carbonate of iron).....	ગ્રામ	૧
સલ્ફેટ ઓફ ક્વીનાઈન (Sulphate of quinine).....	ગ્રેન	૧૫
અરોમેટીક પાઉડર (Aromatic powder).....	ગ્રામ	૧

ક્વીનાઈન આપવા આગમચ ઝાડો સાફ લાવી રાખવાની યાદ રાખવી.

જો વખતે દરદનું જોર ચાલતું હોય તે વેલાએ દુઃખ અને કલતર નરમ પાડવા માટે તુરતજ દસ ગ્રેન નરમ અશીમને સફરામાં દાખલ કરી દેવું; અને પછી તુરતજ નીચલી મેલવણી મુજબ પાઈ દેવું, અને તે પાવા પછી દર પા-પા કલાકે એકેક ગલાસ પર્ક-વાઈન પાવો ચાલુ રાખવો:—

સલ્ફેટ ઓફ ક્વીનાઈન (Sulphate of quinine).....	ગ્રેન	૬
બ્રાન્ડી (Brandy).....	ઑન્સ	૦૧
લાંડેનમ (Laudanum).....	ટોપાં	૪૫
સ્પીરીટસ ઓફ સાલ વોલેટાઈલ (Savolatile spirits).....	ગ્રામ	૧
સલ્ફ્યુરીક ઈથર (Sulphuric ether).....	ટોપાં	૨૫
પાણી (Water).....	ઑન્સ	૧

દાંતને લગતાં દરદો.

દાંતમાં થતો દુઃખારો.

(Tooth-ache=દુઃખ-એક.)

ઉત્પત્તીનાં કારણો:—અછરણ; દાંતને લાગેલો સજો; ખોરાકની કરચો દાંતમાં રાખી મેલવાની ખેદરકારી, અને તેથી દાંતમાં ઊપજતો કાહવાટ.

એલાજો.—દાંતની સફાઈ અને સુધડાઈ તરફ મુખ્ય ધ્યાન આપવું; દાંતને હમેશાં ડુકા પાણીથી અને પીછીથી ધોયલા અને ચોળેલા રાખવા; અથવા પાણીમાં જરા “ટીંકચર મર” (Tincture of myrrh) નાખીને તે પાણી વાપરવું. ઝાડાની કબજઆતથી દાંતનાં દુખારાનું ઘણી વેલા કારણ થઈ પડે છે માટે નરમ જીલાબોથી ઝાડો સાફ આવતો રાખવો જોઈએ. જોવાં થી દાંત ઉપર કાંઈ ડાઘો અથવા કાંઈ છેદ જણાયું તો તુરત તે કાંઈ ડાકતર પાસે કાહડી નખાવવો અથવા તે છેદ પુરી નખાવવું. જો કાંઈથી ચુના જેવી ચીજ દાંત ઉપર બંધાઈ ગયલી માલમ પડે તો તે તુરત ધસાવી નખાવવી; અને દાંતમાં કાંઈથી ચીજ ઘણી ગરમ કે ઘણી થંડી મુકવી નહી, એમ કાંધાથીથી દાંતનાં તંતુનો દુખારો થઈ આવ્યા વીના રહેતો નથી. દાંતમાં જો કાંઈ ચીજ પુરવાની અગત્ય પડે તો દાંતને પેહેલાં હથીઆરથી કોતરી અથવા ધસીને સાફ કરવો, અને “પછી ગટાપરચા અથવા ગ્વરના જીણાં કટકાને “સ્પીરીટ” ના દીવાની ભારી ગરમીમાં પીગલાવવો, અને જોવા તે નરમ અથવા ચીકણા થાય તેવોજ તેને દાંતનાં ખાડામાં પુરી દેવો. અથવા “ઑક્સાઈડ ઓફ ઝિંક” (Oxide of Zinc) ને “ક્લોરાઈડ ઓફ ઝીંક સોલ્યુશન” (Solution of chloride of zinc) માં ભેલીને નરમ બનાવી દાંતમાં પુરવું. અથવા, એક ભાગ સુનું, ત્રણ ભાગ રૂપું, અને બે ભાગ કલ્કાઈ, એ સઘલાંને ગરમ કરીને મેલવવું, અને તે નરમ થાય એટલે થંડું પાડી પારામાં ખુબ મસલવી અને પછી તે મેલવણીને “સ્પીરીટ ઓફ વાઈનમાં” ખરોખર ધોઈને સાફ કરવી, અને પછી પાતળી સળીથી ધીરજથી દાંતનાં ખાડામાં પુરીને મજબુત રાખવી.

જો દાંતનો દુખારો ઘણાજ થતો હોય તો આ નીચલી જનસોમાંથી કાંઈથી એકનાં થોડાંક ડીપાં રૂઢનાં પાહરીયાં ઉપર નાખી તે રૂઢને

દુખતા દાંતના ખાડામાં મુકી રાખવો, અને જો અગત્ય જણાય તો બે ત્રણ વખત લાગત એજ રીતે પોહરીયાં ફાપવા કરવાં:—

ફ્રાયર્સ બાલસમ (Friar's Balsam)
ટીકચર આફ મર (Tincture of myrrh)
લાડેનમ (Laudanum)
ક્રીએસોટ (Creosote)

જો એ ટીપાંઓથી જી દુખ નહીં નરમ પડેતો અશીમ એક ઘેન જીટું લઈ તેની ઝીણી ગોળી બનાવવી, અને તે દુખતા દાંતનાં ખાડામાં પુરવી; અથવા એજ રીતે એક કપુરનો કટકો ખી વાપરવો. અથવા કમોઈનાં પાંદડાંનો રસ અને કપુરની મેલવણીમાં રૂઢિ બોળીને તે મુકવો અથવા નીચલી મેલવણીમાં બોળીને મુકવો:—

સ્પીરીટ આફ ક્લોરોફોર્મ (Sprt. of chloroform).....દ્રામ ૧
ટીકચર આફ મર (Tinct. of myrrh) .....દ્રામ ૧
લાડેનમ (Laudanum) .....દ્રામ ૨
: કપુર (Camphor).....દ્રામ ૦.૧

અથવા એને ખદલે થોડા “ક્રીએસોટ” (Creosote) માં બોળવો, અથવા:—

ટીકચર આફ મર (Tinct. of myrrh).....દ્રામ ૦.૧
સાલ વોલેટાઈલ (Salvolatile) .....દ્રામ ૦.૧
ક્રીએસોટ (Creosote) .....દ્રામ ૦.૧

એ મેલવણીમાં બોળીને મુકવો; અથવા એને ખદલે “બાઈકાર-બોનેટ આફ સોડા” (Bicarbonate of soda.) અરધો દ્રામ અને એક આઉન્સ પાંણીની મેલવણી વાપરવી. જો દાંત દુખતો અને હીલ-તાળી હાય તો તે ચીમટા વડે ઊપાડી કાઢવો, અને તેમજીધા પછી જી તે દુખ્યા કરે તો નીચલી મેલવણી તે ખાડામાં લગાડવી:—

ટીકચર આફ ઓપીઅમ (Tinct. opii) .....દ્રામ ૧
ઓઈલ આફ ઓરિગાન (Oleum origani) .....દ્રામ ૧
ક્લોરોફોર્મ (Chloroform) .....દ્રામ ૧
સ્પીરીટ આફ કેમ્ફર (Sprt. camphoræ) .....દ્રામ ૧

અથવા, એને ખદલે નીચલાં તેલોની મેલવણી લગાડવી:—

ઓઈલ આફ કાર્યોફ્યલ્લી (Ol. Caryophylli)
ઓઈલ આફ કાજુપુટ (Ol. Cajuputi)
ઓઈલ આફ ઓરિગાન (Ol. Origani)

અથવા, “ટૅનિક એસીદ” (Tannic acid) એક ડ્રામ અને મારતીય પંદર ઁન સાથે ભિલીને તે લગાડવું.

જો દાંત સરદીને લીધે એકદમ દુખવા માંડ્યા હોય તો “પેલીટરી” નું મુળીજ (Pellitory root) થોડો વાર ચાવ્યા કીધાથી નરમ પડશે. દાંતનું દરદ કાઢવેલા ભીંજવેલા તંપાકુના ડુઆ કાનમાં ખોરી રાખ્યાથી નરમ પડેછે. એ દરદની વખતે ગરમ સળીઆએ દામવાનો ઉપાય પસંદ કરવા જોગ નથી; ધણી વેલા એથી ચોરવધારે નુકસાન થાયછે. એ દુખારાના પીળા ફેટલાએક એલાજો નીચે મુજબછે:—

“ક્રોસીક” ની લાકડી દરદવાલા ભાગ ઉપર લગાડવી, અથવા નીચલી મેલવણીઓમાંથી કોઈ એક દુખતા ભાગ ઉપર લગાડવી, અને રૂનું પોણીયું તેમાં ખાળીને ત્યાં મુકવું:—

૧. ટીકચર આફ ઓપીઅમ (Tinct. of opium)	આઉસ ૩
રેક્ટીફાઈડ સ્પીરીટ આફ વાઈન (Rectif. Sprt. of wine).....	આઉસ ૩
કેમફર (Camphor).....	દ્રામ ૬
ઓપીઅમ પાઉદર (Pulv. opium).....	દ્રામ ૧૧
પેલીટરી આફ સ્પેઈન (Pellitory of Spain).....	આઉસ ૯

એ સધલાંને આઠ દીવસો સુધી મેળવી રાખી વાપરવું.

૨. એલમ પાઉદર (Powdered alum).....	દ્રામ ૨
સ્પીરીટ આફ નાઈટર (Sprt. of nitre).....	દ્રામ ૭
૩.---સાલ્વોલેટાઈલ (Sal-volatile).....	આઉસ ૩
લાડેનમ (Laudanum).....	આઉસ ૧
૪.---એમોનીઆ વોટર (Ammonia water).....	આઉસ ૧
ટીકચર આફ ઓપીઅમ (Tinct. of opium).....	દ્રામ ૪
૫.---ક્રીઓસોટ (Creosote).....	દ્રામ ૧
સ્પીરીટ આફ કેમફર (Sprt. of camphor).....	દ્રામ ૨
લાડેનમ (Laudanum).....	દ્રામ ૧
૬.---પેલીટરી અને કેમફર (Pellitory and Camphor) ...	દરેકનો આઉસ ૧
જીંજર અને ક્લોવઝ, (Ginger and Cloves).....	દરેકનો આઉસ ૧
ટીકચર આફ ઓપીઅમ (Tinct. of opium).....	આઉસ ૪
સ્પીરીટ આફ વાઈન (Sprt. of wine).....	આઉસ ૧૬

એ સધલાંને આઠ દીવસો સુધી મેલવી રાખીને વાપડવું.

જો સરદીથી દુખારો સખત થતો હોય તો:—

રેડ સ્પીરીટસ આફ લવેન્ડર (Red sprt. of lavender).....	દ્રામ ૧
સ્પીરીટસ આફ સાલ્વોલેટાઈલ (Sprt. of salvolatile).....	દ્રામ ૧
લાડેનમ (Laudanum).....	દ્રામ ૧

એ સધલું મેલવીને દુખતા ભાગ ઉપર લગાડવું, અને ત્યાં રોકબી કરવો.

દાંતનું કાઢવું, તથા ઢીલું થવું તથા તેના પારાનું સુજવું. ૧૮૧

જો દાંતનો પારો સુજ્યો હોય અને તેથી દરદ થતું હોય તો—કાચું અંજીર આતશમાં ભેપટીને તે પારા ઉપર ધસવું; અથવા અંજીરનાં જાહડનું દુધ તે સુજેલા પારાને ચોપડવું, તેથી પારો સડશે અને લોહી અથવા પદ્ અથવા પાણી તેમાંથી વેહ્યાપાદ તેને રૂજવવા સાફ પાણીના અંદર “ટીકચર આફ મર” ભેલીને તે પાણી પારા ઉપર મુક્યા કરવું. જો એથી પી પારો સુજેલો નરમ નહી પડેતો બાહરથી જલો મુકાવવી. અથવા ધંતુરાનાં પીયાં આતશ ઉપર મુકીને તેનો ધુંવો મોહડાંમાં લેવો પણ તે આંખમાં અથવા નાંખમાં જવા દેવો નહી; અથવા ધંતુરાને બદલે ભોંયશીંગણીનાં પીજનો ધુંવો લીધેલો પી ગુણુ કરશે. હમેશાં દાંતને સાફ અને કચરા વગરનાં રાખવાની જરૂર સંભાલ રાખવી. ખાણું ખાધા પછી કાગળા કરવાની આદત ધણી ફાયદાકારક છે.

દાંતનું કાઢવું, તથા ઢીલું થવું તથા તેના પારાનું સુજવું.

ખોરાકની કર્યો દાંતમાં રેહવા દેવાની ગફલતીને લીધે એ કર્યો અંદર કાઢીને એક જાતની ઍશીડ અથવા પ્પટાશ ઉત્પન્ન કરે છે જેની અશરથી દાંત ઉપરનું “એનેમલ” (Enamel) કાઢી જાય છે અને ખરી પડે છે. એમ થતું અટકાવા માટે, “બાઈકારબોનેટ ઑફ સોડા” (Bicarbonate of Soda) અરધો ટ્રામ અને એક આઉન્સ પાણીની મેજવણી કાગળા કરવામાં વાપરવી. અથવા અક્કલગરનાં ફુલને ચીરીને દુખતા દાંત ઉપર દાખવાં; અથવા ફટફી, સુંઠ અને અક્કલગરો એ ત્રણ જનસો ખાંધે ટ્રામ લેઈ તેનો ભુકો કરી દુખતા દાંતોમાં મુકવો, અને થુક આવે તે બાહર પડવા દેવી. મીઠી તથા ખાટી ચીજોનો ખોરાક લેવો નહી, ઘણી ગરમ અથવા ઘણી યંડી ચીજ પીવી નહી, ટાંચણીએ અથવા છરીનાં પાનાએ અથવા કાંઈ અણીદાર હથેલીઆર વડે કાતરવું નહી.

જો દાંત ઢીલા થયેલા અને હીલતા જણાય તો તેમને ઉતાવળમાં ખેંચી કહડાવવા નહી, કેમકે ઘણા ખરા તેઓ, લાયક એલાજો થયાથી, પાછા મજબુત થાય છે. ઢીલા થયેલા દાંતને હીલવ્યા કર્યો નહી પણ તેને આંગળાં વડે જોરથી દાખી ખેસાડી રાખવો, પોતાની અને તે પોતાની જગાએથી ખીસે નહી એટલા માટે થોડા દીવરો સુધી કાંઈ કઠણ ખોરાક લેવો નહી પણ પાણી જેવો ખોરાક લેવાનું ચાલુ રાખવું. જો દાંત

ઉપર “ ટારટર ” અથવા ચુના જેવી પદાર્થ બંધાઈ ગઈ હોય તો તે તુરતજ ધસાવી નાંખવી. અથવા નીચલી જીનસોનો વાઈનમાં કાઢવો બનાવવો અને જ્યારે તે કુદો જેવો હોય ત્યારે તેમાં રૂઢિનું એક પહોરું બોળીને દુખતા દાંત ઉપર મુકવું, અથવા તે સુજેલા પારા ઉપર ધસવું:—

બીસ્ટોર્ટ રૂટ (Bistort root)	દામ	૧
રેડ રોઝીઝ (ગાલાબ) (Red roses).....	દામ	૧૧
બર્ન્ટ એલમ (બાલેલી રૂટકી) (Burnt alum).....	સ્કુપલ	૨

અથવા નીચલી જીનસોને એકેક સાથે બરોબર મેલવીને ગાળી કાઢવી, અને પછી તેમાંથી એકેક ચમચી એક ગલાસ પાણીમાં ભેલીને તેના ડોઝગળા કરવા:—

બોરેક્ષ (Borax)	દામ	૧
એલમ (Alum)	દામ	૧
બે સોલ્ટ (Bay salt).....	દામ	૧
સ્પીરીટ ઓફ કેમ્ફર (Sprt. of Camphor).....	આઉન્સ	૧
ટીંકચર ઓફ મર. (Tinct. of myrrh).....	આઉન્સ	૧
ટીંકચર ઓફ રાહટની (Tinct. of rhatany)	આઉન્સ	૨
સ્પીરીટ ઓફ હાર્સેરેડીશ (Sprt. of horse-radish).....	આઉન્સ	૪

જો દાંતનાં પારા સુજ્યા હોય તો તેમને પાકવવા માટે ગરમ શેક કરવા, અને ગરમ પોલટીસો મુકવી; અથવા કાચું અંજીર આતશમાં ભેપટીને તે પારા ઉપર ધસવું; અથવા અંજીરનાં જાહડનું દુધ તે સુજેલા પારાને ચોપડવું, તેથી પારો સડશે, અને લોહી અથવા પદ્મ તેમાંથી વેણા બાદ તેને રૂબવવા સાથે પાણીની અંદર “ ટીંકચર ઓફ મર ” (Tinct. of myrrh) ભેલીને તે પાણી પારા ઉપર મુકવા કરવું. અથવા થોડાંક “ ટીંકચર ઓફ ગોલ્ડ ” (Tinct. of galls) ને પાણીમાં ભેલીને તેનાં ડોઝગળા કરવા. અથવા “ સલફેટ ઓફ ઝીંક ” (Sulphate of Zinc) પચીસ ગ્રેન અરધી પેંટ ગુલાબનાં પાણીમાં ભેલવું અને તે પાણીના ડોઝગળા કરવા. દુખારો અને સોજો નરમ પડી રહે એટલે બવાઈ ગયલા દાંતને ઉપાડી કહડાવવો.

દાંતનાં મંજનો.

દાંત સાફ, મજબુત, અને સફેદ રાખનારાં કેટલાંએક ધણાં સરસ મંજનોની બનાવટોનો સંગ્રહ નીચે આપ્યો છે, તેમાંથી જે ગમે તે નુસખો વાપરવો:—

૧—ચારકોલ પાઉડર (Powdered charcoal).....	આંઉસ	૨
મર પાઉડર (Powdered myrrh).....	દ્રામ	૨
૨—પાઉડર કટલ-ફીશ-બોન (Pulv. cuttle-fish-bone)....	આંઉસ	૨
પાઉડર મર (Pulv. myrrh).....	દ્રામ	૨
૩—કસ્તુરી	}	દરેકના દ્રામ ૪
અગર		
લવંગ		
૪—આર્મેનીઅન બોલ (Armenian bole)	આંઉસ	૧૧
પ્રીપર્ડ ચૉક (Prepared chalk).....	આંઉસ	૧૧
પેરુવિયન બાર્ક (Peruvian bark).....	આંઉસ	૧
કટલ-ફીશ (Cuttle-fish).....	દ્રામ	૪
મર પાઉડર (Powdered myrrh).....	દ્રામ	૨
૫—કાઇનો પાઉડર (Powdered kino).....	દ્રામ	૩
આર્મેનીઅન બોલ (Armenian bole).....	આંઉસ	૨
પેરુવિયન બાર્ક પાઉડર (Peruvain bark P.)....	આંઉસ	૧
મર પાઉડર (Pulv. myrrh).....	દ્રામ	૨
કાર્બોનેટ આફ સોડા (Carbonate of soda).....	દ્રામ	૨
૬—ચાક પાઉડર (Pulv. chalk).....	આંઉસ	૮
કેમ્ફર પાઉડર (Pulv. Camphor).....	દ્રામ	૨
૭—કોરલ (Coral)	}	દરેકના દ્રામ ૮
કટલ-ફીશ બોન (Cuttle-fish bone).....		
ડ્રેગન-સ બ્લડ (Dragon's blood).....		
બર્ન્ટ એલમ (Burnt alum).....	}	દરેકના દ્રામ ૪
રેડ સેનડર્સ (Red sanders).....		
ઓરીસ રૂટ (Orris root).....	દ્રામ	૮
ક્લેવઝ અને સીનામન (Cloves & Cinnamon)	દરેકના દ્રામ	૦૧
વેનીલા (Vanilla).....	ગ્રેન	૧૧
રોઝવુડ (Rose-wood).....	દ્રામ	૦૧
રોઝ-પીંક (Rose-pink).....	દ્રામ	૮

એ સમ્મલાનો બારીક બુકો કરી વાપરવો; એ અમેરીકન મંજન છે, અને તેથી ધણો ફાયદો ઉપજેલો જણાયો છે.

૮—રોઝ-પીંક (Ros-pink).....	દ્રામ	૨
પ્રેસીપિટ ચૉક (Precipt. chalk).....	દ્રામ	૧૨
કાર્બોનેટ આફ મેગ્નેશીઆ (Carb. of magnesia.)....	દ્રામ	૧
સલ્ફેટ આફ ક્વીનાઇન (Sulph. of quinine).....	ગ્રેન	૬

૯—કચ્છર	આંઉસ	૧
ચાક (સોડા).....	આંઉસ	૪
ફાયરો	આંઉસ	૪
ગુલાબનું અતર.....	ટોપાં	૪

૧૦—સોપારીનો બાજેલો ફોલસો...આંઉસ	૨
ચાક સોજો.....આંઉસ	૪
હીરાબોલ .....આંઉસ	૧
સીતકોનાની છાલનો ભુકો.....આંઉસ	૧
ખુશબોદાર તેલ.....ટીપાં	૫

એ સધલાને ખારીક ભુકો કરીને મેલવવું.

૧૧—બાંબુનો બાજેલો ફોલસો.....આંઉસ	૦૧૧
સોપારીનો બાજેલો ફોલસો.....આંઉસ	૦૧૧
સોજો કીધેલો ચાક.....આંઉસ	૧૧૧
૧૨—કપુર	તોલો ૦૧૧
કાથો	તોલો ૧
લવગ.....	તોલો ૦૧૧
સોજો કીધેલો ચાક.....	તોલો ૬
હીરાબોલ	તોલો ૧

“શ્કર્વી” અથવા લોહીના બીગાડથી

ઉત્પન્ન થતું દાંતનુ એક દરદ.

(Scurvy-શ્કર્વી.)

ઉત્પન્નતાનાં કારણો.—બીનાસવાલી અને થંડી હવામાં જંધાડું રહેવું; મીઠાંવાસો ખોરાક, અથવા ખારો કરીને મુકવેલો ખોરાક ધણો ખાવો; નહીં જરૂર પડેલાં વસ્તુઓ અને પુઠી નહીં આપનારો ખોરાક; શરીરમાંથી ચાલુ નેહતી પ્રવાહીઓનું એકદમ બંધ થઈ જવું જેવું કે દસ-તાનનું અને હરસના મસાનું; શરીર સંબંધી નજીસાઈ; પુરતી કસરતની ખુટ; બંધ રહેલી હવાનું દમમાં જવું; નઠારો ખોરાક ખાવો; દલગીરી-ધારતી, અને એવાજ ખીજ વીકારો અને તરકારીના પુરતા ખોરાકની ખુટ.

નીશાણીઓ.—અસાધારણ થાક અને કંટાલો લાગેછે; જરા હીલચાલ કીધા પછી દમ લેવાની સેજ મુશ્કેલી પડેછે; દાંતના પારાઓ મુજબને તદન પોચા પડી જાયછે, અને જાંબુરો રંગ પકડેછે, અને જરા-કપ્પી દાખતાં તેમાં અતીઘણી કલતર ચાલેછે; શ્વાસ ગંધ મારેછે; નાક-માંથી બી.લોહી ગળ્યા કરેછે; સાંધાઓમાં દરદ થાયછે; પગો કાઠવેલાં મુજબ આવેછે અને તેમની ઉપર પીળાં ચાંદાં પડેલાં દેરીછે; માહકું અતીઘણું શીકું પડી જાયછે. જો એ દરદ ચાલુજ રહેતું તો ધીમે ધીમે દાંતો

“સ્કર્વી” અથવા લોહીના ખીગાડાથી ઉત્પન્ન થતું દાંતનુ એક દરદ. ૧૮૫

સધલા કોહી જાયછે; ખદનના જુદા જુદા ભાગો ઉપરથી લોહી વેહેછે ખરાબ જાતનાં ચામડીનાં દરદો થાયછે; જુદા જુદા ભાગોમાં અને ઘણું કરીને છાતીમાં દુખારો થાયછે; સેવરો નઠારો તાવ આવેછે, અને લાંબો વખતનો દુખી થઈ રહેલો નાચાર દરદી મરડા, અતિસાર કે જલંદરના એકુ હુમલામાં ધસડાઈ જાયછે.

એલાળે.—જો ગોરતનો ખોરાક ઘણો લાંબો વખત ચાલુ રહ્યાથી તે થયું હોય તો તુરંત તેમાં ફેરફાર કરવો અને તાજી તરકારી જેવી કે કોખી, ભીંડા, સલગમ, વટાણા દુધી, ઇંચાદીનો ખોરાક આપવો. ખાટાં લીંબુના રસનો અતીઘણો ઉપયોગ કરવો. અને ખાણાં સાથે થોડો રમ દારૂ લેવો. જે આંડિસ નાઈતર અથવા સુરાખારને જે પેંટ પાણીમાં ભેલવો, અને એ મેલવણીમાંથી અરઘો—અરઘો આંડિસ દીવસમાં ત્રણ વખત આપવું. નીચલી મેલવણીનાં કોગળા કરાવ્યા કરવો:—

કમ્પાઉન્ડ ઇનફ્યુઝન ઓફ રોઝીઝ (Comp. infus. of roses).....	આંડિસ	૬
અલ્બમ (Album).....	રામ	૧૧
હુન્ફ (Honey).....	રામ	૨

અથવા નીચલી મેલવણી કોગળા કરવા વાપરવી:—

ડીકાક૦ ઓફ પીરુવીઅન બા૦ (Decoct. of Peruvian B.).....	આંડિસ	૬
ટીકચર ઓફ મર (Tinct. of myrrh).....	આંડિસ	૧૧
મ્યુરીએટીક એસીડ (Muriatic acid).....	ટીપાં	૫૬૨

જો દુખારો અને ખેચેની હોય તો રાતના “ડોવર્સ” પાઉડર (Dover's powder) ખાર ગ્રેન આપવું, અને તે જાદ નીચલી કવતી આપનારી દવાની મેલવણીમાંથી છઠા ભાગ જેટલું દીવસમાં જે અથવા ત્રણ વખત આપવું:—

ડીકાક૦ ઓફ સીનકોના બાર્ક (Decoc. of Cinchona B.).....	આંડિસ	૬
સીરપ ઓફ આરેન્જ પીલ (Syr. of orange peel).....	આંડિસ	૧
કમ્પાઉન્ડ ટીં૦ ઓફ સીનકોના (Comp. of tinc. of cinchona).....	આંડિસ	૧
કાર્બોનેટ ઓફ એમોનીઆ (Carb. of ammonia).....	ગ્રેન	૩૦

એ દવા લેવાની આગમચ થોડાં એરંડ્યાંમાં ફસ ટીપાં “ક્રીમ ઓફ ટાર્ટર” (Cream of Tartar) ભેલીને તે જુલાબ લેવાની યાદ રાખવી.

જો એ દરદ નરમ આકારમાં થયું હશે તો અને ફક્ત દાંતના પારા-ઓ ઉપરજ તેને અસર કાઢી હશેતો ખાટાં લીંબુમાંનો રસ જરા ચુસ્યા કાઢાથીજ તે નરમ પડી જશે

અથવા નહીતો નીચલી મેલવણીમાંથી ત્રીજા ભાગ જેટલું દીવસમાં ત્રણ વાર આપ્યા કરવું:—

આરેન્નું ટીંકચર	ગ્રામ	૨
તાનું લીંબુનો રસ.....	આંઉસ	૨
સાકરનો શીરો.....	આંઉસ	૧
સુરોખાર.....	ત્રેન	૧૫
પાણી.....	આંઉસ	૨

જો દરદનાં જોરથી પગમાંની ધણી ચસક મારતી હોય તો નીચલી મેલવણીમાંથી એક અથવા બે આંઉસ જેટલું ત્રણ વાર આપ્યા કરવું:—

ખાતાં લીંબુનો રસ.....	આંઉસ	૫
સીનકોનાની છાલનો ભુકી.....	ગ્રામ	૬
લાડેનમ (Laudanum).....	ગ્રામ	૨
સીનકોનાની છાલનો ઉકાળો.....	આંઉસ	૧૨
ઉરાકનો દારૂ.....	આંઉસ	૬
સાકર.....	આંઉસ	૬

હૈડાં આગલનો દુખારો, અને દમ લેવાની મુશ્કેલી થતી હોય તો તે નરમ પાડવા નીચલી મેલવણીમાંથી બે અથવા દર ચાર મલાઈ આપ્યા કરવા:—

સ્વીટ સ્પીરીટ્સ આફ નાઈટર (Sweet spirits. of nitro)	ગ્રામ	૩
કેમફર વોટર (Camphor water).	આંઉસ	૫
સલ્ફ્યુરિક ઈથર (Sulphuric ether).....	ગ્રામ	૨

ખોરાક.—કાળી, દૂધી, ભીંડા, સલગમ, ઈયાદી તરકારીનો ખોરાક જરૂર લેવો; અને લીલો મેવો જોવાડ મોસંજી, મીઠાં લીંબુ, લીલી દરાખ ઈયાદી લેવો. ખારી કરીને સુકવેલી માછલી, આઠલું ગોસ્ત, વેલાતી પતીર, અથવા કોઈની ખીજી જીતસ જેમાં મીઠાંનો ભાગ ધણીસરપો હોય તે ઉપયોગમાં લેવી નહી. દૂધનો ખોરાકની ધણી લેવો, અને ગોસ્ત જો ખાવું તો તાજું જ ખાવું. આંખનીનાં અથવા ખાટાં લીંબુનાં શરબતો પીવાં ચાલુ રાખવાં.

ગળાંને લગતાં દરદો.

ગળાનો સોજો.

(Quinsey or Inflammatory sore Throat=

ક્વીનસી, ઑર ઈનફ્લેમેટરી સોર થ્રોટ.)

ઉત્પત્તીનાં કારણો.—પરસેવો પડતો બંધ પડી જવો; ગરદન

આસપાસ ધણી વખતનું વીટાલી રાખેલું કાંઈ કપડું કાહડી નાંખવું, બદન ગરમ હોય ત્યારે થંડું પાણી પીવું; સરદીમાં ઊંધાડા ફરવું; ઝાડાની કબજાયાત; ધણે મોટે સાંદે ગાવું અથવા ખાલવું; ગરદનને અંચીલી થંડક લાગવી અથવા લગાડવી; ગરમ ઓરડામાં ખેસી ખાણું ખાઈને અને દારૂ પીને એકદમ બાહરની થંડી હંવામાં ધસી જવું; ભીને પગે અથવા ભીને કપડે ખેસવું; ભીનાશવાલી જગા ઉપર સુવું અથવા ખેસવું; નવો કાપો થયો હોય તે ઓરડામાં ખેસવું; ધણી તીખખો ખોરાક; હાંડકાં અથવા ટાંચણીનું ગળાં અંદર ખુચી ખેસવું; ચોકસ ધાતુઓ, જેવીકે આરસનીક અથવા અંદીમનીનો ગળાંમાં ગયલો ધુવો; ઇત્યાદી.

. એ દરદ કાઢવેલા મરકીરૂપી અથવા ઉડતુંખી હોયછે.

નીશાણીઓ.—ગરદન સુજેલી અને રાત્રી થયલી દીશેછે, અને દરદી ખોરાક ગળતી વખતે દરદ થવાની ફરિયાદ કરેછે; તેની નાડી સખત અને જહડકથી ચાલતી થાયછે, અને તાવનાં ખીજાં ચીન્હો નજરે આવે છે; જેમ જેમ સોજો વધતો જાયછે તેમ તેમ દમ લેવાની અને ગળજની વધુ અને વધુ મુશકેલી પડતી જાયછે; કાનખી દુખવા માડેછે; આંખો રાત્રી થયલી અને ચેહરો સુજી આવેલો દીશેછે. રખે પોતે ગુંગલાઈ જાય એવી ધારતીથી દરદી લેટી અથવા સુઈ શકતો નથી; ઉછાળા થતા ચાલુજ રહેછે; અને પીથેલી ચીજો હોજરીમાં ઉતરવાને બદલે નાંખને વાટે પાછી પડેછે. ધણી વખતતો દરદી, ખોરાક નહી ગયાના સખખથી થયેલા ભુખ; મરાને લીધેજ મરણ પામેછે.

જો દમ ધણી મુશકેલીથી લેવાય, છાતી દબાઈજતી લાગે, અને ઇંતેજરી ઉપજે તો ત્યારે ધણી ધારતીનો હીંગામ સમજવો, જો મોહડાં ઉપર શીન આવે, જીભ ઉપર સોજો જણાય, અને ચેહરો શીકો અને જાય ભરેલો થાય તો તે મોહતની નીશાણીઓ સમજવી.

એલાજો.—જીલાખો અને, જો અગત જણાય તો, ઉલટી લાવનારી દવાઓ શરૂઆતમાં આપવી. ગળા ઉપર ગરમ પોલટીસો મુકવી, અથવા, ખસખસના પોસનો અથવા અલસીના આટાનો શેક કરવો, અને “હાર્ટસોર્ન” નું તેલ (Hartshorn oil) અથવા ટરપેનટાઈન તે ઉપર ચોપડવું. જીભની બંધે ખાજીની ગાંઠોના સોજાથી એ દરદ થાયછે. મોટે તેને પાકવવાના સધલા ઉપાયો કરવા. જો ઘડ પોતાનીજ મેલેજ પાડ્યા પછી કુટી નહીં જાય તો તેને નસતર વડે ચીરવું પડેછે. પાણુ કાઢવેલા સોજો એટલો બધો વધી ગયલો હોય છે કે મોહડું જોઈએ

એટલું ઊંઘડાઈ શકાતું નથી અને ઘડ આગલું નસતર પોહચી શકતું નથી. એ વખતે એક તદખીરથી તે ફાડવામાં આવેછે, અને તે એ છે કે દરદીને કોઈ તજવીજથી એકદમ ખીલવડાવવો અને તે વખતે જોવો તે એકુ ચીસ પાડવાની કે કાંઈ ખીજી હીલચાલ કરવાની તજવીજ કરશે તેવું જ ગળા માહેલું ઘડ કુટી જશે.

સોજો હોય તે વેલાએ ઘણા નરમ કીધેલા “રપીટીટ આફ હાર્ટ-શોર્ન” (Spt. of hartshorn dilute) ના કોગળા કરવા, અને “હાર્ટશોર્ન” નું જ લીનીમેંટ ગળા ઉપર અને દાચાની નીચેના ભાગ ઉપર ચોપડવું. ગરમ દુધ અને પાણી ભેલીને તેના કોગળા કરવા, અથવા કોગળા માટે નીચલીમાંથી કોઈએક મેલવણી પસંદ કરવી:—

૧.—ડીકાકં આફ સીનકોના બાર્ક (Decoc. of cinchona bark)...આઉસ ૭
ટીંકચર આફ મર (Tinct. of myrrh).....દ્રામ ૨
નાઈતર સોજો કીધેલો (Purified nitre).....દ્રામ ૩

૨.—ડીકાકં આફ સીનકોના બાર્ક (Decoc. of cinchona bark)...આઉસ ૬
કાઈલ્યુટ સલફ્યુરીક ઍસીડ (Sulphuric acid dil.).....દ્રામ ૧
મધ (Honey).....આઉસ ૧
ઈનફ્યુઝન આફ રોઝીઝ (Infusion of roses.) .....આઉસ ૧

૩.—સુરો ખાર.....દ્રામ ૨
મધ.....દ્રામ ૪
ગોલાખતું પાણી.....આઉસ ૬
૪.—ટંકણખાર .....દ્રામ ૩
કટકો .....દ્રામ ૨
પાણી .....આઉસ ૮

ખોરાક ગળવાની મુશ્કેલી જેવી માલમ પડે કે સુનામખીનો કાહવો ખનાવી તેના એક ધ્યાલામાં “અપસમ સાલ્ટ” (Epsom salts) ત્રણ દ્રામ નાંખીને તે પીવો. પગોને ગરમ પાણીમાં ઘોળવા; અને ગરદનની આસપાસ ચોવટ ફલાનેલ વીટાલીને સુવું; અને છુટથી પરસેવો પડે ત્યાં તુલીક નીચલી મેલવણીમાંથી એકેક ચમચો દર ચાર કલાકે લેવો:—

મીંડરીટ આફ મીનડરીસ (Spt. of mindererus).....આઉસ ૧
અન્ટીમોનીઅલ વાઈન (Antimonial wine).....ટીપાં ૩૦
સીરપ આફ સ્કવીલ્સ (Syr. of squills).....દ્રામ ૧
પાણી (Water).....આઉસ ૩

અથવા, એને બદલે નીચલી મેલવણીમાંથી એકેક ગલાસ દર ત્રણ કલાકે લેવું:—

લાઈકર એમોની એસીટેટીસ (Liq. of Acet. of ammon.) આંઉસ	૧
સેલીસીક એસીડ (Salicic acid).....	ગ્રેન ૮૦
ચુલાખડું સરખત (Syrup of roses).....	આંઉસ ૧
પાણી (Water).....	આંઉસ ૪

ખોરાક.—ખધો પાણી જેવો લેવો; સંતીન ખોરાક લેવો નહીં. દુધ, સેરવો, કાંજી, મલાઈ, પનીર. સાથે કામ ચલાવવું.

ગળું પડવું અથવા ધાંટું પડવું.

(Hoarseness=હોર્સનેસ.)

• સગદીની અસરને લીધે ગળું ખસી જાય છે, અને આવાજ ધારો નીકલે છે. અથવા તો ખાંસાતું થયું.

એલાએ.—નીચે આપ્યા નેટલી દવા દર ત્રણ કલાકે પીવી:—

સ્વીટ રીસીટ આફ નાઈટ (Sweet Sprt. of nitro)..... એક ચમચી

• પાણી (Water)..... એક આંઉસ •

દસથી ખાર યેન “ડોવર પાઉડર” (Dover’s powder) પાણીમાં ભેલીને રાતના સુતી વખત લેવું, તથા ચાહે તથા કાજી પીવી કે તથા પગસેવો પડે. બીડીના ઝાડના પાંદડાને ઉકાળીને તેના બાફ, અથવા “રખીરીત આફ નાઈટ્રીક ઇથર” (Sprt. of nitric ether) નો વાસ, દમમાં લેવો; અથવા ખખણતા પાણીમાં સરકો ભેલીને તેનો બાફ દમાં લેવો. સુંઠનો ગાંઠીઓ, ટંકાણુખાર અથવા કાથો મોહડામાં રાખી મેલવો; દાંડમની છાલ અને કાળા મરી એ મેઉને પાણીમાં ઉકાલીને તેના કાગળા કરવા; અથવા, જે દ્રામ રાતા સુકા મગચાને ઠીસ આંઉસ પાણીમાં નાખીને ઉકાળીને એક જોશ આપવો, અને તે થંડું પડ્યા પછી તેમાં અરધી બાટલી સરકો અને એક ચમચી નીમક ઉમેરીને તેના કાગળા કરવા. અથવા, ટરપેનટાઈન એક આંઉસ, “પ્રુશીક એસીડ” (Prussic acid) ના દસ ટીપાં, અને ખખણતું પાણીના આઠ આંઉસ, એનો બાફ દમમાં લેવો.

જો આવાજ કાહડતાં ગળું દુખે તો માખાણુ અને શાકરનો ભુકો મેલવીને ખવાડતા રહેવું. અથવા, ગાયનું દુધ, તથા સુકાં અંજીર, તથા સાકર એ ત્રણેને એક જોસ આપીને સુંમરાવું ખનાવીને પાવું.

“ડીફ્થીરીઆ” (Diphtheria) અથવા ગળાના ખરણ જાતના વરમ અથવા સોજા માટે જીવો સરે ૯૦.

એ દરદમાં શરીરની સાધારણ નખલાઈ સાથે ત્યાંના જુદા જુદા ભાગો અને ખથુસ કરીને ગળાં ઉપરની ગાંઠો મોટી થઈને સુલ્લ આવેછે. ખચાઓ, અને એશ-આરામની જીંદગીવાલાઓને એ ધણું થાયછે. એની પુરતી તદબીરો કીધાથી એ ધણું ખરું સાચું થાયછે, દવાનું ધણું કામ પડતું નથી. સરદી અને બીનાસવાણી જગાના રેહ-વાસીઓને એ દરદ ધણું થાયછે.

ઉત્પત્તીનાં કારણો.—એ કાંઈ વેલા ઓધે ઉતરેલું બીજાણું છે; એજ દરદથી પીડાતી આયાનું, અથવા કાંઈ બીજા બાલકનું એ ઉડેલું બીજાણું હોયછે. આજની મામાપને પેટે અવતરેલું બાલક, અથવા જેના મા-બાપ, રાંડના આનરના અને બીજા દરદથી પીડાતા રહ્યા હોય, તે બાલકને ગલસુનાથી ખમવું પડેછે. અથવા તો સહીએડ અને ગોવરાની લાંબી માંદગીઓથી બીજા દરદ ઉભરી આવેછે. બીજાં કારણો એ છે કે, પુરતી કસરતની ખુટ; શરીરને લાગેલી ઘણીજ થંડી અથવા ઘણીજ ગરમી; નઠારો ખોરાક અથવા દુધ; ખગખ પાણી; અને સુઘડાઈની ખામી. ખચાઓને ઘણાવાર બીને બદને રાખી મેલવાના કારણથી જેટલું એ દરદ તેઓ ઉપર ગજબો કરેછે, તેટલું બીજા કાંઈ બીજા કારણથી કરતું નથી.

નીશાણીઓ.—પેહેલાતો નાંધલી ગાંઠો હડપચીની હેઠલ અને કાનની પછવાડે દીસેછે, અને તેઓ ધીમે ધીમે કદમાં અને સંખ્યામાં વધી જઈને સેવટે એકજ મોટા ઘડનો આકાર પકડેછે. એ ઘડ કુટ્યા વગર એમનું એમ લાંબાવખત સુધી ચાલુ છે, અને જ્યારે તે કુટેછે ત્યારે તેમાંથી ફક્ત થોડી પાણી જેવી રસી વેહેછે. એજ મુજબની હાલત બગલની, જંગની, હાથની, પગની, આંખની અને છાતીની થયલી દીશેછે; એટલુંજ નહીં પણ ફેફસાં, કલેજનું અને તલ્લીની સલામત રેહી શકતી નથી. હાથ અને પગ જે સોજાઓ અથવા ગુમડાઓ થાયછે અને જેમની ઉપર કરોડ રતાસ હોતો નથી તેઓમાંથી ખરેખર અને સાચી રસી નીકલતી નથી, અને તેઓનો એલાજ કરવાની ઘણા કઠણ થઈ પડેછે. સાંધાઓ ઉપરની જે “સફેદ સોજાઓ” આવેછે તેઓની ઘણી મુશકેલીથી પાક ઉપર લાવી શકાય છે અને પાક્યા પછી ચીરવાથી તેમાંથી ફક્ત થોડીક પાતળી રસી વેહેછે. ગલસુનાની સાધારણ નીશાણી તો એજ છે કે ઉપલો હોટ અને નાકની સુલ્લ આવેછે. એ સોજા કાંઈ વખત પેહલવેહલો અંગુઠા ઉપર અથવા આંગળાં ઉપરની દેખાયછે, અને જ્યાં સુધી કે અંદરના હાડકાં કાઢવા માંડતાં નથી ત્યાં સુધી તેઓમાં મુદલ દુઃખારો થતો નથી.

એલાએ.—એ દરદમાં અણસમજી લોકો, પેટમાંનો કચરો કાઢી નાખવાના વીચારથી ખાલકોને મજબુત જીભાએ આપેછે; પણ એ ચાલ અતીધણી નુકશાનકારક છે, એથી શરીરની નબલાઈમાં ઓર વધારો થાયછે અને તેથી બ્રહ્મી વધતુંજ જાયછે. દરદીને દરીયાના પાણીમાં નહવાડવો, અને તેનુંજ પાણી થોડું થોડું પાયા કરવું. એથી ધણી ફાયદો થશે. ખનતા સુધી હમેશાં સુમરેટાં અથવા થંડાજ પાણીએ નહવાડવો; પછી તે પાણી દરીયાનું હોય કે મીઠું હોય. સ્વછ, અને સુકી હવાવાલી જગ્યામાં તેનું રેહાણું કરવું, અને તેના બદનને ફલાનેલના ગરમ કપડાથી ઢંકાયલુંજ રાખવું. નીચલી દવામાંથી જે ચમચી જેટલું અરધાં પ્યાલાં સાકરના સીરામાં ભેલીને દીવસમાં ત્રણ વખત સાત વરસની અંદરના ખાલકને પાવું:—

આયોડાઈડ આફ પોટેસીઅમ (Iodide of potassium)...ગ્રેન ૪
આયોડીન (Iodine).....ગ્રેન ૧
પાણી (Water).....આઉંસ ૮

: આરતે આરતે તે વધારીને ચાર ચમચી જેટલું કરવું, અને જો તેથી હિલદીની અથવા ખીજ કાઈ બેચેનીની નીશાણી જણાય નહી, તો તે ચાર પાંચ અઠવાડીયાં સુધી ચાલુ રાખવી, પછી તેને બંધ કરીને હલકા જીભાએ આપવા, અને થોડો વખત રેહીને તે વલી પાછી રાફ કરવી, અને ગાંઠો જ્યાં સુધી ગુમ થાય ત્યાં સુધી એમ પાયા કરવી. અથવા, નીચલી જીનસોના ભુકામાંથી એક ચમચીમાં આવે એટલો, અથવા ખાળકની વય મુજબ વધતો આછો, ભુકો દીવસમાં બે વખત આપવો, અને તે ઘણા લાંબા વખત તુલીક આખ્યાનકરવો:—

આયરન ફાઈલીંગ્સ (Iron filings).....દ્રામ ૧૧
ગમ ગુઆયેકમ (Gum-guaiacum).....આઉંસ ૧૧
શાકર (Sugar).....આઉંસ ૧૧

પણ જો એ અપાતો હોય તે વેળા તાવના ચીન્હો માલમ પડેતો તે થોડો વખત બંધ કરવો, અને તેટલો વખત બચાને ગરમ પાણીમાં બેસાડ્યા કરવાની અને તેને રસ અને દુધના ખોરાક ઉપરજ રાખવાની સંભાલ રાખવી. અથવા, નીચલી મેલવણીમાંથી એકથી બે ચમચા જેટલું દીવસમાં ચાર વખત આપવું:—

કાર્બોનેટ આફ સોડા (Carbonate of soda).....આઉંસ ૧૧
ઈન્ફઝ આફ સીનકોના બા (Infus. of cinchona b.).....આઉંસ ૧૦
સીરપ આફ આરેન્જ પીલ (Syr. of orange peel).....આઉંસ ૧૧
કમ્પ ટીન્ક આફ કાર્ડેમમ (Comp. tinct. of cardamoms).....આઉંસ ૨

અથવા, દીવસમાં ત્રણ વખત અઠકો ચમચો મગરનું તેલ આપવા કરવું; અને ગાંઠો સુજતી હોય ત્યારે નારંગીની છાલના ઉકાળામાં “આયોડાઈડ ઓફ પોટેસીઅમ” (Iodide of potassium) ના બે ગ્રેન બેલીને દીવસમાં ત્રણ વખત આપવું. ગાંઠો પાકીને કુટ્યા પછી આયોડીન આપવું બંધ કરવું. મગરનું તેલખી, જેથી ઉલટી થવા અથવા ઝાડો આવવા માંડે તેવું બંધ કરવું. ગાંઠો પાકે એટલે આયોડીન આપવાનું તદન બંધ પાડી, તેને બદલે “લાઈકર પોટેશ.” (Liq. Potassæ) ના બાર ટીપાં પાણીમાં બેલી દીવસમાં ત્રણ વખત આપવાં, અને ગાંઠો ઉપર પોલટીશો મુકીને તે ઉપર “ઑક્સાઈડ ઓફ ઝીંક” (Oxide of zinc) નો મલમ ચોપડવો.

ધણી ધાતનું પડવું.

(Spermatorrhœa=સ્પર્મટોરીયા.)

ઉત્પત્તિનાં કારણો.—ધુપી ઇંદ્રીને થયેલો કાઠખી તરેહનો જખમ; લાંબા વખતની ગ્રાહની કબજાઆત; કરમની પેદાશ; અને ઘણું કરીને મુઠ્યાં મારવાની અથવા હાથરસ કરવાની નાપાક આદત.

એ ધાત પડવાનું દરદ કદાચજ કાંઈ શરીરની નબલાઈને લીધે અથવા ખીજી ઇંદ્રીઓને થયેલા જખમને સખમે થાયછે. પાકી એનું ખરેખરું કારણતો દરદીની પોતાનીજ નાપાક આદત હોયછે. ઘણાએક માણસો એટલાંતો હવસી હોયછે, કે કેટલીક વખત તો તેઓને એ બુંડો શોખ દેવાનાપણાની હદ ઉપર આવી જાયછે, અને એવા તેમના દેવાનાપણાને “સેટીરીએસીસ (Satyriasis) નું નામ અપાયું છે (જુવો “દેવાનાપણું અથવા ઘેલાપણું” વાલી બાબદ, સર્કે ૧૩૭). એવા બુંડો શોખ જો વગર દાખવે અથવા અટકાવવે ચાલુજ રહ્યો તો તે, તે માણસની શક્તિનો નાશ કરેછે, અને ધુપી ઇંદ્રી એવી તો બગડી ગયલી અને ઉસકેરાયલી હાલતમાં આવી જાયછે કે વગર ઇચ્છા થવે કે વગર હાત લાગવેખી તે જરાજરામાં ઉશકેરાઈ આવેછે; અને એ રીતે ઉધતાં કે જગતાં નજીવા જેવા કારણથી, અથવા તો ફક્ત કોઈ અનીતી ભરી-કદપનાની અસરથી ઇંદ્રી જોશમાં આવેછે, અને તુરતજ ધાત ધુટી જાયછે. એતો અતીધણા હવરાને લીધે થયું; પણ ખીજા ઘણા-

એક કેશમાં તો હાથરસને ભુંડો લખ એ કીસમના દરદો ઉપજવેછે, કે જે દરદોની અશર ટલે, હાલના હજારો ઉધરતા જીવાનો, પોતાની ભુંડી આદત ખામે પસ્તાવો કરતા, રીખતા હશે.

અકેક વખતની ધાતનઃ જવાથી, બદનમાંથી ૬ થી આઠ આંડિસ જેટલું લોહીજ નાણે ખાલી થયું ગણાયછે; અને એજ દેખાડેછે કે એવી રીતના વારંવાર પડવાથી દરદી કેટલા થોડા વખતમાં દુખલો થવો જોઈએ. ખીલતી જીવાનીના વખતમાં બદનમાંથી ગયલી કાંઈ ખોદ એટલી તો જલદીથી પુરાઈ જાયછે કે તેથી કોઈખી છુપાં દરદની નખલાઈ એકદમ માલમ પડતી નથી, પણ સેવટે તે જાણાયા વગર રહેતી નથી.

નીશાણીઓ.—જો હાથરસની અસરથી ધાત પડતી હોય તો તે ધાતના રંગ રૂપમાંથી ફેરફાર થાયછે. પેહેલાં તે જેટલી જોઈએ એટલી ઘાડી હતી, પણ હવે તે પાતલી પાણી જેવી બનેછે, જે ચીજ ઉપર એની શક્તીનો સમ્બલે આધાર તેજ ગુમ થાયછે, કુદરતી રીતે ઇંદ્રીને ઉશકેર-લાવે તેનો ગુણ હવે રહેતો નથી, અને બાળકની ઉત્પત્તિ કરનાર રસ તરીકે તો તે તદનજ વગર ઉપયોગની બને છે. ગોળીઓ રાખનારી કા-થલી સંક્રાચાયલી, ખડખચડી, અને મકમ હોવાને બદલે ઢીલી, ઉતરી ગયલી, લાંખી થયલી, અને હીલતી-હાલતી બને છે; અને ઇંદ્રી પોતે દાખ્યાથી મજબુત અને સખત લાગવાને બદલે તદન પોચી લાગે છે, અને પોતાનાં અસલી કદ કરતાં વધારે લાંખી થયલી હોયછે. એ પછે મનની ઉપરખી અસર થવાને ચુકતી નથી, યાદદારત અને સાહુચેતી રખાઈ શકાતી નથી; ધુજતો લકવો થાયછે અને તે હાત અને માંથાને ધુજતુંજ રાખેછે; અને ચીકણી લખ મોહડાંમાંથી ગળયા કરેછે. અને પરણવાનો વીચાર પાર પાડ્યાથી કંઈખી સારાં ફલ નીપજવાને બદલે એટલુંજ થાય છે કે થોડો વખત ફાકટની ઇંતેજારીમાં ગુજ્યા બાદ, નામરદીની હાલત વીશે ખાત્રી થતાંજ ધણી-ધણીઆણી વચે એકેક તરફ ધીકાર અને કમકમાટ ઉપજે છે.

એલાજો.—અલખતાં સહથી પેહેલો એલાજ તો એજ હોવો જોઈએ કે દરદીએ પોતાની ખુરી આદતને હમેશાની સલામ કરવી, અને નીચ અને નાપાક કાંકાંઓ મારી દરરોજ પોતાનાં શરીરમાંથી આઠ-આઠ આંડિસ લોહી ખરબાદ કરવાને બદલે તદનજ ઉઝડી તદખીરોથી તેટલો ઉમેશ કરવાની કારોશમાં પડવું જોઈએ છે. ખોરાક ખાવાના વખતમાં; અને કસરત કરવામાં તેને ખચીત ધ્યાન આપતા રહેવું. તેને ખીજાણાં ઉપર રોજ ખરોખર દશ વાગે જવું અને ખરાખર છ વાગે

ઉઠવું; સુતી વખતે જોઈએ તે કરતાં કંઈપી વધારે કપડાં આંગ ઉપર રાખવાં નહીં; અને જોવી આંખો ઉપડે કે તુરત ખીછાણા ઉપરથી નીચે ઉતરવું, અને થંડા દરીયાનાં પાણીએ નાહવું અને કમર, પીઠ અને જંગો ઉપર તે પાણી ખરાખર ચોળવું, અને પછી જડા તુવાલ વડે જોરમાં આંગ નુછી નાંખવું, અને પછી તૈયાર થઈ એક કલાક સુધી જહડકુ ચાલે ફરવા જવા બાહરે પડવું. જો સ્ત્રીઆનું પાણી નહીં મલી શકે તો સરકાનું ભેળેલું પાણી, અને સાદાં પાણીમાં થોડું નીમખ નાખીને તે વાપરવું. રાતના અનીલીભર્યા સ્વપનાઓની ઉસકેરણીઓ નહીં થાય એટલા માટે સુવા જવાની અરધો કલાક આગમચ “લાડેનમ” (Laudanum) નાં ત્રીસ ટીપાં પાણીમાં ભેલીને લેવાં, અથવા એને બદલે “લાઈ-કર આફ ઍશીટેટ આફ મૉર્ફીઆ” (Liquor morphiac Acetatis) નાં ત્રીસ ટીપાં લેવાં. થોડાંક અઠવાડીયાં ગયાં પછી જરા ફેર માલમ પડે એટલે ઉપલી દવાનાં ફક્ત ચાર પાંચ ટીપાં લેવા કરવાં. દર-રોજ નાહવા ઉપરાંત, અઠવાડીયાંમાં એક વખત સાંજને વખતે ઉપર-થી પડતાં જહડીનાં પાણીએ નાહવાની યાદ રાખવી. મન કાંઈ કામકાજમાં અથવા વાંચવામાં રોકાયેલું રાખવું, અને સંભાલ રાખવી કે વાંચવાની ચોપડીઓ સઘલી નીતીની બાબદોનીજ હોય. ઘણાં માણસોની ગીરદીથી ગરમ થયલા ઓરડાઓમાં, મોટી મંડલીઓમાં અથવા નાટક-શાળાઓમાં જવું અથવા બેસવું નહીં; ઓરડોની મંડલી ખનતાં સુધી તદન તરક કરવી, અને હાતને અને મનને કાંઈ વખતેપી વગર રોકાયેલું રાખવું નહીં. જો કસરત પસંદ આવે અને બાંધાને ખરની થાય તે કરવી. કાંઈક વખતે નરમ જુલાબો લેવા. અંદરની દવા કાંઈ ઘણી જ-રૂરની નથી, ઉપર જણાવેલી સંભાલો ઉપર ધ્યાન આપવાથીજ પુરતો ફાયદો, થવાનો હોયછે તો, થાયછે. નીચલી મેલવણીની ખાર ગોળીઓ ખનાવી તેમાંથી અકેકી દીવસમાં બે વખત ગળવી:—

સલ્ફેટ આફ ઝીંક (Sulph. of Zinc).....ઘેન ૨૪

એક્સ્ટ્રેક્ટ આફ નક્સ વૉમીકા (Ext. of nux vomica).....ઘેન ૬

કમ્પાઉન્ડ આયરન પીલ (Comp. iron pill).....ઘેન ૯૬

અથવા, નીચલી મેલવણીમાંથી ચાર ગોળીઓ ખનાવી તેમાંથી અકેકી દર ત્રણ કલાકે લેવી:—

લી. એ. આફ સીનકોના (Liq. ext. of cinchona).....ક્રામ ૧

વૉલેરીએનેટ આફ ઝીંક (Valerianate of Zinc).....ઘેન ૬

ફોસ્ફેટ આફ આયરન (Phosphate of iron).....ઘેન ૧૨

ચલકંદ (Confection of roses).....પુરતો થાય એટલો

અથવા નીચલી મેલવણીનો ઉકાળો કરી તેને આઠ કલાક સુધી ઠરવા દેવો અને તે પછી તેને ગાળી કાઢીને તેમાં બે આઉંસ દર ચાર કલાકે પીવું:

જેઠીમધનાં મુળીયાં.....આઉંસ ૧
ડેમીઆના રોપાનાં પાંદડાં તથા કુલો.....આઉંસ ૨
પાણી .....આઉંસ ૧૬

અથવા, “બાલસમ આફ કોપેવા” (Balsam of copaiva) નાં પચીસ ટીપાં બે તોલા થંડા પાણીમાં નાખીને સવાર સાંજ સાત દીવસો સુધી પીયા કરવાં,

અથવા, નીચે જણાવેલા પાકમાંથી પા અથવા અરધા તોલા જેટલો દરદોજ ખાયા કરવો:—

હીમછ હરડે, બેહડાની છાલ, અને આમલાની છાલ.....દરેકના તોલા ૨
કાળાં મરી, મુંઠ, પીપર, મોથ, અને જટામાસી.....દરેકના તોલા ૨
ગંદનાના બીજ, સુવા, અને ચીચો.....દરેકના તોલા ૧

:- એ સધલી જીનસોનો ખારીક વાટીને ભુકા કરવો, અને પછી તેની અંદર “ફેર્રી કાર્બોન-સાક્રેટા” (Ferri Carbon-
as Saccharata) દોઢ દ્રામ ઉમેરવો, પછી તે સધલાંને થોડાં બદા-
મના તેલમાં મેલવીને સાકર અથવા મધના સીરામાં નાખવી, પછી તેમાં ચાર ગ્રેન જેટલી કસતુરી નાખવી અને તે સધલાનો પાક બના-
વીને ઉપર કહ્યો છે તેટલો ખાવો. જો એ પાક થોડા મહીના રાખીને પછી ખાધો હોય તો વધારે ગુણ કરેછે.

અથવા, ભાંગનાં બીજ તોલો એક લઈને ટૂનેજુટીને મધમાં પકાવીને ચાટણ કરી રાખવું અને તેમાંથી દરરોજ દસ દસ ગ્રેન જેટલું ખાવું, અથવા, એખરો એક તોલો લોઈ તેને એક તોલા સાકરના ભુકા સાથે ભેલીને દરરોજ થંડા પાણીમાં ફાકવો. અથવા ખસખસ તથા બદામને ધુંટીને તેમાં સાકર ભેલીને પકાવીને પીવું. અથવા મર-
ગીનાં તાજાં ઈંડાં અરધા બાશીને નીમક, મરી, તજ તથા જીંભભરાવીને ખાવાં. અથવા ધહુનો નેશાસતો બનાવીને તેમાં શાકર નાખીને ખાવો. અથવા, નીચલી મેલવણીમાંથી અડેક બલાસ દર ત્રણ કલાકે લેવું:—

ટીંકચર આફ અસફટીડા (Tinct. of assafoetida).....દ્રામ ૨
ટીંબ આફ કેસ્ટર (Tinct. of castor).....દ્રામ ૨
બ્રોમાઈડ આફ એમોનીઅમ (Bromide of ammon.).....ગ્રેન ૩૬
ઈન્ફ્યુઝન આફ કલવઝ (Infus. of cloves).....આઉંસ ૪

જો ભુખ નહીં લાગતી હોય તો નીચલી જીભસાના ખાર પડીકાં
ખનાવવાં અને તેમાંથી અંકેકું ખાણાની એક કલાક આગમચ લેવું:—

કાર્બોનેટ આફ પોટેસ (Carb. of pot; dried) .....દ્રામ ૧

જીન્ગર પાઉડર (Powdered ginger).....ગ્રેન ૩૬

કોલમ્બા પાઉડર („ „ colombo).....ગ્રેન ૪૮

રહબાર્બ પાઉડર („ „ rhubarb).....ગ્રેન ૨૪

અને એ પછી નીચલી મેલવાળીમાંથી બધે ચમચા દર છ કલાકે
લેવા કરવા:—

ક્વાસીઆની ચીપો (Quassia rasplings).....દ્રામ ૧

આરેન્જની છાલ (Orange peel).....દ્રામ ૩

બળતું પાણી (Boiling water).....આઉંસ ૧૦

એનો કાહવો ખનાવીને ગાળી કાહડો અને પછી તેમાં ઉમેરો:—

ટીંકો આફ મ્યુરિએટ આફ આયરન (Tinct. of muriate of iron).....દ્રામ ૨

ખોરાક.—હલકો પણ પુટ્ટીકારક ખોરાક લેવો, અને દરેક
વખતે ગોરત અને તરકારી ખેડી જાતના ખોરાક એકસરખા વજનમાં
ખાતા, તાજું દુધ પીવામાં લેવું. તાજાં મરગીનાં છંડાં અરધાં ખાંડીને
તે મીમક, મરી, તજ અને જીરૂ ભભરાવીને ખાવાં. કોઈની જાતનો દારૂ
હરગેજ થઈને પીવો નહીં. આજે તથા કાશીની ખનતા સુધી લેવી નહીં.

હાથરસ કરવાની ભુંડી આદતના

પરીણામો.

માણસના શરીરમાં ધાત એક ધણીજ ઉપયોગી અને અગત્યની
ચીજ છે, અને એટલો તેનો ગુણ છે કે એક વખતના ધાતના જવાથી
શરીરમાંથી આઠ આઉંસ જેટલું લોહી કમતી થયલું માનવામાં આવેછે.

એવો ક્રીમતી પદાર્થ જ્યારે એક માણસ પોતાની મુરખાઈથી
પોતાનેજ હાથે ખરખાદ કરે ત્યારે કેવા માઠા પરીણામો નીપજવાં
જોઈએ તેનો વીચાર કરવો મુશ્કેલ નથી. એ હાથરસ કરવાની દેવથી
જે જે દુખો ઉત્પત્ત થાયછે તેનું નીચે મુજબ વર્ણન કરી એવી ભયંકર
ગરજતીમાં ગોથાં ખાતા કોઈ ઉધરતા જીવાનને ચેતવેલો રાખવાની
હમારી ફરજ સમજીએ છીએ.

પેટેલેથીજ, રાતના પોતાની મેલે ધાત પડતી થાયછે; પીઠમાં અને માથામાં દુખારો થાયછે; ચાદ્દારત અને આંખની શક્તી કમતી થાયછે; ઇંદ્રીમાંથી ચીકણી રસી વેહેતીજ રહેછે, ધણું કરીને એ રસી ઝાડો કરતાં કાંસતી વખતે પડેછે; ગોળીઓમાં સખત દુખારો ચાલેછે અને તેઓ, ધડીઆલના લુલકની મીશાલ, સાંખી થઈને હીલતી રહેછે.

મનની સધલી શક્તી નખલી થાયછે; વીચારો સધલા ઘેરાયલા બનેછે; વખતે વખત દરદીને જરાજરા દેવાનાપણું લાગેછે; તેને સદાની કંટાલા ભરેલી બેચેની લાગેછે; અને ચાંડુ સંતાપ, અને હૈડાને ખરતાવો એટલો તો તીક્ષણ બનેછે કે તે વારેધડીએ છુપઈને દુસકે-દુસકે રહેછે. તેઓને વારેધડીએ ચક્કી આવેછે; સધલી ઇંદ્રીઓ, અને ખાસ કરીને આંખ અને કાનની, નખલી પડી જાયછે; તેઓની ઊંધ, જે કાઈ કદાચ તેઓ ઊંધાયા તો, ભય ભરેલા સ્વપનાઓથી છંછેડાય છે.

શરીરની શક્તી નાશ પામેછે; જે ઉધરભાવ પુરતો શ્વા આગમચની એ ટેવ ચાલુ રહી હોય તો ઉધરભાવ વધુ થતો અટકી જાયછે. કેટલાએકાને મુદલ ઊંધ આવતી નથી; અને ખીજઓ હમેશાં જુદતા જુદતા રહેછે. લગભગ સધલામાં ઉદાસી, બેચેની, ઇંતેજની, અને ધભરાટના જોરસાઓ ઉભરાતાજ રહેછે, અને તેઓ વારેધડીએ દેચકાં ખાયછે, રહેછે, અથવા અચીતા બેશુધખી થાયછે. અને ખાંસી અથવા તાવ અથવા ખહીના ખુરા રોગોથી પીડાતા તેઓ પોતાના ગુનાહની સજા પામેછે. ખચીત એ એક ગુનાહ છે, અને જરતોરતી ધરમમાંતો, એવી રીતે પોતાના ખીને બરબાદ કરનારા પુરૂશને ઘણી ભયંકર સજાને લાયકનો ગણવામાં આવ્યો છે.

શરીરના જુદા જુદા ભાગો ઉપરખી ઘણા તીક્ષણ દરદો થવા માંડેછે. કેટલાએકા માથામાં, ખીજઓ છાતીમાં, અને વલી ખીજઓ હોઠની અથવા આંતરડામાં થતા સખત દુખારાની ફરિયાદ કરેછે. ખીજઓને સાંધાઓમાં કલતર ચાલેછે, અને કેટલાએક ભાગો થોડો થોડો વાર સુન મારી ગયલા જણાયછે.

ખીલો અથવા નાંધલા ગુમડાઓ મોહડાં ઉપરજ ફક્ત નહી, પણ નાક છાતી અને જંગ ઉપરખી થાયછે, અને એજ જગાઓ ઉપર સખત ક્રીડખી લાગેછે. એ સધલી નીશાણીઓ દેખાડેછે કે લોહી કેટલી હદ સુધી બગડી ગયુંછે.

પેદાયશની ઇંદ્રીઓખી કંગાલ હાલતમાં આવી જાયછે. ધંણાએકાતો ઇંદ્રી ઉશકેરી શકતાજ નથી; અને ખીજઓની ઇંદ્રીમાંથી જરાકખી ગાંધી

લાગતાંજ, અથવા જરાકજી ઉસકેરણી થતાંજ, અથવા ઝાડો કરતી વેલા કાંસતાંજ, ધાત નીકલી પડેછે. ખીજાઓમાંથી તો પર અથવા રસી જેવી એક પ્રવાહી વેહતીજ જાયછે અને તે તેમની સધલી શક્તીને તદ્દન નાબુદ કરેછે. કુટલાકાને પેસાપ કરવાની અડચણ પડેછે અને તે કરતી વેલા નહી ખમાય એવી આગ ખળેછે. કુટલાકાને પેદાયશની ઇંદ્રી ઉપર, ગાળીઓ ઉપર, અને કુકા અને નાળી ઉપરખી ધડ થાયછે. અને કુકમાં, જેખી ધણીએ લાંબો વખત સુધી એ ગુનાહ ચાલુ રાખ્યો હોય તે; થાતો સંબંધ નહી કરી શકાયાને લીધે, કે થાતો ધાત નહી ઉત્પત્ત થયાને સખખે સેવટે નામરદીની કમકમાટ ભરેલી હાલતમાં પડેછે.

બદનની હાલત આરસીની પેઠે દેખાડનારો જે ચેહરો, તેજ તુરત દેખાડી આપેછે કે શરીરના ખાંધામાં કેવો ભયંકર ખીગારો ચાલ્યોછે. જીવાનીનો તાજગી ભર્યો રૂપસાર બધો ખવાયલો અને કરમાઈ ગયલો બનેછે; ચામડી ખડખડી અને શીફી બનેછે; આંખો ખોતાનો ચલકાટ ખોહેછે, અને હોટોની લાલી અને ઘંતોની સફેદી ઉડી જાયછે.

જેવેજ તે દરદીને માલમ પડે છે કે તેની હાલત કેવી નીચ છે, કે તે આ જગતમાં જનમેલો કેવો નકામોછે, કે તે માણસાઈ શક્તીનો નહી પણ ફક્ત આકારનો માણસછે, અને કે તેની હાલત એક હેવાનની હાલત કરતાંખી વધારે હલકી અને વધારે કમીની છે.

એ આદત, માણસ ઉપર જે પોતાનો કાબુ રાખેછે, તે ખચીત ભારે અજબખી ભરેલો છે. કમકે જેવો એ વીરોનો વીચાર એક વખત તેના મનમાં પેઠા કે પછી તે દરેક જગાએ તેની સાથે જાયછે, અને તેની ઉપરનો પોતાનો અખત્યાર દરેક વખતે કાયમનો કાયમજ રાખેછે. ઘણીજ ગંભીરાઈના હીંગામોમાં, એટલુંજ નહી, પણ ધર્મી ક્રીયાઓ થતી હોય તે વખતેખી તેનું મન અનીતી ભર્યા વીચારોમાં અને ઇંચાઓમાં રોકાઈ જાયછે.

ગમે એવી હાલતમાં અથવા કામકાજમાં એક માણસ રોકાયો એટલે તે ઉપર તેને ધ્યાન તો આપવુંજ પડેછે, પણ આએ કમકમાટ ભરેલી હાલતમાં તેટલું ધ્યાન તેટલો વખતખી અપાવું નથી. બધ બરેલી-દુખ ભરેલી છાંદગી ! જીવાન હોવા છતાં તે જઈજ જેવો દીસેછે, શીફો, ખાત્રલો, સુસ્ત, સુહનો, નીચ, અને મુરખ બની જાયછે; તેનું બદન વાકું ક્ષાયછે, તેના પગો તેને જાયકી શકવાને કમજોર બનેછે; દરેક ચીજ ઉપર તેને અભાવ થાયછે; પારકાઓ તરફ વગર કારણે તેને ધીકાર

ઉપજે છે; સદાનો સંતાપ-સદાનો પસતાવો તેને દેવાનો જીવો ખનાવેછે, અને સેવટે જીંદગી તેને ખીલકુલ અકારી થાયછે.

ગોળીને લગતાં દરદો.

અંતરગળ, અથવા ગોળીમાં આંતરડાંનું ઊતરી પડવું.

(Inguinal Hernia, or Rupture=ઈંગવાઈનલ

હરનીઆ, ઍર રપચર.)

ઊત્પંતીનાં કારણો.—ભારી વજનો જાયઝાથી, કુદકા મારવાથી-પડી જાયથી, અથવા પેટ પીડમાં સખત રીતે વાગવાથી, ગોળી રાખનારી કાથલી જેને ‘અંડકોશ’ કરી કહેછે તેમાં આંતરડું ઊતરી પડેછે.

જઈક માણસો જેઓને એ મરજ લાંબા વખતનો થયો હોય તેઓમાં નાકું એટલું મોટું થઈ રેહલું હોયછે કે તે નાંકામાંથી આંતરડાંને અંડકોશમાં ઊતરતાં જરાકખી વિલંબ લાગતો નથી; અને ખાંધેલું જંતર છોડી નાખવાથી અને કાંઈ વજન જાયકવાની કોશેશ કરવાથી આંતરડાંનો સમ્મલો ભાગ જહડકથી અંડકોશમાં ઊતરી પડી એટલી તો બેચેની અને દરદ ઉત્પન્ન કરેછે કે તેની અસરથી દરદી જમીન ઉપર પડકાઈ પડેછે.

અંતરગળ બે જાતના હોયછે:—

“રીડયુસીબલ હરનીઆ.” અથવા નાંધલો કરી શકાય એવે,
(Reducible)

અને

“સ્ટ્રાન્ગયુલેટેડ હરનીઆ” અથવા નહી નાંધલો કરી શકાય એવો (Strangulated)

“રીડયુસીબલ” અથવા નાંધલો કરી શકાય એવા અંતરગળમાં એલાજ એ કરવાનો છે કે દરદીને પાંઠ ઉપર ચતો સુવાડવો તેના પગો ઢિલા વાલળા અને પછી અંગુઠા અને આંગલાઓ વડે અંડકોશ ધણીજ ધીરજથી દાખતા જવું અને આંતરડાંને આસતે આસતે ઉપર ચહડાવવું, અને પછી રાત દીવરા તેને જંતર ખાંધી રાખવા કહેવું. જે આંતરડું ઉપર નહીજ ચડે તો ત્યારનું ત્યાર તેને સખત રીતે દાખીને ચહડાવાની કોશેશ કરવી નહી, પણ કોઈ ડાકતરની મદદ મેળવવી.

“રૂદ્રાનગયુલેટેડ હરનીઆ” માં અંડકોશમાં આંતરડું એવું મજ્જુત ગોઠવાઈ બેસેછે કે તે ત્યાંથી ખીસડાઈ શકાતું નથી. થોડીક દવાઓ એ વેલા અંડકોશ ઉપર ચોપડવામાં આવેછે, પણ તેથી ભાંયગેજ ફાયદો થાયછે, અને ઘણું ખર્ચ તો હથીઆર વડે કાતરા આગળનો ભાગ ચીરીને આંતરડાંને તેની અસહી જગાએ લાવવું પડેછે.

અંતરગળ ઉપરના કટલાએક એલાજો નીચે મુજબના છે.

ઈસસ, હીરાદખન, સીકાતેર એલીઓ, અને હીરામોલ એ સઘલી જીનસોને કુટીને ચાળી કાહડવી અને તેને ગુંદરના ચીકાશમાં મેળવીને તે એક મલમ જેવી મેલવણી એક કપડાંના કટકા ઉપર લગાડવી અને તે કપડું અંડકોશ ઉપર, તેની ઉપરના ખાલો કાહડી નાખીને, મેલવું અને તે ઉપર મજ્જુત કાછો બંધાવવો, અને તેને ત્રણ દીવરા સુંધી ચીતેજ સુવાડી રાખવો.

અથવા, ગુંદર, ઈસસ, સીકાતેર, એલીઓ અને હીરામોલ, એ સઘલાને કુટીને જલ્લદ સરકામાં ભીંજવી રાખવું અને પછી તેને ખુખરવેશે ધુટીને નરમ મલમ જેવું બનાવી અંડકોશ ઉપર ચોપડવું. તેને સ્ત્રીભોગ કરવા દેવો નહી, અને જોરમાં ચલાવવો અથવા ખેલાવવો અથવા ઠાંસવા દેવો નહી.

અથવા, સેલારસ ને તંબાકુનાં પાંદડાં ઉપર ચોપડી જરા ગરમ કરી ને ગોળી ઉપર મુકવો અને તે ઉપર કાછો બંધાવવો.

હીદુ વૈદો એ રીતે ગોળી મોટી થવાનાં સઘલાં દરદો વીશે એવું કહી ગયાછે કે જેવી ગોળી મોટી થવા માંડે તેવાજ ઉતાવળેથી બંધે પગના અંગુઠાને નાકાં ઉપરથી તાતેલાં લોખંડે ડાહમવા. વલી કટલાએકાનો એવોજ વીચાર છે કે જે તરફની ગોળી ઉતરી પડી હોય તેનથી ઉલટી તરફનો અંગુઠો ડાહમવો; એટલે, જે જમની ગોલી ઉતરી પડી હોય તો ઘભો ડાહમવો. વલી ચીનાઈ હકીમોખી એજ રીતનો ઉપાય કરતા માલુમ પડ્યાછે; અને તેઓ સઘળા એવું કહેછે કે એ ઉપાય કીધાથી એ મરજ આગલ વધતો નથી.

ગોળીમાં પાણી.

(Hydrocele=હાઈદ્રોસીલ.)

ગોળીમાંનાં બે પડોની વચ્ચે પાણી જમાવ થવા માંડેછે; અંડકોશની આમડી તણાઈને ચકચકતી થાયછે અને હાથ ફેરવ્યાથી તે તદ્દન

લીસી લાગેછે. જેમ વખત જાયછે તેમ અંદરનું પાણી અને ગોળીનું કદ વધતુંજ જાયછે.

કારણો.—કાંઈ થયલો જખમ અથવા પડેલો માર; અંચીતુ ગોળી ઉપર થયેલું દવાણુ; અને અતીઘણા સ્ત્રીભાગ.

એલાળે.—ગોળી એ રીતે મોટી થવા માંડે તેવુંજ તેની ઉપર “આયોડીન” નું ટીકચર ચોપડવા માંડવું; અથવા “અયોડીન” નો મલમ (Iodine Ointment) તેની ઉપર લગાડવો; અથવા પારાનો મલમ (Comp. oint. of mercury) અને “આયોડીન” નો મલમ, એ બે સરખે ભાગે ભેલીને લગાડવા. અથવા ગામડી એલાજ મુજબ મોર્થ, જવનો આટો, અને ગાયનું છાણુ એ ત્રણડે જનસોને મેલવીને ગોળી ઉપર લગાડવા કરવી. અથવા, જવનો આટો, ગેલ્લે અરમાની જીરું, જુના ગાયનાં છાણુનાં અડીઆં, એ સઘલાંને કુટી નરમ કેરીને મેલાતી મેદીનાં પાંદડાંનાં રસ તથા સરકામાં મેલવીને તે ઉપર ચોપડવા કરવું.

પણ એ સઘલા એલાળે જ્યારે સેજ પાણી ભરાયું હોય ત્યારેજ કારણત લાગેછે; અને જો પાણીનો જથ્થો ઘણો વધી ગયો હોય તો પછી ગોળી ફાડીને પાણી કહાડવવા શીવાય બીજો એલાજ રેહતો નથી.

ગોળીની ચરખી.

(Scrotal Elephantiasis=સ્ક્રોટલ એલીફન્ટીએસીસ.)

ગોળી, ચરખીનાં એકઠાં થવાથી મોટી થતી જાયછે, અને શરૂઆતમાં જરા તાવનાં ચીન્હો જણાયછે. એ ગોળીનો વધારો જો વગર એલાળે ચાલુ રહ્યા તો તે એટલો વધેછે કે એક તરબુચ જેટલો મોટો થાયછે, અને ત્યારે ઇંદ્રી તો જાણે અંદર તમામ ગંરકજ જાયછે.

દવાઓનો એની ઉપર ગુણ થતો નથી, પણ કાપેલ ડાકતરનું હથિઆરજ એ અંડકોશમાંની ચરખીનાં કટકાને કટકા કાપી કાહડી દરદીને પુરેપુરો આરામ આપી શકેછે.

અનીતીભર્યા સંબંધોથી ઉત્પન્ન થતા આબરો.

પરમો.

(Gonorrhoea=ગોનોરીઆ.)

એ દરદમાં પેશાબની નળીમાંથી ધાતના જેવી રસી વેદા કરેછે. એ રસીનો રંગ સફેદ દુધ જેવો. હોયછે અને તે રાતદાહડો પડવી ચાલુજ રહેછે. 'રાંડના આબરો' કેહવાય છે તેમાંની એ એક જાત છે, અને છુપી રીતે ચલાવેલાં કરવીન કાવનાંઓ એથી સમ્બલાં બાહર આવી તે કામના ગુનેહગારને એક ખુદરતીજ સજા પુગાડેછે. દરતાનવાલી સ્ત્રી સાથે સંભોગ ક્રીધાથીબી પરમાનું દરદ ઉત્પન્ન થાયછે.

અનીતી ભર્યો સંબંધ ક્રીધા પછી ત્રીજથી એકવીશમાં દીવરા સુધીમાં પરમો જાણાયછે. પણ કેટલાએકમાં એ, સંબંધ પછી, ચોવીસ કલાકમાંજ જાણાયછે, અને વલી ખીજઓમાં દોઢ મહીનો ગયત બાદ જાહેર થયલોછે; માણસનાં ખદનનાં ખાંધા ઉપર એ સમ્બળો આંત્રાર રાખેછે.

નીશાણીઓ.—પેદાયરાની ઇંદ્રીની અણી આગલ ગરમી અને ક્રીડ લાગ્યા કરેછે; ઇંદ્રીનું મોહક દાખ્યાથી દુખેછે, અને પછી તેમાંથી, પહેલે થોડી અને પછી ઘણી, રસી વેહેવા માંડેછે. જેમ જેમ એ દરદ વધતું જાયછે તેમ તેમ ઇંદ્રીની નીચેનો આખો ભાગ દુખવા માંડેછે. ઇંદ્રી સુજેલી અને રાતી થયલી લાગેછે; પેશાબ ખંચઈ-ખંચઈને થાયછે. અને તે કરતી વખતે આગ ઘણી બળેછે. વખત જતે રસી ઘટ થતી જાયછે, અને તેમ સફેદ રંગમાંથી બદલાઈને પીલી અને લીલી થાયછે. કેટલીક વખતે દરદનું જોર વધી જાયછે, રસીની સાથે જરા લોહીની ભેલાઈને પડતું જણાયછે; જંગની ઉપરના ભાગપર બદ થાયછે, અને એ બદખી ઘણી વેલા પાકીને કુટેછે. જો બદ નથી થતી તો એકુ ગોળી એટલીતો નીચે ખેંચાઈ જાયછે કે તેનાં દુખને લીધે ચાલવાનીની મુશકેલી પડેછે. ખીજું એ થાયછે કે ઇંદ્રી ઉસકરાઈને ઉભી થાયછે અને ખેંચાઈને નવી રીતનો એક ખીજો દુખારો વલી ઉમેરેછે; વલી કાઈ વખત તો ઇંદ્રી જીભી થઈને તદન જડ જેવી થઈને અતી ઘણી ખેંચાયછે, અને તે વેલાએ જ દરદ સમ્બલે ઠેકાણથી થાયછે તે દરદીજ જાણેછે કે કેવું હોય. ઓરતોમાં એ દરદ થયાથીતો ઓર વધારે દુખ અને વેદના ઉત્પન્ન થાયછે.

એલાએ.—પરમે જલદીથી સારો થઈ શકતો નથી. જે કાંઈ નખત્રો હુમલો હોય તો તે, ઇંદ્રીવાળો ભાગ ગરમ દુધ અને પાણીની મેળવણીમાં ધોયા કાઢાથી, અને તેની અંદર મીઠાં તેલની અથવા અલ્મ-સીની ચાહેતી પીચકારી માઢ્યાથી, થોડા દીવશમાં દુર થઈ જાયછે.

એ ભાગ ઉપરની ગરમી અને કાંડ તેને ગરમ પાણીએ ધોયા કરવાથી નરમ પડેછે. ઇંદ્રીને ગરમ પાણીના વાશનમાં દસથી પંદર મીનીત સુધી બાળી રાખવા કરવી; જવનાં પાણીના વીશ આઠરામાં દશ ગ્રેન સુરોખાર ભેલી તે પાણી પીયા કરવું. ઝાડો સાફ લાવવા માટે નીચલી જીનશોની બાર ગોળીઓ ખનાવવી અને તેમાંની ખમે દર રાતે સુતી વેળા લેવી:—

કમ્પાઉન્ડ કોલોસીય પીલ (Comp. colocynth pill).....૨ કૃપલ ૨
કુલોમેલ (Culomet).....ગ્રેન ૨૪
એક્શત્રેબ્જ આફ હેનબેન (Ex. of henbane) .....૨ કૃપલ ૧

અથવા, એને બદલે નીચલી મેલવણીના ખમે અમચા સહવારે નાસતાની બે કલાક આગમચ લેવા:—

એપ્સમ સાલ્ટ્સ (Epsom salts).....આંઉસ ૧૫
જેલપ પાઉડર (P. jalap).....૨ કૃપલ ૧
જીન્જર " (P. ginger).....ગ્રેન ૧૦
ઇન્ફ્યુઝન આફ સેના (Infus. of senna).....આંઉસ ૪
કેમફર વૉટર (Camphor water).....આંઉસ ૪

એક રૂમાલ ખાંતીને અથવા લંગોટી જેવું કરીને ઇંદ્રીને નીચે જુમાઈ જવાથી અટકાવવી, અને શરીરને જેમ બને તેમ આશાયેશ આપવી. આઠ અથવા દશ દીવશો પીટ્યા પછી ઝાડો લાવવાની દવાઈ અરધી અરધ.લેવી; અને નીચે જણાવેલા લોશનમાં કપડું. બાળીને તે ઇંદ્રીના મોહડા ઉપર મુકવું અને દર ત્રણ ચાર કલાક તે બદલ્યા કરવું, પણ ધાતું કપડું બદલી મુકવા આગમચ ઇંદ્રી ઉપર જમાવ થયવું સમઘું પડે અથવા રસી ખરાખર ધોઈ નાખવી:—

(લોશન).—એક્સ૦ આફ લેડ (Ext. of lead).....દ્રામ ૧
એલ્ડર-ફ્લોવર વૉટર (Elder-flower water).....આંઉસ ૬

જો એવા એલાએને મચક નહી આવીને દરદ વધતું જ જાય તો તેને માટે નીચે મુજબના એલાએ કરવા.

આગમ જણાવું તે મુજબ ધોવાનું અને જુમાવતી દવાઈએક લેવાનું તો ચાલુ જ રાખવું; મુઘડાઈ તરફ અપીધાણું ધ્યાન આપવું.

અને પેશું લોશનની મુકતાજ રહેવું. એ સમયે લેવા અને કીધા સાથે, જો પર બંધાઈ જવાથી પેશાબ છુટથી થઈ શકે નહીં, અથવા જો રસી સાથે લોહીની ભેલાયતું જણાય તો, નીચલી મેલવણીમાંથી ખર્ચે અમચા દીવશમાં ત્રણ વખત એ દીવસ સુધી લેવા, અને ત્યાર બાદ અંકેકોજ અમચા લેવા:—

મયુસાલેજ (Mucilage).....	આંઉસ	૨
સીરપ આફ ટોલુ (Syr. of tolu).....	આંઉસ	૧
ઑઈલ આફ ક્યુબેબ્સ (Oil of cubebs).....	દ્રામ	૨
સ્પીરીટ આફ સ્વીટ નાઈટર (Spt. of sweet nitro)....	દ્રામ	૩
ફ્રાયર્સ બાલસમ (Friar's balsam).....	દ્રામ	૧
મીટ વોટર (Mint water).....	આંઉસ	૨૧

અને નીચલી જીનશોના બાર પડીકા બનાવી તેમાંનું એકેક સંવાર સાંજ કુરુના પાણીના અરધા તેપલરમાં ભેલીને પીવું:—

એપસમ. સાલ્સ (Epsom salts).....	આંઉસ	૨
જેલેપ પાઉડર (P. jalap).....	દ્રામ	૧૧
નાઈટર „ (P. nitro).....	સ્કુપ્ત	૨
કારબોનેટ આફ સોડા (Carb. of soda).....	આંઉસ	૧૧

જો પરમો હજુર હડીલો થાય તો નીચલા પડીકા છ બનાવી તેમાંનું એકેક દીવશમાં ત્રણ વખત પાણીમાં લેવું, અને એ પડીકા લેતી વખતે જવનું પાણી નહીં પીવું, પણ તેને બદલે એક પેટ અલસીની ચાહેમાં દસ ગ્રેન શુરોબાર ભેલીને તે પીયા કરવી; ઉપલા પડીકાની જીનશો નીચે મુજબ છે:—

કમ્પો. ટ્રેગેકેન્થ પાઉડર (Comp. tragacanth p.).....	દ્રામ	૨
ક્યુબેબ પાઉડર (Powdered cubebs).....	દ્રામ	૪
કારબોનેટ આફ સોડા (Carb. of soda).....	દ્રામ	૧

એ પછે થોડે વખતે રસી પાતલી અને ઘણું કરીને લીલા રંગની બને છે, અને ત્યારે તેને “ગ્લીટ” (Gleet) કરી કેહ છે. એ વખતે ઇંદ્રીમાં પીચકારી મારવી અગતની થઈ પડે છે; અને તેટલા માટે પહેલા ખે ત્રણ દીવશો સુધી તો લીલી ચાહેનો કાહવો પીચકારી વડે અંદર મારવો, અને ત્યાર પછી નીચલી મેલવણીઓ ને રીતે આપી છે તે રીતે એક એક પછી પીચકારી મારવામાં વાપરવી:—

૧.—વાહીત વીત્રીઆલ (White vitriol).....	ગ્રેન	૬
રોઝ વોટર (Rose water).....	આંઉસ	૬
૨.—સુગર આફ લેડ (Sugar of lead).....	ગ્રેન	૫
વાહીત વીત્રીઆલ (White vitriol).....	ગ્રેન	૫
પાણી (Water).....	આંઉસ	૬

૩.—બ્લુસ્ટોન (Bluestone).....ગ્રેન	૪
પાણી (Water).....આંઉસ	૬
૪.—સલ્ફેટ આફ આયરન (Sulphate of iron)...ગ્રેન	૬
ડીસ્ટીલ્ડ વૉટર (Distilled water).....આંઉસ	૬
૫.—નાઇટ્રેટ આફ સીલ્વર (Nitrate of silver).ગ્રેન	૩
વૉટર (Water).....આંઉસ	૬

પીચકારી મારતાં એક વખતે ત્રણથી વધારે પીચકારી ભેટલી દવા દાખલ કરવી નહીં. પીચકારીનું પાણી કુખમાં નહીં જાય તેની સંભાલ રાખવી અને તેટલા માટે ઇંદ્રીને એક છાતે તેનાં થડમાંથી મજબુત દાખી ધરવી કે તેથી પાણી ફક્ત ઇંદ્રીની લંબાઈમાંજ અટકી રહે. પણ યાદ રાખવું કે જો પેશાબની નળી સંક્રામણને બંધ થવાથી પેશાબ અટકી રહ્યો હોય અથવા જો તે તરફના માસના લોચાઓમાં ચમકની થેડે થતું હોય તો કદીબી લોશનાની પીચકારી મારવી નહીં.

જો છેલ્લી ભેટલી “ક્યુમેળ પાઉદર” વાલી ભુકાથી પી ધારવેલી અસર નહીં થઈ હોય તો નીચલી મેલવણીના ખખે ચમચા દીવસમાં બે વખત આપવા:—

મયુસીલેજ (Mucilage).....આંઉસ	૧૧
બાલસમ આફ કોપેબા (Balsam of copaiha).....આંઉસ	૧
સાઇરપ (Syrup).....આંઉસ	૦૧
કેમફર વૉટર (Camphor water).....આંઉસ	૩

લાંબા વખતના જાડી રહેલા પરમા માટે ગામડી એલાજ નીચે મુજબ છે:—

ગોખરનો ભુકો	તોલા ૩.
અલસીનાં બીયંનો ભુકો.....	તોલા ૨.
બેદાના.....	તોલા ૨.
કબાખ્ખીનીનો ભુકો.....	તોલા ૪.
ધોલી મુસલી	તોલા ૨.
સાકર	શેર ૦૧.

એ સઘલી જનસોને દસ આંઉસ પાણીમાં એક રાત સુધી ભીંજવી રાખવી પછી તેના ત્રણ ભાગો કરી તેમાંના અઢેકો દર ચાર કલાકે લેવો.

ખોરાક:—દુધ, દુધની કાંજ, ખાફીલી ભાજી અને પટેલ અને હલકો સેરવો, જવનું પાણી, અલસીની અથવા સાધારણ ચાહે, ખીસકીત, મોલું ધાન દાળ, અરધાં ખાફેલાં ઇંડાં, ઇત્યાદી ખોરાક લેવો. મરચાં, અથવા ખાટો ખોરાક, વધારેલું ગોસ્ત, પતીર ઇત્યાદી લેવું નહીં.

ટાંકી અથવા ચાંદી.

(Chancres=શેનકર્સ.)

ટાંકી જુદી જુદી રીતની સખતાઈના થાયછે, એક જાતની ટાંકી ઘણું દુખ દેતી નથી, અને જલદીથી સાજી થાયછે, પણ ખીજી જાતની ટાંકીમાં તો જેહેર આપ્તાં બદને ફરી વળેલું માલમ પડેછે.

સાદી નરમ ટાંકી, પરમાંની રસીનાં ઇંદ્રીનાં મોહડાંમાં ઉપર એકઠાં થવાંથી, કાલવાતને સખમે થાયછે

સાદી ટાંકી, ખરાબ ટાંકીનાં કરતાં વધારે દરદ કરેછે. તે નાંધલી, ગોળ, કઠણ, અને રાતી દીશેછે; એક થયા પછી ખીજું, અને ખીજાં પછી ત્રીજું એમ જણાયછે.

એલાજ.—એ જાતની નરમ અથવા સાદી ટાંકી ઉપર અંદરનાં કરતાં બાહરના એલાજો વધારે ગુણુ કરેછે. જેવી એ કુછી જણાય તેવીજ તેને જલદ “નાઇટ્રીક એસીડ” (Nitric acid) બાળી નાખવી. પણ જો તે કુટી જાય અને તે જગા ઉપર ટાંકી દીશે તો “આયોડો ફોર્મ” (Iodoform) ત્રીસથી સાઠ ગ્રેન જેટલું લઈ તેને એક આંઉસ ચરખીમાં મેલવવું અને એ રીતે બનાવેલા મલમની આગરી બનાવીને તે દીવસમાં બે વખત બદલીને તે ઉપર મુકયા કરવી. એથી દરદ નરમ પડી જશે.

કંઠણ ટાંકીમાં જાંગના કાતરા આગલ બડ ખી થાયછે, અને એ બડ થવા ઉપરથીજ માલમ પડેછે કે તેનું જેહેર શરીરમાં ફરી વલ્કુંછે. એ બડ જેવી દેખાઈ તેવીજ તેને પાકવા દેવાને બદલે પાછી ખેસાડી દેવાની તજવીજ કરવી, અને તેટલા માટે દરદીને બને એટલો આરામ આપવો, અને નાચલી મેલવણીનું લોશન બનાવી તેમાં કપડું બોળીને તેની ઉપર મુકયા કરવું, અને આંતરે આંતરે તે ઉપર બરફની કાથલીખી મુકવાનું ચાલુ રાખવું:—

સાલ એમોનીઅિક (Sal. ammoniac).....	આંઉસ ૦૧
નાઇટ્રેટ આફ પોટેશ (Nitrate of potass).....	દ્રામ ૧
શુગર આફ લેડ (Sugar of lead).....	દ્રામ ૨
કેમફર વોટર (Camphor water).....	આંઉસ ૨૦
વીનીગર (Vinegar).....	આંઉસ ૪

નરમ જુલાખો લઈ ઝાડોખી સાફ લાવ્યા કરવો. જો બડ પાકવા પરજ આવતી જણાય તો તેની ઉપર “ક્રેમો માઇલ”ના રોક કરવા,

અને અલશીની પોલટીશો ઉપર ખાંધી તેને જમ અને તેમ જલદીથી પાકવવું, અને પાક્યા બાદ તેને ચીરવું, અને ચીચ્યા પછી અલશીની પોલટીસોથી અને ગરમ પાણીના શેકોથી રસી નેરવવી; અને ત્યારબાદ થોડા દીવશે તેને રૂજ લાવવા માટે નીચલાં દ્વારાનો એક પછી એક મુકવાં:—

૧.—સલ્ફેટ આફ કૉપર (Sulphate of copper).ગ્રેન ૧૨

પાણી (Water).....આઉંસ ૬

એ લોશન દીવસમાં બે વખત મુકવું.

૨.—લુનર કાસ્ટીક (Lunar caustic).....ગ્રેન ૬

પાણી (water).....આઉંસ ૬

અથવા, એ ઠાંકી ઉપરનો એક ખીન્ને એલાજ એછે કે ખીમારને ઊંધાડે આંગે એક ખુરસી ઉપર બેસાડવો અને પછી તેનાં બદનને એક મોટી ચાદર અથવા ખરનુશ વડે ઢાંકીને તેની ખુરશીની નીચે એક થંડાં પાણીથી ભરેલી રકાખી મુકવી અને તે રકાખીમાં એક અતીધણી ગરમ કીધેલી ઇંટ લાવીને મુકવી, અને તે ઇંટની ઉપર, અરધો અથવા એક ટ્રામં સીનેખારની ભુકી ભભરાવવી. એ રીતે દશ ખાર મીનીટ સુધી, પાણીનો, તથા ઉપલી દવાનો ખાફ સામટી રીતે શરીરમાં લાગુ પાડીને ઘુઇ લેવી બંધ કરવી, અને આંગ ધસડીને નુંછી નાખીને સુઇ જવું.

એવા સઘલા એજાજોથી તેટલો વખત, અથવા વધારે વખત, ઠાંકીનું જોર નરમ થશે; પણ એ ખુરા રોગનું એકવાર શરીરમાં દોખલ થયવું જોર કદીખી જશે નહીં; અને ધણે મહીને અથવા ધણે વરસેખી તે પોતે અથવા તેની અસરથી નીપજેવું ખીજું કાઈ દરદ જણાયા વીના રહેશે નહીં.

બડ.

(Bubo)=બુબો.

ઉત્પત્તીનાં કારણો.—લાંબો વખત સુધી ઉભા રહેવાથી; અથવા ધણે લાંબો તક્ષવતથી ચાલી આવવાથી; અથવા બદનમાંનાં ગાંઠને થયલાં કાંઈ નુકસાનની અસરથી; અથવા ઠાંકીનાં દરદની અસરથીખી એ કાયછે (જુવો છેલ્લાં માટે “ ઠાંકી અથવા ચાંદી.” વાલી ખાખદ.)

એલાજો.—પેહેલાંતો એને બેસાડી દેવાને તજવીજ કરવી અને તેટલા માટે નરમ જુલાબો આપવા, જલો વલગાવવી, અને નીચલાં લોશનમાં કપડું ખાળીને તે ઉપર મુકવું:—

શાલ અમોનીઅક (Sal. ammoniac.).....	આંઉસ ૦૧
નાઈટર પાઉડર (P. Nitro).....	દ્રામ ૧
કેમફર વૉટર (Camphor water.).....	પેટ ૧
વીનીગર (Vinegar).....	આંઉસ ૪

પાણુ જો એથી તે નહી તૂરમ પડેતો તે ઉપર અલસીની પોલણીશો મુકવી, ગરમ પાણીનો અને ખીજો કાઢી શેક કરવો, અને આખરે તેને પાકવીને તેને ચીરાવવી અને રસી ખરોખર વેહેવા દેવી.

ઓરતોને ખરની બાબદો.

દસ્તાનને લગતી ઊપયોગી હકીકતો.

દસ્તાન, એ એક ઓરત ભર જીવાંતીમાં આવેછે તેની નીશાંતી છે. દસ્તાન એટલે ઓરતનાં ગર્ભરથાનમાંથી દર માસે જે લોહીનાં રંગનાં જેવો પાણી જેવો પ્રવાહી પદાર્થ વહેછે તે. આ નીશાંતી પેહલ વેહલી માસમાં પડયાથી, આગલ જે બાળકને આપણુ નાંધલી છોકરી કહેતા હતા, તેનો એક દરજ્જો વધેછે, એટલે હવે તે છોકરી એ નામથી નથી ઓલખાતી, પણ ખઈરી અથવા સ્ત્રી એ નામે ઓલખાએછે, અને એ વખત પછી તે ગર્ભ ધારણ કરવાને લાએક થાએછે.

દસ્તાન ખેસવાનો વખત ધણું કરીને પંદરમે વરસે છે. ગર્ભધારણ કરવાની શક્તી અથવા દસ્તાન છંદગીમાં ત્રીસથી તે પાંત્રીસ વરસ સુધી જારી રહે છે. દસ્તાન ખીલકુલ ખીસતાલીસથી તે પચાસ વરસનાં દર-મીયાંનમાં બંધ થાય છે. પણ કટલાંએક કારણોથી દસ્તાન મોડું વે-હું એમ થાયછે, તેમાંનાં થોડાંક આ જગો પર કહીયે છિયે.

૧. પેહલું, હવા.—દસ્તાન ગરમ દેશમાં રહેનારી ઓરતને થંડીનાં દેશમાં રહેનારી ઓરત કરતાં વેહલું થાએછે. યુરોપની દક્ષિણ તરફનાં દેશમાં અગીયાર વરસની વયની પેહલાં ભરજીવાંતી દેખાએ છે. ઉત્તર તરફ વધારે થંડીનાં દેશમાં જીવાંતી પંદર અને સતરમે વરસે થાએ છે, ત્યાંલગી ઓરત દેખાતી નથી. વલી એશીયા અને આફ્રીકાખંડમાં વસ-નારી ઓરત દશ વરસની હોયછે ત્યારે જીવાંતીમાં આવેલી દેખાયછે.

૨. ખીજું, અવસ્થા.—પૈસાવાલાની છોકરી, જેને સાદા ખાવા ખીવા ખીગેરનું સુખ છે, તેમાં જીવાંતીની નીશાંતી, ગરીબની છોકરી-ઓના કરતાં ઉતાવલી દેખાએ છે.

૩. ત્રીજું, સ્થલ.—રોહરમાં રેહનાર ઝોરતમાં ગાંમડામાં રેહનાર ઝોરત કરતાં દસ્તાંન વેહલું દેખાએછે.

૪. ચોથું, સોખત.—સારી અથવા માડી સોખતથી દસ્તાંન મોડું અથવા વેહલું દેખાએછે.

૫. પાંચમું, કુટુંબ.—નીતિ અથવા અનીતિવાળાં કુટુંબ પ્રમાણે દસ્તાંન મોડું અથવા વેહલું દેખાએછે.

૬. છઠું, શરીર.—તનદરોસતી અથવા માંદગી પ્રમાણે દસ્તાંન વેહલું અથવા મોડું દેખાએછે.

૭. સાતમું, ધંધો.—થોડી મેહેનત કરનારમાં વેહલું અને ઘણી મજુરી કરનારમાં મોડું દસ્તાંન દેખાએછે.

• ઉપર કહેલાં આએ કારણો શીવાએ ખીજા કટલાંકમાં શરીરની તરેહવાર આંધણીને લીધે દસ્તાંન ઘણું કરીને નહીં મનાએ એટલી નાંહની કંમર દેખાએછે.

દસ્તાંન ઝોરતમાં દર ૨૭ અથવા ૨૮ દીવશે જણાયછે. કટલીકમાં તનુદરોસત છતાં, જુદે જુદે વખતે દેખાએછે. કોઈ ઝોરત દર પખવાડીએ બેસેછે, અને કોઈ વીશ વીશ દાહડે દસ્તાંન બેસેછે. ઘણું કરીને દસ્તાંન ચાર દીવશ સુધી પડેછે, અને પછી બંધ થાયછે. પછી ઝોરત નાંહેછે, એમ બોલે છે કે, તેના હાથ પાક થયા. કટલીએક ઝોરતમાં છ અથવા વધારે દીવશ લગી દસ્તાંન દેખાએછે.

દસ્તાંનનો રંગ લાલ તથા કાલા રંગને ભેળેલો હોય, અને જે રંગ થાયછે તેવો દેખાએછે. જેમ સંગરા મુકાવેલી યાને ફસ ખોલાવી હોય અને લોહી નીકલેછે, તેમાં જેમ ઠરી જવાનો મુજબ, તેમ દસ્તાંન પડેલું ઠરી જતું નથી, જેટલું દસ્તાંન પડેછે, તે સઘલું મલીને વજનમાં ચારથી તે આઠ આંઉસ થાય છે; પણ એ વજન વીશે જુદા જુદા લોકોનો જુદો જુદો વીચાર છે.

દસ્તાંન આઠ્યાની આગમચ થતી, તથા હોય તે વખતની, નીશાંનીઓ.—દસ્તાંન બેસવાંની તૈયારી વખતે આંગ તોડાયા કરેછે, આલશ બહુ આવેછે—જરા કામ કરે કે જાણે થાક ચહડી હોય તેમ શરીર ભારી લાગેછે—મન ઉદાસ અને બેચેન હોયછે. આંખની નીચે કાલા દાઢ પડેછે, માથું દુખ્યા કરેછે. કોઈ વખત ગલાંમાં દુખે છે, અને કોઈ વખતે ખરડો અથવા વાંસો દુખેછે. અને ફાટ ફાટ થાયછે, તથા કંમર ભારી ભારી લાગેછે. કોઈ વખતે તો જરા તાપ પણ ચહડી આવેછે. આ સઘલી નીશાંનીઓમાંની ઘણી ખરી દસ્તાંન બેઠા પછી

જતી રહે છે, અને પછી જરા નખલાઈ વધારે માલમ પડે છે, અને મોહડું ઉતરી ગયલું દેખાએ છે. દસ્તાંન પડવાની અગાઉ પીડમાં બહુ દુખે છે, અને પીડ ચહડી પણ આવે છે. કોઈ વખત જરા સફેદ રંગનું દસ્તાંન પડે છે; પણ તે જરા ખોરાકમાં ફેરફાર કીધાથી અને મજબુતી આપે એવી દવા લેવાથી દરસ્ત થાય છે. કોઈ વખતે દસ્તાંનના રંગ પ્રકા હોએ છે પણ ખીજ વખતે બદલાઈને ઘેરો થાય છે. જ્યારે દસ્તાંન બાય છે, ત્યારે શરીરની ચાંમડીમાંથી એક ખો નીકલે છે. ભુખ કોઈ વખત એાછી થાય છે, અને કોઈ વખત વધી પડે છે. છાતી દુખ્યા કરે છે.

એવો એક દાખલો બનેલો છે કે, જેમાં દસ્તાંન ખેસતી વખતે છાતીમાંથી દુધ પણ નીકલતું હતું. દસ્તાંનની વખતે દુખ કોઈ ઓરતમાં વધારે માલમ પડે છે, અને કોઈમાં થોડું. જે ઓરત ખરોખર વખતે દસ્તાંન ખેસે છે, તેને થોડું ભોગવવું પડે છે.

દસ્તાંન ખેડા પછી ઓરતના શરીરમાં અને મનમાં ધણી ફેલાવો અને ફેરફાર થાય છે. શરીરનો આકાર વધારે મોટો અને ગોળ થાય છે. કમર મોટી થાય છે. છાતીઓ ખીલી નીકલે છે, અને તેથી અગાઉ જે છોકરી દેખાતી હતી, તેના આકાર બદલાઈને સુંદર શોભાયમાંન ઓરત દેખાય છે, અને એવો અજાણેજ જેવો તેનાં મનમાં ફેરફાર થાય છે કે, તે પોતાને દુનીયામાંનો દરજ્જો સમજવા લાગે છે.

કટલીક વખતે સ્ત્રીમાં જે ઇંદ્રીમાંથી દસ્તાંન પેદા થાય છે તેજ નહી હોવાથી દસ્તાંન ખીલકુલ જતું નથી. કટલીકમાં તે હોવા છતાં કંતાઈ જવાથી તે બંધ પડે છે. પેહલ વેહલાં દસ્તાંન પડ્યાં પછી કટલાંક કારણોને લીધે તે બંધ પડી જાય છે. તે કારણો તે કટલાંકેક દરદા. એથી તથા જે ઇંદ્રીમાંથી દસ્તાંન પેદા થાય છે તેમાં કંઈ ખીગાડ થવાથી તે જતું બંધ પડે છે. ધણીક વખતે જે ઓરતો આલસુ ખેસી રહે છે, અથવા ગરમ ઓરડા અથવાં નરમ ખીજાનામાં પડી રહે છે, અથવા ધણી બંધ કાહડે છે, તેઓમાં એમ થાય છે. તેજ પ્રમાણે જે ઓરતો ધણું સવાદ ભરેલું તથા બંધું ખાંડું ખાય છે, તથા વધારે માજ શોખ ભોગવે છે, તેઓમાં પણ દસ્તાંન વેહલું બંધ પડી જાય છે.

કટલીક વખતે ધણી ઓરતોને દુખી દુખીને દસ્તાંન પડે છે, તેનાં કારણો એ છે કે, આખો દીવસ સરદીમાં અથવા અતીશે ઘડીમાં ફરતી રહે છે તેથી થાય છે. કટલાંકેકને મનનાં ફેરફારથી અથવા ખમ ભરેલા વીચાર કીધાથી એમ થાય છે.

ઘણીએક ઓરતોમાં દસ્તાંન ઘણું પડે છે તેનાં કારણો એ છે કે કેટલીએકોમાં ઘણું કરીને ઉતાવલે ગર્ભ ધારણ કરવાની આશીયત હોય છે તેથી, તથા ખ્યાને જરૂર કરતાં વધારે દીવશ ધવડાવે છે તેથી તથા ખીન્ન મનનાં તરેહવાર વીચારોથી એમ થાય છે.

જ્યારે હમેલ રહે છે, ત્યારે ઓરત દસ્તાંન ખેસતી નથી. જલ્દયા પછી બાળકને ધવડાવતી હોય તે વખતમાં ઓરતને દસ્તાંન જતું નથી. ગર્ભસ્થાનમાં કાંઈ ફેરફાર થવાથી દસ્તાંન થતું નથી. ઘણી નખલી અવસ્થામાં ઓરતમાં દસ્તાંન બંધ થઈ જાય છે. મહાભારત માંદગીમાં અને દમનાં મરજથી કેટલીએક ઓરતનું દસ્તાંન બંધ થઈ જાય છે.

કેટલીએક વખતે એવું બનેલું છે કે, ઓરત હમેલદાર હોવા છતાં ખી તે દસ્તાંન ખેસે છે; અને આખરે પુરે દાહડે બચું જાય છે.

કાંઈ વખતે ઓરતને ઘણું દસ્તાંન જાય છે અને તેથી કરીને તેનાં શરીરનો બાધ નખલો થઈ જાય છે, અને તેને ગર્ભ ધારણ કરવામાં અટકાવ થાય છે, અને થોડા દાહડામાં તેની તનદરોસ્તીમાં મોટો ખી-ગાંઠો થઈ જાય છે; માટે આવે વખતે પાંચ અથવા છ અઠવાડીયાં સુધી કાંઈ દરીયા કીનારાની જગા પર હવા ફેર કરવાથી ઘણાં નરમ ખીંછાંનાં પર નહી, પણ કામલી પર સુવાથી; ઘણાં કપડાં નહી ઓઢવાથી, જે ઓરડામાં તેનું ખેશવું થાયે ત્યાં તાજી હવાનો આવજવ સારી રીતે રેહવાથી અને પોષણ કરતો ખોરાક ઘણાં મસાલા વીનાનો લીધાથી, તથા મીઠા ખુશ તથા શાંત રાખવાથી, અને દરીયાના પાણીમાં નાહવાથી, ઓરત પોતાની મુશકેલી ભરેલી હાલતમાંથી ઠકાણે આવી શકે છે.

સ્ત્રીઓને લગતાં દરદો.

સ્ત્રીને જતી ધાત.

(Fluor Albus (Leucorrhœa) or the Whites=ફ્લુઓર

આલબસ (લ્યુકોરીયા, ઓર ધી વાહીત્સ.)

જો કે સ્ત્રીઓની છુપી ઇંદ્રીમાંથી પડતી ધાતનો રંગ ઘણો ખરો તો સફેદજ હોય છે (અને એટલાજ ઉપરથી એનું અંગ્રેજી નામ “ધી-વાહીત્સ” કરીને પાડ્યું છે) તોપણ તે ઘણી વેલા પીલા ભુરા અથવા લીલા રંગની ખી હોય છે, અને છેક પાતલી પાણી જેવી થી તે છેક ઘાડી

અને ચીકણી રસી જીવીની પડેછે, અને તેનો જથ્થો ચોવીસ કલાકમાં ફટલાએક આંઉસ સુધીનો થવા જાયછે.

એ ધાત પડે ત્યારે તંદરેસ્તીને નુકશાન પુગેછે. માથું જોરમાં દુખવા માંડેછે; ભુખ જતી રેહેછે; નખલાઈ અને સુસ્તી થાયછે; પીઠથી તે જંગ તુલીક દુખાવો થયા કરેછે; ઝાડો સમતોલ રીતે આવતો નથી; હૈડાંનો ધપકારો થયા કરેછે; અને કાંઈને ચમકનીની અસર થઈ આવેછે. પંદરમા વરસ પછી સઘલી સ્ત્રીઓને વધતી ઓછી મુદત તુલીક એ દુખથી ખમવું પડેછે, અને ફટલાએકાનાતો એથી કદીની છુટકો થયેલો જણાતો નથી.

એલાળે.—પેહેલવેલાં પેટની કબજાઆત હોયતો તોડવાનું ધ્યાન રાખવું, શક્તી આવે એવી દવાઓ અને ખોરાકો ખાવા; ખોલી હવામાં કસરત કરતા રેહવું; અને જો બને તો દરીઆનાં પાણીએ નાહવું. થડાં પાણીમાં સરકો ભેળીને તેમાં બોળેલું કપડું જંગ તથા કુલાંઓ ઉપર મુકવો, અને દાડમની છાલનો કાહવો ખનાવી તે થંડો પાડી છુપા. ભાગમાં ભેળી પીચકારી મારવી. તે સાથે કસગતનો અને ખાણાનો એક ચોકસ વખત રાખવો, ખીછાણાં ઉપર સકારે સુવા જવું, અને હવાની ફરખદલી કરી. વળી પીચકારી મારવા માટે બે આંઉસ ખાવળની છાલનો ભુકો એક દ્રામ ફટકીનો ભુકો, એ બેઉને ત્રીસ આંઉસ પાણીમાં ભેળીને તે પાણી થંડું પાડીને વાપરવું, થંડાં સાદાં પાણીએ અથવા દરી-આના પાણીએ નાહવાથી, અને ઘણું કરીને કમરથી તે જંગ સુધીના ભાગને એ પાણીથી ઘોવાથી બહુ ગુણ થાયછે. દવાઈનાં પાણીઓ છુપા ભાગમાં દાખલ કરવા માટે “શ્રીમેત્ર રખર સીરીન્ગ” એવાં અંગ્રેજી નામવાલી રખરની પીચકારીઓ વેચાતી મલેછે તે લેઈને વાપરવી. કાંઈની દવાની પીચકારી દીવશમાં બેથી વધારેવાર મારવી નહી અને દરેક વખતે બે અથવા ત્રણ પીચકારી ભરીને પાણીજ વાપરવું. પીચકારી વડે મારવા માટે નીચે જણાવેલાં લોશનોમાંથી જે ગમે તે પસંદ કરીને અવારનવાર વાપરવાં:—

- ૧.—હીકોકશન આફ ઓક બાર્ક (Decoc. of oak bark).
- ૨.—હીકોકશન આફ રેડ પીર્વીઆન બા (Decoc. of red Peruvian b.)
- ૩.—હીકોકશન આફ લોગવુડ (Decoc. of logwood).
- ૪.—હીકોકશન આફ પોમેગ્રેનેટ બા (Decoc. of pomegranate b.)

૫.— { એલમ (Alum).....દ્રામ ૩
           { ધંડું પાણી (Cold water).....વૈદ ૧

૬.—	{ ગાદસ (Galls, bruised).....	ગ્રામ	૩
	{ ખખખડું પાણી (Boiling water).....	પેંટ	૧
	{ એલમ પાઉડર (P. Alum) (થેડું પડ્યા બાદ).....	ગ્રામ	૧
૭.—	{ વાહીટ વીત્રીઆલ (White vitriol).....	ગ્રામ	૧
	{ પાણી (Water).....	પેંટ	૧
૮.—	{ ટીકચર આફ કેટેચુ (Tinct. of catechu).....	આંડિસ	૧૫
	{ થેડું પાણી (Water).....	પેંટ	૧

કોઈ વખતે એ ધાત ઘણા લાંબા વખત સુધી પડતીજ રહેછે, અને ચારે શક્તી આપનારી, અને પીચકારી વડે મારવાની દવાઓ કરસો લયદો કરવી નથી. તે વખતે “ક્યુબેબ પાઉડર” (Powdered Cubebs)નું ખરધા ગ્રામ જેટલું પડીકું દીવશમાં ત્રણ વખત લેવા કરવું; અથવા એને મદલે “કોપેબા” (Copaiba) એક ચમચી જેટલું કોઈ ચીકાશની રતું દીવશમાં બે વખત સાથે લેવું, અને તે સાથે દર છ છ કલાકે “યુવા અરસી”નાં પાદડાંનો કાલ્વો (Infusion of uva ursi) એકક ગલાસ લેવા કરવો.

.. ખોરાક. — પુટ્ટીકારક લેવો. પોઈ વાઈન ઘણી વેલા જરૂરનો માણાયછે, અને કોઈ વેલા એથીબી બીજા જલદ દારૂઓનો ઉપયોગ પાવછે.

દસ્તાનનું અટકી જવું અથવા થોડું પડવું.

(Amenorrhœa -અમેનોરીહા!)

કોઈ વખત દસ્તાન પડવું બંધ થઈ જાયછે, અથવા દર મહીને જેટલા જઠામાં પડવું જોઈએ એટલા જઠામાં પડવું નથી.

કારણો. — દસ્તાનને લગતા ભાગોમાં થયેલો લોહીનો વધારો, અથવા ખુદ ખદનમાં થયેલો લોહીનો વધારો; અથવા તૈથી ઉલટુંજ, ઠારીરની નખલાઈ, અને તેમાં થયેલો લોહીનો ખીગાડો અથવા કમતીપણું.

જો કે અલખતાં એક સ્ત્રીની તંદરોરતી અને સુખનો આધાર દસ્તાનના ખરાખર પડવા ઉપર હોયછે, તોબી ફટલા એક એવાબી દાખલાઓ બન્યાછે કે જેમાં સ્ત્રીઓ, જેઓને કદીબી દસ્તાન ગયલું નહી તેઓ પુરવી તંદરોસ્તીમાં રહેલીછે અને ઘણાં બાળકાની માતા થઈછે. પણ એ સમજા માત્ર ખુદરતના ફાંટાથી થયેલા અપવાદો સમજવા. બાકી સાધારણ રીતે તો ઓરતની પુરવી તંદરોસ્તીનો આધાર દર મહીને પડતા દસ્તાનના બદતા જઠા ઉપર રહેછે.

નીશાણીઓ.—સુસ્તી અને નબલાઈ લાગેછે; ભુખ મરી જાય-
છે; શરીરનો બાંધો ગગડી પડેલો લાગેછે; જોશ અને ચાલાકી જતી
રહેછે; કાંઈની કસરત કે મેહેનત કરવા તરફ બેદરકારી થાયછે; જરા
જરામાં ટાહડનાં લખલખાં ભરાઈ આવતી નીશાણીઓ માલમ પડી
આવેછે; આંખો ભારી અને ગુફતી લાગેછે, અને તેમની આસપાસની
જગા કાલી થાયછે; માસ તદન પોચું થાયછે; ચેહેરો લીલા અથવા
પીળા રંગનો દેખાયછે; અને એટલા ઉપરથી કટલીક વખત એ બીમારી
“લીલી બીમારી”ને નામે ઓળખાયછે; તરસ ઘણી લાગેછે; માંથામાં
દુખારો થાયછે; હાતપગ ઘંટા પડી જાયછે અને તેઓ શુભ આવેછે.

એલાખે.—જો લોહીના વધારાને સમજે એ અડચણ થઈ હોય
તો બદનમાંથી થોડું લોહી કહડાવવું; ગરમ પાણીએ નાહવું, જીવાંખોથી
ઝાડો સાફ લાવવો; પગો ગરમ રાખવા, તેમને સરદી લાગવા દેવી
નહી; કમરથી તે જોગ સુધી ગરમ પાણીનાં વાદળાં ફેરવી તે ભાગને
જોરથી નુહી નાખવો. અને એ પછી નીચલી મેલવણી બનાવી તે-
માંથી ત્રણ ત્રણ ચમચા દીવસમાં બે વખત લેવા:—

ઈનફ્યુઝન આફ પેનીરાયલ (Infus. of pennyroyal).....	આંઉસ ૭
સ્પી૦ આફ સ્વીટ નાઈટર (Sweet sprt of nitre).....	ગ્રામ ૩
સ્પી૦ આફ જુનીપર (Sprt. of juniper).....	આંઉસ ૧
ટીંક૦ આફ કેનથરીડીસ (Tinct. of cantharides).....	ગ્રામ ૧

જો લોહીના બીગાડાને લીધે અથવા કમળી થવાને લીધે એ
અટકાવ થયો હોય તો ઉપર મુજબનુંજ નાહવા ધોવાનું ચાલુ રાખી
શક્તીની દવાઓ અને સારો શુદ્ધિઆની ખોરાક લેતો કરવો. અને
નીચલી મેલવણીમાંથી આઠ ગોળીઓ બનાવી, તેમાંની બે દીવસમાં બે
વાર ગળવી:—

સેક૦ કારબોનેટ આફ આયરન (Sac. carb. of iron).....	ગ્રેન ૧૨
એક્સ્ટ્રેક્ટ આફ લીકોરીશ (Ext. of liquorice).....	ગ્રેન ૧૬
એક્સ૦ આવ એલુઝ (Ext. of aloes).....	ગ્રેન ૧૬
રહુબાર્બ પાઉદર (P. Rhubarb).....	ગ્રેન ૧૨
રિડ્યુસ આયરન (Reduced iron).....	ગ્રેન ૭
ઓઈલ આફ એનીથાઈ (Oil of anethi).....	મીનીમ ૪

અથવા એને બદલે “ફેરીએટ એમોની સાઈટ્રસ” (Ferri
et ammoniac citras)ના પંદર ગ્રેન સાડાચાર આંઉસ પાણીમાં
બેલીને તેમાંથી અડક આંઉસ દીવસમાં ત્રણ વખત પીવું. અથવા,

નીચલી ગામડી જનસોના ઉકાળો કરી ખાર આંહિસ પાણીમાંથી છ આંહિસ રહે એટલે ઉતારી પાડવી અને તેમાં છ દ્રામ શાકર ભેલી તેમાંથી અઠક આંહિસ દીવસમાં ત્રણવાર લેવી:—

શુભાખની શુક્રી કળી.....	દ્રામ ૬
કાશનીડુ યુજ.....	દ્રામ ૧૦
કાસનીનાં બીજ.....	આંહિસ ૧
ફેવનખીની ખટાઈ.....	દ્રામ ૧

બલગમનું જોર વધારે હોવાથીની એમ થાયછે. તો તે ઉપર અ-જમો તથા કાશની ઉકાળીને પીયા કરવી; અથવા મેથી ઉકાળીને અથ-વા બુકો કરીને સાકરમાં લેવી, અથવા મેથીને ધણા પાણીમાં ઉકાળી-ને તે પાણીમાં દરરોજ દુધી સુધી ખેસવું. અથવા નીચલી જનસોની છ ગોળીઆ બનાવીને તેમાંથી અઠક દર રાતના પાણી સાથે ગળીયા-થીની કાયદો થશે:—

હીરાબોલ.....	ઝેન ૧૨
એલીઆ.....	ઝેન ૮
સાથુ.....	ઝેન ૧૨

અથવા, સદાખતાં લીલા અથવા શુક્રાં પાદડાં એક તોલા જેટ-લાં લઈને તેનો અધસેર પાણીમાં ઉકાળો કરવો અને તેમાં પંદર ઝેન હીરાબોલ મેલવીને તે પાણી ગાળી કાઢવું અને તેની પીચકારી દીવસ-માં ખે વખત મારવી.

ખોરાક.—જો ખોરાત ઘણી લોહીઆર હોય તો તેને હલકા અને સાદાજ ખોરાક લેવો; અને ચરખીદાર ગોરતનો તથા દાંડનો ઉપયોગ કરવો નહી.

દસ્તાન ધણું પડવું.

(Menorrhagia=મેનોરેજ્યા.)

એ દરદમાં દસ્તાન દર દર અથવા ચઉદ દીવસો દેખાયછે, તે ધણુંજ પડેછે અને લાંબો વખત પડવું બગી રહેછે.

કારણો.—શરીરની નબલાઈ; અથવા, તેથી હિસટુંજ, શરીરમાં વધતો ધણું લોહીનો જમાવ.

નીચાણીઆ.—જો લોહી ધણું હોવાનાં સખખથી થવું-હોય તો, ખુજરી ભાગ્યા કરેછે, માથામાં અને કમરમાં દુખારો થાયછે,

અને શરીર ગરમ રહેછે. જો નખલાઈનાં સખખથી થયું હોય તો શરીર થંડું અને શીઠુ રહેછે, દમ મુશકલીથી લેવાયછે, જરાકખી મેહનત કરતાં થાક અતીશય લાગેછે, અને નાડી નખખી પડી જાયછે.

એલાએ.—જો બાંધો ધણા લોહીઆર હોય તો સંધરા મુકાવવી, જુલાખો આપવા, શર્ખત કામકાજ કે મેહનત તજી દેવી, અને સુઈ રહેવું. નીચલી મેલવણીમાંથી ચોથા ભાગ જેટલું શહવાર સાંજ પીવું. કે તેથી જુલાખ આવે:—

ઈન્ફ્યુઝન આફ રોઝ લીવ્સ (Infus. of rose-leaves).....આંઉસ ૬
 એપ્સમ સાલ્ટ્સ (Epsom salts).....આંઉસ ૧
 ડાઈલ્યુટ શલ્ફ્યુરીક એસીડ (Sulphuric acid dil.)..... ટીપાં ૩૦

અને એ પછી નીચલી જીનસોનાં છ પડીકાં ખનાવી, એકેક દર ચાર કલાકે લેવું:—

શુગર આફ લેડ (Sugar of lead)..... ગ્રેન ૩૦
 કાઈનો પાઉદર (Pulv. Kino)..... ગ્રેન ૨૦

અથવા એને બદલે “ મ્યુરીએટેડ ટીંકચર આફ આઈરન ” (Muriated tincture of iron) ના સાત ટીપાં દર ચાર કલાકે લેવાં. જો નખલાઈ હોયતો ઉપલી દવા સાથે નીચલી મેલવણીમાંથી એકેક ચમચો દર ત્રણ કલાકે પીવો:—

કાસ્કરીલા બાર્ક (Cascarilla bark)..... ગ્રામ ૨
 કેનીલા બાર્ક (Canella bark)..... ગ્રામ ૨
 બબલું પાણી (Boiling water).....આંઉસ ૬
 એનો કાઢવો ખનાવવો અને પછી તેમાં ઉમેરવું:—
 ક્વીનાઈન (Quinine)..... ગ્રેન ૨૦
 ડાઈલ્યુટ શલ્ફ્યુરીક એસીડ (Sulph. acid dil.)..... ટીપાં ૩૦

પીડુ ઉપર ખરફના પાણીમાં બોળેલા કટકાઓ મુકવા, અને અમઠું શુભરેટું કાઢેલું પાણીની પીચકારીથી છુપા ભાગમાં દાખલ કરવાથી ફાયદો થાયછે.

ગામડી દવા એ છે કે નીચલી જીનસોને વાટીને ખારીક ભુકા કરવો અને પછી તેમાં પાણી મેલવીને તેની એકકી આંગળી જેટલી થાણીઓ ખનાવી રાખવી, અને તેમાંથી એકેક સહી છુપા ભાગમાં મુકવી અને તે પીગધી રહ એટલે ખીલ મુકવી:—

ટકલુખાર.....	તોલો ૦૧
કટકી.....	તોલો ૦૧
દાડમના ફુલની સુકી કળી.....	તોલો ૦૧
માલુકલ.....	તોલો ૦૧
અકાકીઆ ....૧.....	તોલો ૦૧
દશેરાનો ભુકો.....	તોલો ૦૧

અથવા નીચલી જનશોની ગોળી એક ખનાવીને તે ગોળી ધુપા ભાગમાં મુકવી, અને તે પીગળે એટલે પીજી મુકવી:—

ટૅનિક ઍશીડ (Tannic acid).....	ગ્રેન ૧૦
સલ્ફેટ ઍઝ ઝીક (Sulphate of zinc).....	ગ્રેન ૧૦
કોકમનું તેલ.....	દ્રામ ૦૧૧
અફીમ.....	ગ્રેન ૨
સાબુ નરમ.....	ગ્રેન ૫

અથવા, નીચલી જનસોને વાટીને તેનો ખારીક ભુકો કરવો અને તેમાંથી અરધા દ્રામ જેટલો દીવશમાં ત્રણ વખત લેવો:—

દાડમની સુકી કળીનો ભુકો.....	દ્રામ ૨
હીરા દોમણ.....	દ્રામ ૨
ખરબુજ.....	દ્રામ ૧
ગુલમે ખુરફા.....	દ્રામ ૧
કટકી.....	દ્રામ ૨

અથવા નીચલી જનસોનો ખારીક ભુકો કરી ગુંદર વડે તેની ગોળીઓ ખનાવી રાખવી અને ત્રીસથી ચાલીશ ગ્રેન જેટલા વજનની ગોળીઓ તેમાંથી દરરોજ પાણીમાં ફંકાડવી:—

ત્રાગાકાનથનો ગુંદર સફેદ (Gum Tragacanth).....	તોલો ૧
ધહુનો નીસાસ્તો.....	તોલો ૧
ખાવલનો ગુંદર સફેદ.....	તોલો ૧
કાકડીના બીજનું મગજ.....	તોલો ૧
અકાકીઆ.....	* માસા ૪
દાડમના ફુલની કળી.....	માસા ૮
ખરો ફેરબો.....	માસા ૪

દસ્તાન આવતી વખતે પીડુમાં થતો દુખારો.

(Dysmenorrhoea=ડીસમેનોરીયા.)

એ દુખારો કમર, જાંઘ, અને પીડુમાં માલમ પડે છે. કાંઈ વેલાં તે એટલો વધી જાય છે કે ચુંકના દુખારાને મળતો આવે છે, કાંઈ વખત

* એક માસો તે પંદર ગ્રેન જેટલો સમજવો.

હલદી અને પેટની છુટી જાય છે, પેશાબ કરતાં અગત્ય બને છે, કાંઈને ચમકાવી થઈ આવે છે, અને એ નીશાણીઓ અડકાવાનો અથવા દસ્તાન પડવાનો વખત પાસે આવે ત્યાં સુધી વધતી જાય છે, અને પછી તે ધીરે ધીરે નરમ પડવા માંડે છે.

એલાએ.—દુખારો થતા હોય તે વેલા ગરમ પાણીમાં ફટી સુધી બેશવું, તે ભાગને સેકવો, અને જો બન તો તે ઉપર જલો મુકાવવી. જો થોડું દુખવું હોય તો અરધો ગ્રેન “ અશીટેટ આફ મોર્ફીઆ ” (Acetate of morphia). દાઢ આંઉસ કપુરનાં પાણીમાં મેલવીને તે પી જવું. અથવા નીચલી મેલવણીના બે ચમચા દર છ-છ કલાકે લેવા:—

નાઈટર પાઉડર (P. nitro).....ગ્રેન	૨૦
કેમફર વોટર (Camphor water).....આંઉસ	૬
લેડનમ (Laudanum).....ગ્રામ	૧૧

અથવા “ વૉલેરિયર આફ વલેરીઅન ” (Tincture of valerian) અરધાથી તે એક ચમચા સુધી, પાણીમાં મેલવીને, દર ત્રણ કલાકે પીવું. અથવા અઢી તોલા નાગકેસર સહ તેના છ આંઉસ પાણીમાં કાઢવો. બનાવવો અને તે થંડો પડ્યા પછી તેમાંથી એકેક અથવા બે આંઉસ દર ચાર કલાકે પીવો.

હમેલને લગતી ઉપયોગી હકીકતો અને સુચનાઓ.

હમેલ—એટલે ઓરતને દાહડા રહે છે તે. ઓરતને દાહડા રહ્યા એટલે ગર્ભ ધારણ ક્રીધો એમ સમજવું. જે દીવશથી ગર્ભ ધારણ થાય છે, તે દીવશથી નવ મહીના પછી ઓરતનાં ગર્ભમાં રહેલી વસ્તુ, તે બાળક બાહર પડે છે.

નહાનામાં નહાની ૧૦ અથવા ૧૧ વરસની વયની ઓરત બનું જાય છે. આગલ આપણે એમ કહી ગયા છઈયે કે, ઓરત ૪૫ વરસની થાય છે, ત્યાં લગી દસ્તાંન બેસે છે; પછી દસ્તાંન બંધ થાય છે, પછી ગર્ભ ધારણ કરવાની શક્તિ ઓરતમાંથી જાય છે; પણ કેટલાંએક દાખલાં એવા બન્યા છે કે તેમાં એમ નથી થયું. એક ઓરતમાં બધાં વરસ

દસ્તાન બંધ રહ્યા પછી, પાછું ૬૫ મે વરસે દસ્તાન દેખાડું, અને ત્યાર પાદ તેને હમેલ રહ્યા, અને ત્રણ મહીનાનો ગર્ભ થયા પછી અધુરે પડી ગયું.

હમેલ કેમ રહે છે તે વીશે.—પુરૂષ અને સ્ત્રીનાં સંયોગથી પેદાશ થાય છે. પુરૂષનું વીર્ય ગર્ભસ્થાનમાં જ્યારે દાખલ થાય છે, ત્યારે તે જેમ કપાશ યા ખીજ વનસ્પતીનાં ખીજ જમીનમાં નાંખીએ ને ઉગે છે, તેમ ઉગતો માંડે છે. વીર્ય તે ઝીણું ઝીણું જીવનું બનેલું છે.

ઓરતનાં ગર્ભમાં વીર્ય દાખલ થઈને ઉગે છે ત્યારે આપણે એમ કહીએ છે કે તે ઓરતને હમેલ રહ્યા છે, અથવા દાહડા રહ્યા છે. હવે ઓરતને હમેલ રહે છે ત્યારે આપણને તે શી તરેહ માલમ પડી શકે. જ્યારે કોઈ માણસને તાવ આવ્યો હોય ત્યારે તે તાવની ફેટલીએક નીશાનીઓ, જેમ કે ગરમ આંગ, જીભ સુકાઈ ગયેલી, નાડનાં ટકારા વધારે થાય, પાંજીની તરસ ઘણી લાગે, માથું દુખે પગને કબતર થાયે ઇત્યાદી ચીનહોથી આપણે વરતી કાહડીએ છીએ; એ પ્રમાણે ઓરતને હમેલ રહે છે એ શોધી કાહડવાને ચીનહ આ પ્રમાણે છે:—

જે ઓરતને હમેલ રહે છે તેનાં આંગમાં લોહી વધે છે; નાડ ભરેલી અને ઝડપથી ચાલે છે. લોહીનાં ગુણમાં પણ કાંઈ ફેરફાર થાય છે. સ્વભાવ અને સ્વાદ બદલાઈ જાય છે, એટલે કોઈના સ્વભાવ સારો હોય તેનો ખરાબ થઈ જાય છે, અને કોઈકનો ખરાબ સ્વભાવ બદલાઈને સારો થઈ જાય છે. ફેટલીએકની ભુખમાં પણ વધારો ઘટારો થાય છે. હમેલદાર ઓરતની પીશાબમાંખી કાંઈક ફેરફાર જણાય છે. તેની આમડીનાં રંગમાં ફેરફાર થાય છે, કોઈ વખત મતા, કોઈ વખત જરા સાંમલા ડાઘ આંગ અને મુખ ઉપર દેખાય છે. ફેટલીએક ઓરતો હમેલ રહે છે ત્યારે આંગ ભરેલી લાગે છે. અને ફેટલીએક સુકાઈ જાય છે.

કોઈ વખતે પેટમાં ઓરાક પથતો નથી, પેટ કબજ રહે છે, ઉલટી થાય છે, કોઈ વખત જરા આંગ પણ ભરાઈ આવે છે, કોઈ વખતે માથું દુખે છે, અને કોઈ વખત દાંત પણ દુખે છે, તેમજ છાતી પર ડાહજ બળે છે. કોઈ વખતે હમેલદાર ઓરતને મોહું આવે છે.

સહવારે જીવ બગડી આવે છે તે વીશે.—જ્યારે ઓરતને હમેલ રહે છે, ત્યારે સહવારમાં તેને ઉલટી થાય છે. એ ઉલટી કાંઈ બેહનમીયતથી થતી નથી, પણ તે હમેલ રહ્યાની નીશાની છે. કોઈ વખતે ફેટલીએક ઓરતને હમેલ રહ્યા પછી બે ત્રણ દિવસમાંજ એ નીશાનીઓ

તરત માલમ પડે છે, પણ હમેશા એમ થતું નથી. એ નીશાની ધણું કરીને હમેલ રહેવા પછી ચોથે આઠવાડીએથી માલમ પડે છે કાંઈ વખતે એ નીશાની નવ માસ સુધી જાડી રહે છે. પણ ધણી વખતે ચોથે મહીનેથી ખીલકુલ બંધ થઈ જાય છે. ફટલાએક લોકો આ નીશાની બંધ થઈ જાય છે એટલે એમ સમજે છે કે અધુરે મહીને પડી જશે ફટલાએક લોકો એમ કહે છે કે એ નીશાની હા એ છે તો સાચું થાય છે. આ નીશાનીથી કાંઈ વખતે આરતતી ભુખ મરી જાય છે. માશ અને એવાજ ખીજા ખોરાક પરથી શોક ઉતરી જાય છે, અને ખીજા ખીજા ખાવાની ચીજો ઉપર શોક થાય છે, તેને આપણા લોકો “અરજ” કહે છે. અને કાંઈ વખતે એ નીશાનીથી પેટ પણ છુટી જાય છે. મોહતું આવે છે તે પણ એજ નીશાનીથી. એક આરતને એક વખતે મોહમાંથી ૮૦ આંડસ લગી લાજ અથવા થુક એક દહાડામાં પડેલી છે.

દરતાંનનું બંધ થઈ જવું.—આરતો દરતાંન બંધ થાય છે એટલે એમ સમજે છે કે તેઓને હમેલ રહ્યા છે, પણ એ એક નીશાની પર ભરોશો રખાએ નહીં; કેમકે ફટલીએક વખત ગર્ભ ધારણ કર્યા પછી ત્રણ મંથવા ચાર મહીના સુધી દરતાંન દેખાયા કરે છે અને પછી બંધ થાય છે.

એવું બનેલું છે કે આરત હમેજદાર હોય ને નવ મહીના સુધી દરતાંન બેસતી હોય તો પણ તેને પુરે દાહાડે જીવતું બચ્ચું આવતરે છે. ફટલાએક દાખલા એવા પણ બનેલા છે કે, જ્યારે આરતને હમેલ રહે છે ત્યારેજ તે દરતાંન બેસે છે બાકી ખીજા કાંઈ વખતે બેસતી નથી.

દરતાંનમાં થતા ફેરફાર વીશે.—આરત એક બે વખત દરતાંન બેસતી નથી, એટલે તે પોતે સમજે છે, કે એના શરીરમાં જે ફેરફારને વારતે એ ઇનતેજાર હતી, તે ખુશી જેવો ફેરફાર એના શરીરમાં થયો છે. અને તેની આ નીશાની છે. તેના થાંન તથા છાતી ધણું ભરેલા મુલાયમ હોય છે અને તેમાં કાંઈ ગોદા લાગતા હોય એમ લાગે છે. કાંઈ વખતે ટીચકીઓ સુજ આવી છે. ધણું કરીને હમેલ રહ્યા હોય, ત્યારથી આઠ આઠવાડીયાં પછી છાતી કદમાં વધે છે, અને કઠણ થાય છે. અને હાથે દાખ્યાથી તેમાં જાણે ગાંઠ ગાંઠ હોય એમ લાગે છે, અને તેના ઉપર જે લોહીના કાલા રેશાઓ હોય છે, તે તરી નીકળે છે. ટીચકીની આસપાસ ગોલ કાલા રંગની વીઠી દેખાય છે, તે ઘેરાવામાં વધે છે. કાંઈ વખતે આ સમયે છાતીમાંથી દુધ નીકળે છે. હમેલ રહ્યા પછી ખીજા મહીનાની આખરે ટીચકીની ઉપર સોલથી તે વીરો સુધી નાંધલી નાંધલી ડુધીઓ.

ઉપસેલી દેખાએ છે. ટીચક્રીની આસપાસની જે ગોલ વીટી તેહનો રંગ સાંમલી ઓરતમાં વધારે કાલો દેખાએ છે; અને ગોરી ઓરતમાં તેનો રંગ જરા ઓછો ઘેરો હોય છે. એ વીટીનો ઘેરાવો એક ઇંચથી તે દાહડ ઇંચ સુધી જેમ જેમ મહીના વધારે થતા જાય છે તેમ તેમ વધતો જાય છે. આ ટીચક્રીની આસપાસના રંગ ઉપરથી પેહલીજ વખતે ઓરત હમેલવાલી હોય ત્યારે તે વસ્તી શકાય છે.

છાતીની ઉપર છઠા મહીના પછી સફેદ ચીરાઓ દેખાએ છે. એ ચીરા છાતીના વધવાથી તથા તણુથિથી થાય છે; અને એ એક વખત થયા પછી હમેશા કાએમ રહે છે.

હમેલ હોએ છે ત્યારે છાતીમાંથી દુધ નીકલે છે; પણ એખલી એ નીશાની ઉપરથી ઓરતને દાહડા છે એમ વસ્તી શકાય નહીં; કેમકે ઘણીક વખત એમ બનેલું છે કે જે ઓરતને કદી પણ ખ્યાં થયલાં જ નહી, તેની છાતીમાંથી પણ દુધ નીકલે છે.

• — જે ઓરતને પેહલીજ વખતે દાહડા રહે, અને તેના થાંનમાંથી દુધ નીકલે તો તેને હમેલ છે, એમ કહીએ તો ચાલે; પણ જેને એક વખત ખચ્ચું થયું છે, તો તેમાં એ નીશાનીનું ઘણું વજન રેહતું નથી; કારણ કે ખચ્ચાને ધાવતું મુકાવી દીધા પછીની કેટલાએક મહીના જાય છે ત્યાં સુધી તેના થાંનને દાખવાથી જરા દુધ નીકલી શકે છે.

પેટ મોટું થાય છે તે વીરો. — હમેલ રહ્યા પછી ખાર અઠવાડીયા ખાદ્ય ગર્ભસ્થાન ઉંચું જતું જાય છે; અને પછી પેટ દીનપરદીન મોટું માલમ પડે છે. આસરે પાંચમે મહીને કુટીથી જરા નીચે લગી પેટ મોટું દેખાય છે. છઠે મહીને છેક કુટીથી પણ ઉંચું દેખાય છે. આઠ મહીના પુરા થયા એટલે, પેટના ખાડા સુધી ગર્ભસ્થાન ઉંચું થતું દેખાય છે. અને નવમા મહીના પુરો થયા આવે છે એટલે જાણે છેક પાંશળી સુધી લગભગ દેખાય છે. અને જેમ જણવાનો વખત પાસે આવે છે, તેમ ગર્ભ નીચો જતો દેખાય છે.

જ્યારે થોડા મહીના થયા પછી ગર્ભ મરી જાય છે, ત્યારે પેટ મોટું થતું અટકી જાય છે, પણ મરી ગયેલો ગર્ભ ગર્ભસ્થાનમાં નવ મહીના સુધી રહે છે; આવા દાખલા કાઠ વખતે ડાકટરોને ઘણા ધન-રાશમાં નાંખી દે છે.

પેટ જેમ જેમ મોટું થાય છે, તેમ તેમ કુટી પુરાતી જાય છે; અને છ મહીનાં થાય છે, ત્યારે કુટી ખીંતકુલ પુરાઈ જાય છે; અને પછી

થોડા અઠવાડીયા જાએ છે એટલામાં કુટી પેટની સપાટી ખરાબર થઈ જાએ છે, અને દેખાતી નથી.

ગર્ભની હીલચાલ વીશે,—ગર્ભ ધારણ કર્યા પછી આસરે છ અઠવાડીયાં પછી ઓરતને ગર્ભની ગતી માલમ પડે છે. અંગ્રેજીમાં એ નીશાનીને “ક્રીવકનીંગ” એ નામ આપેલું છે અને તે એમ સમજાવે છે કે “ક્રીવકનીંગ” એ નીશાની ઓરતમાં માલમ પડેલા પછી ગર્ભમાં વસનારાં બાળકને પેહલ વેહેલો જીવ આવે છે, ખરેખરે જીવો તો, ગર્ભમાં જીવ ક્યારે આવે છે, તેનો આપણે મુકરર વખત કહી શકતા નથી. કટલીએક ઓરતોને ગર્ભની ગતી માલમ પડે છે, એટલે તેઓ એમ નીશ્ચય કરે છે કે તેઓ હમેલવાલી છે; પણ ગર્ભની ગતી ખીજા કારણોથી પણ થાએ છે, વાસ્તે એવી રીતની ગતીથી તેઓ ગર્ભવાલી છે, એવો નીશ્ચય જીલ ભરેલો છે. એ ગતીનું જીદી જીદી રીતથી ઓરતો ખયાન કરે છે. કાંઈ એમ કહે છે કે જાણે કાંઈ ગર્ભમાં કુદતું હોએ એમ માલમ પડે છે, અને કાંઈ કહે છે કે જાણે અંદર ટકારા મારતું હોએ તેમ; અને કાંઈ એમ કહે છે કે ગર્ભનાં હાથ અથવા પગ એકાએક લાંબા થવાથી એ નીશાની થાએ છે.

ગર્ભસ્થાનમાં થતા ફેરફાર વીશે,—ગર્ભસ્થાન ગર્ભધારણ કર્યાની અગાઉ, વજનમાં આઠથી ખાર દ્રામ હોએ છે, અને તેની લંબાઈ પોણા ત્રણ ઇંચ, અને પોહોળાઈ બે ઇંચ, તથા જડાઈ એક ઇંચ હોએ છે. જ્યારે ગર્ભ ધારણ કરે છે ત્યારે પુરે દહાડે ગર્ભસ્થાનનું વજન ઉપર જણાવ્યા કરતાંને ચોવીસગણુ વધે છે, અને લંબાઈમાં ઉપર જણાવ્યા કરતાં પાંચગણું વધારે થાય છે. કાંઈ વખતે કટલાંએક કારણોને લીધે આ વજન અને લંબાઈમાં તફાવત પડે છે. કાંઈ વખતે ગર્ભસ્થાન નહાનો અથવા કાંઈ વખતે ગર્ભસ્થાનમાં પાણી વધતું ઓછું હોવાથી નહાનું મોટું થાએ છે.

ગર્ભસ્થાન જેમ ઉપર જણાવ્યા મુજબ તેની લંબાઈમાં વધતું જાએ છે તેમ તે પોતાની જગાખી બદલતું જાએ છે. પેહલા ત્રણ મહીના થયા પછી તે નીચેથી ઉપર આવેલું જણાએ છે, અને એ વખતે ઓરતને પેટ માંહેલા બાળકની ગતી માલમ પડે છે. છઠ મહીને કુટીની ખરાબર સાંઠ દેખાય છે. આઠમે મહીને તે છેક પાંસલીઓ લાગે છે; જાણવાને દશ ખાર દીવરા હોએ તેમ તે નીચે ઉતરે છે.

જણુયા પછી ગર્ભસ્થાન સંકોચાવા માંડેછે, અને ધીમે ધીમે પાછું ન્હાનું થતું જાય છે. જણુયા પછી બે દાહડામાં તો ઘણું ન્હાનું થઈ જાય છે. બે મહીના બાદ તે પોતાનાં સાધારણ વજન એટલે દાહડથી હડી આંઉસ સુધીનું થાય છે.

ગર્ભમાં રહેલાં પાણીના ઉપયોગ.—ગર્ભધારણ થયાની શરૂઆતમાં એ પાણીથી ગર્ભને પોરાણુ મલે છે. એ પાણીથી ગર્ભની ગરમી સમવાય છે. ગર્ભમાં એ પાણી છે તેથી ગર્ભમાં રહેલાં બાળકને માયનાં હાલવા આલવાથી આંચકા લાગતા નથી, ને ઈજા થતી નથી. ગર્ભ માંહેલું પાણી જણુતી વખતે ખાંનગી ભાગોને, જેમ લાકડું ચીરીયે છીયે અને ફાંચર મારી ચીરેલા ભાગોને આઘા રાખીયે છીયે, તે પ્રમાણે તે ફાંચરની જગા પુરી પાડે છે, એટલે તે ખાંનગી ભાગોના ખુલાસો કરે છે. એ પાણીનું વજન ઘણું કરીને એક રતલ હોય છે પણ ખીન્ને વખતે ઘણા રતલ હોય છે.

ગર્ભ ત્રણ અઠવાડીયાંના થાય છે ત્યારે આંતરડું અને કલેજનું ઉગવાની નીશાની શરૂ થાય છે. ખીન્ને મહીને પગ થાય છે. ચીરીર વાંકું વળેલું, નસકારાં ઉગેલાં દેખાય છે. પેટ પાંચમે અઠવાડીયે નાલની જગા મુકીને પુરાઈ જાય છે. માથું ચપટું હોય છે, બરડો ગોલ હોય છે, સાલમે અઠવાડીયે હાંશડી, ને નીચલાં જડખાંનાં હાડકાં બંધાતાં જાય છે; ને પાંશલીઓ ઝીણી ઝીણી દેખાવા લાગે છે; ડુકો તઈયાર થાય છે, ને સફરાની કુલ્લી નાંકાં વીનાની તઈયાર થાય છે. સાતમે મહીને આંખની કાકીઓ દેખાય છે, ને માથું પોચું હોય તે કઠણ થતું જાય છે. હાથ પગ મોટા દેખાય છે; આંગલીયો ને અંગોઠા છુટા દેખાય છે ને નખ સાફ દેખાય છે. ગર્ભસ્થાનમાં બાલકનું માથું નીચું, હાથ પોતાની છાતી પર, ગુંઠણ પેટને લાગેલાં, બરડો ખુંધો થઈ ગયેલો, ને માંચું છાતીમાં દબાઈ ગયેલું, એવી રીતે કુશાદે જગોમાં રહે છે.

પુરા દહાડાના ગર્ભની હીલચાલ.—જો ગર્ભ પુરા દહાડાનો હોય છે તો, બાળક જનમે છે ત્યારે જ રડે છે, અને અવયવ પોતાની શક્તી પ્રમાણે હીલવે છે. તેનું શરીર સાફ લાલ હોય છે. મોહડું, નશકારાં, આંખનાં પોપચાં, અને કાન બરોબર ઉઘડેલા હોય છે. માથાંનાં હાડકાં કઠણ હોય છે. તાલવાંના ખાડો મોટો હોતો નથી. બાલ, ભાંજાં, અને નખ પુર્ણ હોય છે. તેનાં પેટમાંથી જણુમ્યા પછી થોડા કલાકમાં મેલ છુટો બાહર પડે છે. તે ધાવી શકે છે અને ધાવણું પચાવી શકે છે.

પુરા દાહડાનો ગર્ભ નહીં થયો હોય તેની હીલ ચાલ.—
અપૂર્ણ ગર્ભની લંબાઈ તથા કદ નહાનું હોયછે. જનમ્યા પછી, તે પો-
તાનાં અવયવ હીલવી શકતું નથી, અને કદાચ હીલવે તો ઘણાજ ધીમેથી.
તેનાંમાં ધાવવાની શક્તી નથી હોતી; માટે તેને હાથથી ઉછેરવું પડેછે.
તેનાં શરીરની આંમડીનો રંગ ઘણાજ સુર્ય થા રાતો હોયછે, અને
તેપર કાલાં લોહીની નહી તરી આવેલી દેખાયછે. તેનાં માંમાંપર ખાળ
થોડા થોડા હોયછે; અને નપ્પ અપૂર્ણ હોયછે; તેનાં માંમાંનાં હાડકાં નર-
મ હોયછે અને તાલવાંનો ખાડો મોટો હોયછે. તેની આંખનાં પાપચાં,
મોહકું, અને નસકોરાં બંધ હોયછે. તે આખો દીવશ હુંગાયા કરેછે અને
તેનાં શરીરની સ્વભાવીક ગરમી ખરેખર હોતી નથી, ને તેને ગરમી
રાખવાની ગોઠણ કરવી પડેછે. તે પીશાળ અથવા ઝાડો અપૂર્ણ રીતે
કરી શકેછે.

કટલાક લખી ગયા છે કે, જે ઓરતની હંમર કરતાં ધણીની હંમર
ઓછી હોયછે તો, તે ઓરતને છોકરી ધણી થાયછે; અને જે ધણીની
હંમર તેનાં કરતાં વધારે હોયછે તો, તેને છોકરા વધારે થાયછે.

ખોરાક.—કટલાએક લોકો એવું વીચારેછે કે, હમેલદાર ઓરતને
વધારે ખોરાક જોઈયેછે, અને તેનું કાગણ એ ખતાવેછે કે, ગર્ભસ્થાન-
માંનાં ખાળકને તથા ઉછેરવામાં મદદ મલે, પણ એ મોટી ભુલછે; અને
એ પ્રમાણે સમજીને વધારે ખોરાક લીધાથી પેલી હમેલદાર ઓરતને પો-
તાની તંદરેસ્તીમાં, અને તેનાં ગર્ભસ્થાનમાં વસનારાં ખાળકને નુક-
શાન થાયછે. ખરેખર જેતાં કુદરતી કાયદા મુજબ જ્યારે તેને હમેલ
નહી હોય, તે વખતનાં કરતાં જ્યારે હમેલ હોયછે, ત્યારે થોડો ખોરાક
લેવાયછે. ખોરાક માત્ર વખતસર અને સાદો લેવો જોઈએ; અને જે
પ્રમાણે ઓરતને હમેલ નહી હોય અને જેટલો ખોરાક પોતાનાં પોશણ
સાથે લેતી હોય તેટલોજ અને તેવોજ ખોરાક હમેલ રેહવા પછી થોડો
દાહડા સુધી ચાલુ રાખવો જોઈએ;—કાંઈ વખતે કટલીએક ઓરતો
નાનુક તથા તેમની તંદરેસ્તી નખલી હોયછે, પણ તે હમેલ રેહવા પછી
મજબુત થાયેછે, અને તેની ભુખ વધેછે, તથા તે પોતામાં શરીરને
પોશણ મલવા સાથે વધારે ખોરાક માંગેછે; પણ એવી વખતે ખોરાક
આપવાની ધણી ખપ્પરદારી રાખવી જોઈએ છે. ખોરાક જેમ અને તેમ
નિયમીત વજનનો, અને પોશણ કરનારો આપવો જોઈએ. કટલીએક
ઓરતોનાં મન અતીશે ખોરાક ખાવા ઉપર થાયછે, પણ તેથી અંતે
નુકશાન થાયછે. પેટમાં ખોરાક પચી શકે તેનાં કરતાં વધારે તેમાં

રાખ્યાથી પેટ બગડેછે, અને આજર પેદા થાયછે. પછી તેની તનદ-રોસ્તી છેક ખરાબ થાયછે, અને જલ્દયા પછી પણ તેની તનદરોસ્તી સારી રહેતી નથી; દમનાં રોગનું ખી ખાલકમાં રોપાયછે.

દા૩—પીવાનું આગે વખતે મોકુફ રાખવું જોઈએ; કેમકે તે નુક-શાન કરનારો છે. આ વખતે લોહીનો જીરસો આંગમાં વધારે હોયછે, તેને આપણે આછો રાખવો જોઈએ; વારતે દા૩ અથવા તેવીજ ખીજ ધણુંજ લોહીનો જીરસો વધારનાર ચીજો આપીએ તો તેથી તે નકામો વધી પડે, અને તેથી તે આરતને નુકશાન થાય. ગમે તેવી નખલાઈ મા-લમ પડે અને જીવ સુરત થઈ ગયો હોય, અને જીવને ગમતું નહીં હોય, તો પણ હરગેજ દા૩ લેવો નહી. કદાપી જો દાક્ટર લેવાની ભલામણ કરે તોજ લેવો.

પેટને સારી હાલતમાં રાખવા વીશે.—પેટ જે હમેલ રેહવાની અગાઉ ખરેખર આવતાં રહેછે, તે હમેલ રેહવા પછી જરા કપજ્યાત પર આવેછે; પેહલ વેહલા મહીનાઓમાં કપજ્યાત થવાનું કારણ એ કે ગર્ભમાં ક્રીયાઓ થાયછે; પણ પાછલા મહીનામાં કપજ્યાત થાયછે. તેનું કારણ એ કે હમેલવાલી આરતથી નેટલી કસરત થી જોઈએ, તેટલી થતી નથી; તથા ઉગતા ગર્ભનાં આંતરડાં ઉપર ભાર પડેછે તેથી થાયછે. પેટને હમેલ હોય તે વખતમાં સાફ રાખવું એ અતીશય અગત્યનું છે. જો પેહલ વેહલા મહીનામાં કપજ્યાત ધણી હોયછે તો તેથી આરત અધુરે માસે જણેછે; જો પાછલા મહીનામાં કપજ્યાત વધારે હોયછે, અને પછી જણેછે, તો તેને જણતાં ધણી વાગ લાગેછે, તથા જણતી વખતે વધારે ખેચેતી લાગેછે.

કસરત વીશે.—કટલાએકાનો એવો વીચાર છેકે, હમેલ રેહવા પછી પેહલા મહીનાઓમાં કસરત ક્રીયાથી નુકશાન થાયછે, પણ એ વીચાર ભુલ ભરેલો છે. જે આરતને અગાઉ અધુરે માસે ગંધુછે, તેવી આરતને કસરતથી નુકસાન થાયછે એ વાત ખરીછે; પણ જે આરતમાં એવું બન્યું નથી, તેવી સમસી આરતોને કસરત ધણી કામનીછે; કેમકે તેથી જણવાની ક્રીયાને મદદ મલેછે, અને કાયદાકારક થઈ પડેછે. પેહલા છ અથવા સાત મહીના થયા હોય તે વખતમાં સેહેજ અને ધડી ધડી ખુલ્લી હવામાં હીલચાલ કરવી, ઘેરનું થોડું, કામકાજ કરવું એ અગત્યનું છે. ખુલ્લી હવામાં ફરવાથી આરતની તનદરોસ્તી સારી રહેછે આટલુંજ નહી પણ પેટ માંહેલાં ખાજકનેખી સાફ થાયછે.

અધુરે જવા વીશે.—જેવી અધુરે જવાની ટેવ ઓરતની તનદરો-રતીને ખરાબ કરેછે, તે પ્રમાણે કાંઈ ખીજું દરદ કરતું નહી હશે. એથી જે ધણું ભયંકર પરીણામ નિપજેછે તે એ છે કે—શરીર પોતાની સ્વભા-વીક શક્તી ખોય છે; અને એથી બગડેલી તંદરોસ્તી ફરી સમરશે એવી ઉમેદ તદન રેહતી નથી; અને ધણી વખતે એથી દહનો ધાત કરે એવા રોગોનાં મુળ ઓરતનાં શરીરમાં દાખલ થાયછે. એક વખત અધુરે જવાની ક્રીયા શરૂ થવા પછી ડાકતરથી તેનો અટકાવ મુશકેલીએ થઈ શકેછે; પણ જે ઓરતને તેને અટકાવાના ઉપાયનું જ્ઞાન હોય તો તેને વખતસર કામિ લગાડવાથી પોતાની તંદરોસ્તીને ભયંકર રોગનાં પંજમાંથી બચાવી શકેછે, એટલુંજ નહી પણ પોતાના ગર્ભનો, એટલે બાલકનો, જીવની બચાવી શકેછે.

કુચે વખતે અધુરે જવાનું બનેછે તે ચોકશ કહી શકાતું નથી. કેટલાકોને ગર્ભ ધારણ ક્રીયા પછી ત્રણ અઠવાડીયામાં અધુરે જાયછે; પણ ધણું કરીને આઠ અને બાર અઠવાડીયાની વચમાં એ અધુરે જવાનું બનેછે.

અધુરે જાયછે તેનાં ચીન્હો વીશે.—જે ગર્ભ ધારણ ક્રીયા હોય તે દરમ્યાનમાં જે ઓરત સુસ્ત જણાતી હોય, અને નાહીંમત દેખાતી હોય અને એમ થવાનાં કાંઈખી કારણ નહી સુઝતાં હોય; અને તે સાથે કાંઈ બેહોસ થવાનાં ચીન્હો દેખાતાં હોય, વલી પીડુ કમર અને ઢગરાં આગલ અવારનવાર દુખારો થવા કરે, એવાં જે ચીન્હો જણાતાં હોય તો તે અધુરે જવાનાં સમજવાં. જે આ નીશાણી માલમ પડ્યા પછી થોડા વખતમાંજ દૈસ્તાન દેખાય તો ખચીત સમજવું કે ગર્ભ પોતાને પોષણ કરતાં વસ્તુથી જીવે પડ્યો છે. અને પછી જે કમરમાં અને ઢગરાં ઉપર દુખતુ વધારે દેખાય, અને તે વધતુંજ જઈને સેવદે તીક્ષણ અને નહી ખમાય એવું બને અને વલી દસ્તાનખી વધતું જતું જણાય, તો તે ઉપરથી ખચીત વરતવું કે હવે ગર્ભસ્થાનમાં ગર્ભ પોષણ વગરનો પડેલો છે; અને આખરે તે થોડા વખતમાં બાહર પડેછે. પણ એ કર-મઈ ગયેયો ગર્ભ ઉતાવલે બાહર નહી પડે, અને તેમ થવાને ધણા દાહડા લાગે, તો તે ખુવેલો છે એમ, યાનો બેશી ગયાં હોય તે ઉપરથી, પેટ અને આંતરડાનાં કામ કાજ ખરોખર નહી થતાં હોય તે ઉપરથી, અને દસ્તાન તરેહવાર રંજનું અને ગંધક મારતું પડવા ઉપરથી, સાબિત થાયછે.

શું શું કારણથી અધુરે જાયછે તે વીશે.—અધુરે જવાનાં કારણો ધણાં છે. તેઓ અકસ્માત બનાવથી બનેછે, અને કાંઈ શરી-

રત્ની ક્રીયામાં ખીગાડો થવાથી ખી બનેછે, એમાંથી થોડાંક કારણો ટુંકામાં જણાવીએ છીએ:—

ગર્ભવાલી ઓરત એકાએક પડી જવાથી ગર્ભને ધક્કો લાગેછે તેથી, અથવા પેટ ઉપર મુઠ્ઠા લાગવાથી ગર્ભ અધુરે જાયછે.

જલ્દ કસરત, એની અધુરે જવાનું એક કારણછે. નાચવું, અને થોડા ઉપર ખેસવું, ઉતાવલે ચાલવું, ભારી ખોળે નીચાં વહીને જાયકવો, અને એવીજ ખીજી જલ્દ કસરતોથી તેનાં સાનતંતુઓ થાકી જાયછે; અને તેનાં લોહીમાં ખીગાડ થાયછે; અને તેથી પોતાના ગર્ભને નુકશાન થાયછે; એટલે ગર્ભ અધુરે જવાની પીડા તેને ખમવી પડેછે.

જલ્દ જુલાખ અને ઊલટી, એથી ખી અધુરે જવાનું થાયછે. હમેસની વખતે પેટની કબજાઆતનું કારણ જાણ્યા વીનાં ડાકતરની હજુ-સે સખત જુલાખો મંગાવીને પીવાથી એ મોહકાણુ વહેછે, અને તેમજ ઊલટીની દવાઓનાં બાખમાં ખી બનેછે.

મનના સખત જુરસાઓ, એની અધુરે જવાનાં કારણો યદ્ય પડેછે. ઓરતના મનમાં કાંઈ એકાએક ફેરફાર થવાથી માઠાં પરીણામ નીપજે છે. એકાએક કાંઈ મનનો જુરસો યદ્ય આવે એવી ખીનાથી, અથવા જોથી મનનો જુરસો એકદમ દબાઈ જાય તેથી ખી અધુરે જવું થાયછે. એકદમ ધણી દલગીરી, ધણા અફસોસ ને ધણી ચીંતાખી અધુરે જવાનાં કારણો છે.

અધુરે જવાની ધાંચ પડેછે તે વીશે.—કાંઈક ઓરતોને હમેસ રહ્યા પછી ચોક્કસ વખતે અધુરે જવાની ધાંચ પડી જાયછે. તેનાં શરીરની હાલતજ એવી યદ્ય જાય છે કે, થોડા વખત તેની ગર્ભ સારી પેઠ વધતો જાયછે, અને પોતે તંદરોસ્ત અને સારી દેખાયછે; પણ એટલામાં તે ચોક્કસ વખત પાસે આવેછે, અને પછી કાંઈ નજીવું બાહનું થતાંજ ગર્ભ અધુરે જાયછે.

વહી ઉપર લખી જણાવેલાં કારણો શીવાય કાંઈ શરીરમાંનીજ અજાયબ જેવી ખાશીએતને લીધે, તથા ગર્ભાવસ્થામાં ઓરતને દસ્તાન જવા કરેછે તેને લીધે, તથા હરસના મસા ધણા દુજતા હોય, અને તેથી કરીને ઓરતના શરીરમાંથી લોહી ધણું જતું રહ્યું હોય તેને લીધે, તથા ઓરત ધણી મોટી ઉમરે પરણેલી હોય તેને, અને એવાંજ ખીજાં કારણોને લીધે ખી અધુરે જવાનું થાયછે.

અધુરે જવાનું અટકાવાના ઉપાયો વીશે.—જો ઓરતમાં એક વખત હમેસદાર થયા પછી અધુરે જવું થયું છે, તે જ્યારે ફરીથી હમેસ-

દાર થાય ત્યારે તેને પોતાની તંદરોસ્તી સુધારવી તથા મનપ્રત્યાઘ મેલવવી ધણી જરૂરની છે. એ કામ કરવામાં અલખતાં દવાની જરૂર છે; પણ ધણા ખરા સુધારો તો તંદરોસ્તીની માવજત ઉપર આધાર રાખે છે.

પેટને સાફ રાખવું એ ધણું જરૂરનું છે. ધણી વખતે કબજા-આત માલમ પડે છે પણ તેને વાસ્તે સખત જીલાખો વગર સમજવે લીધાથી ગર્ભસ્થાન નખળું પડી જાય છે, અને તેથી તેમાં રહેલી વસ્તુ પુખ્ત થવાની અગાજી બાહર તુટી પડે છે; માટે એ વાત ધ્યાનમાં રાખવી. ગરમ પાણી ભરેલાં ટપ્પમાં બેસવાથી પેટ સાફ આવી શકે છે, અને જો કાંઈ વખત સેહેજ એરંડાંની જરૂર જણાય તો તે વજનમાં એક મોટો ચમચો ભરીને લેવું; પણ સખત જીલાખો લેવાની બેવકુફાઈ કદીની કરવી નહી.

ઝોરાક વજનમાં થોડો પણ ધણી પુટ્ટી આપે એવો લેવો. ઇંડાં, મરચી, મટન, ઇત્યાદીનો માસનો ઝોરાક શરીરને ધણી શક્તી આપે છે, તે લેવો જોઈએ. ઝોરાકને ધીમે ધીમે ખાવો અને સારી પેઠે ચાવવો જરૂરનો છે. માંછલી ખનતાં સુધી ખાવીજ નહી, કમકે તે ધણી-વાર લીધાથી પેટમાં અતીશય કચરો એકઠો થાય છે. ઉપર જણાવેલા માસના ઝોરાક સાથે પટેટા, ચાવલ, પાંજી, ખીસકાટ ઇત્યાદીની લેવું અને કુમળી ચાહે પાવી. માસનો ઝોરાક જો જરૂરત થાયતો દીવશમાં બે વખત લેવો પણ તે થોડો લેવો, પણ રાતનાં કદીની તેનો ઉપયોગ કરવો નહી. જમ્યા પછી એકદમ તુરત સુઈની જવું નહી, પણ એજ વખત વાતચીત કરી અથવા વાંચીને પછી આરામ લેવા જવું. અને વેહલાં સુઈને વેહલાં ઉઠવું, અને શુવા બેસવાનું મોટા હવાવાળા ઝોરાડામાં ખનતાં સુધી રાખવું.

ટપ્પમાં ઝોરાને નાહવાથી ધણા ફાયદો થાય છે, એમ બે વખત આસરે પાંચ પાંચ મીનીત બેરાવું.

પોતાની શક્તી મુજબ જરા કસરત કરવી; અને તો ખચીત પગ ચાલીને, અથવા નહીતો ખુશી ગાડીમાં બેસી ફરી આવવું.

હવાનો ફેરફાર કરવો અતીધણા અગતનો છે, અને તનદ-રોસ્તીને સુધારવાનું એ ધણુંજ મનપ્રત્યાઘ સાંધન છે. જોને અધુરે પ્રડવાની ધાંચ પડી હોય તેને હવાને ફેરફાર ધણાજ ફાયદો કરે છે. કેટલીએક ઝોરતોમાં ખીજ ઉત્તમ ઉપાયોથી જો એ અધુરે જવાનો રોગ મટેલો નથી, તેઓનો રોગ ફક્ત ફરીયા કીનારે હવાનો ફેરફાર થોડો મહીના સુધી કીમ્પાથી નાશ પામેલો જણાયો છે.

વળી જેમ બને તેમ જે ઓરતને અધુરે જવાની ધાંચ પડી હોય તેને જે મહીનામાં તે અધુરે ગર્ભ હોય તે વખતથી ત્રણ મહીના જતા રહે ત્યાં સુધી હમેલ નહીં રહે તેની તજવીજ જરૂર રાખવી. એક વખત અધુરે ગર્ભ એટલે તુરંતજ ખાવંદ પાસે જવાની ઉતાવલ કદીખી કરવા નહીં, નહીતો જીવ જોખમમાં આવવાના પુરતા સંભવો રહેશે; ઓછામાં ઓછા ચાર મહીનાની ગુજરવા દેવા જોઈએ.

ઉપલી સધલી તદખીરોથી એવી ઓરતની તનદરોસ્તી ઘણી સુધરશે. પેટેલાં જે ભુખ ખરોખર નહીં લાગતી હતી તે હવે લાગશે; પેટ અને આંતરડાંની હાલત સુધરશે; આખી રાત સરસ જાંઘની લેહેર ભોગવશે; અને આગલની પેટે પીલાયા કરશે નહીં.

જે કારણોથી અધુરે જાયછે તેનો અટકાવ કરવા વીશે.—એવી પાંજી અર્થવા ધાંચવાલી ઓરતે એલાહેદું એખલું સુવું; ખોરાક ઘણો સંભાલીને લેવો; પેટ સાફ રાખવું અને કપજીયાત થવા દેવી નહીં; હપ્તમાં બેસી નાહવું; સેજ કસરત કરવી; પણ તેથી થાક ચહડવા દેવી નહીં; અને જ્યારે અધુરે જવાનો વખત નજદીક આવે ત્યારે કેટલાં એક અઠવાડીઆં આગમચથી કાચ ઉપર પડી રહેવું. રાતે સુતા વેહલું જવું; સુવાનો ઓરડો રવજી અને હવાવાલો રાખવો; જેવું કમરમાં દરદ થવા માંડે તેજ વખતે ડાકતરને ખોલાવી તેની સલાહ લેવી અને એ દુખારો નરમ પડ્યા પછીની કેટલાએક દિવસો સુધી કાચ ઉપર સુઈજ રહેવું. અધુરે પડવાનો સરેસ્તાનો વખત વીતી ગયા પછીની પાંચ સાત અઠવાડીઆં સુધી ઉપર લખેલી સધલી તદખીરો ધ્યાનમાં રાખવાથી તે અધુરે જવાનો રોગ જતો રહેશે, તેની તનદરોસ્તી સુધરશે, તેનું ગર્ભસ્થાન મજબુત થશે, અને ખીજી વેલા તેને ગર્ભ પુખ્ત થઈ પુરે દાહડે જન્મ પામશે.

જણતી વખતની જરા આગમચ થોડીએક નીશાણીઓ થાય-છે તે વીશે.—એ નીશાણીઓ એ છે કે—ગર્ભ નીચે ઊતરવા માંડતો હોવાથી પેટ નાંધલું થઈ જાયછે. એ ફરફાર કેટલીએક ઓરતોમાં જણવાની અગાજી થોડાક દાહડામાં, તથા કેટલીકામાં એક રાતમાં અથવા થોડા કલાકમાં માલુમ પડેછે. એ નીશાણી માલમ પડે એટલે જાણવું જે જણવાનો વખત નજદીક આવ્યોછે. ઓરતનું પેટ મોટું હોવાથી તેને દમ લેવા હરકત પડતી હતી, પણ હવે તે અડચણ દૂર થવાથી દમ સહેલાઈથી લેવાયછે, આગલની બેચેની નીકલી જાયછે, અને તેને પોતાને જાણી હલકી થઈ ગઈ હોય એવું લાગેછે. પેટેલાં, કુકા ઉપર

નીચલાં આંતરડાંનું દખાણુ હોવાથી તેને પીશાબ કરવામાં હરકત પડતી હતી, પણુ હવે તે હરકતખી દૂર થઈ જાયછે.

કટલાએક ઓરતોને જેમ દાહડા પુરા થવા આવેછે તેમ જણુતી વખતના જેવું દુખ એટલે ગર્ભવેદના થાયછે. દુખારો સધલો જણુતી વેળાના જેવોજ થાયછે પણુ તે ખરેખરો તેનાજ દુખારો સેવટે સાબિત થતો નથી. એ જુઠા દુખારો જણુવાની દશ અથવા બાર દીવશ આગમચથી શરૂ થાયછે, અને પછી તે જાડી રહેછે; અથવા થોડા વારમાં ઊડી જાયછે, ત્યારે તે 'વશમઈ ગયલું' કહેવાયછે.

ખરેખરો અને ખોટા દુખારો વચ્ચેના ફરકો.—ખરેખરું જો જણુતી વખત દુખેછે અને કાંઈ વખત ખાલી પેટમાં દુખેછે તે બેની વચ્ચેના કટલાએક તફાવતો નીચે મુજબના છે:—ખોટું પેટમાં દુખવાનું પુરા દાહડા થવાની બે ત્રણ અઠવાડ્યાં આગમચથી થવા માંડેછે, પણુ ખરેખરું જણુતી વખતનું દુખવાનું પુરે દાહડે થાયછે; જ્યારે જુઠું પેટમાં દુખેછે ત્યારે દસ્તાન દેખાતું નથી, પણુ ખરેખરું દુખવામાં તે દેખાયછે; જુઠા દુખારો ઊડતો હોયછે, એટલે તે જાંગ ઉપર, પેટ ઉપર, આંતરડાં ઉપર, અને જગો જગોએ માલમ પડેછે, પણુ ખરેખરું દુખવું પીઠપરથીજ શરૂ થાયછે; જુઠા દુખારામાં પેટમાં ખેંચતાણુ થતી હોય એમ લાગેછે, પણુ ખરેખરોમાં તો અમળાતું હોય એમ જણાયછે; ખોટા દુખારો ખબે કલાકે, પા કે અરધો કલાક ચાલુ રહી, પાછો ગુમ થઈ જાયછે, અને વળી પાછો ગમે તે વખતે શરૂ થાય, પણુ ખરેખરો જણુતી વખતનો દુખારો તો ચોકશ વખતને અંતરે થયા કરેછે, અને જેમ જેમ જણુવાનો વખત પાસે આવતો જાયછે તેમ તેમ તે વધતો જાયછે; પણુ એ સધલા ઉપરાંત એક મુખ્ય ધ્યાનમાં રાખવા જોગ તફાવતો એ છે કે ખોટા દુખારાની વખતે દસ્તાન દેખાતું નથી અને જો દેખાય છે તો થોડું અને તેખી ક્વચીત, પણુ ખરેખરો વેદનામાં દસ્તાન સો વસા દેખાયા વગર રહેતું નથી.

એ ખોટા દુખારાનાં કારણો એ છે કે—પેટની ચાલુ રહેલી કબજાત, અથવા ધણું પેટનું છુટી જવું; પેટમાં જમાવ થયલો વા; ધણી થાક; શીકર ઇત્યાદી; માટે એવાં કારણો જેમ બને તેમ અટકાવવાં એટલે એ ખોટા દુખારો થશે નહીં.

ડાંકટર આવે તે આગમચ ઓરત જણે ત્યારે શું કરવું તે બીશે.—એવે વખતે તે જણુનારીની આસપાસના સધલાં સગાં બધાં

રાટમાં પડી બાથછે, પણ તેમ ધભરાવાનું કંઈ બી કારણ નથી. જે કાંઈ ઘટતી અને જરૂરજોગી સંભાલો રાખી હોય અને તૈયારીઓ કીધી હોય તો ખુદરત પોતાનો રસ્તો વગર અચકવે લેશે. એવે વખતે જે જાણનારી પોતાનાં બીછાણાં ઉપર નહી હોય તો તેને તાકીદથી બીછાણાં ઉપર લાવવી. બાળક જનમ્યું એટલે તેનાં મોહડાં ઉપર હવા આવે તેમ તેને મુકવું. બાલક જનમ્યા પછી ઓરતને એક અથવા બેવાર દુપ્પરો, અને પછી ઓરખી નીકલી જશે. હવે ઓર નીકલી ફ્ર નાળ બાંધવો અને પછી કાપવો. એ બાંધવાની રીત એ છે કે—પાંચ કે છ વડનો સુતરનો દોરો લેવો, અને તેને બાળકની દુટીથી ત્રણ આંગળ દુર બાંધવો, પણ તે એવી રીતે કે તથા એ નાળ કપાઈ નહી જાય. હવે એવા બે દોરા બાંધના અને તેની વચ્ચે વચ નાળ ઉપર કાપ મુકવો, અને પછી બાળકને ફલાનેક્સનાં કપડાંમાં વીટલવું, અને ઓરતના પેટને પાટો બાંધવો. પણ એ સધલું જહડપથી પણ શાંત મને કરવું, અને ફાકટને ધભરાટ કરવો અને ખુમાટા પાડવા નહી.

આંગ સાફ રાખવાની ભારે મોટી અગત્ય છે, પણ સુવાવડીને સરદી પોંહચે એવી બીહીકથી તેમ કરવામાં આવતું નથી. જેવી ઓરત જરાકની શક્તીવાન થાય તેવુંજ તેણીના આંગ ઉપર સરકા સાથ ભેજેલાં ગરમ પાણીમાં બોજેલાં વાદલાં ફેરવવાં અને પછી નુછી નાખવું. આખા બદન ઉપર એકી વખતે એમ ફેરવવાં નહી પણ એકેક પછી ભાગો ઉપર ફેરવવાં; એમ કીધાથી સરદીની થશે નહી.

ખોરાક તથા બીજી બાબદોની તજવીજે વીશે.—જલ્દયા પછી આગલના કરતાં ખોરાક થોડો અને પચી શકે એવો લેવો; કેમકે નહીતો, પુરતી કસરત નહી કરી શકાયાથી, તે પચી શકતો નથી. સુવાવડીને ગરમ ખોરાક આપવો, ગરમ ઓરડામાં રાખવી, અને ગરમ પોશાક પેહરાવવો નુકસાનકારક છે. તેણીનાં શરીરને આરામ અને મનને એન મળવું જોઈએ છે. ચોથે અથવા પાંચમે દાહડે જે શરીર તનદરોસ્ત હોય અને પેટ સાફ આવતાં હોય તો ગોસનું અને મરધીનું ખાણું લેવું તથા જવનું પાણી પીવું. સુવાવડીને ઓરડી જરૂર રોશણીવાલી અને હવાવાલી અને કુશાદ હોવી જોઈએ.

ઓરતના થાનનું દુધ વધારવાનો એલાજ.

જે બાળકને જાણમ આપ્યા પછી પુરતું દુધ ઓરતના થાનમાં નહી આવતું હોય તો સફેદ તલ અથસેર લઈને તેને કુટીને ખાટો બના-

વવો અને તેમાં એક ખાટલી પાઈવાઈનની નાખીને તે મેલવણી ખાર કલાક સુધી ભીંજવી રાખવી અને પછી તેને ચોળીને ગાળી કાઢવી અને તેમાંથી અડેક ગલાસ દીવસમાં ત્રણ વખત પીવું, અને પેલો તલનો કુચો જે રેહ તે થાન ઉપર ખાંધવો. અથવા “કલેબાર ખીન” (Calabar bean) તથા એક આંડિસ સાદો મલમ અથવા સાદું ઘી, એ બેઉ સાથે મેલવીને તેનો મલમ બનાવી દીવસમાં બેવાર થાન ઉપર ચોપડવાથી ઘણું ગુણ થશે. પણ એ દવા ચોપડ્યા પછી થાનને બરાબર સાબુએ ઘોઈ નાખ્યા વગર કદીખી બચાને ધવાડવા જવું નહીં; કારણ કે એ દવા ઝેરી છે.

અથવા, નીચલી છતરોને છુદીને ખારીક કરીને ભરી રાખવી, અને તેમાંથી દોઢથી બે તોલા સુધીની ફાફી દરરોજ સહવારના ફાફી, અને તે ફાફીને પા સેર અથવા અધસેર દુધ બકરીનું પી જવું:—

ગાજરનાં ખીજ.....	આંડિસ ૧૧
કાંદાનાં ખીજ.....	આંડિસ ૧
સલગમનાં ખીજ.....	આંડિસ ૧૧
ચુલાનાં ખીજ.....	આંડિસ ૧
સુવા.....	આંડિસ ૧
વરીઆલી	આંડિસ ૧૧
ભુંજેલાચણા.....	આંડિસ ૧૧

અથવા, સફેદ ચણા એક તોલો લઈ તેને અધસેર ગાયના દુધમાં ભીંજવી મુકવા અને સહવારે તે દુધ ગાળી કાઢીને સાકર નાખીને પીવું.

અથવા, જંગલી તુવસી ત્રણ તોલા વાટીને તેનો રસ કાઢવો અને તેમાં ચાર તોલા કડવા વાલનો આટો નાખવો, અને એ બેઉને મેલવીને તે થાન ઉપર લગાડ્યા કરવું.

થાન ઉપર થતા વરમ અથવા સોજા માટે જીવો સરો.—૯૧મા.

બાળકોનાં દરદો.

દાંતનું પુટવું.

(Teething=ટીથીંગ.)

નીશાનીઓ.—બાળક બેચેન બને છે; તેનાં મોઢાંમાંથી થુક ધણી ગળ્યા કરે છે, પારાઓ સખત અને સુજેલા થાય છે, અને

ગરમ લાગે છે; દબાવાથી અથવા ધસારો થવાથી દાંતમાં થયેલું દુખ નરમ પાડવા માટે બાળક પોતાનાં આંગળાંઓ અંદર દાખીને ફાંકટની ત-જવીજ કરે છે; આંગ ગરમ થઈને તાવ ચઢી આવે છે; અને જો પારા નહીજ ઉઘડે તો ફૂંસાં અને ભેજાં ઉપરથી તેથી માઠી અસર થાય છે, કાંઈ વખત માથાંમાં પાણી થાય છે, અથવા નહી તો અંચીતાં થઈ આ-વેલાં ઉપલ્લાંનાં આંચકાઓમાં બાળકનો અંત આવે છે. કાંઈ વખત ઝાડો આવે છે, અને તે જો થોડો હોય તો અટકાવવો નહી કેમકે તેથી માથાંનું દરદ નરમ પડે છે; પણ કાંઈ વેલાં તે એટલો તો આવે છે કે અટકાવી શકાતો નથી અને તેની અસરથી બાળક મરણ પામે છે. દાંત આવતી વેળાએ કાંઈ વખત મોહડાં ઉપર છાણી છાંતોથી દેખાય છે; બા-ળક ચીરડાઉ અને રડતું થાય છે; જંઘમાંથી ચીચીઆરી પાડતું જગી ઉઠ્યા કરે છે અને પોતાનાં આંગળાં મોહડાંમાં ધકેલતું જણાય છે.

દાંતો ધણું કરીને છઠે અથવા સાતમે મહીને કુટવા માંડે છે. પણ દેટલાક કેસોમાં તો બીજા મહીના જેટલા વહેલા કુટે છે.

એલાજો.—પેહેલાંતો ઉલટી લાવવા માટે “ઈપેકકુઆના” (Ipec-
acuanah) નો બાળકને ખર આવે એટલો ભાગ આપવો; પારાઓ ઉપર “સીરપ આફ પાપીઝ” (syrup of poppies) જરા ચોપડવું અથવા જરા મધ મસલવું; અને એરંડીયાંનો તે બાલકને લાયકનો જી-લુખ આપવો. જો ઉપલ્લું થઈ આવે તો તુરતજ તેને ગરમ પાણીનાં ટળમાં ખેસાડી દેવું, અને માથું પાણીની બાહર રાખવું, ઝાડો હમેશાં સાફજ આવતો રાખવો, બાળકને ખુફી હવા ખવડાવવી, અને તેને સરસ દુધ આપવું. સુજેલા પારા ઉપર માખણ ચોપડવાથી બી ગુણુ થાય છે. જો બાલક ધણુંજ દુખી થતું માલમ પડે તો પારાઓને નસતર વડે ચીરાવવા, અને લોહી બંધ કરવા માટે સેજ “ટીંકચર આફ મર” (Tincture of myrrh) ને ઘાંડી બેજેલાં પાણીમાં ભેલી તે પાણીમાં બોલેલું કપડું પારાઓ ઉપર ફેરવવું. જો ઝાડો ધણોજ આવતો માલમ પડે તો પેટ ઉપર ગરમ રોક કચ્ચા કરવો, અને અલસીના આઠાની પોટલીસ બાંધવી, અને “કમપાઉન્ડ પાઉડર આફ ચાક” (Pulv. Cretae Co.) ત્રણ ઐન લઈને તેને સાકરના શીરામાં મેલવીને ચટાડવું; અથવા, એને બદલે “કમપાઉન્ડ પાઉડર આફ કાઈનો” (Pulv. kino Co.) બે ઐન જેટલો ફકાડવો. બચાંના હાથમાં આંગણું હાથી-દાંતનું અથવા કાંઈ સારી જાતનાં લાકડાંનું આપી રાખવું, અને તેની માતાએથી અવાર નવાર પોતાનાં નખોની અણી વડે પારાઓ ધસતા

રહવું, તેથીજી બચાને કરાર વળેછે. અને છેલ્લે, માતાએ તેમજ આપાએ યાદ રાખવું કે એ દરદની વેલાએ બચાને ગરમ પાણીએ નહવાડવાના જેવા બીજો સરસ કાઈ એલાજ નથી, અને તે ઉપાય અવારનવાર બચીત કરવો.

ઉપદ્યુ અથવા તાણ.

(Convulsions=કનવલઝન્સ.)

ઉત્પત્તીનાં કારણો.—કરમ, દાંતનું કુટવું, અજીર્ણ, તાવ, સહીએડ ઇત્યાદી કારણોથી બચાને એ તાણની અસર થાયછે.

નીશાણીઆ.—આંખનો ડાળો એમથી તેમ મરડાતો અને પેજ ખાતો થાયછે; મોહડું ગરદન અને જડખાંખી ખેંચાવા—તાણવા લાગેછે, અને હાત બગોતીખી અછાડપછાડ થવા માંડેછે.

એલાજો.—દશથી પંદર મીનીટ સુધી બાલકને ગરમ પાણીનાં વાસણમાં બેસાડી રાખવું; અને છ મહીનાથી તે દોઢ વરસની વયના બાળકને “અનતીમોનીઅન વાઈન” (Antimonial wine) નાં પાંચ ટીપાં એક ચમચો પાણીમાં ભેળીને આપવાં, અને એટલુંજ દર હડી કલાકે જ્યાં સુધી બાળક જીંધઈ જાય ત્યાં સુધી પાયા કરવું; જ્યારે તે જીંધઈ ઉઠે ત્યારે “કલોમેલ” (Calomel) એક ગ્રેન ખાંડ એક ગ્રેન સાથે મેલવીને ફકાડવું, અને ત્યાર પછી ચાર કલાકે થોડું એરંડીયું ચટાડવું.

અથવા, બચાને ગરમ પાણીનાં વાસણમાં બેસાડીને તેનાં મોહડાં ઉપર થંડું પાણી છાંટતાં રહવું. ગરમ પાણીમાં જરા એરંડયું તેલ ભેલીને, અથવા નહીતો જરા સાબુ પીગલાઈને તેની પીચકારી સફરામાં મારવી, અને જો “ટીંકચર આફ્ અસેફ્ટીડા” (Tincture of asafetida) અથવા ટરપીનંટાઈન આગલ હોય તો તે થોડું પીચકારી મારવાનાં પાણીમાં મેલવવું. બાળકની પીઠ ઠાક્યા કરવી, અને નાક આગલ “એમોનીઆ”ની સીસી જરા જરા વારે ધરવી. કરમથી, અથવા દાંતનાં કુટવાથી, અથવા જેખી બીજાં કારણથી, એ દરદ થયું હોય તો તે બાળકના આગલ જણાવેલા એલાજો જોઈ તે મુજબ સમજું કરવું.

બચાને થતાં બીજાં દરદો જેવાં કે—સહીએડ, ગોવર્ડ, કુકડીયા અને ગુચ્છી ખાંસી, કરમ, કાનનું દરદ, ઇચાદી માટે જીવો એવાં એવાં મર્યાલાં હેઠલ આપેલી બાબદો.

ચામડીનાં દરદો.

ખરપસું.

(Eczema=અંકઝીમા.)

નીશાણીઓ.—ખરપસું એક અતીઘણું કંટાળા બરેલું ચામડીનું દરદ છે. માંછલીનાં ભાંગડાં જેવા એમાં ચાંપડા બંધાય છે, ત્યાં અતીઘણી કીડ લાગે છે, અને અંદરથી રસી વહે છે. એ ઘણું કરીને હાત અને પગ ઉપર જ થાય છે, અને એમાં જાણવા લાયક એ છે કે જે હાતો અથવા જે ઉપગો ઉપરની કીડ એક જ મલતે ઠકાણે થાય છે, એટલે કે જો એક હાતના અંગુઠા આગલ અથવા હઠલી ઉપર, અથવા વચલા આંગળાં ઉપર હોય તો ખીજ હાતનાં ખી અંગુઠા આગલ, હથેલી ઉપર અથવા વચલા આંગળાં ઉપર હોય છે.

ઉરપંતીનાં ફારણો.—લોહીના ખીગાડો; માંછલી અને એવી જ ખીજ ચીજોના ઘણા ખોરાક.

એલાળો.—નીચલી મેલવણીઓમાંથી કાઢાએક, ખરપસાંવાલા ભાગ ઉપર લગાડની:—

એસીટીક એસીડ (Acetic acid)	દ્રામ	૧.
ક્રીએસોટ (Creasote).....	દ્રામ	૦૧.
ગોઆ પાઉદર (Goa powder)	દ્રામ	૨.
મધ (Honey).....	આઉન્સ	૧.

અથવા,—થોડો પારો લઈને તેને આસરે પાંચ તોલા ચરખીમાં અથવા ધીમું અથવા માખણમાં મેલવીને ધીમેથી એવો છુંદવો કે તે તેમાં મલી જાય અને પછી નીચે જણાવેલી જનસોનો ભુકા કરીને તે તેમાં થોડી થોડી નાખીને છુંદતા જવું અને પછી એ સઘલાંનો જે મલમ ખને તેમાંથી રાતનાં સુતી વેલાએ ચોપડ્યાં કરવો:—

ઝીરફા સંગ

કપુર

કલાઈ સફેદો

આંબરસારો ગ્રંથક

ખરપડીઓ કાચો

} દરેકનો તોલો ૧.

અથવા નીચલી જનસોને ગુલાખનાં પાણીમાં ધસીને ખરપસાંવાલા ભાગ ઉપર ચોપડની:—

સુખડ.....	દ્રામ ૨.
અકાકીઆ.....	દ્રામ ૨.
સફેદો.....	દ્રામ ૨.
ગુલેઅરમાનો.....	દ્રામ ૫.

અથવા, કલાઈસફેદો અને પાવલનો ગુંદર, એ બેઉને ગુલાખનાં પાણીમાં મેલવીને તેમાં કપડું બોળી તે ખરપસાંવાળા ભાગ ઉપર મુકવું. અથવા, થોડી ગંધકને થોડા “પાઈકાર્બોનેટ આફ પોટેશ” (Bicarbonate of Potash) સાથે મેલવીને ગરમ પાણીમાં ડોહવી અને તે ખરપસાંવાળા ભાગ ઉપર મુક્યા કરવી, પોપડા બંધાયલા ભાગોને અવારનવાર તેજ અથવા માખણ લગાડીને નરમ રાખવા અને તતરવા દેવા નહીં.

રોજ ગરમ પાણીએ નાહવું, અને માછલીનો અને દારૂનો ખોરાક લેવો નહીં.

ખરપસાં ઉપર, બાહરથી લગાડવાના એલાળે કચ્ચા ઉપરાંત, અંદરથી લોહી સુધારવાના એલાળે કરવાને”ની ચુકવું નહીં. અંદરની દવાએથી જ્યાં સુધી લોહી સુધારવામાં આવતું નથી ત્યાં સુધી ખરપસું કઢીબી મુળમાંથી જતું નથી.

એટલા માટે સઉથી સરસ દવાતો એછે કે “સીરપ આફ આયો-ડાઈડ આફ આયરન” (Syr. Ferri Iodidi.) નાં પચીસથી ત્રીસ ટીપાં દીવશમાં ત્રણ વાર લેવાં. અથવા નીચલી દવાઓમાંની કોઈની એકમાંથી અઢેકા આંઉસ દીવશમાં ત્રણ વખત લેવા કરવો, પણ જેવી કોઈ ખરાબ અસર જિપ્ત થતી જણાય તેવીજ તે લેવી બંધ કરવી; કેમકે એમાં સોમલનો ભાગ આબોધે:—

૧. લાઈકર આરસીનીકાલીસ (Liq. Arsenicalis).....મીનીમ ૧૮.
ફેરી એમ્ડ એમોની સાઈટ્રેસ (Ferriet Ammon Citras) ..ગ્રેન ૩૦.
ટીંકચર આફ કૈસકરીલ (Tinct. of Cascarrillo) .....દ્રામ ૩.
પાણી (Aqua) .....આંઉસ ૯.

અથવા:—

૨. લાઈકર આરસીનીકાલીસ (Liq. Arsenicalis).....મીનીમ ૧૫.
લાઈકર સ્ટ્રીકનીઆ (Liq. Strychnie).....મીનીમ ૨૫.
ટીંકો આફ ક્વીનાઈન (Tinct. of quinaia).....આંઉસ ૧.
ટીંકો આફ આરેન્જ (Tinct. Aurantii).....દ્રામ ૨.
પાણી (Aqua) .....આંઉસ ૯.

વારો.

(Guinea Worm=ગીનીવર્મ.)

વારાનો રોગ ધણું કઠીને કમરથી તે પૂગ સુધીના ભાગમાં થાયછે. એ વારો કાંઈજ નહીં પણ એક લાંબો અને પાતલો કરમ અથવા કીડો તે જગાએ થાયછે અને તે નહીં ખમાય એવું કુપ્પ ઉપજાવે છે.

એલાજો.—એ વારાનો એલાજ ગામઠી વૈદ્ય એમ કરેછે કે— જો તે જગા ઉપર અગન બળીને છાગલો થાય અને તે કુટો તો તેમાંથી ધીરજથી તે વારો પકડીને ખેંચી કાઢવો. જો છાગલો નહીં થયો હોય અને વારો આમડીની ઉપર તરી આવેલો માલમ પડેતો તેની વચમાંની જગા ઉપર એક કાપ મુકવો અને પછે તેને ધરીને ખેંચવો. જો તે ખેંચતાં જોર ધણું માગે તો તે જગાની આસપાસ ધી મસલતા જવું અને તે ખેંચતાં જવું, એટલે પોતાની મેળેજ આપોને આપો તૈનીકલશે, અને ત્યાર પછી તે ધાતી ઉપર સીંદુર દાખી દેવું. જો છાગલો થઈને કુટો હોય તો વારાનો જે છેડો હાથમાં આવે તે ખાંધી રાખવો અને દરરોજ જરા જરા ખેંચીને તે કાઢવો, પણ એટલું ચોકશ તપાસવું કે તે આપોને આપો નીકળ્યો છે કે નહીં, કેમકે તેના જરાખી કટકા રહ્યો તો તે ધણી ઈજા દેછે.

જો કાપી નહીં કાઢી શકાય તો છાગલો ઉઠ્યાની આગમચ અથવા પછીખી નીચલા એલાજો કરવા:—

૧.—સીકેતર એલીઆ ધાણાની ભાજના રસમાં અથવા કસતીનાં પાતરાંનાં રસમાં ધસીને જરા ગરમ કરીને તે ઉપર ચોપડવો.

૨.—હીરાબોલ સરકા તથા ગોલાબમાં ધસીને ચોપડવો.

૩.—પેહલાં તે જગા ઉપર ગોલાબનું તેલ ચોપડીને તે ઉપર સરકામાં ભીંજવેલાં ઇસપ-ગુલનાં બીયાં લગાડવાં.

૪.—જો કુખનું ધણું હોય તો સુખડ ધસેલાં પાણીમાં થોડો કપૂર નાંખવો અને તે, સઘલું બરાબર મેલવીને, ચોપડવું.

૫.—મોઠી હરડે દલ, બિહડાંની છાલ, આમલાની છાલ, સુંઠ તથા લુંગલીઆ નીસોતર એ સઘલી જીનસોને સરખા ભાગમાં લઈ તેનો લુકો કરી સાકરના શીશમાં તેનો પાક બનાવી રાખવો અને તેમાંથી થોજ થોડો થોડો ખવાડવો.

૬.—કલાર તથા આકેલાનાં પાંદડાંને વાટીને તે ઉપર ખાંધવાં.

મસા.

(Warts=વોર્તિસ.)

આંગ ખરોખર સાફ નહી રાખવાથી અથવા ખીજ કાઢ એવી દરદની અસરથી હાથ પગ અને શરીરના ખીજ ભાગો ઉપર એ મસા ઉત્પન્ન થાયછે.

એલાજી.—

મસાની ટીથકીને એક ચાંસતી કાતર વડે કાંપી નાખવી, અને તેની ઉપર જલદ અંશીદ અથવા તેજામ લગાડી દેવો, અને તેની ઉપર જે સખત પોપડો બંધાય તે છરી વડે કાઢી નાખ્યા કરવો.

અથવા, દર રાતનાં સુતી વેળાએ “ટીંકચર આફ મ્યુરીએત આફ આયરન” (Tincture of Muriate of Iron) તે ઉપર લગાડવું.

અથવા, ઘોડાનો ખાસ અથવા રેસમની ખારીક ગુંઠલી દોરી મસાનાં થડમાં ખાંધવી, એટલે બે ત્રણ દીવસોમાં મસો ખરી પડશે; અને પછી તે જગાને કાસટીકે ખાળવી.

અથવા, મસાની આસપાસની જગા ઘણીજ સંભાલથી ઢંકાયલી રાખીને ફક્ત મસાનીજ ઉપર “નાઈટ્રીક અંશીદ (Nitric acid) નાં ટીપાં એક લાકડાંની સલી વડે મુકવાં.

પોહળા અથવા ચપટા મસાઓ ઉપર “અંશીટેટ આફ કૉપર” (Acetate of Copper) લગાડવું, અથવા “કેલોમેલ” (Calomel) ભભરાવ્યા કરવું.

જો મસો એક સાંધા ઉપર, અથવા, હોટ ઉપર, અથવા પાંપણ ઉપર થયો હોય તો તેની ઉપર જલદ તેજામો અથવા કાસટીકો, ડાક-તરના કણા અથવા દેખાડયા વગર, મુકવાની ઉતાવલ અથવા ભુલ કરવી નહી.

અથવા, “સેવીન”ના પાંદડાં (Savine leaf) નો ભુક્કો, “અંશીટેટ આફ કૉપર” (Acetate of Copper) સાથે બેલીને ભભરાવવો. બેઢના સરખા ભાગ લેવા.

અથવા, દરરોજ સહવારે ચોકસ વખતે, મસા ઉપર, જલદ સરકે, લગાડતા રહેવું.

વરસુડી.

• (Wen=વેન.)

ચરખી અથવા ખીજે એવોજ ચીકણો પદાર્થ રાખનારાં એક ઘડને વરસુડી કહેછે. ઘણું કરી તે માથાં અથવા પીઠ અથવા ગરદન ઉપર થાયછે. એ કાંઈ દુખ દેતી નથી, તે પણ જો કાંઈ એખ જેવી થઈ પડ્યાથી તેને દૂર કરવાની જરૂર જણાય તો તે ડાકતરનાં હથીઆર વડેજ સારી રીતે થઈ શકેછે, અને તેમ ચીરાવામાં કશી ધાસ્તીની રહેતી નથી. પણ જો તેને કપાવવી નહી હોય તો ખીજા નરમ એલાજો નીચે મુજબછે:—

“ કમપાઉન્ડ ટીંકચર આફ આયોડીન ” (Compound tincture of iodine) નાં પાંચથી દસ ટીપાં પાણીમાં ભેલીને દીવશમાં ત્રણ વખત લેવાં; અને નીચલી મેલવણીનો મલમ રાત દીવસ તે ઉપર લગાડ્યા કરવો:—

આયોડાઈડ આફ પોટેશીઅમ (Iodide of potassium).....	દ્રામ	૧.
કેમફર પાઉડર (P. Camphor).....	દ્રામ	૦ા.
લાર્ડ (Lard)	આઉસ	૧.

એમાંની પેહેલી જનસને બરોબર ભુકો કરીને જરા પાણી સાથે ભેલીને પછી મલમમાં મેલવવી.

અથવા, પેહેલાં વરસુડીની ઉપર “ આયોડીન ” લગાડીને પછી તે ઉપર નીચલી મેલવણીનું લોશન મુકવું:—

મ્યુરીએટ આફ એમોનીઆ (Muriate of ammonia).....	આઉસ	૦ા.
સ્પીરીટસ આફ વાઈન (Sprts. of wine).....	આઉસ	૧.
એલડર-ફ્લાવર વોટર (Elder-flower water).....	આઉસ	૩.

અથવા, રાઈ-અંટગનનાં ખીજ-સમુદ્રશીન-ગુગુલ એ સુધલી જનસોનો અકેક તોલો લેઈને તેનો ખારીક ભુકો કરવો, અને પછી સફેદ મીણને મીઠાં તેજમાં મેલવીને આતશ ઉપર ગરમ કરવું, અને પછી તે મેલવણીમાં ઉપલો ભુકો ભેળવો, અને એ રીતે સુધલાનો મલમ જેવો બનાવી વરસુડી ઉપર મુકવો; એથી જો તે પાકે તો ચીરીને બરોબર નેરવવી અને પછી રૂજ લાવવી.

અથવા, સોજ ખીજી મટોડીના ઘણોજ ખારીક ભુકો પાણીમાં મેલવીને વરસુડી ઉપર લગાડ્યા કરવો અને તે ઉપર પાટો બાંધવો. એના ઘણા વખત ઉપયોગ કીધાથી વરસુડી ખેસી જાયછે.

નખછર.

(Whitlow=વીલો)

ઉત્પત્તીનાં કારણો.—આંગળાંના છેડામાં કાંઈ ખારીક વસ્તુ જેવી કે સોય ઠાંચણી કે લાકડાંની ખારીક ચીપ ભાકાવારી; અથવા મધમાખ અને ખીલ કાંઈ માખીઓનો ડંખ લાગ્યાથી એ દરદ થાયછે.

નીશાણીઓ.—આંગળું નખ આગલથી સુછને રાતું થાયછે, અને રાતદહાડો તેમાં સખત દુખારો અને ઘટકા ચાલુ રહેછે, અને જો એ સોજો નરમ નહી પડ્યો તો તેમાં પડ બધાયછે.

એલાળો.—જેવી એની શરૂઆત જણાય તેવુંજ આંગળાંને ખમાય એટલાં ગરમ પાણીમાં બોળવું અને તેમાં જરા રાખી મુકી, અંદર ખીજું ગરમ પાણી ઉમેરતાંજ જવું; અને વળી તેને ગરમ પાણીનો ખાકુંખી આપવો. એથી નખછર ઘણું કરીને સુકઈને બેસી જશે.

અથવા, નખછરને હાતે દાખીને તે ઉપર પાટળો પાટો બાંધી દેવો, અને એમ બે દીવસમાં ત્રણ અથવા ચાર ચાર વાર કસ્યા કરવું; એથી સોજો અને દુખારો જતો રહેશે, અને આંગળાંને છેડે જરા પાકેલી જગા જણાશે તેને ચીરીને અંદરથી રસી કાઢી નાખ્યાથી દરદ જતું રહેશે.

અથવા, નખની કીનારી ઉપર અને તેનાં થડ આગલ “ટીંકચર આફ આયોડીન” (Tincture of iodine) લગાડ્યા કરવું. અથવા એ ટીંકચરને બદલે “ટીંકચર આફ આરનીકા” (Tincture of arnica) ખી લગાડશે તો ચાલશે.

અથવા, “સુગર લેડ” (Sugar of lead) નાં પાણીમાં થોડું “લાડેનમ” (Laudanum) ભેલીને તેમાં બોળેલું કપડું આંગળી ઉપર મુક્યા કરવું.

જો તેને પાકવવાની જરૂર જણાય તો તેની ઉપર અલસીના અથવા ઘઉંના આટાનો અથવા ખાફલા કાંદાનો ગરમ સેક કરવો અને જેવું પાકેલું જણાય તેવુંજ તેને ચીરાવાને ભુલવું નહી.

આંગળાંને વારંવાર ગરમ પાણીમાં બોળ્યા કરવું, કારણ કે નખછરમાં ચામડીને છુટી અને નરમ રાખવાની ઘણી અગત્યછે.

દરાઝ.

(Ring-worm=રીંગ-વર્મ.)

એ એક હઠીલું ચામડીનું દરદ છે. એ જોકે શરીરના કોઈખી ભાગ ઉપર ફટી નીકલેછે, પણ એની ઘણીખરી બેઠક માથાં ઉપર હોય

છે. એમાં ગાળ કુંડાલાં નેવાં ચાઠાંએ પડેછે, અને કાઠને ધવડ્યાથી માંહેથી પાણી નીકલેછે.

ઉત્પત્તીનાં કારણો.—કંગાલ અથવા ખરાબ ખોરાક; લાંબો વખત ચાલુ રાખેલું તરકારીનું ખાણું ઇત્યાદી.

એલાએ.—જો માથાં ઉપર ઘઘ હાંયતો પેહેલાં તેની ઉપર આટાની ગરમ પોલટીશો મુકવી, પછી તેની આસપાસની જગાના ખાળ ખોરાવી નાખીને દરાઝને ખરોખર સાફ કરવી; અને તેની ઉપર નીચલું લોશન અને નીચલો મલમ લગાડતા અને ચોપડતા રહેવું:—

લોશન.—

સલ્ફેટ ઓફ ઝીંક (Sulphate of Zinc).....	દ્રામ	૧
એલડર-ફ્લોઅર વોટર (Elder-flower water).....	આંઊંસ	૨

મલમ.—

સીટ્રન ઓઈનમેન્ટ (Citron ointment).....	દ્રામ	૧
સ્પર્માસીતાઇ સીરેટ (Spermaceti cerate).....	દ્રામ	૭
ક્રીએસોટ (Creasote).....	ટીપાં	૧૫

એ મલમને રાતે લગાડીને સુવું, અને સહવારે તેને સાબુ વડે ખરોખર ઘાઈને સાફ કરીને તે ઉપર પેલું લોશન મુકવું. અને એમ અવારનવાર કર્યા કરવું. અને જો બાલકને એમ થયું હોય તો, છ થી નવ વરસની વયનાં ને, નીચલી જીનસોના છ પડીકાં ખનાવી તેમાંથી અડેક દર સહવારે આપવું:—

રહબાર્બ પાઉડર (Rhubarb p.).....	ગ્રેન	૧૨
સ્કેમની પાઉડર (Scammony p.).....	ગ્રેન	૧૨
જેલપુ પાઉડર (Jalap p.).....	ગ્રેન	૨૪
કલોમેલ (Calomel).....	ગ્રેન	૯

અથવા, તે ભાગને ગરમ પાણીએ ખરાખર ઘાઈને સાફ કરીને ખરાખર સુકવવો, અને પછી તેની ઉપર નીચલી મેલવણીનું લોશન મુકવું:—

નાઈટ્રેટ ઓફ સીલ્વર (Nitrate of silver).....	દ્રામ	૧
ડાઈલ્યુટ નાઈટ્રીક એસીડ (Nitric acid dilute).....	આંઊંસ	૧૦

અથવા, નીચલાં લોશન અને મલમોમાંથી જે ગમે તે લગાડવાનાં. કામમાં વાપડવો:—

લોશન:—

સલ્ફેટ ઓફ ઝીંક (Sulphate of Zinc).....દ્રામ ૦૧
એસીટેટ ઓફ લેડ (Acetate of lead).....ગ્રેન ૧૫
પાણી (Water).....આંઉસ ૬

મલમ:—

બારબેડોઝ ટારનો મલમ (Barbarloes tar ointment).....
કાળાં મરી (Black pepper).....અમચી એક
ચરબી ડુક્કરની (Lard).....થોડી. (એ સધલાને સાથે મેલવો)

મલમ:—

સબ-એસીટેટ ઓફ કૉપર (Sub-acetate of copper).....દ્રામ ૦૧
કલોમેલ (Calomel).....દ્રામ ૧
સ્પરમેસેટીનો મલમ (Spermaceti ointment).....સાંઉસ ૧

અથવા, “આયોડીન” નું ટીંકચર (Tincture of iodine) ખી
લગાડવાથી ફાયદો કરેછે.

અથવા, કોકમનાં, અને જમાલગોટાનાં તેલને મીનની સાથે
મેલનીને ચોપડવાં.

અથવા, એ દ્રામ ટંકણખાર અને ચાર આંજીસ સરકો, એ બેજને
ગજકરણનાં પાંદડાંનાં રસમાં મેલવીને લગાડવું.

અથવા, કપુર-ફટકી-ગંધક-તથા કાથો એ સધલાં સરખે ભાગે
લેઈને લીંબુના રસમાં મેળવીને ચોપડવાં.

અથવા, તે જગાને કાથાની દોરડીથી ખરાખર ચોળીને તેની ઉપર
તુરતજ ગુલબગશ્તીનાં પાંદડાંનો રસ જરા નીમક સાથે ભેલીને લગાડવો.

અથવા, રાઈનાં છલાં કાહડીને સરકામાં ઘુટીને જરા નરમ ખના-
વી ચોપડવી.

અથવા, ગંધક વાટીને તેનો ભુકો ઉપર દાખ્યા કરવો.

અથવા, તેને ખરાખર સાફ કરીને તે ઉપર ચુનાનું પાણી ચોપડ્યા
કરવું.

અથવા, એક નવાઈ જેવો ગામઠી એલાજ તો એ છે કે—ભી-
વાસી એટલે ભુખાં રહેલાં માણસનાં મોહડાંની થુક દરાઝ ઉપર
લગાડવી.

અવારનવાર જુલાબો લેઈ કોઠો સાફ રાખતા રહેવું.

ખીલ.

(Pimples=પીમપ્લસ.)

ખીલ જોકે ઘણુકરીને તો જુવાનીના પુરુષાહરની નીશાણુ દેખા-
ડછે, તોખી તેઓ ઘણાવેલા લોહીના પીગાડાયી, બદહજમીયી અને
ઘણા દારૂ પીધાયી થઇને ઘણા પીડા આપેછે.

એલાએ. —નીચલી મેલવણી એક ગજાશ જીનર વાઈનમાં રાતના
સુતી વખત લેવી:—

ટીકચર આફ કારડેમમ્સ (Tinct. of cardamoms).....દ્રામ ૧

ઇપીકાકુઆના વાઈન (Ipecacuanha wine).....ટીપાં ૧૫

• ફ્લોવર્સ આફ સલ્ફર (Flowers of sulphur.).....ગ્રેન ૧૦

એ એક અથવા એ રાતને આંતરે પીવું, અને તે વખતે ઝાડોખી
સાફ લાવ્યા કરવો.

ખીલવાલા ભાગને ગરમ પાણીએ સેકીને તેની ઉપર નીચડું
લોશીનું મુકવું:—

સ્પીરીટ આફ વાઈન (Spir. of wine).....આંકિસ ૨૫

ઊકાળીને થંડું પાડેલું પાણી.....દ્રામ ૧

અથવા નીચલી મેલવણી લગાડી:—

• ઑલીવ આઈલ (Olive oil).....આંકિસ ૧

• સફેત મીણ (White wax).....દ્રામ ૧

બાઈકારબોનેટ આફ પોટેસ (Bicar. of potash).....દ્રામ ૧

પેહેલા તેલમાં મીન ભેલીને પીગલાવવું અને પછી તેમાં ત્રીજી
જીનશ મેલવવી.

અથવા:—

સલ્ફેટ આફ ઝીંક (Sulphate of Zinc).....દ્રામ ૦.૫

ઊકાળીને થંડું પાડેલું પાણી.....પેટ ૧

એ બેઉ મેલવીને લગાડવું.

અથવા, કપુરને દારૂમાં મેલવીને આગ ખસે ત્યાં સુધી લગાડવો.

અથવા, મટરનો આટો સરકામાં ભીંજવીને ચોપડવો.

અથવા, કડવી બદામનો રસ મીઠાં તેલમાં ભેલીને લગાડવો.

અથવા, મીઠું તેલ ચુનાના પાણી સાથે ભેલીને ચોપડવું.

અથવા, કડવા વાલનો આટો સરકામાં મેલવીને ચોપડવો.

અથવા, નાળીએરના કાકડાતું પાણી લગાડ્યા કરવું.

અથવા, દરાખનાં ઝાડનું લાકડું ખાળીને તેની રાખ સરકા સાથે મેલવીને ચોપડવું.

અથવા નીચલી મેલવણી ગરમ કરીને લગાડવી:—

કટકી.....	દ્રામ ૨
લીંબુનો રસ	દ્રામ ૪
મલાહી.	દ્રામ ૪
ખાંડ	દ્રામ ૦૧
કપુરનું પાણી.....	દ્રામ ૪
ચુનાનું પાણી.....	દ્રામ ૪
તાજું દૂધ.....	આંઝિસ ૬

એ સધલાંને ગરમ કરીને લગાડવું.

અથવા, મરઘીનાં ઈંડાનાં કાટલાં, તથા મરઘીનાં હાડકાં ખાળીને તેની રાખ સરકામાં મેલવીને ખીલ ઉપર ચોપડવી.

ખુજલી અથવા કીડ.

(Itch, or Scabies-ઈત્ચ આર સ્કેબીઝ.)

ચામડીમાં પેદા થયેલા છનાં ઝાડાઓથી એ દરદ ઉત્પન્ન થાયછે, એની કીડ અતીઘણી લાગેછે.

એલાળે.—ગતનાં સુતી વખતે ગંધકનો મલમ ચોપડવો અને સહવારે સાબુએ તે ભાગ ઘોઈ નાખી પાછો તેજ મલમ લગાડવો.

અથવા નીચલી મેલવણી તે ભાગ ઉપર ખરાખર લગાડવી અને પછી તે ઉપર ઑલીવનું તેલ (Olive oil) લગાડવું:—

લાઈકર એમોનીઆ (Liq. Ammon.).....	આંઝિસ ૧
કેમફોરેટેડ આલકોહોલ (Camphorated alcohol).....	દ્રામ ૧૧
બે સાલ્ટ (Bay salt).....	આંઝિસ ૦૧
પાણી (Water).....	પેંટ ૧

અથવા, મોઘરેલ અને લીંબુનો રસ ભેલીને ચોપડવો.

અથવા, સુખંડનું તેલ ઑલીવનાં તેલમાં અથવા લીંબુના રસમાં ભેલીને ચોપડવું.

અથવા, નીચલો મલમ સારી પેઠે રાત દાહડો ચોપડવો અને દરેક વખતે તે ભાગને સારી પેઠે પેહેલા સાફ કરવો:—

ફ્લોવર્સ આફ સલ્ફર (Flowers of sulphur).....	આંઝિસ ૧
કાર્બોનેટ આફ પોટેશ (Carbonate of potash).....	દ્રામ ૧
ડુક્કરની ચરબી (Lard).....	આંઝિસ ૨

અથવા, નીચલી છનસોને મીઠાં તેલમાં મેલવીને ક્રીડવાલા ભાગ ઉપર ચોપડતા રેહવું:—મુડારસીંગ, કપુર, કલ્લાઈ સફેદો, ગંધક, કાચો. (એ બધી સરખે ભાગે લેવી.)

ખોરાક:—માછલી તથા દારૂનો ઉપયોગ મુદ્દલ નહી, અથવા શણેજ સેહેજ કરવો.

સેવટ.

Nettle Rash or Urticaria=નેટલ રેશ ઓર અરટીકરીઆ.)

એ દરદમાં ચામડી ઉપર, કવચના રોપાનાં ધસારાથી જેવાં દીખાં કેદે, તેવાં રાતાં અથવા ઉજલાં દીખાં ઉઠેછે, અને તેઓમાં અતીઘણી અગત બૂળેછે અને ક્રીડ લાગેછે.

ખરાબ, અને વાસી ખોરાક ખાધાને લીધે બગડી ગયેલું લોહી એની ઉત્પત્તિનું મુખ્ય કારણ બનેછે.

એલાએ.—તે ભાગે ઉપર નીચલું લોશન મુકવું:—

કારબોનેટ ઓફ એમોનિઆ ((carb. of ammon.).....દ્રામ ૧૩.

સુગર ઓફ લેડ (Sugar of lead) .....દ્રામ ૦૧.

એલ્ડર-ફ્લોવર વૉટર (Elder-flower water).....પેટ ૦૧.

અથવા નીચલું લોશન વાપરવું:—

હાઈડ્રોસાઈએનિક ઍસીડ (Hydrocyanic acid dil.).....દ્રામ ૧-૨.

ગ્લીસરીન (Glycerine) .....આઉન્સ ૧.

સુગર ઓફ લેડ (Sugar of lead).....દ્રામ ૧.

પાણી (water).....આઉન્સ ૧.

રાતે સુતી વખતે ચાર ગ્રેનની “ બ્લુ પીલ ” (Blue pill) ગળવી અને સહવારે ઉઠીને સુનામખીનો જીલાખ લેવો. જો દરદ વારેબડીએ પતું હોય તો નરમ જીલાખોથી ત્રાડો સાફનો સાફ રાખવાને ચુકવું નહી

દાહજવું અથવા બળવું.

(Burns=બર્નસ.)

કાઈખી કારણથી જ્યારે કાઈ ભાગ દાહજી બન્યો તો તુરતજ તે ઉપર કાઈખી જાતનો સરકો લગાડી દેવો.

અથવા, ગુલે અરમાની વાટીને સરકામાં મેલવીને ચોપડવી.

અથવા, લખવાની શાહી ચોપડી દેવી.

અથવા, મરધીનાં ઈડાંની સફીદી, અથવા દંડી, છાસ, અથવા દુધ લગાડવું.

અથવા ઑલીવ ઑઈલને ચુનાનાં પાણી સાથે મેલવીને તે આપડી.

અથવા ઑલીવ તેલમાં બે, આઉસ “લાઈકર પોટેશ” (Liq. Potas.) ભેળીને તે લગાડવું.

અથવા તુસ્તજ બજેલી જગા ઉપર આટો ભભરાવવો, અથવા રૂઢિ બાળીને મુકવો.

જેહરો.

દંખનાં અને દવાનાં.

સાંપનો દંખ.

(Snake-bite=સ્નેક બાઈટ.)

જેવું માલમ પડે કે સાંપનો દંખ લાગ્યો છે, તેવું તુરત એક રમાલ અથવા કપડું અથવા દોરી લેઈને દંખની જગાથી થોડી ઉપર મજબુતીથી બાંધવી. જ્યાં પાટો બાંધવાને બને નહીં ત્યાં આસપાસનાં ભાગ ઉપર ખુબ જોરથી દવાન કરવું તથા દંખની જગાને ઊંચકીને આંગણાં વડે મજબુત દાબી રાખવી.

પાટો બાંધ્યા પછી તુરતજ દંખની જગાને ચુસી લેવી. પણ ચુસનારે સંભાલ રાખવી કે તેનાં મોહડાંમાં કાંઈ ચીરો હોય નહીં, અથવા પારાઓમાંથી લોહી નીકલતું હોય નહીં. જો પાસે બ્રાંડી અથવા ખીજો કાઈની દારૂ હોય તો જેહર ચુસનારે પેહેલાં તેનો કાગલો ફરીને પછી ચુસવું; અને ચુસી રહ્યા પછી બ્રાંડીનો ફરીથી કાગલો કરવો. અને વળી દંખવાલી જગાનેથી બ્રાંડીથી સારી ઘેરે ધોવી. અને પછી બસતા લાકડાંથી અથવા આતશથી અથવા તાતવેલાં લોખંડી તે જગાને બાલી નાખવી.

જો આગલ સુરાખારનો તેળખ, અથવા જલ્લદ “લાઈકર એમોનીઆ” (Liq ammoniac) હોય તો એક સળીને છેડે કપડું બાંધી તેવર્તે છેડે દંખની અંદર લગાડવું કાસટીક હોય તો તે છુટે હાથે લગા-

ડવી. જે ચાલતી છરી હોય તો દંખની જગા ઉપર અને તેની આસપાસની જગા ઉપર ઘા પાડવા અને થોડું લોહી વેહવા દેવું, અને પછી તે ઉપર એક વેહેતુંરનું ગલાસિ મુકવું.

જે વખતે પાટો ખાંધ્યો તે વખતે તુરતજ એક અથવા બે વાર્ધન ગલાસિ ઘ્રાંડી પાવો, અને પાંચ દસ મીનીટમાં ફરીથી આપવો. જે આંગ થડું થયું હોય તો ગરમ પાણીની ખાટલીના સેક કરવા. એ પછી ધાની ઉપર “ઈપેકાકુઆના પાઉદર” (Ipecacuanha powder) ની ગરમ પાણીમાં પોલટીસ બનાવીને મુકવી. જે કેફ અથવા ઊંધ લાગે તો દરદીને ઊંધાવા દેવો નહી, પણ તેને ચોરડામાં ખુબ હીલચાલ કરાવવી.

ઈસર મુલનાં અથવા નહીતો જમાલગોટાનાં પાદડાં ચવાડવાં. જમાલગોટાનાં પાદડાં જખમ ઉપર ખાંધવાં.

તુરત થોડી મરગીઓ મંગાવવી, અને તેના સફરાની જગા તે દંખાયલી જગાં ઉપર દાખવી, એટલે મરગી (તેનાં આંગમાં જેહર ચુસ વ્યાધી) તુરત મરી જશે. જ્યાં સુધી એમ મરગીઓ મરે ત્યાં સુધી તે વાપરવા કરવી.

જેવો દંખ લાગે તેવોજ તે ભાગ ઉપર છરીના ઘા કરીને એક સાંખરસીંગનો ખળેલો કટકો મુકવો, તે બે મીનીટ સુધી તેની ઉપર વલગી રહી નીચે ખરી પડશે. તેને થંડાં પાણીનાં વાસણમાં બોળી કપડામાં દાખીને સુકવવો અને પાછો મુકવો. એમ જ્યાં વેર તે મુદલ વલગી રહેજ નહી ત્યાં વેર કરવું. એ ઉપાય સારો કહેવાએ છે.

વીધુનો દંખ.

(Scorpion-bite=સ્કૉર્પીઅન બાઈટ.)

ઘ્રાંડીમાં નીમખ ભેલીને તે જેવો વીધુ દંખે તેવોજ તે જગા ઉપર લગાડવો.

અથવા, ખાફેલો કાંદો; અથવા ખાવલનાં લાકડાંની રાખ ડાવેલું પાણી; અથવા, “લાઈકર એમોનીયા ફોર શીઅર” (Liq. Ammoniae Fortior) નાં ટીપાં; અથવા, “ઈપેકાકુઆના પાઉદર (Pulv. Ipecac.) ને પાણીમાં મેલવીને તે; અથવા મુળાનો રસ તે દંખેલા ભાગ ઉપર મુકવો અથવા લગાડવો.

અથવા ત્રણ તોલા સાંખરસીંગનો ભુકા પાણીમાં ઉકાળીને તે પાવો. અથવા, ખીજેરાનાં ખીજ પોણા તોલો ખારીક ભુકા કરીને ફકાડવાં. અથવા, લસનને છુંદીને ગાયનાં ધીમાં મેલવીને તે જગા ઉપર ખાંધવું. અથવા, પાણીમાં નીમક ડાહવીને તે આંખમાં નાખવું.

ખીજા દંખો માટેખીં એવાજ એલાળે ઉપયોગી ઠડશે.

સોમલનું જેહેર.

જેવું એ જેહેર લીધેલું જાણાય તેવુંજ ઉલટી લાવવા માટે “ઇપી-કાકુઆના પાઉદર” (Ipecacuanha powder) ના ૩૦ ગ્રેન તથા “સલફેટ ઓફ ઝીંકનાં” (Sulphate of zinc) વીસ ગ્રેન સાથે ગરમ પાણીમાં ડાહવીને પાઈ દેવું. અથવા રાઈને અથવા નીમકને ગરમ પાણીમાં ભેલીને તે પાઈ દેવું, અને ઉલટી આવે ત્યાં વેર પાયાજ કરવું; છંડાની સફેદી પાણીમાં મેલવીને તે, અથવા જવનું પાણી, અથવા દુધ, અથવા શુદ્ધરનું પાણી મોટા જથ્થામાં આપવું; અથવા મીઠાં તેલમાં ચુનાનું પાણી ભેલીને તે, અથવા કાલસાના ભુકાને પાણીમાં ડાહવીને આપી દેવો. “હોરોફોર્મ” તથા “હેનબેન” (Henbane) એક સરખા ભાગમાં લઈને પેટ ઉપર ચોપડવાં, અને ગળે ચમચી “સીરપ ઓફ ડાયલાઈઝડ આયરન” (Syrup of dialysed iron) પાણીમાં મેલવીને અર્ધે અર્ધે કંલાઈ લેવા કરવું.

અફીમનું જેહેર.

જેવું જાણાય તેવું તુરત ગરમ પાણીમાં રાઈ ભેલીને, અથવા “સલફેટ ઓફ ઝીંક” (sulphate of zinc) ગરમ પાણીમાં ત્રીસ ગ્રેન સુધી મેલવીને પાઈ દેવી. એવા ખીમારને કદીખી ફકામાં પડવા ઉપવા દેવો નહી, પણ તેને ઓરડામાં ચલાવ્યા અથવા દોડાવ્યા કરવો. માથાં અને મોહડાં ઉપર ચંકું પાણી છાંટ્યા કરવું, અને ઘણી સખત કાશી ખનાવીને પાઈ દેવી.

દવાનુ માપ તથા વજન.

સંગીન અથવા સુકી દવાઓને
તોલવા માટે.

૨૦ ગ્રેન	=	૧ સ્કુપલ.
૩ સ્કુપલ	=	૧ ડ્રામ.
૮ ડ્રામ	=	૧ ઑંઝિસ.
૧૬ ઑંઝિસ	=	૧ પાઉન્ડ.

પ્રવાહી દવાઓને માપવા અથવા
ભરવા માટે.

૬૦ મીનીમ	=	૧ ડ્રામ.
૮ ડ્રામ	=	૧ ઑંઝિસ.
૨૦ ઑંઝિસ	=	૧ પાઈન્ટ.
૮ પાઈન્ટ	=	૧ ગ્યાલન.

વજનોની સેહેલી સમજ.

એક ચમચી	=	૧ ડ્રામ.
એક ચમચો	=	૨ ડ્રામ.
એક મોટો ચમચો	=	૪ ડ્રામ.
એક લીકર ગ્લાસ	=	એક ઑંઝિસ.
એક વાઈન ગ્લાસ	=	બે ઑંઝિસ.

એક મહુભાર	= ૧ ગ્રેન.	૨૧૧ તોલા	= ૧ ઑંઝિસ.
૧૫ ગ્રેન	= ૧ માસો.	૪૦ તોલા	= ૧ રતલ.
૪ માસો	= ૧ ડ્રામ.	૧ રતલ	= ૧ પાઉન્ડ.
૩ ડ્રામ	= ૧ તોલો.		

ઊંમર મુજબ દવા કેમ આપવી ?

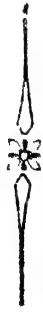
નીચલા કાઠા ઉપરથી માલમ પડશે કે જુદી જુદી ઊંમરે ધોરાકનો વજન કેટલો આપવો. એટલે, જો માઠી ઊંમરનો માણસ એક ચોકસ વજન લેઈ શકે તો ચાર વરસનું એક બાલક તેજ દવાનો કેટલો જથો લેઈ શકે તે એ ઉપરથી જણાશે. જો ઊંમરે પુગલો માણસ એક જાતની દવાનો એક દ્રામ લેઈ શકે તો ચાર વરસનું બાલક ફક્ત એ જથાનો પાંચમોજ ભાગ, એટલે પાર ટ્રેન, લેઈ શકેછે; અથવા એ વરસનું બાલક તેના ફક્ત આઠમોજ ભાગ, એટલે સાડાસાત ટ્રેન, લેઈ શકેછે; અને એક મહીનાનું બાલક ફક્ત તેમાંનો ચોવીસમો ભાગ, અથવા હડી ટ્રેન, લેઈ શકેછે. એ કાઠો નીચે મુજબ છે:—

ઊંમર. દવાઈ લેનાર બાલકની અથવા માણસની.		માઠી ઊંમરનો માણસ લે તેના કેટલામો ભાગ તે લેઈ શકે છે.		માઠી ઊંમરનો પીમાર નો ધોરાક જો એક દ્રામ હોય તો તે કેટલો લઈ શકે.	
૧	મહીના.	૨૪	મા ભાગ.	૨૧	ટ્રેન. •
૬	મહીના.	૧૫	મા „	૪	„
૧	વરસ.	૧૨	મા „	૫	„
૨	„	૮	મા „	૭	„
૩	„	૬	મા „	૧૦	„
૪	„	૫	મા „	૧૨	„
૫	„	૪	મા „	૧૫	„
૭	„	૩	જો „	૨૦	„
૧૪	„	૦.૧૧	„	૩૦	„
૨૦	„	૨.૩	„	૪૦	„
૨૧ થી ૪૦	„	આખો	ભાગ.	૧	દ્રામ.
૬૦ થી ૭૦	„	૦.૧૧	„	૪૫	ટ્રેન.
૮૦ થી ૯૦	„	૨.૩	„	૪૦	„
૧૦૦	„	૦.૧૧	„	૩૦	„

આઝારે હોંદ્દાં

અથવા

ગામઠી વપરાતી દવાઓનાં હોંદી અને ગુજરાતી નામો, તેમની જુદી જુદી બનાવટો, તેમની ખાશીયતો અથવા ગુણો, અને તેમને ખાવાના વજનોનો એક ડાપયોગી કોઠો.

(“ હાઈજેન આફ મેડીસીન ” - ડોપરશી.)

ગુજરાતી નામો.	હોંદુસ્તાની નામો.	જુદી-જુદી રીતની બનાવટો.	ગુણો મુજબનો ડાપયોગ.	ખાવાનો વજન કેટલા સુધી આપવો.
કરીઆતુ	ચીરીઆતા	સુકા પાળાનો કાણવો અને ટીંકચર	નખલઈ, પદહજમી, ભુખનું કમંતી થવું, અને તાવ હોય ત્યારે શકતી લાવવા માટે.	ટીંકચર=દ્રામ ૧૫ કાણવો=આંજીરા ૩ ઐત=૨૦ થી ૩૦
કટીસા	કાટીસા	એમાંથી નીકલતા ગુંદરનો ભુકો	ગંડના આબર ડાપર.	
કપુર	કકૂર	ચલકતા જાંવડાઓનું બીજવેલું પાણી. બંધા લીનીમંત, કરતલ નરમ પાડવા માટે બાહરેથી ચોપડાય તથા ટીંકચર, તથા પાણિદર.	ચાણુ સંધીવા, સાંધાઓનો દુખારો અને ઐત=૨ થી ૫ જાંવડાઓનો દુખારો માટે બાહરેથી ચોપડાય છે. ખયાની ખાંસી. અને મોઢાં માણસોનાં ધાતના દરદ પર. તથા ખાંસી અને ગંડના આબર ઉપર પવાયછે. પરસેવાની એથી છુ- ટથી પડેછે.	

ગુણગતી નામો.	હીંદુસ્તાની નામો.	જુદી-જુદી ગીતની બનાવટો.	તુણા મુજબનો ઊપયોગ.	ખાવાનો વજન કેટલો મુઠ્ઠી આપવો.
કુખાબચીની અથવા તાહુડાં મરી. કમરકશ	કુખાબચીની કમરકશ	ખીયાંનું તેલ, પાઉદર, ટીંકર, અને એકસત્રેકત.	રાંડના આબર, ધાતના પડવાં, અને જઈક પાઝિદર=દ્રામ ૨ ટીંકર=દ્રામ ૨ તેલ=મીનીમ ૨ ગ્રેન= ૫	
કાથો	કાથ	મુળવાં તથા પાદડાંનો અરક તથા કાહવો.	ચાતુ અતેશાર અને મરડા ઉપર.	
કાકમારીના ખીજ કાલા કુતકી	કાકમારી કે ખીજ કાલા કુતકી	ફલ તથા ખીયાંનો મલમ. મુળીઆંનો ભુકો, અને તેની પોલતીસ અથવા પ્લાસતર. નથી	અતેશાર ઉપર પીવામાં, અને દાંત દુખતા હોય અથવા પાગ શુભ્રવા હોય ત્યારે ખાહરથી કાહવો=આંઝિસ ૧ પાઝિદર=ગ્રેન ૧૫ જોઈએ એટલો લગાડવો.	
કાપીલો	કાપેલા	ખીજની ફળીનો પાઉદર.	શરીર ઉપરની પુજ્જલી સાફ કરવાનો.	જોઈતો વજન.
કાલીછરી	કાલાછરા	ખીયાં.	જલંદર ઉપર, (પણ એ એલાજ ચોકશ ચોકશ નથી.	
કાળાંમરી	કાલી મી-ગ્રીચ, અથવા શાહ મોરીચ	પાઉદર.	કરમ મારી નાખવા માટે.	
			શક્તી લાવવા, તથા ધાનમાંનું ફૂધ વધારવા.	"
			મુજેલાં ગળાં માટે કોગળા તરીકે; તાવ, કોલેરા, અને જઈક માણસોને થયેલા હરશાના મશા માટે.	"

ગુજરાતી નામો.	હિંદુસ્તાની નામો.	ગુદી-ગુદી ગ્રીતની પનાવટો.	ગુણો મુજબનો ઉપયોગ.	ખાવાનો વજન કેટ- લા સુધી આપવો.
કાંદો જંગલી	જંગલી પી- યાઝ.	ગોંલ મુળીયાંનો ટીંકચર. સરકો તથા પાઉદર.	ખાંશી ઉપર.	ટીં. = મી. ૨. થી ૩.૦ પાઉદર = એન ૧ થી ૨ જલ્લદ અરક = એન ૧/૩.૦
કાચુરો જેહુરી કુચીલા		ખીયાં તથા છાલનો ટીંકચર તથા પાઉદર, તથા જલ્લદ અરક.	તાવ ઉપર, અને લકવા ઉપર.	
કાળા ધાણા	કાલા દાના	ખીયાંનો પાઉદર, અરક અને ટીંકચર.	ઝાડો લાવવા માટે ઘણા સારો એલાજ.	પાઉદર = દ્રામ ૨
કેસર જાફરાન	જાફરાન	મુકાં ફુલો. પકવાનમાં મુગંધ અને ખુશલેહેજ તલાવવા માટે.	જોષ્ટો વજન	
કેલનું ઝાડ, ફેલકા પર અથવા તેનું પાં- દડું		પાંદડાંઓ કે મળાં અથવા લીલાં.	દાઝી ગયલી અથવા છાગગ ઉડેલી જગા- ઓ ઉપર મુકવા માટે.	"
કોકમનું તેલ	કોકમકા તેલ	તેલનો મસમ, અથવા અ- મરચું, તેલ.	થયલા જખમો જેની ઉપર અમસથો ઓ પડવા માટે.	"
ખ. ખસંખસ	ખસખસ	ખીયાંનો કાહવો.	તાવમાં, હુશીઆરી લાવવા માટે.	"
ખોરાશાની અજબો	ખોરાશાની અજબે	છાલ અને મુળીયાંનો પા- ઉદર.	ઝાડો લાવવા માટે.	સ્કુપલ ૧ થી દ્રામ ૦.૧

દ્રામ ૨

૨.૨૫

ગુજરાતી નામો.	હિંદુસ્તાની નામો.	શુદ્ધિ-શુદ્ધી રીતની ખતાવટો.	ગુણો મુજબનો ઊપયોગ.	ખાતાનો વજન કે- ટલા સુધી આપવો.
ગ.				
ગજગા, અ- થવા કવારો ગુ લગો	કાતકાલીજા પાંદડાંનો પાકિદર.	તાવમાં, અને શક્તી લાવવા માટે.		ગ્રેન ૧૫ થી ૩૦
ગરમારો ગરજનનું તેલ ગંધક	શોંડલ ગરજનકોતેલ અમલશા, અથવા ગંધક	ફલનો ગર્ભ તેલ. પાકિદરનો મલમ.	ઝાડો લાવવા માટે. ગંડના આબર માટે. ચામડી, ઉપરની કીડ દુર કરવા માટે મલ- મ, અને ભુકાનો ખાચો માટે નરમ જીભાખ.	દ્રામ ૪ થી આંઝિસ ૧ મી ૧૨૦ થી દ્રામ ૦.૧૧
ગુગલ ગાંજી, અથવા ભાંગ ભાંગ, અથવા ચરસ	ગુગલ ભાંગ ચરસ	ગુંદર. ગુંદર જેવો રસ તે ચરસઃ પાંદડાંસાથનો પાળો તે ગાંજી; ધારૂ છે. અને ઘાંખડી વગરનાં મોટા પાંદડાં તે સખજ, ભાંગ અથ- વા સીંધી.	ખાંડી ઉપર આપવા. કેટલાં લાવે છે; દશતાનને લગતો ખીંગાડો મુ- ત્રીકચર=મીનીમ ૨૦ થી ૩૦ એકસત્રેક્ત=ગ્રેન ૦.૧૧	ગ્રેન ૧ થી ૨ થી ૩૦ એકસત્રેક્ત=ગ્રેન ૦.૧૧
ગુલવેલનો પાળો	ગુલંકા, શા- લીજીલો, અ- થવા, ગુલબેલ ગોકર	મુળીયાંનો કાહવો, અગક ના આબર. નખસાઈ અને બદલજમી ઉપર, એકસત્રેક્ત=ગ્રેન ૧૦	તાવ ઉપર, તલ્લીનાં મોટી થવા ઉપર, ગંડ-કાહવો=આંઝિસ ૨ ના આબર. નખસાઈ અને બદલજમી ઉપર, એકસત્રેક્ત=ગ્રેન ૧૦	
ગોખર	ગોખરની ફળી કાચીનો, પાં- દડાંનો તથા આખા પાળાનો, ઘેતો અથવા અગન ખસતી નરમ પાડે છે. પાક અને કાહવો.			

ગુજરાતી નામ.	હીંદુસ્તાની નામ.	જુદી-જુદી રીતની ખતાવટો.	ગુણો મુજબનો ઉપયોગ.	ખાવાનો વજન કે- ટલા મુધી આપવો. તાળું શરૂ = દ્રામ ગા થી ૧
જેથી મધગ્રામરી	ગંજકા ગાડ	તાંજ અથવા સુકવેલાં મુ- ળીઆનો ખતાવેલો અરક અને શરૂખત.	ખયાંએની ખાંથી ઉપર.	
જીરું, શાણરું	શાણરા	ખીચી.	ખાહરથી દરાઝ ઉપર; અંદરથી, ખદહજમી, એન પ થી ૨૦ અતેસાર, અને પેટમાંના વા ઉપર.	
જાયફલ, જાવેચી એપત્રી	જાયફલ, જા- એપત્રી	મેવાનો પાઉદર અને તેલ.	પકવાનોમાં સવાદ લાવવા માટે, તજને ખદલે એનો ઉપયોગ થાયછે; એની અશરૂકે ઉપજવનારી છે. તેલ દુખતું નરમ પાડવા માટે ચોપડાયછે, ખરાબ જાતનાં ધડો ઉપર અને ચાણુ સંત્રીવાના દુખારા ઉપર તે મસલવામાં આવેછે.	
જંગલી એરંડી	એરંડી જંગલી	પાંદડાં, અથવા એનું તેલ અથવા રસ.	જખમમાંથી વેહતું લોહી બંધ પાડેછે; થા- નમાં દુધનો વધારો કરવા માટે તેની ઉપર એનાં પાંદડાંની પોલતીશ મુકાયછે. તેલ, એરં- ડ્યાનાં સાધારણ તેલને મલતુંજ પણ વધારે સખત હોયછે.	
ત. તડ ડાલચી- મી, તજ	તોઝ ડાલ- ચીની	છાલેનું તેલ, પાઉદર અને રીંકચર.	અતેશાર, ખદહજમી, અને પેટમાં થયેલા રીંકચર = દ્રામ ગા વા ઉપર. કાઠાને શક્તી આપેછે, અને ખોરાક પચાવેછે.	તાલું શરૂ = દ્રામ ગા થી ૧ પાઉદર એન ૧૦ થી ૩૦

ગુજરાતી નામો.	હીંદુસ્તાની નામો.	ગુદી-ગુદી રીતની બનાવટો.	ગુણે મુજબનો ઉપયોગ.	આવાનો વજન કે- ટલા સુધી આપવો.
તંબાકુ, તપકીરેતંબાકુ	ગંધબેરો- જકા તેલ	પાદડી, અને તેનો પાઉદર. તેલ પોતેજ વપડાય છે.	ખીડી પીવાયછે; ઓઢાગી લાવેછે; અને પાઉદર (તપકીર) મગજને હુશીઆરી આપેછે. ખાંસી અને માંયુ દુખે તે ઉપર વપડાયછે. ખાહરથી લીનીમંત તરીકે ચોપડવા માટે વપડાયછે; અંદરથી, હોજરીમાંના ખીગાડ ઉપર, પેટમાંના વા ઉપર તે અપાયછે; અને છાતીના દરદ, બેસુંથી અને ઉપલ્યામાં તે ચામડી ઉપર લગાડવામાં આવેછે. હુશીઆરી આપેછે; ચમક, અને સાનતંતુ આને લગતાં દરદા ઉપર તે અપાયછે. પેશાબ લાવે, શક્તી આપે. પથરી બંધાઈ હોય, અને નજલો થયો હોય તે ઉપર.	
તગર	તગર	મુળિયાં, તેનો ટીકચર અને કાહવો.		ટીકચર = દ્રામ ૦।। થી ૧
તાલીમખાના	તાલમખા- ને, ગોકસર	પાંદડાં અને મુળીઆંનો કાહવો.		
દાહરનો યાળો	દાદમુરદન. દાદકા પાત	પાદડાંઓ મસલમાનાં	દરાઝ અને ખીજાં ચામડીનાં દરદા ઉપર.	
દાડીમનું ઝાડ	અનારકાપર	છાલ, મેવો, અને મુળીયાંની છાલનો કાહવો.	અતેસાર ઉપર, અને મરડા ઉપર પવાયછે. મુળીયાંની છાલ કરમને ખારવા માટે; અને ખાલીના કોગ્રામા ગુણુ મુજબ હોય ત્યારે.	કાહવો = આંજીસ ૧ થી ૧।।

ગુજરાતી નામો.	હીંદુસ્તાની નામો.	જીદી-જીદી રીતની ખતાવટો.	ગુણો મુજબનો ઉપયોગ.	ખાવાનો વજન કે- ટલા શુધી આપવો.
ધનુરે કાળો અને સેરેદ	ધનુરા, કા- ળા, વ શરેદ	ખીયાંનો ટીંકચર, અને લી- તીમેત; પાદડાનીંધુંઈ, પોલ- ડીશ, અંને રોક.	સંધીવા સંધાઓનાં દુખ, ખાંશી. ચમક. દશતાનની ખસલ, ઇત્યાદી માં પવાયછે; અન્ને ચમક થતી હોય. અથવા, કરમ પાડ્યા હોય ત્યારે તેની પોલડીશ અને રોક.	ટીંકચર=મીનીમ ૨૦ થી ૩૦
નાલીચર	નારકોલ	મેવો, પાણી, તેલ અને દુધ.	પાણી થંડક આપછે; મેવો પુષ્ટીકારકછે; અને તેલ આલીવનાં તેલની ગરજ સારેછે.	
નદસાગર	નોશાદર	ચસકતા ગાંગડાઓનું લો- શત.	એની પોલડીશ ધડો પાકે નહી તેને માટે ખાંસી, સંધીવા, ચમક, ઇત્યાદી દરદા ઉપર તે ખીવામાં આવેછે.	ગ્રેન ૧૦ થી ૨૦
નાગકેશર	નાગકેશોર	કુલોનો પાઉદર અને તેલ.	પાઉદર હરશના મશાનું લોહી અટકાવા; અને તેલ ચામડીની ક્રીર ઉપર.	
પ.				
યાન માંડવા- નાં અથવા પુ- નાનાં	પાતંધુલ	પાંદડાં.	મખવાસને માટે ખલાયછે; ખાંસીમાં, હાં- ફનામાં, ખીજાં કલેજનાં દરદોમાં પોલડીશ તરીકે વપડાયછે; અને જો મુધ ધણું આવતું હોય તો યાન ઉપર તેને રોક કરવામાં આવેછે.	

ગુજરાતી નામો.	હીંદુસ્તાની નામો.	ગુદી-ગુદી રીતની ખંનાવટો.	ગુણો મુજબનો ઉપયોગ.	ખાવાનો વજન કે- ટલા સુધી આપવો.
પાલાસ પાપ- રો, અથવા ખા- ખરનો ગુંદર થપઈયા પીપલમુળ, અ- થવા પીપડીમર- દં.	પાલાશકા ખીજ, અને, પાલાશકાગુંદ- ર થોપઈયા પીપલમુલ થવા પીપડીમર- દં.	ખીયાં અને છાલ અને થ- ડમાંથી નીકલતો ગુંદર. રસ. મુળીઆનો પાઉદર.	ચાલુ આતેશગ અને પદહજમી ઉપર, અને ખીયાં ગોળ કરમ થયાં હોય તે ઉપર. ગોળ કરમ થયાં હોય તે માગવા મારે. સરદી અથવા શરકમ થયો હોય તે ઉપર; દુખતા ભાગો ઉપર બાહેચી લગાડવા મારે.	ખાવાનો વજન કે- ટલા સુધી આપવો. ગુંદર=એન ૨ થી ૩ ખીયાં=એન ૨૦
કેટકી	ક્રીતકારી	ચલકતા ગાંગડાઓનો પા- ઉદર, લોશન, પાણી, અને હેરથી લગાડવાનું ઘડધુમડાં ઉપર અને જલો- પોલનીસ.	આંખના રોગો ઉપર પોલક્રીશ; અને ખા- નાં દંખ ઉપર. પીવાનું ચાલું અતેશાર, મીઠી કાહવો=આંબીશ ૧ પેશાબ અને ઉટાટીયાંની ખાંસી ઉપર. ગંડના ટીકચર=દ્રામ ૧ આબરોમાં, પાણી પીચકારી વડે મારવાનું. પદહજમી અને ઓકારી ઉપર. પીપરમીતને પદલે.	અરક=એન ૧૦ થી ૨૦ કાહવો=આંબીશ ૧ ટીકચર=દ્રામ ૧
કુદનો	કુદીના	પાદડાં.		
ખ. ખાવડીની છાલક્રીકરકા છાલ		છાલ અને ગુંદરનો કાહવો. પાણી. અને કોગલા કરવાની મેલવણી.	ચાલુ અતેસરમાં પીવાયછે; ધાત જતી હો- યતો તેની પીચકારી મગાયછે, હરશમાંખી એ. મજ વપડાયછે; અને ગળુ-શુજકું હોય ત્યારે, પાઉદર=એન ૧૦ થી અને દાંતા દરદર તેના કોગળા થાયછે.	આંબીસ ૧૦ થી ૨ પાઉદર=એન ૧૦ થી ૧૫

ગુણસતી નામો.	હાંડુસ્તાની નામો.	ગુદી-ગુદી રીતની ખનાવટો.	ગુણો મુજબનો ઉપયોગ.	ખાવાનો વજન કે- ટલા સુધી આપવો.
પ્રચનક, અ- થવા મીઠું જેહર	ખીરાનક	મુળિયાંનો લીનીમેંત, મલમ, ઘંચાદી.	સંધીવાના દુખાગ ઉપર અને સાન તેતુઓ- ને લગતા દુખાગ ઉપર બાહેથી વપડાયછે; કાહવો=દ્રામ ૧૥	અરક=દ્રામ ૧૥
બેલફલ	ખીલફલ	મેવો અને પાંદડાંનો કાહ- વો, રસ, અરક, અને મુરખો.	પીવાનું ઘણું ખરૂં નથી. પીત તોડેછે; તાવમાં, ચાલુ અતેસાર, અને પાઝીદર=રકુપલ ૧	
બેદાના	ખીલિદાના	ખીયાંનો ઉપયોગ થાયછે.	ચાલુ મરડામાં અપાયછે. શકતી આપેછે; ખાંશી અને તાવ ઉપર વ- પડાયછે.	
બગબુનોફરા	બગબુનોફરા	મુળિયાંનો પાઉદર.	ઝાડો અને વૉમીટ લાવેછે; એનું દાંતનું મં- જન થાયછે.	
ભીંડો	ભેંડી, રા- મટુરી	સુકાં અથવા લીલાં ફલનો. પાક. કાહવો, પોલટીસ. અથ- વા ધુંધ.	તાવ, રાંડનો આખર. અને દરદી ગળા ઉ- પર વપડાયછે.	
ભાખુનનાં ફુલ	ખાખુકા ફુલ	પાંદડાં અને ફુલનો કાહવો. અને પોલટીસ.	કોઠાને ફવતી આપેછે; ચમકો અટકાવેછે; કાહવો=અંજીસ ૧ ખદહજની અને સાધારણ નખલાઈ ઉપર કામ લાગેછે.	થી ૧૥
ભીલાંમું	ભીલાતક	રસ.	સંધીવાના કે ખીળ હરેક કોઈ દુખારા નરમ પાડવા માટે.	

ભ.

ગુજરાતી નામો.	હિંદુસ્તાની નામો.	જુદી-જુદી રીતની ખનાવેલો.	ગુંથો મુજબનો ઉપયોગ.	ખાવાનો વજન કે- ટલા મુઠ્ઠી આપવો.
મ., મરચું લાલ	લાલ મીરચ.	ફલ, તથા ખીયાનું તેલ.	રાઈની સાથે ઝેની પોલડીશ મુકાયછે; ગળું મુજબ હોય ત્યારે, બદલ્જમી, ભુખતાં ઝોછાં થવા, અને અતેસાર ઉપર તે આપવામાં આવેછે; ગળું બિંદુ હોય ત્યારે તેના કોગલા થાયછે.	પાંજિદર=ઝેન ૫ થી ૧૦ ડીકચર=દ્રામ ૦
મોરશુયુ	નીલતત	ગાંગડાઓનો પાઉદર અને લોશન.	ચાલુ મરડા અને અતેશાર, ખડીના અતેશાર, ઉપર તે આપાયછે; અપ્રીમ, જેહેરી કચુરા, ધતુરા, અને સોમલનાં જેહેરો ઉપર તે ઉલટી લાવવા માટે આપાયછે; અને ગળાના દરદો ઉપર બાહેરથી ચોપડાયછે.	પાંજિદર=ઝેન ૬ થી ૧ (ઉલટી લાવવાની હોયતો ઝેન ૫ થી ૧૦)
માયાફલ	મોઝાફલ	બંધાયેલો રસ, અને તેનો કાહવો, મલમ, કોગલાના અને પીચકારીનાં પાણી.	મલમ હરશના મશા ઉપર લગડાયછે; રાંડ-ઝેન ૩ થી ૭ તા આખરપર અને શુક્રલા ગળાંપર તેની પીંકાહવો=આંગિશ ૧ ચકાડી મરાયછે; અને તાવમાં, અપ્રીમનાં અને જેહેરી કચુરાનાં જેહેરમાં, અને મરડામાં તે પીવાયછે.	
માંગોશતોન	માંગોશતીન	ફલ, અને છાલ.	શક્તી આપેછે; ચાલુ મરડા ઉપર તે વપડાયછે.	
મોઝિરાનું તેલ (છાલ મોઝરનું) રાકા તેલ	છાલમોગ- રાકા તેલ	ખીયાં, તેલ.	રક્તપીત, સંધીવા, અને રાંડના આખરને તેલ=ટીપાં ૩ થી ૬ લગતા ચામડીના દરદો ઉપર.	ખીયાં=ઝેન ૬

ગુજરાતી નામો.	હિંદુસ્તાની નામો.	જુદી જુદી રીતના બનાવટો.	ગુણો મુજબનો ઉપયોગ.	આવાનો વજન કેટલા સુધી આપવો.
મેઢી માઝી	મેન્ડી શીરખરત	પાંદડાંનો રસ, અને પોલટીશા. બંધાયેલો ગુદર	દાઝેલા પગો ઉપર. નખો રંગવા. ખડ્ગોનો અને નાજુક અખલાઓ માટે એત ૫ થી ૨૦ હલકો જુલાખ.	
મધ મીઠું તેલ	શાહ-મધ તીલકા તેલ	શીરા જેવો ટુસ. તેલ.	ખાંસી ઉપર વપગય છે. ધુમડાંઓ ઉપર અને પાકતા જખમો ઉપર લગાડવા.	
રેશોત	ચીનખુશા મુળ, રશોત કોલબકો કે નર	થડ, દાંખલી અને મુળિયાનો અરક. મુળિયાનો પાઉદર, ટીંકચર. અરક અને કાહવો.	તાવ અને ખદહજમી ઉપર. આંખનો સોજા દ્રામ ૨ ઉપર બાહરથી લગાડવા માટે. લાંબા વખતની માંદગી પછી સાજા થતી પાઉદર=એત ૧૦ થી વેલા શક્તી લાવવા માટે.	૩૦ ટીંકચર=દ્રામ ૧૦ કાહવો=અંબાલિસ ૧ એત ૧ થી ૨
રેવંચીના શીરો રશકપુર રમી મસતકી લી.	ગેમખાજ રસકપુર રમીમશતકી	બંધાયેલો રસ. પાઉદર. ગુદર.	ઝાડો લાવવા માટે. ગંડના આબર પર, અને રક્તપીત પર. પડતા અને કાહતા દાંતોના ઉપાય તરીકે.	
લીમરાનું ઝાડ	લીખ	પાંદડાંની પોલટીસ, છાલનું તેલ, અને લીનીમેંત; પાઉદર તાવ સંત્રીવા, ભુખનું કમતી થવું, ઇલાદી ઉપર પીવાય છે. તેલનું લીનીમેંત સંત્રીવાના કુખતા ભાગો ઉપર મુકાય છે.	ધુમડાં અને બડ ફૂલ પાંદડાંની પોલટીસ. કાહવો=અંબાલિસ ૧	૧ થી ૧૫

અન્યથા નામો.	હીકુસ્તાની નામો.	જુદીજુદી રીતની ખતોચરો.	ગુણો મુજબનો ઉપયોગ.	ખાવાનો વજન કેટલા સુધી આપવો
લવંગ	લોગ	પાદડાંનો પાઉદર, ટીકચર અને કાહવો.	પદહજમી, પેટનો દુખારો, પેટમાં થયેલાના અને દરદોશી સાજા થવાના વખતમાં એ વપરાય છે. તેલ ખરી પડતા દાતો ઉપર ચોપડાય છે.	ટીકચર=દ્રામ ૦૧૧ કાહવો=આંજિરા ૧ થી ૨
સાકડાંનો કોલસો	સકરેકા કોલસા	પાઉદર અને તેની પોલટીશ	ધડો ઉપર પોલટીશ બંધાય છે; દાંતનાં મંચેન તરીકે વપડાય છે. પેટમાં પવન ધણી હોય તો તે પીવાય છે.	એન પમ્પી ૧૫
લીલી ચાહું	ગંદખેલ, અકચે ધાસકે અતર	તેલ.	પેટમાં થયેલા પવન ઉપર, પેટમાં થતા દુખારો ઉપર અને ચાકુ ઝોકારી ઉપર તે અપાય છે; સંધીવાના અને બીજા દુખારો ઉપર તે ચોપડા છે.	
લીંચુ	નીચુ	છાલ અને રસ.	દાંતનું દુખ નરમ પાડે છે, તાવમાં અને કોતનું તેલના જેહેર ઉપર ખી પવાય છે. મછરના દંખ ઉપર લગડાય છે.	
લોથાન	ચુપન.	બંધાયેલો ગુંદર.	ખાંશી અને બીજાં છાતીનાં દરદો ઉપર.	
વળ-વળ	ખચ-વચ	મુંજીયાનો કાહવો.	તાવ, પદહજમી, મરડો, ખાંશી અને પેટ-આંજિરા માંના પવન ઉપર અપાય છે.	
સુપારી	શુપારી	ફલની જીની-જીની કાત્રીઓ.	ખોરાક હજમ કરવા માટે.	

ગુજરાતી નામો	હિંદુસ્તાની નામો.	જુદીજુદી રીતની ખનાવટો.	ગુણો મુજબનો ઉપયોગ.	ખાવાનો વળન કેટલા સુધી આપવો.
સુનામખી	શુનાકા પાત	પાદડાનો કાહવો અને ઠીંકચર.	કારો લાવવા માટે.	કાહવો=આંબા ૧ થી ૨
શકમની	શકમુનીઆ	બંધાયલાં ગુંદરનો પાઉદર.	સખત જીલાખ; જલંદરમાં એ ઉપયોગી છે.	ઠીંકચર=દ્રામ ૧ થી ૨
શુવા	સોયશોવા	ખીયાનો કાહવો.	ખીડનો અને પેટનો દુખારો, પેટમાંનો વાઆંજીશ ૩ કીયાદી ઉપર.	આગક અથવા પાંજી-દરને=ત્રેન ૧ થી ૩
શાલેશ ગામડી	જંગલી ચંડણી	મુળીયાનો કાહવો.	ચાહુ સંઘીવા. બુખનાં કમતી થવા. અને આંજીશ ૧ ગંડના આગર ઉપર અપાયછે. અંગ્રેજી 'સાન-સાંપીલા' કરતા એનો ગુણ વધારે સરસ છે.	
શુરેજન	શુરીનજન	ખીયાનો ઠીંકચર.	સંઘીવા. તજલો, જલંદર. અને કલેજની દ્રામ ૨ મુરતી ઉપર.	
શરશન તેલ	ગાય રાયન	ખીયાનું તેલ, પાઉદર અને પોલટીસ.	છાકટપણનાં અને ખીજી કેરીવસ્તુનાં જોડે ઉપર ખીજાં કારણુ માટે કિલટી લાવવા, માથે લોહી ચહરે ઉપર ધાય, માથું દુખે, અને ખીજાં છાતીનાં દરદો થાય ત્યારે પોલટીસ તરફની વપડાય છે.	
શાલેપ મીશરી	શાલેપમીશરી	પાઉદર.	નખલાં માણસે અને ખરચાં એને કવતી આપવા માટે; મગદી ઉપજવા માટે.	
શુરેખાર	મુરાહ, ગોરાહ	ગાંગડાઓનો પાઉદર.	પરસેવો લાવે છે; તાવ, માથાનો દુખારો. સંઘીવા, બેશુધીના ખકખારા ઇત્યાદી ઉપર તે વપડાય છે.	

યુજ્જસતી નામો.	હીંદુસ્તાની નામો.	જુદીજુદી રીતની ખંનાવટો.	ગુણિ. મુજબનો ઉપયોગ.	ખાવાનો વજન કેટલો સુધી આપવો.
શુખડનું તેલ	ચતડન, રા-નડુલ કે અ-તર	તેલ અને પાઉદર.	નરમ પાડનાર અને થંડક આપનાર છે; રાંડના આજારો ઉપર તે વપડાય છે.	તેલ=મીનીમ ૩૦ પાઉદર=દ્રામ ૧
શાળુ ચોખ્ખા	શાગો	કાંજી અથવા કાહવા.	થંડક આપે છે, પુટ્ટીકાગક, સાધારણ ચોખ્ખાની પેઠેજ યુગ્ય કરે છે.	
મરેદ હામર	મરેદ હામર	ગુંદર.	ઓના મલમો ખને છે; અને ઘડ ધુમડાંઓ ઉપર એ લગડાય છે.	

હ

હીંગલી બંદામ હીંગલી બદામ, ગુંદર, તેલ.	હીંગ	હીંગ	ગુંદર, અને ટીંકચર.	ઓલીવ તેલની પેઠે વપડાય છે. ખાંધેલુ હજમ કરે છે, પેટમાંનો વા તોડે છે ગુંદર=ગ્રેન ૫ થી ૧૦ ચમક. બેસુધી, અને ખીજાં સાનતંતુઓના ટીંકચર=દ્રામ ૦.૫ દરદો ઉપર અને ખાંસી ઉપર તે વપડાય છે થી ૧ દસતાન લાવે છે; પાહરેથી તે ખગળ ધુમડાં-(દસતાન લાવવા મા-ઓ ઉપર લગડાય છે; મુજેલાં મોહડાંમાં તેના ટે)=ગ્રેન ૨ થી ૫ કાગલા થાય છે.
હીરાબોલ	હીરાબોલ	હાલનો ગુંદર		પેટમાંનો વા તોડે છે, સરદી અને સગકમ ગ્રેન ૫-૨૦ ખાંડે છે. પાહરેથી, જખમો અને ઘસારાઓ ઉપર લગડાય છે.
હુલદ	હુલડી	હાંખલી અને મુળીયાં.		

ગુજરાતી નામો.	હિંદુસ્તાની નામો.	ગુદીશ્વરી રીતની બનાવટો.	ગુણો મુજબનો ઉપયોગ.	ખાવાનો વજન કેટલા સુધી આપવો.
હોરકશી	હોરકશી	ગાંગડાઓનો પાઉદર.	લોહીનો ખીંગાડો, તાવ નેમાં તક્તી મોટી થઈ હોય, જલંદર, હરસના મસા, ઉઠાંટીયાંની થવા ૨	એન ૨ થી ૧ અમ
હોંગલો	હોંગલ	લાલ ભુકી.	રોડના આજરો ઉપર અપાય છે, એની ધુપખી કરવામાં આવે છે.	
હરેડે	હારાપીલીહાર	પાઉદર.	મજબુત ઝાડો લાવે છે.	એન ૨
અમગરનું ઝાડ	લાલચીરચીરી	મુળીયાં ખીયાં ઇલાદીનો પાઉદર અને કાલ્વો. તેલ.	ઝાડો બંધ કરે છે; જલંદર અને જાનવરોના દખ ઉપર તે વપડાએ છે. મગદઈ લાવે છે; અને કબજ રહેલો ઝાડો લાવે છે.	કાલ્વો=આંજિશ ૧ થી ૨. આંજિશ ૧ (તેલનું)
અખરોત જંગલી	અખરોત	મુળીયાં.	દાંતનાં અને મોહડાંના દરદો સાજ કરવા ધસવામાં સાધાગણ રીતે આવે છે.	
અકલગરો	અકરકોરા	અરક, ટીંકચર અને કાલ્વો.	અંદરથી. પથરીના દરદ પર ટુકામાં થતાં દરદ પર, અને અતેસારમાં આપવામાં આવે છે. બાહરથી તે સંધીવાથી દુખતા સાંધાઓ ઉપર, ચમક અને કોઈ બીજી જાતના દુખારા ઉપર, ઘડ ધુમડાં ઉપર ઇલાદી લગાડવામાં આવે છે.	ટીંકચર=મીનીમ ૧૦ અરક=એન ૧
અફીમ	અફીમ			

ગુજરાતી નામો.	હીંદુસ્તાની નામો.	ગુદીગુદી રીતની બનાવટી.	ગુણો મુજબનો હિપયોગ.	ખાવાનો વજન કેટલા સુધી આપવો.
આ.				
આતવીશ	આતીશ	મુળીયાંનો ભુકો અને કા- હવો.	તાવ ઉપર, નખસાઈ ઉપર, અને તાવ ગયા પછીની આપવામાં આવેછે.	પાણિદર=ગ્રેનપથી ૧૦ કાહવો=આંજિરા ૧
આકડાનું ઝાડ	અક-અક- દ મુદાર	છાસ અને મુળીયાંનો પા- ઉદર અને રસ.	રક્તપીત, રાંડનો આળસ, મરડો, અને ખી- જાં ચામડીનાં દરદોષરખી વપડાય છે.	પાણિદર=ગ્રેન ૩
આમરા	આંખસા	ખીયાં અને છાસનું પાણી.	થંડક આપે છે; તાવ, પીત, અને મરડાના જોરની વખતે એ પાણી પીવાય છે.	મરડામાં એકજ વખત=ગ્રેન ૨૦ થી ૩૦
આદુ, શુંડે સુંઢ સીંધી		મુકાં મુળીયાંનો કાહવો	પેટમાંનો ઝુકો, પવન અને ખીજીકરીયાદો; સરદી અને સરકમ; તાવ માથાંને અને પાણિદર=ગ્રેન ૧૦ ઇ- દાંતનો દુખારો, ઇંડ ઉપર એ આપાય છે.	દીકચર=ક્રામ ૦ ૥
અદરક		એ ફલનું પાણી.	નરમ જીલ્લાય છે; શરબતની પેઠે એ થંડક આપેછે; જીલ્લાય લાવવા માટે એ વધારે જ- થામાં આપવી જોઈએ. તાવ અને દાંતનાં દર- દમાં ખી એ વપડાય છે.	નફંચુઝન=આંજિરા ૧
આંખલી	આમલી, ટેનદુલ			
આંતમલ	અંતામલ	પાદડાં અને મુળીયાંનો પાઉદર, કાહવો અને વાઈન.	હલડી લાવવાનાં કામમાં આવે છે; મરડો. અતેસાર, દમ, અને જિંદાંટી ખાંસી ઉપર એ વપડાય છે.	જિલડી લાવવા માટે ક્રામ ૦ ૥; અને અ- મથો, ગ્રેન ૫ થી ૮

ગુજરાતી નામો.	હિંદુસ્તાની નામો.	ગુદીગુદી રીતની ખનાવટો.	ગુણો મુજબનો ઉપયોગ.	ખાવાનો વજન કે- ટલા સુધી આપવો.
ઈ. ધંડકેળવ	પુરચી	છાત્ર અને ખીયાનો કાહવો.	તાવ ઉપર, મરડા ઉપર, કરમ ઉપર. અને હોજરીની ખીણ ફરવાદો ઉપર વપરાય છે.	ક્રામ ૧ થી ૨
ધશિકુલનાં ખીયાં	ધશિકુલ	ખીયાંનું પત્થું.	એ પાણી થંડક આપેછે; ખીયાંનો ઉપયોગ અતેસાર અને મરડા ઉપર, અને રાંડના આબરો ઉપર ખી થાય છે.	
એ.				
એલીઆકુંભાર	મુશાખર ઇ- સવા	રસનો અરક, કાહવો અને ટીંકચર.	ગ્રાડો લાવેછે; દસતાનના ખીગાડા, ચમક. માંથાનો ફપારો, ચાતુ કબલઆત ઇત્યાદી. ઉપર તે વપડાય છે.	એન ૨ થી ૩
એલચી	છોટા ઇલાચી	ખીયાંનું ટીંકચર.	અમઠીખી મખવાસને માટે ખવાય છે; બદ- હુજમી, પાણીની હલદી ઇત્યાદી ઉપર તે ઉપ- યોગમાં આવેછે.	ક્રામ ૦ા.

જુદા જુદા ઊપયોગો માટે અગતનાં અંગ્રેજી નુંસખાઓનો તર્જ્યાર સંગ્રહ.

જેવાકે—ઝાડો લાવનાર તથા બંધ કરનારા, હોજરીમાંનો ખટાશ તોડનારા,
પરસેવો પાડનારા, બદલેમી તોડનારા, ખાંસી નરમ પાડનારા, ઈં

નરમ જુલાબની ગોળીઓ.

(ચોરતો માટે.)

નં ૧—કમપાગિન્ડ અંકસત્રેકત આફ કોલોસીન્થ (Comp. ext. of
Colocynth) ..... દ્રામ ૦૧૧

બ્લુ પીલ (Blue pill).....ગ્રેન ૧૮

અંકસત્રેકત આફ હેનબેન (Ext. of henbane).ગ્રેન ૧૨

ઓઈલ આફ કૌરેવે (Oil of caraways).....ટીપાં ૬

એ ચારે મેલતીને તેમાંથી ખાર ગોળીઓ બનાવવી, અને અકેકી
રાતનાં સુતીવેલા લેવી, અને અગત પડેતો ખીજ એક સહવારે લેવી.

નં ૨—પીલ રૂફી (Pil. Rufi) .....ગ્રેન ૪૦

અંકસત્રેકત આફ અલોઝ (Ext. of aloes)....ગ્રેન ૧૦

અંકસત્રેકત આફ હેમલોક (Ext. of hemlock).ગ્રેન ૧૫

ઓઈલ આફ જુનીપર (Oil of juniper)....ટીપાં ૬

એની ખાર ગોળીઓ બનાવવી, અને એક યા બે જથારે અગત્ય
પડે ત્યારે લેવી.

નં ૩—કમ. અસેફ્ટીડા પીલ (Comp. assafoetida P.)ગ્રેન ૨૦

પીલ રૂફી (Pil. Rufi) .....ગ્રેન ૨૦

અંકસત્રેકત આફ હેનબેન (Ext. of henbane).ગ્રેન ૨૦

એની ખાર ગોળીઓ બનાવવી, અને એક યા બે અગત્ય મુજબ
લેયા કરવી.

નં ૪—કમપાગિન્ડ રૂહબાર્બ પીલ (Comp. rhubarb pill)ગ્રેન ૩૦

કમ. કોલોસીન્થ પીલ (Comp colocynth pill)ગ્રેન ૩૦

ઓઈલ આફ પેપરમીન્ટ (Oil of peppermint)ટીપાં. ૯

એની ખાર ગોળીઓ બનાવવી, અને અકેકી સવાર સાંજ લેવી.

નં ૫—કમં ઍક્સત્રેક્ત આફ કૉલોસીન્થ (Comp. ext. of colocynth) .....સ્કુપલ ૧

બ્લુ પીલ (Blue pill).....સ્કુપલ ૧

ઍક્સત્રેક્ત આફ હેનબેન (Ext. of henbane)સ્કુપલ ૧

એની બાર ગોળીઓ બનાવવી, અને જરૂર મુજબ એક થા બે ગળવી.

સખત જીલાબની ગોળીઓ.

(મરદો માટે.)

નં ૧—એલોઝ પાઉદર (Powdered aloes).....ગ્રેન ૧૮

કૉલોસીન્થ પાં (Powdered colocynth)...ગ્રેન ૧૫

કેલોમેલ (Calomel).....ગ્રેન ૧૮

સ્કેમની પાઉદર (Scammony powder).....ગ્રેન ૧૫

ઓઈલ આફ ક્લોવસ (Oil of cloves).....ટીપાં ૫

એની બાર ગોળીઓ બનાવવી, અને જોમ જરૂર હોય તેમ એક થા બે લેવી.

નં ૨—કમં ઍક્સં આફ કૉલોસીન્થ (Comp. ext. of colocynth).....સ્કુપલ ૨

બ્લુ પીલ (Blue pill).....સ્કુપલ ૧

ઓઈલ આફ કેરવે (Oil of caraways).....ટીપાં ૬

ક્રોટન ઓઈલ (Croton oil).....ટીપાં ૨

ઉપર મુજબ લેવી.

નં ૩—એલોઝ પાં (P. aloes).....ગ્રેન ૨૪

ગેમબોજ પાં (P. Gamboge).....ગ્રેન ૧૨

કૉલોસીન્થ પાં (P. colocynth).....ગ્રેન ૧૨

સ્કેમની પાં (P. scammony).....ગ્રેન ૧૦

કેલોમેલ (Galomel).....ગ્રેન ૧૫

ઓઈલ આફ પેપરમીન્ટ (Oil of peppermint)ટીપાં ૬

એની બાર ગોળીઓ બનાવવી, અને બે સુતી વેલા અને એક સ-
હવારે લેવી.

નં ૪—કમં કૉલો. પીલ (Comp. colocynth pill)સ્કુપલ ૨

બ્લુ પીલ (Blue pill).....સ્કુપલ ૧

કેસ્ટીલ સોપ (Castile soap).....ગ્રેન ૧૨

બલગમ પાડવાની અથવા ખાંસી ઉપર લેવાની ગોળીઓ: ૨૭૧

બાર બનાવવી, અને તેમાંથી જરૂર મુજબનો ઉપયોગ કરવો.

- ૧૦ ૫—સ્કેમની પાં (P. scammony).....દ્રામ ૦૧૧
કેલોમેલ (Calomel).....ગ્રેન ૨૦
એક્સ્ટ્રૉફ કોલોસીનથ (Ext. of colocynth)ગ્રેન ૨૦
ઓઈલ ઓફ સીનેમન (Oil of cinnamon...)ટીપાં ૪
કેસ્ટીલ સોપ (Castile soap).....ગ્રેન ૧૫

એની પંદર ગોળીઓ બનાવવી, અને દર વખતે બધે લેવી. એ ગોળીઓ ઘણી ગુણગારી છે.

બલગમ પાડવાની અથવા ખાંસી ઉપર લેવાની ગોળીઓ.

- ૧૦ ૧—સ્કવીલ પાં (P. squills) .....ગ્રેન ૧૨
ઇપેકાકુઆના પાં (P. Ipecacuanha).....ગ્રેન ૧૮
જિંજર પાં (P. Ginger).....ગ્રેન ૧૨
એક્સ્ટ્રૉફ હેમલૉક (Ext. of henbane)...દ્રામ ૦૧૧

એની બાર ગોળીઓ બનાવવી, અને અડધે દર ચાર કલાકે લેવી.

- ૧૦ ૨—અમોનાયેકમ પાં (P. ammoniacum.) ... ગ્રેન ૨૪
સ્કવીલ પાં (P. squills) ..... ગ્રેન ૧૦
ઇપેકાકુઆના પાં (P. ipecacuanha) ... ગ્રેન ૧૦
એન્ટીમોનીઅલ પાં (P. antimonial)... ગ્રેન ૧૨
એક્સ્ટ્રૉફ હેમલેન (Ext. of henbane) દ્રામ ૦૧૧

એની પંદર ગોળીઓ બનાવવી, અને અડધે દર છ કલાકે ગળવી.

- ૧૦ ૩—કમ્ફર પાં (P. Camphor) ..... ગ્રેન ૨૦
ઓપીઅમ પાં (P. opium)..... ગ્રેન ૬
સ્કવીલ પાં (P. squills)..... ગ્રેન ૧૨
એન્ટીમોનીઅલ પાં (P. antimonial) ... ગ્રેન ૧૮
એક્સ્ટ્રૉફ હેમલોક (Ext of hemlock) ગ્રેન ૧૫
ઓઈલ ઓફ એનીસીડ (Oil of aniseed)... ટીપાં ૬

બાર ગોળીઓ બનાવવી, અને અડધે સવાર સાંજ લેવી.

- ૧૦ ૪—બાલસમ ઓફ ટોલુ (Balsam of tolu) ...દ્રામ ૧
એની પંદર ગોળીઓ બનાવવી, અને અડધે દર ચાર કલાકે લેવી.

એજ દરદ માટે મેલવણીઓ:—

નં ૧—કાર્બોનેટ ઓફ એમોનિયા (Carb. of ammonia) દ્રામ	૦૧
ડોવર્સ પાઉદર (Dover's Powder)	ગ્રેન ૨૦
સીરપ ઓફ સ્કવીલ્સ (Syrup of squills) ...	ઑન્સ ૦૧
સ્પીરીટ ઓફ નાઇટર (Sprt. of nitre).....	દ્રામ ૩
કેમ્ફર વોટર (Camphor water).....	ઑન્સ ૫૧
અંકેક ચમચો દર ચાર કલાકે; જો જીંઘ નહીં આવતી હોય તો રાતનાં બે ચમચા.	

નં ૨—વીનીગર ઓફ સ્કવીલ્સ (Vinegar of squills) ઑન્સ	૧
ટીંકચર ઓફ ટોલુ (Tinct. of tolu).....	દ્રામ ૨
એન્ટીમોનીઅલ વાઇન (Antimonial wine) ઑન્સ	૦૧
સીરપ ઓફ રેડ પોપી (Syrup of red poppy) ઑન્સ	૦૧
સ્પીરીટ ઓફ સલ્ફ્યુરીક ઇથર (Sprt. of sulph. ether.) દ્રામ	૧
મીંત વોટર (Mint water).....	ઑન્સ ૪
અંકેક ચમચો દર ચાર કલાકે.	

નં ૩—મ્યુસીલેજ (Mucilage).....	ઑન્સ ૧૧
સીરપ ઓફ સ્કવીલ્સ (Syr. of squills) ઑન્સ	૦૧
સીરપ ઓફ ટોલુ (Syr. of tolu).....	ઑન્સ ૦૧
પેરીગોરીક (Paregoric).....	ઑન્સ ૧
સ્પી. ઓફ નાઇટર (Sprt of nitre).....	દ્રામ ૨
મીંત વોટર (Mint water).....	ઑન્સ ૩૧
જ્યારે ખાંસી હેરાન કરતી હોય ત્યારે અંકેક ચમચો, અને સુતી વખત રાતનાં બે ચમચા લેવા.	

નં ૪—કમ. ટ્રાગાકેન્થ પા. (Comp. tragacanth p.) દ્રામ	૨
ગરમ પાણી (Warm water).....	ઑન્સ ૩
સ્પી. ઓફ મીન્ડરેરસ (Sprt. of mindererus) દ્રામ	૬
સીરપ ઓફ ટોલુ (Syr. of tolu).....	ઑન્સ ૦૧
સીરપ ઓફ સ્કવીલ્સ (Syr. of squills).....	દ્રામ ૨
પેરીગોરીક (Paregoric).....	ઑન્સ ૦૧
સ્પી. ઓફ નાઇટર (Sp. of nitre).....	દ્રામ ૩
મીંત વોટર (Mint water).....	ઑન્સ ૨૧
બે ચમચા અગત્ય પડે તેમ લેવા.	

- ૧૦૫—હોરહાઉન્ડ લીવસ (Horehound leaves) આંબિસ ૧
 લીકોરીસ રૂટ (Liquorice root).....આંબિસ ૦.૧૧
 ખખ્ખલતું પાણી (Boiling water).....આંબિસ ૧૦
 ચુલાની આગલ વાસણુ છ કલાક સુધી રાખી મુકીને ઊપલે.
 કાઢવો તઈયાર થવા દેવો, પછે તેને પાછો જસ મીનીત સુધી ઊકાળવો,
 પછી ગાળી નાંખી તેમાં ખાંડ ઊમેરી મીઠા કરવો અને એ મેલવણીમા-
 સીરપ આફ રક્વીલસ (Syrup of squills)...દ્રામ ૨
 અને લાડેનમ (Laudanum).....દ્રામ ૨
 ઊમેરવાં, અને મેલવણીનો જથ્થો બાર આંબિસ જેટલો કરીને,
 એ સમયે તેમાંથી દીવસમાં ત્રણ વખત લેવા.

- ૧૦૦૬—અમોનાયકમ (Ammoniacum).....દ્રામ ૧
 કાર્બોનાત આફ પોટેસ (Carb. of potass)...દ્રામ ૨
 કેમફર વોટર (Camphor water).....આંબિસ ૪.૧૧
 એ ત્રણેને ખરોખર મેલવો, અને પછી તેમાં ઊમેરો:—
 સીરપ આફ રક્વીલસ (Syr. of squills).....દ્રામ ૬
 રપીં આફ નાઈટર (Sprt. of nitre).....આંબિસ ૦.૧૧
 એનતીમોનીઅલ વાઈન (Antimonial wine).દ્રામ ૩
 જ્યારેની ખાંસી ધણી કંટાલો આપે ત્યારે એકેક સમયે.

- ૧૦૭—નાઈટર પાં (P. nitre).....ગ્રેન ૪૦
 ઇપીકેકુઆના પાં (P. ipecacuanha).....ગ્રેન ૧૦
 મીંત વોટર (Mint water).....આંબિસ ૩
 એ ત્રણેને ખરોખર મેલવો, અને પછી તેમાં ઊમેરો:—
 મયુસીલેજ (Mucilage).....આંબિસ ૧
 સીરપ આફ ટોલુ (Syr. of tolu).....આંબિસ ૦.૧૧
 રપીંડીત આફ મીનડરીસ (Sprt. of minder-
 erus).....આંબિસ ૧.૧૧
 એ મેલવણીમાંથી બે સમયે દીવસમાં ત્રણ વખત લેવા.

પરસેવો લાવવાની દવાઓ.

- ૧૦૮—ડોવર્સ પાઉડર (Dover's powder).....ગ્રેન ૧૦
 થોડીક કાંજમાં ભેલીને રાતનાં સુતી વેલાએ લેવાનો.
 ૧૦૯—ડોવર્સ પાઉડર (Dover's powder).....ગ્રેન ૩૦
 એનતીમોનીઅલ પાં (Antimonial powder)ગ્રેન ૧૨
 કલોમેલ (Calomel).....ગ્રેન ૦.૬

એનાં છ પડીકાં ખનાવવાં, અને અકકું દર ચાર થા પાંચ કલાકે લેવું.

- નં ૩—નાઈટર પાં (P. nitre).....ઐન ૨૦
 સ્પીં આફ મીન્ડરીસ (Sp. of mindererus) દ્રામ ૧૨
 એનતીમોનીઅલ વાઈન (Antimonial wine) દ્રામ ૨
 સ્પીં આફ સ્વીટ નાઈટર (Sprt. of sweet nitre) દ્રામ ૨
 સીરપ આફ સેફ્રન (Syr. of saffron).....દ્રામ ૩
 કેમફર વાટર (Camphor water).....આંઉસ ૩૧
 એમાંનો એથો ભાગ દીવસમાં ત્રણ વખત લેવો.

- નં ૪—કાર્બોનેટ આફ એમોનીયા (Carb. of ammon.) ઐન ૩૦
 ગુઆયાકમ પાઉદર (P. guaiacum).....ઐન ૨૦
 કેમફર વાટર (Camphor water).....આંઉસ ૫૧
 લાડેનમ (Laudanum).....દ્રામ ૧
 સીરપ આફ સેફ્રન (Syr. of saffron).....દ્રામ ૩

હોળરીમાં ખટાશ થયો હોય તેના

એલાજની દવાઓ.

- નં ૧—કાસતીક લીકર આફ પોટેસ (Caustic liq.
 of potass).....દ્રામ ૧૧
 લાડેનમ (Laudanum).....ટીપાં ૩૦
 લાઈમ વાટર (Lime water).....આંઉસ ૬
 પાણીમાં ભેળવને એક ચમચો દર ચાર કલાકે લેવો.

- નં ૨—પ્રીપેડ ચાક (Prepared chalk).....દ્રામ ૩
 કાલ્સીન્ડ મેગનીશીઆ (Calcined magnesia) દ્રામ ૨
 લાઈમ વાટર (Lime water).....આંઉસ ૬
 લાઈકર આફ પોટેશ (Caustic liq. of potass) દ્રામ ૧
 ઉપલીની માફકજ લેવી.

- નં ૩—બાઈકાર્બ આફ પોટેસ (Bicarb. of potass) દ્રામ ૧
 બાઈકાર્બોનેટ આફ સોડા (Bicarb. of soda) દ્રામ ૦.૧
 કાર્બો આફ એમોનીયા (Carb. of ammon) ઐન ૨૦
 ઈન્ફ્યુઝ આફ કેલમ્બા (Infus. of Calumba) આંઉસ ૬
 બધે ચમચો દીવસમાં બે વખતે લેવા. એ સારી દવા છે.

- નં ૪—ગ્રેગરીઝ પાં (P. Gregory).....દ્રામ ૩
 કાર્બોનેટ આફ સોડા (Carb. of soda).....દ્રામ ૧

ઝાંડો બંધ કરવાની દવાઓ: અતેસાર ઇત્યાદીને માટે. ૨૭૫

એનાં છ પડીકાં બનાવવાં, અને તેમાંથી અઝક પેપરમીંતનાં પા-
ણીમાં દીવશમાં ત્રણ વખત લેવું.

નં ૫—કાર્બોનેટ ઓફ સોડા (Drica Carb. of soda)ગ્રેન ૪૦

રૂહબાર્બ પાઉદર (P. rhubarb).....ગ્રેન ૧૨

જીંજર પાઉદર (P. Ginger).....ગ્રેન ૧૨

ચેલ્લો સોપ (Soap, yellow).....પુરતો થાય એટલે લેવો.

એની સોલ ગોળીઓ બનાવવી. અને અઝક ખાણીની આગમચ
ખાયા કરવી.

ઝાંડો બંધ કરવાની દવાઓ:

અતેસાર ઇત્યાદીને માટે.

નં ૧—પ્રીપેડ ચૉક (Prepared chalk).....દ્રામ ૩

અરોમેટીક કનફેક્સન (Aromatic confection)દ્રામ ૨

સ્પીરીટ ઓફ સાલ વોલેટાઇલ (Sprt. of sal-

volatile).....દ્રામ ૧૧

મીંત વોટર (Mint water.).....આંડિસ ૬

દર ક્લાકે બે ચમચા લેવા.

નં ૨—ઇન્ફ્યુઝન ઓફ રોઝીઝ (Infus. of roses)આંડિસ ૫૧

અલમ પાઉદર (Alum powder).....દ્રામ ૧

સીરપ ઓફ રીડ પોપી (Syr. of read poppy)દ્રામ ૦૧

એક થા બે ચમચા જોમ અગત્ય જણાય તેમ.

નં ૩—પ્રીપેડ ચૉક (Prepared chalk).....દ્રામ ૨

રૂહબાર્બ પાઉદર (P. Rhubarb). ....દ્રામ ૦૧

અરોમેટીક કનફેક્સન (Aromatic confection)દ્રામ ૧૧

ટીંકચર ઓફ રૂહબાર્બ (Tinct. of rhubarb)આંડિસ ૦૧

સીનામન વોટર (Cinnamon water).....આંડિસ ૫૧

ઉપલાંનીજ માફક લેવું.

નં ૪—ટીંકચર ઓફ કેટેચુ (Tinct. of catechu)...આંડિસ ૦૧

અરોમેટીક કનફેક્સન (Aromatic confection)દ્રામ ૧

ટીંકચર ઓફ અસેફેટીડા (Tinct. of assafoetida)ટીપાં ૩

લાડેનમ (Laudanu m).....ટીપાં ૩૦

પેપરમીંત વોટર (Peppermint water)...આંડિસ ૫૧

બે ચમચા દર ત્રણ ક્લાકે.

નં ૫—ટીંકચર આફ કાઇનો. (Tinct. of kino).....આંઊસ ૧
એમાંનો એથો ભાગ પાણી અને ખાંડમાં ભેલીને લેવો; ખ્યાને
દશ ટીપાંથી એક ચમચી સુધી સરખતમાં ભેલીને આપવું. એ ઉપયોગી
દવા છે.

શક્તી આપનારી દવાઓ.

નં ૧—ઈન્ફ્યુસન ઓફ રોઝીઝ (Infus. of roses) આંઊસ ૬
ક્વીનાઈન (Quinine).....થ્રેન ૨૦
ડાઈલ્યુટ સલ્ફ્યુરીક એસીડ (Dil. sulphuric acid) ટીપાં ૧૦
આંકેક ચમચો દીવસમાં ચાર વખત લેવો.

નં ૨—ઈન્ફ્યુઝન ઓફ ઓરેન્જીન એન્ડ આરેન્જ પીલ (In-
fusion of orange and orange peel) આંઊસ ૫૦
કાર્બોનેટ ઓફ એમોનીઅમ (Carb. of am-
monia).....થ્રેન ૨૦
બાઈકાર્બોનેટ ઓફ પોટેશ Bicarb. of potass ડ્રામ ૧
કમ્પાઉન્ડ ટીંકચર ઓફ બાર્ક (Comp. tinct.
of bark).....આંઊસ ૧૦
ઊપલીનીજ માફક લેવું.

નં ૩ - હોપ્સ (Hops).....ડ્રામ ૨
આરેન્જ પીલ (Orange peel).....ડ્રામ ૨
બુઇલીંગ વાટર (Boiling water).....આંઊસ ૭
એ સમજાને ઉકાળો અને ગાળી કાઢીને તેમાં ઉમેરો:—
ટીંકચર ઓફ બાર્ક (Tinct. of bark).....ડ્રામ ૬
સ્પીટ ઓફ સાલ વૉલેટાઇલ (Spt. of sal volatile) ડ્રામ ૨
ઊપલીનીજ માફક લેવું.

નં ૪—ઈન્ફ ઓફ ક્વાસીઆ (Infus. of quassia) આંઊસ ૫૦
ટીંકચર ઓફ જિન્જર (Tinct. of ginger)... ડ્રામ. ૨
ટીંકો ઓફ મ્યુરીએટ ઓફ આયરન (Tinct.
of muriate of iron.).....ડ્રામ ૧૦
ઊપલીનીજ માફક થોડાં પાણીમાં ભેળીને લેવું.

નં ૫—ક્વીનાઈન (Quinine).....થ્રેન ૪૦
જિન્જર પાઉડર (P. ginger).....થ્રેન ૨૦

સાંધાના દુખાશ નરમ પાડવા માટે ચોપડવાનાં તેલોની મેળવણીઓ. ૨૭૭

એક્સત્રેક્ટ આફ જ્વેનશીએન (Ext. of gentian,
soft) પુરતો થાય એટલો.

એ જીનસો મેળવીને વીસ ગોળીઓ બનાવવી અને એકઠી દીવ-
સમાં ચાર ચાર વખત ગળ્યા કરવી.

સાંધાઓના દુખાશ નરમ પાડવા માટે ચોપડવાનાં તેલોની મેળવણીઓ.

૧૦ ૧—કમ૦ કેમફર લીનીમેન્ટ (Comp. Camphor
linmt.).....આંબિસ ૧૧૧

• રબી૦ આફ સાલ વોલેટાઇલ (Spt. of
• sal volatile).....આંબિસ ૦૧૧
મેજી ભેળીને લગાડવું.

૧૦ ૨—કમ૦ કેમફર લીનીમેન્ટ (Comp. camphor
linmt.).....આંબિસ ૦૧

• ઓપોડેલડોક (Opodeldoc).....આંબિસ ૦૧
ભેળીને લગાડો.

૧૦ ૩—ઓપોડેલડોક Opodeldoc).....આંબિસ ૦૧૧

• લાડેનમ (Laudanum).....આંબિસ ૦૧૧

કમ૦ કેમફર લીનીમેન્ટ (Comp. Camphor
linmt.).....આંબિસ ૦૧૧

ભેળીને લગાડો.

૧૦ ૪—જો થાનો, દુધ એકઠું થઇને અંધઈ જવાથી, મુજબ કઠણ થયા
હોય તો: —

કમ૦ કેમફર લીનીમેન્ટ (Comp. camphor
linmt.).....આંબિસ ૧

રબી૦ આફ સલ્ફ્યુરીક ઈઠર (Spt. of
sulph. ether).....આંબિસ ૦૧૧

એ મેજીને મેળવીને તે ધીમેથી થાન ઉપર લગાડીને રહેવા દેવું, એ
પ્રણું નરમ રીતે ધસવું અને ત્રણથી વધુ વખત લગાડવું નહીં. એ મેળ-
વણી બળતાં આગળ અથવા ગાસ કે મીનખતીના દીવા આગળ લગા-
ડવી નહીં.

નં ૫—જો શરીરની સાધારણ નખળી હાલતથી ગાંઘો અથવા સાંધા-
ઓની સુજન થઈ હોય, તો તે સુજેલા ભાગો ઉપર નીચલી મેળવણી
લગાડવી:—

ટીંકચર આફ આયોડીન (Tinct of iodine). દ્રામ ૧

કમં કંમફર લીમીમેટ (Comp. Camphor

linmt.)..... દ્રામ ૯

. આફ સાલ વૉલેટાઈલ (Spt. of sal

volatile)..... દ્રામ ૨

નીચલાં તેલો, લગ્ગકાયલા અથવા મોરચાયલા ભાગો ઉપર, આલુ
સોજાઓ ઉપર, સાંધાઓની નખળાઈ ઉપર, અને માસના લોચાઓમાં
થતી અથવા સંધીવાથી થતી કળતરો ઉપર લગાડવાથી ગુણ કરેછે:—

નં ૬—કપુરના છનાં કટકા (Camphor, pieces)... દ્રામ ૨

ઑલીવ ઑઈલ (Olive oil)..... દ્રામ ૨

કપુર અને તેલને મેળવીને સેબ ગરમ કરવું, એટલે કપુર પીગળી જશે.

નં ૭—ઉપલી મેળવણીનું તેલ (કંમફોરેટેડ ઑઈલ). આંઝિસ ૨

ટરપેન્ટાઈન (Turpentine)..... આંઝિસ ૦૧

હાર્ટશોર્ન (Hartshorn)..... આંઝિસ ૦૧

ભેલીને લગાડો. સંધીવા, અને ગળાંના સોજા ઉપર એ ધાણું
જોપયોગી છે.

નં ૮—કંમફોરેટેડ ઑઈલ (Camphorated oil)... આંઝિસ ૨

ઓપોડેલડોક (Opodeldoc)..... આંઝિસ ૧

લાડેનમ (Laudanum)..... આંઝિસ ૧

ઑઈલ આફ એમ્બર (Oil of amber)..... દ્રામ ૨

હાર્ટશોર્ન (Hartshorn)..... દ્રામ ૬

ભેળીને લગ્ગકાયલા ભાગો ઉપર લગાડેલું કાયદો કરશે.

નં ૯—હાર્ટશોર્ન (Hartshorn)..... આંઝિસ ૧

ઑલીવ ઑઈલ (Olive oil)..... આંઝિસ ૨

ગળાંનાં સોજા ઉપર લગાડેલું કાયદો કરશે.

આંખ ઉપર મુકવાનાં નરમ પાડનારાં લોશનો.

નં ૧—ડીકોકશન ઑફ પોપી હેડસ (Decoc. of

poppy heads)..... આંઝિસ ૬

સુગર ઑફ લેડ (Sugar of lead)..... ગ્રેન ૧૨

ભેળીને વાપડો.

- નં ૨—કેમોમાઇલ ફ્લાવર્સ (Camomile flowers) આંખિસ ૦૧
પાણી (Water).....આંખિસ ૧૦
એ કલાક સુધી ઉકાળો, અને પછી ગાળીને ઘૂંટું પડે કે વાપડો.
- નં ૩—ડીકૉકં આંખ ફેમોમાઇલ (Decoc. of
camomiles).....આંખિસ ૬
સલફેટ ઓફ ઝીંક (Sulphate of zinc).....ગ્રેન ૬
ભેળીને વાપડો.
- નં ૪—લાડેનમ (Laudanum).....દ્રામ ૧
પાણી (Water).....આંખિસ ૬
ભેળીને વાપરો.
- નં ૫—એક્સત્રેક્ટ ઓફ હેનમેન (Ext. of henbane) ગ્રન ૧૦
એક્સ્ટ્રા ઓફ હેમલોક (Ext. of hemlock) ગ્રેન ૧૦
પાણી (Water).....આંખિસ ૬
ભેળીને વાપરો.
- નં ૬—ઓપીઅમ પાઉડર (P. of opium).....ગ્રેન ૪
સુગર ઓફ લેડ (Sugar of lead).....ગ્રેન ૧૦
ગરમ પાણી (Hot water).....આંખિસ ૨૦
મસજો, મેળવો, ગાળી કાઢો અને ઘંટું પડે કે વાપરો.

આંખ ઉપર મુકવાનાં ઊશકેરનારાં લોશનો.

- નં ૧—સ્પીરીટ ઓફ વાઇન (Sprt. wine).....દ્રામ ૧
પાણી (Water).....આંખિસ ૮
ભેળીને વાપરો.
- નં ૨—કેમ્ફર વૉટર (Camphor water).....આંખિસ ૬
સલફેટ ઓફ ઝીંક (Sulphate of zinc).....ગ્રેન ૬
ભેળીને વાપરો.
- નં ૩—સલફેટ ઓફ કૉપર (Sulphate of copper).....ગ્રેન ૪
પાણી (Water).....આંખિસ ૬
ભેળીને વાપડો.

નં ૪—લુનર કૌસ્ટીક (Lunar caustic).....ઐન ૩
પાણી (Water).....આંબિસ ૬

ભેળીને વાપરો.

જુદાં જુદાં દરદો ઊપરની ગામડી દવાઓના નુશકાઓ.

શરીરની હાલત, અને દરેક દવાઓનાં કામકાજોમાં ફેરફાર
કરાવનારી જુદી જુદી દવાઓ.

નં ૧—મુદારનાં મુળયાંની છાલની:—

મુદારનો ભુકો.....ઐન ૮

લીઝારીશનો ભુકો .....ઐન ૯

એનાં ત્રણ પડીકાં કરી, એકકું દર ત્રણ કલાકે આપવું.

એ આબ્જરમાં, મરડામાં, અને ચામડીનાં દરદોમાં શક્તી લાવવા માટે એને પીળા ફાયદા કરવા માટે વપરાયછે; અને ખાંથી ઉપર બસ-ગંમ પાડવા માટે કામ લાગેછે. બે વામીત લાવવું હોયતો, અગ્ધા દ્રામ મુદારનો ભુકો દોઢ આંબિસ શરબતનાં પાણીમાં ભેળીને પી જવો.

નં ૨—છાલ મોગરાનાં ખીયાંની:—

છાલમોગરાનાં ખીયાંનો ભુકો.....ઐન ૧૫

ગુંદરનો ચીકાશ (mucilage).....પુરતો થાય એટલો.

એની ત્રણ ગોળીઓ બનાવવી અને તેમાંથી પેહેલાં દીવશમાં ત્રણ, અને પછી દીવશની પાંચ પાંચ પી ગળવી.

રક્તપીત ઉપર એ અકસીર ગણાયછે; પીળાં ચામડીનાં દરદો ઉપર, અને બદનનાં હાડકાંઓના નખલા ખાંધા ઉપર પી તે અપાયછે.

નં ૩—ગાઓઝોબાનનાં પાદડાંની:—

ગાઓઝોબાન.....આંબિસ ૧૧

ખખલતું પાણી .....પેંટ ૧

એક કલાક સુધી રાખી, એનો કાલવો બનાવી, તેમાંથી ચાર આંબિસ જેટલો દીવશમાં ત્રણ વખત લેવો.

શકતી આપેછે, અને પેશાબ લાવેછે. ગુરદાનાં દરદોપર ઉપ-ચારી છે.

નં ૪—જાડવરાનાં મુલીયાંની:—

જાડવરાનો ભુકો.....ફ્રામ ૧૧

ગામ્મોઝોખાન.....ફ્રામ ૨

ખખતરું પાણી.....આંજિસ ૬

એ કાલવાનો ત્રીજો ભાગ દીવસમાં ત્રણ વખત લેવો.

લકવા, કમળા, કલેજનાં દરદો, અને તાવો ઉપર અપાયદે.
એનીજ નીચથી મેલવણી સાંપનાં જોરના ઊપાય તરીકે ગણવામાં આવેછે:—

જાડવરાનો ભુકો.....ફ્રામ ૧૧

ગામડી દારૂ.....ફ્રામ ૨

પાણી.....આંજિસ ૧

નં ૫—આનંતામુલની:—

આનંતામુળ છોલેલાં.....આંજિસ ૧

ખખતરું પાણી.....આંજિસ ૧૦

એક કલાક સુધી કાલવો થતા દેવો, અને પછી ગાળીને તેમાંથી ગળે આંજિસ દીવસમાં ત્રણ વખત લેવો.

ચામડીનાં દરદોપર અને રાંડના આગર પર.

નં ૬—ચીત્રાછાત્રની:—

ચીત્રાછાત્ર.....ગ્રેન ૧૦

હારડાનાં ફલની છાત્ર.....ગ્રેન ૨૦

મરી.....ગ્રેન ૩૦

એનો પારીક ભુકો કરવો, અને તેમાંથી દરદી વીસ ગ્રેન સુધી દીવસમાં ત્રણ વખત ફાકવો.

ખજીજીમી, ચાકુ સંધીવા, અને રાંડના આગર ઉપર.

નં ૭—શાહુતેરાનાં પાળાની:—

શાહુતેરા.....ફ્રામ ૧૧

અનીશુન.....ફ્રામ ૩

બાદીઆન.....ફ્રામ ૩

પાણી.....આંજિસ ૧૬

એને ઉકાળીને છ આંજિસ જેટલું રાખવું, અને તેમાંથી ખંખ આંજિસ જેટલું દીવસમાં ત્રણ વખત આપવું.

કલેજાં અને તક્કીનાં ચાકુ દરદો, અને ચામડીનાં દરદો ઉપર.

નં ૮—સુરનજીવની:—

સુરનજીવ	દ્રામ ૫
સુનામખી.....	દ્રામ ૩
હારડા	દ્રામ ૧૧
સાકર	દ્રામ ૧૦

એ સઘલાંનો છનો ભુકા કરવો અને તેમાંથી એ ત્રણ દ્રામ દીવ-
શમાં ત્રણ વખત આપવો.

ચાલુ નજલા અને જલંદર ઉપર.

નં ૯—હરડેની:—

હરડેની છાલ.....	દ્રામ ૧
હીમજ.....	દ્રામ ૨
હરડે બેહેડાં.....	દ્રામ ૨

એ સઘલાંનો ભુકા કરવો, અને બધે દ્રામ મધમાં બધે વખત
આપવો.

પાદ્મજી, ભુખતું કમી થવું, માથાનો દુખારો, અને નાકવતી ઉપર.

નં ૧૦—નવસાદરની:—

નવસાદર.....	ગ્રેન ૧૫ થી ૩૦
આનંતામુળનો કાણવો.....	આંઉસ ૬

એમાંનો ત્રીજો ભાગ, માથાનો દુખારો, ચાલુ સંધીવા, કમલો,
કરમ, ઇલાદી દરદો ઉપર દીવસમાં ત્રણ વખત આપવો.

ચમક અથવા ખીજ એજ કીસમનાં

દરદો ઉપરની દવાઘથો.

નં ૧—હીંગતી:—

હીંગ.....	ગ્રેન ૧૦
હીરાબોલ	ગ્રેન ૧૮
ગાંડે ખીરજી.....	ગ્રેન ૧૦

એની નવ ગોળીઓ બનાવવી, અને અકકી દર ત્રણ કલાકે લેવી
ચમક, પેટમાંનો ચુંકો, પેટમાંનો વા, અને ખીજ ચમકનાં દરદો પર.

નાં ૨--કુદનાની:—

કુદનો.....	દ્રામ ૧૧
અજમે.....	દ્રામ ૨
કાલાં મરી.....	દ્રામ ૧
શાદાખ.....	દ્રામ ૧
શુંઠ.....	દ્રામ ૧
એલચી દાના	દ્રામ ૨

એ સઘલાનો ભુકા કરી મધમાં મેલવીને પાક ખનાવવો અને તેમાંથી એક યા બે દ્રામ જોડલો દર ત્રણ કલાકે લેવો.

પેટમાંનો વા અને ચુંકો, ઉછાળો, પદ્મજમ્બી, ખાંસી અને ચમક ઉપર.

નાં ૩--શાદાખ અથવા સીતાખની:—

શાદાખ અથવા સીતાખ.....	ઐન ૩૦
ટંકનખાર.....	ઐન ૩૦
શુંઠ.....	દ્રામ ૧
કાલાં મરી.....	દ્રામ ૧

એનો ભુકા કરી પંદરથી વીસ ઐન સુધી આપવો.

પેટમાંના પવનનો ચુંકો, કુકડીઆ ખાંસી, હીસતીરીઆ, અને કુરમથી થતાં ઉપલીયાં ઉપર.

નાં ૪--જતામાસી અથવા કાલીચદના મુળયાની:—

જતામાસી.....	દ્રામ ૩ થી ૪
ખખલતું પાણી.....	આંઉસ ૧૦

પંદર મીનીત સુધી ઉકાળીને ગાળીને કાહડવું, અને તેમાંથી દીવસમાં ત્રણ વખત બે થી ત્રણ-ત્રણ આંઉસ જોડવું પીવું.

શીકું, હીસતીરીઆ, અને ઉપલીયા ઉપર.

નાં ૫--જુંદખેદશતરની:—

જુંદખેદશતર.....	ઐન ૬ થી ૧૨
મરીનો ભુકા	ઐન ૬
શુંઠનો ભુકા.....	ઐન ૩

એને ગુંદરના ચીકાશ સાથે મેલવીને તેની છ ગોળીઓ ખનાવવી અને એકથી દર ત્રણ કલાકે લેવી.

હીસતીરીઆ, અને પેટમાંના પવનના ચુંકો ઉપર.

નં ૬--અકુસનતીન અને જંદની:—

અકુસન તીન	દ્રામ	૨
અનીસુન	દ્રામ	૩
કરકશ	દ્રામ	૩
ગારીકુન	દ્રામ	૩
જંદ	દ્રામ	૦૧

એનો ખાણીક ભુકો કરવો, અને અરધા થી એક દ્રામ સુધી લેવો.
ચુંકા, કુકડયા ખાંસી, અને આંતરડાંના વળ ઉપર.

નં ૭--સમખુલ-અલ-તીખનાં મુળયાની:—

સમખુલ	દ્રામ	૨
અનીસુન	દ્રામ	૨
કાળાં મરી	દ્રામ	૧

એનો ભુકો કરી અરધા થી એક દ્રામ સુધી મધ અથવા સરખતમાં
ફાંકવો.

નં ૮--અનીશુનની:—

અનીશુન	દ્રામ	૧
કરકશ	દ્રામ	૧
મસકી	દ્રામ	૧
બકરાન	દ્રામ	૧
ફતર શાલીડિન	દ્રામ	૨
આસાફત મુળીયાં	દ્રામ	૧
કુડનો સુફો	દ્રામ	૨

એ સધ્ધલાનો ખાણીક ભુકો કરવો, અને સીતાખના રસ સાથે
મેલવીને તેની પાંચ પાંચ એનની ગોળો બનાવવી, અને તેમાંથી દિવસમાં
ચાર પાંચ ગળવી.

પેટમાંનો વા, અહડી આવેલું પેટ, કુકડયા ખાંસી, અને ચમકના
દરદોષર.

નં ૯--કસતુરીની:—

કસતુરી	દ્રામ	૨
શુંઠ	દ્રામ	૧
કાળાં મરી	દ્રામ	૧

ઝાડો આવતો બંધ કરવાની, અતેસાર અને મરડા ઉપરની દવાઓ ૨૮૫

ઉપલાંનો ભુકો કરીને પાંચ પાંચ એનની ગોળીઓ બનાવી,
તેમાંથી ત્રણ ગોળીઓ ગળ્યા કરવી.

અમકના દરદો ઉપર વપડાય છે.

૧૦ ૧૦—અજમીની:—

અજમી, આજમુદ. અને શોફ એ દરેકનો.....દ્રામ ૧

રાની તાલશીનાં પાદડાં, અને જયપાત્રી દરેકનો...દ્રામ ૦.૧

એ પડીકામાંથી અરધા થી એક દ્રામ સુધી તૈયારીના આંડમાં
ભેળીને લેવું.

પેટમાંનાં પવન, અને તેથી ઉત્પન્ન થતા ચુકા ઉપર.

ઝાડો આવતો બંધ કરવાની, અથવા અતેસાર
અને મરડા ઉપરની દવાઓ.

૧૦ ૧ - અથવા માજુફલની:—

માજુફલનો ભુકો.....દ્રામ ૧

આંડ .....દ્રામ ૦.૧

એ ભેળેલા ભુકા વીશથી આલીશ એનસુધી દીવસમાં ત્રણ વખત લેવો.

આજુ અતેસાર, વધી ગયેલો મરડો, અને ખીજી રીતના લોહીના
પ્રવાહ ઉપર.

૧૦ ૨ - બેલફલની:—

બેલ સુકા.....દ્રામ ૨

પાણી, બેલબલતું .....આંગિસ ૮

એના કાલે બનાવવો અને બીજી ત્રણ આંગિસ સુધી ત્રણ ત્રણ
વખત લેવો.

અથવા આજુ અને તીક્ષ્ણ મરડા ઉપર નીચે મુજબની બેલફલની
દવાઓ લેવી:—

બેલ, વાલાનાં મુળ, મોથનાં મુળ, ઘાના અન્ને સુંક દરેકનો દ્રામ ૨
એ સઘલાંનો છ આંગિસ ખખલતાં પાણીમાં કાલેવો કરવો, અને તે-
માંથી બે આંગિસ દીવસમાં ચાર વાર લેવો.

૧૦ ૩—ઈસફુલનાં બીયાંની:—

ઈસફુલનાં બીયાં.....દ્રામ ૩

થંડું પાણી.....પેટ ૦.૧

એ મેલવણીમાંથી ચાર ચાર આંગિસ નેટલું દીવસમાં બે વખત લેવું.

નં ૪—ચેઆર-તોખમ (ચાર જાતનાં ખીયાં) ની:—

ઈસકુલનાં ખીયાં.....	દ્રામ ૧
તુખમે રેહાન.....	દ્રામ ૧
તુખમે મારો.....	દ્રામ ૧
તુખમે ખરતનગા.....	દ્રામ ૧

એમાંથી બધે દ્રામ, સાકર સાથે મેલવીને ફાકવાં.

ઊપલી ખર્ને મેલવણીઓ, ચાલુ અતેસાર અને મરડા ઉપર.

નં ૫—માંગોસતીનની:—

માંગોસતીન.....	દ્રામ ૧
ધાના.....	દ્રામ ૨
સોંફ.....	દ્રામ ૧

એ સઘલાંનો દસ આંગિસ જેટલો કાઢવો કરવો, અને બધે આંગિસ લેવો.

ચાલુ અતેસાર અને મરડા ઉપર.

નં ૬—મોખરાસની:—

મોખરાસ, બેલ, અને આંખાની ગોટલી સુકી દરેકનો દ્રામ ૧ એનો ભુકા ખતાવી એક યા બે દ્રામ જેટલો ઝાડાનાં દરદો પર ફાકવો.

નં ૭—હીરાદખનની:—

હીરાદખન.....	દ્રામ ૨
ગુલનાર.....	દ્રામ ૧
ખાખુલનો ગુંદર.....	દ્રામ ૧
અશીમ.....	ત્રેન ૮

એ સઘલાંનો ખારીક ભુકા કરવો અને વીસ ત્રેન જેટલો ત્રણ-ત્રણ વખત લેવો.

છાતી ઉપરથી પડતું લોહી, ધુજતા હરશના મસા, ખીજ કોઈ રીતે લોહીનું જવું, અને અતેસાર ઉપર.

નં ૮—ફટકારી અથવા ફટકીની:—

ફટકારી.....	દ્રામ ૨
તજ.....	દ્રામ ૦૧૧
ખાંડ.....	દ્રામ ૨

એ સઘલાંનો ભુકા કરવો, અને વીસથી ત્રીસ ત્રેન જેટલો ફાકવો ચાલુ અતેસાર અને મરડા ઉપર.

ઝાડો લાવનારી અને કરમને મારી નાખનારી દવાઘડ્યો. ૨૮૭

નં ૬—કાકનજની:—

કાકનજ .....દ્રામ ૨

હીરાદખન .....દ્રામ ૨

ખાખુલમો ગુંદર.....દ્રામ ૨

ગુલે અરમાની.....દ્રામ ૨

તુખમે કરફા .....દ્રામ ૨

એ સઘલાંનો ખાશીક ભુકો કરવો, અને તેમાંથી ત્રીસથી ચાલીશ ગ્રેન જેટલો અકકી વખત લેવા કરવો,

ગુરદા અને કુકામાંથી પડતાં લોહી ઊપર.

નં ૧૦—કાથ અથવા કાથાની:—

કાથા .....દ્રામ ૨

હીરા દખન .....દ્રામ ૧

તજ .....દ્રામ ૦૧

તમાલ-પાત્રાં .....દ્રામ ૦૧

એ સઘલાંનો ભુકો કરવો, અને તેમાંથી પંદરથી ત્રીસ ગ્રેન સુધી અકકી વખત લેવો.

અતેસાર ઊપર એ વાપડાય છે.

ઝાડો લાવનારી અને કરમને મારી નાખનારી દવાઘડ્યો.

નં ૧—એલીયાની:—

સોકાતરી-એલીયા.....દ્રામ ૩

ગુલાબ-કળી.....દ્રામ. ૨.

હરડો.....દ્રામ ૧

મસતકી .....દ્રામ ૧

સકેમુનીઆ.....દ્રામ ૦૧

એના ખાશીક ભુકામાંથી દશથી વીસ ગ્રેન જેટલો લેવો.

ઝાડો લાવી પીતનું ગેર નરમ પાડેછે, માંયુંગી દુખતું નથી.

નં ૨—સુનામખીની:—

સુનામખી.....દ્રામ ૨

ગુલકુંદ.....દ્રામ ૦૧

શીરકીશત .....દ્રામ ૩

પેલલાં સુનામખીનોજ ચાર આંગિસ કાઢવો કરવો, અને પછી તેમાં ખીજ બે જનસો નાખીને ત્રણથી ચાર આંગિસ જેટલો લેવો.

નાજુક અથવા નખલા ખાંધાનાં માણસો માટે એ ઘણા સારા જુલાખ છે.

નં ૩—ગરમાણાનો:—

ગરમાણો .....દ્રામ ૪

ગુંલકંદ. ....દ્રામ ૬

પદામનું તેલ.....દ્રામ ૨

ખખલતું પાણી.....આંગિસ ૮

એ સઘલાંને અરધો કલાક સુધી મસલીને મેલવવું, અને પછી પાંચથી છ આંગિસ જેટલું પીવું.

પેટના ચુંકાની, અને તાવનાં અને ભેખનાં દરદાની વખતે એ ઘણા સરસ હલકો જુલાખ બનેછે. નીચલોગી એક હલકો જુલાખ છે:—

નં ૪—રેવચીની લાકડીની:—

રેવચીની-લાકડી.....દ્રામ ૨

જુલાખ-કળી.....દ્રામ ૩

ખખલતું પાણી.....આંગિસ ૧૨

એનો કાઢવો બનાવવો અને બે આંગિસ જેટલો ખાંડ સાથે પીવો.

નં ૫—ઇંદરાચનનો:—

ઇંદરાચન.....દ્રામ ૧

ખાખુરનો ઇંદર .....દ્રામ ૦૧

હરડે. ....દ્રામ ૨

ખોઢીદનનાં મુળયાં.....દ્રામ ૦૧

એનો ખારીક ભુકો વીસથી ત્રીસ ગ્રેન સુધી લેવો.

કબજઆત, પીતનું જોર, અને ભેખ ઉપર થતા લોહીના જોરસા ઉપર લેવાય છે.

નં ૬—જમાલગોરાની:—

જમાલગોરાનાં ખીયાંનો ભુકો...ગ્રેન ૮

હરડાનો ભુકો. ....ગ્રેન ૧૨

કાલાંમરીનો ભુકો. ....ગ્રેન ૫

મુંઠમો ભુકો. ....ગ્રેન ૩

ઝાડો લાવનારી અને કરમને મારી નાખનારી દવાઈઓ. ૨૮૯

એમાં થોડો ગુંદરનો ચીકાશ હોયે તેની આઠ ગોળોએ પનાવવી, અને તેમાંથી એક અથવા બે લેવી.

હટીલી કપ્પલઆતમાં, જલંદરમાં, અને ભેળને લગતાં દરદોમાં લેવા લાયક એ એક સખત જીલાપ છે.

નં ૭—ત્રેવંચીના શીરોની:—

ત્રેવંચીનો શીરો.....દ્રામ ૧૧

એલીઓ.....દ્રામ ૧૧

હરડે.....દ્રામ ૧૧

મુંઠ .....દ્રામ ૧૧

• એ સધતાંનો બુકા મેલવીને, પાંચથી દશ ગ્રેન સુધી શીરોમાં લેવો.

જલંદર અને ચાતુ કપ્પલઆતને માટે એ બહો સરસ જીલાપ છે.

અને એથી વધી કરમની મરી જાય છે.

• નં ૮—વાવડીંગ વાયવરણની:—

વાવડીંગ વાયવરણ છોલેતું.....દ્રામ ૩

ખખલતું પાણી.....આંઊસ ૩

એનો કાણવો પનાવી, મોટાંને એકથી બે આંઊસ જેટલો, અને બ્રામાંને એક અથવા બે ચમચી જેટલો આપવો.

• એ કરમને મારવા માટે ઉપયોગી છે.

નં ૯—દાલમનાં મુળની છાલની:—

• દાલમનાં મુળની છાલ.....દ્રામ ૨

કાસનીનાં પી. ....દ્રામ ૩

• • કુલકા પીજ .....દ્રામ ૨

ધાના .....દ્રામ ૩

થંડું પાણી.....આંઊસ ૩

એનો થંડો કાણવો મોટાંને એકથી બે આંઊસ જેટલો, અને બ્રામાંને એકથી બે ચમચી જેટલો આપવો.

નં ૧૦—કરમાની અજમાની:—

કરમાની અજમા .....દ્રામ ૧

વાયવરણ.....દ્રામ ૧

ખાંડ .....દ્રામ ૩

એ ભુકામાંથી બેથી ત્રણ દ્રામ જેટલો, મોઝાને, અને પાંચથી દસ ગ્રેન જેટલો ખયાને આપવો.

ઊપલી જેઠી દવાઓ કરમનો નાશ કરેછે.

પરસેવો અને પેશાબ પાડનારી, અને થંડક આપનારી દવાઈઓ.

નં ૧—કાસનીની:—

કાસની.....આંઝિસ ૦૧૧

કુલકા ખીજ.....દ્રામ ૩

પાણી.....આંઝિસ ૧૨

એ દાહવામાંથી બે અથવા ત્રણ આંઝિસ જેટલો ખાંડ સાથે આપવો.

તાવની ગરમી ચહડી હોય ત્યારે વપડાય છે.

નં ૨—ખાસ અથવા વાલાની:—

વાળાનાં મુળ.....દ્રામ ૨

અખળતું પાણી.....આંઝિસ ૬

થંડકને માટે તાવની શરૂઆતમાં એકથી બે આંઝિસ જેટલો પીવાય છે.

નં ૩—નીલીફર અથવા કમળ કુલનું સરખત:—

નીલીફર તાજાં (સુકાં હોય તો રતલ ૦૧૧). રતલ ૧૧

ખાંડ .....રતલ ૧

પાણી .....રતલ ૩

એનું સરખત ખનાવવું અને અરધાથી એક આંઝિસ જેટલું પાણીમાં પીવું.

સખત તાવોમાં, ગરમીમાં, અને માંથે લોહી ચહડી જવામાં થંડકને માટે એ અપાય છે.

નં ૪—ઊનાખનું શરખત:—

ઊનાખ. સુકાં.....રતલ ૧

એનું બે રતલ ખાંડ અને ત્રણ રતલ પાણીમાં શરખત ખનાવીને પીવું.

પરસેવો અને પેશાખ પાડનારી, થડક આપનારી દવાઈઓ. ૨૯૧

નં ૫—ઝોફાની (દવાઈ):—

ઝોફા.....	દ્રામ	૨
જેઠીમધ	દ્રામ	૩
અંજીર.....	નંગ	૫
પાણી.....	પેટ	૧

એનો કાલવો ખનાવી ત્રણથી ચાર આંગિસ દર ત્રણ કલાકે લેવો.

સરદીમાં, અને હાંફનની શરૂઆતમાં એ પરસેવો પાડવા ઉપયોગી થઈ પડે છે.

નં ૬—કાકડી અને ખરબુજનાં ખીજની :—

કાકડી-ખીજ.....	આંગિસ	૧
ખરબુજ-ખીજ.....	આંગિસ	૧
તરબુજ-ખીજ.....	આંગિસ	૧
કાસની.....	આંગિસ	૨
અંગુરી-સરકો.....	આંગિસ	૧૦
ખાંડ.....	આંગિસ	૧૦
પાણી.....	રતન	૧

પહેલાં ઊકાળો કરીને પછી તેમાં સરકો અને શીશ ભેળવો; એ મેળવણી અરધાથી એક આંગિસ જેટલી પાણીમાં ભેલીને લેવા કરવી.

પેશાખ લાવવા માટે એ દવાઈ ઉપયોગી છે.

નં ૭—આનોંસુમ અને નવસાગરની :—

આનોંસુન.....	દ્રામ	૨
સોંફ.....	દ્રામ	૨
નવસાગર.....	દ્રામ	૧
ખખળતું પાણી.....	આંગિસ	૮

પહેલાં કાલવો ખનાવી, પછી તેમાં નવસાગર ભેરવો. લેવું,—મેથી ત્રણ આંગિસ.

જલંદર, અને પેશાખની ઇંદ્રીઓને લગતાં ખીજને દરદો પર.

નં ૮—મઝેરીગિત અને આફતીમુતની :—

મઝેરીગિતનાં મુળ.....	દ્રામ	૧
આફતીમુત.....	દ્રામ	૩
સેંધલોન.....	દ્રામ	૨
ખખળતું પાણી.....	આંગિસ	૮

પેહેલા કાલ્વો બનાવી, પછી તેમાં સંધલોન ઉમેરવું. લેવું.—એથી ત્રણ આંજિસ.

જલંદર, ચાલુ સંધીવા, અને ચાલુ ચામડીનાં દરદો ઉપર પરશેવો લાવવા માટે અને પેશાબ પાડવા માટે એ કીમતી યૌ પડે છે.

બલગમ પાડનારી અને ઊલટી કરાવનારી દવાઓ.

નં ૧—કાલાસીંગની :—

કાળાસીંગનો બુકો.....દ્રામ ૧

કાયાફળની છાલનો બુકો.....દ્રામ ૧

કાળી દરાખ.....દ્રામ ૧

એ મેળવણીમાંથી અરધાથી એક દ્રામ જેટલો ત્રણવાર ફાંકવો. સુકી ખાંસી ઉપર અને દમના મરજ ઉપર વપડાય છે.

નં ૨—અદુશાનાં પાંદડાંની :—

અદુશાનાં પાંદડાં.....દ્રામ ૩

મરી.....આંજિસ ૦૧

ખખળતું પાણી.....આંજિસ ૩

એ કાલ્વામાંથી અડેક આંજિસ દીવસમાં ત્રણ વખત લેવું.

સરકમ, ખાંસી, દમ, અને ખહીના બલગમ ઉપરની તે અપાય છે.

નં ૩—બનફશાની :—

બનફશા.....દ્રામ ૬

જેલીમધ.....દ્રામ ૨

પાણી.....આંજિસ ૬

એ કાલ્વામાંથી બે આંજિસ દર ત્રણ કલાકે લેવું.

ખાંસીનો અને હાફનનો તે ઘણા સરસ રીતે બલગમ પાડે છે.

નં ૪—ઝેફાની :—

ઝેફાએ-થાપ્સ.....દ્રામ ૪

તુખમે ખતમી.....દ્રામ ૪

ખખાઝી.....દ્રામ ૪

જેલીમધ.....દ્રામ ૫

બલગમ પાડનારી અને જિત્તી કરાવનારી દવાઈઓ. ૨૯૩

એ જીનસોનો એક રતલ પાણીમાં કાઢવો કરવો, અને બેથી ત્રણ આંગિસ જેટલું તેમાંથી પીવું.

ખાંસી અને હાફન ઉપર.

નં ૫—ગારીકુંનની:—

ગારીકુંન .....દ્રામ ૩

જેઠીમધનો શીરો: .....દ્રામ ૧

એ બેઉનો જુદો જુદો ભુકો કરવો, અને પછી તેમને સાથે મેલવીને, દસથી ત્રીસ ગ્રેન સુધી થોડાં મધ સાથે દીવરામાં ત્રણવાર લેવો. ગુંચની ખાંસીમાં.

નં ૬—જંગલી કાંદાની:—

જંગલી કાંદા.....દ્રામ ૧

અંજીર સુકાં.....આંગિસ ૬

કાલી દરાખ.....આંગિસ ૨

મધ. ....રતલ ૨

પાણી. ....પેંટ ૨

આનીસન. ....દ્રામ ૪

એ સઘલાંનું શરબત જેવું બનાવવું, અને તેમાંથી અરધાથી તે એક દ્રામ સુધી જરા પાણીમાં બેલીને લેવું.

જીન્ટી ખાંસીઓમાં, અને ખીજ દમનાં દરદોમાં એ ઘણી સરસ, બલગમ અને પેશાબ લાવનારી, દવાઈ છે.

નં ૭—સેલારસ અને અફ્રીમની:—

સેલારસ.....દ્રામ ૩૧

અફ્રીમ. ....ગ્રેન ૩૫

ગુંદખેદસતર. ....દ્રામ ૩

ગુંદરનો ચીકાશ.....પુરતો થાય એટલો.

એની પાંચથી દસ ગ્રેન સુધીની ગોળીઓ બનાવીને ખાવી.

ચાલુ ખાંસી, ગુંચની ખાંસી, દમ, અને જઠક માણસોની ચાલુ ખાંસી ઉપર.

નં ૮—મુદાર અથવા આંકરાની:—

મુદારનો ભુકો.....ગ્રેન ૩૦ થી ૪૦

એ મુદારનાં મુળયાંત્રી છાલનો ભુકો વામીત લાવવા માટે ફાફી જવો.

કેફ લાવનારી અને દુખ નરમ પાડનારી દવાઈઓ.

નં ૧—અક્રીમની:—

અશીમ	ગ્રેન ૧૨'
તુખમે-કાહુ'	દ્રામ ૦૧
કાલાં મરી	દ્રામ ૦૧
લાંખાં મરી.....	દ્રામ ૦૧
શુંઠ	ગ્રેન ૨૦
ગુંદરનો ચીકાશ.....	પુતો થાય એટલો.

એમાંથી વીશ ગોળીઓ ખનાવવી, અને એક અથવા બે લેવા કરવી.

ચાલુ દુખ દેનારી માંદગીમાં દુખ નરમ પાડવા અને ઝંઘ લાવવા માટે.

નં ૨—ભાંગ અથવા સખજની:—

ભાંગ.....	દ્રામ ૧
બનયક્ષ.....	દ્રામ ૦૧
એલચી.....	દ્રામ ૦૧
મશતકી.....	દ્રામ ૦૧
તજ.....	દ્રામ ૦૧
ખાંડ.....	દ્રામ ૩

એ સખજાના છૂના ભુકામાંથી વીશથી ત્રીશ ગ્રેન સુધી અકકી વાર લેવો.

ધુજરી, ચાલુ સંધીવા, અને ખીજા સાનતંતુઓના દરદ, ઉપર.

નં ૩—ધતુરાની:—

ધતુરાના ખીયાં	દ્રામ ૦૧
લાંખાં મરી.....	દ્રામ ૦૧ થી ૧૧
શુંઠ	દ્રામ ૦૧
કાલાં મરી.....	દ્રામ ૦૧

એ સખજાના ભુકામાંથી ચારથી છ ગ્રેન સુધી લેવો.

ચાલુ સંધીવા, ગુંથની ખાંસી, શીફ્ટ, અને ખીજા દુખભર્યા દરદ, ઉપર.

શક્તી અને હુશીયારી લાવનારી, તાવ નરમ પાડનારી દવાઈઓ. ૨૬૫

નં ૪—વછનગની:—

વછનગના મુળયાં.....દ્રામ ૧૧

લવંગ .....દ્રામ ૧૧

લાંબા મરી.....દ્રામ ૧૧

ગંધક-કુલ .....દ્રામ ૨

કાલાં મરી.....દ્રામ ૨

ગુંદરનો ચીકાશ.....પુરતો થાય એટલો.

એની ત્રણ ત્રણ એન જોડલી ગોળીઓ ખનાવવી, અને પહેલા કેક અને પછી આરતે આરતે ખમે ગળવી.

ચાલુ સંધીવા, ગુંચની ખાંસી, શીફ્ટ, અને ખીજાં દુખભર્યા દરદો ઊપર.

નં ૫—ખસ-ખસ અથવા તુખમે-કાહુસની :—

ખસખસનાં ખીયાં.....દ્રામ ૨

તુખમે-કાહુ.....દ્રામ ૧

ખાંડ.....દ્રામ ૪

એ ભુકામાંથી વીસથી ત્રીસ એન સુધી લેવો.

ગંધ નહી આવતી હોય તેની ઊપર.

નં ૬—અસગંધા અને અફીમની :—

અસગંધાના મુળ.....દ્રામ ૬

ગુલવેલ.....દ્રામ ૬

અફીમ.....દ્રામ ૧૧

એના ભુકામાંથી દસથી વીસ એન સુધી ફાકવો.

ચાલુ સંધીવા, અને ખીજાં કરતલ ભર્યા દરદો ઊપર.

શક્તી અને હુશીયારી લાવનારી અને તાવ
નરમ પાડનારી દવાઈઓ.

નં ૭—અનવીસની કળીની :—

અતવીસનો ખારીક ભુકા...એન ૫ થી ૧૦

શક્તી લાવવા માટે એટલો અપાય છે, પણ તાવ નરમ પાડવા માટે તે દસથી વીસ એન સુધી વપરાય છે.

નં ૨—ચોરાતા અથવા કરીઆતાંની :—

કરીઆતું.....	દ્રામ	૨
ગુલવેલ.....	આંઊસ	૨
આમળા.....	દ્રામ	૧
જાડવરનાં મુળીયાં.....	દ્રામ	૧

એનો પાણીક ભુકો કરી તેમાંથી વીસથી ત્રીસ ગ્રેન સુધી ફાકવો.
તાવ, બદદેજમી, અને સાધારણ નખળાઈ ઉપર.

નં ૩—આકૂતીમુનની :—

આકૂતીમુન.....	દ્રામ	૫
ખીસકાએઝ.....	દ્રામ	૨
અરતે ખુદુસ.....	દ્રામ	૩
શાહતેરા.....	દ્રામ	૩
બાદરંજબોયા.....	દ્રામ	૩
ગાએઝેખાન.....	દ્રામ	૩
ખનકશા.....	દ્રામ	૩
પાણી.....	પેટ	૩

એ સઘલાંનું અરધાંથી વધારે પાણી ખજે ત્યાં સુધી તેને ઊકાળવું
અને પછી એકકી વખત બેથી ત્રણ આંઊસ જેટલું સાકર સાથે લેવું.

નખલાઈથી ભેજાંને લગતાં થયેલા કાંઈ ખીગાડા, અને ખીજા
સાનતંતુએને લગતાં ચાલુ દરદો પર.

નં ૪—સુરનજનની :—

સુરનજન.....	દ્રામ	૦૧
મોથ.....	દ્રામ	૧
બોઝડનના મુળ.....	દ્રામ	૦૧

એ સઘલાંના ભુકામાંથી અરધાંથી એક દ્રામ સુધી ફાકવો.

ચાલુ સંધીવા અને નજલા ઉપર.

નં ૫—ગાએઝેખાનની :—

ગાએઝેખાનનાં પાંદડાં.....	દ્રામ	૧૦
ગુલેગાફેઝ.....	દ્રામ	૫
બાદરંજબોયા.....	દ્રામ	૩
ખાંડ.....	આંઊસ	૧૦
પાણી.....	પેટ	૧

લોશનો, લીનીમેંતો, અને કોગળા કરવાની દવાઓ. ૨૯૭

એ સઘલાંનું શરખત ખનાવવું, અને અઢેકી વખત એકથી દોઢ આંગિસ લેવું.

છાતીના વગર સખખંના ધપકારાઓ ઉપર, અને છાતીનાં અને શાનતંતુઓનાં ખિન્ન દરદો ઉપર.

નં ૬—કસતુરી અને કપુરની:—

કસતુરી. ....દ્રામ ૨

કપુર. ....દ્રામ ૧

અમખર ....દ્રામ ૨

તુખમે-ફૂરનખમરક.....દ્રામ ૨

એ સઘલાંનો સારી પેઠે મેલવવા, અને તેમાંથી પાંચથી વીસ ગ્રેન મુઢી લેવો.

શકંતી અને હુશીઆરી લાવવા માટે.

લોશનો, લીનીમેંતો, અને કોગળા કરવાની દવાઓ.

નં ૭—બાબુલની છાલની:—

બાબુલની છાલ .....આંગિસ ૨

ખખલતું પાણી. ....પેંટ ૧

એનો ઉકાળો ખનાવવો.

પાકી ગયલા ભાગો ઉપર, ગુમડાંઓ ઉપર, અને નીચે ઊતરી પડેલા સફરા ઉપર મુકવા માટે, અને સ્ત્રીની ધાત માખી જાય ત્યારે પાચકારી વડે મારવા માટે એ વપડાય છે.

નં ૮—સફેદા અને ગુલે અરમાનીની:—

સફેદા .....દ્રામ ૩

બાબુલનો ગુંદર.....દ્રામ ૩

ગુલાબ .....આંગિસ ૪

એ સઘલાને ચોળીને તેની મેલવણી કરવી.

ચામડીના દરદોની અને ખરપશાની કીડ અગત નરમ પાડે છે.

નં ૯—ફૂતકીની:—

ફૂતકી.....દ્રામ ૦.૧

ગુલાબનું પાણી.....આંગિસ ૮

એ મેલવણીનું લોશન આખ ઉપર થંડક માટે મુકાય છે,

નં ૪--ટંકણખારની:--

ટંકણખાર .....દ્રામ ૧

પાણી .....આંડિસ ૧

એ મેલવણીનું લોશન સુજા આવેલી થાનની ટીચકીઓ ઉપર મુકાય છે; અને નરમ રીતે લગાડવાથી છુતી ઇન્ફ્રિઓ ઉપરની કીડ તથા અગત તેમજ ખીજ દરદોની અગત નરમ પાડે છે.

નં ૫--નવસાગરની:--

નવસાગર .....દ્રામ ૨

પાણી.....પેટ ૧

એ લોશન દુખતાં માથા ઉપર મુકાય છે.

નં ૬--કોકમનું તેલની:--

કોકમનું તેલ .....આંડિસ ૧૧

પી .....આંડિસ ૧૧

અક્ષતાંની થીમી આંચ ઉપર એ એકને સાથે મેલવવાં.

હોઠો ઉપર પડતી ફાતો, હાત અને હથેલીપરના ચીરાઓ, અને ખીજ કીડો ઉપર લગાડવાથી ઘણો આરામ મલે છે.

નં ૭--ટંકણખારની (ખીજ):--

ટંકણખાર .....દ્રામ ૧

મધ .....આંડિસ ૧

એ મેલવણી ચાહડાં પડેલા ચાથાંઓ, છાગળાઓ, ફાતો, અને ચીરાઓ ઉપર લગાડવામાં આવે છે.

અંગ્રેજ દવાઓનો કોશ.

(એ કોશમાં માત્ર જે જે દવાઈઓ ઘણી ઉપયોગી છે તેજ સમાવી છે.)

એકવીશ વરશથી ઉપરની ઊંમરના માણસ માટે એ દવાઓનો એકી વખતે લેવાનો વજન અથવા પૌરાક આપ્યો છે; અને કાઢક ઠંડાણે વળાયામાં બાળકને માટે જે વજન આપ્યો છે તે મુજબનો એક વરસની વયના બાળકને આપવો. કેટલેક ઠંડાણે બાળકો=એવી નીશાણી કાઢી છે તેનો અર્થ “બાળકને એટલી” એવો સમજવો. જે બીજી દવાઓમાંથી બાળકને આપવાની અગત્ય પડે અને તેના વજન લખાયો નહી હોય તો ઉમર મુજબ દવા આપવાનો કોઈ જોઈ તેમાં જણાવ્યા મુજબ તે આપવી.

દવાઓને અંગ્રેજી નામ પ્રમાણે જોડવામાં આવી છે, માટે અંગ્રેજી નામના અનુક્રમેજ તે શોધવી.

અંગ્રેજી નામ.	ગુજરાતી નામ.	ગુણ.	એક વખતમાં લેવાનું વજન.
કં. કન્ટ્રેક્શન આ- ફ સેલફર.	ગંધકનો પાક.	લોહી સુધારે છે. પ- રસેવો પાડે છે. ઝાડો લાવે છે.	ગ્રેન, ૬૦-૧૨૦ (બચાંને, ગ્રેન ૫)
કન્ટ્રેક્શન આ- ફ સેના.	સુનામુખી- નો પાક.	ઝાડો લાવે છે.	ગ્રેન, ૬૦-૧૨૦ (બચાંને, ગ્રેન ૩)
કન્ટ્રેક્શન આ- ફ ઓપોઅમ.	અશ્રીમનો પાક.	ખુશ ઊંઘ લાવે છે. દુખારો નરમ પાડે છે, વા તોડે છે, હુશીઆરી લાવે છે.	ગ્રેન ૫-૨૦
કમપાઝિન્ક ટી- કચર આફ જેન- શીઅર્ન.		ભુખ અને શક્તિ આપે છે, વા તોડે છે.	દ્રામ, ૦૧ થી ૨ (બચાંને, ૫-૧૦ મીનીમ)
કમ૦ ટીકચર આફ સીનકોના.		શક્તી આપે છે, તાવ મટાડે છે.	દ્રામ ૦૧ થી ૨ (બચાંને, ૩-૫ મીનીમ)

અંગ્રેજી નામ.	ગુજરાતી નામ.	ગુણ.	ખોરાક.
ક્યુબેબસ.	કબાબચીની.	ધાત જતી બંધ કરે છે. પરમામાં ફાયદો કરે છે.	ગ્રેન, ૩૦-૧૨૦
કોટન કલોરલ.	૧	જંધ લાવે છે. આંક-રાં, તાણતોડ, ઊછાળા તથા ઊલટીનરમ પાડે છે.	ગ્રેન, ૨-૧૦
કોટન આઈલ.	જમાલગો-ટાનું તેલ.	પાણી જેવો ઝાડો લાવે છે. બાહરે લગાડ-યાથી આમડી રાતી થ-ઈને છાગલા પડે છે.	મીનીમ, ૧-૨
કલોરાઈડ આફ-સોડીઅમ.	નીમક.	નાંધલા વજનમાં ક-રમ પાડે છે, હુશીઆરી લાવે છે તથા શક્તી આપે છે. મોટા વજનમાં ઊલટી તથા ઝાડો લાવે છે.	ગ્રેન, ૧૦-૨૪૦ (બચાંને, ૧-૨૦ ગ્રેન.)
કલોરાઈડ આફ-એમોનીઅમ.	નવસાગર.	લોહી સુધારે છે. પીત્ત સાથનો ઝાડો લાવે છે. કલેબનને પાકતું અટકાવે છે. માથાનો દુખારો નરમ પાડે છે. દસતાન લાવે છે. ચસકા નરમ પાડે છે. જંધ લાવે છે.	ગ્રેન, ૫-૨૦ (૫-ચાંને, ગ્રેન ૨)
કલોરોફોર્મ.		પીધાથી આંકરાં તથા તાણતોડ નરમ પાડે છે. ઊલટી તથા ઊછાલો નરમ પાડે છે. કેફ લાવે છે.	મીનીમ, ૨-૧૦
કાર્બોનેટ આફ-ઝીંક.		શક્તી આપે છે.	ગ્રેન, ૧-૫
કાર્બોનેટ આફ-મેગનીશીઆ.		હોજરીમાં થતો ખ-ટાશ તથા ખલતી દાહ નરમ પાડે છે. હલકો ગુલાબ લાવે છે.	ગ્રેન, ૧૦-૩૦ (બચાંને ગ્રેન ૩)
કાઈના.		ઝાડો તથા લોહી બંધ કરે છે.	ગ્રેન, ૧૦-૩૦

અંગ્રેજી નામ.	ગુજરાતી નામ.	ગુણ.	ખોરાક.
ક્રીમ આફ ટાર-ટર. (આરબીમાં તરતીર, અને ફારસીમાં = નેમકે અંગુર.)		પેશાબ તથા ઝાડો લાવેછે, થંડક આપેછે, તરસ મટાડેછે.	ઐન, ૨૦-૬૦ (ખાંને, ઐન ૫)
ક્રીએસોત.		ઊલટી તથા ઊછાળા બંધ કરેછે. લોહી સુધારેછે. આંકરાં તથા ફૂખારો નરમ પાડેછે.	મીતીમ, ૧-૩
ક્રેશો.		કરમ પાડેછે.	આંગિસ, ૦૧-૨
ક્રેમફર વોટર.	કપુરનું પાણી.	હુશીઆરી તથા ગરમી લાવેછે. ચમક તથા ખીજ દરદોમાં તાણતોડ નરમ પાડેછે.	આગિશ, ૧-૨ (ખાંને, ૧-૨ દ્રામ)
ક્રેમેલા.	કપીલો.	કરમ પાડેછે.	ઐન, ૩૪-૧૨૦ (ખાંને, ઐન ૫)
ક્રેમોમાર્શલ ક્રેલોવર્સ. (આ. બાયુન્જ; અને ફા. બાયુનેહ)		હોજરીને શક્તિ આપેછે. હુશીઆરી લાવેછે.	ઐન, ૧૦-૩૦
ક્રેવે વોટર.	વરીઆળીનું પાણી.	પેટમાંનો વા તોડેછે. હુશીઆરી લાવેછે. તાણતોડ નરમ પાડેછે.	આંગિશ, ૧-૩ (ખાંને, ૧-૨ દ્રામ)
ક્રેલમબા રૂટ.	ક્રાલમ.	ઝાડો કબજ કરવા વગર શક્તી આપેછે.	ઐન, ૫-૨૦
ક્રેલોમેલ.		ખીત સાથનો ઝાડો લાવેછે. લોહી સુધારેછે. મોઠા વજનમાં કાલેરામાં ઊલટી નરમ પાડેછે, તથા ઝાડો બંધ કરેછે.	ઐન, ૦૧-૨૫ (ખાંને, ઐન ૦૧ થી ૦૧)
ક્રેસ કરીલા બાર્ક.		શક્તી આપેછે. હોજરીને ધણી ગુણ કરેછે.	ઐન, ૧૦-૩૦
ક્રેશીઆ પદ્ય.	ગરમાળો.	ઝાડો લાવેછે.	દ્રામ, ૧-૪

અંગ્રેજી નામ.	ગુજરાતી નામ.	ગુણ.	ખોરાક.
કૉડ લીવર ઓઈલ.	મગરનું તેલ.	ખહી, કંઠમાળા તથા હર કોઈ રીતની ખીજ નખલાઈમાં શીધામાં તથા ખાહરથી લગાડવાનાં કામમાં આવેછે. શક્તી લાવવા માટે એ એક સરસ ઉપાય ગણાયછે.	દ્રામ, ૧-૮ (ખ-ચાંને, દ્રામ ૦૧૧)
કૉપેવા.		પરમામાં આપ્યામાં આવેછે. ખાસીમાં ખલગમ પાડેછે.	દ્રામ, ૦૧૧-૧
કૉરોસીવ, સખલીમેટ.	રસ કપુર.	લોહી સુધારેછે. ટાંકીનાં દરદમા ઘણા ગુણ કરેછે.	ગ્રેન, ૧/૬ થી ૧/૪ (સં-ખાળથી વાપડવી)
કૉલોસીન્ય પટ્ટપ.	ઈનદરવાનાનો ગર.	ઝાડો લાવેછે.	ગ્રેન, ૨-૮
કૉસટી પોતેશ.		લગાડવાના કામમાં આવેછે.	
ગ.			
ગમ ઍકેશીઆ.	ખાવળનો ઝુંદર.	ચાઠા ઊપર ગુણ કરેછે.	ગ્રેન, ૧૦-૬૦ (ખ-ચાંને ૩-૫ ગ્રેન)
ગ્રગરીઝ પાલિદર.		હોઝરીમાંનો ખટા શ તોડેછે. હલકો ઝાડો લાવેછે.	ગ્રેન. ૨૦-૬૦ (ખચાંને, ગ્રેન ૫)
ગાલબેનમ.		તાનતોડ નરમ પાડેછે. હુશીઆરી લાવેછે. ખાંસીમાં ખલગમ પાડેછે. ઘડ અથવા ધુંમડા ઊપર આગરી ખનાવીને મુકવામાં આવેછે.	ગ્રેન, ૧૦-૩૦
ગુએકમ રેઝીન.		ગરમી આવેછે. પર લેવો પાડેછે. લોહી સુધારેછે.	ગ્રેન, ૧૦-૩૦
ગેમપોજ.	રેવનચીનો શીશ.	શખત ઝાડો લાવેછે.	ગ્રેન, ૧-૨

અંગ્રેજી નામ.	ગુજરાતી નામ.	ગુણ.	ઔષધ.
ગેલીક ઍરીદ.		ઝાડો તથા લોહી બંધ કરેછે.	ગ્રેન, ૨-૧૦
ચ. ચીરેટા. ચૉક મીકસચર.	કરીયાતું.	શક્તી આપેછે. ઝાડો કપળ કરેછે. પેટમાંનો ખટાસ તથા વા તોડેછે.	ગ્રેન, ૧૦-૩૦ આંબીસ, ૧-૨ (બચાને, ૧-૨ દ્રામ)
જ. જાંજર.	સુંઠ.	પેટમાંનો વા તોડેછે. હૃદયની આસપાસ લાવેછે. શક્તી આપેછે.	ગ્રેન, ૧૦-૩૦ (ખ- ચાંને, ગ્રેન ૧) ગ્રેન, ૧૦-૩૦
જેનરીઅન રૂટ. (આરબીમાં=અ- સલે જનતી- આના.)		લોહી સુધારેછે. શ- ક્તી આપેછે.	ગ્રેન, ૩૦-૧૨૦
જેમેકા સારસાપે- રીલા. (આર- બીમાં = ઔષ- ધ.)		ઝાડો લાવેછે.	ગ્રેન, ૧૦-૩૦ (ખ- ચાંને, ગ્રેન ૨)
જેલપ.		દરદવાળા ખડખડાટ ભાગોને સુવાલા કરેછે.	ગ્રેન, ૧૦-૩૦ (ખ- ચાંને, ગ્રેન ૧-૩)
ટ. ટ્રેગેકેન્થ.		ઊલટી તથા ઊછાળો નરમ પાડે છે. તરસ મટાડેછે.	ગ્રેન, ૧૦-૩૦ (ખ- ચાંને, ગ્રેન ૨-૩)
(આરબીમાં=ક- રીરા, અને કારસીમાં=ક- તીરા.)		જીનો પરમા, ધાતુ ધોમાં આપવાથી ગુણ કરેછે.	દ્રામ, ૦૧-૨
ટારટારીક ઍ- રીડ.	કપાખચી- તીનું ટીંકચર.	ઝાડો તથા લોહી બંધ કરેછે.	દ્રામ, ૦૧-૨ (ખ- ચાંને, મીનીમમ)
ટીંકચર આફ- ક્યુમેબસ.			
ટીંકચર આફ કા- ઈના.			

અંગ્રેજી નામ.	ગુજરાતી નામ.	ગુણ.	ખોરાક.
ટીંકચર આફ ક- ટેકુ.		ઝાડો કબજ કરે છે.	દ્રામ, ૦૧૧-૨ (ખ- યાને, મીનીમ ૫)
ટીંકચર આફ ક- લમખા.		શક્તી આપે છે. મુ- ખ્ય કરી હોજરીને શક્તી આપે છે. ખોરાક પચાવે છે.	દ્રામ, ૦૧૧-૨ (ખ- યાને, મીનીમ ૫)
ટીંકચર આફ ગાદસ.		ઝાડો તથા લોહી બંધ કરે છે.	દ્રામ, ૦૧૧-૨
ટીંકચર આફ ડી હટેલીસ.		પેશાબ લાવે છે. નાં- ધલા વજનમાં આધ્યા- થી દીલના માસના શા- કાઓને શક્તી આપે છે. ખાંસી તથા તાવનો જોર નરમ પાડે છે. મો- ટો વજન આધ્યાથી જેહેર ચહડે છે.	મીનીમ, ૧૦-૩૦ (ખયાને, મી- નીમ ૧)
ટીંકચર આફ જેહરી કચુ- નકસવામીકા.	જેહરી કચુ- રાનો અરક.	શક્તી આપે છે. મો- ટો વજનમાં આધ્યાથી તાણતોડ થાય છે.	મીનીમ, ૫-૨૦
ટીંકચર આફ મર (આરખીમાં= હીરાખોળ.)		શક્તી આપે છે. હુ- શીઆરી લાવે છે. ખા- સીમાં બલગમ પાડે છે. દસ્તાન લાવે છે.	દ્રામ, ૦૧૧=૧ (ખ- યાને, મીનીમ ૫)
ટીંકચર આફ સ્કવીલ.	જંગલી કાં- દાનો અરક.	પેશાબ લાવે છે. ખાંસીમાં બલગમ પા- ડે છે.	મીનીમ, ૧૦-૩૦
ટીંકચર આફ સ્તીલ.	લોઢાંનાકા- નો અરક.	શક્તી આપે છે. ખા- હરથી લગાડ્યાથી લોહી બંધ કરે છે.	મીનીમ, ૧૦-૩૦ (ખયાને, મીની- મ ૨-૩)
ટીંકચર આફ હા ચોસાયમસ.		બાંધ લાવે છે. દુ- ખાવો નરમ પાડે છે.	દ્રામ, ૦૧૧-૧
ટીંકચર આફ હે- મલોક.		બાંધ લાવે છે. કુ- હાવે છે. તાણતોડ ન- રમ પાડે છે.	મીનીમ, ૨૦-૬૦ (ખયાને=મીની- મ ૨૨૩)

અંગ્રેજી નામ.	ગુજરાતી નામ	ગુણ.	ખોરાક.
ટીકચર આફ અરગટ.		ખર્યાંને જનમ આપતી વેળા ગર્ભસ્થાનના માસનું શાકાઓ એથી ખેંચીધને ખચું સેલથી જનમે છે. અધુરે દાહાકે છોકરું પડવાથી, અથવા ખીજા કાઈ કારણથી દશતાન અથવા લોહી ધણું જવું તો તે બંધ કરે છે.	મીનીમ, ૧૦-૧૦
ટીકચર આફ આયોડીન.		લોહી સુધારે છે. તાવમાં, તથા ચામડીનાં દરદોમાં ખીંધામાં આખ્યામાં આવે છે. સુજેલા ભાગો તથા ગાંઠો ઉપર લગાડવામાં આવે છે.	મીનીમ, ૫-૨૦
ટીકચર આફ અકોનીત.		હરેક કાઈ જાતના તાવમાં અથવા સોજામાં લોહીની ગરમી ઓછી કરે છે. કેફ લાવે છે.	મીનીમ, ૫-૧૫ (ખા૦=મીનીમ ૦૧-૧)
ટીકચર આફ અસેક્ટીડા.	હીંગનો અરક.	ચમક તથા ખીજા દરદોમાં તાણતોડ મરમ પાડે છે. હુસીઆરી લાવે છે.	દ્રામ, ૦૧-૧
ટીકચર આફ આપીઅમ.	અશીમનો અરક.	બંધ લાવે છે. ઝાડો કપ્પજ કરે છે. દુખારો નરમ પાડે છે.	મીનીમ, ૫-૪૦ (ખા૦=મીનીમ ૦૧-૧)
ડ. ડાઈડ કાર્બોનેટ આફ સોડા.		હોજરીમાનો ખટાસ તોડે છે. પેશાબ લાવે છે.	ગ્રેન, ૩-૧૦
ડાઈલ્યુત નાઈટ્રીક અશીડ.	સુરાખારનો નરમ તેજાબ.	શક્તી આપે છે. ઝાડો, લોહી તથા પુરસેવા બંધ કરે છે.	મીનીમ, ૧૦-૩૦ (ખા૦=મીનીમ ૨)

અંગ્રેજી નામ.	ગુજરાતી નામ.	ગુણ.	ખોરાક.
ડાઈલિયુત હાઈડ્રો-ક્લોરીક ઍસીડ		થંડક આપે છે. શક્તી આપે છે. ઝાડો બંધ કરે છે. કાગલો કરવાના કામમાં આવે છે.	મીનીમ, ૧૦-૩૦ (ખાં=મીનીમર)
ડાઈલિયુત હાઈડ્રો-સીએનીક ઍસીડ.		ઉલંટી, ઉછાલો, પેટમાંનો વા, ચુંકા તથા તાણુતોડ નરમ પાડે છે. ઉંઠાડીયામાં આખ્યામાં આવે છે.	મીનીમ, ૨-૮.
ડાઈલિયુત ઍસેટીક ઍસીડ.		થંડક આપે છે. તરસ મટાડે છે.	દ્રામ, ૦૧૧-૨ (ખાં=૩-૫ મીનીમ)
ડીકાકશન આફ્ લાગવુડ.	પતંગનાં લાકડાંનો ઊંકાળો.	ઝાડો તથા લોહી બંધ કરે છે.	આંગિસ, ૧-૨ (ખાં=દ્રામ, ૧)
ડીકાં રમાફ્ ઍલમ બાર્ફ.		ગળામાં પડતાં ચાઠાં ઉપર ગુણ કરે છે. શક્તી આપે છે. પેશાબ લાવે છે.	આંગિસ, ૨-૪ (ખાં=દ્રામ ૨)
ડીજીટેલીન.		દીલનાં, તથા ગર્ભસ્થાનના ફેટલાએક દરદોમાં ગુણ કરે છે.	ગ્રેન, ૬-૧ થી ૩૦-૬૦
ડીજીટેલીસ લીફ્.		પેશાબ લાવે છે. દીલનો ધપકારો નરમ પાડે છે.	ગ્રેન, ૦૧-૧૧૧
ડીલ વાટર.	સુવાનું પાણી.	અજીર્ણ તથા પેટમાંનો વા છોડે છે. દુખારો નરમ પાડે છે.	આંગિસ, ૧-૨ (ખાં =દ્રામ ૧-૨)
ન.			
નક્સ વામીકા.	જેહરીકચુરો.	શક્તી આપે છે. કફ લાવે છે.	ગ્રેન, ૦૧-૩
નાઈટ્રે આફ્ સીલવર.		ધાતુ કરીને બાહરથી લગ્નડાય છે. કાઠ વેલા ઝાડો કપળ કરવા, તથા શક્તી આપવા વપડાય છે.	ગ્રેન, ૧ થી ૩

અંગ્રેજી નામ.	ગુજરાતી નામ.	ગુણ.	ખોરાક.
પ. પ્યુરીફાઇડ એ- નીમલ ચારકોલ.	જાનવરનાં હા- ડકાંનો ખા- ળેલો કાચ- લો.	ખોરાક પચાવે છે. મોહડાંનો નઠારો વાસ કાલડી નાંખે છે. કટલી- એક જોડરી દવાઓ જેવી કે, સત્રીકનીઆ, અંકેનાઈત, મારશીઆ ઈન્ ના જોડરના ઉતાર દાખલ કામે આવે છે.	ગ્રેન, ૨૦-૬૦
પ્યુરીફાઇડ આ- ક્સ-પાઈલ. પ્રીપેડ ચાક.	ખલદના કલે જાંમાંનું પીત. સોળે ચાક.	ઝાડાનો રંગ બદલે છે. ઝાડો કપજ કરે છે. હોજરીમાંનો ખટાશ તોડે છે.	ગ્રેન, ૨-૩ ગ્રેન, ૧૦-૬૦ (ખ- ચાં ને=૧-૩ ગ્રેન)
પીલ આફ કા- લોસીનથ એન્ડ હ્યોસાયમસ.		ઝાડો લાવે છે.	ગ્રેન, ૫-૧૦
પીલ આફ પા- રબેટોઝ એલુઝ.		ઝાડો લાવે છે.	ગ્રેન, ૫-૧૦
પીલ આફ ઈ- પીકાકુઆના ઉ- વીથ સ્કવીલ.		ખાંસીમાં બલગમ પા- ડે છે. પરસેવો પાડે છે.	ગ્રેન, ૫-૧૦
પીલ આફ એ- લુઝ એન્ડ મર.		ઝાડો તથા દસતાબ સાફ રીતે લાવે છે. ચ- મક તથા પીળા દરદોમાં તાણુતોડ નરમ પાડે છે.	ગ્રેન, ૫-૧૦
પીલ આફ એ- લુઝ એન્ડ ઍસે- ફ્ટીડા. ચેપસીન.		ઝાડો લાવે છે. ચમ- કમાં ગુણુ કરે છે.	ગ્રેન, ૫-૧૦
ફાયર્સ બાલસમ.		ખોરાક પચાવે છે. ઉલટી બંધ કરે છે.	ગ્રેન, ૨- ૫
		ચુંકો તથા તાણુતોડ નરમ પાડે છે. પેશાબ લાવે છે. ઘા ઉપર ચુંક- વાથી રૂઝ વળે છે.	ગ્રામ, ૧૧-૨૨ ખાં=૫ મીનીમ)

અંગ્રેજી નામ.	ગુજરાતી નામ.	ગુણ.	ખોરાક.
ફાઉલર્સ સોલ્યુશન.		લોહી સુધારે છે. શક્તી આપે છે. તાવ મટાડે છે. ધણુ થોડા વજનમાં આપવાની ઝાડો તથા ઊલટી બંધ કરે છે.	મીનીમ, ૨-૮ (સંભાલીને વાપડવી)
ફાસફેટ આફ સોડા.		લોહી સુધારે છે. ઝાડો લાવે છે.	ગ્રેન, ૬૦-૧૨૦
ફાસફેટ આફ આયરન.		શક્તી આપે છે. લોહી સુધારે છે. હાડકાને મજબુતી આપે છે.	ગ્રેન, ૫-૧૦
બી. બ્રોમાઇડ આફ પોટેશીયમ.		તાવ નરમ પાડે છે. તાણુતોડ, ચમક, શીફર તથા ઊપલીયામાં ગુણ કરે છે. કફ લાવે છે.	ગ્રેન, ૫-૩૦ (ખાંડ = ૦.૧-૧ ગ્રેન)
બ્લુ પીલ.		લોહી સુધારે છે. હલકો તથા પીત સાથનો ઝાડો લાવે છે.	ગ્રેન, ૩-૮
બ્લેક વાશ.		રોડના આજરમાં તથા ચામડીનાં દરદોમાં મુકવાના કામમાં આવે છે.	
બાલસમ આફ ટોલુ.		ખાંશીમાં બલગમ પાડે છે. ઢુશીઆરી લાવે છે.	ગ્રેન, ૧૦-૨૦
બીસમઠ લોઝેનજસ.		શક્તી આપે છે. લોહી સુધારે છે. ઊલટી તથા ઊછાલો બંધ કરે છે. સેન ઝાડો કપજ કરે છે.	ટાંકણીઆ, ૧-૬
મ. મર. (આરબીમાં=હીરાખોલ.)	હીરાખોલ.	ઢુશીઆરી આપે છે. શક્તી લાવે છે. બલગમ પાડે છે. દસ્તાન લાવે છે.	ગ્રેન, ૧૦-૪૦
મરેક.	કસતુરી.	તાણુતોડ નરમ પાડે છે. તંતુઓને શક્તી આપે છે. ઢુશીઆરી લાવે છે.	ગ્રેન, ૫-૧૦

અંગ્રેજી નામ.	ગુજરાતી નામ.	ગુણ.	ખોરાક.
મેસતીક. (આરબીમાં=મ. સ્તકાએ રૂમી). મારફીયા એન્ડ ધીપીકેકુઆનાલા- એનજીસ. ૨. રીડયુરડ આય- રન.	મસ્તકી.	ઝાડો કપળ કરે છે. પેશાબ લાવે છે. ખાંસીમાં બેલગમ પાડે છે. કફ લાવે છે.	ગ્રેન, ૩૦-૬૦ ટાંકણીઓ ૧-૬
રૂહબાર્બ રૂટ. (આરબીમાં=રાવંદ અને ફારસીમાં= રીવંદ.) રેઝીન આફ્ર યો- ડાફીલમ. રેટેની રૂટ.	રેવનચીની ખટાઈ.	હલકો જીભાબ લાવે છે. હોઝરીને શક્તી આપે છે. પીત સાથનો ઝાડો લાવે છે. લોહી સુધારે છે. ઝાડો તથા લોહી બં- ધ કરે છે.	ગ્રેન, ૫-૨૦ (ખાંસ ૨-૩ ગ્રેન) ગ્રેન ૦૧-૨ ગ્રેન, ૧૦-૩૦ (ખાંસ ૧-૩ ગ્રેન.)
લ. સાઈમ વૉટર.	ચુનાનુ પાણી.	ઝાડો તથા ઉલટી બંધ કરે છે. હોઝરી માંના ખટાશ તોડે છે. જાંબા દાહડાનો મરડો તથા ઝાડો બંધ કરે છે. કરમ પાડે છે.	ડ્રામ, ૧-૩ (ખાંસ ૩-૧૦ મીનીમ) મીનીમ, ૧૫-૩૦
લીકવીડ ઍક્સ- ત્રેક્ટ આફ્ર યિલ. લીકવીડ ઍક્સ- ત્રેક્ટ આફ્ર મે- લ ફર્ન. લીકવીડ ઍક્સ- ત્રક્ટ આફ્ર અ- રગટ.	બેલ કુતનો અરક.	નાંધલા વજનમાં દ- સ્તાન લાવે છે. મોટા વજનમાં ઘણું લોહી ત- થા દસ્તાન બંધ કરે છે. કફ લાવે છે. બેસુધ કરે છે.	મીનીમ, ૧૦=૬૦ મીનીમ, ૫-૪૦ (ખાંસ ૦૧ મીનીમ)
લીકવીડ ઍક્સ ત્રક્ટ આફ્ર ઓ- પીઅમન			

અંગ્રેજી નામ.	ગુજરાતી નામ.	ગુણ.	પ્રેરાક.
લાડેનમ.	અપ્રીમનો અરક.	ઊંઘ લાવે છે. ઝાડો કપળ કરે છે. દુખારો નરમ પાડે છે.	મીનીમ, ૫-૪૦ (ખા૦-૦૧૧-૧ મીનીમ)
વ. વાઈન આફ કૉલ ચીકમ.		પેશાબ તથા ઝાડો લાવે છે. સંધીવા તથા નજીલાનો દુખાવો નરમ પાડે છે.	મીનીમ, ૧૦-૩૦ (સંભાલથી વાપડવી.)
વાઈન આફ ઈ-પીકેકુઆના.		પરસેવો પાડે છે. ખાંસીમાં બલગમ પાડે છે. ઉલટી લાવે છે.	મી૦ ૫ થી દ્રામ૬ (ખા૦=૩-૬ મીનીમ)
વીનીગર આફ કેનથરીડીશ.		પીધાથી પેશાબ લાવે છે. પાહેર લગાડવાથી તે જગા રાત્રી થઈને સુઈ આવે છે.	મીનીમ, ૧-૩ (ગુંદરનાં પાણીમાં ભેલીને સંભાલથી લેવી.)
વીનીગર આફ સ્કવીલ (આરબી માં=બલોલ ઇસ-કીલ, અને ફાર-સીમાં = શેરકઅે વ્યાજે દસ્તી.)		પેશાબ લાવે છે. ખાંસીમાં બલગમ પાડે છે.	મી૦ ૧૫-૨૦ (ખા૦= મીનીમ ૨-૪)
સ. સ્કેમની. સ્વીકનીઆ.		ઝાડો લાવે છે. બેસુધ કરે છે. શક્તી આપે છે.	ગ્રેન, ૫-૧૦ ગ્રેન $\frac{1}{3}$ થી $\frac{1}{2}$.
સ્પીરીટ આફ કલોરોફોર્મ.		ચુંકા ઉછાલો તથા ઉલટી નરમ પાડે છે.	મીનીમ, ૨૦-૬૦
સ્પીરીટ આફ કમફર.		હુશીઆરી લાવે છે. ઉલટી તથા ઉછાલા નરમ પાડે છે. તાણુતોડ નરમ પાડે છે.	મીનીમ, ૧૦-૩૦ (ખા૦=૧-૨ મી૦)
સ્પીરીટ આફ નાઈટ્રસ ઈઠર.		પેશાબ લાવે છે. પરસેવો પાડે છે. ગરમી આપે છે. સલેખમાં, ખાંસી ઈ૦ની ખીમારીમાં આપવામાં આવે છે.	દ્રામ, ૦૧૧-૧૧૧ (ખા૦=૩-૫ મીનીમ.)

અંગ્રેજી નામ.	ગુજરાતી નામ.	ગુણ.	ખોરાક.
સ્પીરીટ આફ હાર્તશોર્ન.		સુધાડવાથી હુસીઆરી લાવે છે. નેલ સાથે મેલનીને ચશકા મારતા હોય ત્યાં લગાડવામાં આવે છે. શાંપના દંખ ઉપર લગાડવામાં આવે છે.	
સખનાઈટ્રેટ આફ પીસમથ.		ઝાડો તથા ઉલટી બંધ કરે છે. હોઝરીમાંનો ખટાસ નરમ પાડે છે. ખરાબ ચાઠાઓ ઉપર મલમ સાથે મેલનીને લગાડવામાં આવે છે.	ગ્રેન, ૫-૨૦ (ખાલકાને=ગ્રેન ૧-૩.)
સલ્ફેટ આફ કૉપર.		ઘણા દાહડાનો જીનો ઝાડો તથા મરડો શાન્તો કરે છે. શક્તી આપે છે. મોટા વજનમાં ઉલટી લાવે છે. ધા અથવા ચાઠાં ઉપર લગાડવાથી રૂઝ આવે છે.	ગ્રેન, ૦૧-૧૦
સલ્ફેટ આફ ઝીંક.		ઝાડો કપજ કરે છે. શક્તી આપે છે. ઉલટી લાવે છે.	ગ્રેન, ૧-૧૦ (ખાં=૧-૨ગ્રેન)
સાલ્વોલેટાઈઝ સાલ ઓમોની એફ.		હુસીઆરી લાવે છે. (જીવો કલોરાઈડ આફ ઓમોનીઅમ.)	ડ્રામ, ૦૧-૧
સાઈટ્રીક ઓરીડ		થંડક પાડે છે. ઉલટી તથા ઉછાળા બંધ પાડે છે. ઉધ લાવે છે. દુખા રો નરમ પાડે છે. ઉલટી તથા ઉછાળા બંધ કરે છે.	ગ્રેન, ૧૦-૩૦ (ખાં=૨-૩ગ્રેન) ડ્રામ, ૦૧-૨
સીરપ આફ કલે રલ.		શક્તી આપે છે. મલના કિતાર તરીકે વપાય છે.	મીનીમ ૧૦-૧૨૦ (ખાં=મીનીમ ૧)
સીરપ આફ ડા-યોલાઈઝડ આ-યરન.			

અંગ્રેજી નામ.	ગુજરાતી નામ.	ગુણ.	ખોરાક.
સીરપ આફ હા- ઇપોફોસફાઇટ આફ લાઇમ. સીરપ આફ આ- યોડાઇડ આફ આયરન.		શક્તી આપે છે. લોહી સુધારે છે. ખાંસીમાં ખલગમ પાડે છે. શક્તી આપે છે. કંદ્રામ, ૦૧૧-૧ ૪મળાની ગાંઠો, ખલો- હોર, કલેબનનો વરમ ઇં. દરદોના કામમાં આપે છે. ઝાડો કપાળ કરે છે. લોહી તથા ઉલટી બંધ કરે છે.	દ્રામ ૨-૪ (ખાંસીમાં ૧૦-૬૦ મીનીમ) (ખાંસીમાં ૩) ગ્રેન, ૧-૪
મુગર આફ લેડ. (આરખીમાં=આ- ખાર, અને કાર- સીમાં = સોરખે શુષ્કતેડું. સેક્રેટેડ કાર્બો- નેટ આફ આ- યરન. સેન્ટોનીન.		શક્તી આપે છે. દ- સતાન લાવે છે. કરમ પાડે છે. પરસેવા પાડે છે. તીક્ષણ સંધીના, જોરા- વર જીની તથા જોહરી તાવો, ફેફસાંના તીક્ષણ વરમ, ઇં માં તાવતું જોર નરમ પાડે છે, તથા લોહીની ગરમી ઓછી કરે છે.	ગ્રેન, ૫-૨૦ ગ્રેન, ૨-૬ (ખાંસીમાં ૦૧૧-૧ ગ્રેન.) ગ્રેન, ૫-૨૦
સેલીસીન.		ગ્રીતસાયનો ઝાડો લાવે છે. હોજીને શ- ક્તી આપે છે. દસ્તાન લાવે છે.	ગ્રેન, ૨-૬
હા. હાઇડ્રેટ આફ કલોરલ.	એલીઓ.	જીંધ લાવે છે. ઉછા- જો તથા ઉલટી નરમ પાડે છે. તાણતોડ નરમ પાડે છે.	ગ્રેન, ૧૦-૩૦ (ખાંસીમાં ૦૧૧-૧ ગ્રેન.)

અંગ્રેજી નામ.	ગુજરાતી નામ.	ગુણ.	એક વખતમાં લેવાનું વજન.
હિમલાય લીવઝ.		કેક લાવે છે. એસુધાગ્રેન, ૨-૮ કરે છે. દીલનો ધપકારો તથા તાણતોડ નરમ પાડે છે.	
અ. અરગટ.		દરતાન લાવીને બંધ કરે છે. હમેલ તોડી પાડે છે. કાઠગી જતનું લોહી બંધ પાડે છે.	ગ્રેન, ૧૦-૬૦
આ. આરસીનીકલ સોડયુશન.		લોહી સુધારે છે. શક્તી આપે છે. તાવ મટાડે છે. ઘણા થોડા વજનમાં આપ્યાથી ઝાડો તથા ઉલટી બંધ કરે છે.	મીનીમ, ૨-૮ (સેલાલથી વા- પડવી.)
આયોડાઈડ આ- ફ પોટેશીઅમ.		લોહી સુધારે છે. શક્તી આપે છે. ગાંઠોને પીગલાવે છે.	ગ્રેન, ૨-૧૦ (પા૦=૦૧૧-ગ્રેન)
આયોડાઈડ આ- ફ આયરન.		શક્તી આપે છે. ગાંઠો પીગળાવે છે. દરતાન લાવે છે. લોહી સુધારે છે.	ગ્રેન, ૧-૫
આયોડાઈડ આ- ફ આયરન.		લોહી સુધારે છે. શક્તી આપે છે. કંઠમાળામાં તથા આમડીનાં જીભ જીવાં દરદોમાં કામ આવે છે.	ગ્રેન, ૧-૨
ઈ. ઈર.		ચુંકા આંકરાં તથા તાણતોડ નરમ પાડે છે. હુશીઆરી લાવે છે. હોજરીને શક્તી આપે છે.	મીનીમ, ૧૦-૬૦
ઈનફ્યુઝન આ- ફ કલેવઝ.		હુશીઆરી લાવે છે. હોજરીને શક્તી આપે છે.	અંગ્રેસ, ૧-૪ (પા૦=ગ્રામ ૧-૨)

અંગ્રેજી નામ.	ગુજરાતી નામ.	ગુણ.	ખોરાક.
ઈનફ્યુશન આફ ક્વાર્શીઆ.		શક્તી આપે છે.	આંબીસ, ૧-૨
ઈનફ્યુશન આફ કેમોમાઈલ.		હોજરીને શક્તી આપીને ખોરાક પચાવે છે.	આંબીસ, ૧-૨ (ખાંડ-દ્રામ ૧-૨)
ઈન૦ આફ કેટેકુ		દસતાનમાં, ઝાડામાં, મરડાંમાં, અથવા હરેક કોઈ બીજી રીત નું લોહીનું વેલું બંધ કરે છે. ઝાડા બંધ કરે છે.	આંબીસ, ૧-૨ (ખાંડ-દ્રામ ૧)
ઈનફ્યુશન આફ કેલમખા.	કેલમનો ઊંકાળો.	શક્તી આપે છે. મુખ્ય કરી હોજરીને મજબુત કરે છે.	આંબીસ, ૧-૨ (ખાંડ-દ્રામ ૧-૨)
ઈનફ્યુશન આફ કેસકેલા.		હોજરીને શક્તી આપે છે. ખોરાક ખરેખર પચાવે છે.	આંબીસ, ૨-૨ (ખાંડ-દ્રામ ૧-૨)
ઈનફ્યુશન આફ ચીરેટા.	કરીયાંતાનો ઊંકાળો.	શક્તી આપે છે.	આંબીસ, ૧-૨ (ખાંડ-દ્રામ ૧-૨)
ઈન૦ આફ સેના	સુનામખીનો ઊંકાળો.	ઝાડો લાવે છે.	આંબીસ, ૧-૨
ઈનફ્યુશન આફ અરગટ.		દસતાનમાં ગુણ કરે છે. (જીવો અરગટ)	આંબીસ, ૧-૨
ઈપીકાકુઆના.		ખાંસી નરમ પાડે છે. તીક્ષ્ણ મરડો સાબો કરે છે. ઉલટી લાવે છે. સખત ઝાડો લાવે છે.	ગ્રેન, ૦૧-૩૦ (ખાંડ-૦૧-૨ ગ્રેન.)
ઈલટીરીઅમ.			ગ્રેન, $\frac{1}{4}$ થી ૦૧ સંભાલથી વાપડવી.)
ઊ.			
ઊડ ચારકોલ.		મોહડાનો વાશ બંધ કરે છે. વાસ મારતા ધાતી ઉપર પોલટીસ તરીકે કામે આવે છે. હવા તથા પાણી શાક કરે છે.	ગ્રેન, ૨૦-૬૦

અંગ્રેજી નામ.	ગુજરાતી નામ.	ગુણ.	ખોરાક.
એ. અંકસત્રેકત આં. ૫ કુંલમખા. અંકસં આંક ન- કસવામીકા. • અંકસં આંક ખિલેડાના.	કાલમને, અ. રક. જેહેરી કચુગ. નો કશ અ. થવા અરક.	ઝાડો કપેજ કચા વગર શકતી આપે છે. શકતી આપે છે. કક લાવે છે. જાંઘ લાવે છે. દીલનો ધપકારો નરમ પાડે છે. દુખાવો થતો હોય ત્યાં ખાહરથી લગાડવાનાં કામમાં આવે છે. કક લાવે છે. દીલનો ધપકારો નરમ પાડે છે ખેસુધ કરે છે. પેટમાંનો વા તોડે છે	ગ્રેન, ૦૧-૧) સં- ભાલથી વાપડવી.) ગ્રેન, ૧ થી ૨ (સંભાલથી વા- પડવી.) ગ્રેન, ૬૦ થી ૩૦ (સંભાલીને વા- પડવી) આંગિસ, ૧-૨
એરોપીઆ. • અંલડર ૫ લાવર વાટર. અંલમ.	કટકી.	ઝાડો તથા લોહીબંધ કરે છે પીચકારી માર- વામાં એ વપડાય છે.	ગ્રેન, ૫-૧૫ (ખાં=ગ્રેન, ૦૧-૧)
અંસેશ્ટીડ.	હીંગ.	તાણ તોડનરમ પાડે છે હુશીઆરી લાવે છે.	ગ્રેન, ૫-૨૦
આ. આકઝલેટ આંક શીરીઅમ. આકરીઅલ આ- ક રકવાંલ. આઈલ આંક કચુબેઅસ. આઈલ આંક કં બુપટ. આઈલ આંક શે- વીન.	ચીની કપાલા નું તેલ. કાયાપુતીનું તેલ.	ઊલટી બંધ કરે છે. પેશાબ લાવે છે. ખાં- સીમાં બલગમ પાડે છે. પરમાનાં કામમાં આવે છે. ધાતબંધ કરે છે. હુશીઆરી લાવે છે. તાણતોડ નરમ પાડે છે કરમ પાડે છે. પર સેવો પાડે છે. દરતાન લાવે છે.	ગ્રેન, ૧-૫ (સં- ભાલીને વાપડવી) દ્રામ ૦૧-૧ મીનીમ, ૧૦-૩૦ મીનીમ, ૩-૧૦ મીનીમ, ૧-૫

જેહાંગીર કરીણીના ગુજરેલી નામાંઓ.

દારાખાનામું.

કીમત—સાદી બંધાઈનો રૂ.૦૧૧૧ તથા અંમળોસનો રૂ. એક.

રોઈનતન અસંપર્કીઆરએ ખેટો શાહાનશાહ ખમન આપણી ધરા-
ની તવારીખમાં મોટો દેલાવર તેમ જીલમી શાહાનશાહ કહેવાયો છે, તે
શાહાનશાહ ખમનના મોત પાછલ શાહાનશાહદી હોમાય જે તે શાહાન-
શાહની ગણી થાય તેને ધરાનનું તખ્ત ને તાજ મલ્યું. શાહાનશાહ રાણી
હોમાયને ધરાનની પાદશાહાત ચલાવવાનો લોભ લાગાયો તેણીને શા-
હાનશાહ ખમનથી હમેલ હતા તેથી ખેટો પેદા થયો તેને ગુપચુપ એક સં-
દુકમાં બંધ કરી દરીયાવમાં નખાવી દીધો. તે એક ધોભીને હાથ લાગી,
અને તેને ખોલતાં એક આફતાખી ઝળકાટનો ખેટો તથા અમુકુ ઝવેરાત
મલ્યું. દરયાના માણીમાંથી છોકરો મળ્યાથી તેણે તેનું નામ દારાખ પાડ્યું
અને તેને કશું ફરજદ નહી હોયાથી મોટી મોહખતથી તેની જીતન કરી ઉ-
ધારવા લાગો. પાદશાહી તોખમ તેથી તેને પગલે તે ધોભીને બેહદ ધરાકા
વધી અને તે ધોભીએનો ગોયા સરદાર જેવો થઈ પડ્યો. દારાખ જ્ઞા-
નને તોજીખ કરે તેવો દીલાવર નીકળ્યો. તે પોતાની ગલેજ તીરંદાજી
કરવા અને ઘોડા ઉપર સવારી લેવા શીખ્યો તથા શીકાગ્યાલમાં માહં-
ચુનનદો નીવડ્યો. તે શાહાજદા સંગાતે શીકારખાલમાં લડ્યો તેમાં શાહ
હાજદો માર ખાઈ હટ્યો. આ વખતથી તે ધોભીને તાંહાંથી પાદશાહને
તાહાંને તે પાદશાહને તાંહાંથી ધરાનને અપાતી ચોઠાઈની ખટપટમાં વીટ-
લાયો. એક વેળા તે ધરાનની દરખારમાં બંધવા તરીકે હાજર થયો. આ.
દરખારમાં હોમાય રાખેતા મુઆફક પોતાના શાહાનશાહી તખ્ત ઉપર
ખીગજી હતી, તે નવજવાન દારાખને જોતાંજ પોતાના દીલમાં બેહદ
બચેન થઈ. હોમાયને દીલમાં ઘણીક એવી છુપી અસર ને નીશાની થઈ
કે તેથી દરયાવના ખેલતા પાણીમાં નખાવેલી સંદુકની યાદ આવી અને
ચાંકી, એ રીતે નામદારી મેજવેલો બંદવો દારાખ ધરાનની જ્ઞાન આ-
સકારા ખુલંદ પાદશાહાત ચલાવનારની નેધામાં ધજત ને શીકર ઉપજા-
વનાર થઈ પડ્યો. શાહાનશાહ હોમાય સાથે આ ખનાવ પછેથી તેમ
ખીજા બેહદ નામદારીના કામમાં ગુતાયો તેનું ખયાન આ ટુક જાહેર
ખખરમાં દરસ્ત નહીં જાણી તે સદાખર તેના નામાંજ વાંચવાનું બેહદ રસ
ઉપજાવનાર જાણી સોંક્યું છે. આ નામાંમાં અસલી શરાધાત તથા
ખયાન લીધામાં આબું છે, સુધારો માત્ર વાડય રચનામાંજ કર્યો છે, આ
નામું અવલ છપાયું ત્યારે તેની કીમત રૂ. ૩ હતી તેની હાલમાં સાદી
બંધાઈનો રૂ. ૦૧૧૧ તથા કપડાની સુંદર અંમળોસ બંધાઈનો રૂ. એક લે-
વાનું ઠેડાંબું છે. નફાની આશા એક કોર મેલીને સસતું વાંચન ફેલા-
વાનું નામ ઠાઠવોલીજ નેમ રાખી છે. ખાસ વ આમ આ નામાંની
ફદરશનાસ થશે. પોસ્ટેજ ૭-૧૧ પડશે.

જેહાંગીર કમંચીના ગુજરાતી નામાંઓ.

કરામરજ નામું

દક્ષતર પેહેલું તથા ખીન્નું.

કીંમત—સુંદર છપાઈ સાથે દ્રુક્ત રૂપીઓ એક.—પોસ્ટેજ ૭/૮
આ નામું અસલ એ દક્ષતરમાં છપાયુ હતું ને કીંમત રૂ ૬) હતી
તે પાંચે દક્ષતર સાથે કરી એક મોટું પુસ્તક ચાલુ વખતની
એબરવતખંદીના કાયદા મુજબ રંગીન ભાષામાં અને
અસલી લંબાન સહુરાગત સાથે સફાઈદાર આકારમાં
અને સવલ પડતી ઢપમાં ખીજવાર છાપ્યું છે.

આપણા દેવ્યાની પેહલવાન નામદાર કરામરજનું નામું જે એ
ક્રતેહમંદ જાણુલી પેહલવાને થી હીંદુસ્થાન તથા તે જમાનાની તમામ
જેહાન જીતી લઈ પોતાને તાપે કીધી હતી તે જંગને ક્રતેહનાં હેવાલની
કુતાબ છે. એ પારશી ટોલાને મગફરી ને મોહબતથી વાંચવા લાયક છે.
એ કુતાબમાં અશલી વખતના જોર ને હીંમત, મુશાફરી ને શાફરની
બહુદ શીક્ષત આપી છે. પાદશાહો કેવી રીતે પોતાના મુલકો મગતા તલગ
આપઅખતેયાર રાખવાની માતેયર ઉલટ ધરાવતા હતા તેમજ મરતા
તલગ પોતાના હક ને રાજથી રેશ પણ આછા હકદાર થતા હતા નહી, તે
હેવાલો પણ અછી તાજુખીઅતથી ખયાન થયલા દીસે છે. પરીઓના
પાદશાહ, ને પરીજદો ને હકતેખાનો જેને આગલા જમાનાના ઉગમ-
નના શાહેરો જાખજ પોતાની ખેતો ને લખાણમાં હસતી આપી ગયા છે
તેના પણ આજના જમાનાના આદમીઓને હેરતે કરે એવી રીતે હે-
વાલો જણાય છે. જેહાંગાર અજદાહના જંગ ને જમ્મરી ખલાઓ પણ
એ નામાંમાં અકલને તાજુખ કરે એ રીતે ખયાન થઈને પેહલવાન
કરામરજની મરદાનગીને અટકલોની ખેમુમાર વખાણ કરાવે છે. સીહા-
દેવ—તે નામીયા શાહનામાના અતી જખરા સફેદ દેવના ખેટા—ની
જંગ ને ગરદનકરાજ કરામરજે તે જખરા દેવને કંમ જોર કીધો તથા
જીલમગાર જેહાંકનો ખજનો હાથ કીધો એ વાંચતાં પારશી લોહી જી-
દોજ બખબો પકડે એવો જોશ પેદા થાય છે. આ કુતાબ દરેક પારશી
સાહેબોએ જીગરતા શોખથી ખરીદકરી પોતાનું કુતાબખાનું ભાયગ
શાલી કરવા લાયક છે.

મગટ કરનાર—જેહાંગીર બેજનજી કરાણી

નાં ૧૮, પારશીખજાર સીટ, કોટ, મુંબઈ.

જેહાંગીર કક્ષણીનાં ગુજરાતી નામાંઓ.

હાતમ નામું.

સોલ આપ્પા પૈજના ચીત્રો સાથે.

કીમત ફક્ત આઠ આના—પોસ્ટેજ ના વધુ.

(પેહલી આવૃત્તીની ૧૦૦૦ નકલો ૪ માસમાં ખપવાથી

બીજી વાર છાપ્યું છે.)

હાતમ નામું ખામુદત થઈ આપની દેશી કોમનું પ્યાદું ને માનીતું વાંચન છે અને એ કીરસો “ જુના વીચારવાલા ” બુજેરગો તેમ “ નવા વીચારવાલા ” સુધરેલા જવાનોને ઘણા લાંબો વખત થયો જાણીતો છે. તે કીતાબ કીરસી જપ્પાન ઉપરથી તરજુમો કરાવી ગુજરાતી જપ્પાનમાં જાહેર મેજતાં અમારી એટલીજ ઉમેદ છે કે એનો ખોલો ફેલાવો થાય. ભાષા સરસ અને રસીક કરવાને ખતી તેટલી કાશીશ કરી છે. આ હાતમ તાર્થનામું આગલ ઘણી વખત લીડાગરાફ છપાયું છે અને એક બે વાર ટાઈપોગરાફ નીકલ્યું છે તો પણ હાલની પ્રતમાં તદન નવી ને સુધરેલી વાક્ય રચના ઉપર વાંચનારને કંટાલો ન આવે અને ચાર દીલ રીજે તેમ ખયાનવાર હેવાલ આપ્યો છે. ‘ હાતમની સખાવત ’ આ કેહવત આખા હીંદુસ્થાનમાં પ્રસીદ્ધ છે અને એ જગ્યા કાસમની રચનાંના કીરસાનું વાંચન દરેક જાત નાતમાં ખોલેપણે ફેલાય તેમ ઠીક પડે આ વીચારે એની કીમત ફક્ત રૂ. ૦૧ રાખી છે; અને સસતી કીમતના “ ગુજરાતી વાંચનોનો રીવાજ દાખલ કરવાને જે અમે થોડક થયું આગેવાની કરી છે તેને પુર ખાહારમાં લાવવાને તેમ મંદ થયલી ગુજરાતી વાંચનારી આલમનો શોખ તેજ કરવાને આ વાર અમે કંઈ હદ ખાહેર અમારું કદમ લંખાવ્યું છે તેને જોઈતું ઉતેજન આપવાને દરેક લાયક ઠેકણિયી દીલખરી કાશીશ થશે એવી પુર્ણ આશા રાખીએ છીએ.

પ્રગટ કરનાર—જેહાંગીર બેજનજી કરાંણી.

ના. ૧૦ પારસી બજાર સ્ટ્રીટ, કાઠ, મુંબઈ.

